Markus Hedemann

DANMARK, HERTUGDØMMET SLESVIG OG KALMARUNIONEN 1404-1448
KONFLIKT OG KONSEKVENS

INDHOLD

Indledning ***1***

1. Kontekst og emne

2. Historiografi

2.1. Tiden før 1806

2.2. Tiden efter 1806

2.2.1. Den tyske historiografi

2.2.2. Den danske historiografi

2.3. Antihistoriografi: Slesvig og nordisk litteratur om Kalmarunionen

2.4. Nye perspektiver og erkendelser

3. Overordnet mål

3.1. Analytiske delmål

4. Betragtninger vedr. middelalderlig politik og jura

4.1. Juridisk baggrund: Det særlige tilfælde compromissum *og den hermed forbundne procesform*

5. Sammenfattende hypotese

6. Kilder

7. Sønderjylland, Slesvig eller Jylland?

KONFLIKT

1. Baggrund ***37***

1.1. Hertugdømmet Slesvig

1.1.1. Forleningen 1326

1.1.2. Valdemar Atterdag og Margrethe 1.s tidlige periode

1.1.3. Forleningen i Nyborg 1386

1.1.4. Forleningen i Assens 1396

1.2. Den ekspansive kongemagt: Kalmarunionen

1.2.1. Valdemar Atterdag

1.2.2. Dronning Margrethe

1.2.3. Brevet 1397 og de testamentariske bestemmelser

Sammenfatning

2. Formynderskabet, udbrud af konflikten og udviklingen til og med Nyborg- og Konstanz-dommene ***58***

2.1. Perioden 1404-1409: Formynderskabet

2.2. Forliget på Hindsgavl 21. september 1409 og den ekspansive ideologi

2.3. Atter konflikt frem til forliget i Kolding 24. marts 1411

2.4. Væbnet fred frem til Nyborg-dommen 26.-29. juli 1413

2.5. Nyborg-dommen

2.5.1. Fulgte Nyborg-dommen lensretten?

2.6. Konstanz-dommen 14. juni 1415

Sammenfatning

3. Krigen genoptages. Pression over for de vendiske stæder frem til 24. juni 1418 ***89***

3.1. Forholdet imellem den danske kongemagt og hansestæderne

3.2. Kong Erik indleder pressionen over for de vendiske stæder

3.3. Møde i København april 1417. Traktatudkast

3.4. Stæderne indvilliger i en retssag. Mislykket voldgift på Skt. Jørgensbjerg 28. august 1417

3.5. Novembervåbenhvilen 1417

3.6. Den mislykkede rettergang i Slesvig by 24. juni 1418

Sammenfatning

4. Udviklingen frem til traktaten 15. juni 1423 ***105***

4.1. De vendiske stæders våbenhvile

4.2. Mødet i København sommeren 1419

4.2.1. Oppositionelle kræfter?

4.2.2. Ekspansiv nyorientering: Traktaten imellem Polen-Litauen og Danmark

4.3. Slesvig kommer atter i fokus

4.4. Den mislykkede voldgift i Fehmarnsund 1421

4.5. Landstingsvidnerne i anledning af den mislykkede voldgift

4.6. Tiltagende spænding

4.7. Heinrich Rumpolds mission. Våbenhvile, compromissum *og traktat*

4.8. Udviklingen frem til traktatens stadfæstelse i København 15. juni 1423

4.8.1. Den udaterede beretning fra København

4.8.2. Kong Eriks motiver til at indgå traktaten af 15. juni 1423

4.8.3. Stædernes motiver til at indgå traktaten af 15. juni 1423

5. Kong Eriks rejse ***137***

5.1. Traktaten med Den tyske Orden 15. september 1423

5.1.1. Hvilke motiver lå bag traktaten?

5.2. Kong Erik og kong Sigismund

5.3. Mødet i Krakow imellem kongerne Sigismund, Vladislav og Erik marts 1424

Sammenfatning

6. Processen og Ofen-dommen ***146***

6.1. Processen i Danmark for Heinrcih Rumpold

6.1.1. De danske påstande

6.1.2. De holstenske påstande

6.2. Processen i Danmark frem til kong Eriks afrejse: Vidissekrigen

6.3. Processen i Danmark efter Ludovicus de Cattaneis' ankomst

6.3.1. De danske påstande i Flensborg 9. maj 1424

6.3.2. De holstenske påstande i Slesvig by og på Gottorp

6.4. Procesen i Ofen

6.5. Dommen

6.5.1. Lensret og dansk ret: Sammenligning imellem Ofen-dommen og Nyborg-dommen

6.5.2. Den ideologiske argumentationsform

6.5.2.1. Den danske idealhistorie

6.5.2.2. Den holstenske idealhistorie

6.5.3. Var Ofen-dommen retfærdig?

Sammenfatning

7. Kong Eriks hjemkomst og udviklingen frem til krigsudbruddet ***182***

7.1. Kongens hjemkomst. Pression over for stæderne og Den tyske Orden

7.1.1. Mødet i København sommeren 1425

7.1.2. Traktaten i Lübeck 10. september 1425

7.2. Kalundborg-vidissen 11. september 1425

7.3. Forløbet op til krigsudbruddet

7.3.1. Kong Eriks udførselsforbud. Stædernes modforholdsregler

7.3.2. Krisen forværres

7.3.3. Det sidste møde før krigsudbruddet

7.4. Krigen bryder ud

7.4.1. Hvorfor brød krigen ud?

Sammenfatning

8. Krigen frem til Flensborgs fald 7. september 1431 ***203***

8.1. Krigens generelle forløb

8.1.1. Traktaten af 15. juni 1423

8.1.2. Den ideologiske krig: Arven efter Margrethe vs. holstensk fædrene arvelen

8.1.2.1. Den danske ideologi

8.1.2.2. Den holstenske ideologi

8.1.3. Øresundstolden

8.1.4. De krigsførende stæders friheds- og privilegieideologi

8.1.5. Kong Sigismund opgiver kong Eriks sag. Hvorfor?

KONSEKVENS

9. Fra våbenhvilen i Horsens til freden i Vordingborg ***224***

9.1. Våbenhvile

9.2. Våbenhvilen i Horsens 22. august 1432

9.3. Forløbet frem til mødet i Vordingborg 1434

9.4. Mødet i Vordingborg sommeren 1434

9.5. Oprør i Sverige

9.5.1. Hvorfor brød oprøret ud?

9.5.2. Unilateral fred

9.6. Mødet i Halmstad foråret 1435. Udviklingen frem til Vordingborg-freden

9.7. Vordingborg-freden

9.7.1. Spørgsmålet om privilegier kontra ophævelsen af traktaten 15. juni 1423

9.7.2. Den ekspansive kongemagt falder

9.8. Kongen flygter. Magtkampen indledes

Sammenfatning

10. Fra freden i Vordingborg til det danske rigsråds opsigelse af kong Erik 1439 ***259***

10.1. Udviklingen efter freden i Vordingborg

10.2. Forliget i Kalmar 1. september 1436

10.2.1. Forsøg på ny konstitution

10.2.2. Var Kalmar-forliget et vendepunkt?

10.3. Kong Eriks handlinger

10.4. Mødet i Kalmar 1438

10.5. Det danske rigsråd opsiger kong Erik huld og troskab

10.5.1. Årsager og motiver til opsigelsen og oppositionens endelige knæsætning

10.6. Det danske rigsråds stilling før og efter Vordingborg-freden

10.6.1. Slesvig som indikator for magtforholdet

10.6.2. Storpolitiske ærinder og kongens stat

Sammenfatning

11. Hertug Adolf, Danmarks riges mægtigste mand ***295***

11.1. Udviklingen fra Vordingborg-freden til forleningen med Slesvig 1440

11.2. Forleningen med Slesvig 1440

11.3. Forleningen med Slesvig 1443

11.3.1. Kan forleningerne ses som kontinuerte i forhold til forleningen 15. august 1326?

11.4. Christian 1. antages til konge

11.4.1. Blev hertug Adolf tilbudt den danske krone?

11.4.2. Constitutio valdemariana, *sand eller falsk?*

11.4.3. Christian 1.s såkaldte håndfæstning og hertug Adolfs interesser i en rigsrådskontrolleret regeringsform

Sammenfatning

12. Slesvig og spørgsmålet om nordisk enhed ***330***

12.1. Konciperingen af forestillingen om nordisk enhedspolitik

12.2. Unionielt kancellistyre: personligt styre vs. enhedsstyre

12.3. Den ekstreme enhed i Kalmar 1436

12.4. Dronning Philippas livgeding og dronning Dorotheas morgengave

12.5. Rigsrådsadeliges godsintereser og ægteskabsforbindelser

12.6. Bypolitik

12.7. Selve Slesvig

Sammenfatning

Konklusion ***340***

1. Delresultater

2. Overordnet resultat

3. Perspektiver

Kilder og litteratur ***355***

Indledning

1. Kontekst og emne

Forsøget på at lægge hertugdømmet Slesvig under den danske krone, påbegyndt af dronning Margrethe og videreført af fostersønnen kong Erik, var Kalmarunionens største politiske projekt ud over stiftelsen af Kalmarunionen selv. Nederlaget til holstenerne og disses konsolidering af hertugdømmet skulle blive en afgørende faktor for den af et rigsråd kontrollerede kongemagt, der kom til at beklæde Danmarks trone frem til 1660. I juridisk forstand blev følgen af nederlaget knæsætningen af hertugdømmet Slesvig som en selvstændig statslig entitet, hvilket skulle blive afgørende for Danmark frem til 1920.

Forsøget på at erobre hertugdømmet Slesvig var sidste ekspansive bølge i den danske og nordiske middelalders politiske historie. I sen vikingetid/tidlig middelalder grundlagde Knud d. Store sit Nordsø-imperium; i tiden 1157-1227 havde de store Valdemarer triumferet i deres korstog mod Venden og Estland, og også selv om ekspansionen mødte en brat ende i 1227, blev perioden frem til Valdemar Sejrs død 1241 blot en generation efter regnet for en guldalder. Erik Menved kastede sig ud i en ekspansion omkring år 1300, der skulle få katastrofale følger, for så vidt som den kom til at resultere i sin totale modsætning, nemlig Danmarks riges opløsning og et decideret holstensk herredømme 1332-40. Endelig er der den sidste bølge, som Erik Pommerns egen politik skulle blive sidste led i, Valdemar Atterdags genrejsning af riget og hans datter Margrethes overvindelse af mecklenburgeren kong Albrecht af Sverige i 1389 og samling af Norden under en krone 1397. Alle kongemagtens ekspansive tiltag var præget af uløselig sammenhæng imellem en intern styrkelse af kongemagten i form af en autokratisk, centralistisk regeringsform og en ekstern krigs- og erobringspolitik. Udtrykket ekspansiv kongemagt vil derfor i det følgende blive anvendt som karakteristik af dronning Margrethes og kong Eriks stærke kongemagt, idet ekspansiv kongemagt betegner en uløselig forbindelse imellem en vilje til territorial ekspansion og en vilje til den kongelige myndigheds ekspansion på alle samfundsniveauer.

Erik af Pommern er en udpræget overgangsfigur. Det ville selvfølgelig være en overdrivelse at hævde, at middelalderen for Nordens vedkommende sluttede ved hans afsættelse som konge i 1439, men det er utvivlsomt, at under hans regering udlægges spor, der kommer til at række ind i reformationens og renæssancens perioder: Det sidste danehof afholdtes 1413; et forsøg på at skaffe Danmark et universitet blev gjort 1419; i Erik af Pommerns periode bliver København en egentlig hovedstad; det sidste kirkemøde afholdtes i København 1425; efter krigen med Erik af Pommern trådte hanseaterne ud på den lange vej imod politisk betydningsløshed.[1]

Danmarks politiske historie har været uløselig forbundet med området imellem Kolding å og

1 Cf. Dollinger 1998 p. 383.

Ejderen fra den tidlige middelalder til 1920. Erik af Pommerns periode betegner et afgørende moment, hvorved de holstenske schauenburgere endeligt kom i besiddelse af hertugdømmet Slesvig efter generationers fjendskab og krige. Fjendskabet imellem den schauenburgske greveslægt og Danmarks konger kan siges at gå tilbage til 1203, da grev Adolf 3. blev nødt til at overgive sine lande til Valdemar Sejr, som på sin side blev nødt til at afstå dem igen i 1224. I 1253 blev den afdøde kong Abels søn, Valdemar, overdraget hertugdømmet, som herefter udviklede sig til en selvstændig, statslig entitet under kong Abels efterkommere. Denne tilstand varede til 1326, hvor grev Gerhard 3., d. Store også kaldet, af Holsten blev forlenet med hertugdømmet Slesvig, hvilket blev indledningen til en enorm indflydelse i Danmark for ham selv og hans broder Johann. Grev Gerhard kom imdlertid kun til at sidde inde med Slesvig i perioden 1326-29 og en kort periode som pantelen, før han blev myrdet i 1340. Hertugværdigheden tilkom principielt atter efterkommerne af kong Abel, men deres magt var kun af navn, ikke af gavn. I 1375 døde såvel den danske konge, Valdemar Atterdag, som den sidste efterkommer af Abels slægt, hertug Henrik, hvilket grev Gerhards efterfølgere benyttede til atter at føre en politik, hvori hertugdømmet Slesvig stod i centrum. Den schauenburgske greveslægts historie er således også præget af en ekspansiv tendens, for så vidt som den schauenburgske politik kan karaktereseres som mod-ekspansiv.

Både kong Erik af Pommern og hertug Adolf 8. er eksponenter for et politisk paradigmeskift: Serien af sejre og nederlag, der havde stået på i århundreder blev, uheldigt for kong Erik, heldigt for hertug Adolf, bragt til ende. Som et resultat af konflikten fremstod endelig 1440 en veldefineret og velafgrænset statslig entitet, hertugdømmet Slesvig. Selv med den danske konge som hertug af Slesvig efter 1460 og selv med opsplitningerne af hertugdømmet 1490 og 1544 forblev hertugdømmet Slesvig intakt, for såvidt som grænsen til Danmarks rige en gang for alle var blevet lagt fast. Således var sydligt orienteret ekspansion ikke længere skæbneforbundet med kongemagtens position i Danmark: Nok var nederlaget ved Hemmingstedt år 1500 til ditmarskerne et enormt prestigetab for kong Hans, men nogen afgørende svækkelse af hans position som konge daf Danmark kom det ikke til. Slesvigs status som selvstændigt hertugdømme stod urokkeligt fast. Det var først, da man begyndte at drage denne status i tvivl i 1848 og 1863, Slesvig atter kom til at stå i umiddelbar og skæbnesvanger kontakt med forfatningen for Danmarks rige.

Emnet for denne afhandling er selve konflikten imellem den danske kongemagt og de holstenske grever om hertugdømmet Slesvig samt konsekvensen af denne konflikt for den regeringsform, der med dronning Margrethe i spidsen var blevet knæsat i Kalmar sommeren 1397.

Periodens begyndelsesår er motiveret ved magtvakuummet, der indfandt sig med hertugerne Albrechts og Gerhards nederlag og død i Ditmarsken 1403/1404, hvorved Gerhards enke Elisabeth

stod tilbage mere eller mindre forsvarsløs med sønnerne Heinrich, Gerhard og den nyfødte Adolf over for dronning Margrethe og kong Erik af Pommern. Periodens slutår er motiveret ved Christian 1.s tronbestigelse i 1448, ved hvilken lejlighed hertug Adolf foranledigede udstedelse af håndfæstningen – som dog ikke kan siges at have været egentlig juridisk gyldig – og *constitutio valdemariana*, bestemmelsen om at kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig aldrig måtte forenes, således at begge havde en og samme herre. Håndfæstningen og *constitutio valdemariana* anskues som de sidste direkte konsekvenser af konflikten.

Den egentlige konflikt imellem den nordiske kongemagt på den ene side og hertugenken og hendes holstenske allierede på den anden brød først ud i 1409, men udbruddet står i snæver forbindelse med den politiske udvikling siden 1404. Konflikten var i lige så høj grad juridisk som militær, og tre store domme kendetegner perioden: Nyborg-dommen 1413, bekræftelsen heraf i Konstanz 1415 og endelig Ofen-dommen 1424. Alle domme til fordel for kong Erik. Hertil kan man tilføje forhandlingerne i Fehmarnsund 1421, hvor såvel den danske som den holstenske parts voldgiftskollegier afsagde kendelse til fordel for hver deres part. Konflikten kom hurtigt til at involvere de vendiske hansestæder, der blev presset ind i en unaturlig alliance med kong Erik 15. juni 1423, en alliance som de dog gik lodret imod i 1426, da de sammen med holstenerne påbegyndte en storkrig mod kong Erik. Kong Eriks nederlag ved indtagelsen af Flensborg 1431 blev et banesår, han og hans kongemagt ikke kunne komme sig over. Udviklingen herefter betragtes som konfliktens konsekvenser, som bestod i en fuldkommen omdannelse af den danske kongemagt fra ekspansiv, dvs. autokratisk, centralistisk og erobringsorienteret, til en rigsrådskontrolleret kongemagt og parallelt hermed en splittelse af Kalmurunionen og hertug Adolf 8.s forøgede og konsoliderede magt i hertugdømmet Slesvig.

2. Historiografi

Historiografien for afhandlingens emne falder i fire grupper: Tiden før 1806, tiden efter 1806, Kalmarunionens historiografi og til slut en oversigt over, hvad denne afhandling mener at kunne bidrage med af nye perspektiver og erkendelser. Disse er i sagens natur formålet med afhandlingen. Det tysk-romerske kejserdømmes ophævelse 1806 er valgt som skillelinie, idet nationale, forfatningsmæssige strømninger herefter begynder at gøre sig gældende, hvilket giver historieskrivningen et fuldkommen nyt udtryk. Tiden efter 1806 er opdelt i to undergrupper, en tysk og en dansk.

2.1. Tiden før 1806

Emnet for denne afhandling kan siges at have været genstand for interesse helt tilbage til emnets

samtid. De berettende kilder Korner, Detmar, Holstenerpræsten har alle behandlet emnet, sidstnævnte på en særdeles farvet måde til fordel for holstenerne. Dermed må man sige, at studiet af "Sønderjyllands Land og Befolkning" til en vis grad allerede var begyndt i det 15. århundrede og ikke først i det 16. århundrede, som hævdet af La Cour.[2] At der imidlertid indfandt sig en massiv historieskrivende-antikvarisk aktivitet med navne som Adam Tratziger, Hieronymus, Paulus og Johann Adolph Cypræus, Cornelius Hamsfort d. Æ. osv. i netop det 16. århundrede er dog hævet over enhver tvivl, om end opfattelsen af "Historiens nationale Værdi" hos disse lærde nok ikke har været helt så klar, som patrioten La Cour mente i 1941. Bestræbelser på at forfatte en national historie blev indledt af Anders Sørensen Vedel, Hans Svanning og Christiern Pedersen, men først Arild Hvitfeld skulle nå dette mål med sin *Danmarckis Rigis Krønicke*, første gang udkommet fuldstændigt i 1652, i øvrigt samme år som udgivelsen af Casper Danckwerths og Johann Mejers *Newe Landesbeschreibung der zwey Herzogtümer Schleswich und Holstein*, 43 år efter Hvitfelds død. Hvitfeld var indbegrebet af en aristokratisk statsmand, som ikke så med milde øjne på konger med absolutistiske tendenser. Således bedømmes Erik af Pommern særdeles negativt. Erik af Pommern blev anklaget for at ville omdanne et valgrige til arvekongedømme og indføre fundamentalt nye love.[3] Hvitfeld sammenligner dronning Margrethe og Erik af Pommern til stor ugunst for sidstnævnte, idet kong Erik førte landet ud i stor ulykke med sine evindelige og overilede krige. Hvitfeld er af særlig interesse i denne sammenhæng, fordi beretningen om det danske rigsråds tilbud af den danske krone til hertug Adolf i 1448, som denne imidertid afslog under henvisning til sin søstersøn, den kommende Christian 1., går tilbage til Hvitfeld.

Ludvig Holberg overtog i sin danmarkshistorie fra 1732 det negative blik på Erik af Pommern, ikke mindst adfærden over for de holstenske grever blev bedømt meget negativt: Dronning Margrethe havde med snilde og takt gradvis fået den nordlige del af Slesvig til Danmark, men da Erik af Pommern kom til, blev konfrontationen foretrukket frem for diplomatiet, hvilket kun førte til ulykke. Men i øvrigt er fremstillingsformen betydeligt mere ræssonnerende end hos Hvitfeld (der bruges bl.a. 1. person), og Holberg har en skarpsindig karakteristik af traktaten 15. juni 1423 som udtryk for hanseatisk spilfægteri; dette i modsætning til Hvitfeld, der i alliancen så de vendiske stæders oprigtige motiver.[4]

Ove Mallings *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, København 1777, anfører ikke Erik af Pommern i personregisteret, men dette er efter al sandsynlighed helt bevidst. I den kommenterede udgave fra 1992 skriver udgiver således "Mallings personregister omfatter kun personer der i SGH er omtalt for det gode. Trods deres centrale rolle i SGH finder man derfor ikke

2 La Cour 1941 p. 1.
3 Huitfeld 1652 p. 817
4 Holberg 1732 p. 549.

personer som Corfitz Ulfeld og Karl den Tolvte, ejheller den uduelige Erik af Pommern, men nok hans brave dronning Philippa".[5] Det kan i øvrigt være svært at adskille udgivers mening om Erik af Pommern fra Mallings. At der dog er enighed på tværs af århundrederne imellem forfatter og udgiver, er hævet over en hver tvivl. Wilhelm Ernst Christiani, *Geschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein unter dem Oldenburgischen Hause,* Kiel 1781, har i sagens natur ikke meget om konflikten imellem kong Erik og holstenerne, men der er en klar opfattelse af hertug Adolf og kong Christian 1. som eksponenter for et nyt tidehverv, der bedømmes så langt mere favorabelt end de urolige tider førhen.

P. F. Suhm havde utvivlsomt lagt sig i forlængelse af Holberg, hvis han havde færdiggjort sin monumentale danmarkshistorie, hvis sidste bind imidlertid sluttede med året 1400. Omtalen af ham her skyldes, at han i 1792 i *Scriptores rerum danicarum* skulle komme til at udgive to notarialinstrumenter af afgørende betydning for forståelsen af kong Eriks og holstenernes ideologiske positioner, nemlig Antonius de Pisis instrument indeholdende akterne forud for Ofen-dommen og Ciprianus Francisci instrument med holstenernes såkaldte appelforsøg ved kurien.[6]

Det sidste værk, der skal nævnes i denne afdeling er ligeledes en kildeudgave, D. H. Hegewisch og F. C. Jensen, *Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft von den in der Privilegienlade befindlichen Originalien genau abgeschrieben und mit denselben verglichen*, 1797. De første fem dokumenter heri er privilegierne til den holstenske adel 1422, forleningen 1440, bekræftelsen heraf 1443, Christian 1.s garantier 1448 til det danske rigsråd og endelig den såkaldte revers fra fra samme år med *constitutio valdemariana.*

2.2. Tiden efter 1806

Historieskrivningen får med de nationale strømninger to distinkte udtryk, et tysk og et dansk. Hvor historiografien før var karakteriseret af en nogenlunde jævn strøm i fremstillingen, er den nationalt prægede historiografi i langt højere grad koncentreret om særlige problemer, der for middelalderens vedkommende træder frem år 1326 og år 1460.[7] Den nationale historieskrivning havde naturligvis en grad af subjektivitet, som ikke er forenelig med nutidige krav, men man kan ikke blot afskrive den som irrelevant eller overflødig. Den nationale historieskrivning havde i høj grad et tematisk perspektiv, og således var den forløber for moderne historieskrivning, og netop hvad angår slesvigsk middelalderhistorie, befinder vi os til en vis grad stadigvæk i det tidehverv, der tog sin begyndelse i første halvdel af 1800-tallet. Dertil må man sige, at det er rent utroligt, hvor megen lærdom og kunnen der på tysk og dansk side blev udfoldet, og udgaver som *Antislesvigholstenske*

5 Malling 1777 (1992) p. 590.
6 SRD VII p. 263 ff.
7 Degn 1984 p. 27.

Fragmenter, 1851, N. Falcks *Sammlungen zur näheren Kunde des Vaterlandes in historischer, statistischer und staatswirtschaftlicher Hinsicht*, 1825, A. L. J. Michelsens *Urkundenbuch zur Geschichte des Landes Ditmarschen*, 1834, etc. er den dag i dag særdeles nyttige. Det skal understreges, at, når man taler om tysk og dansk historieskrivning, er der ikke tale om to fuldkommen gensidigt modsatrettede bevægelser. Man var velorientert om og forholdt sig til den nationale modparts resultater. Sigende i den forbindelse er, at første bind af Friedrich Dahlmanns *Geschichte von Dänemark* udkom nærmest øjeblikkeligt på dansk, dvs. i 1840, lige såvel som C. F. Allens *Håndbog i Fædrelandets Historie* blev anvendt som forlæg for den i 1849 af Friedrich Bülau udgivne *Geschichte von Dänemark.* Men det giver ikke desto mindre god mening at dele historiografien op i en tysk og en dansk afdeling.

2.2.1. Den tyske historiografi

I 1815 blev F. C. Jensens nevø og D. H. Hegewischs svigersøn, F. C. Dahlmann, ansat som sekretær for det slesvig-holstenske ridderskab. Spørgsmålet om Slesvigs og Holstens adskillelse blev netop dette år aktualiseret af Holstens optagelse i Det tyske Forbund, hvorved hertugdømmerne således juridisk set blev adskilt. At der var tale om en stærkt beklagelig tilstand, gjorde Dahlmann rede for i sin afhandling ”Ein Wort über Verfassung” i det ham selv grundlagte *Kieler Blättern* i 1815, hvor han kunne henvise til onklens og svigerfaderens udgave af 1460-brevet og dettes fastsættelse af, at Slesvig og Holsten skulle forblive *ewich tosamende vngedelt.* Vel næppe nogensinde før eller efter har en løsrevet bisætning fra en historisk kilde givet anledning til et så effektfuldt politisk slagord; *up ewig ungedeelt* i sin mere folkelige udformning. Med Dahlmanns afhandling var slesvig-holstenismen født.[8]

I 1843 udgav Dahlmann det tredje og sidste bind i sin *Geschichte von Dännemark*, som i realiteten er en skandinavisk historie fra sagntiden frem til Kalmarunionens opløsning 1523. Fremstillingen er præget af passioneret grundighed. Hvad angår perioden 1404-1448 sættes Margrethes død i 1412 som en afgørende cæsur: Hun sov næppe roligt ind med tanke på, at Erik skulle efterfølge hende.[9] Dommen i Nyborg 1413 anser Dahlmann som en uretfærdighed, idet man ved den lejlighed uretmæssigt tilsidesatte holstenernes arvekrav på Slesvig som fanelen, som rimeligvis måtte føres tilbage til 1326. Ofen-dommen beskrives for så vidt objektivt, men Sigismunds erklæring om, at ingen af parterne havde appelleret, giver anledning til en bitter bemærkning om, at herskeres opfattelse af, at de af Gud er blevet skænket retten til at nægte skinbarlige fakta, ikke var nogen ny opfindelse. Krigen om Slesvig 1426-1435 opfattes som

8 Payk 2012 p. 107; Waldhoff 2012 p. 121. Cf. Jahnke 2003 p. 47-48 og p. 57.
9 Dahlmann 1843 p. 94.

ildevarslende for eftertiden, men skildringen af oprøret i Sverige og kong Eriks afsættelse fremstilles som et rent skandinavisk anliggende uden øvrig forbindelse til Slesvig. Dahlmann gengiver Hvitfelds beretning om det danske rigsråds tilbud til til hertug Adolf om den danske krone og tilføjer, at motivet bag skulle være den ublodige erobring af Slesvig, idet hertugdømmet med Adolf som dansk konge således ville komme under det danske monarki.[10] Men dette afslog hertug Adolf klogelig, da konsekvenserne ville blive en reel forening af Slesvig og Danmark, hvilket ville gå helt imod slesvigernes og holstenernes ønsker, hver for sig, og imod ”den Wünschen des werdenden Schleswig-Holsteins”. Således fremstiller Dahlmann *constitutio valdemariana* som en garanti for disse ønskers opfyldelse. Dahlmann skriver smukt om Christians antagelse til konge 28. september 1448 efter udstedelsen af den foreløbige håndfæstning 1. september, at det var præcis 400 år siden, Svend Estridsen havde grundlagt den danske kongestamme; med den blodsbeslægtede kong Christian 1. blev en ny kongestamme grundlagt, der ligeledes skulle kommme til at virke over de næste 400 år.

Som Dahlmann var også Georg Waitz direkte politisk involveret i slesvig-holstenismen. I 1851 udkom første bind af hans *Schleswig-Holsteins Geschichte,* der meget betegnende sluttede med ordningen 1460 og helt bogstaveligt med ordene ”des vereinigten Schleswig-Holstein”. Fremstillingen er præget af klarhed og relativ ædruelighed, om end man ikke et øjeblik er i tvivl om, hvor sympatien ligger. Waitz bedømmer Margrethe og Erik i traditionen, der går tilbage til Hvitfeld: Margrethe var den kloge dronning, der skridt for skridt drev sin politik igennem, hvorimod kong Erik med sin heftighed kastede alt over bord.[11] Processen i Nyborg 1413 anså Waitz for en rent lensretlig proces; processen, der førte til Ofen-dommen, beskrives uafhængigt heraf. Denne proces var først og fremmest betinget af det gode forhold imellem kong Erik og kong Sigismund, som opholdt sig i Ungarn og bekymrede sig mindre om tyske grænser og tysk ret. Derfor måtte dommen også falde ud til Eriks og ”de fremmedes” fordel; på trods af denne noget negative fremstilling er Waitz gengivelse af selve dommen præcis.[12] En interessant betragtning vedrørende forbindelsen imellem Slesvig-politikken og Kalmarunionen kommer til udtryk som konklusion på fredsslutningen i 1435, idet Waitz i kong Eriks nederlag til holstenerne så en direkte årsag til det svenske oprør.[13] Med rette påpeges det gode forhold, der indfandt sig imellem det danske rigsråd og hertug Adolf i tiden efter kong Eriks nederlag, og Waitz forklarer i dette lys det danske rigsråds tilbud til Adolf om at bestige Danmarks trone efter Christoffer af Bayerns død 1448. Med hensyn til *constitutio valdemariana* står denne nærmest pr. definition til troende - ”die

10 Dahlmann 1843 p. 178-79.
11 Waitz 1851 p. 302-303.
12 Waitz 1851 p. 322.
13 Waitz 1851 p. 340.

Urkunde, deren Echtheit nur arge Verblendung anzweifeln kann”[14] - men i øvrigt lægger Waitz vægt på, at denne havde betydeligt større relevans i 1448 end i 1326. Selve Christian 1.s håndfæstning, der blev garanteret af hertug Adolf og dennes råder over for det danske rigsråd ses som udtryk for, at tilstandene i Slesvig og Holsten og tilstandene i Danmark nu var så veldefinerede og velafgrænsede i forhold til hinanden, at ingen kunne forestille sig tidligere tiders tilstande vende tilbage.

Goswin von der Ropp habiliterede sig i 1875 med monografien *König Erich der Pommer und die Skandinavische Union.* Udgangspunktet for von der Ropp var i højere grad skandinavisk og hanseatisk end egentlig slesvigsk. Vægten i fremstillingen ligger på begivenhederne efter freden i Vordingborg 1435, navnlig kongens eksil på Gotland og kampen med Karl Knutsson Bonde om denne ø. Hvad angår Slesvig fremfører von der Ropp imidlertid den centrale betragtning, som også findes hos Waitz og Dahlmann, at nederlaget i krigen om Slesvig om så også indirekte var den udløsende faktor for oprøret i Sverige. Bedømmelsen af Erik af Pommern er hård: På grund af den udmarvende og frugtesløse kamp for at erobre Slesvig, denne lille stribe land i det sydligste hjørne af hans vidtudstrakte riger, formøblede han alt. Ligeledes von der Ropp karakteriserer Erik af Pommern som uklog og overilet i sammenligning med Dronning Margrethe, og netop Danmark som omdrejningspunkt for hele Erik af Pommerns politik fik Kalmarunionen til at gå i opløsning. Konkret havde Erik med sin fallerede politik foranlediget en styrkelse af aristokratiet og en dermed definitorisk forbundet svækkelse af bondestanden og fremdeles hanseaternes økonomiske og politiske overmagt i Nordeuropa. Goswin von der Ropp udsendte i 1876 sin *Deutsch-Skandinavische Geschichte des XV. Jahrhunderts*, som er identisk med habilitationsskriftet, men med en glimrende oversigt over periodens svenske kilder tilføjet.

Ernst Daenells lange artikel ”Die Hansestädte und der Krieg um Schleswig” i *ZSHG* 1902 er næsten en selvstændig monografi om Erik af Pommerns og holstenernes kamp om Slesvig. Daenell kan ikke i denne artikel siges at have et egentligt slesvig-holstensk perspektiv, selv om der ikke kan være tvivl om hans standpunkt. Daenells store fortjeneste er at give en grundig analyse af hansestædernes, dvs. først og fremmest de vendiske hansestæders, stilling i konflikten om Slesvig. De vendiske hansestæders vigtige rolle havde man nok været opmærksom på førhen, hvor man imidlertid ikke havde udgaven *Hanserecesse* til rådighed (bind 5 begyndende med året 1401 udkom 1880). Det er efter Daenell hævet over enhver tvivl, at analysen af den slesvigske konflikt nødvendigvis må inddrage de vendiske stæders diplomati, som på mange måder bærer nøglen til forståelse af konflikten. Daenell opfatter tilbagekomsten af det gamle råd i Lübeck 1416 efter en 8-

14 Der hentydes utvivlsomt til E. C. Werlauffs afhandling ”Om Constitutio Waldemari” i *Antislesvigholstenske Fragmenter,* 7. hft., 1848 p. 1 ff.

årig periode under et oprøsrsråd som udtryk for en diplomatisk succes for Erik af Pommern, hvem det var lykkedes at tilvejebringe netop denne tilbagekomst, hvorfor Lübeck efter 1416 stod i taknemmelighedsgæld til ham. Kong Eriks udebliven til den af de vendiske stæder fastsatte mægling i Slesvig 1418 opfatter Daenell som ubegribelig. Alliancen 15. juni 1423 fremstilles som udtryk for først og fremmest stædernes politik, og krigsårsagerne 1426 anses for forbundne med kong Eriks privilegiebrud. En eksplicit slesvig-holstenisme kommer til udtryk hos Daenell i "Die staatsrechtliche Stellung Schleswigs zu Dänemark im Zeitalter Valdemar Atterdags, Margrethes und Erichs von Pommern", *ZSHG* 33, 1903, pp. 329-338. Her påpeges modsigelsen imellem Nyborg-dommens lensretlige udtryk og Ofen-dommen, der helt og holdent går efter dansk ret, med tak til Erslev, der havde gjort opmærksom herpå. Daenell har ikke varme følelser for Margrethe og ser hendes og Erik af Pommerns forsøg på at underlægge sig Slesvig som identisk. Han er særdeles fordømmende over for kong Eriks procedure i 1421 og 1423-24. De 15 danske vidnesbyrd, der blev aflagt til fordel herfor i 1424, anses for skampletter på det danske folk.

Otto Brandt, *Geschichte Schleswig Holsteins*, 1925 (i udgaven fra 1981 med tilføjelser af Wilhelm Klüver og den noget misliebige Herbert Jankuhn fra 1935 og ellers med Wilhelm Klüvers tilføjelser fra 1949, 1957, 1966, 1975 og endelig 1981) behandler konflikten perioden 1404-1448 relativt kort i kapitel 4, "Schleswig und Holstein bis zu ihrer Verbindung mit Dänemark 1340-1460"p. 117-29. Det er betegnende, at Brandt ser denne periode som en lang kamp for at sætte det schauenburgske berettigede krav om Slesvig som deres arvelige len igennem. Erik af Pommern bedømmes negativt, atter i sammenligning med dennes kloge fostermoder, og Sigismunds dom i Ofen beskrives som "etwas Unerhörtes". Klüver gør opmærksom på, at lensret, ifølge hvilken man kunne arve len, oprindeligt ikke fandtes i Danmark, og at den oprindelige overdragelse af hertugdømmet til Abel (1232) ikke fulgte lensretten. Men det forhold, at Slesvig blev fradømt den holstenske part i Nyborg 1413, fordi der angiveligt var blevet begået feloni, er et vidnesbyrd i negativ på, at man på det tidspunkt faktisk anerkendte lensretten i Danmark. Brandt anser de vendiske hansestæders krig mod kong Erik som en form for retfærdig krig på grund af kongens privilegiebrud. Brandt anser freden i Vordingborg 1435 som en relativt utilfredsstillende fred for Adolf, der benyttede tiden herefter til at konsolidere sin position, og endelig efter kongens afsættelse kunne Adolf få sit hertugdømme fuldt og helt. For Adolf var målet herefter en fuldkommen adskillelse af hertugdømmet Slesvig og Danmarks rige, hvilket afspejledes i valget af Chr. 1 og udstedelsen af *constitutio valdemariana.* Brandt har dog forinden forudskikket, vel med beklagelse, at målsætningen ikke opfyldtes, for så vidt som Slesvig forblev et dansk lenshertugdømme (Lehnsherzogtum).

Friedrich Frahms "Historisches Recht und geschichtliche Entwicklung in den Kämpfen um

das Herzogtum Schleswig", *ZSHG* 1944, lægger naturligt vægten på det juridiske aspekt. Selve perioden 1404-1448 behandles p. 26-30, der til trods for den sparsomme plads ikke desto mindre har to interessante synspunkter: Vordingborg-freden 1435 karakteriserer Frahm som en overgangsløsning, der i sig både har det danske krav, at der ikke findes arvelige len i Danmark, og det holstenske krav på Slesvig som arveligt len. Frahm bemærker hertil den interessante parallel imellem begivenhederne 1326 og begivenhederne 1448, at det i begge tilfælde drejer sig om en onkel, der bevirker, at hans søstersøn bliver sat på den danske trone.

Werner Carstens' habilitationsskrift, "Die Landesherrschaft der Schauenburger und die Entstehung der landständischen Verfassung in Schleswig-Holstein", *ZSHG* 1926, har som uudtalt præmis, at Slesvig og Holsten skal opfattes som en samlet statslig entitet, men da Carstens her udelukkende har sit fokus på indre forhold, er konflikten med den nordiske kongemagt ikke nævnt. Anderledes i hans posthumt udgivne "Beiträge zur Entstehung der schleswig-holsteinischen Staates", *ZSHG* 1951, hvor Erik af Pommerns aggression imod hertugdømmet Slesvig, som efter 1404 var kastet ud i en overlevelseskamp, ses som et højst utidigt anslag imod en århundredelang tradition for et hertugdømme gående tilbage til det abelske hus.[15]

Erich Hoffmann er den tyske forsker, der i nyere tid har skrevet mest udførligt om konflikten imellem Danmark og Holsten. Hoffmanns fremstilling indeholder væsentlige indsigter vedrørende middelalderlige politiske processer og tankegangen hos middeladerlige regenter.[16] Hans fremstilling er forholdsvis afdæmpet i den nationale tendens, hvilket man vel også må forvente af en videnskabelig tekst fra 1990. Fremstillingen er ikke desto mindre præget af umiskendelig traditionalisme, og det er betegnende, at Hoffmann ikke just er kritisk over for de berettende kilder og den ældre litteratur, fremstillingen i høj grad er bygget på. Traditioner fra ældre forskning går således ufiltreret videre. Det gælder synet på kong Eriks betydning for det gamle råds genindsættelse i Lübeck 1416, det hermed forbundne syn på forholdet imellem kong Erik og kong Sigismund (som pr. definition skulle have været godt) og synet på årsagerne til krigsudbruddet i 1426, som entydigt ses som fremprovokeret af kong Eriks brud på de hanseatiske privilegier, herunder planer om indføring af Øresundstold. Hvad Ofen-dommen angår, anerkender Hoffmann nok, at denne blev afsagt i en situation, hvor Sigismund af politiske grunde måtte støtte kong Erik, men ikke desto mindre mærker man et ekko af den gamle bitterhed over dommen i Hoffmanns karakteristik af denne som partisk.[17] Hvad angår årsagerne til oprøret i Sverige, anser Hoffmann udelukkende disse som internt svenske. Han forklarer det danske rigsråds afsættelse af kong Erik

15 Carstens 1951 p. 43.
16 Hoffmann 1990 p. 239.
17 Hoffmann 1990 p. 250-52.

med nederlagene i kampen om Slesvig og kampen med svenskerne.[18]

Siden Hoffmann er der ikke blevet udgivet vægtige fremstillinger af tiden 1404-1448. Nævnes skal imidlertid Ulrich Lange (ed.), *Geschichte Schleswig-Holsteins*, Neumünster 2003, p. 120, og Dirk Meier, *Schleswig-Holstein im Hohen und Späten Mittelalter*, 2012, kapitlerne ”Die Grafschaft Holstein (1100-1460)” og ”Das Herzogtum Schleswig (1100-1460)”. Disse to fremstillinger repræsenterer en værdifri tilgang til emnet, som har været forbløffende længe undervejs. Især for sidstnævntes vedkommende kunne man forestille sig, at der stadigvæk fandtes ældre koryfæer, som ville finde det helt utilstedeligt at skildre grevskabet Holsten og hertugdømmet Slesvig som to adskilte entiteter uden som overordnet perspektiv at have disses sammensmelten.

Den tyske historiografi har et udpræget kanonisk præg, hvor der ikke er tale om at stille spørgsmåltegn ved den i 1800-tallet grundlagte anskuelse af en gradvis sammensmeltning af Slesvig og Holsten, men snarere om at udvide og bekræfte denne. I denne sammenhæng vil det sige, at hertug Adolfs forlening med Slesvig 1440 og atter 1443 i det store og hele er blevet anset for en retfærdig stadfæstelse af det arvekrav, schauenburgerne nødvendigvis måtte have på Slesvig som følge af forleningen til Gerhard d. Store i 1326. Dette var næstsidste skridt på vejen mod den endelige sammensmeltning i 1460. Tiden fra 1326 til 1460 anses således for et kontinuum, i hvilket sammensmeltningen af Slesvig og Holsten var den drivende kraft. Det kanoniske præg kommer stærkest til udtryk i Otto Brandts *Geschichte Schleswig-Holsteins*, oprindeligt fra 1925, men med tilføjelser fra 1935, 1949, 1957, 1966, 1975 og 1981. Tilføjelserne er dybest set kun det: tilføjelser, og man kan ikke tale om grundlæggende forskelle i forhold til teksten fra 1925. Brandts værk er en håndbog, og der er selvfølgelig grænser for, hvad man kan forlange af diskussion og uenighed i forhold til en sådan; ikke desto mindre er det dog bemærkelsesværdigt, at man i 1981 kunne udgive en håndbog, der ud over de naturnødvendige tilføjelser til Brandts oprindelige tekst, der afsluttedes med kapitlet ”Der Verlust Nordschleswigs”, i sin kerne ikke adskilte sig fra denne. Det er først efter år 2000, at det kanoniske syn på Slesvigs historie som naturnødvendigt forbundet med Holstens er blevet taget op til revision, hvilket fremgår af Carsten Jahnkes artikel ”'Dat se bliven ewich tosamende ungedelt' – Neue Überlegungen zu einem alten Schlagwort” fra 2003 og Frideric Zangels artikel ”Landesherr und Ritterschaft während des Konfliktes um das Herzogtum Schleswig” fra 2011.

2.2.2. Den danske historiografi

Den tyske og den danske forskning er blevet til i en vekselvirkning, og de nationale strømninger i

18 Hoffmann 1990 p. 256-57.

1800-tallet på begge sider af Kongeåen må filosofisk, etisk og mentalt siges at have en fælles rod, dvs. ønsket om nationale stater med folkesuverænitet. Ikke desto mindre må man sige, at den danske historieskrivning i højere grad er blevet til som en reaktion på den tyske end omvendt.

C. F. Allens *Haandbog i Fædrelandets Historie* udkom første gang 1840. Den fik en enorm udbredelse, og frem til 1917 anvendtes den som lærebog på universitetet. At Allen på mange måder revolutionerede historieskrivningen, er der ingen tvivl om, for så vidt som han med sin skildring af – og empati for – de nedre befolkningslag kan siges at være den første danske historiker, der skrev socialhistorie. Allens nationale sindelag kan der heller ikke være tvivl om. Der er imidlertid ikke tale om videre stor sympati for Erik af Pommerns kamp mod holstenerne. Han ansås for svag og uduelig, adelsvælden satte sig netop igennem i hans regering, rigsrådet måtte nødvendigvis tiltage sig styrke fra 1375 til 1407, som ansås for det år, kong Erik blev myndig, med en kvinde som leder af landets regering. Krigen om Slesvig betegnes som frugtesløs og grunden til at unionen spaltedes. Dommen i Ofen anses nærmest som en slags uheldig ansporing af kongens håb om succes i konflikten. Freden i Vordingborg 1435 beskrives som et kompromis imellem holstenerne og kongen, og hansestæderne fik ved den lejlighed deres privilegier bekræftet. Christoffer af Bayerns periode behandles kort, antagelsen af Christian 1. som konge gøres til en afgørende cæsur for perioden 1448-1536; *constitutio valdemariana* omtales ikke, men der er en relevant iagttagelse af forskellen imellem Christian 1.s håndfæstning, der udstedtes til rigsrådet, og forrige håndfæstninger, der udstedtes til rigets stænder eller i det mindste til adel og gejstlighed.

Samme år som Allens håndbog udkom L. C. Müllers *Danmarks Historie*, som er en betydeligt mere detaljeret fremstilling; perioden 1404-1448 fylder ca. 100 sider, hvor den hos Allen fylder ca. 40. Også Müller var stærkt præget af den nationale bevægelse og spørgsmålet om Sønderjylland, og der kan ikke være tvivl om hans patriotiske og pædagogiske intentioner med udgivelsen. Men den nationale tone synes alligevel dæmpet i forhold til Allen. Begivenhederne skildres med overblik og, tør man næsten sige, objektivt. Der er ingen sammenligning imellem Erik af Pommern og dronning Margrethe til ugunst for Erik. Modsætningen imellem dansk og tysk synes heller ikke nær så fremtrædende som hos Allen, der syrligt konstaterede for det 15. århundredes vedkommende, at der fik man ”den ene tydske Konge efter den anden”.

Frederik Barfod udsendte 1851 førsteudgaven af sine *Fortællinger af Fædrelandets Historie*. Der er ingen tvivl om den patriotiske tendens i dette værk, som Paludan-Müller kritiserede for at være alt for nationalt præget til at kunne kaldes sand historie, men behandlingen af konflikten imellem kong Erik og holstenerne skildres sært ubegejstret. Barfod giver en god karakteristik af konfliktens udstrækning og natur: ”Den Krig, han [kong Erik] 1410 havde begyndt med Holsteins Grever, fortsatte han gjennem 25 Aar, snart med Sværdet og snart med Pennen ...”, men desværre

var kong Eriks eneste vinding herved hån, spot og ydmygelse. Problemet er kong Erik selv: Denne var ganske vist ikke nogen ”Sinke i Ævner”, men først og fremmest var han en udlænding på Danmarks trone, og dronning Margrethes opdragelse var spildt på ham, og oven i købet gav han udtryk for Nordens underordning af kejseren, hvilket var meget slemt: Ofen-dommen tages således blot til efterretning og ses ikke som noget videre positivt. Hansestædernes rolle i konflikten beskrives ikke, ejheller våbenhvilen i Horsens og freden i Vordingborg. Barfod er bondeven, og heller ikke Christoffer af Bayern, som 1441 nedkæmpede bondehæren anført af Henrik Tagesen, får noget videre venligt skudsmål. Antagelsen af endnu en tysker, Christian 1., til konge 1448 giver anledning til at sammenligne Danmark med en fugl, der er blevet paralyseret af klapperslangen. Unægtelig en anden vurdering af Christian 1. end hos Dahlmann.

A. D. Jørgensens *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* fra 1882 blev til med det udtrykkelige formål at styrke den nationale følelse, ikke mindst i det besatte Sønderjylland. Det er indlysende, at titlen spiller på Barfods værk, som Jørgensen stiller sig i modsætning til: Jørgensen sætter Erik af Pommern højt, og hans kapitel ”Erik af Pommerns kamp for Sønderjylland” har alene med titlen givet Erik af Pommern æresoprejsning. I modsætning til Allen, Müller og Barfod trækkes en lige linie fra Nyborg-dommen til Ofen-dommen, hvis indhold triumferende gengives med spærrede typer. Med hensyn til afsættelsen af kong Erik udlægger Jørgensen denne som de danske stormænds svigt i hans kamp for Sønderjylland. Fredsslutningen i Vordingborg 1435 tager Jørgensen først og fremmes til indtægt for, at kong Erik ikke havde opgivet sit retsstandpunkt, Slesvig som et dansk hertugdømme, og det ligger underforstået, at dette var udslaggivende for ordningen i 1460. Oprøret mod kong Erik behandles kort, men fyndigt: Dette skyldtes først og fremmest kongens ihærdige kamp for kronens ret over for stormændene såvel som over for holstenerne; dvs. inden- og udenrigspolitik er to sider af samme sag. Christoffer af Bayern gøres der kort proces med, for så vidt som denne indkaldtes af Danmarks riges råd, som han lovede at rette sig efter i et og alt. Christian 1.s kroning beskrives uden at nævne håndfæstningen af 1. september 1448; derimod *constitutio valdemariana,* som Jørgensen tolker således, at aldrig skulle kongedømmet og hertugværdigheden forenes hos en og samme mand.

Med Erslevs bog *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning* fra 1901 indfandt der sig en objektiv og unational tilgang til emnet, næsten i så høj grad, at man har fornemmelsen af en nærmest demonstrativ modvilje mod at udtrykke noget som helst negativt over for holstenerne, om end selve titlen har reminiscenser af Allens svulmende nationalisme: I ordene ”kamp for Sønderjylland” ligger, at denne kamp nødvendigvis må være retfærdig. At der med Erslev ikke desto mindre havde indfundet sig en velgørende nøgternhed, hvad det slesvigske emne angår, står imidlertid hævet over enhver tvivl. Erslev inddrager de ikke-

berettende kilder i en helt anden grad, end det hidtil havde været tilfældet, og forsyner sin fremstilling med et særdeles omfattende noteapparat. Hans sammenligning af Nyborg-dommen 1413 og Ofen-dommen 1424 bragte ham til den erkendelse, at Nyborg-dommen var udtryk for et tysk-lensretligt synspunkt, hvorimod Ofen-dommen udtrykte et rent dansk synspunkt. Det er derfor ikke mærkeligt, at han stiller sig i skarpeste modsætning til A. D. Jørgensen, som har blandet de to kategorier sammen.[19] Med hensyn til Ofen-dommen har Erslev en længere ekskurs med et varmt forsvar for holstenernes bedre ret til Slesvig. Han skriver, at de ældre generationer af danske historikere forbløffet kunne konstatere, hvor vist og godt en tysk konge mod forventning kunne dømme, hvorimod tyske historikere så med bitterhed på dommen.[20] Det sidste er rigtigt, men den eneste positive bedømmelse af Ofen-dommen blandt danske historikere før Erslev synes at være fremsat af A. D. Jørgensen; snarere tværtimod beklages det, at Ofen-dommen trak pinen ud, for så vidt som kong Erik med dommen kunne sidde længere på den danske trone, end godt var. Erslevs bedømmelse af Erik af Pommern er overvejende positiv og lægger sig dermed op ad A. D. Jørgensens. Opfattelsen af Erik af Pommern som det unge brushoved, der formøbler alle den kloge dronning Margrethes hårdt tilkæmpede resultater, deler Erslev ikke, heller ikke selv om han sætter dronningens dødsår 1412 som en hovedcæsur i konflikten. Erslev har stor fortjeneste af sin inddragelse af de vendiske hansestæder i analysen, og det er næppe tilfældigt, at han med begejstring omtaler det hanseatiske materiale.[21] Hans opfattelse af forholdet imellem kong Erik og de vendiske hansestæder er på linie med Daenell; selv om Erslevs bog ligger et år før Daenells artikel, kan Erslev udmærket have kendt til Daenells resultater, og man kan ikke sige med sikkerhed, om Daenells fremstilling ligger til grund for Erslevs eller omvendt.

Jørgen Olriks fremstilling af perioden i *Sønderjyllands Historie fremstillet for Det Danske Folk,* 1937-39, er kendetegnet af en national tone, som man ellers skulle have forventet var blevet manet i jorden af Erslev. Der er en særdeles positiv holdning over for de danske retsstandpunkter fremført i 1424, og det er bemærkelsesværdigt at deres kontrast til de retsstandpunkter, der lå i proceduren forud for dommen i Nyborg 1413 ikke noteres. Men Olriks analyse er ikke desto mindre præget af et sundt jugement: Man mærker, at han gerne giver kong Eriks vidneførsel medhold, hvad angår lensvæsenets ikke-eksistens i Danmark, men hæderligt anfører han, at dette sådan set kontrasterer til de fyrstelen, af hvilke Sønderjylland var det eneste tilbageblivne, der var blevet overdraget af en dansk konge. Tiden under kong Christoffer af Bayern karakteriserer Olrik som betydningsløs for Sønderjylland, hvorfor der ikke gås nærmere ind herpå. Komplekset omkring kong Christoffers antagelse til konge i Danmark er snævert forbundet med 1430'ernes krise, og der

19 Erslev 1901 p. 463 nt. 52.
20 Erslev 1901 p. 183-84.
21 Erslev 1901 440-41.

gøres ingen overvejelser over dennes sammenhæng med kong Eriks nederlag til holstenerne. Hertug Adolf bedømmes postitivt; Erik af Pommern bedømmes traditionelt negativt.

Troels Finks *Rids af Sønderjyllands Historie* fra 1943 fortsætter linien fra Olrik og er ubetinget nationalt orienteret, hvilket måske heller ikke er så mærkeligt udgivelsesåret taget i betragtning. Deri står at læse, at Sønderjyllands nationale udvikling i senmiddelalderen er et af de sørgeligste kapitler i dansk historie. Fink skriver om perioden 1439-1459, at man om denne mere end om nogen anden periode kan bruge betegneslen slesvig-holstensk; perioden 1285-1325 havde været Sønderjyllands selvstændiggørelse, og, som Fink skriver, perioden 1439-1459 er den eneste, hvor Slesvig og Holsten har været nøje forbundet som én politisk enhed under én fyrste. Betragtningen er utvivlsomt blevet til i opposition til den tyske fremstilling af Slesvig og Holsten som nærmest skæbnesbestemt til at gro sammen til en statslig enhed.

H. V. Gregersen, ”Kampen for danske rigsinteresser” og ”Den slesvig-holstenske stat” i *Slesvig og Holsten før 1830,* 1981, p. 157-173, er en præcis og nøgtern fremstilling, hvor beklagelser af tysk fremtrængen i hertugdømmet o. l. ikke finder sted. Fremstillingen må betegnes som den første bredere fremstilling af Slesvigs historie uden noget nationalt (eller antinationalt) sigte.

J. E. Olesens ”Hertug Adolf VIII og Danmark 1435-1459” i *Nordisk Middelalder og Rennaissance. Festkrift til Poul Enemark,* 1983, p. 11-29, er en detaljeret gennemgang af konsekvenserne, som sejrherren hertug Adolf stod over for efter freden i Vordingborg. Det illustreres, at Adolf havde et betydeligt ord at skulle have sagt i den danske rigspolitik. Olesens artikel ”Macht und Recht. Erich von Pommern und die Holsteinischen Grafen” i *Liber amicorum Kjell Å. Modéer,* 2007, p. 519-534, er en kortformig gengivelse af Erslevs synspunkter på den danske procedure ved Nyborg-dommen og Ofen-dommen kendetegnet af forskellen imellem det lensretlige og det dansk-retlige standpunkt. Olesen bemærker, at især synspunkterne fremkommet under Fehmarnsund-processen 1421 og Ofen-processen 1423-24 kan siges at være programpunkter for kong Eriks autokratiske kongemagt.

Esben Albrectsen karakteriserede i sin artikel ”Var Sønderjylland i middelalderen en del af Danmarks rige” fra 1988 kort og koncist Nyborg-dommen og Ofen-dommen som forskelligartede midler, der dog havde det samme mål, nemlig at gøre Slesvig til en ”provins i kongeriget som i ældre middelalder”.[22] Samme holdning gøres gældende i hans ”Über die rechtliche Stellung des herzogtums Schleswig im Spätmittelalter” fra 1992. Dermed nuancerede han på et væsentligt punkt Erslevs analyse, der lagde vægt på forskellene imellem dommene. Albrectsens fremstilling af dronning Margrethes, Erik af Pommerns og Christoffer af Bayerns regeringsperioder i *Danmark-*

22 Albrectsen 1988 p. 14.

Norge 1380-1814, bd. 1: ”Fællesskabet bliver til 1380-1536”, 1997, ser som en given ting set Slesvig-konflikten og Kalmarunionsproblematikken som to sider af samme sag uden dog at konkretisere sammenhængen. I opfattelsen af årsagerne til den slesvigske konflikt, kong Eriks betydning for genindsættelsen af det gamle råd i Lübeck og krigsudbruddet 1426 adskiller Albrectsen sig ikke fra Hoffmann. Albrectsen anser årsagerne til det svenske oprør først og fremmest som internt svenske, dvs. striden om ærkebispesædet i Uppsala 1432, hvortil Engelbrekt Engelbrektsons folkelige rejsning sluttede sig i 1434, der var forårsaget af forbuddet mod at eksportere malm til hansestæderne som følge af krigen. Dette nødvendiggjorde fredsslutningen i Vordingborg 1435, der beskrives som et ikke alt for tilfredsstillende kompromis for hertug Adolf. Kong Eriks afsættelse i 1439 som konge af Danmark ses i forbindelse med mødet i Kalmar 1. september 1436, hvor det danske rigsråd under indtryk af det svenske skiftede politik og opgav deres konge. Albrectsens fremstilling ”Abelslægten og de schauenburgske hertuger” i *De slesvigske hertuger,* 2005 (tysk oversættelse 2008), adskiller sig ikke væsentligt fra fremstillingen i *Danmark-Norge*, om end detaljeringsgraden af selve den slesvigske historie i sagens natur er højere. Albrectsen leverer et overblik over Slesvigs gradvise afgrænsning som selvstændigt territorium i perioden 1232-1459 og opfatter dermed perioden i højere grad end hos Fink som en kontinuert fremadskriden mod det slesvigske hertugdømmes selvstændiggørelse i forhold til Danmarks rige.

Bjørn Poulsens kapitler ”Et spil med alle midler” og ”Slesvig og Holsten vokser sammen” i *Sønderjyllands historie*, bd. 1, 2008, er den sidste videnskabelige danske behandling af perioden 1404-48 for hertugdømmet Slesvigs vedkommende. De gamle polemiske travere (kong Erik som overilet, mere eller mindre tydelig sym- eller antipati i forhold til Ofen-dommen) er nu helt borte, og fremstillingen har en relevant diskussion af begreber som nationalitet og stat. Som følge af fremstillingens fokus på Slesvig inddrages rigshistorien kun sparsomt. Oprøret i Sverige ses som årsag til Eriks nederlag i den slesvigske konflikt snarere end omvendt.

Den danske historiografi har et mere disparat udtryk end den tyske. Ideen om Slesvigs og Holstens sammensmeltning har – naturligvis – ikke haft samme greb om danske som om tyske historikere, hvilket ikke betyder, at ideen dermed imødegås, jf. det sidste eksempel. Patriotiske tendenser gør sig gældende, kraftigst i perioden før A. D. Jørgensen og Kr. Erslev. Patriotismen var besynderligt nok forbundet med en stærk uvilje imod Erik af Pommern til trods for dennes indiskutabelt enorme indsats for at hævde Danmarks rige. Der er en vis symmetri, for så vidt som Erslevs revurdering af kong Erik går hånd i hånd med et bevidst forsøg på at skildre konflikten om Slesvig upatriotisk. At kalde A. D. Jørgensen for upatriotisk ville være helt forkert, men det er værd at hæfte sig ved, at A. D. Jørgensen faktisk er den første til at tage et opgør med den negative holdning til kong Erik. Det

er indlysende, at de patriotiske følelser blev genvakt under indtryk af den politiske udvikling i 30'erne og besættelsen, men de patriotiske følelser kan ikke siges at have holdt sig til tiden efter besættelsen. Status i dag er, at Erslevs analyse står tilbage som autoritativ, hvilket ikke kun er uberettiget, om end specialfremstillinger har tilføjet nuancer, uden at man dog dermed kan tale om direkte uenighed.

2.3. Antihistoriografi: Slesvig og nordisk litteratur om Kalmarunionen

Konflikten om Slesvig repræsenterede Kalmarunionens største politisk projekt ud over Kalmarunionen selv. Man skulle derfor tro, at litteraturen om Kalmarunionen pr. definition ville inddrage konflikten, men dette er bortset fra få isolerede bemærkninger i spektakulær grad ikke tilfældet, hvilket her skal illustreres.

Forskningen i den tidlige Kalmarunion er ekstremt fokuseret på behandlingen af kroningsbrevet og det såkaldte unionsbrev 1397 og det svenske oprør 1434, kong Eriks afsættelse og – især for den svenske forsknings vedkommende – tiden frem til 1457. Det er imidlertid som om, der er en hvid plet på landkortet imellem disse to positioner. Således Lönnroth i hans *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457* fra 1934: ”Från 1397 till 1434 bestod unionen orubbad. Den skänkte de tre nordiska folken ömsesidig gränsfred och yttre styrka”. De nordiske folk skulle opnå en ny herskerstilling i Østersøen, og ”Kung Erik gick till angrepp mot grevarnas av Holstein danska län och mot de tyska städernas handelspolitiska övermakt”. Siden det nu gik så godt, hvad kunne så foranledige oprøret 1434?[23] I beskrivelsen ligger, at oprøret i hvert fald ikke har noget at gøre med spørgsmålet om Slesvig. Lönnroth giver ikke desto mindre en glimrende oversigt over de økonomiske belastninger, krigen mod holstener og hanseater medførte for Sverige, men han ser først og fremmest oprøret med rod i den opposition, som han mener allerede kunne iagttages 1397 imod kong Eriks autokratiske kongemagt. Ideen om, at Kalmarunionen så at sige var født med en rigsrådsaristokratisk opposition, har haft særdeles stor genklang i al senere forskning. Det drejer sig om skellet imellem *regimen politicum*, repræsenteret af et rigsrådsaristokratisk parti, der måtte se sig besejret ved Kalmarunionens formelle grundlæggelse i 1397, og *regimen regale*, repræsenteret af den autokratiske kongemagt.

Inddragelsen af de to principper *regimen politicum* og *regimen regale* har om noget bidraget til, at man i udforskningen af Kalmarunionen under dronning Margrethe og kong Erik har set bort fra konflikten om Slesvig som relevant for forståelse af selve Kalmarunionens konstitution. Slesvig er således blevet betragtet som et rent udenrigspolitisk spørgsmål, der for så vidt ikke havde noget at sige om selve naturen af den kongemagt, der blev udøvet af dronning Margrethe og kong Erik.

23 Lönnroth 1934 p. 65.

Hertil kommer, hvad man bedst kan betegne som neoskandinavisme hos forskere som Gottfrid Carlsson og Allan Mohlin, som for så vidt ikke abonnerede på skellet imellem *regimen politicum* og *regimen regale* som et grundvilkår for den politiske udvikling, men hvis forestillinger om skandinavisk/nordisk enhed ikke efterlod megen plads til spørgsmålet om Slesvig. Således Gottfrid Carlsson i artiklen ”König Erich der Pommer und sein baltischer Imperialismus” i *Baltische Studien* 1938. Heri blev kong Eriks Estland-politik fremstillet, og denne blev som følge af Carlssons skandinavisme opfattet som langt vigtigere end Slesvig-politikken, der ikke passede videre godt i et skandinavisk/baltisk program.

Den skandinaviske vinkel gør sig ligeledes gældende i Aksel E. Christensens ”Erik af Pommerns danske kongemagt” i *Scandia* 1952. Heri gøres det gældende, at det danske rigsråd og Erik af Pommern havde en fælles interesse i unionens bevarelse. Det skulle således først være ved mødet i Kalmar 1. september 1436, det danske rigsråd under indtryk af det svenske skiftede politik og vendte sig imod kongen. Adskillelsen imellem Slesvig-konflikten og Kalmarunionen gentog Aksel E. Christensen i *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439* fra 1980, hvori Slesvig spiller en yderst beskeden rolle, og eksplicit omtales Estland-politikken som vigtigere end Slesvig-politikken under tilslutning til Carlsson.

Poul Enemarks forskningsoversigt *Fra Kalmarbrev til Stockholms Blodbad* fra 1979 nævner kort Slesvig som årsag til det svenske oprør mod kong Erik, og freden i Vordingborg 1435 omtales som en styrkelse af kong Erik. Problematikken vedrørende *constitutio valdemariana* og tilbuddet til Adolf om den danske trone 1448 berøres ligeledes kort. Forsøg på at forstå Kalmarunionens konstitution i lyset af Slesvig-problematikken er der ikke.[24]

I Kai Hørbys fremstilling af perioden 1397-1448 i *Danmarks historie*, bd. 2, 1979, er der en præcis redegørelse for konflikten om Slesvig, men det er ikke for meget sagt, at denne er lukket om sig selv uden forbindelse til kalmarunionsproblematikken i øvrigt. Det er således betegnende, at af værker om Slesvig-konflikten nævner den omfattende litteraturliste udelukkende Erslevs bog fra 1901.

Jens E. Olesen frigør sig halvvejs fra arven efter Carlsson i artiklen ”The Governmental System in the Union of Kalmar, 1389-1439” i *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes*, Bd. I, 1995, hvori han skriver, at politikken over for Estland og Den tyske Orden ganske vist stod i skyggen af Slesvig-politikken, men ”it is important to stress that the king's foreign policy seems to have been guided by central and common Nordic points of view”.[25] Olesen ser i forlængelse af Aksel E. Christensens artikel fra 1952 og af sin egen disputats fra 1980, *Rigsråd Kongemagt Union*

24 Enemark 1979 p. 30-31 og 44.
25 Olesen 1995 p. 56.

1434-1449, det danske rigsråd som jævnbyrdig med kong Erik og illustrerer dette ved at sammenligne rigsrådets ageren i perioden under kong Erik med paragrafferne i kong Christian 1.s håndfæstning 1448. Konklusionen er, at der er fuld overensstemmelse.

Vivian Ettings *Fra fællesskab til blodbad, Kalmarunionen 1397-1520,* 1998, er det sidste sigende eksempel på, hvorledes Slesvig betragtes som helt irrelevant i beskrivelsen af Kalmarunionen. Hverken Slesvig eller Sønderjylland optræder i registret; kampen om Slesvig omtales dog kort (p. 89) i forbindelse med oprøret, men udelukkende som ”problemerne i Slesvig-Holsten”(!). I appendiks anføres Erik af Pommerns biografi uden et ord om Slesvig.

Den nordiske Kalmarunions-forskning manglende inddragelse af Slesvig-problematikken kan i særlig grad siden Lönnroths disputats fra 1934 knyttes til forestillingen om kroningsbrevet og unionsbrevet fra 1397 som repræsenterende hver deres princip, *regimen regale* og *regimen politicum.* I hvor høj grad den senere forskning har været præget af forestillingen om skellet imellem *regimen politicum* og *regimen regale,* fremgår af, at John P. Maarbjerg i 2000 som en given sag kunne gå ud fra opgøret imellem de to principper med *regimen politicum* som det sejrende som baggrund for en skildring af den politiske tankegang i den sene middelalder og tidlige renæssance.[26] Først med Markus Hedemanns artikel ”Unionsbrevets kongelige program og krigen om Slesvig” fra 2011, Frode Herviks afhandling *En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449* fra 2012 og Raphaël Schotts afhandling *Les Conseillers au sevice de la reine Marguerite – Étude de* Riksråd *nordiques (1375-1397)* og sammes artikel ”La Lettre d’Union du 20 juillet 1397”, begge værker fra 2014, er der taget et opgør med forestillingen om *regimen regale* og *regimen politicum* som forståelsesramme for Kalmarunionens konstitution. Hedemann leverer en hermeneutisk-kildekritisk analyse af, hvad der rent faktisk står og ikke står i kroningsbrevet og unionsbrevet, Herviks analyse er idehistorisk, Schotts do. prosopografisk.

2.4. Nye perspektiver og erkendelser

I forordet til sin disputats om Sønderjylland 1375-1404 skrev Esben Albrectsen, at han gerne havde fortsat arbejdet til også at omfatte tiden frem til 1439.[27] Erik Lönnroth skrev i 1982, at ”... unionens försvagande, Sönderjyllands förlust och temporära tendenser til riksupplösning har inte fångat uppmärksamheten i samma grad som å ena sedan unionens grundläggning, å andra sidan det Oldenburgska kungahusets uppkomst och stabilisering”.[28] På trods af, at der sidenhen er kommet to monografier, eller i hvert tilfælde monografilignende fremstillinger, nemlig Hoffmanns fra 1990 og

26 Maarbjerg 2000 *passim.*
27 Albrectsen 1981 p. 13.
28 Lönnroth 1982-83 p. 351.

Albrectsens fra 1997, gælder det stadigvæk, at en moderne detaljeret undersøgelse af konflikten om Slesvig og dens sammenhæng med og konsekvenser for Kalmarunionen vil bringe nye erkendelser med sig, det være sig nye erkendelser i absolut forstand eller nuancering af allerede fremførte resultater. I 2005 kunne Harald Gustafsson skrive om Kalmarunionen: ”But it has never been written from a Schleswig-Holstein perspective. Although the chance was certainly there in the 19th century, Schleswig-Holstein did not develop into a modern state, and its great importance in the complicated processes of Nordic politics in the late middle ages is almost forgotten”.[29] Bortset fra, at denne afhandling nødvendigvis ikke kan benytte et slesvig-holstensk, men udelukkende slesvigsk perspektiv, forekommer Gustafssons ord berettigede.

3. Overordnet mål

Afhandlingen har som overordnet mål at analysere konflikten om Slesvig og dens konsekvenser. Slesvig-konflikt og dronning Margrethes og kong Eriks forståelse af deres kongemagt skal således vises at være forbundne. Og således skal det vises, at omkalfatringen af unionsforfatningen skyldtes nederlaget i Slesvig. Selv i den del af forskningen, der analyserer konflikt såvel som union, er der tale om parallelle spor uden konkret forsøg på at forstå konflikten som funktion af den programmatik, der lå bag unionsforfatningen. Det er ikke noget nyt, at Slesvig-konflikten var årsag til oprøret i Sverige, men i forskningen anses konflikten i det højeste som en udløsende faktor, en ansats til en udvikling, som Slesvig-konflikten i øvrigt stod uden for. I modsætning hertil vil nærværende afhandlings overordnede perspektiv være, at konflikten om Slesvig var forårsaget af den samme politiske vilje, der lå til grund for stiftelsen af Kalmarunionen 1397, og at nederlaget til holstenerne således også kan anses for et nederlag for selve Kalmarunionens konstitution i kong Eriks (og dronning Margrethes) udgave. Der skal således argumenteres for, at hovedårsagen til omkalfatringen i Kalmarunionens forfatning netop lå i den uheldige krigsførelse mod holstenerne og ikke i en opposition, der skulle have ligget latent siden 1397, og som nu endelig kunne folde sig ud. Der skal således argumenteres for, at oppositionen, der gjorde sig gældende over for kong Erik, primært blev skabt af krigen mod holstenerne, da denne begyndte at gå dårligt. Det vil med andre ord sige, skal der argumenteres for, at der ikke havde været nævneværdig opposition til kong Erik før 1430'erne.

3.1. Analytiske delmål

Det skal forsøges vist, at Slesvig-konfliktens udbrud lå i den politiske udvikling, der havde ført til dannelsen af Kalmarunionen i 1397. Således kaster Kalmarunionens konstitution og krigen mod

29 Gustafsson 2006 p. 217.

holstenerne lys på hinanden. Der skal således argumenters for, at der i 1404 var et politisk program, som de følgende mange års konflikt om Slesvig kan anses som funktion af. Især den ældre forskning lægger vægt på at sammenligne dronning Margrethe og kong Erik til ugunst for sidstnævnte. Sammenligningen kan være svær at tage alvorligt, men ikke desto mindre er det som om året 1412, Margrethes dødsår, til stadighed anskues som en afgørende cæsur. Dette forhindrer til en vis grad at se kong Eriks politik som en fortsættelse af dronning Margrethes. At der imidlertid er tale om en enhedspolitik og -ideologi vil afhandlingen argumentere for.

I analysen af Nyborg-dommen 1413 skal der argumenteres for, at der ganske vist er tale om en dom, i forbindelse med hvilken megen lensretlig terminologi anvendes, men at den bagvedliggende ideologi og politik er Slesvig som et i Danmarks rige liggende land, og at denne ideologi ligger i forlængelse af de ideologiske udsagn, vi har fra tiden før Margrethes død. Der skal således for Nyborg-dommen gøres rede for, at processens megen omtale af lensretten ikke kan tages til indtægt for, at kong Erik faktisk i 1413 anerkendte, at Slesvig havde en selvstændig status som len af Danmarks rige, og at han allerede i 1413 havde som udtrykkeligt mål at ophæve hertugdømmet Slesvig.

Der vil blive argumenteret for, at den krig, der kom til at udspille sig imellem kong Erik på den ene side og holstenerne og Lübeck, Lüneburg, Hamburg, Rostock, Wismar og Stralsund på den anden fra 1426-31 var en genoptagelse og udvidelse af krigen, der kun afbrudt af skrøbelige våbenhviler havde udspillet sig imellem kong Erik og holstenerne fra 1409 til den af kong Sigismunds udsending hertug Heinrich Rumpold formidlede våbenhvile 1. januar 1423. Derfor er en analyse af forholdet imellem kong Erik og hansestæderne, dvs. primært de vendiske stæder, uomgængelig, for så vidt angår brydningen over det slesvigske spørgsmål. Den brede enighed i opfattelsen årsagerne til krigsudbruddet i 1426 vil der blive argumenteret imod. Således skal der gøres rede for, at krigsudbruddet 1426 umuligt kunne skyldes danske brud på hanseatiske privilegier, og da slet ikke planer om indførelse af Øresundtolden, men derimod den i snæver tilknytning til konflikten om Slesvig langvarige politisk-diplomatiske aggression fra dansk side, der havde tvunget de vendiske stæder ind i den unaturlige alliance 15. juni 1423 med kong Erik, hvilken alliance de med krigen søgte at komme ud af.

Den omfattende proces forud for Ofen-dommen 1424 har ikke fået den analyse, den fortjener, hvilket skal forsøges gjort i denne afhandling. Der skal gøres nøje rede for, hvorledes Nyborg-dommen og Ofen-dommen kun adskiller sig fra hinanden formmæssigt og i bund og grund udtrykke den samme ideologi. Til forståelse af Ofen-dommen og dens formmæssige forskel fra Nyborg-dommen skal inddrages det forhold, at dommen fremkom på baggrund af en aftale imellem kong Erik og den holstenske modpart om at stille sagen for kong Sigismund, et såkaldt

compromissum. Dette er i forskningen ikke blevet vurderet efter fortjeneste. Den yderst ideologiske og manipulatoriske argumentationsform gør det meningsløst at fastslå, om den ene eller anden part havde ret. Analysen skal således foretages under det synspunkt, at begge parter nok kunne anføre historiske analogier til deres standpunkter, men i bund og grund forsøgte begge at skabe en retstilstand, der ikke var en tilbagevenden til, men højst foranlediget af en historisk tilstand.

Det danske nederlag i Slesvig 1431 vil blive opfattet som en afgørende cæsur og således som indledning til den del af afhandlingen, der falder under overskriften konsekvens. Freden i Vordingborg 15.-17. juli 1435 kan for en umiddelbar betragtning opfattes som et kompromis i forhold til hertug Adolf, men der skal argumenteres for, at med denne fred blev kong Eriks magt tilføjet et stød, som han ikke siden formåede at forvinde. I forhold til det danske rigsråd skal der argumenteres for, at freden kan ses som en selvstændiggørelse af dette over for kongen. Der skal således argumenteres for, at selve freden er et afgørende vendepunkt i forhold til etablering af en rigsrådsaristokratisk forfatning såvel i Danmark som i Sverige snarere end mødet i Kalmar 1. september 1436, som ellers, især i den nordiske Kalmarunion-forskning, anses for det store vendepunkt. Med hensyn til det svenske oprørs betydning for freden er der en indlysende forbindelse, men oprøret vil blive anset for katalysator for snarere end årsag til freden. Der skal således argumenteres for, at nederlaget i Slesvig var årsag til det svenske oprør, snarere end det svenske oprør var årsag til nederlaget i Slesvig.

Magtkampen imellem det danske rigsråd og kong Erik vandt rigsrådet i 1439 ved afsættelsen af kongen. I lyset af magtkampen skal foretages en sammenligning af det danske rigsråds funktioner og indflydelse i tiden før freden i Vordingborg med tiden efter. Der skal argumenteres for, at der er tale om to vidt forskellige forsamlinger. Der var efter alt at dømme et glimrende samarbejde imellem rigsråderne og kong Erik, indtil det gik galt i Slesvig, men at opfatte rigsrådet som et med kongen jævnbyrdigt kollegium er umuligt. Der vil således blive argumenteret for, at sammenligningen imellem det danske rigsråds ageren under kong Erik og Christian 1.s håndfæstning fra 1448 intet siger om det reelle magtforhold imellem konge og råd før kong Eriks nederlag i Slesvig.

Opfattelsen af en rigsrådsaristokratisk opposition, der allerede fandt sit udtryk ved Kalmarunionens indgåelse 1397, deler denne afhandling ikke. Der skal således argumenteres for, at oppositionen først indfinder sig i forbindelse med nederlaget til holstenerne. Indførelsen af begreberne *regnum regale* og *regnum politicum* har været ødelæggende, for så vidt som de har fået forskningen til at tvinge dette perspektiv ned over kilder, i særdeleshed 1397-brevet, som således tages til indtægt for noget, kilderne rent faktisk ikke udsiger.

Afhandlingen tilslutter sig opfattelsen af hertug Adolfs og det danske rigsråds gode

forståelse, der ledte til forleningerne af Slesvig 1440 og 1443. Hertug Adolf kom således til at indtage en politisk nøgleposition under Christoffer af Bayern, og ved dennes død må Adolf anses for at være den mægtigste mand i Danmarks rige. Der skal ikke desto mindre argumenteres for, at tilbuddet til Adolf om den danske krone er en skrøne. Dette til trods er hertug Adolfs stilling væsentlig i forhold til forståelsen af kong Christian 1.s håndfæstning og udstedelsen af *constitutio valdemariana*. Bortset fra et specialstudie fra nyere tid og visse danske udsagn fra første halvdel af 1800-tallet,[30] er der massiv enighed om, at denne var en original bestemmelse i kong Valdemar 3.s håndfæstning fra 1326. Afhandlingen vil imidlertid argumentere for, at *constitutio valdemariana* umuligt kunne være en original bestemmelse fra 1326, men nødvendigvis måtte være et påfund fra hertug Adolf 8.s side i 1448. I argumentationen skal indgå det forhold, at *constitutio valdemariana* kan betragtes som et ideologisk udsagn, til hvis forståelse man nødvendigvis må inddrage procesakterne forud for Ofen-dommen og Ofen-dommen selv. Ligesom *constitutio valdemariana* var udtryk for hertug Adolfs politik, skal der argumenteres for, at Christian 1.s såkaldte håndfæstning også i høj grad udtrykte denne politik, og at hertug Adolf havde indlysende interesser i at sikre en konstitution, der stod i modsætning til den ekspansive udgave fra Erik af Pommerns tid.

Hertug Adolfs sejr var afgørende, men i modsætning til især den tyske forskning, skal der argumenteres for, at sejren ikke var led i en lang, kontinuert selvstændiggørelse af hertugdømmet, der således dannede basis for Slesvigs og Holstens uundgåelige, skæbnebestemte sammensmeltning kulminerende i ordningen 1460. I argumentationen skal det vises, at hertugdømmet Slesvigs juridiske status siden 1232 havde særdeles forskelligartede udtryk.

Til slut skal konsekvenserne for Kalmarunionen og det nordiske syn på Kalmarunionen i lyset af Slesvig-konflikten overvejes. Dette falder for så vidt uden for analysen af de politiske begivenheder og disses sammenhæng, i og med der er tale om en historiografisk overvejelse. Det er dog en overvejelse, som ingenlunde kan foretages uden netop en forudgående politisk analyse, hvorfor den synes passende som afslutning for analysen. Der skal argumenteres for, at hverken dronning Margrethe eller kong Erik havde et nordisk enhedsprogram. Perspektivet i forhold til Slesvig-konflikten bliver, at netop denne konflikt er det vægtigste symptom på fraværet af tanken om nordisk enhed.

4. Betragtninger vedr. middelalderlig politik og jura

Afhandlingens emne må nødvendigvis rubriceres som politisk historie. Politisk historie har længe ikke haft status som det naturlige interessefokus i beskrivelsen af den historiske virkelighed og må

30 Werlauff 1848; Jørgensen 1973.

siges at have været bragt i miskredit af de teoretiske nybrud i det 19. og 20. århundrede.[31] Den kortsigtede, menneskelige intentionalitet, som er snævert forbundet med politisk historie, synes utilfredsstillende til forklaring af historiens indbegreb; men fremkomsten af de forskellige teorier, metoder og skoler i det 19. og 20. århundrede har netop vist, at eksistensen af et sådant indbegreb er illusorisk. De forskellige teoretiske udgangspunkter har genereret megen ny erkendelse af den historiske virkelighed, men der vil altid være tale om en delmængde. Det er naturligt, at der har været en reaktion imod politisk historie, men det er forfejlet at betragte politiske begivenheder som en slags symptomer uden betydning for historiens udvikling. Historiske analyser kan modsige hinanden, og ikke alt kan være rigtigt, men man må acceptere, at analysernes modsætningsforhold til tider skyldes, at de er foretaget ud fra forskellige teoretiske synspunkter, og at de som sådan ikke nødvendigvis står i modsætning til hinanden, men kan co-eksistere hver især i lige god ret. F.eks. er det fuldt berettiget ud fra en analyse af den holstenske adels gradvise indvandring i Slesvig i 1300--tallet at hævde, at Slesvig og Holsten var i færd med at vokse sammen til et territorium, en statslig entitet. Heroverfor står det forhold, at love og politiske institutioner forblev forskellige for Slesvigs og Holstens vedkommende, og når man ser på privilegiet til den holstenske adel 1422, er det påfaldende, at de holstenske stormænd ikke just virkede ivrige for at hjælpe til i kampen mod kong Erik. Ej heller syntes de at have stor interesse i en sammenhæng imellem Slesvig og Holsten. Pointen er imidlertid ikke, at det ene udelukker det andet; pointen er, at der er tale om to forskellige betragtningsmåder, en demografisk-økonomisk og en politisk, hvis konsekvenser er lige gyldige.[32] Det samme kan man sige om det billede, der i forskningen er tegnet af den danske højadels godsinteresser i Sverige og den dermed forbundne interesse i at opretholde Kalmarunionen.[33] Det er ganske ubetvivleligt, at visse fremtrædende slægter havde store godsinteresser i Danmark såvel som Sverige. Men spørgsmålet er, hvad man kan drage af politiske konsekvenser heraf. I den forbindelse er det vigtigt at huske på, at ”Kalmarunionen” er en senere tids konstruktion.[34] Når det således hedder om begivenhederne omkring det danske rigsråds antagelse af kong Christian 1448, at råderne var drevet af hensyn til ”unionen” er dette for det første et hensyn, som råderne ikke selv vidste, de udviste, for det andet stemmer det vel dårligt med det forhold, at kort forinden antagelsen af Christian 1. til dansk konge var Karl Knutsson Bonde blevet kronet til konge af Sverige, hvorfor antagelsen af Christian 1. nødvendigvis havde potentiale til at skabe splid. Omvendt er det slående, at de såkaldte Akselsønners enorme dansk-svenske godskompleks lader sig konstatere i anden halvdel af 1400-tallet, hvor Kalmarunionen – en betegnelse der af pragmatiske grunde også vil blive

31 Bøgh 2003 p. 21-22.
32 Zangel 2011 p. 57; Albrectsen 1974 p. 137.
33 Olesen 1980 p. 10 ff.
34 Auge 2005 p. 521.

anvendt her – reelt var brudt sammen.[35] Hermed skal naturligvis ikke forstås, at højadelige rigsråder ikke var interesseret i fred og fordragelighed som alle andre: Det er betegnende, at engelske udsendinge i 1402 fremførte, at kong Eriks legitimitet bl.a. hvilede på det forhold, at der endelig var fred de tre riger imellem.[36] Men når det gælder de politiske forhold, synes der ikke at være ligefrem proportionalitet med de økonomiske.

Skellet imellem uden- og indenrigspolitik er en moderne opfindelse. Hvor vidt den politiske handling i middelalderen var rettet imod konsolidering af kongemagten vha. jordinddragelser og et dermed forøget skatteprovenu, eller hvor vidt den politiske handling var rettet imod erobring af Slesvig eller for den sags skyld erobring af Estland (som ganske vist ikke sattes i værk), kunne for så vidt komme ud på et. Alle var udtryk for en ekspansiv kongemagt. Hvad Erik af Pommerns Slesvig-politik angår, er det berettiget at fremføre, at den er udtryk for en logik, som kan aflæses i periodens øvrige politiske tiltag: Alle har ekspansion og konsolidering af kongemagten både som årsag og som mål. I forhold til Nyköping-recessen og slotsforordningerne 1396 kan erobringsforsøget af Slesvig i og for sig ikke siges at være andet end et led i den til grund for recessen og forordningerne liggende vilje, nemlig bestræbelsen på at styrke kongemagten. Forsøget på at erobre Slesvig kan dermed siges at være et specialtilfælde af den bølge af godsreduktioner og demontering af slotte, som iværksattes i 1396.

En herskers mulighed for at gennemføre ekspansion og konsolidering af sin magt hænger nøje sammen med de folk, herskeren omgiver sig med. Der vil være en tendens til, at disses adkomst til embeder, hæder og ære er direkte betinget af deres evne til at gøre sig værdifulde i herskerens øjne. Forestillingen om, at der dermed nærmest med naturnødvendighed vil være kredse, der i opposition hertil mener, at de har en bedre ret uafhængig af herskeren, er imidlertid overdrevne. Herskeren havde den moralske ret på sin side, så længe han eller hun kunne gennemføre sin politik. Herimod havde ingen interesse i at stille sig oppositionelt an.[37] På den anden side havde herskeren heller ikke nogen interesse i at føre et rent voldsherredømme. Til grund for afhandlingens beskrivelse af opsigelsen af og oprøret mod kong Erik ligger således det forhold, at oprør udgående fra en opposition, der har styrke til at gennemføre oprøret med en omdannelse af selve regeringsformen til følge, ikke finder sted i uenighed med selve den førte politiks ide, men

35 Cf. Sørensen 1995 *passim.*

36 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14020725004>: *Item pax. quam ex adunacione modo senciunt predicta tria regna/ eciam fortificabit dictam perpetuacionem/ qualem pacem ante hec tempora a .cc. annis non senserunt nec habuerunt diuisa/ nec ipsa tria/ nec eorum aliquod/ set continue opprimebantur querelis importabilibus/ etcetera/*

37 Cf. Christensen 1968 p. 193: ”Men bortset fra Lundeærkebispernes krønike, der skildrer Valdemar Atterdag som en *rex tyrannus*, under hvis regering »al overlevering fra gamle dage, de fædrene love, hele den danske kirkes frihed blev traadt under fod«, altsaa en rent konservativ modstandsstilling, støder vi aldrig paa noget samlet politisk synspunkt, nogen ledende idé i stormændenes opposition, saaledes som den er overleveret os af de berettende kilder”.

som følge af, at denne politik har lidt skibbrud og dermed ikke er legitim længere. Det skal også hermed være sagt, at den ofte anførte dikotomi imellem aristokrati og kongemagt som det spændingsfelt, hvori politik blev formuleret og handlet i middelalderen, kan være berettiget i visse situationer, men ideen om, at de oppositionelle rørelser, der gjorde sig gældende imod kongemagten ned gennem middelalderen, ikke var andet end en funktion af en til en hver tid gældende dynamik, forekommer ikke overbevisende. Således vil en grundantagelse for afhandlingen være, at det ikke var spaltningen imellem aristokrati og kongemagt, der genererede den politiske dynamik; dynamikken lå i kongemagtens iboende trang til konstant at hævde sig, og først i det tilfælde, dette ikke kunne gøres legitimt, skabtes modsætningen til aristokratiet. Man kan derfor næppe tale om det aristokratiske oprør som politisk arketype i middelalderen. Der er meget langt imellem den rå magtkamp, der lå til grund for afsættelsen af Christoffer 2. i 1326 og det konstitutionelle nybrud, der ledsagede kong Eriks afsættelse i 1439.

Erik af Pommerns ekspansive magtudøvelse var den primære politiske arv fra dronning Margrethe og Valdemar Atterdag. Det kan måske virke en anelse besynderligt at tale om en ekspansiv kongemagt, når man tager i betragtning, at hovedkonflikten kom til at stå om hertugdømmet Slesvig, denne ”lille stribe land”. Hertil må man for det første huske på, at middelalderens aktører ikke havde fine kort at se på. For det andet er det hævet over enhver tvivl, at Slesvig i kulturel og økonomisk forstand var unionslandene overlegent og dermed i sagens natur af interesse for enhver dansk, stærk kongemagt, der som sit fornemste mål havde at styrke sig selv yderligere, og som med begærlighed kunne tage til efterretning, at hertugdømmet Slesvig i en stolt fortid havde været en del af det danske monarki.

Når man tager de flydende grænser imellem indenrigs- og udenrigspolitik i betragtning bliver naturligvis spørgsmålet om nationlitet og fysiske landegrænser en udfordring. Forestillinger om en særlig dansk, en særlig tysk nationalitet er ikke meningsbærende på samme måde som i moderne forstand. Men det er uomtvisteligt, at der har været en forestilling om dansk og tysk. Udfordringen består i at forstå samtidens aktører, når de anvendte en national terminologi. Først og fremmest er det væsentligt at påpege, at national terminologi i påfaldende grad blev anvendt i polemisk sammenhæng. Det kan godt være, at der har været en forestilling om et fælles sprog, som man jo kunne konstatere, men herfra er man ikke gået videre til forestillingen om en organisk, national sammenhæng fra øverste til nederste lag; hvis man havde sagt til dronning Margrethe eller kong Erik, at de som regenter var indbegrebet af den danske folkeånd, ville de næppe have forstået, hvad man talte om. Forestillingen om sammenfald imellem folk, sprog og stat var ganske enkelt ikke relevant, før fremkomsten af det 19. århundredes nationale bevægelser. Når det fra dansk side blev fremført som argument for Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige, at man i hele Slesvig talte

dansk, var dette (ud over at være løgn) ikke et udtryk for afgrænsning af det danske folk i forhold til det tyske (eller strengt taget det holstenske), men udtryk for rækkevidden af Danmarks riges konges magt. Erik af Pommern selv talte formodentlig ikke dansk, og det samme har sikkert gjort sig gældende for den gejstlige og verdslige elite.

Opfattelsen af statslige entiteter og deres indbyrdes afgrænsning er særdeles rodfæstet i middelalderlig tankegang og forbindes med begreber som *majestas, corona* og *regnum*. Men det er væsentligt at understrege, at disse begreber ikke kan tages til indtægt for en moderne ide om statssuveræniteten.

For det første skal der peges på, at grænsen imellem den middelalderlige herskers ret til at herske over et rige eller et territorium som følge af de abstrakte *majestas, corona* og *regnum* ikke lå helt fast i forhold til herskerens ret til at herske som følge af en konkret ejendomsret, der kan tilforordnes begrebet *dominium* og til det forhold, at privilegier og forleninger skulle fornyes af den til enhver tid nytiltrådte konge for at have gyldighed: Retskraften af privilegier og forleninger var med andre ord afhængig af kongens person snarere end af kongedømmet. Således lå grænserne imellem kongen som privatperson og kongedømmet som permanent institution ikke fast.[38] I den forbindelse er det værd at nævne, at der næppe er realitet i den gamle, skarpe distinktion imellem kongelev som udtryk for rigets og kronens uafhændelige gods på den ene side og patrimonium som udtryk for kongens privatgods, som han kunne gøre med, hvad han lystede, på den anden.[39] Det er ikke denne afhandlings ambition at skildre og afklare den begrebslige udvikling: At der var en sådan udvikling, som gik imod en mere abstrakt opfattelse af kongedømmet, forekommer sandsynligt. Det væsentlige i denne forbindelse er imidlertid at understrege, at kongemagten som begreb i denne periode kunne variere inden for et spektrum, der på den ene side afgrænses af en med kongens person forbundet ejendomsret og på den anden side af en tidløs abstraktion uafhængig af kongens person, der udelukkende var midlertidig bærer og videreører af kongedømmet.

For det andet skal der peges på, at middeladerens herskere ikke tænkte nationalt, men først og fremmest dynastisk.[40] Det 19. århundredes fordømmelse af Erik af Pommern (i Danmark) som tysker eller slaver må have været uforståelig i middelalderen: Tronindehaverens nationalitet var aldeles ligegyldig, så længe den slægtsmæssige adkomst, uanset i hvilken form, til tronen var sikret. Et land uden hersker var utænkeligt, og den lensretlige passus *nulle terre sans seigneur* synes på

38 Cf. Peters 1970 p. 212: ”If the private character of royal power in the early Middle Ages had constituted the only effective guarantee of even rudimentary public stability, the public character of later medieval governance lessened the relevance of earlier moral judgments upon individual rulers and raised new questions concerning the nature of kingship”, og p. 214: ”The transformation of the late medieval ruler from a private to a public man was accompanied, as Kantorowicz and others have shown, by the progressive enlargement of his human character”.

39 Leegaard Knudsen 1988 *passim.*

40 Hoffmann 1990 p. 274; Auge 2010 p. 26.

alle niveauer at udtrykke dette forhold.[41] Til herskerens territorium kunne ad dynastisk vej flere territorier lægges, hvorved den for middelalderen karakteristiske konglomerat- eller aggregatstat opstod.[42] Denne form for statsdannelse er ganske fremmed for en national tankegang. I den forbindelse skal peges på Dahlmanns kritik af sin samtids fyrstehuse, der endnu ikke var helt udtømte for politisk magt, hvis dynastiske, aristokratiske og angiveligt egoistiske optræden ikke forekom ham forenelig med en moderne, konstitutionel stat, og hvis afskaffelse han sandsynligvis hentydede til med sit krav om udskiftning af disse ”Aggregate des Mittelalters” med statens ”einheitliche Vollendung”.[43] Den uafklarede status, hvad angik kongedømmets upersonlige og tidløse suverænitet, gjorde imidlertid de middelalderlige dynasti-stater særdeles sårbare ved regeringsoverhovedets død, hvis arveføl gen ikke var lagt fast; selv ikke i dette tilfælde var der garanti for en gnidningsløs overgang til en ny regent, der så fortsatte i det samme spor, som den afdøde. Det er først og fremmest her forskellen til de to andre statdannelser, de hanseatiske bystater og den tyske ordensstat, ligger. Disse kunne selvfølgelig undergå forandringer, de kunne svækkes og de kunne plages af fraktionsstridigheder, men netop fraværet af et kronet overhoved og en løbende udskiftning i ledelse og råd sikrede en langt større smidighed og tilpasningsevne i krise- og nederlagstider.

En stor del af retsstridighederne imellem kong Erik og holstenerne gik på, hvilken type ret stridighederne overhovedet skulle afgøres efter, dansk ret eller lensretten. Hvad angår dansk ret, kan man som bekendt ikke tale om en egentlig lov omfattende hele Danmarks rige før Christian 5.s danske lov. Dansk ret var ikke en entydig størrelse, men kong Erik havde den indiskutable fordel, at Jyske Lov gjaldt i Slesvig, og det var dette, der fik ham til at udtale, at dansk ret gjaldt i Slesvig. Det er dog indlysende, at man heraf ikke kan slutte, at Jyske Lov var en nationalt dækkende lov. Den proces, kong Erik nærmere havde forestillet sig, bliver aldrig specificeret i detaljer. Hans insisteren på en proces efter dansk ret er således ikke så meget insisteren på en særlig procesform som insisteren på, at den danske part skal gives ret.

Det samme kan siges om holstenernes insisteren på at lade striden med kong Erik gå efter lensretten. Heller ikke lensretten var en entydig størrelse. I sin oprindelse var den udtryk for en fyrstes overhøjhed over et territorium, og netop bestemmelserne om hjemfaldne eller forbrudte lens inddragelse i riget under den fyrste, der besad lensoverhøjheden, er udtryk for, at lenet stod i et forhold til riget på en måde, der kun adskilte sig fra øvrige jordbesiddere i samme rige ved lensmandens pligt til at yde militær tjeneste. Praksis var imidlertid ganske anderledes. Lensretten havde udviklet sig til et retsinstitut, der var en form for alibi for en fyrstes mere eller mindre

41 Cf. Mitteis 1933 p. 319.
42 Gustafsson 2006 p. 206-7; Poulsen 2008 p. 152
43 Payk 2012 p. 114 med henvisning til Dahlmann, *Die Politik*, 1843 p. 79.

nødtvungne bortskænkning af territorium til en anden fyrste, som følge af denne anden fyrstes uomgængelige politiske og militære styrke.[44] Lensretten havde dermed i senmiddelalderen udviklet sig til at være en form for statsskabende retsinstitut, for så vidt som det forlenede territoriums juridiske status i forhold til den herre, der havde forleningsretten, i praksis var at sammenligne med en selvstændig stat.[45] Det var så afgjort denne variant, der lå til grund for holstenernes insisteren på lensretten, holstenerne, hvis grevskab i øvrigt stod i et lensforhold til hertugdømmet Sachsen, der på trods af at besidde overhøjheden over dette måtte betegnes som en inferiør magt i forhold hertil.

En international retsstandard i egen ret, en egentlig folkeret, som man pr. definition kunne tage i anvendelse i interstatslige relationer, kan man ikke tale om for middelalderens vedkommende. Termen statsret må i denne forbindelse siges at være problematisk. Termen, der jo har en højst agtværdig klang, er ikke desto mindre blevet brugt i generationer af tyske og danske historikere i så massiv grad, at den nærmest er blevet selvbekræftende i den forstand, at man skulle være i stand til at sætte forholdet imellem Danmark og Slesvig på en klar juridisk formel; det er sådan set bare et spørgsmål om at finde ud af hvordan. Begrebet statsret er imidlertid forbundet med opfattelsen af stater som nationalstater, hvis indbyggere, administration og ledelse har et fælles nationalt identifikationspunkt. Men hermed bliver termen statsret indlysende anakronistisk, idet denne forudsætter en fikseret jura, i forhold til hvilken en sags parter kunne have ret eller uret. For kong Erik og holstenerne var juraen derimod et instrument, man brugte i politikken, og juraen blev indrettet efter politikken og ikke omvendt.[46] Man kan således sige, at hvor middelalderens skel imellem inden- og udenrigspolitik er flydende, kan det samme i høj grad tilfældet for juraens vedkommende, for så vidt som en afgrænsning imellem national og international ret ikke lå fast.[47] Det er betegnende i denne sammenhæng, at da man omsider var nået til enighed om en procesform i 1423, blev et rent civilretligt institut, voldgiftsinstituttet, taget i brug, dvs. et institut der i sin oprindelse havde til hensigt at afgøre private stridigheder. Dommerens adkomst til at afsige dom i sådanne processer var primært forbundet med hans politiske prestige, og han var ikke bundet af andet end pligten til at afsige dom ud fra sit bedste skøn, hvilken form for ret dette skøn så måtte hvile på.[48]

For aktørernes vedkommende gælder, at de fremfører påstande om, at det, de vil opnå, er en genopretning af en tilstand, som altid har været, og som på uretmæssig vis er blevet sat til side. Parternes påstande bliver dermed ideologiske. Ideologien for den danske kongemagts vedkommende var, at Slesvig altid havde været et dansk land på linie med Nørrejylland, Fyn etc.;

44 Albrectsen 1988 p. 7 ff.
45 Kienast 1938 p. 3-4.
46 Hedemann 2007 p. 66.
47 Althoff 1997 p. 288.
48 Bader 1929 p. 32; Fumurescu 2013 p. 65.

ideologien for den holstenske parts vedkommende var, at Slesvig altid havde været et arveligt fanelen i deres slægts besiddelse. Grunden til at kalde disse påstande ideologiske er, at ingen af dem kan siges at være egentligt rigtige; påstandene repræsenterede derimod en tilstand, begge parter havde til hensigt at etablere. Ikke desto mindre gør begge parter massivt brug af historisk argumentation uden tilsyneladende at være alt for kræsne i forhold til, om de anførte eksempler faktisk udgjorde en overbevisende analogi. Imidlertid er det væsentligt at holde sig for øje, at den historiske argumentation for middelalderens aktører var virkningsfuld, fordi den var historisk, og ikke fordi den nødvendigvis i alle forhold var konsistent med den påstand, man fremførte.

I en vis forstand vil man altid argumentere historisk i en juridisk strid, for så vidt som man mener, at ens standpunkt er det retfærdige og det, der skal være lovmedholdeligt, i forhold til de paragraffer, der er blevet vedtaget og knæsat forud for striden. Men for at få medhold skal der være en direkte korrelation imellem paragraffer, påstande og argumenter. Dette hensyn var imidlertid ikke relevant i middelalderen, hvor mulighederne for at få ret først og fremmest var forbundet med ens muligheder for at tilfredsstille krav forbundet med processens formalia. Det væsentlige ved argumenterne var, at processens formalia krævede, at de blev fremført; hvad argumenterne indeholdt, var mindre betydningsfuldt. Det er indlysende, at et sådant system kan opfattes som dybt uretfærdigt og grobund for ”horrible vidneudsagn”[49], men det er vigtigt i den forbindelse at holde den objektive distance, idet ingen af middelalderens aktører opfattede selve systemet som uretfærdigt. Systemet betød heller ikke, at man kunne sige hvad som helst, og der er ingen tvivl om, at deltagelsen i en middelalderlig retssag krævede betydelig juridisk ekspertviden baseret på erfaring og langvarige studier. Middelalderens formalistiske tankegang må man således have in mente, når man behandler manipulationer, forfalskninger og løgnagtige udsagn. Forenklet kan man om middelalderen sige, at det, der var korrekt udformet, var også korrekt i absolut forstand. Det er således karakteristisk, at til trods for at vi i dag kan konstatere urimeligheder og usandheder, var det middelalderlige svar herpå ikke at påpege dette, men at fremføre modpåstande.

Handlede aktørerne rationelt? Hertil må man svare ubetinget ja. Eller rettere sagt: De handlede rationelt ud fra deres tids forudsætninger. Mht. kong Eriks pilgrimsfærd til Jerusalem efter Ofen-dommen har især den ældre forskning foreholdt ham, at dette dog var et helt utroligt spild af tid, og at holstenerne således fik mulighed for at vinde på slagmarken. Hertil skal siges, at der for kong Erik næppe kan have været et større udtryk for dynastisk magtfuldkommenhed end at foretage en pilgrimsfærd til Jerusalem, således som også Valdemar Atterdag havde gjort, oven i købet på et tidspunkt hvor hans ret var blevet slået fast af den kristne verdens højeste domstol i verdslige sager. I kong Eriks samtid var hans pilgrimsfærd således fuldt ud rationel og udtryk for den højeste grad af

49 Albrectsen 1981 p. 82.

kongelig legitimitet og prestige. Det er værd at nævne i den forbindelse, at holstenerne heller ikke førte krig i hans fravær, men brugte betydelige kræfter på et for moderne tankegang ikke videre rationelt appelforsøg ved kurien.[50] Også her kunne man spørge, hvorfor i alverden de ikke bare skyndte sig hjem og forberedte krigsførelsen, men også her må man acceptere, at appelforsøget i samtiden må have været opfattet som det bedste og mest rationelle at gøre i situationen.

4.1. Juridisk baggrund: Det særlige tilfælde compromissum *og den hermed forbundne procesform*

Som sagt var aftalen om proces, som den holstenske og danske part endelig enedes om (enigheden blev opnået 1. januar 1423), et såkaldt *compromissum*, dvs. en gensidig aftale imellem to stridende parter om at lade deres strid afgøre ved voldgift. Denne form for rettergang var en udbredt, civilretlig måde at afgøre stridigheder uden om ordinære domstole, og den, man valgte til dommer, bestred som regel ikke hvervet i kraft af sin juridiske viden og kunnen, men i kraft af sin status.[51] Myndigheden til at dømme hidrørte udelukkende fra det indgåede *compromissum* og ikke andre steder fra: *omnis enim potestas arbitri pendet ex compromisso, et nihil extra*.[52] Dette må siges at være en ret vidtgående beføjelse, der ikke som sin forudsætning havde den ene eller den anden form for procedure, hvilket forklarer, hvorfor parterne overhovedet kunne gå med til aftalen; at de ikke holdt sig tilbage med fortsat at insistere på hhv. dansk ret og lensretten i deres anklager og forsvar, er så en anden sag.

Voldgift var en særdeles udbredt metode til at forlige stridende parter igennem hele middelalderen, som kunne finde sted på alle niveauer. Det var hensigtsmæssigt at have en procesform, med hvilken de egentlige retters uhyre omstændelige forretningsgang kunne omgås. Dette gjaldt ikke blot for sagens parter; i starten af det 15. århundrede kan man konstatere, at de tysk-romerske konger i højere og højere grad forsøgte at omgå den egentlige rigshofret ved hjælp af voldgiften, en proces der var medvirkende årsag til en formaliseret ”Hof- und Kammergericht”, stiftet af Friedreich 3. i 1451, som fik sin endelige organisering i Maximilians ”Reichskammergereicht” i 1495.[53] Det er blevet bemærket, at voldgiften især i tidlig middelalder var et hensigtsmæssigt instrument til at stifte forlig, og det er utvivlsomt rigtigt, at man herved kunne fremskaffe tålelige løsninger i lokalsamfund, der ikke havde interesse i centralmagtens indblanding i skelforretninger, familiestridigheder m.m., løsninger hvorved ingen tabte ansigt.[54] Men det kan ikke understreges nok, at et *compromissum* med henblik på voldgift ikke i sig selv betød voldgift ved forlig. Således kan man tale om to slags middelalderlig voldgift: forlig eller dom,

50 Cf. Hedemann 2012 *passim*.
51 Cf Sigurdsson 2008 p. 95 ff.
52 Nowak 1975. p. 179 med henvisning til Guillaume Durand.
53 Bader 1929 p. 26-27.
54 Esmark 2014 p. 14.

”Das Verfahren nach der Minne” eller ”Das Verfahren nach dem Rechte”.[55] Forliget var den institution, der lå nærmest på den moderne betydning af ordet *compromisssum,* nemlig en ordning, der ikke gav nogen af parterne entydigt ret. Guillaume Durand skelner skarpt imellem *arbitratrores* eller *amicabiles compositores* som dem der skal tilvejebringe forlig, og *arbitri* som dem der skal tilvejebringe dom.[56]

Med hensyn til en egentlig dom betegnes dommeren arbiter, Entscheider eller opmand. Hans dom behøvede ikke pr. definition at være mere entydig end et forlig, men det lå i sagens natur, at en dom kunne efterkomme en af parternes påstand på en måde, som ikke var mulig i forliget. I Heinrich Rumpolds tilfælde skulle han afgøre striden efter at være blevet præsenteret skriftligt for parternes anklager, modanklager, forsvar og modforsvar, og efter hans død kom sagen til at blive afjort af Sigismund uden mellemled, men et *compromissum* kunne også betegne en aftale imellem to stridende parter, hvorefter hver part stillede sig til rette for deres respektive domskollegier, der ideelt set skulle afsige dom i enstemmighed. I dette tilfælde var opmandens opgave udelukkende at lede retshandlingen og forkynde dommen. Det er ikke uinteressant, at fra Schwaben kendes en del sager, især fra det 15. århundrede, vedrørende skelforretninger, der gik efter den såkaldte Untergang-proces, hvori parterne, typisk to landsbyer, hver især stillede sig til rette for et af dem selv udvalgt kollegium af voldgiftsmænd, hvorover en af parterne valgt opmand stod.[57] Det forhold, at voldgift kunne foretages under inddragelse af to dommere, nemlig parternes domskollegier og en opmand er således standardiseret praksis. Parternes domskollegier talte som én dommer. Deres opgave var at nå frem til selve dommen; i det (højst sandsynlige) tilfælde, at de to domskollegier afsagde modsatrettede domme, blev opmandens opgave at vælge imellem dem; ikke at finde en mellemløsning, der tilgodeså begge domme, hvilket netop understreger opfattelsen af de to kollegier som én dommer.[58]

5. Sammenfattende hypotese

Nærværende afhandlings hypotese er, at konflikten om Slesvig er programmatisk snævert forbundet med Kalmarunionens konstitution i dennes ekspansive, dvs. autokratiske, centralistiske, territorieudvidende og dynastiske form under dronning Margrethe og Erik af Pommern, hvorfor nederlaget var den direkte årsag til omkalfatringen af unionskongemagten fra en ekspansiv til en rigsrådskontrolleret kongemagt. Således skal den opposition, der endte med at støde kong Erik fra tronen, ses som en udløber af nederlaget; ikke som en realisering af oppositionelle holdninger, der

55 Bader 1929 p. 41-42.
56 Bader 1929 p. 14-15.
57 Bader 1929 p. 21-22.
58 Bader 1929 p. 43-44.

havde ligget latent siden 1397. Og således skal hertug Adolf 8.s ageren efter freden i Vordingborg 1435 ses som et med denne opposition parallelt modbillede til den ekspansive kongemagt.

Hypotesen udspringer ud af en betragtning af den ekspansive kongemagt som en totalitet, der i alle aspekter har to mål, der ikke lader sig skille fra hinanden, nemlig udvidelse og konsolidering af sig selv. Således giver det ikke mening at adskille indenrigs- og udenrigspolitik, og således kan ideologiske udsagn fremsat i forbindelse med konflikten om Slesvig tages til indtægt for den ideologi, der er forbundet med selve den konstitution, inden for hvilken dronning Margrethe og kong Erik ønskede at udøve deres magt. Det er ikke i sig selv en hypotese, at det juridiske aspekt i forbindelse med konflikten om Slesvig spillede en overordentlig stor rolle, hvilket indiskutabelt var tilfældet; til gengæld ligger den hypotese til grund for afhandlingen, at de særdeles omfattende processer og forhandlinger var uomgængelige i parternes forsøg på at overvinde modparten og uomgængelige i fremsættelsen af deres respektive ideologier, med hvilke hver part begrundede legitimiteten af sin magt.

Afhandlingen vil være disponeret i overensstemmelse med hypotesen og falde i to hoveddele: konflikten og konsekvenserne. Kong Eriks nederlag i Slesvig danner en naturlig cæsur imellem konfliktdelen og konsekvensdelen.

6. Kilder

Det er fristende for dette emnes vedkommende med Arup at sige, at beretningerne bliver næsten ligegyldige i forhold til, hvad dokumenterne kan oplyse.[59] Der er vitterligt mange dokumenter til perioden, men i de tilfælde, hvor dokumenternes og beretningernes udsagn går imod hinanden, kan man ikke sige, at blot fordi dokumenter er dokumenter og beretninger beretninger, vil dokumenterne pr. definition have ret. Det må afhænge af det enkelte tilfælde at afgøre. I øvrigt er historiografien præget af en forbløffende ukritisk holdning til kilderne, det gælder ikke mindst kildekritikkens mester selv, Erslev. Ligeledes er kilderne blevet tolket med en national eller moderne rationalitet, som i virkeligheden skjuler kildernes udsagn, hvilket afhandlingen vil forsøge at råde bod på. Kilderne er følgende:

- Ludovicus de Cattaneis' notarialinstrument indeholdende Ofen-dommen og akterne forud for denne udgivet af Suhm i SRD VII p. 263-426.[60] Dele af instrumentet er udgivet på http://diplomatariu.dk. Ludovicus de Cattaneis har en klar antiholstensk tendens og hans

59 Arup 1926 p. 35-36.

60 Den del af Ludovicus de Cattaneis' instrument, der indeholder parternes gensidige anklager og svar, er endvidere udgivet af Sejdelin med tilføjelse af Voss' († 1791) excerpter; Voss har haft en nedertysk, nu tabt version af begge parters anklager og forsvarsindlæg foran sig.

notarialinstrument må betegnes som politisk bestillingsarbejde. Instrumentets original er gået tabt, og overleveringen er til tider særdeles vanskelig at få mening ud af, hvad der efter alt at dømme skyldes, at selve originalen har været forvirret. Heudover kommer instrumentet udfærdiget af Ciprianus Francisci om den holstenske parts forsøg på at appellere Ofen-dommen hos paven, ligeledes udgivet af Suhm.[61]

- Hansestædernes – navnlig de vendiske stæders – recesser, korrespondance og traktater. Dette enorme og meget væsentlige materiale er udgivet i *Hanserecesse* I:5-8 (dækkende årene 1401-1430), 1880-1893 og II:1 (dækkende årene 1431-1436), 1876. Ligeledes i *Lübeckisches Urkundenbuch* 5-7 (dækkende årene 1400-1440), 1877-85. Især *Hanserecesse* er et kunstprodukt med den nærmest tvansgsmæssige fordeling af materialet på møder, som med varierende grad af sandsynlighed har givet anledning til selvsamme materiale. F.eks. kan man fra en beretning fra Lübeck til Danzig 16. december 1434 gå ud fra, at der har været afholdt forhandlinger imellem kong Eriks danske råder og repræsentanter fra de krigsførende stæder i Haderslev i det sene efterår 1434, men det er ikke umiddelbart indlysende, hvorfor man i den forbindelse har anført Bernhard Osenbrügges beretning til Danzig august 1434 om Engelbrekts bondehærs hærgen foran Stockholm samt de svenske rigsråders unilaterale fredserklæring bekendtgjort over for højmestern 5. september og Lübeck, Hamburg, Lüneburg, Wismar, Rostock og Stralsund 12. september 1434.[62] Det ændrer imidlertid ikke ved, at *Hanserecesse* er en kildeudgave af fundamental betydning.
- Diplomer og traktater publiceret i *Diplomatarium Danicum,* såvel den trykte udgave som on-lineudgaven, der begynder med årstallet 1401, http://diplomatarium.dk/. Endvidere *Sverges Traktater* III, 1895, og Anna Hudes *Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark*, 1897.
- Spredte aktstykker publiceret i *Diplomatarium Flensborgense* og *Antislesvigholstenske Fragmenter* 13. og 14. hft., 1850-51, i særdeleshed indlæggene ved rettergangen i Fehmarnsund. Det ligger i sagens natur, at *Antislesvigholstenske Fragmenter* ikke kan siges at være en værdifri udgave, hvilket ikke ændrer på, at den til stadighed er værdifuld.
- Spredte aktstykker publiceret i *Danske Magazin* V:2, 1889-92, og V:4, 1898-1901, samt *Nye Danske Magazin* 6, 1836.
- Berettende kilder: 1) Franciskanermunken og krønikeskriveren Detmar. Detmar blev 1385 af de lybske rådsherrer betroet at videreføre den lybske krønike, der indtil videre var nået til 1349. Detmars krønike, der findes i tre versioner, hvoraf den ene slutter 1386, de to øvrige i

61 SRD VII p. 426-455. Ligeledes udgivet med oversættelse i *Diplomatarium Danicum*: DD nr. 14241007001, online siden: 2010, besøgt: 2015-03-27+01:00, URL: http://diplomatarium.dk/dokument/14241007001.

62 HR II:1 nr. 387-91.

1395, har interesse her, for så vidt som den er et vigtigt vidnesbyrd om begivenhederne i Nyborg 1386, hvorved grev Gerhard af Holsten blev forlenet med Slesvig. Detmars krønike blev af andre videreført helt op til 1482. Detmars egen krønike og hans efterfølgere er indlysende udtryk for den lybske rådsøvrigheds syn på historien, men man må i øvrigt sige, at Detmar og hans efterfølgere holder sig inden for en nogenlunde ædruelig, annalistisk stil. Detmar og hans efterfølgere er udgivet af Grautoff, 1829-1830, og i *Die Chroniken der deutschen Städte von 14. bis in 16. Jahrhundert* Bd. 2-4, 1899-1910. 2) Hermann Korner, lybsk krønikeskriver. Korner har forskellige latinske og nedertyske redaktioner, hvoraf den senest daterede slutter i 1438. Vi ved ikke, om Korner på samme måde som Detmar ligefrem blev ansat til at videreføre Lübecks officielle historieskrivning, men Korners værk har en umiskendelig lybsk vinkel. Man kan dog ikke sige, at meget stærke sym- eller antipatier gør sig gældende. Således er beretningen om kong Eriks store idealisme i 1416 over for Lübeck bemærkelsesværdig i lyset af, at kong Erik havde ladet lybske købmænd arrestere på skånemarkedet det år.[63] Korner er udgivet af Schwalm 1895. 3) Detmars og Korners beherskede, lybske tendens og annalistisk upassionerede stil står i skarp kontrast til det holstenske partsindlæg hos den anonyme *presbyter bremensis*, holstenerpræsten også kaldet, hvis værk går til 1428, om end man kan konstatere, at han må have skrevet på det så sent som 1448.[64] Holstenerpræsten er uforfalsket danskfjendtlig og må have opholdt sig ret tæt på kong Eriks fjender, de tre grevebrødre Heinrich, Gerhard og Adolf samt deres hof og hjælpere, til hvem holstenerpræsten selv udmærket kunne tilhøre. Han må have haft fri adgang til det schauenburgske arkiv, og han er særdeles velorienteret om begivenhederne i forbindelse med Ofen-dommen, idet han gengiver den holstenske klage over, at dommen blev afsagt af kong Sigismund sammen med dertil udvalgte baroner og hjælpere og ikke af kong Sigismund sammen med kurfyrsterne, sådan som holstenerne påstod, det var blevet aftalt.[65] Det siger sig selv, at holstenerpræsten er stærkt fortørnet over Ofen-dommen. Fremdeles er han ganske velorienteret om holstenernes forsøg på at appellere dommen til paven, idet han gengiver den præcise begrundelse for, at denne verdslige dom blev forsøgt apelleret til en gejstlig domstol, nemlig de tre brødres forældreløshed; i øvrigt skriver holstenerpræsten i modstrid med fakta, at paven som følge af appellen dømte de tre brødre Heinrich, Gerhard og Adolf til at blive genindsat i hertugdømmet.[66] Holstenerpræsten er

63 Korner Aα 847 og DB 1231: *non enim in hoc facto, ut pie credendum est, Ericus illustris rex suum intendebat fructum aut lucrum procurare, sed sepedicte civitatis bonum et salutem conservare*

64 PB Cap. XXX1: *Audi hic novum mirum! Illud privilegium est … hodierna die, scilicet anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo inter alia privilegia principum terre sanum et illesum.*

65 PB Cap. XLIV p. 146.

66 PB Cap. XLV p. 147.

udgivet af Lappenberg 1862 og oversat af Anna Hude 1903.

7. Sønderjylland, Slesvig eller Jylland?

Der er en klar tendens i perioden til, at den danske part anvender betegnelsen landet Sønderjylland eller Sønderjylland, om end dette ikke er entydigt. I Nyborg-dommen, f.eks., anvendes for det meste betegnelsen *ducatus Slesvicensis.* I selveste *constitutio valdemariana* anvendes betegnelsen *ducatus Sunder Jucie*, men ellers benytter den holstenske part sig udelukkende af betegnelsen hertugdømmet Slesvig. Til tider støder man på mellemformen hertugdømmet Jylland. I denne afhandling vil betegnelsen hertugdømmet Slesvig eller blot Slesvig blive anvendt om den statslige entitet imellem Kolding bro og Ejderen. Byen Slesvig vil blive betegnet Slesvig by. Dog vil betegnelsen Sønderjylland blive anvendt, når danske partsindlæg citeres eller parafraseres. Dette gælder ligeledes for den litteraturs vedkommende, der anvender betegnelsen Sønderjylland.[67]

67 Cf. Albrectsen 1981 p. 279 ff.

1. Baggrund

Til forståelse af dronning Margrethes og kong Eriks Slesvig-politik efter 1404 er en udredning af den historiske baggrund herfor nødvendig. Og eftersom afhandlingens hypotese indebærer, at den politik, der blev bedrevet efter 1404 mht. Slesvig var ideologisk i forlængelse af den politik, der førte til dannelse af Kalmarunionen i 1397, skal der tillige gives en udredning heraf.

1.1. Hertugdømmet Slesvig

Til forståelse af, hvilken politisk størrelse hertugdømmet Slesvig var i 1404, og hvorfor den danske kongemagt kom i konflikt med holstenerne efter hertug Gerhards død i kamp mod ditmarskerne dette år, må et rids af den politiske historie være fornødent gående tilbage til forleningen 15. august 1326, som var en afgørende begivenhed for holstenerne i deres argumentation forud for Ofen-dommen for adkomsten til hertugdømmet Slesvig. Ligeledes var det afgørende for kong Erik at delegitimere denne forlening ved simpelthen at frakende lensherren kong Valdemar 3. dennes kongeværdighed. Derfor forekommer det rimeligt at gå ud fra denne begivenhed.

1.1.1. Forleningen 1326

Da en adelsfraktion støttet af grev Gerhard 3. af Holsten foråret 1326 havde fordrevet kong Christoffer, blev Gerhards pris en forlening med hertugdømmet Slesvig som arveligt fanelen overdraget af det velvillige instrument, man havde sat på Danmarks trone, barnekongen Valdemar 3. Forleningen kom til at finde sted 15. august 1326, og tre breve dokumenterer begivenheden.[1] Hertugdømmet Slesvig havde konsolideret sig som selvstændig statslig entitet siden 1253, da kong Abels søn Valdemar blev sat på hertugtronen. Med Gerhards forlening var hertugdømmet Slesvig imidlertid blevet formuleret på en måde, som gjorde det fuldkommen uafhængigt af Danmarks rige, der kun i kraft af lensherrens højst ceremonielle ret til at overdrage lenet havde en tilknytning til Danmarks rige. Sammenligner man med beskrivelsen af kong Erik 6. Menveds forlening af Erik Valdemarsen 7. juli 1312, er forskellene til at tage at føle på. I forleningen fra 1312 hedder det:

”[Kong Erik Menved] overdrog hertugdømmet Sønderjylland med fanen på den måde og med den ret, hvormed nævnte junker [Eriks] forfædre hertugerne af Sønderjylland før havde haft hertugdømmet inde indtil nu fra nævnte hr. konges forgængere, de berømmelige konger af Danmark. Nævnte junker hyldede kongen, og han aflagde troskabsed; for vores herre kongen blev Danmarks riges og krones gods undtaget, holdt tilbage og særligt reserveret og i øvrigt alt gods, som … vor herre konge kan bevise tilhører ham”.[2]

1 DD II:9 nr. 295, 303 og 304.

2 DD II:6 nr. 437: … *dominus Ericus nobili principi domicello Erico … dimisit et assignavit ducatum Sunder Jutiæ cum vexillog eo modo et jure, quibus progenitores dicti domicelli duces Sunder Jutiæ, a progenitoribus prædicti domini regis, regibus Danorum illustribus, ante dictum ducatum, hactenus tenuerant, facto sibi ab eodem domicello homagio, et fidelitatis præstito juramento, exceptis et retentis domino nostro regi prædicto, et specialiter reservatis, bonis coronæ regni Daniæ et omnibus aliis bonis et redditibus, quæ et quos … idem dominus noster rex sibi probare poterit attinere.*

I forleningsbrevet 15. august 1326 til Gerhard hedder det:

”[Vi kong Valdemar 3.] har overladt, givet og har fremdeles med lensretten overdraget hele hertugdømmet Jylland til vor allerkæreste frænde grev Gerhard og dennes retmæssige arvinger til at besidde fredeligt til evig tid med samtlige grænseskel, jorder, øer, slotte, byer, fæstningsværker, mandskab, farvande, havne, domstole, retskredse og samtlige kongelige rettigheder og alt øvrigt med direkte og brugelig ejendomsret, og øvrige æresrettigheder, digniteter og indtægter, hvad end de hedder. Vi har efter fyrsters skik forlenet grev Gerhard selv med dette hertugdømme Jylland som fanelen, og vi forlener det med nærværende brev”.[3]

I forleningen fra 1326 er der ikke tale om nogen ed til eller hyldning af kongen, og der er heller ikke tale om nogen som helst form for kongelig adkomst til gods eller rettigheder i Slesvig. Hertugdømmet Slesvig var dermed blevet fuldkommen frit og at betragte som Gerhards private ejendom. Formlen ”med direkte og brugelig ejendomsret”, *cum dominio utili et directo*, gengives i DRB ”med Under- og Overejendomsret”, der betegner ”Henholsdsvis Lensmandens og Lensherrens Rettigheder med Hensyn til Lenet”.[4] Dette kan være rimeligt, idet der, som udgiverne ganske rigtigt påpeger, er tale om en særdeles vidtgående form for forlening. Grunden til at oversættelsen i DRB ikke er anvendt her, er, at den, hvor vidtgående forleningen end ses, stadigvæk går ud fra, at der er tale om to lensretlige formler, der er slået sammen til en. Hertil skal siges, at formlen genfindes uden for lensretten til betegnelse af netop et frit ejendomsforhold.[5] I Gerhards forlening optræder fanen, og kong Valdemar 3. forbeholder sig ”den øverste ejendoms- eller forleningsret”, *jure superioris dominii seu inpheudationis*, for sig selv og sine efterkommere. Den eneste ret, der tilkom den danske konge, var dermed at bekræfte hertugen af Slesvig i dennes ejendomsret til hertugdømmet. Lensterminologien kan dermed siges at være en form for slør over det forhold, at hertugdømmet simpelthen var givet væk. Det er måske sigende for dette forhold, at de retsmidler Valdemar 3. giver afkald på i forhold til hertugdømmet, alle er romerretlige og ikke lensretlige, som udgiverne af DRB gør opmærksom på.[6] Gerhards forlening kan dermed siges at være udtryk for en adskillelse af hertugdømmet Slesvig fra Danmarks rige i en grad, som ikke havde været set hidtil.

---

3 DD II 9 nr. 295 p. 260 l. 4-11: *[Woldemarus rex] dimisimus dedimus et nichilominus jure pheodali contulimus nobili domino awunculo nostro karissimo Gherardo Holtsatie et Sthormarie comiti suisque veris et legitimis heredibus totum ducatum Jucie cum omnibus suis metis terminis distinctionibus terris insulis castris civitatibus munitionibus vasallis mari aquis portubus juditiis jurisdictionibus juribus omnibus regalibus ac aliis cum dominio utili et directo ac aliis honoribus dignitatibus aliisque proventibus quibuscumque censeantur nominibus pacifice et quiete perpetuis temporibus possidendum. De quo quidem ducatu Jucie ipsum comitem Gherardum inpheudavimus more principum cum vexillis dictis vanenlen et presentibus inpheudamus ...*

4 DRB II 9 nr. 295 p. 227 nt. 1.

5 Bent Bille skødede en grund til roskildeborgmesteren Ingvar Andersen 24. januar 1413 *cum directo et utili dominio*, cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14130124001>.

6 DRB II 9 nr. 295 ntt. 4-7.

Grev Gerhard 3. af Holsten blev med forleningen tillige hertug Gerhard 1. af Slesvig, Gerhard d. Store.

Efter Christoffer 2. i 1330 atter var blevet sat på Danmarks riges trone ved grev Johann 3.s hjælp, blev i samme år Valdemar 3. således atter genindsat som hertug af Slesvig, uden han dog fik noget højtideligt brev herpå, som han selv i sin tid havde måttet udstede. Hertugdømmet Slesvig var nu et tomt navn, opsplittet i panter i den holstenske greveslægts og holstenske højadeliges besiddelse.

1.1.2. Valdemar Atterdag og Margrethe 1.s tidlige periode

Mordet på Gerhard d. Store 1340 blev indledningen til en lang og spektakulær genrejsning af Danmarks rige under Valdemar Atterdag. Hvad Slesvig angår, forblev hertugdømmet stadigvæk et tomt navn efter det spektakulære pantebytte umiddelbart efter mordet på Gerhard d. Store imellem dennes sønner, Claus og Heinrich, og hertug Valdemar 3., hvorefter de fik betydelige panter i Slesvig i modydelse for Nørrejylland, som hertugen hermed kunne indløse til kong Valdemars hånd.[7] Formelt forblev hertugdømmet under hertug Valdemar 3., den forhenværende kong Valdemar 3., og dennes efterfølger Henrik Valdemarsen frem til dennes død i 1375. I 1360 optrådte far og søn som kongens mænd ved landefreden som kongens vasaller.[8] For kong Valdemar Atterdag var den holstenske dominans i Slesvig uacceptabel. Det lykkedes ham 1. januar 1373 at blive værge for Valdemar 3.s enke Regitzes livgeding omfattende Sønderborg, Nordborg og Kegeborg på Als og Brådeborg i Sundeved, og ligeledes fra 1373 erhvervede han gods i Als, Haderslev og Gram herreder.[9] Den 24. juni 1374 overlod hertug Henrik indløsningsretten til Gottorp.[10] Ved sin død sad Valdemar inde med Flensborg med slottet Nyhus[11], han kom muligvis i besiddelse af Haderslev, Nordfriesland, Tønder og Åbenrå havde han med sikkerhed i besiddelse før sin død.[12] Det vil med andre ord sige, at Valdemar Atterdag med lidt god vilje rådede over et territorium, der nogenlunde blev afgrænset mod syd af den nuværende statsgrænse. Tilmed var det lykkedes kong Valdemar umiddelbart før sin død at få placeret Hans Skondelev som biskop over Slesvig stift i modstrid med grev Claus og grev Heinrich, der havde haft kantoren Nicolaus Petri som foretrukken kandidat.[13]

Valdemar Atterdags død kastede hans datter dronning Margrethe ud i en politisk

7 DD III:1 nr. 47. Ifølge regesten blev Sønderjylland overladt til grev Heinrich og Claus til gengæld for disses panterettigheder i Nørrejylland. Dette er strengt taget ikke helt korrekt, eftersom betegnelsen Søndejylland ikke optræder i brevet; det gør derimod betegnelsen Nørrejylland.
8 Rigslovgivning I nr. 30.
9 Lerdam 2001 p. 312-13.
10 DD III:9 nr. 375.
11 Albrectsen 1981 p. 219.
12 Cf. Albrectsen 1981, den glimrende oversigt p. 245.
13 Albrectsen 1981p. 18.

overlevelseskamp for sig selv og sin søn Oluf mod dennes fætter, sønnen af Margrethes søster Ingeborg og Heinrich af Mecklenburg, Albrecht 4. af Mecklenburg, der gjorde krav på den danske trone. Kampen gjorde, at den danske kongemagts fremtrængen i Slesvig ikke blot blev sat i stå, men rullet tilbage. At dronning Margrethe ikke desto mindre opfattede bestræbelserne på at erhverve Slesvig som en politisk arv fra sin fader, synes at fremgå af hendes sekret, der er overleveret umiddelbart efter dennes død, på hvilket det slesvigske våben i form af to løver er fremstillet.[14]

At den holstenske side så store muligheder i udviklingen, fremgår af Grevesmühlen-traktatateten 21. januar 1376 indgået imellem greverne Claus, Heinrich og Adolf på den ene side og tronprætendenten Albrecht på den anden.[15] Grevesmühlen-traktaten befinder sig den dag i dag i fyrstearkivet i Schwerin, hvorfor den således ikke er blevet udvekslet med holstenerne. En diskussion af disses legitime adkomst til at regere hertugdømmet Slesvig, hvilket de reelt kom til, på grundlag af traktaten forekommer således temmelig futil. Det betyder imidlertid ikke, at man ikke kan tage traktaten til indtægt for de holstenske grevers aspirationer. Traktaten består af et kompleks på fire breve: i det første brev sluttede greverne forbund med Albrecht med henblik på at erobre ”hertugdømmet Jylland” med Als, Langeland og den hertugelige del af Frisland. I det andet fik greverne overdraget ”hertugdømmet Jylland”, og i det tredje fik de Kolding, Ribe, Lolland og den kongelige del af Frisland i pant for 30.000 mark sølv, og endelig i det fjerde blev greverne lovet frit lejde i krigen mod Danmark. Det er ikke for meget sagt, at Grevesmühlen-traktaten, udvekslet eller ej, er udtryk for et basalt fjendskab imellem de holstenske grever og den danske kongemagt over adkomsten til hertugdømmet Slesvig. Før holstenerne kunne nå at sætte sig fast i Slesvig, kom det dog til en fredsaftale 21. september 1376 imellem Margrethe og hendes nu kronede søn Oluf på den ene side og Albrecht 4. af Mecklenburg på den anden.[16] Tilstanden imellem den danske kongemagt og holstenerne kan derefter bedst betegnes som en slags væbnet neutralitet kendetegnet af et konstant holstensk pres for at sætte sig fast i hertugdømmet, hvilket stort set også lykkedes i form af genovertagelse at de panter, som Valdemar Atterdag i sin tid havde haft inde.[17] Holstenernes held var i høj grad befordret af, at dronning Margrethe stod foran opgøret med kong Albrecht af Sverige, Albrecht 4.s onkel, om den svenske krone. Da det endelige opgør nærmede sig i 1386 blev hun da nødt til at foretage en egentlig forlening af holstenerne med hertugdømmet for at sikre sydflanken, medens alle kræfter blev koncentreret i Sverige. Det præcise indhold af forleningen, der kom til at finde sted i Nyborg, er imidlertid vanskeligt at bestemme.

14 DKS nr. 53.
15 Albrectsen 1981 p. 21 ff.; Bøgh 2003 p. 86 ff.
16 DD IV:1 nr. 83.
17 En detaljeret gennemgang af holstenernes overtagelse af panter i Nordslesvig efter Valdemar Atterdags død findes hos Albrectsen 1981 p. 217 ff.

1.1.3. Forleningen i Nyborg 1386

Vi har fire kilder, der belyser tildragelserne i Nyborg 1386: En omtale hos Detmar, et vidnesbyrd udstedt af Nicolaus Sacchow 12. august 1423 på foranledning grevebrødrene Heinrich, Adolf og Gerhard; biskop Henricus af Slesvigs vidnesbyrd udstedt på foranledning af hertug Heinrich 11. maj 1424; til sidst en omtale hos holstenerpræsten.[18]

Det er fra Detmar, vi ved, forleningen fandt sted 15. august 1386. Det hedder sig under året 1386, at dronning Margrethe mødtes med sine fjender holstenerne og sluttede fred med disse, og den 15. august overdrog dronningen sammen med Oluf de holstenske herrer besiddelsesretten til hertugdømmet, således at det skulle gå i arv fra "barn til barn", *kindeskint to ervende*, hvormed der må menes arvegang fra fader til søn. Til gengæld for forleningen skulle holstenerherrerne stille tjeneste og mandskab til rådighed for riget.

Vidnesbyrdet fra 12. august 1423 om holstenernes adkomst til hertugdømmet blev udstedt af kapitlet i Lübeck på foranledning af provsten i Slesvig, Nicolaus Sacchow. Vidnesbyrdet havde form som en afhøring af en 6 holstenske notabiliteter.[19] Ifølge disse blev hertugdømmet angiveligt forlenet som arveligt fanelen til hertug Gerhard i Nyborg.

Det holstenske vidnesbyrd fra 1424 angiver 6 riddere og 13 væbnere, hvoraf flere angiveligt havde været til stede ved selve forleningsceremonien; dette lader sig dog ikke kontrollere.[20] Det minder til forveksling om vidnesbyrdet fra 12. august 1423. Forleningsceremonien beskrives således, at hertug Gerhard blev forlenet med hertugdømmet, som det er skik og brug under nedkastelse af fanen. Således optræder hertugdømmet Slesvig som et arveligt fanelen helt i overensstemmelse med lensrettens regler: Hertug Gerhard blev af kong Oluf og under tilstedeværelse af dronning Margrethe, syv biskopper og adskillige andre stormænd højtideligt "forlenet med førnævnte hertugdømme med alle dets tilliggender og rettigheder som evigt len, arveligt fra fader til søn, for sig og sine legitime arvinger, med nedkastelse af fanerne".[21] Vidnesbyrdet indledes med en geografisk definition af hertugdømmet Slesvig og derpå omtale af,

18 Chronik § 859 p. 589-90; SRD VII p. 368 (Rep. nr. 6044); DD < http://diplomatarium.dk/dokument/14240511001>; PB Cap. XXXVIII.

19 SRD VII p. 368. Det drejede sig om de biskop Heinrich af Slesvig, de to slesvigkannikker Johann Howeschild og Johann Schriver, ridderne Lorenz Heesten og Detlev van Ahlefeld og væbneren Timme Meinerstorp. Også dette vidnesbyrd angives at være til brug i "gejstlige som verdslige" retssager, cf. SRD VII p. 369 *in judiciis ecclesiasticis et secularibus.* Det kan i øvrigt ikke udelukkes, vidnesbyrdet er udstedt 13. august, cf. Reg. nr. 3382.

20 Vidnerne var: Skakke Rantzau, Detlev van Ahlefeld, Sigfried Sehested, Otto Sehested, Johann Skake og Lorenz Heesten, riddere; Waldemar Wonsfled, Heinrcih Smalstede, Henneke Itzehoe, Wulfard van Ahlefeld, Marquard Droghedyle, Henneke Mystorp, Henneke Ratlow, Heyno Daem, Detlev van Buchwald, Toder Ziraw, Marquard Breyde, Benedikt van Ahlefeld og Henneke Ketelhut.

21 *Gherardus dux Sleszwicensis pater dominorum ducum modernorum predictorum de ducatu predicto cum omnibus juribus et pertinenciis suis tamquam de pheodo perpetuo et paterno ac hereditario pro se et suis legitimis heredibus novissime a dive memorie quondam domino Olavo tunc rege Danorum existentibus ibidem et quondam domina Margareta regina et matre ejusdem Olavi septemque episcopis et omnibus aliis consiliariis secularibus regni Dacie et non contradicentibus quinymmo expresso consencientibus in castro Nyuburgh fuit sollempniter cum vexillorum projectione ut moris est inpheudatus et investitus.* Angående begrebet fanelen, v. Albrectsen 1981 p. 31 nt. 34.

hvorledes de danske konger angiveligt så langt tilbage, nogen kunne huske, havde forlenet hertug Heinrichs og hans brødres forfædre med hertugdømmet som et evigt og arveligt len.[22]

Holstenerpræstens ordlyd minder en del om vidnesbyrdene. Også hos holstenerpræsten hører vi således kun om Gerhard, der fik hertugdømmet i len, og ikke som hos Detmar, Gerhard og dennes brødre, om end holstenerpræsten tilføjer, at Gerhards broder Albrecht og deres onkel Claus aflagde troskabseden; tilsyneladende havde holstenerpræsten glemt den sidste broder Heinrich, den kommende bispegreve.

Hvorvidt forleningen 1386 var en samforlening af de tre holstenske brødre (Detmar) eller blot en forlening af Gerhard (vidnesbyrdene 1423 og 1424), men under hensyntagen til de øvrige brødres arveret, og hvordan deres onkel grev Claus (holstenerpæsten) præcis passer ind i billedet, skal ikke diskuteres her. Utvivslomt er det, at hertug Heinrich og hans brødre i 1423 og 1424 kunne henvise til en forlening i Nyborg, under hvilken form den nu fandt sted, en forlening, som vi fra Detmar ved, fandt sted 15. august 1386, og i kraft af hvilken de fremsatte krav på hertugdømmet Slesvig som arveligt fanelen. Det er næppe usandsynligt, at holstenerne i Nyborg har villet opnå en forlening som den, der var blevet deres forfader Gerhard d. Store til del. Det er således karakteristisk, at vidnesbyrdet 1424 ikke nævner noget om edsaflæggelse eller tjenestepligt. Men netop på grund af 1326-forleningens meget vidtgående karakter er det heller ikke usandsynligt, at dronning Margrethe (og Oluf) på ingen måde har villet gå med til noget sådant. Nok stod dronningen foran en enorm kraftanstrengelse i Sverige, men det var immerhen lykkedes hende at modstå det mecklenburgske krav på Danmarks trone, det var fremdeles lykkedes hende at konsolidere sin magt, og i 1385 havde hun vundet en overmåde betydningsfuld diplomatisk sejr ved hanseaternes udlevering af de skånske slotte. Hendes position var fuldkommen usammenlignelig med barnekongen Valdmar 3.s i 1326, og hun kan næppe være gået med til den type forlening, som anføres i det holstenske vidnesbyrd fra 1424.

At der var tale om en anderledes forlening i forhold til forleningen 1326, fremgår tydeligt hos Detmar: Her sættes forleningen i sammenhæng med en fredsaftale imellem holstenerne og dronning Margrethe, og holstenerne aflagde eden og lovede at gøre tjeneste og stille mandskab. Man kan sige, at forleningen 1386 betegner en indtræden i en ny politisk tilstand imellem Danmark og Holsten. Hvor utroværdig end holstenerpræsten måtte være, bekræfter hans beretning billedet af begivenhederne i Nyborg 1386 som udtryk for noget nyt, idet han skriver, at Gerhard for første gang fik et våben til mærke for sig selv og sine efterfølgere; en tom plads til tegning af våbnet følger

22 *...quodque ducatus hujusmodi cum attinentiis predictis progenitoribus dicti domini Hinrici ducis Sleszwicensis et fratrum suorum in talismodi pheodum perpetuum ac paternum et hereditarium a tanto tempore quod memoria hominum in contrarium non existit est donatus et concessus.*

derpå.[23]

Det er således vanskeligt at sige, præcis hvilken form for overdragelse af hertugdømmet der fandt sted i 1386. Det er indlysende, at holstenernes eget vidnesbyrd og holstenerpræsten ikke just er præget af meget stor troværdighed. Detmar er bestemt at foretrække i denne sammenhæng. Det hele ville selvfølgelig blive betydeligt lettere, hvis vi havde et originalt forleningsbrev. Et originalt lensbrev har næppe eksisteret; i så fald ville Heinrich utvivlsomt have anmodet om at få det vidimeret i 1424. I 1423 lod han forleningsbrevet fra 1326 vidimere to gange, og man må formode, at han havde gjort det samme med et forleningsbrev fra 1386. At der imidlertid ikke har været et sådant i det hertugelige arkiv, må derfor være udtryk for, at et sådant i det hele taget ikke var blevet udstedt, idet sandsynligheden for at et brev af så stor vigtighed skulle gå tabt, er lille. Men det manglende forleningsbrev synes på sin side at være nøglen til at forstå tildragelserne i 1386. Dronning Margrethes forhold til holstenerne har ikke været godt, men i en situation, hvor hun stod foran opgøret med kong Albrecht i Sverige, kunne hun ikke tillade sig uafklarede forhold på sydflanken. På den anden side var det en politisk umulighed at bortforlene hertugdømmet Slesvig som et frit len, det hertugdømme, hendes fader havde været godt på vej til at få den afgørende kontrol med, og det hertugdømme, for hvis skyld holstenerne havde været hendes åbenlyse fjender. En mellemløsning blev således en ikke helt autoriseret form for forlening, som ganske vist kunne tjene som det retmæssige grundlag for den holstenske hertugelige regering i Slesvig, men dog uden skriftfæstnet bevis for hertugdømmets status som fri ejendom endsige da selvstændig stat. Denne tilstand må være udtryk for en diplomatisk kalkule fra dronning Margrethes side, ifølge hvilken hun med mindst muligt kunne opnå mest muligt. Det var trods alt dronning Margrethe, der i 1404 sagde til sin protegé kong Erik, at han skulle undgå at udstede breve; hvis det var absolut nødvendigt, så på papir.[24] Albrectsen fremhæver, at det ville have været en fordel for Margrethe at udstede en skriftfæstnet forlening til holstenerne, hvormed hun blev garanteret deres tjeneste for hertugdømmet.[25] Man må imidlertid spørge, om en skriftfæstnet stadfæstelse udstedt af den danske kongemagt på hertugdømmet Slesvig og dermed en legitimering af den højere grad af selvstændighed, som holstenerne i praksis var kommet i besiddelse af, var ønskværdig nok til gengæld for en principiel garanti for tjeneste, som næppe nogensinde ville blive overholdt? Svaret må nødvendigvis være nej. I betragtning af dronning Margrethes øvrige uvilje mod at lade sig selv forpligte af alt for klare paragraffer, peger alt således i retning af, at den manglende skriftfæstning af forleningen 1386 skyldtes hende.[26] Men i øvrigt kan Albrectsen have ret i, at forleningen i Nyborg

23 PB Cap. XXVIII.
24 GD II p. 216. Cf. Hedemann 2011 nt. 58.
25 Albrectsen 1981 p. 60.
26 Linton 1971 p. 161.

må betegnes som et politisk kompromis og ikke kan betragtes som den sejr for dronning Margrethe, som forleningen var ifølge A. D. Jørgensen.[27]

1.1.4. Forleningen i Assens 1396

Tjenesten, som holstenerne ifølge Detmar skulle yde, blev der ikke noget af i Margrethes kamp med kong Albrecht af Sverige. Tværtimod blev kong Albrecht støttet af sin navnebror, grev Albrecht af Holsten, der ved nederlaget 1389 blev taget til fange af de danske styrker. Selv om det ikke ligefrem var den med Slesvig som hertug forlenede Gerhard, der havde bekriget dronning Margrethe, er broderen Albrechts krigsdeltagelse et sigende udtryk for, at forleningen 1386 bestemt ikke var indledningen til et godt og harmonisk forhold imellem Danmark og den holstenske greveslægt. Albrectsens vurdering af, at tiden efter 1386 var rolig, hvad angår forholdet imellem Holsten og Danmark, kan jeg således ikke tilslutte mig.[28] I tilknytning til en fredsaftale med kong Albrecht 10. juli 1392 blev også en fred imellem dronning Margrethe på den ene side og hertug Gerhard og greverne Claus, Albrecht og Heinrich på den anden indgået to dage senere. Traktaten 1392 specificerer, at den ikke må stå i vejen eller være til hinder for ”eden, hyldningen og løftet”, som holstenerne havde ydet dronningen og hendes arvinger, hvormed utvivlsomt sigtes til aftalen 1386.[29] Der er med andre ord tale om at genoprette *status quo*, hvilket kan anses for et temmelig pauvert diplomatisk resultat for dronning Margrethes vedkommende, al den stund at hun stod som den sejrende. Men ligesom i 1386 havde hun en stor opgave foran sig i Sverige; ganske vist havde hun slået kong Albrecht, men Stockholm var endnu i dennes partigængeres hænder, og der ventede en konkret og besværlig opgave med at overtage denne strategiske by, uden hvilken man ikke havde sikkert fodfæste i Sverige. Udleveringen af Stockholm kom først til at ske i 1398 ved hjælp af hanseatisk mægling. Samme år besatte Den tyske Orden Gotland, hvilket gjorde, at det politiske tyngdepunkt forblev i Sverige.

Forleningen i Assens 1396 fandt sted som følge af, at Erik af Pommern var blevet kronet til konge af Danmark dette år, og i denne egenskab skulle han bekræfte hertugdømmet Slesvig som len. At fred kan konstateres at have hersket imellem Holsten og Danmark siden traktaten 1392, er ikke det samme, som at der havde været et godt forhold. Snarere er det udtryk for, at dronning Margrethe til stadighed pga. den politiske situation i Norden ikke kunne forfølge de mål i Slesvig, som var den politiske arv fra hendes fader. Således giver det efter min opfattelse ikke mening at

27 Albrectsen 1981 p. 69-70.
28 Albrectsen 1981 p. 75.
29 DD IV 4 nr. 584 p. 482 l. 1-5: *Vortmer so scolen desse vorscreuene deghedynghe der vorbenomeden konyngynnen Margareten vnde eren eruen vnde nakomelynghen nerghen ane schaden edder hynderen in deme eede huldeghynghe vnde løuede de desse vorbenomeden heren vnde ere eruen der vorbenomeden konyngynnen vnde eren eruen to vorne sworen huldeghet vnde løuet hebben.*

karakterisere baggrunden for forleningen i Assens som udramatisk.[30] Som udgangspunkt må man opfatte forleningen i Assens som udtryk for en politisk nødvendighed på samme vis som forleningen i Nyborg 1386 og ikke blot som en ekspeditionssag for dronning Margrethe og nu også kong Erik, som i øvrigt ikke længere skulle have haft interesse for Slesvig.

Kilderne til forleningen i Assens stammer udelukkende fra senere partsindlæg; hverken Detmar, Korner eller for den sags skyld holstenerpræsten nævner begivenheden. Kilderne er det ovenfor anførte holstenske vidnesbyrd fra 11. maj 1424, der efter at have anført forleningen i Nyborg, går over til at anføre forleningen i Assens, Nyborg-dommen 1413 og et dansk vidnesbyrd, som efter al sandsynlighed er blevet afgivet i forbindelse med netop denne dom.[31] Sidstnævnte angiver at begivenhederne fandt sted i fasten (marts) 1396 i forbindelse med selve forleningen, hvorfor dateringen af forleningen sættes til denne dato. Kilderne til forleningen i Assens er således stærkt problematiske, men det forhold, at de deres modsatrettede tendens til trods faktisk er enige om, at der fandt en forlening sted, gør, at vi med sikkerhed kan sige, at dette var tilfældet, og at forleningen ligeledes fandt sted i 1396. Spørgsmålet er bare, hvilken form for forlening det drejede sig om.

I det holstenske vidnesbyrd står, at kong Erik i Assens modtog hertug Gerhards hyldest og troskabsed, og at kongen stadfæstede og bekræftede, hvad hans kongelige forgængere havde bevilget Gerhards forgængere med hensyn til, *circa*, hertugdømmet.[32] Det er iøjnefaldende, at der ikke står noget om lensfanens nedkastelse. Da denne handling ville bestyrke den holstenske adkomst til hertugdømmet, må man alt andet lige gå ud fra som sikkert, at den ikke fandt sted, også selv om vidnesbyrdet gør, hvad det kan for at få begivenhederne i Assens 1396 til at stemme overens med ceremoniellet omkring en forlening. Forleningen i Assens kan dermed ikke siges at være et videre fast fundament for det holstenske krav på hertugdømmet Slesvig som arveligt fanelen, og Albrectsen bemærker med rette, at en formel korrekt forlening således næppe fandt sted. Det er i den forbindelse betegnende, at det førnævnte vidnesbyrd fra 12. august 1423 anfører forleningen 1326, forleningen i Nyborg 1386, fredstraktaten 1392 og Gerhards og hans sønners faktiske besiddelse af hertugdømmet som begrundelse for deres legitime adkomst hertil, men ikke forleningen i Assens 1396.[33]

Nyborg-dommen 26.-29. juli 1413 indledes med en beretning om, hvordan hertug Heinrich

30 Cf. Albrectsen 1981 p. 75.
31 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/13960301001>.
32 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240511001>: *idem dominus Ericus rex modernus a prefato quondam domino Gherardo patre modernorum ducum Sleszwicensium predictorum in opido Assensen publice homagium et fidelitatis juramentum racione ducatus Sleszwicensis sive Jucie predicti recepit et omnia per predecessores suos reges Dacie sibi domino Gherardo duci et suis heredibus circa ducatum facta et concessa sollempniter confirmavit palam et publice.*
33 Cf. Albrectsen 1981 p. 89.

af Lüneburg på sine myndlinges, den afdøde hertug Gerhards tre sønner, vegne anmodede om, at disse, eftersom deres fader havde været rigets lensmand i hertugdømmet Slesvig, *homo ligius et homagialis dicti domini regis et regni Dacie de dicto ducatu Sleswicensi*, skulle blive det samme. Det blev afvist af kong Erik med henvisning til, at hertugdømmet var blevet tilbudt som len til hertug Gerhard af dronning Margrethe i Assens; Gerhard afslog imidlertid at modtage forleningen, hvilket hertug Heinrich af Lüneburg derpå nægtede kunne have været tilfældet. Kongen svarede, at det kunne han bevise, eftersom Gerhard foretrak sold for tjeneste frem for en forlening, og denne havde også modtaget penge for tjeneste, som imidlertid ikke var blevet udført.[34]

Det danske vidnesbyrd har en ordlyd, så man kunne tro, at det var blevet udstedt med forleningen marts 1396, men alene det forhold, at kong Erik omtales som konge af Danmark, Sverige og Norge, gør, at det må være blevet til efter hans kroning i Sverige juli 1396. Det er efter al sandsynlighed blevet til som forberedelse til eller konsekvens af Nyborg-dommen.[35] Vidnesbyrdet adskiller sig dog herfra, idet ingen omtale af dronning Margrethe finder sted, og hertugdømmet tilbød kong Erik ikke alene til Gerhard, men til grev Claus og dennes nevøer (hvoraf Gerhard var den ene), som imidlertid ikke ville modtage forleningen, idet de foretrak at gøre tjeneste for sold.

At det var kong Erik og ikke dronning Margrethe, der tilbød forleningen, behøver dog ikke at være nogen afgørende modsætning til beretningen i Nyborg-dommen; heller ikke, at Nyborg-dommen kun nævner Gerhard, hvor vidnesbyrdet nævner grev Claus og hans nevøer. Men herudover må man sige, at det virker helt usandsynligt, at hertug Gerhard eller grev Claus skulle have afslået en forlening til fordel for en aftale om tjeneste for sold. Man kan gå ud fra som sikkert, at den holstenske hertugslægt havde kæmpet for at opnå forlening med Slesvig som arveligt fanelen, og at deres bestræbelser faktisk var blevet kronet med held i 1386, om end de ikke ligefrem havde opnået en forlening af samme type som i 1326. Hvorfor skulle de opgive det i 1396? Eller rettere sagt: Deres eget vidnesbyrd tyder på, at de ikke havde held til at få bekræftet forleningen i Nyborg 1386 i dennes fulde form, hvilket må betyde, at den aftale, der blev indgået i Assens, ikke i samme grad som aftalen i Nyborg understøttede holstenernes legitime adkomst til hertugdømmet Slesvig. Hvordan aftalen i øvrigt har taget sig ud, kan vi umuligt sige, da et brev heller ikke blev udfærdiget i Assens.[36]

---

34 DF p. 207: *Ad que pro parte dicti domini regis fuit responsum, quod ducatus Sleswicensis per dominam reginam Margaretam clare memorie fuisset exhibitus dicto domino Gerhardo in opido Asnes in pheodum coram consiliaris regalibus et ducalibus in magno numero, quem pro tunc in pheodum recipere recusavit; dicto domino Henrico hoc negante, ipse dominus rex asseruit, se istud sufficienter probaturum, et addidit, istud ex eo clarescere, quia dictus dominus Gerhardus maluit pro una certa pecuniarum summa ipsis serenitatibus regalibus in eorum gwerris servire, quam dictum ducatum in pheodum recipere, prout eciam dictas pecunias pro complendo fideliter hujusmodi servicio ex parte dicti regni et pro eisdem minime servivit.*

35 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/13960301001>.

36 Albrectsen 1981 p. 79-80 anfører en udtalelse fra kong Erik under højst tilspidsede forhandlinger med hanseaterne i 1416 som et fjerde [dvs. femte] vidnesbyrd om forleningen i Assens. Da kongen imidlertid sætter begivenhederne

1.2. Den ekspansive kongemagt: Kalmarunionen

Det er fornødent med et rids af den politik, der førte til Nordens samling. Der vil blive lagt vægt på den nye tolkning af unionsbrevet fra 1397 som udtryk for kongelig, ekspansiv ideologi. Særligt unionsbrevets testamentariske bestemmelser er vigtige i den forbindelse. Eftersom den ekspansive kongemagt, kong Erik arvede fra dronning Margrethe, havde rødder helt tilbage til mordet på Gerhard d. Store og Valdemar Atterdag, må det være rimeligt at begynde ved sidstnævntes overtagelse af den danske krone 1340.

1.2.1. Valdemar Atterdag

Niels Ebbesens mord på grev Gerhard 1. april 1340 danner epoke. Den hast, hvormed det holstenske styre i Nørrejylland brød sammen, er iøjnefaldende, og mordet på Gerhard er et godt eksempel på middelalderlige regeringers skrøbelighed, når overhovedet faldt væk, om det nu var af naturlige eller unaturlige årsager.[37] Gerhard havde forsøgt at modarbejde den talentfulde junker Valdemar ved et traktatkompleks fra februar 1340, der sigtede på søstersønnens, hertug Valdemar 3.s indløsning af panterettigheder i Nørrejylland for 43.000 mark til gengæld for Gerhards overtagelse af Gottorp, Tønder, Flensborg, Tørning og Dänischwold i Slesvig. En nok så vigtig bestemmelse var, at hertugen ikke måtte forbinde sig med junker Valdemar eller dennes broder Otto (som var Gerhards gidsel) ved en ægteskabsforbindelse imellem en af brødrene og hertug Valdemar 3.s søster, Helvig.[38]

Ved pantebyttet 23. juni 1340 ændrede tingene sig til det stik modsatte: Gerhard d. Stores sønner grev Heinrich 2. og Claus af Holsten så sig nødsaget til at overlade Valdemar 3. deres panterettigheder i Nørrejylland imod overtagelse af panterne Tørning slot med Haderslev, Gottorp slot med Eckernförde og Dänischwold, Slesvig by, Tønder fogedi og Flensborg, og Valdemar 3. måtte atter se sig instrumentaliseret af højere magter, i og med han skulle holde det ham overladte nørrejyske pant til kongens hånd, dvs. den forinden som Danmarks konge hyldede Valdemar 4. Atterdag, som, man endvidere kan forstå, havde fået Helvig til hustru, stik imod Gerhard d. Stores planer.[39] Hertug Valdemar forblev formelt hertug af Slesvig, men det er indlysende, at denne titel forblev ganske tom, så længe hertugdømmets vigtigste slotte og byer var på de holstenske brødres hænder.

til at have fundet sted for 24 år siden, dvs. 1392, og da han omtaler et brev i den forbindelse, hvis antal af beseglere er betydeligt højere end antallet af beseglere på det vidnesbyrd, der er bevaret, er der ingen grund til at tage det af kongen omtalte vidnesbyrd til indtægt for andet end kongens insisteren på, at holstenerne absolut ingen ret havde til hertugdømmet Slesvig.

37 Cf. Christensen 1968 p. 180.

38 DD III:1 nrr. 10-11.

39 DD III:1 nrr. 47-48.

Efter Valdemar Atterdag således var sikret Nørrejylland, og Slesvigs status var blevet om end ikke afklaret så sat på en tålelig ventestatus, begyndte hans arbejde med at genopbygge/genindløse/generobre resten af riget, i hvilken forbindelse konkret erhvevelse af gods ved det kongelige rettertings mellemkomst blev et vigtigt politisk instrument, det være sig krongods, der var gået tabt, erhvevelse af nyt gods eller inddragelse af forbrudt gods.[40] Kong Valdemar startede på Sjælland, hvor grev Johann, Gerhard d. Stores fætter, formelt sad som panteherre, om end slottene formodentlig var blevet givet videre som underpant til holstenske stormænd. I 1346 må tilbageføringen af Sjælland under den danske krone siges at være gennemført. Samme år fandt salget af Estland til Den tyske Orden sted, hvilket utvivlsomt var et klogt realpolitisk træk.[41] Tiden derefter blev i høj grad præget af godsinddragelse i Jylland og på Fyn. Den 22. juli 1348 sluttede Valdemar og de holstenske grevebrødre overenskomst om indløsningen af Fyn.[42] Det forhindrede imidlertid ikke, at egentlige krigshandlinger fandt sted 1352 og 1353, hvorved også Tranekær slot kom under kong Valdemar. I 1358-59 udbrød der oprør i Jylland, hvor holstenere, hertug Valdemar og hans søn Henrik og jyske stormænd havde forenet sig imod kong Valdemar. Oprørets årsager må findes i en kombination af holstensk bekymring over magttab i Danmark, hertug Valdemars ønske om endelig at kunne hævde sig i det store spil og enkelte jyske stormænds ubetvivlelige utilfredshed med kongemagtens fremfærd. Udtryk for en strukturel adelig opposition til kongemagten kan man imidlertid ikke tale om. Det lykkedes kong Valdemar at slå oprøret ned, hvorved yderligere forbrudt gods kom inden for hans rækkevidde. I 1359 indgik Valdemar Atterdag og kong Magnus Eriksson (”Smek”) af Sverige og Skåne aftale om trolovelsen imellem Valdemars datter Margrethe og Magnus' søn Håkon, hvilket skulle danne den genealogiske basis for den senere union imellem Danmark, Norge og Sverige. Dette var der næppe nogen, der tænkte på i 1359, hvor motiverne for Valdemars vedkommende har været nært forbundne med generobringen af Skåne fra Magnus' anden søn, Erik, der var kommet i konflikt med sin fader. Erobringen af Skåne kom imidlertid til at ske fra kong Magnus selv, idet Erik døde samme år. Generobringen af Skåne må have været gennemført i 1360 og førte direkte over i erobringen af Gotland 1361 og første hansekrig, som afsluttedes ved en våbenhvile, som skulle komme til at vare til 1368.

I 1360 var Valdemars stilling så sikker, at han kunne udstede den såkaldte landefred, som betegner sig selv *statuta, handfestnyngh et decreta*, 24. maj i Kalundborg. Den interessante overleveringshistorie af dette dokument skal ikke diskuteres her, blot skal det som udgangspunkt konstateres, at Aksel E. Christensen utvivlsom har ret i sin analyse, ifølge hvilken landefreden er at

40 Lerdam 2001 har en særdeles nyttig oversigt over kronens godserhvervelser 1340-1412 p. 193 ff.
41 Hørby 1979 p. 32.
42 DD III:3 nrr. 40-41.

opfatte som en herskerkontrakt med udpræget vægt på kongens rettigheder, og at den således ligger langt fra det, man normalt forstår ved en håndfæstning.[43] I hilseformlen stod tilmed Valdemars søn Christoffer, hertug af Lolland, umiddelbart efter Valdemar selv, og det fremgår af befæstelsesformlen, at de i landefreden omtalte prælater og verdslige stormænd lover at overholde landefredens bestemmelser ikke blot over for kong Valdemar, men også hans søn. Den dynastiske tendens er således umiskendelig. Der hentydes eksplicit til godsreduktionsprgrammet, og ingen kan være i tvivl om kongens ekspansive intentioner i paragraffen, der nådigt sikrer indbyggere i eventuelt erobrede *terre seu dominia* at nyde godt af landefredens bestemmelser, hvis de ønsker dette.[44]

Med erobringen af Skåne og Gotland kom Valdemar i et fjendskabsforhold til den svenske kong Magnus, der allierede sig med hanseater og holstenere i 1361. Ifølge denne alliance skulle hanseaterne få slottene Malmø, Helsingborg, Skanør og Falsterbo, når kong Valdemar var blevet nedkæmpet. Holstenerne var ligeledes med i denne alliance, for såvidt som der aftaltes ægteskab imellem Magnus' søn Håkon og en holstensk fyrstedatter på trods af trolovelsen fra 1359 imellem Håkon og kong Valdemars datter Margrethe. Faren fik Valdemar afværget ved at sprænge koalitionen, hvorved ægteskabet imellem Håkon og den holstenske fyrstedatter (som det skulle komme til at gå ilde) faldt bort til fordel for det berømte den 9. april 1363 indgåede ægteskab imellem Håkon og Margrethe. At forudsætningen for den senere Kalmarunion hermed var skabt, kunne ingen vide, og at ægteskabet udelukkende skal ses som en konsekvens af øjeblikkets politik, er utvivlsomt.[45] Med Valdemar og Magnus således atter forenede skabtes et naturligt modsætningsforhold til den ligeledes i 1363 indkomne konge i Sverige, Albrecht af Mecklenburg, som svenske stormænd efter et oprør mod kong Magnus havde sat på den svenske trone. Dette modsætningsforhold skulle få afgørende betydning under dronning Margrethe.

I 1367 blev det såkaldte Kölnerforbund indgået, hvorved de samlede hansestæder forbandt sig imod kong Valdemar. Et forbund af fyrster dannedes ligeledes, og atter var grev Claus og Heinrich at finde blandt Valdemars fjender. Ligeledes danske stormænd, især jyske, således Klaus Limbæk, Benedikt Ahlefeldt og Stig Andersen. Her er det væsentligt at understrege endnu en gang, at man hermed ikke kan tale om en strukturel opposition, der endelig kunne få lov til at folde sig ud. Snarere må man gå ud fra en kynisk og kortsigtet kalkule fra disse stormænds side, hvorefter de har vurderet deres egne muligheder for forøgelse af gods og ære til at være større under de nye herrer, som ville stå i taknemmelighedsgæld til dem, end under kong Valdemar. Det er trods alt væsentligt at huske på, at under den krig, der fulgte, var Valdemar rejst udenlands og riget overladt til Henning

43 Cf. Hørby 1979 p. 42.
44 Rigslovgivning I nr. 30 p. 242-43 §§ I:1 og I:6.
45 Hørby 1979 p. 45-46.

Podebusk og rigsrådet, hvilket vel ikke var sket, hvis der havde været fare for, at en samlet, adelig stormandsstand ville dolke ham i ryggen.

Krigen kom ikke til at gå lige så godt for Valdemar som den første hanseatiske krig. Ved en heldig militær operation i Øresund lykkedes det hanseaterne at tvinge Henning Podebusk til freden i Stralsund, som blev indgået 24. maj 1370.[46] Der er ingen tvivl om, at denne fred, hvorved de samlede hansestæder fik deres privilegier specificeret og udvidet, og hvorved Malmø, Helsingborg, Falsterbo og Skanør slotte kom under hanseatisk administration i 15 år, betegner den stolteste stund i hanseatisk historie. Men tingene kunne have været meget værre for Danmark. Alliancen imellem fyrster og hanseater var sprængt, og den totale opløsning af Danmarks rige, som fyrsteforbundet havde forestillet sig, blev til intet. Administration af de skånske slotte foretoges af Henning Podebusk på hanseaternes vegne, og hanseaternes gevinst udhuledes dermed. Sat på spidsen må man karakterisere Stralsund-freden som en separatfred. At kong Valdemar ikke var afgørende svækket af freden sættes vel meget godt i relief af, at det aldrig lykkedes at få ham til at besegle den med sit store majestætssegl, som hanseaterne ellers udtrykkeligt havde anmodet om. Stralsund-freden var således ganske vist en stor sejr for hanseaterne, men den var ikke et nederlag for kong Valdemars regeringssystem, og den satte ikke en stopper for den ekspansive kongemagts virke. Det er således betegnende, at godsinddragelserne genoptages med fuld styrke efter fredsslutningen, nu også, som vist ovenfor, i Slesvig. Brodden mod holstenerne var naturligvis ikke blevet mindre af disses forsøg på endnu engang at opløse Danmarks rige. Heller ikke mod de danske stormænd, som havde allieret sig med holstenerne, og som regnskabet blev gjort op med i 1373.[47]

Hele Valdemar Atterdags gerning var rettet imod generhvervelse af bortkommet gods, pantindløsning, erhvervelse af nyt gods, erobring og en uophørlig insisteren på kongemagtens til en hver tid gældende overhøjhed. Det var denne ekspansive kongemagt, der blev den politiske arv dronning Margrethe og kong Erik. Som en negativ arv fra kong Valdemar kan man tale om befæstelsen af et hanseatisk og holstensk interessefællesskab, der skulle blive en overordentlig stor og i sidste ende uovervindelig udfordring for den nordiske kongemagt at bryde.

1.2.2. Dronning Margrethe

Efter Valdemars død 1375 stod datteren i en prekær situation; atter ses det, hvordan en regents død nærmest naturnødvendigt kaster den af den afdøde førte politik ud i en krise. Det er således karakteristisk, at kongemagten trængtes tilbage efter 1375, og konkret indfandt der sig en modreaktion med den del af godsreduktionen, der omfattede adelsgods.[48] Margrethes magtstilling

46 DD III:8 nrr. 449-50 og 452.
47 Hørby 1979 p. 53.
48 Lerdam 2001 p. 86 ff.

blev naturligvis også vanskeliggjort af de mecklenburgske krav på den danske trone. Da ikke mindst eftersom disse krav var ganske berettigede og gik tilbage til udsoningen imellem Valdemar og Mecklenburg oktober 1371, hvorved sønnen af Valdemars anden datter Ingeborg, gift med hertug Heinrich af Mecklenburg, Albrecht (nevø af Sveriges konge, Albrecht af Mecklenburg), stilledes den danske trone i udsigt. Men som bekendt lykkedes det Margrethe at få sønnen Oluf kronet til Danmarks konge i 1376. I den forbindelse udstedtes en håndfæstning, der betegner et klart tilbageskridt for kongemagten i forhold til Valdemars erklæring fra 1360. Det er sigende, at Olufs håndfæstning stipulerer tilbageføring af gods, der var kommet kronen uretmæssigt i hænde.[49] Dronning Margrethe befandt sig i en særdeles skrøbelig situation ud fra et legitimitetssynspunkt: Hendes søn var mindreårig, og ud fra en juridisk betragtning må man betegne antagelsen af Oluf som et kup imod aftalerne fra 1371. Men selve det at gennemføre kuppet var unægtelig udtryk for en usædvanlig handlekraftig vilje, som skulle komme til at genvinde den stærke kongemagts legitimitet på den unge kong Olufs vegne i tiden der fulgte. En ting var, at uretmæssigt erhvervet gods skulle føres tilbage fra kongemagten, men dette betød ikke, at dronning Margrethe hørte op med at erhverve gods.[50] I 1380 døde Olufs fader, kong Håkon, hvorved Oluf arvede den norske trone. En stor diplomatisk sejr, der næppe kan undervurderes, var det, da det lykkedes Margrethe i 1385 at få udleveret de skånske slotte fra hanseaterne. Det var ganske vist stipuleret i Stralsund-freden, at dette skulle ske, men man kan langt fra sige, at en automatisk udlevering dermed var sikret. Det må have forøget Margrethes prestige og legitimitet betragteligt, da dette skete, og hun stod nu godt rustet til kampen om Sverige mod kong Albrecht af Mecklenburg, som de svenske stormænd havde et voksende ønske om at skaffe sig af med, hvorfor de nu søgte støtte hos dronning Margrethe. I 1385, da Oluf blev myndig, antog han den yderligere titel ”sand arving til Sveriges rige”, hvilket ikke efterlod nogen tvivl om dronningens intentioner.[51] I 1386 døde Sveriges mægtige drost Bo Jonsson, hvilket medførte en regulær magtkamp imellem Albrecht og det svenske aristokrati om magten over Bo Jonssons enorme len, hvilket kun passede ind i dronningens interesser.[52] Imidlertid ramte katastrofen i 1387, da kong Oluf døde og 11 års møjsommeligt arbejde risikerede at gå tabt. Men Magrethes hurtige reaktion, at lade sig hylde som ”Danmarks riges rette husbonde og frue” samme år som sønnens død, reddede situationen. Samme år drog hun den unge Bugislav, søn af hertug Vartislav 7. af Pommern, til sig som forstersøn. Bugislav, som skulle komme til at få det danske navn Erik, var som Margrethes søsterdattersøn den nærmeste indlysende kandidat til at træde i Olufs spor, nu da det endelige opgør med Albrecht af Mecklenburg i Sverige

49 Rigslovgivning I nr. 31 p. 279 § 13.
50 Cf. Lerdam 2001 p. 314 ff., oversigten over dronning Margrethes godservhervelser 1375-1412.
51 Erslev 1882 p. 135.
52 Erslev 1882 p. 143 ff.

stod for døren. Ved sejren over kong Albrecht af Mecklenburg 1389, samme år som Erik af Pommern hyldedes som konge i Norge, havde Margrethes monarki nået en grad af styrke og legitimitet, der gjorde, at da kong Erik hyldedes som konge i Danmark og Sverige i 1396, udstedtes der ikke en håndfæstning med indskrænkninger i den kongelige magtudøvelse i den anledning.

Det er næppe tilfældigt, at samme år som Erik af Pommerns antagelse til konge af Danmark udstedtes forordningerne om slotte og godsreduktion i Danmark. Margrethe var nu i en position, så hun kunne sætte yderligere kraft på sin faders godserhvervelsespolitik. Den 24. januar 1396 udstedtes en forordning for Nørrejylland i anledning af, at Erik var blevet hyldet som konge på Viborg landsting.[53] Heri er der detaljerede forskrifter for, hvorledes tabt gods skal føres tilbage til dettes rette ejermand, i særdeleshed hvorledes det gods, som er kommet fra kronen siden den tid, Valdemar Atterdag drog til Tyskland, dvs. 1368, skal føres "under kronens fred igen".[54] Til dette formål skulle fogeder og embedsmænd i hvert len foretage en indledende sondering af adkomstforhold til jorderne, hvorefter en omrejsende rettertingsdomstol bestående af riddere, væbnere og odelsbønder, i alt 12, under forsæde af Nørrejyllands landsdommer, Jens Nielsen af Aunsbjerg, og sammen med Kristian Vendelbo, den residerende biskop i det stift, domshandlingen fandt sted i, og en repræsentant for kongens kansler, *then biscopp aff Sialandh*, dvs. roskildebispen, skulle udsige en endelig dom om, hvem der havde ret til hvad. Systemet var det samme på Fyn og må også være blevet taget i anvendelse på Sjælland og i Skåne, selv om vi ikke har særskilte forordninger for disse lande. I Sverige blev retmæssig adkomst til gods med udstedelsen af recessen i Nyköping 20. september 1396 ligeledes sat på det kongelige program, efter kong Erik var blevet hyldet som svensk konge i juli. Jordreduktionerne skulle i Sverige gå tilbage til 1363, dvs. året for Albrecht af Mecklenburgs indtræden i riget. Reduktionerne skulle gennemføres ved de såkaldte räfsteting. I den detaljerede udførelse adskilte den svenske jordreduktion sig fra den danske, men den overordnede programmatik var den samme: inddragelse og erhvervelse af gods til styrkelse af kongemagten.[55] Også i Norge lader det til, der har været udfoldet bestæbelser på at føre gods tilbage til kronen.[56] I året 1396 besad dronning Margrethe således en så høj grad af magt og legitimitet, at den politiske arv fra hendes fader kunne foldes ud uden forbehold. På mødet i Nyköping aftaltes det stormøde, der året efter skulle holdes i Kalmar imellem dronning Margrethe, kong Erik og repræsentanter for rigerne Danmark, Sverige og Norge.

1.2.3. Brevet 1397 og de testamentariske bestemmelser

53 Rigslovgivning I nr. 35 p. 334 ff. Cf. forordningen for Fyn ibid. nr. 36.
54 Lerdam 2001 p. 99 har utvivlsomt ret i, at året 1368, der markerer indledningen til en særdeles problematisk periode for Valdemar, næppe er tilfældigt valgt.
55 DD IV:6 nr. 145 p. 131 ff. Cf. Lerdam 2001 p 100 ff.
56 Lerdam 2001 p. 103.

I juli 1397 kunne mødet i Kalmar indledes, hvorved konglomeratstaten Danmark-Sverige-Norge blev knæsat. Det er væsentligt at holde sig for øje, at den kroning, der hermed fandt sted af Erik af Pommern, omtales som en fuldbyrdelse af kroningerne i de enkelte riger, og kroningen som helhed betragtet rækker ikke ud over de enkelte kroninger. Det er ligeledes væsentligt at holde sig for øje, at betegnelsen Kalmarunionen er en senere opfindelse, som samtiden ikke brugte. Af pragmatiske årsager skal betegnelsen dog fortsat tages i anvendelse her. Forskelle og ligheder imellem de to berømte breve, kroningsbrevet og unionsbrevet, er analyseret andetsteds, blot skal her konklusionen gentages, at der umuligt kan være tale om, at Kalmarunionen så at sige er blevet født med en rådsaristokratisk opposition, og at kroningsbrev såvel som unionsbrev begge er udtryk for en kongelig, ekspansiv programmatik.[57] To forhold skal dog tages nærmere i øjesyn her: Unionsbrevets arvebestemmelser og unionslandenes indbyrdes afgrænsning.

De testamentariske bestemmelser i unionsbrevet er et godt eksempel på, at der ikke var et knivskarpt skel imellem den private og den offentlige sfære. Med hensyn til arvegangen bestemtes, at Margrethe gerne måtte foretage testamentariske bestemmelser, dog således at ”landene og slottene” kom til den unge konge efter hendes død. Det er sigende, at selv om bestemmelsen om lande og slotte indskrænker dronning Margrethes testamentariske muligheder, forudsættes den eventualitet, at Margrethe faktisk kunne disponere testamentarisk over disse på linie med penge og gods, som hun i øvrigt tilstodes at give i arv til hvem, hun ville. Man må dermed sige, at forholdet til lande og slotte på den ene side er at sammenligne med et ejendomsforhold til rigerne som sådan, eftersom herredømmet over lande og slotte var helt essentielt for herredømmet over rigerne. At de testamentariske bestemmelser på den anden side i lige så høj grad er udtryk for en abstrakt højhedsret, fremgår af, at det at arve lande og slotte var det samme som at tiltræde stillingen som den, der skulle videreføre denne højhedsret, som havde bestået og som ville bestå uafhængig af arvtager; og det fremgår af det elementære forhold, at landene og slottene faktisk nævnes i unionsbrevet, hvilket der vel næppe havde været grund til, hvis der vitterlig udelukkende var tale om private anliggender.[58] Formuleringen af bestemmelserne om lande og slotte som en indskrænkning af Margrethes testamentariske muligheder var i virkeligheden et slør over det forhold, at kong Erik skulle have rigerne i arv. Arvemonarkiet var med de testamentariske

57 Hedemann 2011 p. 42 ff. Cf. Hervik 2012 p. 258: ”I sum er definisjonerne av regimen regale og regmen politicum så forskjellige, slik de er fremført av både middelalderforfattere og moderne forskere, at de snarere kan skape forvirring enn å opptre som en sentral distinksjon … Ettersom definisjonen av regimen regale og regimen politicum varierte i middelalderen, og for så vidt fremdeles gjør det, er det også av denne grunn vanskelig å operere med en idépolitisk front mellom disse begrepene som uttrykk for to motstående styresett på 1300-tallet”. Cf. Schot 2014 (”La Lettre” etc.) p. 295: ”Àu terme de cette étude des signataires de la Lettre d’union, nous pouvons nous avancer sans trop de risque d’erreur: les participants ne pouvaient former un « parti » antimonarchique, tant ils étaient et restèrent impliqués dans le service royal”.

58 Anderledes hos Lönnroth 1934 p. 50 ff.

bestemmelser indført i praksis. At kong Erik skulle efterfølge dronning Margrethe var hele formålet med såvel kronings- som unionsbrev; det er lige så banalt som væsentligt at konstatere, at hverken kroningsbrev eller unionsbrev stipulerer, at en valghandling skulle finde sted efter dronning Margrethes død. Valghandlingen, der skulle finde sted efter kong Eriks død, blev ganske vist specificeret, men netop den praksis, der havde indfundet sig med unionsbrevet, at en kongelig efterfølger blev udpeget i forvejen, gjorde denne valghandling først og fremmest til en sag for den i levende live regerende konge. I princippet var Danmark og Sverige således stadigvæk valgmonarkier, men med unionsbrevet blev arveretten til disse monarkier i praksis anerkendt, for så vidt som man kunne udvælges til arving af disse, og for så vidt som den endnu levende monark blev tilstået det afgørende ord, hvad angik hans efterfølger.[59]

Med hensyn til rigernes indbyrdes afgrænsning specificerer unionsbrevet nøje afgrænsningen imellem Danmarks, Sveriges og Norges juridiske og politiske institutioner. Kalmarunionen – og det skal gentages, at dette ikke var samtidens betegnelse – var på ingen måde en enhedsstat, men en konglomeratstat. Bestemmelsen om, at fredløse ikke skal kunne søge beskyttelse i et af de andre riger, er det eneste eksempel på, hvad man kan kalde en fælles bestemmelse, som dog må siges at være udtryk for, at de forbrydelser, man kunne erklæres fredløse for, ikke blev anset for forbrydelser imod et samlet hele, men netop forbrydelser begået i de enkelte riger, forbrydelser som man ikke kunne undslippe ved at flygte ind i et af de andre riger. Den eneste deciderede enhed var dynastisk, for så vidt som det blev bestemt, at de samlede riger til evig tid kun skulle have én konge, om end en uomgængelig forudsætning herfor var, at denne først var kronet i de enkelte riger for sig. Det at være for evigt samlede og ikke adskilt var således ikke det samme som en politisk sammensmeltning. Det samme kan i øvrigt siges om ordningen 5. marts 1460, og det er da således også ganske betegnende, når Hoffmann skriver, at ordningen var inspireret af unionsforfatningen.[60] At det nok ikke var fraværet af sammensmeltning imellem Slesvig og Holsten, Hoffmann lagde vægt på, er så en anden ting.

Unionskonstitutionen var smidig, hvilket var en stor fordel for dronning Margrethe og kong Erik ved løsningen af den kommende periodes spørgsmål. Umiddelbart forestående var problematikken i forbindelse med en fredsslutning med den detroniserede kong Albrecht og tilbageerobringen af Gotland, som Albrecht havde overladt til Den tyske Orden; det lykkedes at få Gotland tilbage under den danske krone i 1408. Kongemagten konsolideredes yderligere i 1398, da det lykkedes dronning Margrethe at få udleveret Stockholm, den detroniserede kong Albrechts

59 Cf. den engelske indberetning fra 1402, DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14020725004>, der betegner valgmonarkiet som i praksis ophørt med Margrethe: … *ut Ericus rex modernus eligeretur/ qui alias si mater sua non uiueret\ de iure communi succederet in regno Dacie/ cessante huiusmodi iure eligendi* … .

60 Hoffmann 1997 p. 307-09.

sidste bastion i Sverige. Klogt stadfæstede kong Erik i København 29. august Stockholms privilegier, uden tvivl på Margrethes råd, samtidig med at hanseaterne fik deres privilegier bekræftet i hver enkelt af kongens tre riger; dog måtte de mecklenburgske stæder samt Visby vente, til man havde sluttet forlig om de tre rigers klager imod dem. Hanseaternes privilegiebekræftelser er interessante indikationer på Kalmarunionens karakter af ren personalunion: De foreligger i tre udformninger for hvert rige, og kong Erik har i hvert enkelt tilfælde råder fra hvert rige som medbeseglere. Ikke mindst på grund af de sigillatoriske forhold har privilegiebekræftelserne da også voldt vanskeligheder for dem, der ser Kalmarunionen som et politisk integreret hele.[61]

Sammenfatning

Erslev hævdede, at der før 1404 bestod et godt forhold imellem den danske kongemagt og hertug Gerhard af Slesvig. Dette sysnpunkt går igen hos Albrectsen.[62] Det er rigtigt, at hertug Gerhard i 1401 havde henvendt sig til højmesteren for at få denne til at udlevere Gotland til dronning Margrethe og kong Erik, og hertil kan man tilføje, at i et dansk udkast til en traktat med England fra 1402 blev det sat som betingelse, at kong Erik ikke kunne gøres pligtig til at bekrige blandt andre hertugen af Slesvig.[63] Men at tage dette som udtryk for, at der ligefrem herskede et godt forhold, synes at være en overfortolkning. Hertugens henvendelse til højmesteren kan udmærket have været en opportunistisk manøvre. Bestemmelsen om, at kong Erik ikke skulle kunne forpligtes til krig imod hertugen af Slesvig, behøver ikke at betyde andet, end at en eventuel krig om Slesvig var et så politisk intrikat anliggende, at den danske konge forbeholdt sig retten til at bestemme, hvornår og i hvilken anledning en sådan skulle føres.

Gerhards adkomst til at kalde sig hertug af Slesvig i tiden før 1404 hvilede på et temmelig usikkert grundlag, nemlig forleningen i Nyborg 1386 og forleningen, hvis man da kan kalde den sådan, i Assens 1396. Usikkerheden bestod først og fremmest i, at ingen af forleningerne blev fastsat ved udstedelse af egentlige breve, hvilket utvivlsomt skyldtes en politisk kalkule fra dronning Margrethes side. At holstenerne i Assens selv skulle have afslået en forlening med Slesvig til fordel for en aftale, hvorefter de skulle yde tjeneste for sold, er meget lidt sandsynligt. Det udelukker ikke, at dette blev aftalens konsekvens. Det vigtige er imidlertid, at aftalen i Assens ikke kunne gælde som en formelt korrekt bekræftelse af forleningen i Nyborg.[64] Dette er på sin side udtryk for, at forholdet imellem dronning Margrethe og kong Erik på den ene side og hertug Gerhard og med ham, kan man roligt sige, hele den holstenske greveslægt på den anden næppe kan

61 DD IV:6 nrr. 624-31. Cf. Christensen 1980 p. 175 ff.
62 Albrectsen 1981 p.87.
63 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14011020002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14021103003> § 11.
64 Cf. Albrectsen 1981 p. 91.

have været præget af stor samdrægtighed og harmoni i tiden før 1404. At det ikke kom til flere åbne fjendtligheder, end det gjorde, skyldtes, at dronning Margrethe og siden 1396 også kong Erik havde tungtvejende politiske projekter, som forhindrede, at de kunne forfølge den politiske arv fra Valdemar Atterdag i Slesvig. Når man hertil lægger, at der i Slesvig stift sad en biskop imod holstenernes vilje, er det næppe for meget sagt, at der imellem Danmark og Holsten var et nærmest strukturelt fjendskab, som før eller siden måtte materialisere sig i en decideret strid om hertugdømmet.

Den nordiske kongemagts primære formål var at styrke sig selv. I den forbindelse skal det nævnes, at hele godsreduktionsprogrammet 29. marts 1401 så at sige blev religiøst sanktioneret med pave Bonifacius 9.s to skrivelser, hvorved han overlod dronning Margrethe alt det gods, der var kommet fra Danmarks, Sveriges og Norges krone samt tilstod hende patronatsrettighederne over dette.[65] Det var simpelthen blevet en pligt over for Gud at inddrage gods. Det stærkeste instrument til styrkelse af kongemagten siden Valdemar Atterdags tid var at tilbageføre eller nyerhverve land med det meget konkrete formål at øge kronens indtægter og kronens sikkerhed. Hvad angår styrkelsen af kongemagten, må man sige, at der ikke er langt fra tilbageføring af tabt jordegods til decideret aggressiv overtagelse af territorium, til hvilket kongemagtens adkomst ikke nødvendigvis altid var lige indlysende. Dommen i Aalborg 24. maj 1406, hvorved Poul Globs og andre af kong Valdemars uvenners gods faldt tilbage til kronen, er et godt eksempel på, at det omrejsende rettertings beslaglæggelse af forbrudt gods ikke blot var en juridisk ekspeditionssag, men tillige udtryk for den kongelige, ekspansive programmatik. Poul Globs fjendtlighed går tilbage til 1365, og Poul Glob selv var for længst død.[66] Lerdam skriver med rette herom: ”Denne dom går langt videre end ren reduktion af tidligere krongods. Den indebærer, at ikke blot gods, som tidligere har tilhørt kronen, men i det hele taget gods, som har tilhørt tidligere modstandere af kongemagten, for evigt er forbrudt til kronen”.[67] Herved ses også, at gammelt fjendskab, som i grunden burde være et overstået kapitel, sagtens kunne tages i anvendelse, når det handlede om at styrke kronen, hvilket er en særlig relevant betragtning i forhold til holstenerne. Det er indlysende, at selv om dronning Margrethe eller for den sags skyld den purunge Erik af Pommern muligvis ikke havde Slesvig i tankerne i 1396, forekommer det således som noget nær en naturnødvendighed, at, da hertugdømmet Slesvig i 1404 var havnet i et magtvakuum, det kongelige, ekspansive program blev udvidet til at gælde syd for Kolding å.

For at vurdere baggrunden for begivenhederne efter 1404 og i særdeleshed konfliktens udbrud i 1409 må man på den ene side acceptere en tilfældighed, nemlig hertug Gerhards død i

65 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14010329004>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14010329003>.
66 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14060524001>.
67 Lerdam 2001 p. 139.

1404 (i øvrigt atter et eksempel på hvorledes en stat/statslig entitet var umådelig sårbar ved overhovedets bortgang); på den anden side kan det ikke understreges nok, at i 1404 havde den danske kongemagt en ekspansiv karakter, der uundgåeligt måtte føre til en indtrængen i Slesvig. Således kan man konkludere, at den konkrete politik, som var udtryk for den ekspansive kongemagt, og som havde medført foreningen af de tre skandinaviske riger, og den konkrete politik, som var forbundet med fremstødet i Slesvig, var to sider af samme sag.

2. Formynderskabet, krigens udbrud og udviklingen til og med Nyborg- og Konstanz-dommene

Som et led i at bevise afhandlingens hypotese skal enhedskarakteren af Slesvig-ideologien vises. Dvs., at denne ideologi, opfattelsen af Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige, var en konstant, der gik tilbage til tiden for dronning Margrethes og kong Eriks samregering. Imod denne enhedsideologi synes den traditionelle opfattelse af Nyborg-dommens lensretlige karakter at tale, hvorfor kapitlet sluttes af med at vise, at det traditionelle fokus på Nyborg-dommens lensretlige aspekter ikke kan tages til indtægt for, at kong Erik skulle have ændret syn på Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige siden 1404, men at Nyborg-dommen tværtimod er en foreløbig kulmination på virkeliggørelsen af Slesvig-ideologien.

2.1. Perioden 1404-1409: Formynderskabet

Da grevehertugen Albrecht var død 1403, og dennes broder, grevehertugen Gerhard, døde 4. august 1404 på et togt imod ditmarskerne, stod der en ekspansiv kongemagt nord for Kongeåen med største begær efter at udvide mod syd. Gerhard efterlod sig enken Elisabeth og tre sønner, Heinrich, Adolf og Gerhard. Hos holstenerpræsten kan man læse, at det hurtigt kom til strid imellem enkehertuginde Elisabeth og hendes svoger, grev Heinrich, der tilmed var biskop af Osnabrück, om arven efter Elisabeths afdøde mand.[1] Af en traktat dateret 13. september 1404 i Neumünster imellem hertuginde Elisabeth og hendes svoger får man da heller ikke ligefrem indtryk af et harmonisk forhold imellem parterne.[2] Ganske vist blev de enige om at skifte noget af arven efter grev Albrecht imellem sig, men det er sigende, at den arv, de ikke kunne blive enige om, skulle forhandles på plads af et tolvmandskollegium, der var sammensat af 6 af hver parts råder. Ligeledes sigende var det, at kunne de tolv mand ikke blive enige, skulle sagen afgøres ved en rettergang. Hvad formynderskab for hertugindens sønner angik, overgav grev Heinrich dette, hvis han da overhovedet kunne siges at have nogen ret hertil, til hertuginden selv.[3]

Hertuginde Elisabeth søgte utvivlsomt hurtigt ind under dronning Margrethes og kong Eriks formynderskab for at værne sig imod svogeren.[4] Situationen mindede unægtelig om Valdemar Atterdags formynderskab for hertuginde Regitze i 1373. Billedet af dronningens og kongens magtfulde formynderskab støttes af samtidigt dokumentarisk materiale. Således en skrivelse fra Jönköping 11. november 1404 fra dronning Margrethe til råd og borgmestre i Lübeck. Heri opfordrede Margrethe endvidere lübeckerne til at arbejde for et forlig imellem hertuginde Elisabeth,

1 PB Cap. XXXII p. 111.
2 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14040913002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14040913003>.
3 *Ock wil bisschop Hinrik ümme bede willen unde ümme leue unde ümme urüntscap willen de uormünderscap sïener brüder kindere uorscreuen ouergheuen öfte he dar wes rechtes ane heft unde wil uns nicht beweren noch hinderen in der uormünderschap de wile dat wii myd vnsen kinderen uorscreuen bliuen wilt unuorandert.*
4 DF nr. 66 (Nyborg-dommen) p. 213; PB Cap. XXXIII p. 112.

hendes svoger Heinrich og ditmarskerne. Margrethe var med andre ord begyndt at interessere sig for forholdene i Slesvig meget hurtigt efter hertuginde Elisabeths mands død, og af skrivelsen fra Jönköping fremgik det da også, at hun forestillede sig, hun selv skulle være med til at forhandle forliget.[5] Det andet dokumentariske indicium på, at dronning Margrethe og kong Erik var udpeget til formyndere for Elisabeths sønner, er en skrivelse fra 19. november 1405, hvori hertuginde Elisabeth befaler kongens frisere at være dronning Margrethe lydig eller hvem, hun tilskriver dem at være lydig.[6] Skrivelsen er udstedt i Flensborg og er formodentlig et resultat af sideforhandlinger, der førtes samtidig med de forhandlinger, der gav anledning til traktatkomplekset indeholdende freden med kong Albrecht 25. november. I den egentlige fredstraktat garanterer Albrecht, at han vil sidde i venskab med *konyng Erike vnde to den vorscreuen dren riken vnde to deme hertichrike van Slezewik.* Senere hedder det, at han ville overholde en evig fred over for kong Erik, således: *dat wy vnde vnse eruen siin vnde bliuen willen vnde scholen in eneme ewigen steden vrede sone vruntscop vnde leue mit deme vorbenomeden hern konyngh Erike vnseme oeme vnde synen eruen vnde nakomelingen vnde den vorbenomeden dren riken vnde deme hertichrike van Slezewik vnde eren inwonren vnde nummer des vorbenomeden vses oemes koningh Erikes effte der vorgheschreuen drier rike edder des hertichrikes vorgheschreuen edder erer inwonre vyand werden*.[7] Eriks titulatur er temmelig besynderlig, idet han udelukkende betegnes konge. Det interessante i denne sammenhæng er imidlertid, at Eriks kongeværdighed sættes i umisforståelig forbindelse med hertugdømmet Slesvig. Kong Albrecht havde ikke noget udestående med hertugdømmet, hvorfor der ikke kan være tvivl om, at Albrecht med omtalen af hertugdømmet må have ment, at kong Eriks kongeværdighed var gældende over dette land, og at det var i kraft af dette forhold, han lovede venskab og fred også over for hertugdømmet, og ikke i kraft af en bilagt konflikt med selve hertugdømmet repræsenteret ved enkehertuginden og hendes sønner, som da heller ikke er at finde nogetsteds i traktatkomplekset. Kong Erik må derfor siges at have betragtet sig selv som hersker over hertugdømmet Slesvig i hvert fald *de jure* i 1405. Muligvis var det ikke videre behageligt for enkehertuginden, hvis intention i første omgang med at henvende sig til dronning Margrethe og kong Erik uden tvivl var at sikre hertugdømmet Slesvig som arv for sine sønner.

I Kiel 1. januar 1406 indgik enkehertuginde Elisabeth og svogeren Heinrich, bispegreven, en

5 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14041111002>: *Vortmer so bidde wy iu vruntliken dat gy darto helpen vnde i{uo} dar tr{uo}weliken. ane beuisen willen. dat. yt moghe bedaghet werden twischen der hertichinnen van Sleswigh eren kinderen . den Holtzeden vnde den Dytmerschen bet also lange dat ghy vnde wy vnde mer vr{uo}nde darby komen moghen doch also dat mallich in syner were beholde dat he hirto ghehat heft vnde dat mallich sines rechtes vnvors{uo}met sy an beyden siden wente wi i{uo} hirane node anders bidden wolden men dat vns d{uo}chte dat liik vmme liik were an beyden ziden.*

6 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14051119001>.

7 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14051125002>. Erslev synes ikke at have hæftet sig ved omtalen af Slesvig, cf. Erslev 1882 p. 376-77.

aftale, der mest har karakter af en våbenhvile.[8] Således hedder det i indledningen, at parterne i en periode på seks år skulle indstille, hvad de havde af beskyldninger og retskrav mod hinanden. Efter detaljerede bestemmelser for grev Heinrichs overtagelse af Fehmarn med slottet Glambek og staden Oldenburg i denne seksårsperiode ikke mindst med hensyn til den retssag, man påtænkte ført mellem parterne herefter, følger bestemmelsen om, at hvis hertuginden døde, eller hvis hun giftede sig igen, da skulle ”formynderskabet afgøres efter retten”, hvilket vel først og fremmest betød, at så gik formynderskabet ikke pr. automatik til Heinrich; men det betød på den anden side også, at det ikke automatisk tilfaldt dronning Margrethe og/eller kong Erik. Man blev enige om at lade dronning Margrethe afgøre, hvem af parterne der havde ret til Heiligenhafen, Stapelholm og sognene Kampen og Kropp, ”hvis hun ville”. Hvis ikke man kunne få dronningens afgørelse, måtte Heinrich nøjes med Fehmarn, Glambek og Oldenburg, og man skulle da atter mødes for dronningen.

Traktaten imellem hertuginde Elisabeth og hendes svoger betegner en balancegang imellem denne svoger og dronning Margrethe. At hertuginde Elisabeth til stadighed arbejdede sammen med dronning Margrethe, fremgår af et brev fra 31. juli 1406 udstedt i Ribe, hvori Elisabeth erklærede over for Slesvig domkapitel, at dronning Margrethe på hendes råd havde erhvervet Grödersby og Pagerö, som derpå var blevet skænket til Slesvig domkirke.[9] Ikke desto mindre må man se traktaten imellem Elisabeth og Heinrich som udtryk for Elisabeths forsøg på at spille på to heste som værn imod såvel Heinrichs som dronning Margrethes og kong Eriks forsøg på gradvis at sætte sig i besiddelse af hertugdømmet Slesvig.

Uanset hertuginde Elisabeth prøvede at balancere, så godt hun kunne, imellem dronning Margrethe og kong Erik på den ene side og sin svoger Heinrich på den anden, må Elisabeths forståelse med sin svoger nødvendigvis have afstedkommet uvilje hos dronning Margrethe og kong Erik. Foreløbig var de dog travlt optaget af brylluppet, som kom til at finde sted 26. oktober 1406 i Lund, imellem kong Erik og den engelske kongedatter Philippa og kampen med Den tyske Orden om Gotland, som først skulle finde sin afklaring med traktaten 15. juni 1407.[10] Men den 20. juli 1409 tog dronning Margrethe og kong Erik et skridt, som må betegnes som en direkte aggression i forhold til hertuginde Elisabeth og grev Heinrich: På denne dato indgik de i Ribe en alliance med ditmarskerne, som jo i sin tid havde været årsag til, at hertuginden var blevet enke.[11] I denne alliance hed det umisforståeligt, at man skulle være hinanden behjælpelig i tilfælde af krigerisk overfald, og man var hinanden mægtig til at indgå forlig eller afsige ret. Kong Erik bekræftede

8 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14060101001>. Cf. parternes bekræftelsesbreve med identisk ordlyd *mutatis mutandis* DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14060101002> og DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14060101003>.
9 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14060731001>.
10 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14070615001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14070615002>.
11 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14090720001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14090720002>.

ditmarskernes privilegier og friheder.[12] Sidste gang dette var sket, var ved den tiårige fredsaftale imellem Ditmarsken på den ene side og hertuginde Elisabeth, der just var indtrådt i enkestanden, og grev Heinrich på den anden 20. november 1404.[13] Der kan ikke være tvivl om, siden Erik bekræftede ditmarskernes privilegier og friheder, at han hermed forestillede sig en situation, hvori han *de jure* og *de facto* var hersker over hertugdømmet.

2.2. Forliget på Hindsgavl 21. september 1409 og den ekspansive ideologis eksplicitering

Sommeren 1409 må regulær krigstilstand være brudt ud, som det mere end antydes i alliancen imellem ditmarskerne og dronning Margrethe og kong Erik. I den forbindelse gør Lerdam den interessante iagttagelse, at kronens godserhvervelse stort set bliver sat i stå i 1408. Man kan ikke udelukke, at dette var som følge af, at krigen mod holstenerne stod for døren, hvorfor man ikke ville provokere de hjemlige stormænd, som man havde brug for, unødigt.[14] En yderligere forklaring, som ikke nødvendigvis står i modsætning hertil, er, at godserhvervelseprogrammet – om godserhvevelsen nu skete med eller imod de forrige besidderes vilje – simpelthen var ved at være udtømt, for så vidt som der efterhånden ikke var mere gods at erhverve, dvs. med undtagelse af det, der skulle være kronen på værket, nemlig en reel indlemmelse af Slesvig i Danmarks rige.

Den 21. september 1409 kom det imidlertid til et forlig på Hindsgavl imellem kong Erik på den ene side og den holstenske part på den anden.[15] Kong Erik fik ved aftalen overdraget Flensborg som pant. Ligeledes skulle kong Erik overtage pantet i slottet og fæstningen Nyhus fra Lorenz Heesten. Det hed ganske sigende, at kong Erik eller hans undersåtter ikke måtte forvolde røverisk skade på grev Heinrich eller dennes nevøer, så længe han havde pantet inde. Ville grev Heinrich eller nevøerne indløse stad og slot, skulle de bekendtgøre det ved pinsetid på Nyhus, hvorefter selve indløsningen skulle finde sted i Kolding ved juletid. Den tidligste mulighed for grev Heinrich og nevøerne for at foretage indløsningen var således julen 1410, hvorfor man må sige, at forliget gav kong Erik rigelig tid til at konsolidere sig i sine nye pantbesiddelser. Grev Heinrich lovede endvidere at dømme Erik Krummedige, Otto Sehested, Wulf Poggwisch, Henneke Stake, Detlev van Alefeld og Lorenz Heesten efter kongens anklager og uden nåde. Hvis der var andre, som kongen havde anklager imod, var det op til grev Heinrich at afgøre, hvad han ville gøre i den anledning. Med hensyn til de ugerninger grev Heinrich selv, enkehertuginden eller hendes børn – som på tidspunktet for traktatens indgåelse vitterligt stadigvæk var børn – havde begået, blev de

12 *Vortmer so scholen de vorbenomden here koning vnde vrowe koninginne ere eruen vnde nakomelinge vns laten bliuen bi all vnser olden rechticheit vnde vrigheit. also wi de van oldinges i vrigest gehat hebben na vnser breue uthwisinge.*
13 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14041120001>.
14 Lerdam 2001 p. 177.
15 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14090921001>.

tilgivet herfor. Havde en af parterne noget at klage den anden på om jordegods, da skulle anklageren være uforsømmet i sin ret, hed det. I betragtning af det kongelige godsreduktionsprogram er det ikke svært at forestille sig, at dronning Margrethe og kong Erik kunne tænkes at gøre krav på gods i Slesvig; derimod har det næppe været meningen, at den holstenske part skulle gøre krav på gods i Danmark.

Forud for mødet på Hindsgavl pågik en intensiv mødeaktivitet. Det fremgår af en beretning, som må være blevet til på Hindsgavl umiddelbart før eller efter 21. september 1409, idet den udtrykkeligt omtaler mødet.[16] På et tidspunkt havde kong Erik anklaget grev Heinrich på hertugindens vegne for fredsbrud. Grev Heinrich svarede da, at han ville stå til rette for et kollegium af bisper, riddere og væbnere fra begge sider. Kong Eriks svar herpå er interessant: ”Eftersom han var konge over Danmark, eftersom hertugdømmet er under ham, og eftersom greven havde hyldet ham, kunne han (greven) ikke anklage hans (Eriks) undersåtter for noget undtagen for hans (Eriks) riges råd, fordi han har ingen herre over sig uden Gud og paven, da han er en fri konge”.[17] Der er således tale om, at en rettergang imellem grev Heinrich og kong Erik om fredsbrud udelukkende kunne finde sted inden for dansk jurisdiktion, hvis hævdelse i den forbindelse skulle varetages af det danske rigsråd.

Naturligvis er det elementær kildekritik ikke at tage alt, hvad der står i beretningen, for gode varer. Det skal for en ordens skyld understreges, at kongens svar ikke beviser noget som helst, mindst af alt, at Slesvig hørte til Danmarks rige.[18] Og vi har da heller ikke hørt noget om, at grev Heinrich skulle have hyldet kong Erik, selv om det påstås. Men der kan næppe være tvivl om, at kong Eriks svar – om han nu rent faktisk også har svaret lige præcis sådan eller ej – afspejler hans kongelige selvforståelse, der er forbundet med en helt eksplicit ekspansiv kongeideologi med alt, hvad dertil hører af absolotistisk, autokratisk og dynastisk tankegang. Ifølge denne ideologi var grev Heinrich en undersåt på linie med en undersåt i Danmarks rige, og Erslev skriver med rette, at hertugdømmet Slesvig således af kong Erik blev fremstillet som et land inden for Danmarks rige.[19] Erslev gør i øvrigt ikke mere ud af dette, må man vel sige, ret markante udsagn. På en særdeles bogstavelig måde giver kong Eriks svar imidlertid udtryk for en uløselig forbindelse imellem ekspansiv kongeideologi og bestræbelserne på at indlemme hertugdømmet Slesvig i det danske rige.

16 DD (blot med årstallet 1409 og med udstedelsessted Kolding) <http://diplomatarium.dk/dokument/14099999035>. Stedfastsættelsen i DD skyldes formodentlig den indledende omtale af Kolding, men dette betyder ikke nødvendigvis, at beretningen er blevet til på dette sted. Mere sandsynligt er den blevet til på Hindsgavl, cf. *Tha foor myn hærræ til Hincegaul och greuen fwldæ hanom mæth gothær wilghæ* etc.

17 *Tha swarædhæ myn hærræ koning sa at han wor en koning yuer Danmark och hærtigriket ær vnder hanom och och greuen hafthæ hyllet hanom, at hwat skyldingh han hafthæ til sine vndersate och til sine mæn hanom vnder æi at skyldæ thøm vdæn fore hans righens raadh, forthy at han hauer ængen hærræ yuer sigh vdæn gwdh och pauen på thæn hælghæ kirkæ wegnæ, forthy at han ær en fry koning.*

18 Cf. Albrectsen 1988 p. 16 nt. 42.

19 Erslev 1882 p. 397.

De to størrelser står ikke parallelt, men i forbindelse med hinanden forbundet med konjunktionen *forthy*. Det ses heraf, hvor snævert forbundet hele den ekspansive kongemagtsideologi var med det slesvigske spørgsmål, dvs. med opfattelsen af, at Slesvig var et direkte under kongen stående land. Et mere bogstaveligt udtryk for, at bestræbelserne på at indlemme Slesvig i Danmarks rige og den ekspansive kongemagts udvidelse og konsolidering var to sider af samme sag, fås ikke. Af kong Eriks brug af betegnelsen hertugdømme får man det indtryk, at han faktisk anerkendte, at Slesvig havde en anden status inden for Danmarks rige end Nørrjylland, Fyn osv. Men dette er næppe pointen. Hertugdømmet Slesvig var en territorial realitet, og det var som sådan kong Erik brugte hertugdømmeterminologien, ikke som en juridisk distinktion i forhold til de øvrige lande i Danmarks rige. Påstanden, at hertugdømmet var under kongen, ligger i glimrende forlængelse af det forhold, at kong Eriks kongeværdighed i 1405 blev sat i direkte forbindelse med hertugdømmet Slesvig.

Forliget på Hindsgavl angiver, at man ved fremtidige retssager kunne fremføre anklager vedrørende jordegods. I den henseende må forliget siges at afspejle den danske politik, der i sin grundform bestod i et konstant pres for at inddrage jordegods. Til gengæld må bestemmelsen om, at grev Heinrich selv skulle dømme de ovennævnte navngivne personer siges at stå i kontrast til kong Eriks opfattelse af, hvem der var hans undersåtter, og hvem der skulle dømme dem. At de skulle dømmes ”uden nåde” har formodentlig været en vending beregnet på at imødegå kong Eriks utilfredshed. Forliget på Hindsgavl må ikke desto mindre siges at betegne en vis fremadskriden for den danske side, idet Hindsgavl-forligets tekst blev ført ud i livet 9. oktober 1409 med hertuginde Elisabeths og grev Heinrichs pantsættelse af Flensborg og Nyhus på de samme betingelser som stipuleret i forliget, bortset fra at pantet var blevet forhøjet fra 10.000 til 11.400 mark lybsk.[20]

2.3. Atter konflikt frem til forliget i Kolding 24. marts 1411

Forliget på Hindsgavl bevirkede bestemt ikke nogen varig fred. Hos Johannes Cypræus kan man således læse historien om, hvordan biskop Hans Skondelev 17. februar 1410 i Flensborg blev overfaldet af en gruppe holstenere anført af Timme Rønnow, Wulf Pogwisch og Lorenz Heesten og mishandlet. Ikke længe efter dette var sket, skulle Wulf Pogwisch og Timme Rønnow have indtaget slesvigbispens slot Stubbe, hvor de udplyndrede de omkringboende bønder, og de erobrede derpå Svavsted. Hans Skondelev forhandlede sig fri for en løsesum på 700 mark og drog derpå til Rom for at udvirke en stævning imod hertuginde Elisabeth og et stort antal navngivne holstenske stormænd.[21] Beretningen hos Cypræus bliver bekræftet af en optegnelse i Vatikanet om en stævning

20 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14091009001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14091009002>.

21 Cypræus 1634 p. 348-51. Ifølge Cypræus blev Svavsted erobret 1411; eftersom Svavsted utvivlsomt må have været under holstensk kontrol i sensommeren 1410, som det fremgår nedenfor, er dateringen formodentlig en fejl for juli

af biskop Hans Skondelevs uvenner.[22] Formodentlig som et resultat af, at stævningen ikke blev efterkommet, udstedte pave Johannes 23. en skrivelse 26. marts 1411, hvorved abbeden i Neunkamp kloster i Schwerin stift blev overdraget hvervet at straffe de holstenske voldsmænd, om muligt med interdikt. Hans Skondelev havde åbenlyst ikke blot nøjedes med at tale sin egen sag for paven, eftersom den pavelige skrivelse til abbeden i Neunkamp gav udtryk for det overordnede danske synspunkt, at Slesvig hørte under Danmark: Således hed det om Hans Skondelevs fjender, disse *occupatores*, at de "havde besat hertugdømmet Slesvig, som var kongedømmet Danmarks ret og ejendom".[23] Programmatikken er helt på linie med freden med kong Albrecht 1405 og kong Eriks omtale af sig selv i 1409 som en fri konge, under hvem hertugdømmet Slesvig hørte.

Krig må have fundet sted henover sommeren 1410. Den 14. juni 1410 oversendte hertuginden sin krigserklæring til kong Erik, som på sin side havde sendt hertuginden en krigserklæring, som imidlertid ikke er bevaret.[24] Den 12. august 1410 kom det til slaget ved Eggebæk imellem danskere og holstenere. Ifølge holstenerpræsten var slaget ved Eggebæk en militær katastrofe for den danske side.[25] Helt galt kan det dog ikke være gået for den danske side, idet vi 14. august hører om, at hertugindens høvedsmand på Nordborg, Claus van Thienen, blev nødt til at overdrage slottet til kong Erik.[26] Brevet herom er udstedt i Sønderborg med de kongelige repræsentanter Abraham Brodersen (Båd), Anders Jakobsen (Lunge), Bernike Skinkel og Hartvig Limbæk. Det er derfor ikke for meget sagt, at hele Als må være kommet under dansk herredømme i samme krig, som omfattede slaget ved Eggebæk.

Den 16. september 1410 mødtes parterne i Flensborg og indgik en foreløbig fred, hviket på ingen måde betød, at kong Erik havde tænkt sig at give køb på det, han så som sin ret til Slesvig. Det er betegnende, at den danske parts udgave er forsynet med bagsidepåskriften *Hertugh Henriks aff Brunswiik oc hertugh Johannes aff Mecklenborch breff um dythænge mellen myn herre konung Erik oc ffrw Elizabeth sum sik caller hertughynne af Sleswiik.*[27] Man blev enige om at mødes i Flensborg fjorten dage efter mikkelsdag, dvs. 12. oktober, hvor et kollegium bestående af dronning

1410, under hvilket år Cypræus da også fortsætter sin beretning.

22 Acta pont. II nr. 1155. Cf. Erslev 1882 p. 501 nt. 59.

23 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110326003> … *qui tunc ducatum Slesvicensem qui de jure et proprietate regni Dacie existit occuparunt* …

24 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14100614002>, cf. bagsidepåskriften: *littera diffidencie ex parte ducisse Sleswicensis et filiorum ejus postquam rex misit litteras diffidencie.*

25 PB cap. XXXV p. 117. For dateringen af slaget til 12. august se Erslev 1882 p. 501 nt. 62.

26 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14100814001>. Af holstenerpræstens beretning får man indtryk af, at det ikke lykkedes kongen og hans folk at indtage Sønderborg, cf. PB cap. XXXIV p. 116. Ifølge denne beretning skulle Abraham Brodersen være blevet henrettet før slaget ved Eggebæk (som holstenerpræsten skildrer efter begivenhederne i Sønderborg), hvilket imidlertid ikke kan passe med Claus von Thienens overdragelse af Nordborg 14. august. Man kan ikke udelukke, at hele historien om Abraham Brodersen er en skrøne; man kan dog ikke nægte, at han formodentlig kom af dage ved at krydse kongen eller dronningen, eftersom sidstnævnte lod stifte et alter i Roskilde domkirke 17. december 1411 til sjælebod for Abraham Brodersen og formodentlig til lettelse af sin egen samvittighed, cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111217001>. Se envidere Bruun 1950 p. 100 ff.

27 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14100916002>.

Margrethe, hertug Vartislav af Stettin og hr. Balthasar af Venden på kong Eriks vegne og brødrene og hertugerne Bernd og Heinrich af Braunschweig og Lüneburg og hertug Johann af Mecklenburg på hertugindens, hendes sønners og grev Heinrich af Holstens vegne skulle udsige en dom på grundlag af parternes gensidige anklager. I det tilfælde kollegiets medlemmer ikke kunne blive enige om en dom, havde de fuldmagt til at kåre en opmand, og hvad denne måtte forkynde, skulle parterne rette sig efter. Der er således tale om et *compromissum.* Det blev slået fast, at hvilken retsafgørelse voldgiftsmændene eller opmanden måtte finde frem til, skulle parterne følge ufortøvet inden for fjorten dage. Hvis nogen af parternes undersåtter skulle begå retsbrud, skulle den krænkede part have hjælp fra voldgiftsdommerne og sin herre. Mødet i Flensborg skulle finde sted, således at alle var garanteret frit og sikkert lejde. ”Hermed skal al fejde og ufred på begge sider være bilagt, og en evig fred, *ewige sone*, skal indtræde uden svig”.

Den 11. november 1410 blev en traktat imellem kong Erik på den ene side og hertuginde Elisabeth og grev Heinrich på den anden indgået.[28] Man må gå ud fra, at traktaten blev til som følge af det forløb, der blev aftalt 16. september. Traktaten havde formodentlig været besværlig at få på plads, og den i aftalen af 16. september stipulerede *ewige sone* blev det under ingen omstændigheder til. Den 12. oktober havde grev Heinrich fået vidimeret aftalen fra Vordingborg 12. juli 1392, hvorved grev Claus af Holsten og dennes fætre, hertug Gerhard af Slesvig, Albrecht og Heinrich, af dronning Margrethe blev sikret frihed fra indblanding i og krig imod Holsten og (i denne sammenhæng vigtigere) hertugdømmet Slesvig.[29] Vidissen blev udstedt af et kollegium bestående af hertug Heinrich af Lüneburg, biskop Ulrich af Verden, provst Dithmar van Hardenberg og herrerne Ludolf af Werberg og Heinrich van Stenberg, og den var utvivlsomt tiltænkt at indgå i den rettergang, som blev stipuleret i aftalen fra 16. september. Nogen rettergang endsige domsudsigelse kom det dog ikke til, hverken den 12. oktober eller 11. november, men kun en forlængelse af freden, dvs. af aftalen fra 16. september, til trinitatis, dvs. til 7. juni 1411, hvor man skulle mødes i Flensborg.

Man ventede dog ikke helt til trinitatis 1411 med at mødes. Allerede 24. marts mødtes man i Kolding, hvorfra vi har to store traktater, den første fra 24. marts med en deling af Slesvig og den anden, en femårig våbenhvile, udstedt dagen efter.[30] Den første vil herefter blive betegnet som Kolding-forliget, den anden som Kolding-våbenhvilen. Forinden var presset på holstenerne steget betragteligt, i og med hertuginde Elisabeth af Sachsen (hertuginde Elisabeth af Slesvigs afdøde mands, hertug Gerhards, kusine) havde overladt sine indtægter af Flensborg til dronning Margrethe, og i og med samme hertuginde Elisabeth af Sachsen og hendes mand hertug Erich 20. januar havde

28 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14101111001>.
29 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14101012001>; DD IV:4 nr. 584 p. 479 ff.
30 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110324001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110325001>.

pantsat hele Åbenrå med tilliggende len ligeledes til dronning Margrethe.[31]

Kolding-forliget indledes med kong Eriks, hertuginde Elisabeths og grev Heinrichs erklæring om, at kong Erik og dronning Margrethe samt deres arvinger og efterkommere i en periode på fem år at regne fra sankthans skulle sidde inde med Flensborg og Nyhus, som jo således ikke kunne indløses til førstkommende trinitatis, som man ellers var blevet enige om i traktaten af 11. november 1410. I samme tidsrum skulle de endvidere have Lille Tønder slot med fogediet, Tønder herred, Slogs herred, Højer herred, Viriks herred, Husby herred, Beltring herred, Pelworm herred, Föhr Østerherred, Sild, Ejdersted, Everskøb og Udholm. Dermed havde den kongelige part sikret sig et særdeles stærkt fodfæste – og en særdeles velegnet opmarchplads til et angreb sydover – hvortil kom Svavsted og Stubbe, som hertuginde Elisabeth og grev Heinrich lovede at genoverdrage slesvigbispen, som så på sin side skulle videreoverdrage slotslovene og slottenes tilliggender til dronning Margrethe og hendes forlovere. Til gengæld for de landvindinger, der blev den kongelige part til del, fik holstenerne Als tilbage med Sundeved. Dette måtte siges at være et ringe bytte. Kolding-forliget fortsætter med omtale af en femårig fred, på hvilken der ifølge teksten blev udstedt brev fra begge sider. Den femårige fred skulle ikke være til hinder for den fred, Heinrich af Lüneburg, Johann af Mecklenburg, Vartislav af Stettin og Balthasar af Venden forhandlede, dvs. fredsaftalen fra Flensborg 16. september 1410. Hermed mentes formodentlig, at man principielt stadigvæk var interesseret i den *ewige sone*, som Flensborg-freden stipulerede. Krigsfanger fra begge sider skulle gives fri, og et kollegium bestående af to kongelige råder og to af grev Heinrichs og hertuginde Elisabeths råder skulle pådømme de overgreb, der havde fundet sted siden freden i Flensborg. I det tilfælde, firemandskollegiet ikke kunne blive enig med sig selv om, hvad fredsbryderne skulle idømmes, overlod man sagerne til Erik Krummedige (fra den holstenske side) og Klaus Limbæk (fra den danske). Parternes gensidige anklager skulle indstilles i fem år, hvilket nødvendigvis måtte dreje sig om anklager ud over de just nævnte fredsbrud; dog kunne man forhandle om Tønders indløsning, hvilket alt andet lige var en indrømmelse til den holstenske part, om end af symbolsk betydning. Når de fem år var gået, skulle man mødes til ”en venlig dag” i Nyborg og afklare de gensidige anklager. Selv om det ikke nævnes, måtte ”den venlige dag” dreje sig om at afgøre adkomsten til selve Slesvig. Betegnelsen venlig dag var ensbetydende med mægling, og denne skulle finde sted i Nyborg; men ikke desto mindre beskrives mødet som en egentlig rettergang: Først skulle man kåre et tolvmandsudvalg, 6 fra Danmark og 6 fra Sønderjylland.[32] Disse skulle have fuldmagt til at afgøre sagen imellem parterne, efter dansk ret vel at mærke, *na vtwisinge densches rechtes.* Hvad tolvmandsudvalget enstemmigt måtte sige for ret,

31 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110103001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110103002>.

32 *… uppe deme dage vnde der stede scolen se denne kesen sosse an iewelker siden eres rades vte Denmarken vnde vte Sunder Iutlande …*

skulle parterne overholde. I det tilfælde, de tolv ikke kunne blive enige, skulle de kåre to dommere, der ligeledes skulle udsige deres dom efter dansk ret. Kunne heller ikke de to dommere nå til enighed, skulle sagen skydes hen for den romerske konge som opmand, der ligeledes skulle afgøre den efter dansk ret. Der er med andre ord tale om et *compromissum*, men der er en uklar terminologi, for så vidt som dette *compromissum* åbner både for mægling og rettergang. Den terminologiske uklarhed afspejles i den overordnede stipulering af, at man skulle mødes for at pleje hinanden *fruntliken rechtes*, hvor man alt efter tilbøjelighed kunne lægge vægten på *fruntliken* eller *rechtes*. Der kan ikke være tvivl om, at vægten for dronning Margrethes og kong Eriks vedkommende lå på det sidste.

I forhold til beretningen fra 1409 kan det kongelige synspunkt umiddelbart se ud til at være blevet mere pragmatisk i kraft af aftalen om at lade råder, såvel danske som slesvigske (*ute Sunder Iutlande*), pådømme sagen om adkomstforhold til Slesvig. Men som det fremgik af beretningen opfattede kong Erik Slesvig som et land i Danmarks rige. Det er utvivlsomt denne opfattelse, der gør, at repræsentanter fra Slesvig kan accepteres som deltagere i et domskollegium sammen med danske repræsentanter. Man må også hertil sige, at bestemmelsen om at dømme efter dansk ret gav den danske part en fordel, som den ikke havde haft før. Tankegangen bag bestemmelsen om at anvende dansk ret var næppe, at man skulle følge denne ret for at afgøre den retmæssige adkomst til hertugdømmet Slesvig med den eventualitet, at Slesvig ifølge dansk ret kunne tildømmes den holstenske part; snarere betød anvendelsen af dansk ret en afgørelse på forhånd til fordel for den danske part. Hele domfældelsen, der stipuleres afsagt, skulle imidlertid følge af et møde til ”en venlig dag”. Hermed er der unægtelig tilvejebragt formelle problemer, eftersom ”en venlig dag”, som sagt, var en temmelig præcis betegnelse for et forligsmøde, ved hvilket parterne netop skulle tale sig til rette uden inddragelse af nogen form for domsafsigelse. Konstruktionen var derfor på alle måder problematisk, om end det ikke er for meget sagt, at den udtrykker en klar dansk dominans.

Det var ikke et tilfælde, at Kolding-forliget pegede på den tysk-romerske konge som opmand. Efter stridigheder om den tysk-romerske trone stod Sigismund af Luxemburg tilbage som *de facto* konge i 1410, om end han formelt først blev kronet 1414.[33] Men at det lige netop var på grund af slægtskabet imellem kong Erik og kong Sigismund – de var fætre – synes ikke at være fyldestgørende forklaring på ønsket om at få den tysk-romerske konge til opmand: Der var jo ingen garanti for, at Sigismund ville være tysk-romersk konge i 1416. Snarere må man gå ud fra en intention om at alliere sig med tidens magtfuldeste fyrster, hvilket havde ført til ægteskabet imellem kong Erik og den engelske kongedatter Philippa, og hvilket havde ledt til ægteskabet imellem kong

33 Hoensch 1997 p. 153.

Eriks søster, Katerine, og den tysk-romerske kong Ruprechts søn, pfaltzgrev Johann, i 1406.[34] Inddragelsen af den tysk-romerske konge er et meget håndfast udtryk for, at det slesvigske spørgsmål havde storpolitisk vægt, og betegner en diplomatisk optrapning fra dansk side: Der kan ikke være tvivl om, at bestemmelsen om den tysk-romerske konge som opmand kom fra den danske side. Alt i alt må man vurdere Kolding-forliget til at være en diplomatisk sejr for dronning Margrethe og kong Erik, hvormed de havde konsolideret den danske position i Slesvig, og hvormed de havde glimrende muligheder for at ekspandere længere mod syd.

Af Kolding-forligets tekst får man som antydet indtryk af, at der allerede forelå en våbenhvile udfærdiget i to eksemplarer. Dette var imidlertid ikke tilfældet, idet Kolding-våbenhvilen som sagt først blev udfærdiget dagen efter forliget. Våbenhvilen skulle gælde for fem år og indeholdt vidtløftige bestemmelser for, hvordan freden skulle overholdes i dette tidsrum, dvs. hvad man skulle gøre med fredsbrydere. Imidlertid foreligger Kolding-våbenhvilen kun i ét eksemplar, så der kan ikke have fundet den gensidige udveksling sted som beskrevet i forligsteksten. Den manglende udveksling kommer til udtryk i våbenhvilens bagsidepåskrift: *Thet fredhæ breff som giwet war i Koldinghe etcetera. Id som the Holster skulde hawe haft um frith mællom Danmarc oc them, oc tha skulde the haue giuet eet annet slict i gen i samme made.* Det er med andre ord den kongelige udfærdigelse af våbenhvilen, vi har, og den kan ikke være blevet overdraget den holstenske part. I modsat fald ville eksemplaret have befundet sig i holstenernes arkiv. Dette tyder på holstensk modstand mod våbenhvilen, som i lige så høj grad kan tages som udtryk for uvilje mod det dagen før indgåede forlig, der var ufordelagtigt for den holstenske part. At Kolding-forliget selv ikke desto mindre må være blevet opfattet som en slags våbenhvile antydes af dette forligs bagsidepåskrift: *dit is de breff des vredes de to Koldinghe ghe deghedinget ware de stan scal to vinf jaren don anno domini m cccc xi profesto annunciacionis Marie.* I modsætning til den angivelige våbenhvile, synes forliget at være blevet udvekslet: Det kommer fra Gemeinschaftliches Archiv, hvori de holstenske schauenburgeres arkiv som bekendt var indgået.[35]

2.4. Væbnet fred frem til Nyborg-dommen 26.-29. juli 1413

På trods af Kolding-forliget kan man på grund af den uopfyldte våbenhvile ikke tale om fred. Et forlig imellem Slesvig domkapitel på den ene side og hertuginde Elisabeth og hendes svoger på den anden formodentlig fra 26. juli 1411 tyder på, at der har været krigshandlinger til ikke længe før denne dato.[36] I efteråret 1411 berettede ordensudsendingen Albrecht Dodorf, der var på mission til

34 Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14060424001>.
35 Cf. Rep. nr. 5141.
36 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110726002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110726003>, cf ordlyden *Um den schaden de den prelaten unde dem capittele unde de vicariis unde den personen der kerken to Sleswiik unde eren lansten unde underzaten ghescheen ys ere deme kryge in deme kryge unde na deme kryge* … etc.

Stralsund og Lübeck, at han ikke havde været i stand til at træffe Stralsund-borgmesteren Arnd Poleman, fordi denne var i Kalmar for at forhandle med kong Erik og dronning Margrethe, Anklam, Greifswald, Stettin og de pommerske fyrster med henblik på et forbund, hvortil de ifølge Albrecht Dodorf ønskede højmesterens tilslutning. Også stæderne Lübeck, Rostock og Wismar, som Stralsund havde et dårligt forhold til på tidspunktet for skrivelsens udfærdigelse, ønskede et forbund med højmesteren; Albrecht Dodorf rådede imidlertid sin herre til at afholde sig fra alliancer med nogen af parterne. Senere skrev han, at han ikke kunne se andet, end at situationen i stæderne og i kongeriget måtte føre til krig, og dronning Margrethe var i færd med at bygge to slotte ved Flensborg. Alle de store stæder var stærkt bekymret, og højmesteren skulle tænke sig godt om, før han kastede Ordenen ind i krig.[37] Den 18. oktober 1411 var Albrecht Dodorf af den opfattelse, at der faktisk var indgået forbund imellem Stralsund, Anklam, Greifswald, de pommerske stæder og fyrster og kong Erik. Et decideret forbund er der ikke spor efter i øvrigt, men af fem skrivelser, en dateret 28. oktober og fire dateret 7. november 1411, fremgår det, at dronning Margrethe og kong Erik havde aftalt mod betaling at få stillet en betydelig hærmagt til rådighed fra hertug Ulrich af Mecklenburg, hertug Ulrich af Stargard og Rostock, hertug Vartislav af Stettin (under hvis brev bl.a. borgmester i Stralsund Arnd Poleman og rådmand sammesteds Tobias Gildehusen hængte deres segl), hertugerne Kasimir og Otto af Stettin og hertug Johann d. Y. af Mecklenburg.[38] Der var således alle muligheder for krig, ikke blot imellem Danmark og holstenerne, men nu også en intern krig i hanseforbundet imellem Stralsund, de pomerske byer og fyrster på den ene side og et forbund af Rostock, Wismar og Lübeck, hvor et oprørsråd havde siddet på magten siden 1408, på den anden. Et sådant forbund ville have holstenerne som naturlige allierede. Så vidt kom det dog ikke foreløbig, men de to beretninger fra Albrecht Dodorf illustrerer meget godt, at konflikten imellem Danmark og holstenerne havde potentiale til at sætte hele Østersø-regionen i brand. Situationen imellem Danmark og holstenerne må således have været mere end spændt vinteren 1411-1412. Det er betegnende, at vi fra en hansedag 10. april 1412 i Lüneburg har efterretning om decideret krig.[39]

Den 5. oktober 1412 lykkedes det hertug Ulrich af Mecklenburg at mægle en midlertidig fredsaftale, traditionelt kaldet hertug Ulrichs voldgift, imellem kong Erik og dronning Margrethe på den ene side og hertuginde Elisabeth af Slesvig og dennes broder hertug Heinrich af Lüneburg på den anden; at hertug Heinrich af Lüneburg nu var trådt til i stedet for grev Heinrich af Holsten som formynder for sin søster, er vel udtryk for en rivalisering imellem de to om at opnå kontrol med

37 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110911001> (datering skyldes HR 1:6 nr. 45).
38 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111018001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111028001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111107001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111107002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111107003>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14111107004>.
39 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14120410001> § 14: *Vortmer vmme dat orloghe wesende twisschen dem koninge van Denemarken vnde den heren van Holtzen …*

hertugdømmet Slesvig.[40] Indledningsvis må man sige, at alene det forhold, at voldgiften blev bragt i stand af den danskvenlige hertug Ulrich, tyder på dansk overtag. Den første bestemmelse i voldgiften drejer sig om Flensborg, som med det samme skulle genoverdrages dronningen som brugeligt pant, sådan som det tidligere var aftalt, hvilket må være en hentydning til Kolding-forliget. At der før voldgiften havde været krig om Flensborg, fremgår af holstenerpræstens beretning.[41] Men at Flensborg formodentlig allerede må have været under dansk kontrol sommeren 1412 fremgår af en injuriesag i byen, hvor dronning Margrethes mænd, ridderne Niels Iversen, Jens Due, Johan Skarpenberg, Peder Mogensen og Morten Jensen (Gyrstinge), var til stede for at forlige parterne. Voldgiften ved hertug Ulrich 5. oktober, hvorefter Flensborg skulle genoverdrages kongen og dronningen, må således snarere betragtes som en juridisk legitimering af et allerede eksisterende forhold. Befæstningen, ”borgen der var bygget ved Flensborg”, var holstenerne en torn i øjet, og således hed det i hertug Ulrichs voldgift, at man skulle mødes straks for selvsamme hertug Ulrich, for at han kunne afsige dom i denne sag; udfaldet af denne dom kunne man næppe være i tvivl om. Rettergangen skulle gå efter dansk ret. Med ”borgen ved Flensborg” menes utvivslomt det senere hen omtalte *Marienborch* el. *Duburg*.[42] En treårig fred blev fastsat, og det møde i Nyborg, der var blevet stipuleret i Kolding-forliget til at finde sted efter fem år, blev af hertug Ulrich fastsat allerede til den næstfølgende sankthansdag, dvs. sankthans 1413. Den samme splittelse imellem en venlig dag, dvs. en mæglingsprocedure, og en egentlig rettergang kom til udtryk, idet mødet i Nyborg karakteriseres som *enen vruntliken dagh*, hvilket imidlertid ikke forhindrer, at proceduren for en retssag derpå stipuleres. Proceduren skulle være den samme som i Kolding-forliget, dvs. der skulle dømmes efter dansk ret, opmand skulle den romerske konge være. Således er også hertug Ulrichs voldgift udtryk for et *compromissum.* Indtraf fredsbrud, skulle parterne hjælpe hinanden mod fredsbryderne ”som skrevet er”, hvilket må hentyde til Kolding-forliget. Alle i Sønderjylland, *Sunder Jutlande*, skulle have det tilbage, som var blevet dem frataget under krigen, ikke mindst biskoppen i Slesvig, og man skulle lade alle ved fred og ret, uanset hvilken side de havde tjent på. Hvis en af parterne fandt på at forbyde udførsel af dette eller hint, skulle det ikke betragtes som brud på freden, hvis man arresterede dem, der brød dette forbud. Denne bestemmelse måtte siges at være i udpræget dansk favør, eftersom et udførselsforbud fra de holstenske besiddelser var rent teoretisk. Ligeledes måtte bestemmelsen om frigivelse af fanger på begge sider siges at være i dansk favør: Alle fanger skulle skulle gives midlertidigt fri frem til 14 dage efter sankthans, dog ikke holstenerne Bartram Heesten, Claus van Thienen, Lemmeke van Bockwold og Otto Ascheberg. En

40 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14121005001>.
41 PB 35. Cf. Erslev 1882 p. 501 nt. 67.
42 Cf. Laur 1992 p. 221. Cf. DF nr. 68 p. 226: *Datum jn castro nostro Maryenbergh anno dominj millesimo cdº xiijº ipso die exaltacionis sancte crucis.*

lignende undtagelse for tilfangetagne danskere optræder ikke. Den holstenske part har næppe været videre begejstret for den af hertug Ulrichs voldgift, som i den grad var i dansk favør, og det er da også sigende, at ved retssagen om befæstningen ved Flensborg, der kom til at finde sted 7. oktober, mødte den holstenske part slet og ret ikke op.[43]

Den 24. oktober 1412 hyldede borgmestre, rådmænd og indbyggere i Flensborg dronning Margrethe og kong Erik. Man kan forstå, at dronningen og kongen har ladet nåde gå for ret, idet byen er kommet tilbage til dem, efter der er blevet handlet *brødelikesomme nw amod them.* At ikke alle i Flensborg var lige begejstrede for den nye tingenes tilstand, afspejles i et langt afsnit om, hvad man skulle gøre med dem, der ville forråde byen eller vende den imod det danske herskab: Sådanne skulle man stille sig hårdt imod, og den, der ikke ville gå med hertil, skulle ligeledes kaldes forræder. Dronningen, kongen og Danmarks rige blev lovet troskab *all tiidh*, hvilket må siges at stå i en vis kontrast til det forhold, at deres adkomst til at overtage byen ligger i det ved Kolding-forliget fastsatte femårige, brugelige pant, som også hertug Ulrich havde fastslået 19 dage forinden hyldningen. Hyldningen den 24. oktober nævner imidlertid ikke noget pant. Der er en klar programmatik, ifølge hvilken Flensborg tydeligvis ikke blot var et hvilket som helst stykke land, der lige så godt kunne være i den enes som i den andens besiddelse. Man kan dermed sige at overtagelsen af Flensborg er samme type operation, som med variationer havde været i anvendelse siden Valdemar Atterdags tid, hvorefter et pantsat slot, territorium eller begge dele blev overtaget af kronen ved en form for indløsning, som ikke blot var et spørgsmål om at udrede det relevante beløb, men i lige så høj grad – hvis ikke højere – var udtryk for militær og politisk pression;[44] I Flensborgs tilfælde gør sig blot det omvendte forhold gældende, nemlig at kronen ikke indløste, men modtog byen som pant. Man kan dermed sige, at kategorierne panteret og kongelig ret er i begge tilfælde blandet sammen.[45] Hoffmann skriver, at hyldningen var dronning Margrethes forsøg på på forhånd at sikre det legitime herredømme over Flensborg.[46] Dette er under alle omstændigheder rigtigt, men man kan næppe heraf slutte, at dronning Margrethe foranstaltede hyldningen som følge af pantets manglende legitimitet, idet samtiden må have anerkendt pantsættelser som grundlag for et legitimt herredømme over det pantsatte.[47] Det illegitime herredømme opstod først, som det skal vises senere, i tilfælde af, at en indløsningsret var blevet gjort gældende.

Formodentlig dagen efter hyldningen fandt Iver Juels og hans hustru Bertas skødning af en gård nord for Flensborg til dronning Margrethe sted.[48] Eftersom fæstningen, ”borgen ved

43 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14121007001>.
44 Lerdam 2001 p.181 og 201; Hørby 1979 p. 37.
45 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14121024001>.
46 Hoffmann 1995 p. 22.
47 Knudsen 2012 p. 281-83.
48 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14121025002>. Cf. Poulsen 1988 p. 41-42.

Flensborg", lå nordøst for Flensborg og gården nord for Flensborg, kunne gården meget vel være tænkt som tilliggende til fæstningen mhp. forplejning af fæstningens mandskab. Det drejer sig om en temmelig stor gård. Iver Juel var en højt profileret, danskvenlig købmand i Flensborg, og man kan forstå, at gården i sin tid var blevet overdraget hustruen som dennes livgeding. Den kan konstateres både at have haft stenhus, træhus, frugt- og køkkenhave. En pris optræder ikke i skødebrevet, hvilket var normalt i de tilfælde, hvor kronen erhvervede gods[49], men det er vel ikke utænkeligt at overdragelsen af gården til den danske kongemagt i nogen grad har udfordret Iver Juels og Bertas loyalitet. Udbygningen af fæstningen tyder under alle omstændigheder på, at hverken dronning Margrethe eller kong Erik havde i sinde at lade Flensborg gå tilbage til holstenerne, uanset hvor meget de så blev tilbudt indløsningssummen.[50] Da Flensborgs privilegier blev bekræftet 14. september 1413, var krigen med holstenerne og byens pligt til at undlade støtte til dem stadigvæk et vigtigt emne. Selve privilegierne er sigende for det forhold, at kong Erik opfattede Flensborg som en organisk del af det danske rige. Hoffmann udlægger privilegierne som en konsekvens af den den 29. juli 1413 afsagte dom i Nyborg, som skal behandles nedenfor, hvorefter Slesvig tildømtes Danmarks rige, og skriver "Dies gab ihm nun auch die rechtliche Grundlage dafür, in Flensburg regulär die Stellung des Stadtherrn zu übernehmen. So bestätigte er am 24. 10. [skal være 14. 9.] das Flensburger Stadtrecht in dieser Eigenschaft, indem er darauf hinwies, daß die Stadt nun unter die rechtmäßige Herrschaft der Könige zurückgekehrt sei".[51] Man kan dog næppe tage dommen i Nyborg til indtægt for, at kong Erik først nu mente at kunne stadfæste sin kongelige legitimitet over Flensborg i modsætning til situationen før dommen, idet netop temaet "tilbagekomst til kronen efter at have været besat af fjenden" går igen i såvel hyldningsakten fra 24. oktober 1412 som i stadfæstelsen af privilegierne, og idet Flensborgs borgmestre, rådmænd og indbyggere i hyldningsakten lovede troskab "altid" til trods for, at dronning Margrethes og kong Eriks magt over byen principielt kunne ophæves ved indløsning efter 5 år.

2.5. Nyborg-dommen[52]

Den 28. oktober 1412 døde dronning Margrethe ombord på et skib i Flensborg fjord. Til sin fostersøn efterlod hun et smidigt og stærkt regeringssystem. De fleste betydningsfulde politiske spørgsmål var blevet løst til gunst for rigerne og kongemagten: Den mecklenburgske fare var helt og holdent manet i jorden, og endda havde man i hertug Ulrich af Mecklenburg fået en god ven,

49 Lerdam 2001 p. 200.
50 Cf. Hoffmann 1995 p. 22.
51 Hoffmann 1995 p. 23.
52 Analysen af Nyborg-dommen og den efterfølgende analyse af Konstanz-dommen bygger i vid udstrækning på Hedemann 2007 p. 39-47.

Den tyske Orden var blevet fordrevet fra det vigtige Gotland, hvor kong Erik i 1411 havde reguleret forholdene[53], forholdet til hanseaterne, der lå i indre splid, var nogenlunde tåleligt, dvs. man havde styrke til at lade dem forblive i en for hanseaterne selv utilfredsstillende situation, hvad deres privilegier angik. Ganske vist kunne det siden 1408 regerende oprørsråd i Lübeck gå hen og blive problematisk; på den anden side må forholdet siges at have været godt til den pommerske by Stralsund, hvis borgmester, Wulf Wulflam, havde været behjælpelig i den gotlandske sag. Kun ét presserende projekt stod tilbage: indlemmelsen af hertugdømmet Slesvig i det danske rige. Det er således næppe tilfældigt, at kong Erik satte det slesvigske våben på dronningens sarkofag i Roskilde domkirke.[54] Dronningens død er bemærkelsesværdig, hvad angår udeblivelsen af et fuldkomment sammenbrud af det system, hun havde bygget op. Som tidligere vist var middelalderlig politik- og magtudøvelse særdeles følsom over for udøverens død. Selv havde Margrethe skullet arbejde hårdt og længe for legitimiteten af sin herskergerning, dvs. den politiske arv efter Valdemar Atterdag. Ved Erik af Pommerns overtagelse af enemagten var det derimod den hidtige type politik og det samme regeringssystem, der videreførtes. At dette kunne gå så gnidningsfrit må nødvendigvis være blevet betragtet som noget nær et mirakel i samtiden, og kong Eriks legitimitet må have vokset betragteligt alene ved det forhold, at den form for kongemagt, han overtog, havde vist sig som garanti imod magtkamp og krise. Ved at kunne overleve sit ophavs død havde Margrethes regeringssystem vist sig at være retfærdigt og godt, hvilket må have bestyrket kong Erik i opfattelsen af, at videreførelsen og udøvelsen af dette regeringssystem, fra hvilket generhvervelsen af hertugdømmet Slesvig var en uadskillelig del, i sig selv var udtryk for en højere retfærdighed. Dette er ikke uvæsentligt, når man skal forstå kong Eriks evindelige insisteren på at afgøre den slesvigske sag og for den sags skyld alle andre sager ved retten.

Efter dronning Margrethes død forhandlede kong Erik med det svenske rigsråd og lod en del gods gå tilbage i Sverige, som på uretmæssig måde var kommet under kronen.[55] Dette kan forekomme at stå i en vis kontrast til billedet af en fuldkommen gnidningsløs fortsættelse af dronning Margrethes regeringssystem. Hertil skal for det første siges, at selv om kong Erik blev nødsaget til at tilbagekalde visse uretfærdigheder, stod han på ingen måde i en så vanskelig situation, som Margrethe havde gjort i 1375; og da slet ikke i en så vanskelig situation, som Valdemar i 1340. For det andet må man sige, at visse reguleringer og nådige handlinger altid vil være opportune for en nytiltrådt regent at udføre, uden at man dermed kan tage sådanne til indtægt for en grundlæggende kamp for den kongelige magts legitimitet. Efter endt gerning forsamledes man til danehof i Nyborg den 26. og 29. juli 1413, i øvrigt det sidste danehof i danmarkshistorien. I

53 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14110902001>.
54 Cf. Albrectsen 1988 p. 12.
55 Erslev 1901 p. 2-4; Rosén 1950 p. 241 f.; Lerdam 2001 p. 159.

Nyborg havde man adskilligt at afhandle, også hanseatiske repræsentanter var til stede med deres klager, som betegnende blev ignoreret af kong Erik.[56] Men først og fremmest kom danehoffet til at dreje sig om den slesvigske sag, som kong Erik i medfør af bestemmelserne i Kolding-forliget og hertug Ulrichs voldgift insisterede på at få pådømt. Begivenhederne i Nyborg er overleveret i tre enslydende, stærkt tendentiøse notarialinstrumenter ved de odenseanske klerke og kejserlige notarer Erik Dozenrode og Peder Nielsen.[57]

Hertug Heinrich af Lüneburg, der havde haft held til at overtage formynderskabet for sin søster og sine nevøer, lagde 26. juli ud med et arvekrav på hertugdømmet Slesvig på sine nevøers vegne, idet deres fader havde været *homo ligius et omagialis*, dvs. nevøerne skulle overtage hertugdømmet Slesvig som lensmænd. Det nægtede kong Erik under henvisning til begivenhederne i Assens 1396, om hvilke han hævdede, at Gerhard, som betegnende ikke omtales med anden titel end *dominus*, hellere ville gøre krigstjeneste for penge end at modtage hertugdømmet Slesvig i forlening. Som sagt tyder meget på, at forleningen i Assens fra dronning Margrethes side blev forsøgt gjort så juridisk svag som muligt. At Gerhard selv skulle have insisteret på en ordning, hvorefter han oppebar sold for tjeneste i stedet for en regulær forlening, virker dog ganske usandsynligt.

Kong Erik nedsatte derpå et seksmandsudvalg med det udtrykkelige formål at afsige dom i stridighederne imellem Danmark og holstenerne. Således fejede han med sin handling de dele af Kolding-forliget og hertug Ulrichs voldgift væk, der åbnede for mægling. Det var ikke desto mindre magtpåliggende for ham at hjemle sine handlinger i netop Kolding-forliget og voldgiften. Således citerede han den passus i hertug Ulrichs voldgift, hvorefter man skulle mødes allerede førstkommende sankthans til en rettergang (*affrichten*), dvs. sankthans 1413, oven i købet under udeladelse af *doch en jewelk synes rechtes unvorsumet an beiden siden*.[58] At man først mødtes i slutningen af juli, har næppe nogen opfattet som kontroversielt i forhold til den stipulerede sankthans, men meningen med at fremføre citatet må ikke desto mindre have været at retfædiggøre, at mødet fandt sted så meget tidligere end fastsat i Kolding-forliget. Derpå citeredes Kolding-forligets bestemmelser om først at nedsætte et tolvmandsudvalg bestående af seks råder fra hhv. Danmark og Sønderjylland, i tilfælde af uenighed at kåre to, en fra hver sit råd, til at afsige ret, og i tilfælde af uenighed mellem disse at fremlægge sagen for den tysk-romerske konge til endelig

56 HR I:6 p. 106 ff.

57 DF nr. 66 p. 206 ff.; ASHF 14. hft., p. 4 ff. Dommen endvidere udgivet med oversættelse på DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14130729001>. Tekstens omfang nødvendiggør imidlertid henvisninger til DF og ASHF.

58 DF p. 199-200 (Ulrichs voldgift): *Ock en schal desse breff vnd vrede nenen breuen schedelik wesen edder to vorvange komen, men dat artikel, dat de breff inneholdt, de to Koldinge gheuen wart, dat men nicht affrichten scholde, eer de viff jar vorgaen weren, als de breff vtwiset, dat scal men nu richten vppe dessen vorscr. sunte Johans dache, doch en jewelk synes rechtes vnuorsumet an beiden siden.*

afgørelse. Det hele skulle foregå efter dansk ret.[59]

Hertug Heinrich af Lüneburg blev derefter i egenskab af formynder for sin søster pålagt at udpege seks passende domsmænd i overensstemmelse med Kolding-forligets forskrifter. Hertug Heinrich svarede, at han gerne ville nedsætte et seksmandsudvalg til venskabelig forhandling, men ikke til egentlig domsafsigelse. Heinrich insisterede således på sin side på den del af Ulrichs voldgift, der beskrev mødet som venskabeligt, dvs. et mæglingsmøde uden inddragelse af egentlige dommere, hvilket han sådan set var i lige så god ret til, som kong Erik havde ret til at insistere på en dom. Heinrich udnævnte sine forhandlere *ad amicabiliter tractandum stando* og ikke *judicialiter sedendo*. Udvalget blev afvist af Erik med den begrundelse, at de ikke var fra Sønderjylland. Herved var Erik jo meget snildt kommet ud over det forhold, at Heinrich kunne have ret i, at hertug Ulrichs voldgift åbnede for muligheden af et forlig. Heinrich svarede, at han ikke ville udpege andre, at han ville mægle i henhold til hertug Ulrich af Mecklenburgs voldgift, og at han ikke var forpligtet af traktater indgået af hans søster og grev Heinrich af Holsten, hvormed der utvivlsomt blev hentydet til Kolding-forliget. Kong Erik svarede i al sin enkelhed, at det var han.[60] Herved fik Erik atter forskudt spørgsmålet om mægling eller domsafsigelse til et spørgsmål, om hvorvidt hertug Heinrich var forpligtet af Kolding-forliget eller ej. For at slå sin pointe fast gik kongen videre, idet han tilføjede, at Ulrichs voldgift og Kolding-forliget hang sammen på en måde, så man var forpligtet af dem begge, også selv om man kun var part i et af dem.[61] Med andre ord var hertug Heinrich ifølge Eriks udlægning også forpligtet af Kolding-forligets ord.

For at være på den juridisk helt sikre side ville kong Erik bringe en afgørelse i stand formidlet af sine gode venner hertug Ulrich af Mecklenburg, Vartislav af Stettin, Bugislav af Pommern og Johann af Sachsen, hvorvidt hertug Heinrich, eftersom han, som det hed, havde indtrængt sig som formynder, kunne siges at være forpligtet af de af søsteren og grev Heinrich af Holsten beseglede breve; hvis det ikke var tilfældet, måtte kong Erik foranstalte retsforfølgelse af hertuginden selv. Hertug Heinrich afviste imidlertid at gå ind på en sådan afgørelse, hvorfor den heller ikke fandt sted. Konklusionen blev, at afgørelsen af stridighederne om Slesvig således ikke kunne foretages i henhold til hertug Ulrichs voldgift og dermed Kolding-forliget. Med andre ord kunne man ikke følge det *compromissum*, der var nedlagt i voldgift såvel som forlig.

Man kan spørge, hvorfor kong Erik var så ivrig efter at gøre hertug Heinrich forpligtet af Kolding-forliget, som denne ikke havde været deltager i. Bestemmelserne om mødet, hvad enten det

59 Det er næppe tilfældigt, at ASHF publicerer Ulrichs mægling og Kolding-forliget i den rækkefølge, Erik citerer under begivenhederne i Nyborg, cf. ASHF 14. hft., p. 86 ff.

60 Eriks svar: *Quod ipse dux luneborgensis in propriis tractatibus pro huiusmodi dieta servanda in dictis literis consensisset.*

61 DF p. 210: *quod in dictis articulis sibi lectis expresse contineretur, quod posterior litera se ad priorem referret et ad eundem effectum tenderent, et indissolubiliter una sine alia servari non posset.*

skulle være til mægling eller til en decideret rettergang, var identiske med hertug Ulrichs voldgift, så strengt taget skulle det være nok at holde sig til dette. Ud over den magtdemonstration, der lå i at trække bestemmelser fra Kolding-forliget ned over hovedet på hertug Heinrich, som ikke havde indvilliget i disse - identiske med dem, han havde indvilliget i, eller ej - synes svaret at ligge i det forhold, at kong Erik nægtede alt andet end en retssag. Kolding-forliget var stadigvæk gyldigt, dvs. hvis ikke det kunne blive til den retssag, der var stipuleret heri, måtte Kolding-forliget saboteres, således at dets bestemmelser om mægling ikke kunne tages i anvendelse. Kong Eriks insisteren på, at hertug Heinrich også skulle overholde Kolding-forliget, blev paradoksalt dermed til en operation, der skulle holde kongens ryg fri af forligets bestemmelser, hvad mægling angik.

Kong Erik erklærede efter forhandlingssammenbruddet, at Heinrich flygtede fra sine retmæssige forpligtelser, men at han selv var rede til at stå til rette for danehoffet fuldkommen som angivet i brevene. Med brevene i hånden og med sine gejstlige såvel som verdslige folk begav kong Erik sig til det af ham selv nedsatte domsmandsudvalg, hvis afgørelse og beslutning han erklærede at ville underkaste sig. Han sikrede sig en erklæring fra folkene omkring sig om, at han til fulde havde opfyldt sin part af aftalerne, dvs. Kolding-forliget og hertug Ulrichs voldgift. Men fordi hertug Heinrich, hans søster og nevøer nægtede at gøre det samme, kunne afgørelsen ikke finde sted efter aftalerne, selv om Erik angiveligt helst havde set, at stridighederne blev *sedate* og *discusse* i henhold til brevene, hvilket jo står i en vis kontrast til hans indledende insisteren på en retssag, der umuliggjorde hertug Heinrichs videre deltagelse i forhandlingerne. Dertil skal siges, at Heinrich ikke havde nægtet at indgå i forhandlinger; kun havde han insisteret på, at disse holdtes inden for mæglingens og ikke retssagens rammer. Men Eriks hykleri var naturligvis ganske omkostningsfrit, nu der var bragt en situation til veje, hvori Heinrich stod som den, der saboterede forhandlingerne. Kong Erik anmodede biskop Peder af Roskilde, rigets kansler, om at afsige dom i sagen, hvor hertug Heinrich anklagedes for at have trængt sig ind som sin søsters formynder, *pretensum tutorem*, og Elisabeth, hendes børn og alle, hvem sagen i øvrigt vedrørte, anklagedes for uretmæssigt at være i besiddelse af hertugdømmet Slesvig, som eksplicit omtaltes som len af den danske konge, *in pheodum a dicto domino rege descendentis*. Erik stævnede dem således til at stå til doms for biskop Peder og hele danehoffet, *parlamento regali*, i henhold til dansk lov, *juxta leges municipales regni Dacie*. Situationen mindede således om kong Eriks påstand fra 1409 om at være herre over hertugdømmet, hvorfor en retssag imellem ham og den eller flere repræsentanter fra den holstenske side nødvendigvis måtte være et rent dansk forehavende, om end det denne gang ikke var rigsrådet, der skulle dømme, men udelukkende biskop Peder.

Biskop Peder pålagde hertug Bugislav af Pommern at udforme og forkynde en retmæssig stævning, og sammen med Vartislav af Stettin, Johann af Sachsen og Ulrich af Mecklenburg

forkyndte Bugislav denne ”med høj stemme” for Heinrich af Lüneburg. Anklagerne blev i den forbindelse specificeret.[62] De anklagede blev stævnet til den 29. juli. Hermed var det lykkedes kong Erik at få gennemført en retssag ved at insistere på Kolding-forliget og hertug Ulrichs voldgift, men hvor forlig og traktat trods alt talte om domskollegier for begge parters vedkommende i forbindelse med en retssag, var denne tillige blevet forvandlet til en ensidig dansk proces, hvis udfald ingen kunne nære tvivl om.

Den 29. juli forsamledes man da i den store kongesal i Nyborg slot for at gennemføre sagen. Erik indfandt sig, men ikke hertug Heinrich eller nogen anden anklaget, hvorefter biskop Peder erklærede dem for genstridigt udeblevne, *contumaces.* Derefter fulgte kong Eriks store anklagetale, der var en kombination af de egentlige anklagepunkter og gennemgang af konflikten.[63]
Eriks udlægning begyndte med Gerhards og Albrechts fald i Ditmarsken, hvorefter Margrethe og han selv var blevet gjort til formyndere for Gerhards enke og børn. Dette skete under bibeholdelse af kong Eriks mødrene og feudale ret, *salvo nostro jure materno et pheodali.* Formedelst formynderskabet blev Margrethe overdraget Gottorp og Flensborg og fik ridderne Erik Krummedige, Otto Sehested, Otto Knop, Tønne Rønnow, Eler Rønnow, Sigfred Dozenrode, Lorenz Heesten og Borkvard Krummedige i sin tjeneste, for hvilken de angiveligt modtog rigelig betaling. Fra andre kilder hører vi intet om, at Gottorp skulle være blevet overdraget Margrethe; hvad Flensborg angår, fremgår det ikke nogen steder, at den skulle være blevet overdraget i anledning af formynderskabet for hertuginde Elizabeth og hendes tre sønner. I pantebrevet fra 1409 og Kolding-forliget står der ikke noget om formynderskabet. Pointen med at anføre formynderskabet må således være at gøre så megen ret som mulig gældende, også selv om de forskellige påstande ikke just føjede sig godt efter hinanden. Der synes således at ligge en selvmodsigelse i kongens følgende påstand, at som en ganske vist yderst beskeden skadeserstatning for tabet af Gottorp og Flensborg blev ”de” (*eos*, hvilket var en bekvem samlebetegnelse for holstenere og deres hjælpere uden smålig skelen til, hvem der gjorde hvad hvornår) nødt til at pantsætte Flensborg og Nyhus, idet dog den kongelige ret hertil stadigvæk var rodfæstet i arve- og lensretten, *salvo tamen jure nostro hereditario et pheodali in eisdem*. Ifølge kong Erik skulle det fremgå af pantsættelsesbrevene vedrørende Flensborg og Nyhus, at pantsættelsen havde fundet sted som erstatning, *ut in literis desuper confectis clarius continetur*. Hertil må man sige, at hverken pantebrevet eller Kolding-forliget taler herom.[64] Efter at have behandlet Flensborg og Nyhus lød kongens anklager på, at den

62 *Citavit eundem dominum Henricum ducem tanquam se gerentem pro tutore sororis predicte et nepotum suorum dictamque sororem et nepotes et alios quoscumque quorum interest seu interesse poterit occasione premissorum, necnon occupatores, detentores, dilapidatores bonorum dicti ducatus in fraudem serviciorum dicti domini regis pheodatarii*, cf. DF p. 211-12.
63 DF p. 212 ff.
64 DF p. 214.

holstenske part havde sat sig ulovligt i besiddelse af Stubbe og Svavsted, havde taget slesvigbiskoppen til fange ved den lejlighed og forvoldt beskadigelse på og gennemført tilfangetagelse af tjenere og folk, hvilket var brud på Kolding-forliget og Ulrich af Mecklenburgs voldgift.

Erik fortsatte: Aftaler blev brudt, Margrethe blev nægtet adgang til Gottorp, og Flensborg blev indtaget ved forræderi. Kong Eriks påstande er selvfølgelig stærkt tendentiøse, men ikke desto mindre synes Flensborg i hvert fald på et tidspunkt i foråret 1412 at have været på holstenske hænder. Det er heller ikke utænkeligt, at Flensborg på et tidspunkt imellem forliget på Hindsgavl 21. september 1409 og freden 16. september 1410 havde været under holstensk herredømme. Hvad angår Gottorp, er der ikke det fjerneste dokumentariske belæg for, at dronning Margrethe havde været her endsige havde fået slottet på sine hænder, hvilket kong Erik strengt taget heller ikke påstod; kun at hun burde have fået slottet på sine hænder. Kuriøst er det imidlertid, at holstenerpræsten har en beretning om Margrethe på Gottorp.[65]

Anklagepunkterne sammenfattede kong Erik foreløbig til, at hertuginde Elisabeth og hendes folk ulovligt havde besat slotte, jorder og gods i hertugdømmet Slesvig, som ifølge Danmarks love tilhørte kong Erik som mødrene arv. Dette skulle være anklage nok, men det var magtpåliggende for kong Erik at gøre gældende, at anklagen svarede til *fellonia* som beskrevet i lensretten, ifølge hvilken han var at betragte som lensherren. Det var således to retstilstande, den danske ret og den tyske lensret, kong Erik fremførte som grundlag for sine anklager.

Efter kong Eriks anklager fulgte selve dommen ved biskop Peder. I dommen optrådte den samme dobbelthed imellem dansk ret og tysk – eller i det hele taget europæisk – lensret, men selve præmissen for dommen, bestemmelsen om avindskjold fra Eriks Sjællandske lov,[66] ifølge hvilken den, der vender en fremmed hær imod riget, forbryder sit gods, er ikke desto mindre at betragte som en rent dansk lovbestemmelse. Hele bestemmelsen oversattes til latin, og selve begrebet avindskjold oversattes med *crimen lese majestatis.* Biskop Peder dømte således: Elisabeth og hendes tilhængere gjorde uret, da de angreb Erik, som har hertugdømmet både som retmæssig mødrene arv og i kraft af at være lensherre, *dominus pheodi*; endvidere da de nægtede ham den pligtskyldighed, han som lensherre havde krav på, hvorved de gjorde sig skyldige i at have forbrudt lenet ved feloni, som ækvivalerer avindskjold, dvs. *crimen lese majestatis*[67]; sluttelig, da de havde brudt deres i beseglede breve nedfældede ord og forsikringer til ham. Således havde de tabt al ret i hertugdømmet, hvis de da overhovedet havde haft nogen.[68] Ud fra bestemmelsen i Sjællandske lov om avindskjold, *crimen*

65 PB cap. XXXV p. 115.
66 II B 27 p. 287 i Mogens Lebechs udgave 1934.
67 … *felonias multipliciter intulisse et inferre contra dictum debitum fidelitatis, que eciam crimen sapiunt lese maiestatis,* DF p. 219.
68 DF nr. 66 p. 219: … *et dicto domino regi et regno ejus literas per eosdem eidem datas et sigillatas, pacta,*

lese majestatis, og det ækvivalerende lensretlige begreb *fellonia* tilkendte biskop Peder således kong Erik hertugdømmet Slesvig, i og med det faldt tilbage til ham i egenskab af sin moders sande arving og endvidere i egenskab af lenets herre; han fradømte Elisabeth og hendes allierede al ret og gods sammesteds og dømte dem samtidig til at betale Erik erstatning for skade og tabte indtægter.[69] Selve hertugdømmet faldt derfor tilbage til lensherren (*ad dominum pheodi*) og tilhørte ikke andre end kong Erik og Danmarks rige.

Hvorfor var kong Erik så ivrig efter at få en dom? Kunne han ikke have forhandlet sig til en tålelig løsning med hertug Heinrich, og derefter gjort sine krav på hele hertugdømmet så meget desto stærkere? Erslev gør Nyborg-dommen til et symptom på, hvorledes kong Erik handlede i modsætning til sin "Fostermoders forsigtige Fremadskriden".[70] Dette billede er imidlertid misvisende: Det formynderskab, Margrethe (og Erik) overtog umiddelbart efter hertug Gerhards død i 1404, havde utvivlsomt til formål at indlemme hertugdømmet Slesvig som sådant i Danmarks rige. Dette førte til krig, som formodentlig ikke blev bilagt helt på trods af Hindsgavl-forliget 1409, Flensborg-aftalen 1410 og Kolding-forliget 1411, ja, for sidstnævntes vedkommende lader det til, at den egentlige våbenhvile, der blev indgået ved samme lejlighed, ikke fik juridisk gyldighed, også selv om forliget selv fik status af en slags våbenhvile. Kolding-forliget dannede imidlertid basis for Margrethes og Eriks overtagelse af Flensborg og Tønder; forinden havde de overtaget Åbenrå. Dette svarede til at have fået den faktiske kontrol med hele Nordslesvig, og man kan vel ikke i denne forbindelse tale om en gradvis eller pragmatisk strategi. Forud for mødet i Nyborg kunne der således ikke være tvivl om, at kong Erik ville forsøge tillige at få kontrol med Sydslesvig, sådan som det hele tiden havde været meningen fra formynderskabets dage. Den slesvigske politik havde således hele tiden været forbundet med maksimale krav, og den uklarhed, der var til stede i Kolding-forliget og hertug Ulrichs voldgift mht., om sagen skulle afgøres ved mægling eller ved dom, må for den danske sides vedkommende ene og alene afspejle en midlertidig diplomatisk foranstaltning, uden at det store mål blev tabt af syne. Kong Eriks intentioner og adfærd i Nyborg 1413 lå i fuld forlængelse af hele forløbet fra 1404. Et interessant aspekt ved Nyborg-dommen er, hvor relativt ubesværet det lykkedes Erik at opnå den. Dette er om noget udtryk for, at det af ham overtagne regeringssystem nød almindelig opbakning, og Nyborg-dommen er således udtryk for en særdeles stærk kongemagt. I den forstand går der en lige linie fra Valdemars landefred 1360 og Margrethes forordninger 1396 til Nyborg-dommen. Kongemagten besad således en styrke og en legitimitet, der ikke tillod forhandlinger om, hvad den anså for sin ret, og kong Erik må have haft

---

promissam ore et manu pacem et fidejussorias cauciones minime servavisse; sed per hoc, si quid juris eisdem vel alicui eorum in dicto ducatu competivisset vel competeret, perdidisse …

69 DF p. 219.

70 Erslev 1901 p. 7. Cf. Hørby 1979 p. 148.

almindelig opbakning til dette synspunkt. Eneste mulighed var derfor en dom; eller rettere sagt: Eneste mulighed var en dom, der i et og alt fulgte kongens synspunkt. Dette forklarer på sin side, hvorfor hertug Heinrich aldeles ikke ville indlade sig på en retssag: Han vidste nok, hvordan det ville gå. Man skal gøre sig klart, at Nyborg-dommen var et kup. Med denne dom havde kong Erik sat sig ud over det *compromissum*, der var blevet aftalt i Kolding-forliget og ved hertug Ulrichs voldgift. Kongen fik ganske vist en kendelse om, at han havde gjort, hvad han kunne for at opfylde de to aftaler, men det ændrede ikke ved, at hertug Heinrich med rette kunne hævde, at hertug Ulrichs voldgift indeholdt mulighed for mægling, og at kong Erik kun med grove midler fik tilvejebragt en decideret rettergang. Det er formodentlig ikke helt tilfældigt, at hele to notarer skulle attestere dommen for på den måde at styrke dommen og dække over det forhold, at den var bragt til veje på en mildest talt uortodoks facon. En facon, som kong Erik umuligt kunne have anvendt, hvis ikke det havde været for den ekstraordinært høje styrke og legitimitet, hans kongemagt nød.

2.5.1. Fulgte Nyborg-dommen lensretten?

Der er i forskningen enighed om, at Nyborg-dommen først og fremmest var en lensretlig dom, for så vidt som dommen forudsatte en opfattelse af Slesvig som et len.[71] Denne opfattelse synes imidlertid ikke at tage hensyn til de mange andre lag i dommen, som ikke umiddelbart kan kaldes lensretlige. Hoffmann, som ganske vist deler den traditionelle opfattelse, skriver rammende om Nyborg-dommen: ”Wie so häufig bei spätmittelalterlichen staatsrechtlichen Prozessen und Verträgen, häufte damit der König eine Vielzahl miteinander rechtlich nicht unbedingt gut vereinbarer Argumente aufeinander, um so durch die Menge der Tatbestände seine Rechtsposition besonders fest werden zu lassen”.[72] Men netop fordi det forholder sig sådan, må det være rimeligt at spørge, om man stadigvæk kan opretholde billedet af dommen i Nyborg som rent lensretlig. At dette ikke er tilfældet, skal vises i det følgende.

Nyborg-dommen indeholder ganske vist eksplicitte anklager, der bunder i lensretten. Men de lensretlige præmisser hviler ikke uden videre i sig selv. I sin anklagetale omtalte kong Erik hertugdømmet, ”som dog er len af os”, *qui tamen a nobis in pheodum descendit*, og umiddelbart herefter hævdede han, at hertugdømmet tilhørte ham ”ved lensretten, for så vidt som denne er i overensstemmelse med Danmarks riges landskabslove”, *de jure pheodali secundum dictas leges municipales regni Dacie.* Lige før biskop Peder tilkendte Erik hertugdømmet, gjorde han klart, ”at dette hertugdømme også ifølge lensretten i anledning af det førnævnte og i henhold til Danmarks riges landskabslove og øvrige love lovligt er og vil være faldet tilbage til ham som lenets herre og

71 Erslev 1901 p. 10 ff. og 177 ff.; Daenell 1903 p. 334; Brandt (Klüver) 1925 (1975) p. 125; Hørby 1979 p. 150; Albrectsen 1988 p. 13 f.; Hoffmann 1990 p. 238 ff.; Olesen 1997 p. 222.

72 Hoffmann 1990 p. 239.

Danmarks rige", *ipsum ducatum etiam jure pheodali occasione premissorum et juxta leges municipales et alia jura regni Dacie ad ipsum dominum pheodi et regnum Dacie fore et esse legitime devolutum.* Sådan set skulle det være unødvendigt med et "også", hvis der vitterlig ikke var nogen usikkerhed mht. lensrettens anvendelse. Frasen afspejler Eriks opfordring til Peder om at tildømme ham hertugdømmet, som foruden "ved mødrene succession i kraft af arveretten vides at henhøre under os, også ved lensretten lovligt vil være faldet tilbage til os, vort rige og vore efterfølgere", *materna successione jure hereditario ad nos spectare noscatur, etiam jure pheodali ad nos et ad regnum nostrum et heredes et successores nostros fore legitime devolutum*.

Præmissen for selve dommen er udelukkende dansk, nemlig bestemmelsen fra Eriks Sjællandske lov om avindskjold. Biskop Peder forkyndte sin dom "i kraft af denne nævnte Danmarks riges landskabslov og nævnte riges øvrige love", *vigore huiusmodi legis municipalis dicti regni Dacie et aliorum jurium dicti regni.* Umiddelbart herefter begyndte den lensretlige tankegang, idet kong Eriks arv, Slesvig, omtaltes som len af kongen. Således dømtes holstenerne for at have angrebet kong Erik, "hvis nævnte hertugdømme Slesvig er hans sande arv ved mødrene succession og endvidere er len af ham og hans rige, Danmark", *cujus dictus ducatus Sleswicensis successione materna vera hereditas existit et nichilominus ab eodem et eius regno Dacie in pheodum descendit.* Dette gav anledning til at betegne holstenernes forbrydelser med det lensretlige begreb *fellonia*, hvilket ækvivalerede majestætskrænkelse, *crimen majestatis lese*, hvorved der var bragt overensstemmelse imellem Sjællandske Lovs bestemmelse om avindskjold og lensretlig terminologi. Dermed fremkom en helt særegen forbindelse imellem præmis, bestemmelsen om avindskjold og domfældelsens omtale af Erik med den lensretlige term *dominus pheodi*, hvorved det lensretlige begreb *fellonia* kunne gøres gældende efter dansk ret.

Bestemmelsen om avindskjold forudsætter, at Slesvig er et inden for Danmarks rige beliggende land, som holstenerne har forbrudt ved højforræderi. Bestemmelsen om avindskjold rækker dermed tilbage til den opfattelse, som kan konstateres fremsat første gang i 1405, at Slesvig var et inden for Danmarks rige beliggende land direkte under den danske krone. Alt andet lige står den lensretlige betragtning i modsætning hertil, idet den forudsætter, at landet Slesvig, dvs. hertudgømmet, ikke var en umiddelbar del af Danmarks rige. Anførelsen af den lensretlige terminologi virker endvidere besynderlig, eftersom hertug Heinrich af Lüneburgs anmodning om forlening af sine nevøer med Slesvig skete med den begrundelse, at deres fader havde været lensmand, hvilket blev afvist med, at det havde denne ikke været, fordi han havde afslået forleningen, idet han hellere, som det hedder, ville yde tjeneste for sold. Således havde kong Erik indledningsvis afvist, at Slesvig overhovedet var et len, hvad der for så vidt gjorde det meningsløst at fremføre alle de brud på lensretten, holstenerne havde gjort sig skyldige i. Problemet i Nyborg-

dommen har således været overhovedet at anvende lensretten, hvilket kan være forklaring på de sproglige forbehold, der kan konstateres i forbindelse med lensrettens anvendelse, og man må således nødvendigvis spørge, hvorfor lensretten overhovedet blev taget i anvendelse.

Indledningsvis skal det understreges, som også Hoffmann påpeger, at for Erik af Pommerns samtid har logisk konsistens i anklagerne ikke været afgørende: Enhver anklage havde gyldighed, og desto flere anklager, man kunne fremføre, desto mere skyldig blev den anklagede alt andet lige. Herudover kan der ikke være tvivl om, at Nyborg-dommens lensretlige terminologi har været beregnet for et internationalt publikum, først og fremmest den tysk-romerske konge, som i Kolding-forliget og hertug Ulrichs voldgift var udset til at være øverste dommer i sagen, men som netop ikke som følge af den måde, retssagens procedure var blevet kuppet, kunne afgøre sagen ud fra den procedure, der var beskrevet heri. Man måtte da ty til en anden terminologi, hvormed han kunne bekræfte dommen, hvilket rent faktisk også kom til at finde sted i Konstanz små to år senere som beskrevet nedenfor, og her lå lensretten lige for. Ganske vist er det rigtigt, at middelalderlige processer ikke nødvendigvis var præget af meget stor stringens, idet antallet af anklager og argumenter i sig selv styrkede ens sag, også selv om disse strengt taget modsagde sig selv. Men det betød på den anden side ikke, at man sagde hvad som helst. Hvis Nyborg-dommen ikke havde haft sin lensretlige paralleterminologi, ville det betyde, at den tysk-romerske konge skulle stadfæste en rent dansk afgørelse, hvorved han alt andet lige ville komme til stå over den danske konge, som så udtrykkeligt ellers havde fremført kun at have paven og Gud over sig. Noget sådant ville næppe have behaget kong Erik. At dette ikke er en rent teoretisk betragtning fremgår af en dom 1. juli 1505 imod de svenskere, der havde rejst sig mod kong Hans. Dommen blev stadfæstet af kejser Maximilian, men svenskerne nægtede gyldigheden heraf på grund af rigets – i dette tilfælde Sveriges – frihed.[73] At man havde tanke på at få Nyborg-dommen stadfæstet af den tysk-romerske konge følger i øvrigt også af det forhold, at bestemmelsen om avindskjold oversattes fra dansk til latin, hvorimod de tyske citater fra hertug Ulrichs voldgift og Kolding-forliget forblev uoversatte; også selv om de var på nedertysk, kunne man regne med, at den tysk-romerske konge forstod dette sprog umiddelbart, hvilket naturligvis ikke var tilfældet for den danske bestemmelse om avindskjold.

Nyborg-dommen hviler på dansk ret. Grundpræmissen for dommen er den rent danske bestemmelse om avindskjold, der oversættes til *crimen lese majestatis.* Begrebet forudsætter Slesvig som en del af Danmarks rige på linje med et hvert andet stykke jord, og som sådan optræder

73 ST III p. 523, de svenske udsendinge får instrukser til forhandlinger i Danmark: *Si mentio fit de imperatore. Respondetur: Licet eum recognoscimus ut imperatorem et cui commiserat papa gladium temporalem, idcirco eum et suos nuntios ubi possumus, honoramus, ipsum tamen ut judicem in causis nostris negamus, attenta libertate regni, quam habuerat tanto tempore, quod non est memoria hominum in contrarium.* Cf. Sørensen 1983 p. 88.

det i en dom fra 1443 mod Mathias Jensen.[74] Det skal i den forbindelse nævnes, at begrebet *crimen lese majestatis* optrådte i Olufs håndfæstning, hvor denne forbrydelse specificeres som den eneste, der kunne medføre tab af gods.[75] Lerdam anfører talrige eksempler på gods, der er forbrudt som følge af at have krænket kronen.[76] Man kan tilføje kong Valdemars landefred fra 1360, der ganske vist ikke direkte benytter begrebet *crimen lese majestatis*, men umisforståeligt gør klart, at hvis man inden for Danmarks grænser anstiller rov, brand og tilfangetagelse eller støtter fremmede med råd eller dåd til skade for landet, fortaber man gods og liv.[77] Nyborg-dommen adskiller sig derfor principielt ikke fra den form for domme under Valdemar Atterdag og dronning Margrethe, hvorved kronen blev tildømt forbrudt gods. Der går således en lige linie fra hele genopretningsprogrammet og dermed fra hele den ekspansive kongemagt til Nyborg-dommen. Hertil kommer, at Eriks adkomst til hertugdømmet anførtes som mødrene arv, hvilket ville være utænkeligt ifølge lensretlig tankegang. Mht. Slesvig som mødrene arv skriver Erslev i sin indledning til Nyborg-dommen, at kong Erik også kunne ”betone Arveretten”, idet hans ”Mormoders Moder var Dronning Helveg, Hertugdatteren fra Sønderjylland”.[78] Imidlertid virker det ikke ret sandsynligt, at kong Erik ville inddrage sin biologiske oldemoder i kampen for at erhverve Slesvig. Når Erik talte om sin mødrene arv, mente han helt uden tvivl arven efter sin fostermoder dronning Margrethe. Han kaldte hende eksplicit sin moder.[79] I forhold til unionsbrevets testamentariske bestemmelser var der konsistens i Eriks påstand om Slesvig som sin mødrene arv, for så vidt som Slesvig i kong Eriks optik var en del af Danmarks rige, dvs. en del af de slotte og lande, som han skulle arve ifølge unionsbrevet.

Derfor må svaret på overskriftens spørgsmål være nej. Nyborg-dommen må således betegnes som en dansk retsafgørelse, der ideologisk set lå i forlængelse af opfattelsen af Slesvig som et inden for Danmarks rige liggende land, uanset om det kaldtes hertugdømme eller ej, men med en anført lensretlig analogi, hvormed kong Erik kunne legitimere sig hos den tysk-romerske konge. Slesvig blev eksplicit omtalt som kong Eriks mødrene arv, hvilket umuligt kan være udtryk for en anden

74 DD <http://dd5rk.dsl.dk/diplom/14430000001>: … *herræ Clauæs Ronnow ridder hafde stefnd Iæppe Klæmetzon borgher i Odhense och taleth til hannom paa wor nadhighe herræ konings weghne och saghde ath hannom wor befaleth af wor nadhighe herræ ath talæ om Mathis Iensøns och hans brodhers gotz hwor theth liggendes wore i Fiwn forthi ath the førdhe auendzschiold modh therræ rætæ herræ och righeth* etc. Endvidere *Tha worth ther swo samdrechtelich for rætæ funneth och herre Eggert Frille saghde ordhenæ fram swo . ath the<r> Iens Mathisøn lefde tha matæ han fongæ æller befalæ hans hwem han wilde eet af hans børn æller flere mæthen then tith han dødhe tha hørdhe theth til alle hans arfwinge och swo møgheth som fornefnde Matis Iensøn och hans brodher wore æller ær tilfalleth / ther hafuer wor nadhich herræ æller hwe[m] han theth befaler ræt ath talæ for forbrudheth gotz / forthi the hafue obenbare och tiit førdh auendz schiold modh therre rætæ herræ och righeth.* Cf. Olesen 1980 p. 444 ff.

75 Rigslovgivning I p. 281 § 25.

76 Lerdam 2001 p. 181.

77 Rigslovgivning I p. 244-5 § 2. Paragraffen omtaler *rapina, incendium* og *captivatio,* alle begreber som går igen i kong Eriks anklagetale.

78 Erslev 1901 p. 7; Hoffmann 1990 p. 238-9. Albrectsen 1997 p. 146 er på linie hermed: ”... det danske kongehus var hertugdømmets sande og rette arving (gennem Valdemar Atterdags dronning Helveg).

79 DF p. 213: … *domina regina Margareta, mater nostra, clare memorie* … etc.

opfattelse, end at kong Erik havde arvet Slesvig, for så vidt som han fra sin fostermoder dronning Margrethe havde arvet Danmarks rige, i hvilket Slesvig var en del.

2.6. Konstanz-dommen 14. juni 1415

Kong Erik strammede den juridiske skrue, så at sige, idet det lykkedes ham at styrke sin position hos sin fætter, kong Sigismund, der den 14. juni 1415 afsagde en kendelse i den slesvigske sag til fordel for kongen. Dette skete, efter Sigismund var blevet bearbejdet grundigt af kong Eriks udsendinge, herunder den trofaste slesvigbisp Hans Skondelev, under kirkeforsamlingen i Konstanz, og der kan ikke være tvivl om, at Sigismund er blevet forelagt Nyborg-dommen.[80]

Konstanz-dommen indledes af en lang arenga, der beskriver skabelsen, syndefaldet, den nye af arvesynden prægede menneskerace herefter, iblandt hvis medlemmer der hurtigt opstod vildt had, og de opdelte herredømmerne og ejendomsretten, *dominia*, som ellers havde været fælles i naturretstilstanden, *jure naturali communia.* Således opstår behovet for fyrster til at holde fred og sige ret. Efter dette interessante stykke middelalderlige politologi, som Sigismunds ihærdige mæglervirksomhed i tidens konflikter afspejler i praksis[81], omtales de tysk-romerske kejseres afgørelser, i hvilke lenet tabes. Det drejer sig om fire tilfælde: Hvis vasallen ”fremmedgør”, *alienet,* lenet eller størsteparten heraf for lensherren, dvs. usurperer det uretmæssigt, hvorved vasallen bliver uretmæssig besidder af lenet[82]; hvis vasallen ikke inden for år og dag søger om investituren hos lensherren eller dennes arvinger og ikke yder troskabsed efter at være blevet opfordret tre gange; hvis vasallen vender sig imod lensherren, dvs. begår troskabsbrud, *felloniam contra tenorem juramenti fidelitatis*; som den fjerde og sidste grund anføres *crimen lese majestatis.* Hvad det sidste angår, adskiller dette sig fra de tre første ved ikke at være en specifik lensretlig kategori. Begrebet *crimen lese majestatis* optræder som sagt i kong Olufs håndfæstning og i konkrete domme, ifølge hvilke gods betegens som forbrudt over for kongen, og begrebet anvendes ligeledes i den førnævnte dom imod de svenske oprørere fra 1505: I ingen af tilfældene er der tale om, at den jord, der dømmes som forbrudt, betegnes som len.[83] Kategorien *crimen lese majestatis* er forbeholdt konger og kejsere, hvorfor meningen må være, at man ved at begå feloni har begået *crimen lese majestatis,* hvis lensherren er konge eller kejser.

---

80 ASHF 14. hft., p 27 ff., særligt p. 30: ... *prout in literis et instrumentis publicis desuper confectis et coram celsitudine nostra productis* ...

81 Nowak 1975 p. 183: ”Es treten hierbei deutlich die universalistischen Bestrebungen Sigismunds in Erscheinung, die auf dem Konzil völlig zur Geltung kamen”.

82 ASHF 14. hft., p. 28-29: ... *si vasallus alienet totum feodum suum vel majorem partem, domino inscio et irrequisito, quo ad illam partem alienatam cadit a jure feodali et perdit feodum*. Mht. betydningen af *alienet* cf. Mittellateinisches Wörterbuch, München 1967, Band I A-B, sp. 450 II A2: *auferre, subtrahere – wegnehmen, entziehen* og sp. 451 II A3: *privare – berauben, enteignen.*

83 ST III p. 509, og 518.

Efter således at have retfærdiggjort sin egen rolle som dommer og beskrevet, hvilke retsbestemmelser især gælder for lenets fortabelse, går Sigismund over til selve striden om Slesvig imellem Erik og holstenerne, som han vil anvende disse bestemmelser på. Hvad angår lensmandens manglende ansøgning om investitur, undlader Sigismund imidlertid at lægge en sådan til grund for sin dom, hvilket vel også ville have været absurd, eftersom hele ansatsen til Nyborg-dommen var hertug Heinrichs anmodning om forlening af sine myndlinge. Ifølge Sigismund besidder holstenerne ikke desto mindre ulovligt hertugdømmet, i og med de har bedraget Erik med hensyn til tjeneste, som man havde været pligtig til formedelst dette, og i og med de uretmæssigt har tilegnet sig størsteparten og i det hele taget hærget og plyndret og begået "megen anden *fellonia* imod troskabspligten", *multas alias fellonias contra hujusmodi fidelitatis debitum,* og dermed begået majestætsforbrydelse over for kong Erik, *crimen lese sue majestatis.* På et afgørende punkt er der næsten overensstemmelse imellem Nyborg-dommen og Sigismunds afgørelse i Konstanz, nemlig ækvivaleringen imellem lensretten og dansk ret, i og med de af Sigismund anførte kejserlige bestemmelser angives at stemme overens med dansk ret: … *leges municipales predicti regni sui Dacie, que eciam statutis imperialibus sunt conformes.* Selve dommen lyder, at for så vidt som indbyggerne i hertugdømmet med rette, *eatenus, quatenus rite processum censetur,* er blevet tildømt at være under kongen som lensherre, skylder de ham deres tjeneste og lydighed og skal svare for alle de lensrettigheder, som igen er blevet ham til del. Herfor skal de ikke kunne anklages eller retsforfølges. Dommen i Konstanz er således en bekræftelse af Nyborg-dommen. Men bekræftelsen gjaldt, for så vidt lensretten allerede i Nyborg var bragt i overensstemmelse med dansk ret. Med andre ord bekræftede Sigismund således kun den lensretlige del af Nyborg-dommen – netop sådan som han var tiltænkt at gøre.

Nyborg-dommen var en magtdemonstration af dimensioner. Såvel denne dom som bekræftelsesdommen i Konstanz må have bidraget enormt til kong Eriks prestige og legitimitet. Erik må have taget sig ud som fremtidens mand, og ikke lang tid efter Konstanz-dommen gik fire prominente holstenere, der alle blev anklaget af konge Erik forud for biskop Peders afsigelse af Nyborg-dommen, over til den danske side. Det drejede sig først og fremmest om ingen ringere end Erik Krummedige, den holstenske drost i Slesvig, over hvis forbrydelser kong Erik igen og igen havde beklaget sig. Første gang man kan konstatere Erik Krummedige i dansk tjeneste, er 11. april 1417, hvor han deltager i forhandlinger med hanseaterne som kongens rådgiver.[84] Erik Krummedige skulle blive en af kong Eriks vigtigste medarbejdere i den slesvigske sag. I traktaten 23. juni 1419 imellem de nordiske riger og Polen og Litauen skriver Erik Krummedige sig til Ålholm, en af

84 HR I:6 nr. 385 § 15, p. 346. Cf. Lerdam 1996 p. 42.

Danmarks riges absolut vigtigste borge, hvilket indikerer, at Erik Krummedige stod i særdeles høj gunst hos kongen. I samme traktat optræder Ejler og Tønne Rønnow og Otto Knop i egenskab af kongens rådgivere, hvorfor man også for deres vedkommende må gå ud fra, at de et godt stykke tid forinden var gået over til den danske side. Ejler Rønnow skrev sig til Hesle, Tønne til Ærø og Otto Knop til Åbenrå.[85] Ved forliget i Kolding stod Hartwig Heesten blandt forloverne for hertuginde Elisabeth; den 14. november 1417 stod han derimod som forlover for kong Erik i våbenhvilen imellem denne og holstenerne.[86]

Sammenfatning

Perioden 1404-1409 kan betegnes som formynderskabets periode. I denne periode fremkommer udtrykket *hern konyngh Erike vnseme oeme vnde synen eruen vnde nakomelingen vnde den vorbenomeden dren riken vnde deme hertichrike van Slezewik*, der entydigt viser den danske kongemagts aspirationer i forhold til at indlemme hertugdømmet Slesvig i Danmarks rige. Den egentlige militære konflikt brød ud i 1409 formodentlig som følge af en magtkamp om formynderskabet. Den militære konflikt blev bilagt for en kort stund ved forliget på Hindsgavl 21. september 1409, forud for hvilket forbindelsen imellem kong Eriks selvopfattelse som absolut monark og den slesvigske politik ligeledes kommer eksplicit til udtryk med udtalelsen fra kong Erik, at han var konge over Danmark, og eftersom hertugdømmet var under ham, og eftersom grev Heinrich havde hyldet ham, kunne der ikke holdes rettergang uden for hans riges råd, ”fordi han har ingen herre over sig uden Gud og paven, da han er en fri konge”. Der kan ikke være tvivl om, at kong Eriks opfattelse gik på, at Slesvig stod direkte under ham i hans egenskab af konge af Danmark og vel at mærke i egenskab af fri konge. I det forhold, at grev Heinrich skulle have hyldet ham, ligger påstanden om, at dette havde grev Heinrich selv anerkendt, hvilket formodentlig er løgn, men ikke desto mindre væsentligt i forhold til at forstå kong Eriks fordring på Slesvig. At kong Erik selv anvendte udtrykket hertugdømme, skal ikke tages som udtryk for mere end en territorial betegnelse. Efter forliget på Hindsgavl er der yderligere vidnesbyrd om den kongelige opfattelse af Slesvig som et land stående umiddelbart under kongen, idet biskop Hans Skondelev havde fremført dette synspunkt for paven.

Den militære konflikt gav sig udslag i dronning Margrethes og kong Eriks reelle overtagelse af Nordslesvig med undtagelse af Als og Haderslev. Våbenhvilen i Flensborg 16. september 1410 gav anledning til Kolding-forliget den 24. marts 1411, hvor disse forhold blev stadfæstet. Kolding-forliget var tillige et *compromissum*, hvorefter spørgsmålet om herredømmet over Slesvig kunne

85 ST III nr. 450 p. 40. Cf. Lerdam 1996 p. 43.
86 ST III nr. 449 p. 35.

afgøres ved mægling eller ved dom. Dette blev gentaget 5. oktober 1412 ved hertug Ulrich af Mecklenburgs såkaldte voldgift, der blev til efter fornyede kampe.

Flensborg var formodentlig allerede under dansk kontrol sommeren 1412, men en hyldning fandt først sted 24. oktober d.å. At Flensborg blev overtaget som pant, hvilket principielt betød, at byen kunne indløses tilbage af den holstenske part, om end først efter 5 år, stod ikke i vejen for dronning Margrethes og kong Eriks opfattelse af den danske krones evigtgyldige og definitoriske herredømme over byen.

Den dom, som biskop Peder afsagde 29. juli 1413 i Nyborg, lå i forlængelse af det, der havde været dansk politik tilbage fra formynderskabets dage og kan dermed ikke siges at være et brud med dronning Margrethes linie. Dommen er en rent dansk afgørelse. Grundpræmissen var paragraffen om avindskjold, som optræder i Eriks Sjællandske lov. Ud fra denne paragraf må man hævde, at Nyborg-dommen principielt ikke adskiller sig fra den form for domme, der blev afsagt under Valdemar Atterdag og dronning Margrethe, hvorved kronen blev tildømt forbrudt gods. Der går således en lige linie fra hele genopretningsprogrammet og hele den ekspansive kongemagt til Nyborg-dommen. Arveligheden var uløseligt forbundet med denne kongemagt, og kong Erik anførte da også flere gange at være arveberettiget ved mødrene arv til Slesvig. Denne påstand hænger på sin side uløseligt sammen med 1397-brevets testamentariske bestemmelser, ifølge hvilke kong Erik reelt arvede sin kongemagt fra dronning Margrethe, i og med Slesvig blev forudsat at være et land i Danmarks rige på linie med Nørrejylland, Fyn, Sjælland osv. Hertil kommer, at Eriks arvelige adkomst til hertugdømmet anførtes som mødrene arv. Dette ville være utænkeligt ifølge lensretlig tankegang, hvilket i sig selv gør, at man ikke kan tale om Nyborg-dommen som en lensretlig afgørelse til trods for den megen lensretlige terminologi, der indiskutabelt optræder i dommen. Den lensretlige terminologi skal betragtes som en ækvivalens til dansk ret. Grunden til, at den lensretlige terminologi blev anført, var, at den tysk-romerske konge dermed kunne bekræfte Nyborg-dommen, hvilket også kom til at ske i Konstanz 14. juni 1415. Anførelsen af lensretlig terminologi i Nyborg-dommen kan således på ingen måde tages som udtryk for, at kong Erik faktisk anerkendte Slesvigs status som et len, der ikke var direkte under hans majestæt; tværtimod var Nyborg-dommen en foreløbig kulmination på den kongelige ideologi, som var blevet gjort gældende siden 1404, ifølge hvilken Slesvig befandt sig umiddelbart under den kongelige jurisdiktion.

Nyborg-dommen og med den bekræftelsen i Konstanz kan betragtes som en foreløbig kulmination på virkeliggørelsen af Slesvig-ideologien, dvs. opfattelsen af Slesvig som et land inden for Danmarks rige. Dommene markerer en voldsom magtdemonstration og må nødvendigvis have gjort indtryk i samtiden. Kong Eriks prestige og legitimitet var dermed vokset til nye højder, hvad

der kan forklare, hvorfor det blev så meget desto mere utænkeligt for ham fremover at indgå i nogen form for forståelse, der ikke anerkendte hans absolutte og indiskutable ret.

3. Krigen genoptages. Pression over for de vendiske stæder frem til 24. juni 1418.

Krigen mod holstenerne må efter Nyborg-dommen have været mere eller mindre lavintensiv, men sommeren 1416 blev den genoptaget for fuld styrke. Fra og med samme tid gjorde kong Erik alt, hvad han kunne, for at inddrage Lübeck og dermed de vendiske stæder på sin side i krigen. Hans bestræbelser medførte, at krigen om Slesvig og de vendiske stæder blev bragt i uløselig forbindelse med hinanden, hvorfor det bliver nødvendigt at inddrage de vendiske stæders stilling som led i bevisførelsen for afhandlingens hypotese.

3.1. Forholdet imellem den danske kongemagt og hansestæderne

Krigen mod holstenerne måtte nødvendigvis komme til at berøre hansestæderne. Deres interesser, først og fremmest den vendiske gruppes, blev direkte berørt.[1] Når man ser på perioden fra hansestædernes genoverdragelse af de skånske slotte til dronning Margrethes død, er den karakteriseret ved konstant pression over for stæderne med henblik på at begrænse deres privilegier. Det er sigende, at selve Stralsund-freden meget nøje specificerede disse privilegier, hvorimod bekræftelsen af dem i 1398 begrænsede sig til en generel forsikring om, at privilegierne ville blive overholdt, hvilket muligvis ikke skete. Senest ved Nyborg-dommen blev klager fremført af de hanseatiske repræsentanter i den anledning. Der er imidlertid klare indikationer på, at dronning Margrethe og kong Erik havde held til at få især de vendiske stæder til at arbejde for deres sag. Fra et møde i Lund 8. september 1401 er således overleveret et traktatudkast imellem dronningen og stæderne Lübeck, Hamburg, Rostock, Stralsund og Wismar rettet imod fælles fjender. I dette hedder det i stædernes udkast, at når man er hinanden fuldmægtig, *mechtich*, og ens allieredes fjende ikke vil forlade sig på retten, *unde sin jegenman sik nicht wil an rechte nogen*, da skal man yde hinanden hjælp. Fra samme møde er et udkast til stædernes strandretsprivilegium overleveret.[2] Hverken traktat eller strandretsprivilegium blev bekræftet, men de tegner et billede af en dansk politik, hvorefter man ville opnå støtte fra udvalgte hansestæder til kronens ekspansive projekter til gengæld for konkrete privilegier. Således er rådmænd og borgmestre fra Lübeck, Rostock, Wismar, Hamburg, Wismar og Stralsund forlovere 25. november 1405 for ”kong” Albrechts overdragelse af Gotland til kong Erik, og samme dag er de medudstedere af en skrivelse til Den tyske Ordens højmester med henblik på at opgive Gotland, nu den var blevet overdraget til Erik af Albrecht.[3] Da det lykkedes at få Gotland tilbage under den danske krone 15. juni 1407 fra Den tyske Orden, optrådte borgmesteren fra Stralsund, Wulf Wulflam, og borgmestrene i Thorn og Danzig, Albrecht Rode og Konrad Leskow, som formidlere af aftalen; det er nok ikke tilfældigt, at de 3 dage efter udstedte kvittering til dronning Margrethe for modtaget gods.[4]

1 Dollinger 1998 p. 380 ff.
2 HR I:5 nr. 34 og 35 p. 24-25.
3 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14051125003>.
4 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14070615001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14070618003>.

Der er en indikation på, at forholdet til de vendiske stæder begyndte at blive dårligt samtidig med udbruddet af den militære konflikt imellem Danmark og holstenerne. I 1409 forhandlede rådet i Oldesloe med Hamburg og de holstenske grever, hvilket fremgår af de hamburgske Kämmereirechnungen.[5] I 1408 var et oprør brudt ud i Lübeck, hvorved byens råd var blevet forjaget, og et nyt råd havde sat sig på magten i byen. Den 20. april 1410 sluttede Lübeck en overenskomst med Wismar og Rostock, hvis råd ligeledes var blevet skiftet ud med mere folkelige forsamlinger.[6] Samme år stillede Lübeck stridskræfter til rådighed for Den tyske Orden i ordenens krig med Polen-Litauen.[7] På dette tidspunkt var støtte til Den tyske Orden alt andet lige ensbetydende med et aktivt tiltag imod dronning Margrethe og kong Erik, og man må gå ud fra, at både dronningen og kongen glædede sig over nyheden om Den tyske Ordens katastrofale nederlag ved Tannenberg. Direkte truende for kong Erik blev det, da Lübeck, Hamburg, hertugen af Sachsen-Lauenburg og holstenerne selv (dvs. den ældste af de tre brødre, hertug Heinrich, dennes moder, hertuginde Elisabeth, dennes onkel, grev Heinrich af Holsten, samt grev Adolf 9. af Schauenburg og grevinde Anna af Holsten) 30. maj 1414 indgik en aftale om landefred, der uden tvivl forudsatte eventualiteten af et angreb fra nord. Således hedder det eksplicit, at landefreden omfatter hertugdømmet Slesvig, og at hertuginde Elisabeth, hendes søn Heinrich, hertugdømmets riddere, væbnere og stæder endvidere skal sætte sig imod, hvis ”noget skulle ske på landefreden på siden af landet ved hertugdømmet eller igennem hertugdømmet omfattet af landefreden”, *offt wes schude an deme landvrede uppe syde des landes an dem hertighdome edder dor dat hertichdom in deme lantvrede,* hvilket utvivlsomt hentyder til den eventualitet, at hertugdømmet Slesvig blev angrebet fra Danmark.[8] Det er betegnende, at kun Slesvig blev forbundet med eventualiteten af et angreb.

I foråret 1416 spidsede situationen til. Under påskud af, at repræsentanter fra det nye råd havde bagtalt kong Erik over for Sigismund – Erik skulle angiveligt have været i færd med at fravriste det tysk-romerske kongedømme staden Lübeck – havde der siden efteråret 1415 været krigslignende tilstande imellem Danmark og Lübeck. Kong Erik forsøgte sig med magtpolitik ud fra en kalkule, der gik ud på, at hvis han kunne presse det nye råd i Lübeck væk for derpå at genindsætte det gamle råd, ville sidstnævnte komme til at stå i en så stor taknemmelighedsgæld, at det blev nødt til at hjælpe ham imod holstenerne, og at landefreden fra 30. maj 1414 dermed ikke ville være en trussel længere. Magtpolitikken lykkedes imidlertid ikke, idet kong Sigismund greb ind og genindførte det gamle råd i Lübeck 16. juni 1416.[9] Hvorvidt Sigismund var bevidst eller ej om, at han dermed forhindrede kong Erik i at tage et afgørende politisk stik hjem, vides ikke. At

5 II p. 14.
6 HR I:5 nr. 717 og 718.
7 HR I:6 nr. 11 p. 9.
8 LUB 5 nr. 496 p. 538 ff.
9 Hedemann 2010 p. 142 ff.

dette imidlertid var tilfældet, står fast. Kong Eriks politik var ikke desto mindre baseret på en myte om velgerninger over for Lübeck, dvs. det genindførte gamle råd, hvilken myte han fra og med sensommeren 1416 brugte som løftestang til at presse på for en traktat med hanseaterne, dvs. først og fremmest de vendiske stæder, i hvilken forbindelse stædernes dom imod holstenerne var et afgørende krav for kongen.[10] De vendiske stæder kæmpede for deres vedkommende for at opretholde en neutral position kendetegnet ved mægling imellem kongen og holstenerne. Perioden fra sommeren 1416 til den mislykkede voldgift 24. juni 1418 skulle blive kendetegnet af langvarige forhandlinger, hvoraf ingen bragte et varigt reslutat med sig som følge af, at kongens og stædernes positioner ikke lod sig forene.

3.2. Kong Erik indleder pressionen over for de vendiske stæder

Det lader til, at den militære konflikt imellem Holsten og Danmark stadigvæk var en realitet efter Nyborg-dommen, om end den blev holdt på vågeblus. Den 14. august 1413 kom det til en aftale bragt i stand af hertug Vartislav af Stettin imellem kong Erik og hertug Heinrich af Lüneburg, ifølge hvilken gensidig udlevering af fanger skulle finde sted, og man aftalte at mødes i Flensborg 25. november til yderligere forhandlinger, uden vi dog hører noget herom.[11] Men fra og med 1415 begyndte egentlige kamphandlinger at blusse op omkring Flensborg. Med forbehold for den usikre datering skrev høvedsmanden på Marienborg 21. januar 1415 et ganske desperat lydende brev til borgmestre og rådmænd i Aarhus, hvori han udbad sig 30 mand til hjælp for forsvaret af Flensborg.[12] Den 6. juni 1416 blev Fehmarn angrebet af danske styrker.[13] Den 8. september 1416 erklærede kong Erik holstenerne krig.[14] Selve Slesvig by må være blevet indtaget af den danske side på et tidspunkt umiddelbart forud for 20. august 1417, på hvilken dato kong Erik bekræftede byens privilegier.[15] Som i tilfældet med Flensborg går temaet ”byen har været underlagt fjenden” igen i privilegierne til Slesvig by. Slesvig bys borgere fik visse toldfritagelser, hvilket utvivlsomt har været et bevidst træk for at gøre den danske kongemagt populær i en by, der ikke siden Valdemar Sejr havde haft en dansk konge over sig.[16]

Allerede før kong Eriks krigserklæring 8. september 1416 var der således krigstilstande imellem denne og holstenerne. Dette gav anledning til forsamlingen i Lübeck fra 11. august til 10. september 1416 med repræsentanter fra Hamburg, Rostock, Stralsund, Lüneburg, Wismar og

10 HR I:6 nr. 262 § 111.
11 DF I nr. 67.
12 DF I nr. 70.
13 Korner Aα 855 og DB 1246.
14 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14160908002>. Cf. kpt. 10.5.2.1.
15 Korner p. 407 § 1278; Chronik 3 p. 105 § 1283; ibid. p. 368 § 1278; *Danmarks gamle Købstadlovgivning* I p. 62 nr. 31.
16 Hoffmann 1995 p. 24.

Lübeck selv. Herfra blev delegationer sendt til Flensborg for at forhandle med den danske konge, hvilket skete fra 31. august til 8. september, og til Plön og Gottorp for at forhandle med holstenerne. Forsamlingens eneste formål var at få sat en stopper for krigshandlingerne.[17] Tilsyneladende havde der været indledende forhandlinger på Fehmarn, hvor diskussionen havde drejet sig om, hvorvidt stæderne skulle gribe ind i konflikten som mæglere, eller hvorvidt der skulle afsiges en egentlig dom ”ved stæder og herrer” til fordel for den ene eller anden part, uden der var kommet en afklaring på dette spørgsmål.[18] Spørgsmålet kunne også være formuleret anderledes for stædernes vedkommende: Kunne man holde sig til neutraliteten, som var forbundet med mægling, eller blev man nødt til at vælge side imellem holstenerne og den danske konge? Der kunne ikke være skyggen af tvivl om, at kong Erik ønskede de vendiske stæders domfældelse til fordel for sig selv, og at en sådan dom ville være forbundet med en opgivelse af de domfældende stæders neutralitet.

I forbindelse med forsamlingen i Lübeck forlagde rådsudsendingene mødet midlertidigt til Eutin 18. august.[19] Herfra meddelte man holstenerne, at kong Erik havde budt sig til rette. Ifølge holstenerpræsten skulle Jordan Pleskow have tiltrådt det standpunkt, at Slesvig skulle tildømmes Danmark, dog mere ud fra et ønske om at få krigstilstanden til at høre op end sympati for kong Erik og dennes sag.[20] Dette er der imidlertid intet spor af i recessen fra Eutin, og hvorfor man skulle tillægge den notorisk utroværdige presbyters ord en særlig grad af troværdighed lige netop i denne forbindelse, forekommer ikke klart.[21] Det betyder ikke, at man i Lübeck ikke skulle have været mere end bevidste om, at en sikker måde at stoppe konflikten imellem kong Erik og holstenerne, ville være at fælde en dom til fordel for kongen. Problemet var, at man dermed ville kompromittere sig selv politisk som eksekutorer for kong Erik.

Under forhandlingerne i Flensborg med kong Erik sendte stædernes rådsudsendinge og Sigismunds gesandter, der var med til forhandlingerne, et brev 2. september 1416 til den ældste af hertuginde Elisabeths sønner, hertug Heinrich, og dennes grevelige onkel af samme navn. Heraf kan man forstå, at holstenerne under forhandlinger i Plön havde indvilliget i en rettergang ved to herrer og fire stæder, dog således at den skulle finde sted senest tre uger efter mikkelsdag, dvs. tre uger efter 29. september, enten i Hamburg eller i Lübeck. Hvilke stæder og hvilke herrer det drejede sig om, specificeredes ikke. Kong Erik, kan man endvidere forstå, var sådan set gået med til dette på betingelse af, at de to herrer skulle udskiftes med to prælater fra hans rige, og han havde ydermere forlangt de fire stæder Lübeck, Greifswald, Stargard og Stralsund som dommere. Hermed ville han være sikret en dom i sin egen favør, og den holstenske side kunne naturligvis ikke gå med til noget

17 HR I:6 nr. 293 p. 260 ff.
18 HR I:6 nr. 293 § 25..
19 HR I:6 nr. 297.
20 PB Cap. XLIII p. 141 ff.
21 Cf. Daenell 1902 nt. 59: ”Vgl. den auch in diesen Angaben durchaus zuverlässigen Presbyter S. 141”.

sådant.

Velsagtens for at vinde tid havde rådsudsendingene foreslået, at man skulle udsætte rettergangen til pinse og holde våbenhvile indtil da. Herved ville kong Erik også få tid til at hidkalde sine pommerske frænder og hertug Ulrich af Mecklenburg som voldgiftsmænd. Kong Erik var ligeledes gået med til dette dog under forudsætning af, at retshandlingen kom til at finde sted i Flensborg eller, hvis dette var ubekvemt for holstenerne, eventuelt i den af kong Erik selv kort forinden opførte Kongsborg ved Slesvig by, hvor kongen skulle indfinde sig med sine forlovere, *vrunden der vorschedinghe*, og i Eckernförde, hvor holstenerne skulle indfinde sig med sine. Stæderne bad indstændigt holstenerne om at gå med til denne model, idet man ellers, som de skrev, var nødt til at gå ind på kongens præmisser om en hurtig dom ved to danske prælater og de fire nævnte stæder, hvilket, må man underforstå, ikke forekom dem videre attraktivt. Holstenerne afviste lodret at gå ind på forslaget om at udskyde sagen til pinse i en skrivelse fra 6. september og bad stæderne om at indkalde til rettergangen; andet kunne de ikke svare, da de, som de skrev, ikke havde deres råder hos sig. Af et brev 10. september fra holstenerne til rådsudsendingene fremgår, at disse havde forsøgt at få bragt et møde i stand ved Segeberg, men holstenerne kunne ikke møde dem, da de, som de skrev, allerede var på vej til et møde med hertug Heinrich af Lüneburg. Dermed var alle håb om en rettergang imellem kong Erik og holstenerne slukkede.[22]

Kong Erik pressede ikke desto mindre på for en ensidig rettergang og dom ved stæderne. At han pr. definition mente at have krav på en sådan dom, fremgår af hans udlægning af det, der må have været forhandlet på Fehmarn. Man kan forstå, at stæderne havde sagt, at retten tilfaldt den, der var blevet udsat for et afbræk i retsforhandlingen; når nu kong Erik hele tiden havde tilbudt at indgå i en retssag, og når nu holstenerne havde gjort ære og ret afbræk, fulgte heraf i kong Eriks udlægning, at retten tilfaldt ham. Det forhold, at holstenerne skulle have gjort ære og ret afbræk, må være en hentydning til deres skrivelse fra 6. september, som man af recessen kan konstatere, var indløbet, før kong Erik fremsatte påstanden om afbræk.[23] Smålig hensyntagen til, at holstenerne rent faktisk ikke havde gjort ære og ret afbræk, men blot insisteret på deres egen model til fremskaffelse heraf, trykkede ikke kong Erik. Han fortsatte: Stæderne havde sagt, at de ville hjælpe den, retten tilfaldt, hvilket jo så betød ham selv, og hvilket betød decideret materiel støtte til hans krig mod holstenerne.[24]

Stæderne svarede, at man på Fehmarn havde talt om to scenarier: Det ene var det af kong Erik anførte, det andet bestod i stædernes mægling imellem de stridende parter, således at konflikten kunne afgøres i mindelighed eller ved en rettergang, *in mynne edder mit rechte*; der kan

22 HR I:6 nr. 294, 295 og 296.
23 HR I:6 nr. 293 § 20.
24 HR I:6 nr. 293 § 24.

ikke være tvivl om, at stæderne foretrak det første.[25] Kong Erik fortsatte imidlertid sin pression.[26] Han spurgte i overensstemmelse med sit førhen fremførte syn på sagen, hvad han kunne forvente af stæderne, når nu holstenerne ikke ville byde sig til rette. Udsendingene måtte undskylde sig med, at de ikke havde mandat til at svare i denne sag, og Erik fremtvang, at de stæder, som udsendingene repræsenterede, skulle sende ham et svar inden fire uger. Kongen fortsatte med at så splid imellem stæderne og holstenerne, idet han hævdede, at holstenerne var trængt ind i Erich af Sachsens land, for hvilket stæderne krævedes erstatning.[27] Han førte også voldsomme anklager imod Heinrich af Lüneburg, hvem han beskyldte for at have snydt sin mor for 2.000 mark og i øvrigt på uhæderlig vis at være draget bort fra Nyborg uden at have stillet sig til rette. Endelig sluttede kong Erik af med en trussel, som han før havde brugt, nemlig om at sætte kapere i søen, nu stæderne ikke var i stand til at holde den fri for pirateri, som kun holstenerne nød godt af. Men stæderne stod fast: De ville ikke anvendes til ensidigt at tildømme kong Erik Slesvig. De diplomatiske positioner stod således stejlt over for hinanden. Stæderne anmodede indstændigt kong Erik om at indgå en våbenhvile frem til pinse. Fremdeles anmodede de om, at hans befæstningsarbejder blev indstillet i denne periode. Hertil svarede kongen, at han kunne gå med til en våbenhvile frem til jul; dog, hvad fæstningsarbejderne angik, fremførte han *unberadens*, at disse ville han fortsætte med, som det passede ham, i de lande han havde inde, således at disse kunne gå i arv og forblive ved riget.[28] Hermed var der fremsat en programmatisk erklæring, der ikke gav meget håb om våbenhvile, som vi da heller ikke har noget spor af.

Forhandlingerne i Flensborg sluttede således med et udsagn af samme markante karakter som det, kong Erik havde fremsat – eller i hvert fald det, som han blev refereret for – i 1409 om, at hertugdømmet var under ham, ”fordi han var en fri konge”, i og med Slesvig sættes ind i en umisforståelig ekspansiv ideologi, hvorefter landet skulle gå i arv, hvilket var en logisk følge af den ideologi, hvorefter Danmarks rige som sådan skulle gå i arv. Atter en gang blev det understreget, at det, der var på spil i Slesvig, ikke blot var et spørgsmål om et stykke tilfældig jord, men simpelthen hele den ekspansive kongemagts mulighed for at hævde og konsolidere sig selv.

3.3. Møde i København april 1417. Traktatudkast

Stæderne lod spørgsmålet om deres stillingtagen i Slesvig-sagen stå åbent: Den 12. november 1416 var der tydeligvis ikke indløbet et svar til kong Erik angående deres holdning til en dom, som han havde forlangt under forhandlingerne i Flensborg, hvilket fremgår af en skrivelse fra kongen til

25 HR I:6 nr. 293 § 25.
26 HR I:6 nr. 293 §§ 26-29.
27 HR I:6 nr. 307.
28 HR I:6 nr. 293 § 36.

stæderne Lübeck, Hamburg, Stralsund, Lüneburg og Wismar, der var forsamlede til møde i Lübeck og Rostock.[29] I samme skrivelse beklagede han sig også voldsomt over, at han ikke havde fået noget svar angående stædernes vilje til at holde søen fri for kapervæsenet, som det angiveligt skulle være blevet forhandlet på mødet i Flensborg, selv om *dat openbar genoech, dat wi unde de unsen groffliken unde swarliken beschediget synt sodder der tiit, unde noch werden van dage to dage.* Erik understregede kraftigt, at han havde stillet sig og fremdeles stod stæderne til ære og ret.[30] Stæderne svarede kongen 8. december.[31] Grunden til, at denne ikke havde fået et svar angående deres intentioner i forbindelse med bekæmpelse af sørøveriet, var angiveligt, at de havde været travlt optaget af netop dette: at bekæmpe sørøveriet. Med hensyn til retssagen skrev de, at de ville være ham til ære og ret, for så vidt de kunne gøre dette med ære, hvilket jo åbnede for alle mulige situationer, i hvilke stæderne kunne henvise til, at de ikke med ære kunne tage sig af kongens ret.[32] Kongen, skrev de, ville få et svar efter den 20. januar, på hvilken dato stæderne skulle træde sammen til forhandling i Lübeck. Et svar kom der aldrig herfra; til gengæld mødtes kong Erik og hans råd med stæderne Lübeck, Rostock, Stralsund, Lüneburg, Wismar og Greifswald i København i april 1417.[33]

Fra dansk side insisteredes i København fortsat på en ensidig domsafsigelse til fordel for kong Erik i den slesvigske sag, og ligeledes arbejdede man for at få en traktat i stand rettet imod holstenerne til gengæld for nye privilegier til stæderne. Disse var på sin side oprørte over danske krigsforberedelser og de beslaglæggelser af stædernes gods, der havde fundet sted i den forbindelse.[34] Endvidere fremlagde de en lang liste af klager over brud på deres privilegier, hvilket kong Erik lod besvare med klager over stædernes adfærd.[35] Angående privilegierne blev der fra dansk side ikke lagt skjul på, at disse afhang af stædernes vilje til at indgå en traktat; hvis traktaten skulle være tidsbegrænset, måtte privilegierne være det samme. Angående domsafsigelsen insisterede kong Erik gennem sit råd fortsat hårdt på, at stæderne skulle hjælpe ham til retfærdighed, og påstod endda, at dette allerede var blevet aftalt under forhandlinger foråret 1416 ved Lollands Albue.[36]

Hvad angår traktat og privilegium, lykkedes det virkelig i København 27. april at forfatte sådanne, dog med det sædvanlige forbehold, at stæderne, som udsendingene repræsenterede, skulle

29 HR I:6 nr. 314.
30 *Gi weten wol unde hebben noech vornemen, wo gi unser alle tiit to eren unde to rechte hebben mechtich geweset; des wy noch overbodich synt, alse vore.*
31 HR I:6 nr. 322.
32 HR I:6 nr. 322 p. 295: *Ok, alse juwe gnade vortmer scrifft, bi dem rechte to blivende etc., so genoge jwer gnade to wetende, dat wi yo menen unde willen bi dem rechte bliven, dar wi dat myt eren don mogen.*
33 HR I:6 nr. 385-391.
34 HR I:6 nr. 385 § 8.
35 HR I:6 nr. 386-87 og 391.
36 HR I:6 nr. 385 § 41.

godkende ordlyden.[37] Privilegieteksten og traktatteksterne er kun overleveret i ubeseglede udkast[38], og man må sige, at privilegierne og traktaten således ikke blev til noget, især da eftersom vi heller ikke hører noget om, hvorvidt stæderne havde godkendt teksterne eller ej; dvs., det må man derfor gå ud fra, de ikke havde. Hvorfor dette var tilfældet, kan man kun gisne om; det vigtige er, at privilegierne og traktaten ikke blev til noget, og at den diplomatiske uenighed angående en domsafsigelse og stædernes støtte til kong Erik i den slesvigske sag ved stæderne dermed ikke blev løst. Det er dog værd at lægge mærke til, hvor meget det juridiske spørgsmål betød for Erik. Således står der i et af traktatudkastene: ”hvis nu førnævnte hr. konge ... kalder os førnævnte stæder til hjælp, og vi da er den mægtig til ære og ret, imod hvem vi bliver hidkaldt, behøver stæderne ikke komme til hjælp, men skal inden for 6 måneder ... hjælpe til ret over den, som de har gjort sig mægtige”.[39] Kong Eriks udgangspunkt var således helt entydigt, at han havde retten på sin side, som stæderne ifølge teksten skulle eksekvere over hans fjender (*se schal ... rechtes helpen over den, des se sik gemechtiged heft*). Der er således ikke tale om en kattelem for stæderne. Valget imellem at ville hjælpe Erik med soldater eller med jura var det eneste reelle valg, traktatteksten tilstod stæderne. Kong Eriks udtrykkelige ønske var at få en dom (til sin fordel) ved stæderne; ikke neutral mægling. Terminologien i traktatudkastet gav da heller ikke mulighed herfor, idet vendingen *mechtich to rechte* udelukkede mægling. Man må derfor sige, at Erslevs opfattelse af, at stæderne ved hjælp af netop mægling kunne undslippe traktatudkastets krigsforpligtelser, hvis ellers traktaten var blevet til noget, ikke er dækkende.[40]

3.4. Stæderne indvilliger i en retssag. Mislykket voldgift på Skt. Jørgensbjerg 28. august 1417

Forholdet imellem Danmark og stæderne var fremdeles anstrengt under forsamlingerne i Rostock og Lübeck fra 20. maj til 28. juli 1417, hvortil kongen udsendte Fikke von Vitzen.[41] Disse forsamlinger kan bedst karakteriseres som egentlige hanseatiske, idet stæder fra hele hanseforbundet deltog: Det drejede sig om Lübeck, Stralsund, Rostock, Wismar, Danzig, Riga, Reval, Dorpat, Stettin, Greifswald, Braunschweig, Harderwijk, Nijmegen, Zutphen og Deventer. Hvad stæderne hidtil var veget udenom under de foregående forsamlinger, der primært bestod af de vendiske stæder, nemlig at arbejde for en dom i den slesvigske sag og dermed risikere at skulle være juridiske eksekutorer for kong Erik, besluttede de sig nu for at gå med til, med det

37 HR I:6 nr. 385 § 64.
38 HR I:6 nr. 388, 389 og 390.
39 HR I:6 nr. 390 § 8: *Weret ok, dat de erbenomede koning edder sine nakomelinge unde rike uns erbenomede stede wanne esschede to siner hulpe unde denne unser stede welk des jennen, dar wii tegen essched worden, to eren unde to rechte mochte mechtich wesen, so en darff de stad to der hulpe nicht volgen; aver se schal bynnen 6 manten na der tiid, alse se to der vorscrevenen hulpe geesched ward, rechtes helpen over den, des se sik gemechtiged heft.*
40 Erslev 1901 p. 36.
41 HR I:6 nr. 397 A & B. Cf. nr. 385 § 65.

udtrykkelige formål at afhjælpe købmandens skader. Forsamlingens følelser i forbindelse med en domfældelse var dog blandede[42], og den besluttede at være de stæder til hjælp, som på grund af at have fældet en dom måtte være kommet i krig med den herre, hvem dommen gik imod. Tydeligere kan det ikke siges, at spørgsmålet om at fælde dom ikke var forbundet med en neutral juridisk afgørelse, men en forventning fra den part, der havde fået medhold, om decideret materiel støtte til at gennemføre dommen.

Man besluttede at stille sig på den parts side, som ville overholde afgørelsen, men sagde i den forbindelse ikke noget om, hvis side man var på. Dette fik kong Eriks udsending til at gentage den nærmest mottolignende formulering, at hans herre altid havde budt sig til rette hos stæderne alene, hos stæder og herrer og herrer alene, hvorfor, siden han i så høj grad havde gjort dette[43], han pr. definition måtte forvente sig stædernes hjælp. Stæderne holdt dog fast på deres neutrale position og afviste under henvisning til et brev, som også Fikke havde set, hvori også hertug Heinrich bød sig til rette for herrer, stæder og venner.

Stæderne var ganske vist gået med til en egentlig rettergang, og de var udmærket klar over, at en dom til fordel for en af parterne, måtte betyde fjendskab med modparten. Meningen med beslutningen om at stille sig på den parts side, som ville overholde domsafgørelse, dvs. i realiteten den part, til hvis fordel dommen blev fældet, må have været at imødekomme især kong Eriks krav om en forhåndstilkendegivelse i så vid udstrækning som muligt, hvilket var en uomgængelig forudsætning for overhovedet at få rettergangen sat i værk. Og meningen med dette må have været, at de havde indset, at deres forsøg på neutral mægling ikke bar frugt, for så vidt angår tilvejebringelse af fred og for dem selv tålelige forhold. Den neutrale position var hermed i fare for at gå tabt, men ikke desto mindre gjorde stæderne, hvad de kunne, for at holde sig neutrale, hvilket fremgår af afvisningen af hr. Fikkes anmodning. Det skal også siges, at man nok havde indvilliget i at foranstalte en rettergang, og der var naturligvis risiko for, at en eller flere stæder kom til at sidde med i domskollegierne, men dette var principielt ikke givet. Neutraliteten syntes imidlertid fuldkommen opgivet senere hen, da der står at læse, at stæderne ganske vist ikke har besluttet sig for, hvem af parterne der har retten på sin side, men eftersom kong Erik har budt sig mest til rette, må de nødvendigvis stille sig på hans side.[44] Herimod skal siges, at paragraffen ganske mangler i receshåndskrifterne fra Danzig og Reval. I håndskriftet fra Wismar står en lignende passus, men den er gennemstreget. Endelig har lübeckerhåndskriftet bemærkningen *istud est conceptum, sed non conclusum* i marginen.[45] Ønsket om at forholde sig neutral så vidt muligt må således til stadighed

42 HR I:6 nr. 397 A § 37: Således hedder det i forbindelse med eventualiteten af at fælde en dom i den slesvigske sag: *Sint nu de stede umbequemliken togader blyven mogen unde quad were to vorleggende.*
43 HR I:6 nr. 397 A § 41.
44 HR I:6 nr. 397 A § 62.
45 Hedemann 2010 p. 159.

have været til stede, også selv om man indså, at det kunne være svært i tilfælde af, at man skulle fælde en dom til fordel for den ene eller anden part. Den neutrale linie kan således ikke siges at være blevet forladt, om end Greifswald og Stralsund repræsenterede en særdeles danskvenlig linie. Således gjorde de sig til talsmænd for en traktat med kong Erik.[46] De havde oven i købet taget beseglede breve med klar til at blive afsendt til ham, hvilket de dog ikke ville gøre uden de øvrige stæders billigelse.[47] At sådanne breve – som muligvis har været Greifswalds og Stralsunds beseglede udgaver af traktatudkastet fra aprils forhandlinger i København – ikke kan konstateres at være indløbet til kong Erik, taler sit eget tydelige sprog.

Selv om forsamlingen i Rostock og Lübeck ikke besluttede sig for at stille sig entydigt på den ene eller anden side i den slesvigske konflikt, var der blevet taget et aktivt skridt i retning af en afgørelse af sagen ved dom. Som konsekvens heraf forsøgte stæderne at nedsætte et domskollegium i Priwalk, hvilket dog ikke blev til noget, i første omgang muligvis fordi den unge hertug Heinrich af Slesvig nu krævede en dom til sin fordel.[48] Kong Erik hørtes der ikke noget til i denne forbindelse.

I én forstand lader det til, at accepten af, at den slesvigske sag skulle afgøres ved dom, for en tid lettede trykket noget på stæderne, idet de domskollegier, det virkelig lykkedes at komme til enighed om at nedsætte på Gottorp og i Flensborg til den 15. august, ikke havde stædernes repræsentation (bortset fra Hamburg og Visby, som i denne forbindelse mere havde rollerne som en holstensk og en dansk by, hvorved deres sympatier opvejede hinanden) endsige deres *a priori* dom til fordel for den ene eller anden som forudsætning.[49] Kollegierne, som efter en del trakasserier kom til at bestå af ærkebiskop Bo af Lund, fyrsten af Plau (formentlig Balthasar af Wenden), Visby, Stockholm, Kalmar og Söderköping for kong Eriks vedkommende og hertug Bernd af Lüneburg, grev Heinrich af Holsten, Hamburg, Kiel, Rendsburg og Itzehoe for den holstenske side, trådte dog tidligst sammen den 24. august på Hesterberg imellem Slesvig by og Gottorp[50], hvor det blev aftalt, at den holstenske part skulle møde den kongelige part på Jørgensbjerg 28. august til rettergangen.

Da retshandlingen begyndte 28. august, indledte hertug Bernd med på sin frændes vegne at udbede sig forlening med hertugdømmet Slesvig, *dat doch sines vader erve were*.[51] Hertil svarede kong Erik skarpt med et ekko fra Nyborg-dommen, at man skulle anerkende hans ret til Slesvig, *dat siner moder erve were*, før han kunne foretage en forlening, hvilket naturligvis var absurd, eftersom

46 HR I:6 nr. 397 A § 100.
47 At § 62 i hvert tilfælde næppe er blevet til på Lübecks foranledning, fremgår af følgende: *unde eft den van Lubeke dar van yenich unwille, vordret edder schade van entstunde, so hebben de stede hir wesende gelovet unde secht, den schaden mede to dregende.*
48 HR I:6 nrr. 403-412.
49 HR I:6 nrr. 413-416.
50 HR I:6 nr. 478 (kong Eriks lejdebrev af 24 august 1417 til de holstenske voldgiftsmænd).
51 HR I:6 nr. 479 § 15.

selve opfattelsen af Slesvig som omfattet af arven efter dronning Margrethe, dvs. Danmarks rige, udelukkede nogen form for forlening af Slesvig som arveligt len.[52] Holstenernes svar kunne således ikke være anderledes, end at de ville modtage retten fra deres voldgiftsmænd som aftalt.[53] Parterne trak sig tilbage for at lade sig tildømme, hvad der syntes hver især deres ret. Stæderne erkendte, at en afgørelse med begge parters anerkendelse derfor var uden for rækkevidde[54], hvorfor de ændrede kurs og forsøgte at udvirke en etårig våbenhvile, i hvilket tidsrum sagen skulle løses.[55] Dette strandede dog på holstenernes ønske om at få fem herreder omkring Gottorp stillet til rådighed under våbenstilstanden, hvilket kongen ikke indlod sig på; i stedet bad han om stædernes beseglede skrivelse om, at han havde stillet sig til rette. Stæderne gik imidlertid ikke med til således at være forlovere for Erik.[56] Retshandlingen på Skt. Jørgensbjerg endte dermed i intet, nærmest før den var begyndt. To forhold skal påpeges. For det første accepterede stæderne under forsamlingerne i Lübeck-Rostock og Rendsburg, at den slesvigske sag skulle afgøres ved dom. Men så sandelig en dom uden deres medvirken. At stædernes bestræbelser blev til intet, skyldtes for det andet, at en forudgående ensidig dom for retmæssig adkomst til hertugdømmet Slesvig, og helst ved stædernes mellemkomst, til stadighed var et uomgængeligt krav for den danske side; og nu var det også blevet formuleret som krav fra den holstenske side.

3.5. Novembervåbenhvilen 1417

Efter den kuldsejlede retshandling blussede krigen op igen[57]; hvis da ikke ligefrem den havde stået på under selve handlingen. Bernhard af Lüneburg, Wilhelm af Lüneburg og Otto af Hoya skulle angiveligt være kommet holstenerne til hjælp. Hamburg skulle have sendt hjælpetropper på 600 skytter. Angiveligt skulle holstenernes hær have bestået af 500 ryttere og 20.000 fodsoldater; den danske af 1.500 ryttere og 30.000 fodsoldater. Dette er formodentlig stærkt overdrevet, men utvivlsomt har der fundet krigshandlinger sted, hvorved et holstensk angreb på Kongsborg ved Slesvig by blev slået tilbage. Til gengæld lykkedes det holstenerne at indtage den vigtige bispeborg Stubbe. Uroen gav anledning til, at ditmarskerne foretog et angreb på friserne. Friserne stod principielt under den danske konge, som imidlertid var ude af stand til at beskytte dem, heller ikke selv om der var opnået god forståelse imellem Danmark og Ditmarsken i 1409. Det militære styrkeforhold synes dermed at have været stort set ens på begge sider.

Vinteren nærmede sig, hvad der formodentlig har været med til at gøre de stridende parter

52 HR I:6 nr. 479 § 16.
53 HR I:6 nr. 479 § 17.
54 HR I:6 nr. 479 § 22: … *woghen se wol over, dat id to nenem ende slan wolde.*
55 HR I:6 nr. 479 § 24.
56 HR I:6 nr. 479 § 40: … *dat doch de stede vorleden.*
57 Erslev 1901 p. 44 nt. 64-66. Krigshandlingerne i 1417 er yderligere dokumenteret i Kämmereirechnungen 2, 1417, p. 27 ff. Cf. HR I:6 p. 479 nt. 1.

modtagelige over for diplomatiske bestræbelser på våbenhvile. Derfor kom det i november 1417 til forhandlinger i Lübeck, Slesvig by og Flensborg. Kong Eriks udsendinge Klaus von Vitzen og Steen Basse lagde hårdt ud med at afkræve svar på, om stæderne ville være deres herre til hjælp.[58] Stæderne svarede omhyggeligt, at de meget gerne ville være kongen til hjælp, men det krævede en retsdag, sådan som de havde forhandlet om mange gange før. Det var ikke dét, udsendingene ville høre, og de turede frem med argumentet om, at, siden kong Erik før havde været stæderne behjælpelig, skyldte de ham at nyde ret. Stæderne gik da så vidt som til at anerkende kong Eriks krav om at stille sig på dens side, som havde budt sig højst til rette.[59] Effekten udeblev ikke, idet kongens udsendinge derefter indvilligede i at forhandle våbenhvilen. De kongelige udsendinge mødtes således med Lübecks udsendinge i Slesvig by, hvor man fastsatte våbenhvilen. Her lykkedes det endelig stæderne Lübeck, Rostock, Stralsund, Wismar, Lüneburg og Greifswald at få bragt en våbenhvile i stand 12. og 14. november 1417.[60] Selve våbenhvileteksten blev læst op for herrerne i Slesvig domkirke, hvortil endda kongen og hertugen var blevet hidkaldt.[61]

Et vigtigt element i våbenhvilen bestod af overdragelsen af de krigende parters erobringer, Slesvig by for kongens vedkommende og Tønder for holstenernes, til stæderne, som skulle sidde inde med disse, indtil våbenhvilens udløb 29. september 1418. At dette virkelig kunne gennemføres, skyldes muligvis, at stæderne den 24. november genoverdrog Slesvig by med herreder til at bestyres af kong Eriks håndgangne mænd Fikke von Vitzen og Erik Krummedige.[62] Fremdeles fik holstenerne ikke de tilliggender til Slesvig by, som de syntes, rettelig hørte til Gottorp slot, men måtte lade sig spise af med 500 mark.[63] Man kan derfor hævde, at våbenhvilen fra et materielt synspunkt helt bestemt var til fordel for kong Erik. Et andet iøjnefaldende udtryk for stædernes evne til at give udtryk for velvilje over for kong Erik lå i det forhold, at i begge våbenhvilekoncepter anførtes Heinrich, *de sik nomet hertoghe to Sleszwiik,* hvilket må siges at være en ganske fornærmende betegnelse, som kong Erik da også gerne benyttede i sin udfærdigelse af våbenhviletraktaten; Heinrich selv kaldte sig derimod *hertoghe to Sleszwiik* uden forbehold i sin egen udfærdigelse, naturligvis.[64]

I våbenhviletekserne stod stæderne dog stadigvæk som neutrale parter. Våbenhvilen fastsatte 24. juni det følgende år (dvs. 1418) til en rettergang om Slesvig, hvorved dets rette

58 HR I:6 nr. 503 § 1.
59 HR I:6 nr. 503 § 5.
60 HR I:6 nrr. 503-505 med recessen og de to koncepter til våbenhvilen. De beseglede våbenhviletekster er trykt ST III nr. 449 p. 31 ff. De to koncepter er forskellige; det er konceptet HR I:6 nr. 505, der har dannet forlæg for de beseglede våbenhviletekster.
61 HR I:6 nr. 503 § 8.
62 HR I:6 nr. 506.
63 HR I:6 nr. 503 § 34.
64 Hedemann 2010 p. 161.

adkomst skulle afgøres. Sagens to parter skulle hver især vælge to herrer og fire stæder som voldgiftsdommere. Det er betegnende, at det om udtagelsen af stæder hedder, at hver må udtage dem, som han formår[65], hvormed stæderne ikke har lovet for meget til nogen af parterne. I tilfælde af uenighed imellem de to domskollegier, skulle hertug Bugislav af Pommern og hertug Bernd af Braunschweig træde ind som overdommere. For det tilfældes skyld, at heller ikke de kunne blive enige, skulle domskollegierne kåre en opmand til afgørelse af sagen.

3.6. Den mislykkede rettergang i Slesvig by 24. juni 1418

Da man nærmede sig 24. juni 1418, kunne holstenerne ikke finde stæder at stå til ære og ret hos[66], men på trods heraf indfandt de sig i Slesvig by til den aftalte dag. Kong Erik udeblev derimod.[67] Den 11. juli 1418 lod han et vidtløftigt vidnesbyrd udfærdige. Ifølge vidnesbyrdet skulle hertug Erich af Sachsen, Otto af Stettin og grev Albrecht af Eberstein have indfundet sig i Slesvig by dagen efter sankthans i selskab med de kongelige og fuldmægtige udsendinge, herrerne Jens Due, Erik Krummedige, Niels Strangesen, Fikke von Vitzen og Jens Jakobsen med fuldmagt til at handle på kongens vegne. At dette vidnesyrd nødvendigvis må være i strid med sandheden, er vist andetsteds.[68] Der er heller ingen spor i *Hanserecesse* af, at kongens udsendinge skulle have været i Lübeck til det ordinære hansemøde eller i Slesvig by til retshandlingen. Den eneste, vi hører om i den forbindelse, er Johann af Mecklenburg, der var i Lübeck på kongens vegne.[69] Dette må have været efter den 8. juli, idet grev Adolf af Schauenburg på denne dato skrev til hansestædernes rådssendebude, at hans frænder, hertug Heinrich af Slesvig og dennes onkel grev Heinrich af Holsten, havde fuldgjort retsdagen den 24. juni, hvorfor stæderne nu var pligtige til at hjælpe dem i deres kamp mod kong Erik.[70] Dette havde en delegation af rådsudsendinge meddelt kong Erik, hvilket var anledningen til Johanns mission; han hævdede nemlig, at kongen havde fuldgjort retsdagen 24. juni, og det var således kongen og ikke holstenerne, stæderne havde pligt til at hjælpe. Derpå fremsatte Johann forsikring om, at stædernes købmænd ikke var kongens fjender, og at de i sikkerhed kunne bedrive handel på Skåne og kongens tre riger og som sædvanligt nyde deres gamle privilegier. Ja, selv de handlende fra det proholstenske Hamburg kunne i sikkerhed bedrive deres handel inden for våbenhvilen, dvs. frem til 29. september. Dette synes at afsløre en bevidsthed om, at kongens optræden havde været lige lovlig provokerende, hvorfor det kunne være formålstjenligt at gøre stæderne venligt stemt med forsikring om privilegiers overholdelse og fri og sikker handel;

65 HR I:6 p. 488 og p. 491: *Unde ute den hensesteden mach en jewelik desser vorscreven heren nemen, weme he vormach.*
66 HR I:6 nr. 559.
67 HR I:6 nr. 564 og 593; Korner DB § 1296.
68 Hedemann 2010 p. 165 f.
69 HR I:6 nr. 556 § 54 p. 543.
70 HR I:6 nr. 564.

man kan heller ikke udelukke, at der heri lå en antydning af, at privilegiers overholdelse og fri og sikker handel ikke ville være foreneligt med den eventualitet, at stæderne tog konsekvensen af kongens optræden og stillede sig på holstenernes side. Akternes billede af Johann af Mecklenburgs mission støttes indirekte af Korner, der har en beretning om et møde imellem kongelige udsendinge, herunder Erik Krummedige, og stædernes rådsudsendinge, men under dette møde var det Erik Krummediges hverv at forklare kongens udeblivelse til retsdagen, som ifølge Korners beretning var blevet opgivet på tidspunktet for mødet.[71] Akterne nævner ikke noget om Erik Krummedige, men der er overensstemmelse med Korner, for så vidt som kontakten imellem kongen og hans udsendinge på den ene side og stæderne på den anden snarere end selve retssagen havde kongens bortforklaring og retfærdiggørelse af sin udeblivelse fra Slesvig by for øje.

Med besvær lykkedes det stæderne at holde sig neutrale. Den 13. juli skrev stæderne til grev Adolf af Schauenburg, at med hensyn til det i brevet af 8. juli fremførte forhold, at holstenerne skulle have fuldgjort retsdagen i modsætning til kongen, var der kun at sige, at kongen havde fremført det samme, hvorfor det ikke kunne afgøres, hvilken side stæderne skulle stille sig på; de ville imidlertid gerne arbejde for mægling i sagen. Den 5. august skrev hertug Heinrich til stædernes sendebude, at han var indstillet på at overholde våbenhvilen frem til 29. september.[72] Dette mere end antydede, at den af kong Erik saboterede rettergang hurtigt kunne have udviklet sig til egentlige krigshandlinger. Netop det forhold, at stæderne havde held til at opretholde deres neutralitet til trods for, at de var gået ind på en egentlig rettergang, synes at være nøglen til at forstå, hvorfor kong Erik udeblev fra rettergangen 24. juni 1418. Det er blevet anset for lidt af et mysterium, hvorfor han gjorde dette[73], men der kan ikke herske tvivl om, at han simpelthen var utilfreds med ikke på forhånd at være garanteret de involverede stæders fulde støtte, hvorfor rettergangen ingen mening gav for ham.[74]

Sammenfatning

Udviklingen fra krigsudbruddet sommeren 1416 frem til den mislykkede rettergang i Slesvig by 24. juni 1418 er karakteriseret af en konstant pres fra kong Eriks side for at opnå hanseatisk støtte imod holstenerne, særligt fra den vendiske gruppe, og særligt fra Lübeck. Som fast led i pressionen indgik en fordring på en dom til kong Eriks ubetingede fordel. Dermed opstår en parallellitet i forhold til de retterting, der indtil 1408 blev anvendt i godsreduktionspolitikken, for så vidt som disse retterting var instrumenter til hævdelse og konsolidering af den ekspansive kongemagt. Erfaringen

71 Korner BD 1296. Cf. A 918.
72 HR I:6 nr. 568
73 Erslev 1901 p. 47; Daenell 1902 p. 295.
74 Hedemann 2010 p. 166. Vidnesbyrdet 11. juli 1418 publiceret sammesteds p. 184 ff og med oversættelse DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14180711001>.

fra godsreduktionsprogrammet var, at domstole var særdeles velegnede instrumenter til støtte for den ekspansive kongemagt. At en dom ved de vendiske stæder primært havde et magtpolitisk formål, fremgår af det forhold, at kong Erik allerede havde to domme, der tilkendte ham Slesvig, Nyborg- og Konstanzdommene. Grunden til, at han ønskede sig en dom ved stæderne, kan således ikke være juridisk. En ting var det dog at etablere danske retterting og svenske räfsteting, som kunne være kompliceret nok; det var selvfølgelig anderledes kompliceret at skulle forhandle sig til etableringen af en voldgiftsdomstol med deltagelse af en eller flere af de vendiske stæder, hvis naturlige velvilje over for kong Erik var begrænset. Men det ændrer ikke ved selve grundopfattelsen, at domstole kunne og skulle anvendes til støtte for den ekspansive kongemagt i så vid udstrækning som mulig.

I foråret 1417 blev en traktat imellem de vendiske stæder og Danmark sat op, men den blev imidlertid ikke til noget. Dog spiller hele domfældelsesaspektet en stor rolle i denne traktat og støtter billedet af, hvor hårdt kong Erik insisterede på en dom. Den 28. august 1417 gik de vendiske stæder med til at befordre en rettergang imellem kong Erik og holstenerne, men denne blev til intet, da parterne stod ufravigeligt på deres synspunkter. I den forbindelse hører vi atter kong Erik karakterisere Slesvig som arven fra sin moder, *dat siner moder erve were*. Udtrykket går tilbage til Nyborg-dommen og har sin rod i 1397-brevets testamentariske bestemmelser, ifølge hvilke kong Erik skulle overtage ”lande og slotte” efter dronning Margrethes død. Udtrykket sætter på sin side formålet med at få en domfældelse i et særligt lys, da en domfældelse således ikke blot ville komme til at dreje sig om tilkendelsen af et omstridt territorium, men tillige ville være en anerkendelse af hele den konstitution, inden for hvis rammer kong Erik gjorde krav på Slesvig. Således ville en domfældelse have været en yderligere konsolidering og legitimering af den ekspansive kongemagt.

Den 12. og 14. november 1417 havde stæderne imidlertid held til at formidle en våbenhvile, i hvilken rettergang blev fastsat til at finde sted i Slesvig by 24. juni 1418. Stædernes position var dog stadigvæk neutral, idet de ikke havde bundet sig til at favorisere den ene eller den anden part. Dette er den afgørende forklaring på, hvorfor kong Erik ikke dukkede op i Slesvig by 24. juni: Han var ganske enkelt utilfreds med ikke på forhånd at være sikret den dom, som han mente at have ret til. For kong Erik fandtes der kun én retfærdig løsning af Slesvig-konflikten, nemlig den totale indlemmelse af Slesvig i Danmarks rige. Denne løsning lod sig ikke gradbøje, hvorfor han ikke kunne indlade sig i en sag uden at have de afgørende stemmer, dvs. som minimum stæderne Lübeck, Rostock, Wismar og Stralsund, på sin side. Kong Eriks stejle krav til stæderne afspejler Slesvig-spørgsmålets afgørende betydning for hele kongemagtens selvforståelse og konstitution. At give køb i Slesvig-spørgsmålet ville være det samme som at give køb på den ekspansive kongemagt og var som sådan en umulighed for kong Erik, der havde sat alt ind på at blive tilkendt Slesvig i

Nyborg og sidenhen i Konstanz. Umuligheden af at give køb afspejles i den militære situation: I 1418 sad kong Erik inde med Nordslesvig og Slesvig by. Det vigtige Gottorp var ganske vist ikke blevet erobret (og skulle heller aldrig komme til det), men man må sige, at udgangspunktet for en mellemløsning, der tilkendte ham det meste af Slesvig ikke var dårligt for kongen i 1418. Hermed ville de holstenske schauenburgeres krav på at være legitime arvinger til hertugdømmet Slesvig have lidt et betydeligt nederlag. Netop i lyset heraf er det sigende, at Erik nægtede at gå med til noget som helst andet end en fuldkommen indlemmelse af Slesvig i Danmarks rige.

4. Udviklingen frem til traktaten 15. juni 1423

Konflikten gik efter fiaskoen i Slesvig by sankthans 1418 ind i en ny fase. I København 1419 lader det til, at fokus skifter fra Slesvig til Estland ved indgåelsen af traktaten med Polen, men traktaten skal først og fremmest ses som et skift i midler; ikke et skift i mål, hvorfor traktaten kan siges at støtte afhandlingens hypotese, for så vidt angår kong Eriks udfoldelse af ekspansiv kongemagt. Som et apropos til den ekspansive kongemagt skal domsafsigelsen imod ærkebiskop Jens Gereksen ses, som umuligt kunne være udtryk for opposition til kong Erik, som ellers hævdet andetsteds. Meget hurtigt vender kong Erik sig atter mod Slesvig. Allerede i 1420 angribes Fehmarn på ny. Den mislykkede voldgift i forsommeren 1421 i Fehmarnsund samt de i denne forbindelse udstedte vidnesbyrd er i høj grad udtryk for den ekspansive kongemagts stærke stilling, der når endnu et højdepunkt med traktaten 15. juni 1423.

4.1. De vendiske stæders våbenhvile

Det lykkedes på trods af omstændighederne omkring den mislykkede retshandling sankthans 1418 stæderne at få accept fra parterne til en forlængelse af våbenhvilen med to år. Dvs. i stedet for at udløbe 29. september 1418, skulle den nu udløbe 29. september 1420. Vi har ganske vist ikke nogen egentlig våbenhvileaftale overleveret som den fra november 1417, men hos Korner kan man læse, at det lykkedes stæderne at forhandle en toårig fred på plads.[1]

Det var ikke lykkedes at gøre stæderne til juridiske eksekutorer og allierede, men med deres våbenhvile havde kong Erik fået et nyt pressionsmiddel. Således fremførte han i en skrivelse til de preussiske stæder 17. marts 1419 klager over, at holstenerne havde begået brud på freden.[2] Kongen var af den opfattelse, at stæderne (dvs. først og fremmest de vendiske stæder), der stod som garanter for freden, således var medskyldige i fredsbruddene. Han klagede over den uret, der var overgået ham, i og med holstenerne havde fået udleveret tre herreder, som var i stædernes midlertidige varetægt, hvorimod kongen og hans folk ikke havde fået udleveret noget.[3] Præcis hvilke herreder det drejede sig om, ulejligede kongen sig ikke med at skrive.[4] Dog blev han mere præcis efterfølgende, idet han klagede over, at fogediet Stubbe var blevet afvundet biskoppen af Slesvig. Tabet af Stubbe ligger dog tilbage i sommeren og efteråret 1417 i forbindelse med krigshandlingerne, der gik forud for våbenhvilen i november. Man kan selvfølgelig ikke udelukke, at Stubbe sidenhen blev tilbageerobret af den danske side for atter derefter at gå tabt før 17. marts

1 Korner A 931 og B 1305a. Korner er ikke enig med sig selv, om freden blev forhandlet 1418 eller 1419, men eftersom rådsudsendinge fra de vendiske stæder omtalte en af dem selv forhandlet fred 29. juni 1419, må dette formodentlig hentyde til den et lille år forinden tilvejebragte toårige fred, cf. HR I:7 nr. 86 p. 43 § 10.

2 HR I:7 nr. 12.

3 *Ok so is der Holsten hern hulpere wedder gedaen, wes en entweldiget was, enem jewelken dat syne, van deme dat in steder were bliven scholde, und den unsen is nicht wedder worden.*

4 Det kan ikke udelukkes, at kong Erik tænkte på Tønder med tilliggender, cf. HR I:6 nr. 600. Sagen forbliver imidlertid usikker.

1419, men dette virker hypotetisk. Kong Erik fortsatte: Ligeledes var tre navngivne personer blevet berøvet deres gods, Nybøl var blevet erobret fra Timme Rønnow, borgmesteren i Flensborg var blevet dræbt og yderligere én dersteds havde fået hugget hænder og fødder af osv. Alt dette skulle være sket med udgangspunkt i Gottorp og Slesvig by, som stæderne ellers skulle have i deres varetægt. At der under forhandlingerne i november 1417 ikke ikke blev aftalt noget om at overdrage Gottorp midlertidigt til stæderne var ikke et småligt hensyn, der trykkede Erik. Med hensyn til Slesvig by er det rigtigt, at byen blev overdraget stæderne, men så sandelig meget hurtigt genoverdraget kongens folk (ligesom Tønder meget hurtigt blev genoverdraget holstenerne), og det virker ikke sandsynligt, at den skulle have været under holstensk kontrol på tidspunktet for kong Eriks skrivelse til de preussiske stæder i betragtning af, at kongens råd opholdt sig i byen 27. september 1419 og fremdeles afgjorde en sag imellem Lübeck og kaperen Tarnewitz i Slesvig by 10. oktober 1419.[5] Ifølge recessen fra København 25. maj 1420[6] fremgår det fremdeles, at byen ikke var blevet udleveret til holstenerne, om end kong Erik klagede over, at dens forsvarsværker var blevet revet ned. Men, at han ikke følte sig uden for kontrol med byen, tyder vel slutsentensen på: ”og nu kræver vor nådige herre byen tilbage: Hvis de ikke udbedrer den, så må han lade den udbedre på denne tid før vinter”. Den 2. juni 1420 skulle holstenernes forhandlere have frit lejde til Slesvig by fra de kongelige.[7] Om end stæderne muligvis har haft et principielt overherredømme over Slesvig by som følge af novembervåbenhvilen fra 1417, var det således ikke det samme som, at kongen ingen kontrol overhovedet havde med byen.[8] Først 11. marts 1421 synes Slesvig by endelig gået tabt for kongen, som over for Reval fremførte, at Slesvig by, Eckernförde og Svavsted *unde meer lande* var gået tabt for ham takket være stædernes fred.[9]

Den 29. juni 1419 fandt et møde sted i Vordingborg imellem de vendiske stæder og Erik af Pommern og hans råder.[10] Mødet sigtede først og fremmest imod fredsbruddene. Stæderne havde været i kontakt med holstenerne, som tilbød at mødes med kongen med stæderne som mellemmænd for at stå til rette angående fredsbruddene. Kongen nægtede: Han ville overhovedet ikke spilde tid og penge på at diskutere fred, og han insisterede på, at stæderne måtte holdes ansvarlige for fredsbruddene.[11] Hertil svarede de, at de udelukkende havde optrådt som mellemmænd, hvilket bestemt ikke formildede kongen.[12] Ifølge ham var freden udelukkende Heinrich Rapesulvers, Tideman Steens og hr. Merkekens ansvar, og i anledning af fredsbruddene var han villig til at skrive

5 HR I:7 nr. 102.
6 HR I:7 nr. 210.
7 HR I:7 nr. 228 § 1.
8 HR I:7 nr. 228 §§ 33-34.
9 HR I:7 nr. 341.
10 HR I:7 nr. 86.
11 HR I:7 nr. 86 p. 43 § 9.
12 HR I:7 nr. 86 § 11.

til pave, kejser og allierede, at de var forrædere. Kong Erik bebrejdede udsendingene fra Lübeck deres skrivelse til ham, hvori de skulle have gjort klart, at hvis ikke han overholdt freden og accepterede et møde, da ville han være den, man kunne bebrejde fredsbruddene. Lübeckerne svarede, at en sådan skrivelse ville være upassende, og skulle de alligevel være kommet til at skrive noget sådant, måtte det bero på en skriverfejl.[13] Situationen spidsede til, men Johann af Mecklenburg manede til besindighed. Det kom da til den forståelse, at fredsbruddene skulle kongen indklage hos stæderne, hvilket skulle finde sted under et møde i Slesvig by 15. august.

4.2. Mødet i København sommeren 1419

Mødet i Vordingborg fandt sted i sammenhæng med det møde i København, man bedst kan give betegnelsen fællesnordisk rigsforsamling. Der var mange og tunge sager at diskutere rigerne imellem, som ikke umiddelbart berører konflikten om Slesvig. To punkter, der udspringer af mødet, skal imidlertid tages op. Det første punkt vedrører spørgsmålet om, hvor vidt man kan spore oppositionelle kræfter til kong Eriks regeringssystem under mødet. Det andet punkt vedrører traktaten med Polen udstedt i København 23. juni for kong Eriks vedkommende og ved Czerwinsk kloster (nær Warszawa) 15. juli for kong Vladislavs vedkommende.

4.2.1. Oppositionelle kræfter?

På mødet i København fremførtes klager over ærkebiskop Jens Gereksen af Uppsala. Selve retssagen, som fandt sted for en forsamling bestående af kongen og gejstlige og verdslige stormænd, endte med, at Jens Gereksen i praksis blev frataget sit embede, men falder i øvrigt uden for nærværende afhandlings rammer; imidlertid påpeger Henry Bruun med rette, at indledningen til notarialinstrumentet indeholdende dommen er højst relevant til forståelse af storpolitikken.[14] At jeg i modsætning til Bruun imidlertid mener, at indledningen udtrykker et kongeligt program og ikke en opposition til kongen, skal der hermed redegøres for.

Bruun skriver, at indledningens begyndelse klart definerer forsamlingens kompetencer og karakter, som er at betragte som danehoffets arvtager, hvilket han ser som udtryk for (ønsket om) de gejstlige og verdsliges vidtstrakte medindflydelse på samtlige regeringsanliggender. Hertil må man for det første sige, at der ikke kan være nogen tvivl om, at forsamlingens magtfuldeste og vigtigste medlem er kongen, så det ganske vist rigtige forhold, at forsamlingen har meget vidtrækkende kompetencer, er stort set ikke andet end en konstatering af, at kongen har meget vidtrækkende

13 HR I:7 nr. 86 § 12..

14 Bruun 1960 p. 441 ff. særligt p. 444: ”I sin helhed former denne indledning sig som en storpolitisk programerklæring uden organisk forbindelse med den konkrete retssag”. Notarialinstrumentet med retssagen er trykt i SD III p. 472 ff.

kompetencer. Yderligere skal det siges, at selve det at karakterisere sig selv som arvtager af en institution vel alt andet lige er ensbetydende med, at denne institution er noget andet, end den har været. Om de gejstlige og verdslige stormænd står, at de var blevet udpeget i stedet for den normale forsamling til at afholde denne til tiden på kongens befaling, *vice et loco perlamenti* (sic!) *consveti in dicto regno Dacie statutis ad hoc temporibus celebrari de mandato regio.* Dette er en anelse uklart såvel semantisk som syntaktisk; muligvis skal *temporibus* emenderes til *tempus*; det er ikke fuldkommen indlysende, om *ad hoc* hentyder til *perlamenti,* eller om det forudgriber de mange forskellige forretninger, der anføres i det efterfølgende. Dette til trods kan der ikke være tvivl om, at de forretninger, som de gejstlige og verdslige stormænd står for at skulle afholde, til en vis grad står i modsætning til det sædvanlige *parlamentum,* i stedet for hvilket, *vice et loco,* de gejstlige og verdslige stormænd var blevet udpeget. I hvor høj grad man kan tale om brud med danehof-traditionen, kan vel diskuteres, men at tale om en arv i betydningen kontinuitet kan man ikke.

Bruun sondrer imellem et indenrigspolitisk og udenrigspolitisk indhold, idet han skriver, at forsamlingen har nærmest ubegrænset dømmende og lovgivende myndighed, ”det sidste specielt med henblik på rigernes forsvar, der overensstemmende med unionsbrevet opfattes som fællesanliggende”. For det første er sondringen imellem indenrigs- og udenrigspolitik af nyere dato, og med hensyn til rigernes forsvar glemmer Bruun at anføre, at dette nævnes i uløselig sammenhæng med bestræbelser på et korstog i hedningenes land, hvilket jo så i øvrigt må falde under kategorien udenrigspolitik, hvis man endelig skulle bruge denne anakronisme.[15] Korstogsbestræbelserne hænger nøje sammen med den opgave, der for forsamlingen bestod i at forhandle med kong Sigismunds og den polske kong Vladislavs udsendinge: Det vil fremgå af næste afsnit, at traktaten imellem Polen og Danmark er præget af umiskendelig korstogsideologi.

For Bruun udgør indledningen til dommen over Jens Gereksen ”en storpolitisk programerklæring”, hvis ”ejendommelige placering kan forklare, at den ikke for længst er værdsat efter fortjeneste som det klareste og fyldigste udtryk for, hvordan datidens konstitutionelt sindede stormænd – eller, om man vil, tilhængere af *regimen politicum* – opfattede unionens forfatning … intimt forbundet dermed fremtræder en i formen noget sløret, i realiteten temmelig hvas kritik af kong Eriks regeringsførelse”. For det første er der at sige hertil, at eftersom kong Erik står som den absolut mest prominente person i indledningen, følger heraf, at han skulle være med til at kritisere sig selv, hvilket i sig selv forekommer lidet sandsynligt. For det andet kan man forstå, at det er tanken om splittelsen imellem *regnum regale* og *regnum politicum* gående tilbage til mødet i Kalmar 1397, der ligger til grund for analysen. Bruun deler helhjertet Lönnroths analyse, hvilket får

15 … *ad disponendum de aciebus defensionum in metis et confiniis paganorum et ad offendendum eosdem et se defendendum contra eosdem ad fidei sacrosancte ecclesie et christianitatis dilatacionem multifluam et augmentum* …

ham til at tolke indledningen som et manifest for *regnum politicum.* Men ud over, at man ganske enkelt ikke kan tage indledningens indhold som udtryk herfor, forekommer Bruuns analyse på grænsen til det absurde, når det kommer til indholdet af selve dommen over Jens Gereksen: De seks i indledningen anførte biskopper støttede kongens politik, og det endda kraftigt. Dette ser Bruun som led i en byttehandel, således at biskopperne til gengæld for deres støtte fik deres medbestemmelsesret i rigernes anliggender anerkendt med indledningen. Dette implicerer, at kong Erik ikke af sig selv anerkendte denne medbestemmelsesret. Men hvorfor skulle han ikke det? En ting er, at hans regeringssystem kan karakteriseres som udtryk for en ekspansiv og autokratisk kongemagt, men det var ikke det samme som, at han ikke havde brug for kvalificerede hjælpere omkring sig. Det forhold, at gejstlige såvel som verdslige stormænd tog del i rigets anliggender er ikke i sig selv udtryk for opposition til den autokratiske og ekspanderende kongemagt. Lige netop i denne sammenhæng er det værd at notere, at deres deltagelse finder sted *de mandato regio.*

Bruun undrer sig over, hvorfor dommen over Jens Gereksen har den indledning, den har. Der er ganske rigtigt ikke nogen umiddelbart indlysende sammenhæng med selve dommen, dvs. der er den sammenhæng, at de dømmendes autoritet eksemplificeres og beskrives. Således må enhver undren høre op, idet indledningen dermed blot er at betragte som en *arenga*, med et generelt forhold, der kommer til udtryk før *dispositio,* dvs. det specifikke sagsforhold, der har givet anledning til udfærdigelse af aktstykket. Et eksempel herpå – blandt mange tusinder – har været under behandling ovenfor: Konstanz-dommen.

Bruun mere end antyder, at roskildebiskoppen Jens Andersen (Lodehat) stod bag indledningen på grund af umiskendelig gejstlig stil. Dette skulle i sig selv være indikation på opposition til kongen, fordi biskoppen i 1416 var blevet valgt af kapitlet i Roskilde, som skulle mene, at han var den rette mand til at forsvare deres kirke imod kongens overtagelse af København.[16] Det er meget muligt, men i så fald måtte kapitlet se sig skuffet, eftersom det i 1419 lykkedes kong Erik at få København under sig ved en landstingsdom. Man kan ikke afvise, at biskoppen i den anledning har gjort en vis modstand, og i øvrigt forblev spørgsmålet om adkomsten til København et konfrontationspunkt for roskildekirken og kongemagten.[17] Faktum er, at Jens Andersen krævede en rent gejstlig domstol til at dømme i sagen, hvilket stod i kontrast til kongens ønsker, der også i denne sag foretrak en domstol, der var sammensat således, at han var garanteret en dom i sin egen favør. Så det er meget muligt, at der har været en robust uenighed imellem kongen og Jens Andersen lige netop i sagen om adkomsten til København. Det ændrer blot ikke på, at Jens Andersen kaldes *summus cancellarius regni* i tidsrummet 1419-1423, hvilket alt andet lige

16 Bruun 1960 p. 437
17 Leegaard Knudsen 2013 *passim.*

tyder på ganske stor fortrolighed imellem ham og kongen; en fortrolighed som udmærket kunne bære uenighed om visse sager; en oppositionel holdning med et så at sige strukturelt udgangspunkt i udtrykket *regnum politicum* kan man umuligt udlede heraf. I den forbindelse skal nævnes et vidne 5. marts 1421 fra Sjællands landsting, hvorved et forlig imellem biskop Jens og kongen blev tilvejebragt, i hvilken forbindelse kongen anerkendte, at den afdøde justitiar Peder Falster havde betroet ham, at dennes forgænger, Jens Svendsen Brims, havde udstedt breve, som ikke var *aldelis skiellighe*.[18] I og med landstingsvidnet bagsidepåskrift har en udformning, der giver indtryk af, at forliget har været foranlediget af uenighed om visse privilegier, kommer Bruun frem til, at dette kan tages som udtryk for, at oppositionen blandt andet var utilfreds med en alt for venlig politik over for hansestæderne, hvis privilegier var blevet bekræftet i 1398. Bruuns udredning er noget nær meningsløs, og alle de hypotetiske hjælpestreger, der bliver sat for at tegne billedet, skal ikke imødegås her. Blot skal det gentages og understreges, at netop privilegierne fra 1398 betegner en klar inddæmning af hanseaterne i forhold til Stralsund-freden, og at det enorme pres, kong Erik konstant lagde på især de vendiske stæder, bestemt ikke kan betegnes som venligt, som det turde fremgå af ovenstående, og som det kommer til at fremgå af det efterfølgende. Når Bruun påpeger, at forliget er udtryk for en bilagt uenighed, og at kong Erik har måttet omstøde (eller i hvert fald erkende) visse uretfærdige domme, er dette imidlertid ubestrideligt. Men det siger vel strengt taget ikke andet, end at kongen ikke havde interesse i at gennemføre et rent voldsherredømme, hvor lov og ret var sat ud af spillet, og at han i visse sager udmærket kunne bøje sig for sine indsigtsfulde rådgivere, uden at dette i øvrigt var ensbetydende med rådsaristokratisk anslag imod den ekspansive kongemagt.

Aksel E. Christensen skriver med rette om Henry Bruuns analyse af indledningen til dommen over Jens Gereksen, at denne er forfejlet, ”den er i stedet et lærerigt eksempel på, hvorledes selv en fornem historiker kan komme på afveje, når han ikke på forhånd har gjort sig ophavssituationen klar og ikke forstået hensigten med kilden”.[19] Christensens udgangspunkt for kritik af Bruun adskiller sig imidlertid fra det herværende, for så vidt som Christensen har den opfattelse, at der faktisk var en rådsaristokratisk, oppositionel tendens ved Kalmar-mødet 1397, hvis tendens' repræsentanter så at sige gik i indre eksil frem til 1430'ernes krise, hvor de endelig kunne realisere deres *regimen politicum*-program. Hvad angår opfattelsen af de to begreber *regimen politicum* og *regimen regale* og deres modsætnings reelle betydning, er Christensen og Bruun således enige. At en sådan modsætning imidlertid er ikke så lidt af et fantasifoster, er som sagt blevet vist andetsteds.[20] Karakteristikken af Bruun som fornem historiker kan der selvfølgelig ikke

18 Bruun 1960 p. 449 ff. Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14210305001>.
19 Christensen 1980 p. 190.
20 Cf. kpt. 1.2.3.

rokkes ved, men lige netop hans artikel om biskop Jens Andersen som oppositionfører er et godt eksempel på, hvorledes man kan blive forført af velklingende begreber, her *regimen politicum* og *regimen regale,* og trække disse begreber ned over kilderne i direkte modstrid med, hvad kilderne faktisk siger.

4.2.2. Ekspansiv nyorientering: Traktaten imellem Polen-Litauen og Danmark

Som berørt ovenfor indgik kong Erik en alliance med Polen-Litauen på mødet i København. I 1418 havde Erik været i sit hertugdømme, og det er formodentlig i den forbindelse, reelle sonderinger om en alliance blev indledt. Af Eriks eksemplar fremgår således, at han har haft tre budbringere, hvis navne tyder på pommersk oprindelse, hos den polske konge.[21] Kong Eriks eksemplar af alliancen indleder med en generel forsikring om at ville være Polens konge såvel som hans fætter, storfyrst Vitold af Litauen, behjælpelig med al kraft og god tro til al deres ret, når han blev adspurgt herom, når blot han havde deres fuldmagt, således at de ville stille sig til rette for kongens dom i deres sager i overensstemmelse med fornuften, retfærdigheden og retten.[22] Dette sidste eksemplificerer glimrende, hvor stor vægt kong Erik lagde på det juridiske aspekt, ikke blot når det drejede sig om forhandlinger med hansestæder angående Slesvig. Det er betegnende, at en lignende passus ikke optræder i den polske konges udfærdigelse.[23] Efter de mere overordnede udsagn følger bestemmelser for, hvorledes man skal deles om eventuelle erobringer. Hvor disse erobringer skal finde sted, angives ikke, men det er utvivlsomt, at der tænkes på en dobbeltmanøvre rettet mod Den tyske Orden og Estland. Ganske vist står der ikke noget om Den tyske Orden i kong Eriks udfærdigelse, men i den polske står der uforfalsket, at hjælp skal ydes *contra magistros et ordinem cruciferorum de Prussia et Liwonia.* Både den danske og den polske udgave taler om et togt imod hedningene med udbredelse af den kristne tro for øje. Dette kunne kun være ensbetydende med et fremstød i Estland.[24]

Hvad angår Den tyske Orden, var denne blevet stærkt svækket af Polen-Litauen ved slaget ved Tannenberg i 1410 og vel strengt taget også ved den mere eller mindre frivillige afståelse af Gotland til kong Erik i 1407. Men Ordenen var stadigvæk en magtfaktor og en potentiel trussel for begge kontraherende parter. Hvad angår Estland, var dette hertugdømme blevet solgt af Valdemar Atterdag til netop Den tyske Orden i 1346, men det behøvede ikke at være nogen hindring for en eventuel tilbageerobing af landet. I Valdemars overdragelsesbrev blev Estland karakteriseret *ad regnum nostrum Dacie pertinentem* til trods for, at meningen med brevet netop var at overdrage

21 ST III nr. 450a. Budbringerne var Matzke Borken, Gerhard van Dewitz og Swantz Desnitz; Riis 1995 p. 69.
22 ST III nr. 450a p. 38: … *dummodo posse et potestatem juris eorum habeamus taliter quod stare velint diffinicioni nostre in causis eorum in racione, justitia et in jure.*
23 Cf. ST III nr. 450b.
24 Cf. Lind/Selch Jensen/Jensen/Bysted 2004 p. 340.

landet.[25] Korstogstanken var naturligvis et påskud, men det var ikke tilfældigt, at lige netop dét påskud toges i anvendelse, da Estland i sin tid var kommet under den danske krone ved et korstog. Et fremstød mod Estland var dermed historisk begrundet og ganske i overensstemmelse med kong Eriks ekspansive politik. I 1411 er der første gang tegn på en dansk politik rettet mod overtagelse af Estland, idet ordensmesteren i Livland har erfaret, at kong Erik ville blive Ordenens fjende for Harriens og Wirlands skyld. Det kan være rimeligt at se dette som udløst af Den tyske Ordens svækkelse på grund af nederlaget ved Tannenberg.[26] I 1416 berettede den estiske udsending fra kong Eriks hof, at biskop Peder Jensen (Lodehat) havde forsøgt at overtale kong Erik til et angreb på Harrien og Wirland, ”til hvilket han havde ret”, i stedet for at strides med Lübeck. Kronens og kongens ret var et motto, der lå til grund for såvel godsinddragelserne eller -nyerhvervelserne og fremstødet mod Slesvig, hvorfor ”korstoget” til Estland må betragtes som udtryk for samme politiske koncept som disse.[27]

Indgåelsen af traktaten imellem Danmark og Polen-Litauen sommeren 1419 må siges at være udtryk for en vis politisk nyorientering fra kong Eriks side; ikke en nyorientering i forhold til det grundlæggende ekspansive koncept, men en nyorientering i forhold til, hvordan dette koncept skulle realiseres. Dette er væsentligt at præcisere. Det er således rigtigt, når Hansen skriver, at Slesvig-politik og Estland-politik ikke kunne bedrives samtidigt, og at sidstnævnte måtte vige for førstnævnte. Men dette er ikke udtryk for to forskellige politiske programmer, blot at det ganske enkelt var fysisk umuligt for kong Erik at bevæge sig samtidigt på to forskellige fronter.[28]

Der ligger en vis logik bag ved traktaten med Polen-Litauen, når man tager i betragtning, at pressionen over for de vendiske stæder ganske enkelt ikke var lykkedes videre godt, hvilket kom klarest til udtryk ved den mislykkede voldgift sankthans 1418. Tiden var kommet til at afsøge nye muligheder. At traktaten med Polen-Litauen i sig selv kunne opfattes som pression over for stæderne, har været en ikke ukær sidegevinst for kong Erik. Tale om ændring i det overordnede politiske koncept var der imidlertid ikke.

4.3. Slesvig kommer atter i fokus

På mødet i Vordingborg 29. juni med de vendiske hansestæder kunne man få det indtryk, at det trods alt endte nogenlunde fredeligt, eftersom kongen sikrede stæderne handlen på Skanør og efter sit raseriudbrud hævdede, at han ikke ønskede andet end godt for stæderne. Men man kan ikke

25 Riis 1995 p. 71.
26 Mollerup 1880 p. 7; Hansen 2009 p. 1 ff.
27 Cf. Riis p. 71: ”Dänemark versuchte seit 1411 Estland zu wiedererwerben. Nicht nur wollte Margrete die finanzielle Lage der Krone, z.B. durch Reduktionen abgekommener Krongüter verbessern, sie wünschte auch die territoriale Integrität des Reiches wiederherzustellen, was sowohl das Ringen um Schleswig als die Bestrebungen betreffend Estland bezeugen”. Cf. Livl. UB 5 nr. 2047.
28 Hansen 2009 p. 20-21.

udelukke, at kongen forhandlede på skrømt med den kommende traktat med Polen-Litauen i tankerne, en traktat, som nødvendigvis må have sat en skræk i stæderne. Mødet, man havde fastsat til 15. august i Slesvig by, blev således ikke til noget. På trods af dette – eller måske snarere fordi – fortsatte stæderne anført af Lübeck ufortøvet med at arbejde for opretholdelse af våbenhvilen. Således skrev de 27. september 1419 til kong Erik, at de havde været sammen med holstenerne, som indvilligede i et møde til næste sankthans angående fredsbruddene, og som ligeledes indvilligede i overholdelse af freden frem til mikkelsdag det efterfølgende år (29. september 1420).[29] Man må heraf udlede, at selv om der var blevet forhandlet en våbenhvile umiddelbart efter 29. september 1418, var dennes overholdelse bestemt ingen selvfølge. Det er bemærkelsesværdigt, at stæderne ikke engang lod, som om de ville stille en retssag an om selve hovedsagen, nemlig hvem der havde den rette adkomst til hertugdømmet Slesvig.

Efter stædernes skrivelse 27. september 1419 går der et stykke tid, før vi igen hører om Slesvig-sagen; dette kan jo skyldes, at den våbenhvile, som stæderne havde forhandlet, faktisk var effektiv. Fra kong Erik var der tavshed; holstenerne syntes at udvise en reel vilje til et møde om fredsbruddene i en skrivelse 1. december.[30] Kong Erik derimod havde sine tanker andre steder: Fra hanseforsamlingen i Wismar 14. april 1420 udgik der således en forhandlingsdelegation 1. maj til kongen med henblik på at forhøre sig om de troppekoncentrationer, man havde kunnet iagttage i Danmark[31], fremdeles om tilbageholdelsen af købmænd og deres skibe og ikke mindst, hvorfor kongen havde taget kapere i sin tjeneste.

Egentlige forhandlinger kender vi ikke til, idet recessen dateret 25. maj 1420[32] udelukkende består af de kongelige råders klager over for stæderne på kongens vegne. Første klagepunkt er om Slesvig, som berørt ovenfor. Derefter drejer det sig om Friesland, Svavsted og Stubbe, som var blevet erobret på trods af freden. At Slesvig by næppe var blevet erobret af holstenerne på tidspunktet for mødet i København, som berørt ovenfor, finder støtte i klagepunkterne selv, idet Friesland angives at være blevet *affgedrungen myd huldinge unde swarer beschattinge unde mengerlei beswarinige,* og Svavsted og Stubbe angives at være blevet *affgedrungen*; Slesvig by, derimod, blev kun omtalt som i stædernes varetægt uden anvendelse af netop glosen *affgedrungen*. Råderne klagede over, at Eckernförde var blevet befæstet, hvad der angiveligt var imod fredsbestemmelserne. Dette må med andre ord betyde, at Eckernförde som Stubbe og Svavsted for længst var blevet erobret af holstenerne. Resten af rådernes monolog handlede om alle de store tjenester, kongen havde udvist og fremover ville udvise stæderne, hvis de anstrengte sig for at

29 HR I:7 nr. 92.
30 HR I:7 nr. 162.
31 HR I:7 nr. 182 § 1, cf. nr. 101.
32 HR I:7 nr. 210.

skaffe ham ret, hvilket i første omgang ville sige at få holstenerne til at overholde våbenhvilebetingelserne, dernæst at skaffe Erik retten i al almindelighed; den tanke, at stæderne skulle støtte Erik i kampen mod holstenerne, juridisk såvel som materielt, var bestemt ikke opgivet, selv om forhandlingernes hovedfokus efter den mislykkede rettergang i Slesvig by sankthans 1418 var rettet mod våbenhvile og erstatning i anledning af brud på denne. Tonen var truende, og spørgsmålet, som man i Wismar-recessen havde besluttet at få opklaret, hvorvidt købmanden frit kunne søge til rigerne, blev ikke besvaret.

Så stejlt som parterne stod over for hinanden, kan det undre, at det lykkedes stædernes diplomati at formidle et møde i Slesvig by 2. juni 1420 med henblik på en retsafgørelse om fredsbruddene.[33] En forklaring kunne være, at kong Erik var stærkt optaget af krigsforberedelser, hvorfor det passede ham udmærket at lade holstenerne og stæderne spilde tid med forhandlinger, hvis eventuelle resultat han under alle omstændigheder havde tænkt sig at vælte omkuld inden for kort tid: Det er karakteristisk, at kun to af hans råder deltog i forhandlingerne, medens de øvrige opholdt sig i Flensborg. De vidtløftige forhandlinger kom der da heller ikke noget ud af.[34]

I sommeren 1420 omordnede kong Erik Philippas livgeding og stadfæstede i den forbindelse sin fætter Bugislav som sin efterfølger.[35] Dette var optakten til kongens ekstraordinært voldelige andet angreb på Fehmarn, som pulveriserede ethvert forsøg på at afsige en kendelse om, hvem der havde brudt og hvem der havde overholdt freden – formelt var der stadigvæk fred imellem Danmark og Holsten frem til mikkelsdag.[36] Den eneste adkomst, den danske krone kunne siges at have til Fehmarn, bestod i Valdemar Atterdags forlening til grev Adolf af Holsten i 1364, hvilket da også var blevet gjort gældende allerede 5. april 1416 under et møde i København.[37] Med angrebet på Fehmarn var kong Erik kommet tættere på de vendiske stæder, og man må gå ud fra et mildest talt anstrengt forhold imellem kongen og disse, hvis diplomatiske anstrengelser i løbet af sommeren var blevet undeløbet groft. I sensommeren indgik de en 10-årig traktat med Den tyske Orden, hvem de lovede at komme til hjælp i tilfælde af et angreb. Det er indlysende, at dette var et træk rettet mod den året før indgåede traktat imellem Danmark og Polen-Litauen[38], men nødvendigheden af traktaten må have føltes ekstra stærk i lyset af angrebet mod Fehmarn. Den 17. september 1420 afholdtes et møde i København imellem kongens råder og repræsentanter for Lübeck, Stralsund og Rostock.[39] Vi har kun korrespondancen herfra, hvori kun spørgsmål om kongeligt sponsoreret røveri af hanseatisk gods på floden Neva behandledes. Men at forhandlingerne utvivlsomt også har vedrørt

33 HR I:7 p. 111 ff.
34 Cf. HR I:7 nr. 228 §§ 26, 27 og 38.
35 SD (Silfverstolpe) nrr. 2792 og 2793.
36 Korner BD 1388.
37 HR I:6 nr. 246 § 55. Cf. DD III 7 nr. 22.
38 Cf. Riis 1995 p. 72.
39 HR I:7 nr. 258, 259.

krigen imellem Danmark og holstenerne, fremgår af en oplysning hos en af Detmars efterfølgere, ifølge hvilken biskop Johann af Lübeck var blevet sendt til København til samme møde på vegne af selveste pave Martin 5. for at mægle fred.[40]

4.4. Den mislykkede voldgift i Fehmarnsund 1421

Formodentlig som følge af biskop Johanns indsats blev der den 10. november 1420 på et møde i Flensborg enighed om våbenhvile frem til næstkommende 29. september og en rettergang sat til næstkommende 11. maj.[41] På mødet i Flensborg blev man enig om at holde rettergangen på Fehmarn (hvilket skulle blive Fehmarnsund). Det lader til, at våbenhvilen havde en vis succes. Der er således ikke overleveret efterretninger om krigshandlinger imellem Danmark og Holsten frem til mødet den 11. maj. At der dog stadigvæk var en følelse af at kunne blive draget ind i den holstensk-danske konflikt som mere end blot neutrale mæglere, fremgår af et brev fra 18. april 1421, som de preussiske stæder skrev til deres udsendinge til mødet 11. maj, Heinrich von Stade og Peter Holste. Heri hedder det, at de gerne måtte stille sig til rådighed for forhandlingerne, men hvis det kom til anmodning fra en af parterne om hjælp til krig, da skulle de undskylde sig med, at de ikke var befuldmægtiget hertil fra deres herre højmesterens side. De havde bemyndigelse til at optræde som mæglere, men ikke til at stille sig på den ene eller andens side.[42] De preussiske stæders forholdsregler var ikke uberettigede: Den 10. marts 1421 havde kong Erik skrevet til Reval med anmodning om at sende gesandtskab til voldgiften den 11. maj og hjælpe ham til sin ret over de holstenske herrer, som han på grund af søstædernes fredsmægling på den almindelige hansas vegne var blevet unddraget, som han skrev.[43] Samme dag som brevet til Reval skrev kong Erik til Lübeck med samme anmodning. Af et udkast i arkivet i Lübeck fremgår, at man kunne indvillige i at mægle; dvs. støtte til kongens sag kunne der ikke blive tale om.[44]

Voldgiften i Fehmarnsund kom i gang ganske hurtigt efter den 11. maj 1421, som man havde aftalt året før i Flensborg, hvilket fremgår af en skrivelse fra de lybske rådsudsendinge Heinrich Rapesulver og Tidemann Morkeke til Jordan Pleskow 19. maj, hvor der står, at parterne næste dag skulle mødes på et skib i Fehmarnsund og forelægge hinanden deres anklager. De gode rådsudsendinge lagde ikke skjul på deres egne anstrengelser i den forbindelse: *dat wi unde de stede myt groten swaren arbeyde hebben tusschen beyden heren id so verne gebracht.*[45] Egentlige anklageskrifter har vi ikke overleveret, om end kong Eriks forsvarsskrift fra 23. maj gentog de

40 Chronik 3 p. 373 § 1350, cf. *Urkundenbuch des Bistums Lübeck* II nrr. 1369-1371.
41 Korner BD 1350; cf. ST III nr. 451a og 451b.
42 HR I:7 nr. 331 p. 190.
43 HR I:7 nr. 341.
44 HR I:7 nrr. 340 og 342.
45 HR I:7 nr. 343.

holstenske anklager.[46]

Voldgiften i Fehmarnsund blev i høj grad præget af uoverstigelig uenighed med hensyn til, hvilken procesform, lensret eller dansk ret, voldgiften overhovedet skulle gå efter. I sig selv var disse to kategorier ikke voldsomt præcise til trods for, at den holstenske part som noget enestående på et tidspunkt gav en henvisning muligvis til Sachsenspiegel, som det dog ikke har været muligt at verificere.[47] Herudover var man tilsyneladende uenige om selve voldgiftens genstand, eftersom man på de danske voldgiftsmænd kan forstå, at man ville holde voldgift om *dat meste*, det vil sige det grundlæggende spørgsmål om den retmæssige adkomst til Slesvig som sådan, hvorimod den holstenske part holdt på, at det ikke var dette, man havde aftalt at holde rettergang om.[48] Det forhindrede imidlertid ikke holstenerne i at fremføre, at eftersom voldgiften drejede sig om et hertugdømme, skulle den gå efter lensretten, og at hertugdømmet Slesvig var at betragte som deres arvelen, som de havde nedarvet fra deres tipoldefader. På sin side formulerede kong Eriks voldgiftsmænd for første gang eksplicit den betragtning, at Slesvig, som de gjorde sig umage med at kalde Sønderjylland, lå i Danmarks rige. Argumentationen er en syllogisme: Slesvig ligger i Danmark, i Danmark er der ikke arvelen, hvorfor holstenerne ikke kan gøre krav på hertugdømmet Slesvig. De len, man kunne oppebære i Danmarks rige, havde man for sin egen eller for kongens levetid. Dette ville kongen påtage sig at bevise, hvilket formodentlig peger i retning af de landstingsvidner, der skal behandles nedenfor. Syllogismen blev udbygget med, at ingen konge kunne formindske kronens gods og riget. Hertil kom den tilføjelse, at skulle nogen konge alligevel gøre dette, var det denne konges efterfølgeres pligt at bringe dette forhold til ophør.[49] Det er bemærkelsesværdigt, at kongens voldgiftsmænd fremførte, at selv hvis der havde været arvelen, hvilket der imidlertid ikke var, ville kongen have bedre ret hertil end holstenerne. Man skulle jo mene, den bemærkning var overflødig, men betragtningen ligger i tråd med Nyborg-dommens ord

46 ASHF 13. hft. p. 92 ff.

47 ASHF 14. hft. p. 33: *Hiir up spreke wii vor recht, so wii des beleret sin vnde ok suluen rechters nicht en weten: Wes des koninghes klaghe ghewalt vnde vngherichte an rorende sind, des schal he den vorbenomeden hertoghen bestellen vnde louen ene rechte ghewere vor vorder ansprake also recht is. Des vindet men bewisinghe an deme anderen boke des ghemenen bescreuen rechtes in deme xvj capit., dat siike beghynnet: ghewere schal men dûn etc.; vnde an deme drüdden boke in deme xiiij capit., dat siik beghinnet: oft en man an sines vorsproken word nicht en ghud.*

48 ASHF 14. hft. p. 50: Holstenerne hævdede, *dat se van rechtes wegene nicht mer plichtich en sind to vorantwerdene, men alze des heren koninges schedesheren eren schedesluden nu an dinxstedage vor sin ansprake beschreuen wedder geantwerdet hebben, vnde sik vorhopen, dat de konyngh sine tosprake noch sine schuldinge van rechtes wegene jegen ere jegenwardighe antwerde myd claghen noch myd schriften nicht vorlengen noch voranderen edder vornygen moge.* Med hensyn til mødet i kapellet må der være tale om et indledende møde. Da selve rettergangen 19. maj, der i 1421 faldt på en mandag, blev angivet til at begynde på et skib dagen efter, må de kongelige voldgiftsmænds referat af den holstenske parts omtale af de indledende forhandlinger i kapellet *nu an mandag negest vorgan* enten hentyde til 19. maj eller, vel mere sandsynligt, 12. maj, dagen efter at parterne havde indfundet sig.

49 ASHF 14. hft. p. 53. Cf. p. 54-55, hvor synspunktet gentages.

om kongens bedre arveret til hertugdømmet.[50] Og det er et godt udtryk for en rent kvantitativ retsopfattelse, hvorefter to begrundelser for ens ret altid er bedre end en, også selv om de to begrundelser strengt taget står i modsætning til hinanden. Det er tillige bemærkelsesværdigt, at der i den kongelige argumentation fremføres, at "de holstenske herrer med vold og uret tilbageholdt det, som tilhører kongen og riget".[51] Herfra var der ikke langt til hele det af Valdemar Atterdag lancerede godsreduktionsprogram, der i særlig grad var forbundet med inddragelse af forbrudt gods.

Formuleringen af Slesvig som omfattet af Danmarks rige er i fuld overensstemmelse med tankegangen, der kan konstateres helt tilbage til formynderskabets dage. Op til forliget på Hindsgavl havde kong Erik påstået, at hertugdømmet lå under ham. Avindskjoldbestemmelsen i Nyborg-dommen forudsatte Slesvig som et land inden for Danmarks rige. At Slesvig lå i Danmarks rige, var således ikke noget nyt synspunkt fra den danske side. Det nye bestod udelukkende i den sproglige eksplicitering heraf. Kongens voldgiftsmænd gjorde sig umage for ikke at benytte betegnelsen hertugdømme, hvilket kan synes til en vis grad at være en ikke helt uvæsentlig nuanceforskel til forhandlingerne op til forliget på Hindsgavl, hvor kongen havde sagt, at "hertugdømmet" lå under ham. Kan man da alligevel ikke tale om en udvikling i kong Eriks politiske ideverden fra en lensretligt præget terminologi, når han nu selv ligefrem anvendte betegnelsen hertugdømme i 1409, til en påstand om Slesvig som et rent dansk land uden nogen form for forankring i lensretten? Måske, men det er ikke det væsentlige; det væsentlige er, at kong Erik har en konstant opfattelse af, at Slesvig hørte til Danmarks rige og konge og således var at betragte som et land på linie med Nørrejylland, Fyn, Sjælland osv., uanset om man benyttede betegnelsen hertugdømme eller ej. At denne ideologi kunne give anledning til en sproglig skærpelse i forløbet, således at man forsøgte så vidt muligt at undlade betegnelsen hertugdømme, ændrer ikke ved konstansen i den overordnede ideologi: Slesvig lå inden for Danmarks rige. I øvrigt var det ikke helt nemt at gøre sig fri for selve betegnelsen hertugdømme. Det var som sagt en territorial realitet, og de nedenfor behandlede landstingsvidner fra Skåne og Sjælland brugte uden videre betegnelsen *hertuchdømet i Sundre-Jutland.* Heller ikke i processen op til Ofen-dommen kunne danske vidner undgå at skulle forklare, hvorfor man benyttede betegnelsen hertugdømme, som det skal illustreres nedenfor. Anvendelsen af betegnelsen hertugdømme eller udeladelsen heraf kan således ikke tages til indtægt for grundlæggende ændringer i kong Eriks syn på Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige, idet der er tale om en konstant ideologi gående tilbage til formynderskabets dage.

Under voldgifssagen gjorde holstenerne krav på Flensborg, Nyhus, Aabenraa, Tønder, Sylt og Föhr med henvisning til, at de uretmæssigt blev forholdt indløsning heraf. De kongelige

50 DF p. 217: … *saluo quod materna successione jure hereditario ad nos spectare noscatur* …

51 ASHF 14. hft. p. 44: *To deme ersten … , wo de Holsten heren em* (= kong Erik) *vore entholden dat syn vnde dat der kronen vnde deme ryken to Dennemarken tohort … myd welde vnde myd vnrechte.*

voldgiftsmænds svar herpå var blandede. Mht. Flensborg og Nyhus var svaret blot, at kongen besad breve herpå. Med hensyn til Tønder var svaret, at denne lokalitet havde holstenerne jo selv erobret, hvorfor man i øvrigt krævede en erstatning på 10.000 mark. Med hensyn til Sylt, Föhr og Åbenrå var voldgiftsmændene noget mere logiske, idet de hævdede, at disse hørte til Slesvig, som ifølge deres opfattelse hørte til kong Erik. Herudover anklagede parterne hinanden gensidigt for uretmæssige erobringer.[52]

Voldgiften i Fehmarnsund var således karakteriseret af en sammenblanding af procesretlige argumenter med anklager og en niveauforskydning fra den overordnede strid om Slesvig til anklager om uretmæssig adkomst til enkeltlokaliteter som følge af modpartens erobring eller afvisning af at lade lokaliteten indløse. Den danske parts sprogbrug kan ved første blik betegne en ideologisk nyorientering, men dette er der imidlertid ikke tale om: Grundideologien var ikke ændret mht. det forhold, at Slesvig lå inden for Danmarks rige, og at holstenernes domæner i Slesvig var at betragte som forbrudt gods.

Den 26. maj blev der afsagt en kendelse ved de holstenske voldgiftsmænd, hertug Bernhard af Braunschweig-Lüneburg, hertug Erich af Sachsen, Westfalen og Engeren, og grev Adolf af Holsten, Stormarn og Schauenburg.[53] De danske voldgiftsmænd hertug Johann af Mecklenburg, hertug Vartislav af Stettin og grev Albrecht af Naugarten afsagde deres kendelse 30. maj.[54] Kendelserne efterkom i et og alt den part, voldgiftsmændene repræsenterede og var således gensidigt modsatrettede. Dermed var voldgiften brudt sammen, og de kongelige voldgiftsmænd skød sagen videre ind under kong Sigismund, hvilket angiveligt skete i enighed med de holstenske voldgiftsmænd.[55] At der skulle være opnået enighed om noget sådant, fremgår hverken af de gensidige aftaler, der er overleveret om at respektere den dom, der ville blive afsagt, eller af Korners beretning om de forud for rettergangen trufne aftaler. Ikke desto mindre lader det til ud fra recessen i Lübeck 21. juni 1421, at der faktisk var blevet truffet aftale om at skyde sagen hen for Sigismund. Man kan forstå, at stæderne ved den lejlighed forsøgte at presse holstenerne til at indgå i en rettergang for Sigismund den næstfølgende pinse, dvs. pinsen 1422, hvilket de tilsyneladende også gik med til, hvis hertug Johann af Mecklenburg og hertug Vartislav af Stettin stod som garanter for kongen. Dette gik nok næppe så meget på en garanti for kongens deltagelse i en retssag for Sigismund, en retssag, som kong Erik efter alt at dømme hjertens gerne ville deltage i, som på en garanti for en fortsat overholdelse af våbenhvilen, under hvilken holstenerne ønskede herredømmet over det dem året før fraerobrede Fehmarn; i fald dette ikke kunne lade sig gøre, ønskede de i det

52 ASHF 14. hft. p. 63. Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14160908001>.
53 ASHF 14. hft. p. 32 ff.
54 ASHF 14. hft. p. 43 ff.
55 ASHF 14. hft. p. 65.

mindste, at stæderne kunne sætte sig midlertidigt i besiddelse af landet.[56] Der kom dog intet ud af alt dette.

4.5. Landstingsvidnerne i anledning af den mislykkede voldgift

En fast vending i de kongelige voldgiftsmænds kendelser var, at kong Erik havde retmæssig adkomst til Slesvig, hvis han i øvrigt kunne føre bevis herfor. At dette næppe var en intetsigende frase, men derimod et led i den strategi, der tog sigte på at få knæsat Slesvigs status i overensstemmelse med kongens ønsker, fremgår af tre store landstingsvidner, som kong Erik lod foretage 28. juni, 2. juli og 4. august 1421.[57]

Det første vidne blev udstedt af Skånes landsting. Vidnet er på dansk og beskriver, hvordan et større udvalg af *the elste oc the wiseste* trådte uden for tinge på landsdommer Mogens Båds opfordring for at overveje kongens påstand om at sidde inde med den rette adkomst til *hertuchdømet i Sundre-Jutland*. Da udvalget af de ældste og viseste kom tilbage, vidnede de på deres sjæl efter at have gransket den danske ret, at hertugdømmet Sønderjylland med alle tilliggender tilhørte Danmarks rige, krone og konge, og at ingen holstensk herre havde eller nogensinde havde haft lensarveret hertil, fordi lensarveretten ikke fandtes i Danmark, hverken gejstlig eller verdslig. Dette synspunkt blev gentaget fra ord til andet på det sjællandske landsting 2. juli. Det sjællandske vidnesbyrd findes i to versioner, en dansk og et latinsk notarialinstrument udfærdiget af notarerne Heinrich Romer og Tyge Jensen.

Jydernes vidne er strengt taget ikke et landstingsvidne: For at være et sådant burde det være udstedt i Viborg, men det er imidlertid udstedt i Ribe. Det var ikke desto mindre en vældig forsamling af samtlige biskopper i Jylland, ikke mindst Hans Skondelev af Slesvig, riddere, væbnere og borgmestrene fra de jyske byer Ribe, Flensborg, Haderslev, Aabenraa, Viborg, Aarhus, Aalborg, Randers, Horsens, Vejle og Kolding. Det jyske vidnesbyrd adskiller sig fra det skånske og sjællandske, idet det er en lang topografisk og historisk redegørelse for Sønderjyllands, *Sunder Jutlands*, tilknytning til Danmark. Vidnet er naturligvis stærkt utroværdigt – ligesom i øvrigt det skånske og sjællandske – men det giver så meget des bedre indblik i den danske ideologi.

Jydernes vidne startede med at redegøre for, at Jylland på grund af sin størrelse blev inddelt i Nørrejylland og Sønderjylland, *Sunder-Jutland*. Men der var tale om ét land, hvori ét sprog blev talt. Slottet Gottorp, der var beliggende i Sønderjylland, og Sønderjylland selv hørte Gud og den danske krone til, således som det evigt havde gjort, og således som det fremover retmæssigt burde. Det var derfor med urette, holstenerne besad Gottorp, og hvad de måtte have af Sønderjylland.

56 HR I:7 nr. 355 § 16.

57 DD <http://dd5rk.dsl.dk/diplom/14210628001>; DD <http://dd5rk.dsl.dk/diplom/14210702001>; ASHF 13. hft. p. 118 ff.

Kong Erik havde på kronens vegne ret til slotte og lande; og han havde også arveret, selv hvis det gik i arv ved fødsel, hvilket det dog ikke gjorde, eftersom Danmark var et valgkongedømme, *wen it myt rechte van bort weghen to erue ghan scholde, des it doch nicht en deyt, wente dat rike to Dennemarken ys en kôre rike*.[58] Arveretten var også blevet anført i Nyborg-dommen og er ideologisk indbegrebet af 1397-brevets bestemmelser om, at kong Erik skulle arve lande og slotte efter dronning Margrethe. I jydernes vidnesbyrd er der oven i købet tale om "slotte og lande" som i 1397-brevet. Men hvorfor betingelsessætningen? Bortset fra at spørgsmålet om arvelighed til Slesvig hænger uløseligt sammen med spørgsmålet om arvelighed til Danmarks rige, er den lille tilføjelse *van bort weghen* afgørende i denne sammenhæng. Man kunne således ikke fødes til at arve Danmarks rige, men denne manglende fødselsret var så sandelig ikke nogen modsætning til den måde, hvorpå kong Erik havde arvet riget. Eller for den sags skyld i modsætning til den måde, hvorpå han havde tænkt sig, at hans fætter Bugislav til sin tid skulle arve ham. Man kunne med andre ord udvælges til at arve riget. Det jyske vidnesbyrd er dermed et særdeles konkret eksempel på, hvorledes hele den kongelige, ekspansive programmatik, der lå bag 1397-brevet, kom direkte til udtryk i kong Eriks slesvigske politik.

Som yderligere bevisgrunde for Sønderjyllands tilhørsforhold til kongeriget blev for det første anført, at den samme ret, *Densch recht*, gjaldt i såvel Nørrejylland som Sønderjylland. For det andet anførtes, at alle kirkelige privilegier og friheder i Sønderjylland, først og fremmest til domkirken i Slesvig by, domkirken i Haderslev og domkirken i Ribe, som således blev gjort til en by i Slesvig, og klostrene var blevet givet og successivt stadfæstet af de danske konger. For det tredje blev det gjort gældende, at grænsen imellem Holsten og Sønderjylland tillige var grænsen imellem Holsten og Danmarks rige.[59] For det fjerde blev anført (og gentaget), at man talte dansk i såvel Sønderjylland som Nørrejylland. At der blev talt dansk i hele Slesvig fra Kolding til Ejderen, kan umuligt have været tilfældet, hvilket da også må have været åbenlyst for alle (selve vidnesbyrdet er betegnende nok på nedertysk). De få danske diplomer, der kan konstateres at være blevet udstedt efter privilegierne til Flensborg 1412 er af politisk karakter og kan ikke på nogen måde tages til indtægt for, at der blev talt dansk overalt i Slesvig.[60]

Jyderne fremførte fremdeles, at enhver kunne sværge på, at ingen kunne sidde inde med Sønderjylland, undtagen hvis han havde det med kongens og rigets indbyggeres vilje. Hvis man

58 ASHF 13. hft. p. 120.
59 ASHF 13. hft. p. 120.
60 Cf. GD II:1, 1. september 1416: seks frelsebreve udstedt af Erik af Pommern i Flensborg. GD II:2, 28. november 1420: brev udstedt af Erik af Pommern ang. hjemsendelse af ti bevæbnede mænd til Aarhus, ibid. 12. maj 1422: Povl Fellaxen udsteder pantebrev på gods i Årstad herred i Halland til Sven Sture (såvel udsteder som adressat har formodentlig været en del af den kongelige hær). Cf. Gregersen 1974 p. 164 ff. Gregersen lader til at vurdere sprogsituationen i hele Slesvig i perioden 1412-1431 alene ud fra det, man kan slutte af situationen i Flensborg og forholder sig ukritisk til jydernes vidnesbyrd, cf. p. 175-76.

ikke følte sig overbevist, kunne man blot kaste et blik på historien for at overbevise sig om, at Sønderjylland hørte til Danmarks rige og krone: Allerede kong Valdemar Atterdag havde bekriget holstenerne, hvortil hans datter Margrethe hjalp, og ved sin død havde han angiveligt hele Sønderjylland under sig undtagen Gottorp og Nyhus. Kong Valdemar havde ganske vist kontrol over Nordslesvig, men at han skulle have haft hele Sydslesvig med undtagen Gottorp og Nyhus, kan umuligt passe.[61] Ikke desto mindre fastslog vidnesbyrdet, at sådan var det ved kong Valdemars død, og det var med urette, holstenerne besad Gottorp og Nyhus.[62] Kong Valdemars død benyttede holstenerne til at trænge ind i landet og endda videre ind i riget, *de wile dat dat riike to Dennemarken do herrelôss was vnder in der twivelinge stund*, før det lykkedes dronning Margrethe at blive formynder for sin søn og, må man underforstå, sætte en stopper for uvæsenet uden dog at kunne generobre det tabte, som man kan forstå: Det, som holstenerne havde på tidspunktet for vidnesbyrdets aflæggelse, skulle de således have i kraft af deres aggression efter kong Valdemars død. Vidnesbyrdets historiske fremstilling er naturligvis forskruet, der er f.eks. ikke et ord om forleningen i Nyborg 1386, og da slet ikke om forleningen i Assens 1396. Men ideologisk set er det interessant, at den historiske udredning strakte sig tilbage til Valdemar Atterdag og dronning Margrethe, dvs. til hele den bevægelse der resulterede i Danmarks riges genrejsning og dannelsen af Kalmarunionen. Mere eksplicit kunne den kongelige ekspansive ideologis forbindelse til Slesvig-spørgsmålet dårligt udtrykkes.

Efter den historiske udredning fulgte endelig det sidste argument imod holstenernes adkomst til Sønderjylland, der var en gentagelse af det i de skånske og sjællandske landtingsvidner fremførte: Fandtes nogen, der hævdede, at Sønderjylland var et fanelen, sådan som fyrstelen omhandledes i kejserretten, da måtte man sige nej dertil, eftersom der i Danmarks rige ikke fandtes arvelen, hverken gejstlige eller verdslige.

4.6. Tiltagende spænding

Efter den mislykkede voldgift i Fehmarnsund lykkedes det ifølge Korner at forlænge våbenstilstanden frem til 13. december 1421.[63] Nogen direkte aftale herom findes ikke i *Hanserecesse*, men Korners udlægning synes at stemme godt overens med den forhandlingsaktivitet, stæderne lagde for dagen i anden halvdel af 1421. Af et brev fra 6. september fra Lübeck til Wismar kan man således forstå, at Lübeck har haft udsendinge hos holstenerne for at

61 Cf. Albrectsen 1981 p. 17.

62 ASHF 13. hft. p. 121. Formuleringen *ok hôf id koningynne Margrete siin dochter an, der sele got hebbe, vnde leng wen koningh Waldemars tiiden hebben de Holsten heren nicht in den weren hat van dessen vorscreuenen lande* virker kryptisk. Meningen må være: Dronning Margrethe tog angiveligt kampen op, og hvad holstenerne måtte sidde inde med af land i Slesvig, havde de som følge af en voldelig besættelse, der i tid kun strakte sig tilbage til Valdemars død.

63 Korner B § 1365a.

forhandle om fredsbetingelser, og de stod i begreb med at sejle til kong Erik. I oktober må forhandlinger have fundet sted i København, da man i et brev af 1. december ligeledes fra Lübeck til Wismar kan forstå, at udsendinge har været i København for at forhandle med kongen i syv uger uden resultat. Stridens kerne var, hvorvidt kong Sigismund eller Det romerske Imperium, dvs. kong Sigismund og hans kurfyrster, skulle være opmand i sagen imellem kongen og holstenerne. Det første foretrak kong Erik, det andet hertug Heinrich. Man blev dog enig om at mødes i Flensborg, hvilket også skete 14.-23. december, men heller ikke ved den lejlighed kom der noget ud af forhandlingerne, ikke mindst fordi kong Erik fortsat insisterede på kong Sigismund – og kun ham – som opmand i sagen imellem ham og holstenerne.[64]

Tiden efter de mislykkede forhandlinger i Flensborg må betegnes som krigstilstand imellem Danmark og holstenerne. En udvidelse af krigen fandt sted ved den magtfulde ridder Klaus Limbæks overgang til holstenerne, hvorved den vigtige borg Tørning ved Haderslev kom af kongens hænder, og hvorved kongen dermed fik en fjende i ryggen. Klaus Limbæk havde allerede under voldgiften i Fehmarnsund udstedt et anklageskrift imod kong Erik. Den 5. april 1421 var Klaus Limbæk blevet stævnet for kongens råd på Gram herredsting for at besvare kongens anklager. Hvad disse anklager gik ud på, forlyder der ikke noget om, men sagen synes at bunde i, at Klaus Limbæk var fortørnet over, som man kan læse i hans klagebreve, at blive frataget administrationen af Sylt og Föhr, som han angiveligt skulle have haft på livstid. Ligeledes skulle han have haft Salling i pant, som kongen havde forhindret ham at nyde frugterne af.[65] Klaus Limbæk skrev endvidere om sit slot Tørning, at han var nødt til at tage de fornødne forholdsregler for at beskytte dette. Kong Erik må med andre ord have været i færd med at belejre Tørning, i hvert fald fra årsskiftet 1421/22, hvilket også kommer til udtryk i Korners beretning.[66]

Den 13. marts 1422 kan man af et brev fra de i Wismar forsamlede stæder til Hamburg forstå, at kong Eriks sendebude og hertug Johann af Mecklenburg havde været hos dem, formodentlig for at få stæderne til at gribe ind over for holstenerne. Hamburg blev således anmodet om at have udsendinge til stede ved et møde i Plön, hvor også de øvrige stæder ville have udsendinge. Vi hører imidlertid ikke noget om, hvorvidt et sådant møde fandt sted eller ej. Den 5. marts havde de tre slesvigske hertugbrødre skrevet til de i Wismar forsamlede stæder med

64 HR I:7 nrr. 382 og 409-415.
65 Jørgensen 1889-92 p. 109-11.
66 Korner BD § 1365a om mødet 13. december i Flensborg, der ikke gav resultat: *Nam cum dux cum civitatibus securos esse crederent se et aliquid boni effecturos, Erikus Krummedik miles dolosus et universe sedicionis fabricator, cum suis complicibus profugis ac naturalis domini proditoribus pacem interrumpens et fidem violans, incendio bona Nicolai Lembeke invasit et multas villas igne consumpsit. Quorum fraudem et maliciam Holtzati et civitates videntes ad propria sunt reversi.* Man bemærke, at Erik Krummedige og hans kumpaner karakteriseres som overløbere. Med hensyn til angrebet på Klaus Limbæk, cf. HR I:7 nr. 409 § 18: … *unde hadden en ruchte dar vor uns vunden, wo de koningk wolde overvallen Clawes Lembeken* …

anmodning om hjælp imod kong Erik med henvisnng til, at stæderne angiveligt skulle have overvejet i Fehmarnsund, hvilken af parterne de ville støtte, og da nu kongen endnu engang havde vist sig som aggressor, hvormed der formodentlig hentydedes til angrebet mod Klaus Limbæk, burde stæderne støtte hertugerne.[67] Et svar til de holstenske brødre indfandt sig imidlertid ikke. Den 18. marts udstedte brødrene et brev, hvori de bekendtgjorde deres vilje til at forlænge freden, der var udløbet 29. september det foregående år, frem til 11. november 1423, såfremt Klaus Limbæk og alt hans gods, pantegods som arvet gods, kunne blive omfattet af samme fred. Det samme skulle gælde Sønderborg, som man således må gå ud fra, var blevet erobret fra kong Erik. Freden skulle træde i kraft, 14 dage efter brødrene eller deres høvedsmand havde modtaget kongens genbrev på Segeberg. Et sådant genbrev indfandt sig aldrig. Man kan principielt ikke udelukke, at det kongelige genbrev er gået tabt, men det virker dog højst usandsynligt, at kong Erik skulle finde sig i at blive dikteret fredsvilkårene af holstenerne.[68] Derfor fortsatte krigstilstanden imellem Danmark og Holsten.

Krigen var nået til et punkt, hvor også krigstilstand imellem Danmark og stæderne havde indfundet sig. Til forsamlingen i Wismar 8. marts 1422 havde kong Erik sendt Fikke van Vitzen, der forsikrede, at et af kongen dekreteret udførselsforbud ikke skyldtes uvilje mod stæderne, men nervøsitet for, at kongens fjender skulle blive styrket. Ligeledes forsikrede hr. Fikke, at kongen ikke ville holde noget gods tilbage, som ”ikke var forbrudt med rette”. Var nogen imidlertid blevet frataget deres gods med urette, skulle de komme for kongen, og kunne de fremføre beviser, ville de få udleveret deres gods. Det er vel ikke for meget sagt, at tiltroen til de af hr. Fikke fremførte forsikringer næppe har været den største.[69] Efter vintersæsonen mødtes kong Erik og stæderne først i Flensborg i april, hvor man ikke kunne enes om andet end at mødes igen i Vordingborg, hvilket fandt sted 5.-11. juli.[70] Ikke meget er overleveret om disse møder, men nogen form for fred eller afklaring bragte de i hvert fald ikke. Fra mødet i Vordingborg findes en indberetning til højmesteren af en vis hr. Siegfried Stegelitz, der lå i personlig strid med kongen. Kongen havde ifølge indberetningen rettet anklager imod den imellem Ordenen og stæderne indgåede traktat. Den 22. juli 1422 mødtes de vendiske stæder i Rostock for at forhandle om den skærpede situation, og her enedes man om at forbyde handel på de nordiske riger under dødsstraf, hvis ikke fred med kongen var blevet forhandlet inden 29. september.[71] Krigen mod holstenerne var nu godt på vej til at blive en krig også mod de vendiske stæder.

67 HR I:7 nr. 440.
68 LUB 6 nr. 400 p. 426, cf. HR I:7 nr. 466.
69 HR I:7 nr. 441 §§ 3-4.
70 HR I:7 p. 286-287 og p. 324-25. Dateringen af mødet i Vordingborg beror på indberetningen til ordenshøjmesteren, HR I:7 nr. 512 § 1, hvoraf det fremgår, at kongen mødtes med stæderne, og et brev fra Lübeck til Wismar 11. juli, HR I:7 nr. 515, hvoraf det fremgår, at de lybske udsendinge er vendt hjem fra Vordingborg.
71 HR I:7 nr. 517 §§ 1-2.

4.7. Heinrich Rumpolds mission. Våbenhvile, compromissum *og traktat*

Foranlediget af krigstilstandene tog kong Sigismund på et rigsmøde i Nürnberg 5. september initiativ til en fredsmission til Norden, hvis kræfter kunne finde meget bedre anvendelse imod det husittiske kætteri end at blive spildt i intern strid. Han talte eksplicit om en krig imellem kong Erik på den ene side og holstenerne og stæderne på den anden: ... *vmme soliche zweitracht misschelung vnde krieg dei tzwiesschen den durchluchtigesten fursten vnde herren hern Erichen kûning zu Dennemarken Sweden vnde Norwegen, vnserm lieben bruter, vnde den houchgebornen Hinrichen hertzugen zu Slesswiich vnde graffen zu Holsten vnde uoch den hensstеten vfferstanden sein.*[72]

Således blev hertug Heinrich af Schlesien kaldet Rumpold sendt til Norden med fuldmagt til at dømme imellem den danske side og holstenerne på vegne af Sigismund. Hans første handling var at drage til Lübeck, hvor nøglen til løsning af konflikten lå. Det er yderst begrænset, hvad vi ved om forhandlingerne imellem Rumpold og lübeckerne[73], ligesom den diplomatiske kontakt – vi har kendskab til – imellem Danmark og hanseaterne i andet halvår af 1422 begrænser sig til trakasserier omkring beslaglæggelse af gods: Traktaten imellem de vendiske stæder og Den tyske Orden måtte naturligt medføre, at også købmænd fra de preussiske stæder nu risikerede at få deres gods beslaglagt i Norden.[74] Dog hører vi ikke noget om beslaglæggelse af gods fra de vendiske stæder, hvilket imidlertid virker logisk, eftersom disse selv havde vedtaget et handelsforbud på de nordiske riger, et handelsforbud, som de endda syntes, burde gælde samtlige hansestæder. Således skrev Lübeck til Wismar 29. november, at man sammen med Stralsund og Rostock mente, at man måtte afvise en anmodning fra bergenfarerne om at handle på Bergen.[75] Situationen i Norden var således yderst spændt i anden halvdel af 1422.

Men den gode hertug Rumpold må have været en særdeles effektiv diplomat, idet det 1. januar 1423 rent faktisk lykkedes ham at forhandle en overenskomst, et *compromissum*, imellem kong Erik og holstenerne, ifølge hvilken begge parter anerkendte at ville stå til doms for den tysk-romerske konge[76] samt at forhandle et traktatudkast 6. januar imellem stæderne Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund, Anklam og Greifswald på den ene side og kong Erik på den anden.[77] Således erklærede hertug Heinrich Rumpold i Flensborg i sit brev at have mæglet fred imellem kongen af Danmark på den ene side og hertugerne Heinrich, Adolf og Gerhard på den anden. Hertug Rumpold selv skulle dømme imellem parterne i alle spørgsmål, idet han forbeholdt sig ret til at skyde sagen

72 ASHF 14. hft. p. 107-8. Cf. Rep. III nrr. 5975-77.
73 Cf. HR I:7 p. 355 nt. 1 samt nr. 557.
74 HR I:7 nrr. 538-40.
75 HR I:7 nr. 554.
76 ST III nrr. 453, 454a og 454b.
77 ST III nr. 455, cf. HR I:7 nr. 565 (den foreløbige traktat fra 6. januar).

hen for den romerske konge og hvilke kurfyrster, fyrster, herrer, riddere og væbnere, denne ville vælge hertil; dette ville han under alle omstændigheder gøre, hvis han ikke selv kunne afgøre sagen inden for et år. Der måtte gå maksimalt 1½ år til at afgøre sagen, sagens parter skulle have besked 3 måneder i forvejen (hvilket unægtelig tydede på, at hertug Rumpold ikke for alvor regnede med, at sagen skulle afgøres i Flensborg). Frem til domsafsigelsen skulle parterne holde fred med hinanden, som om dommen allerede var blevet fældet, og parternes undersåtter skulle have mulighed for at drive fredelig handel med hinanden. Parterne skulle indtil domsafsigelsen beholde de territorier, de sad inde med på tiden for udstedelsen af hertug Rumpolds brev. Hvis der skulle ske fredsbrud, skulle den part, fra hvem fredsbruddet udgik, skaffe erstatning til den part, hvem fredsbruddet var gået ud over. Særligt med hensyn til Tørning hed det, at de befæstninger, *die bolwergken*, der var bygget, skulle blive stående i perioden frem til domsafsigelsen, der skulle være fri adgang for hver side, og man måtte bygge og udbedre, hvad man ville; dog ikke således at man ligefrem udbyggede fæstningsværkerne. Hermed var der unægtelig lagt op til en fortolkning af, om noget kunne kaldes nødvendig vedligeholdelse eller udbygning af fæstningsværkerne. Endelig fastsattes det, at alle fanger på begge sider skulle gives midlertidig fri i tiden frem til dommen.

Samme dag som hertug Rumpolds erklæring, 1. januar 1423, udstedte kong Erik to erklæringer om at ville overholde den dom, som enten hertug Rumpold eller kong Sigismund ville afsige. Holstenerne udstedte to identiske erklæringer, den første 5. januar og den anden 6. januar 1423.[78]

Den 6. januar 1423 blev som sagt en foreløbig traktat imellem stæderne Lübeck, Stralsund, Wismar, Lüneburg, Rostock, Anklam og Greifswald på den ene side og kong Erik på den anden indgået. For det tilfældes skyld, at en by stod under en herre, skulle byen være denne herre pligtskyldig efter retten. Men hvis herren kom i krig med Danmark og beskadigede kongen og riget imod retten og ikke ville pleje kongen ret, da måtte ingen by hjælpe sin herre, men var på den anden side ikke forpligtet til at støtte kongen imod herren. Eftersom traktaten åbnede principiel mulighed for, at samtlige hansestæder tilsluttede sig, har bestemmelsen om at undlade at støtte landeherren formodentlig først og fremmest været møntet på Hamburg. Det stipuleredes endvidere, at den hjælp, som staden under den pågældende herre ikke kunne levere til kong Erik, skulle de øvrige stæder kompensere for. Traktaten handlede således meget om, hvordan stæderne skulle indrette deres hjælp til kong Erik uden symmetri med hensyn til kong Eriks hjælp til stæderne. Det blev bestemt, hvordan man skulle anmode om hjælpen: Kong Erik skulle sende et brev til ”et passende sted” og forkynde, at der var blevet begået vold og uret imod ham. Hvis dette derimod var tilfældet for en af stædernes vedkommende, skulle den pågældende stad skrive til Lübeck, Rostock, Stralsund og

78 Cf. ST III nrr. 454a og 454b.

Wismar, hvorefter de skulle holde møde om, hvorvidt hjælpen nu vitterlig også var nødvendig. Hvis dette var tilfældet, skulle der sendes bud til kongen. Det var med andre ord en del besværligere for stæderne end for kongen at opnå hjælp. Den militære hjælpepligt blev fastsat; denne kunne man dog udskyde i 6 måneder, hvis man kunne anstille en retssag og fælde dom, således at ens alliancepartners fjende blev retten lydig.[79] En yderligere skævhed kommer til udtryk i bestemmelsen om et årligt møde til diskussion af verserende sager i København, hvilket har været mere bekvemt for Erik end for stæderne. Betegnende er det endvidere, at såvel kongens undersåtter som stædernes indbyggere garanteres sikkerhed for liv og gods, men for sidstnævntes vedkommende er tilføjet, at de skal gøre, hvad de er pligtige til ifølge retten i den by, til hvilken de eller deres gods når frem.

4.8. Udviklingen frem til traktatens stadfæstelse i København 15. juni 1423

Endelig havde freden indfundet sig i Norden. I et brev fra de forsamlede rådsudsendinge i Lübeck (Lübeck, Hamburg, Rostock, Stralsund, Wismar, Lüneburg, Greifswald, Anklam og Danzig) til de livlandske stæder 22. januar 1423 finder man således et særdeles positivt tonefald: Formedelst hertug Heinrich Rumpold og under medvirken af Helligånden var det endelig lykkedes at forsone hr. kongen af Danmark og hertugerne af Slesvig, således at der nu var fastlagt en fred og evig udsoning imellem parterne. Dette sidste var måske en anelse overdrevet, da fredsaftalen immerhen var en våbenhvile frem til 24. juni 1424, men det er vel et meget godt udtryk for, at man vitterligt ved denne våbenhviles indgåelse så betydeligt lysere på fremtiden, end man før havde gjort. Et yderligere forhold, synes rådsudsendingene ligeledes at være begejstrede for: Tilsyneladende var man nået frem til en forståelse om mønten, således at kobbermønten skulle gælde ligeledes frem til 23. maj. Det ville med andre ord sige, at stæderne herefter ikke var tvunget til at anvende kobbermønten, som næppe har været populær. Endvidere havde kongen lovet at frigive fanger og gods, hvorfor de livlandske stæder blev anmodet om at have udfærdiget en liste over de dem påførte skader senest ved mødet i Wismar 1. maj, idet man i København 23. maj skulle forhandle med kongens råder om erstatning; helst skulle kongen dog have en liste med skaderne inden 14. marts. Hvis de livlandske stæder ønskede at være med i traktaten med kongen – denne traktat der jo var sluttet med de samlede hansestæders bedste i tankerne – da skulle de sende to beseglede breve til mødet i Wismar 1. maj. Brevet slutter af med den sigende bemærking, at de livlandske stæder selv måtte overveje, hvorvidt traktaten var gavnlig for dem eller ej, men kongens indstilling var, at de af traktaten omfattede stæder skulle nyde godt af dens bestemmelser i hans riger, hvorimod de, der stod uden for traktaten, ville komme til at bøde herfor, sådan som de forsamlede stæder ville

79 Denne passus skal der ses nærmere på i 4.8.2.

forklare nærmere på mødet.[80] Den 2. februar 1423 skrev den senere borgmester i Stralsund Cort Bischoff et lignende brev til højmesteren Paul Russdorf; heraf kan man i øvrigt forstå, at den kompetente hertug Heinrich Rumpold var afgået ved døden.[81] Den 9. marts gav Danzig i et brev til Lübeck ligeledes udtryk for sin store glæde over freden. Også Danzig var blevet anmodet om at fremsende en liste med skader inden 14. marts, men havde ikke været i stand til dette, da de preussiske stæder ikke havde været forsamlet. Danzig udbad sig udsættelse til 1. maj, dvs. til mødet i Wismar, men sendte dog en foreløbig liste, som desværre ikke er bevaret.[82] Den 14. marts fremgår det af et brev fra højmesteren til mesteren for Den tyske Orden i Livland, at han var venligt indstillet over for kongen i anledning af dennes fred med hhv. holstenerne og stæderne. Han var derfor villig til, at to ordensudsendinge, en fra Preussen og en fra Livland, kunne drage til kongen ved påsketid for at udbedre stridspunkter.

Mødet i Wismar 1. maj har ikke sat sig mange spor. Af et brev fra de livlandske stæder til Danzig kan man forstå, at otte stæder var repræsenteret, som lå nærmest Wismar. Man må således formode, at forsamlingen var altovervejende domineret af de vendiske stæder. Disse lagde pres på udsendingene fra Livland dels med henblik på at indgå i traktaten med kong Erik, dels med henblik på at have udsendinge ved mødet i København 23. maj. Tilsyneladende havde de forsamlede stæder udfærdiget et revideret udkast af deres privilegier, som kongen skulle besegle på mødet. Disse angik strandret, bjergeløn, kategorisering af gods *unde vord andere sake*. De livlandske stæders udsendinge havde fået en meget kort frist til at bestemme sig for, om de ville tiltræde traktaten med kongen eller ej, og under deres overvejelser kunne de forstå på deres gode venner, hvem traktaten i højere grad angik end dem selv, at en forståelse havde indfundet sig, således at de, der blev uden for traktaten, ville komme til at lide fordærv, *also we buten der tozate blivet, dat id sin vorderff is.* Kalkulen var enkel: Skulle man have del i sikringen af privilegierne, skulle man også tiltræde traktaten med kong Erik. De livlandske udsendinge svarede, at de gerne deltog i traktaten, hvis dette kunne ske rimeligt, *mid gelympe*.[83]

Brevet fra de livlandske udsendinge er interessant derved, at man tydeligt ser en pression for at udvide den med kong Erik indgåede traktat. Grunden hertil har næppe været et ønske om at sikre kongen så solid støtte som muligt i krigen mod holstenerne, men vel snarere at fordele ansvaret for eventuel militær og/eller juridisk støtte til kongen, således at dette blev en fælles hanseatisk sag og ikke mindst en fælles byrde, der dermed ikke blot skulle bæres af de seks beseglende stæder. Et fælles hanseatisk ansvar ville også gøre de seks beseglende stæder mindre

80 HR I:7 nr. 572.
81 HR I:7 nr. 573.
82 HR I:7 nr. 586.
83 HR I:7 nr. 598.

sårbare over for interne angreb som følge af støtte til den ikke altid lige populære kong Erik. En fælles hanseatisk hjælpepligt over for kong Erik ville ganske vist gøre byrden lettere at bære for de enkelte stæder, men omvendt ville den også give hanseaternes af Lübeck anførte diplomati en temmelig massiv trussel i hænde, hvormed de kunne true holstenerne til at holde sig i ro, og hvormed den militære hjælpepligt dermed ikke behøvede at blive aktualiseret. Med en anakronisme kan man sige, at terrorbalancen ville blive nemmere at holde, des flere stæder indtrådte i traktaten. Først og fremmest skulle en ny privilegieordning være lokkemidlet for de øvrige hanseater til at tilslutte sig. Det må have været med i de vendiske stæders diplomatiske overvejelser – hvilket først og fremmest ville sige diplomatiske overvejelser dikteret af lybske interesser – at traktaten med kong Erik alt andet lige kunne blive en løftestang for nye og bedre privilegier til samtlige hansestæder, hvilket ville betyde en umådelig forøgelse af de vendiske stæders – og først og fremmest Lübecks – prestige og indflydelse. Men det hele afhang af, om man rent faktisk var i stand til at få flere med i traktaten.

Den 23. maj 1423 mødtes de vendiske stæder med kong Erik i København. Den 15. juni blev den traktat, der var blevet indgået 6. januar, stadfæstet og udvidet.[84] Udvidelsen bestod i stædernes garanti for dronning Philippas livgeding, bestemmelsen om at andre stæder kunne tilslutte sig traktaten inden for år og dag og ikke mindst medbesegling af de tre rigers øverste lag. Traktaten var således ikke blot en diplomatisk triumf for kong Erik, men tillige udtryk for stædernes forpligtelse over for selve den ekspansive kongemagt, for så vidt som Philippas livgeding var eksplicit forbundet med spørgsmålet om Bugislav som kong Eriks efterfølger. Traktaten 15. juni 1423, der jo var fremkommet som følge af kong Eriks bestræbelser igennem 7 år for at få stædernes hjælp i krigen mod holstenerne, kan dermed siges at være traktatfæstelsen af den uløselige forbindelse imellem den ekspansive kongemagt og kong Eriks bestræbelser på at indlemme Slesvig i Danmarks rige.

Den 16. juli 1423 afholdtes møde i Lübeck med deltagelse af rådsudsendinge fra Rostock, Wismar, Stralsund, Thorn, Danzig, Riga, Reval og naturligvis Lübeck selv. Heller ikke fra dette møde er der efterretninger om den nye privilegieordning eller skadeserstatning. Man må dog gå ud fra, at disse blev taget for givet, idet stæderne blev enige om fordelingen af byrder i forbindelse med traktaten 15. juni: Hvis kong Erik udbad sig støtte, skulle Lübeck sende 200 *gewapent*, Rostock 100, Stralsund, Greifswald og Anklam 200, Wismar 100, Lüneburg 100, de preussiske stæder 150 og de livlandske stæder 150; sidstnævnte kunne dog afløse deres forpligtelse ved at betale 1 mark pr. mand pr. uge. Havde de enkelte stæder i øvrigt udgifter herudover som følge af traktaten, skulle

84 HR I:7 nr. 601, ST III nr. 455.

man mødes for at finde ud af erstatning herfor.[85] Det interessante ved disse bestemmelser er ikke så meget enkelthederne som det forhold, at de preussiske og livlandske stæder tilsyneladende havde besluttet sig for at gå med i alliancen med kong Erik, om end vi ikke har en traktatudfærdigelse med dem som beseglere. Det ser ud til, at man ganske havde afskrevet holstenerne: Hertug Heinrich fik således et venligt, men bestemt nej til sin anmodning om ledsagelse af fire borgmestre på sin færd til den romerske konge, som efter hertug Heinrich Rumpolds død skulle dømme imellem kong Erik og holstenerne.[86]

4.8.1. Den udaterede beretning fra København

Der findes ikke nogen reces fra mødet i København, der gav sig udslag i traktaten 15. juni 1423. Imidlertid er et udateret beretning med kongens bemærkninger til en af stæderne selv udfærdiget traktattekst overleveret.[87] Beretningen er i forskningen uden videre blevet henført til sommerens forhandlinger i København 1423.[88] Imidlertid er det langt mere sandsynligt, at beretningen stammer fra forhandlinger imellem de vendiske stæder og kong Erik fra april 1417, hvilket skal illustreres i det følgende.[89]

Det er vigtigt at holde sig for øje, at man i april 1417 forhandlede om at indgå en traktat, som ikke blev til noget, men som vi har udkast til.[90] Beretningen, der befinder sig i Rostock, afspejler hårde forhandlinger om en traktat, hvilket passer glimrende til det forhandlingsklima, man af recessen fra 1417 kan læse sig til. Det passer derimod ikke videre godt til forhandlingsklimaet i København sommeren 1423, da der jo allerede var indgået en foreløbig traktat ved hertug Heinrich Rumpolds mellemkomst, hvorfor man må gå ud fra en betydelig grad af enighed, eller rettere sagt: en betydelig dominans udøvet af kong Erik, hvad der næppe har befordret diskussionslysten hos rådsudsendingene. Beretningen består for de første 15 paragraffers vedkommende af kong Eriks klager over de hanseatiske privilegier og de hanseatiske fogeder på Skånemarkedet. For de sidste 6 paragraffers vedkommende drejer det sig om rådsudsendingenes, i dette tilfælde formodentlig fra Rostock, referat af forhandlinger med kongen. Især § 16 har påkaldt sig interesse, idet denne gengiver en diskussion af, om stæderne skal betale told i Øresund, hvad der dog ikke bliver noget af, og i stedet blev man enig om en forhøjelse af *den tollen to Schonen*, hvormed formodentlig menes den udførelsestold, stædernes skibe skulle betale, når de forlod Skånemarkedet.[91] Ikke desto mindre: Har vi ikke her de første konturer af kong Eriks intentioner om at indføre Øresundstolden?

85 HR I:7 nr. 609 § 1.
86 HR I:7 nr. 609 § 5.
87 HR I:8 nr. 1154.
88 Hørby 1966 p. 248; Hoffmann 1990 p. 252; Albrectsen 1997 p. 158; Hybel 2010 p. 25-26.
89 HR I:6 nrr. 385-391.
90 HR I:6 nr. 389 og 390.
91 HR I:8 nr. 1154 § 16, cf. § 12. Cf. Hørby 1966 p. 249 ff.

Ikke nødvendigvis: Teksten i § 16 foreslår ganske vist, at ethvert skib i Øresund skulle stryge sejlet og betale den told, man fandt rimelig, *Na der tiid begherden se, uppe dat de crone wat hebben mochte to erer herlicheyd, int erste dat eyn islik schip in dem Orssunde streke unde geve also vele, alse de stede sulven wolden, dat reddelik were.* Men for det første skal der siges hertil, at dette jo var udtryk for rådsudsendingenes tanker; ikke kongens. For det andet behøver omtale af told i Øresund ingenlunde at falde sammen med den model for Øresundstold, der senere blev indført. Ordlyden minder således om den toldsats, der blev fastsat i Stralsund-freden: *De heringh den men schepet vmme land dor den Øressund de is nynes tollen plichtech men dat schyp dar men den heringh inschepet dat gift tho den tollen elven schillinge grote veer grote myn.*[92] Alene af den grund må man hævde i forbindelse med den senere analyse af årsagerne til krigsudbruddet 1426, at kong Eriks intentioner om at indføre en Øresundstold meget dårligt kan henregnes hertil. At beretningen formodentlig stammer fra 1417, fremgår af det forhold, at de 15 paragraffer med kong Eriks klager indholdsmæssigt stemmer godt overens med kong Eriks klager, der er overleveret i det håndskrift fra Wismar, der er kilden til mødet i København april 1417.[93] Begge tekster handler i vid udstrækning om hanseaternes jurisdiktion på Skånemarkedet, som kongen mener, står i modstrid med hans kongelige ret. Hertil kommer en bemærkning i beretningens § 17 om rådsudsendingenes ønske til kongen om at ophæve et udførselsforbud, som de tilsyneladende uden held havde forhandlet med kongens råd om: *Item do sik de stede unde des heren koninges rad nicht vorghan en konden umme mennigerleye stucke … do gingen se vor den heren koning unde spreken mit sinen gnaden van den stucken … also … dat malk utvoren mochte, wat he vorgelden konde, alse dat dat vorbod ave syn scholde.* Dette stemmer godt overens med det svar, kong Erik ifølge recessen gav til rådsudsendingene 16. april 1417 under forhandlingerne i København, da de havde givet udtryk for bekymring for kongens rustninger: *Des frigdages in dem passcehn ghingen de vorgenanten radessendeboden to dem heren koninge. Dar de here koning anhoff und sede: Leven frunde, alse gi uns gisterne wol to kennende gheven van der besate der schepe, de wii in unsen riken und landen gedan hebben, beghernede unde biddende van uns, dat wii de rosteringhe und vorbot afdon wolden* etc. På baggrund heraf må man sige, at beretningen, der traditionelt er sat i forbindelse med forhandlingerne i København 1423, med langt større sandsynlighed stammer fra forhandlingerne sammesteds april 1417, hvorfor den kun meget dårligt kan tjene til at oplyse den kontekst, i hvilken traktaten 15. juni 1423 blev nedfældet.

4.8.2. Kong Eriks motiver til at indgå traktaten af 15. juni 1423[94]

92 DD III:8 nr. 456 p. 503.
93 HR I:6 nr. 391
94 Dette og næste afsnit bygger på Hedemann 2010 p. 175-180.

Kong Erik ønskede støtte i kampen mod holstenerne. Der kan ikke være tvivl om, at traktaten er at betragte som en overmåde stor diplomatisk sejr for kong Erik, som med traktaten yderligere underbyggede hele den kongelige ekspansive ideologi, med hvilken Slesvig-politikken hang uløseligt sammen.

Under punktet, der beskriver størrelsen af den gensidige hjælp – det drejer sig om 1000 mand – er tilføjet den bemærkning, at man ikke behøvede at levere hjælpen, hvis man var den, til hvem hjælpen skulle leveres, mægtig til ære og ret, i hvilket tilfælde man inden for en periode på 6 måneder skulle gøre denne lydig over for retten.[95] Om denne bestemmelse skriver Daenell følgende: ”Aus dieser Bedingung schaute die Politik Lübecks; sie nahm dem ganzen Bündnisse die Schärfe und hielt sich nach wie vor die Hände frei”. Erslev vurderer ganske vist traktaten som en stor sejr for kong Erik, men lige netop bestemmelsen om at være mægtig til ære og ret lader også han til at betragte som en kattelem for stæderne.[96] Det er formodentlig i tilknytning til Daenell såvel som Erslev, at Hoffmann skriver, at ”die neuen Bündnispartner des Königs verharrten bei Pleskows altem Kurs der »wohlwollenden Neutralität« und hüteten sich, gegen Erichs Hoffnung und Erwartung, an seiner Seite in den schleswigschen Krieg einzugreifen”.[97] Herimod taler, at kong Eriks politik siden sensommeren 1416 netop havde været at få en dom ved stæderne, der tilkendte ham hertugdømmet Slesvig. Vendingen *to eren vnde rechte mechtich* sigter entydigt til en sådan dom. Eriks krav om og insisteren på en dom afsagt af stæderne, først og fremmest de vendiske stæder, og først og fremmest den magtfuldeste af dem alle, Lübeck, er en konstant igennem hele forløbet fra genindsættelsen af det gamle råd i Lübeck til traktaten 15. juni 1423 i København. Hans krav til stæderne var af en sådan karakter, at han nægtede at se deres neutrale mæglingsforsøg som andet end i bedste fald rent midlertidige foranstaltninger på vejen til det store mål, i værste fald direkte fjendtlige handlinger. Det kongelige danske diplomati kendte kun til én formel: Er I ikke med os, er I imod os. Den ene gang efter den anden var dette krav blevet fremført, og den ene gang efter den anden lykkedes det stæderne med nød og næppe at bevare deres neutrale position. Men med traktaten 15. juni 1423 var mulighed for mægling ikke mere for hånden, således som der heller ikke var tale om mægling i traktatudkastet 22. april 1417.[98] Ganske vist stod den juridiske proces udtrykt som et alternativ til de militære hjælpepligter, men i realiteten var den en konsekvens af disse. Stædernes neutralitet var således fra et juridisk synspunkt ikke en mulighed. Bestemmelsen

95 ST III nr. 455 p. 68: … *id enwere denne also, dat de yenne van vns an beyden siiden vorgescreven, de to der vorscreven hulpe essched worde, des yennen edder der yennen, da de vorscreven hulpe vp ghan scholde, to eren vnde rechte mectich weren. Vnde de sulue van vns an beyden siiden vorgescrevn, de sik eynes anderen na der wiise vorscreven mechtigende werd, de schal de suluen vnderhorich maken dem rechten bynnen sos manten darna, alse her to der vorscreven hulpe geessched werd edder he denne to der hulpe, alse vorgerord is.*

96 Erslev 1901 p. 91.

97 Daenell 1902 p. 312; Erslev 1901 p. 90-91; Hoffmann 1990 p. 250.

98 Cf. HR I:6 nr. 390 § 8.

om at være *to eren vnde rechte mechtich* er således at forstå som indbegrebet af kong Eriks politik. Der synes dog at være en forskel i forhold til traktatudkastet 22. april 1417, hvori det entydigt hedder, at det er den, mod hvem hjælpen er anmodet, der skal gøres retten underhørig, hvorimod traktaten strengt taget siger, at det er ens alliancepartner, man skal gøre lydig for retten; men det lå i sagens natur, at den dom, man skulle afsige, i et og alt skulle efterkomme ens alliancepartners påstande. Og det lå ligeledes i sagens natur, at kunne man ikke gennemføre disse påstande over for alliancepartnerens fjende, er der kun en mulighed tilbage, nemlig at yde alliancepartneren krigshjælp.

4.8.3. Stædernes motiver til at indgå traktaten

Stædernes motiver er på sin vis også ret enkle at forstå: De ville sikre den fredelige handel i Østersøen. Men herudover må man nødvendigvis spørge: Hvorfor opgav stæderne lige pludselig den neutralitet, de havde kæmpet så indædt for igennem 7 år? Det umiddelbare svar er, at de var pressede. Nu ikke blot af kong Erik, men også af hertug Rumpold. Og en traktat ville trods alt kunne sikre dem imod de utallige overgreb og krænkelser af deres privilegier, som nok havde fundet sted igennem hele perioden, men som især efter den mislykkede voldgift 1418 tog til. At privilegierne var et vigtigt punkt, afspejler sig i traktatens bestemmelser om gensidig sikker ind- og udrejse og ligeledes i den passus, at traktaten ikke måtte være de privilegier, som var blevet beseglet, *to voruange edder to schaden.*

En yderligere grund til, at stæderne på så iøjnefaldende vis forlod neutralitetslinien, kan findes i den hhv. 1. og 5. januar 1423 forhandlede overenskomst, *compromissum,* imellem kong Erik og holstenerne. Begge parter erklærede at ville stille sig til doms for kong Sigismund eller hertug Rumpold på dennes vegne. Med andre ord er retshandlingens byrde taget af stædernes skuldre. Prisen for at opgive neutraliteten har således været knap så høj endda, idet udsigterne for stæderne til at slippe af med den plagsomme slesvigske sag til Sigismund tegnede sig lyse.

Det er således paradoksalt, at accepten af at skulle være kong Eriks juridiske eksekutorer fremkom på baggrund af kong Eriks og holstenernes *compromissum*, ifølge hvilket kong Sigismund skulle dømme imellem dem, hvilket alt andet lige betød, at stæderne netop slap for at være kong Eriks juridiske eksekutorer. Billedet bekræftes af, at stæderne selv aktivt siden det mislykkede voldgiftsmøde ved Fehmarnsund havde arbejdet for, at den slesvigske sag kom for Sigismund. Sagen var den, at holstenerne holdt på, at sagen skulle skydes ind under Det romerske Imperium, hvorimod kong Erik holdt på sin fætter, kong Sigismund, som nævnt ovenfor. Stæderne prøvede umiddelbart efter den mislykkede voldgift i Fehmarnsund at presse holstenerne til at acceptere kong Sigismund og kun Sigismund som opmand. Således til mødet den 21. juni 1421, hvor det lader til,

at holstenerne faktisk havde indvilliget i et *compromissum* om Sigismund som opmand før voldgiften i Fehmarnsund.[99] Et *compromissum*, som ved stædernes indsats blev accepteret på ny af holstenerne. Og på ny gik der ikke længe, før holstenerne sprang fra, hvilket fremgår af et brev fra Lübeck til Wismar 1. december 1421.[100] Dette ændrer ikke ved det forhold, at stæderne arbejdede aktivt for at få Slesvig-sagen forelagt for kong Sigismund. Eller sagt på en anden måde: De arbejdede aktivt for at slippe for selv at skulle agere dommere i sagen.

For at en dom for kong Sigismund overhovedet skulle komme i stand, krævede det begge parters accept heraf. Stæderne havde en oplagt interesse i at slippe af med den slesvigske sag til kong Sigismund. En interesse, de arbejdede aktivt for i forbindelse med rettergangen i Fehmarnsund. De havde således også en oplagt interesse i, at holstenerne gav deres accept af kong Sigismund som opmand. Det var præcis denne accept, der langt om længe indfandt sig 1. og 5. januar 1423 efter et, må man formode, massivt pres på holstenerne fra stædernes side, nu sekunderet af Sigismunds kompetente udsending. Chancerne for at slippe af med sagen var med andre ord gode. Og ubehaget ved at indgå en traktat med kong Erik har således været mindre.

At det for de beseglende stæder var et afgørende moment at skyde den slesvigske sag fra sig, synes at blive bekræftet, når man tager hele forløbet fra 1416 i betragtning. Ganske vist var stæderne gået med til en domshandling under forsamlingen i Lübeck 11. august-10. september 1416, men Eriks ønske om at få Lübeck (sammen med Greifswald, Stralsund og Stargard) på sin side som voldgiftsdommere kan ikke konstateres at være gået i opfyldelse, og i hvert tilfælde blev selve domshandlingen ikke til noget, eftersom holstenerne slet og ret nægtede at møde op. Dette gjorde imidlertid kun problemerne større for stæderne, idet kong Erik nu så meget desto mere insisterede på at blive tilkendt hertugdømmet ved en ensidig dom, idet han hævdede at være den part, der havde stillet sig mest til rette. Stædernes diplomatiske svar herpå forekommer ganske godt kalkuleret: De holdt sig ikke tilbage med smiger, som kunne gavne deres sag; de gik ind på kongens krav, når det kunne medføre en våbenhvile; i øvrigt prøvede de at slippe af med sagen ved at arbejde for domskollegier eller -handlinger uden stædernes egen repræsentation eller medvirken. Dette er tilfældet ved mødet på Hesterberg 1417 (ganske vist optrådte Visby og Hamburg her, men de to byer var pr. definition på hver deres herres side, så at deres vota ikke som sådan kunne siges at kompromittere en overordnet hanseatisk neutralitetspolitik). Ved mødet sankthans 1418 var stædernes uvilje til at repræsentere holstenerne eksplicit; deres vilje til at repræsentere kong Erik er

99 HR I:7 nr. 355 §16: ... *unde alse dar der beyder heren schedesheren recht affgesecht unde bezegeld aff van sik gegeven, unde vort umme eynen overschedesheren eyn gedregen hadden, alse an den heren Romischen koning, schededen se sik doch sunder vulkommen ende.*

100 HR I:7 nr. 403 p. 244-45: ... *alle dinge gemened hadden to eynem gantzen vasten ende to bringende; des doch, umme ichteswelker artikele willen, van den Holstenheren utgesat, nicht schen en konde, alse dat dar de here koning vor eynen overschedesheren eft overman utgesat hadden den Romischen koning, de Holstenheren utsatten dat Romesche riike.*

ikke dokumenteret, men man må regne det som stærkt sandsynligt, at de ikke havde stor lyst til at indlade sig herpå. Ved voldgiften i Fehmarnsund havde de haft held til at få lagt sagen i fyrstelige hænder. Endelig er der traktaten 15. juni 1423. Sammenhængen med Eriks og holstenernes *compromissum* om at lade kong Sigismund dømme i Slesvig-sagen kan derfor siges at knytte an til den lybsk anførte politiske linje, efter hvilken stæderne havde arbejdet de syv forudgående år. Ved at våbenhvile blev indgået og sagen overdraget til Sigismund, havde de for det første vundet tid. For det andet tog dette i høj grad brodden af traktatens juridiske og militære hjælpepligt. Og for det tredje, og dette var det vigtigste, havde de opnået kong Eriks anerkendelse af deres privilegier og hans garanti for deres overholdelse.

Principielt kunne kong Sigismund nøjes med at stadfæste en af de domme, som kong Eriks og holstenernes voldgiftsdommer havde afsagt i Fehmarnsund 1421. Disse domme var dog ikke videre klare, og det fremgår af hertug Heinrich Rumpolds brev af 1. januar 1423, at der skulle føres en decideret proces for kong Sigismund og de kurfyrster, fyrster, herrer, riddere og væbnere, han ville udvælge til processen.[101] Der skulle med andre ord føres en ny proces i forhold til den, der var blevet ført i Fehmarnsund. Det havde ganske vist været officiel dansk politik at fremlægge Slesvig-sagen for den tysk-romerske konge, og i 1415 havde man endda haft held til at få bekræftet Nyborg-dommen. Dette er ikke ensbetydende med, at stæderne ikke med en vis ret kunne forvente sig en for dem selv nogenlunde tålelig løsning fra Sigismunds side i 1423. Sigismunds og Eriks interesser havde krydset hinanden i trekantskomplekset Polen-Den tyske Orden-Estland, og man kunne med rette få det indtryk, at Sigismund ikke var meget interesseret i en udpræget dansk domininans i det baltiske rum. Sigismund havde 6. januar 1420 fældet dom imellem Polen-Litauen og Den tyske Orden, en dom der faldt ud til fordel for Ordenen, hvilket alt andet lige stod i modsætning til den danske politik. Så sent som i 1422 havde han ladet et ord falde til ordensudsendingen Jobst Quednau om, at ærkebiskoppen af Riga og kong Erik planlagde et angreb på Ordenen[102]; han syntes med andre ord ikke at være styret af sympati for kong Erik.[103] Der er al mulig grund til at tro, at han af sin samtid blev opfattet som en person, der kunne tilvejebringe løsninger af store og vanskelige spørgsmål. Ikke mindst var Sigismund hovedårsag til, at der var tilvejebragt enighed i kirken, også selv om hans reformtanker ikke kom til at slå fuldt igennem.[104] At han ikke i ét og alt rettede ind efter sin pommerske frænde, havde de personlig erfaring med i Lübeck, hvor Sigismunds aktion i foråret 1416 havde forhindret kong Erik i at vinde den afgørende diplomatiske gevinst, en tilbageføring af det gamle råd ville have været, efter hvilken aktion der i øvrigt havde indfundet sig

101 ST III nr. 454 p. 55.
102 Hansen 2009 p. 17.
103 Hoensch 1997 p. 288 f.
104 Hoensch 1997 p. 251.

ordnede forhold i Lübecks politiske liv. Der er derfor gode grunde til at antage, at en henskydning af den slesvigske sag for kong Sigismund passede stæderne udmærket.

Sammenfatning

På trods af den mislykkede rettergang i Slesvig by 24. juni 1418 lykkedes det de vendiske stæder at formidle en våbenhvile, som efter alt at dømme blev stipuleret til at vare to år, gældende fra 29. september. Men netop den mislykkede rettergang var udtryk for, at kong Eriks politik over for de vendiske steder ikke var lykkedes, idet det netop ikke lykkedes at få dem til at støtte ham i kampen mod holstenerne, hverken militært eller juridisk. Der er derfor en vis logik i, at han forsøgte sig med andre muligheder sommeren 1419, hvor traktaten med Polen bliver indgået. Traktaten er rettet imod Den tyske Orden og har et ekspansivt sigte i forhold til Estland. Estland-politikken kan ses på samme måde som Slesvig-politikken, idet begge har fælles programmatisk gods i form af kongemagtens ekspansion. Målet for kong Erik var til stadighed det samme, med Estland-politikken forsøgte han blot at tage et andet middel i brug.

I forbindelse med forhandlingerne om traktaten med Polen fandt retsforhandlinger sted i København sommeren 1419 angående biskop Jens Gereksen. Disse forhandlinger er af Henry Bruun blevet tolket som udtryk for opposition mod kong Erik. Dette er imidlertid umuligt, og tolkningen viser, at det ikke giver mening at trække begreberne *regimen regale* og *regimen politicum* ned over kildematerialet. En strukturel opposition til den ekspansive kongemagt kan ikke spores.

Traktaten med Polen gav kong Erik fornyet styrke. Sensommeren 1420 indledte han således sit angreb på Fehmarn. Det lykkedes imidlertid stæderne at formidle en våbenhvile og aftale om at mødes foråret 1421 i Fehmarnsund med henblik på en voldgiftssag imellem den danske og holstenske part. Et væsentlig element ved voldgiftssagen er, at den er et første forsøg for stæderne på at slippe væk fra kong Eriks krav om deres domfældelse i den slesvigske sag, i og med det var lykkedes dem at bringe voldgiften i stand kun med fyrstelige voldgiftsdommere. Ved voldgiften i Fehmarnsund blev de ideologiske fronter præciseret: Holstenerne krævede, at sagen skulle gå efter lensretten, hvilket var det samme som at kræve en indrømmelse af, at de havde ret, og at Slesvig var at betragte som et arveligt fanelen; kongens voldgiftsmænd afviste og krævede at sagen skulle gå efter dansk ret, hvilket for deres vedkommende var det samme som en apriorisk anerkendelse af kongens påstande. Hovedpåstanden kan sammenfattes i syllogismen Slesvig ligger i Danmark, i Danmark er der ikke arvelen, ergo er Slesvig ikke noget arvelen. Påstanden lægger sig i logisk forlængelse af den politik, der var blevet ført over for holstenerne siden formynderskabets dage, hvorfor den sproglige præcisering ikke kan siges at være udtryk for en egentlig politisk

nyorientering. Der kom ikke noget ud af voldgiftssagen i Fehmarnsund, og det lader til at kongens voldgiftsmænd skød sagen hen for kong Sigismund. I den forbindelse er det væsentligt at konstatere, at de vendiske stæder forsøgte at lægge pres på holstenerne for at gå med til kong Sigismund som opmand, dog i første omgang uden videre succes.

Som en udløber af den mislykkede voldgift lod kong Erik Skånes, Sjællands og Jyllands landsting erklære, at Slesvig hørte til Danmarks rige og altid havde gjort dette. Især jydernes vidnesbyrd er interessant, i og med det fremstiller den ekspansive kongemagts historeiopfattelse, og i og med påstanden om kongens arvelighed til Slesvig i egenskab af dansk land ligger i direkte forlængelse af de testamentariske bestemmelser fra 1397.

I efteråret 1421 og foråret 1422 var der ikke blot krig imellem Holsten og Danmark, men også tiltagende spænding imellem de vendiske stæder og Danmark. Inden det kom til en egentlig krig, sendte kong Sigismund sin udsending Heinrich Rumpold til Norden for at mægle fred. Herved indgik kong Erik og holstenerne ved nytårstide våbenhvile og en aftale, *compromissum*, om at lade kong Sigismund dømme i sagen imellem dem. Samtidig hermed opnåede kong Erik det, han havde arbejdet for siden 1416, nemlig en traktat med Lübeck, Lüneburg, Stralsund, Anklam, Rostock, Wismar og Greifswald om juridisk og militær støtte, utvivlsomst rettet imod holstenerne, selv om de ikke nævnes med et ord. Stæderne opnåede fri og sikker handel på de nordiske riger. Traktaten blev bekræftet i København 15. juni 1423, oven i købet under udvidelse af de medbeseglende stæders garanti for dronning Philippas livgeding i Sverige. Traktaten var dermed en knæsætning af forbindelsen imellem den ekspansive kongemagt og forsøget på at indlemme Slesvig i Danmarks rige. For stædernes vedkommende var traktaten mindre ubehagelig, end den kunne have været. Det er indlysende, at sikringen af den fri handel har været et væsentligt motiv for stæderne, men det virker alligevel besynderligt, at de seks stæder opgav neutraliteten, som de siden 1416 havde kæmpet indædt for. Motiverne hertil skal findes i kong Eriks og holstenernes *compromissum* om at lade kong Sigismund dømme i den slesvigske sag. Stæderne kunne med god grund forvente en rimelig afgørelse fra Sigismunds side, og i og med han havde overtaget sagen, så det omsider ud til, at de var sluppet af med den. I den forbindelse er det væsentligt at huske på, at stæderne siden den mislykkede voldgift i Fehmarnsund aktivt havde arbejdet for, at sagen om Slesvig kom for Sigismund.

5. Kong Eriks rejse

Ikke lang tid efter mødet i København trådte kong Erik ud på sin lange udenlandsrejse. Han indgik en traktat med Den tyske Orden 15. september 1423, der til forveksling lignede den med de 6 stæder indgåede i København tre måneder forinden. De to traktaters nærmest identiske ordlyd er væsentlig til at forstå kong Eriks magtfulde position. Kong Eriks, kong Sigismunds og kong Vladislav Jagiellos interesser kom til at blive flettet ind i hinanden i første halvdel af 1424 på en måde, så der ikke kunne være tvivl om den dom, der skulle komme til at blive fældet i Ofen 28. juni 1424. Derfor skal disse interesser skildres som baggrund for næste kapitels gennemgang af selve dommen og processen, der ledte til den.

5.1. Traktaten med Den tyske Orden 15. september 1423

Kong Erik må ikke lang tid efter indgåelsen af traktaten 15. juni i København have tiltrådt sin lange rejse med det overordnede mål at få den slesvigske sag afgjort ved kong Sigismund. Heinrich Rumpold var død senest 2. februar 1423, hvorfor, hvis Slesvig-sagen skulle holdes inden for tidsrammen, dvs. frem til 24. juni 1424, såvel holstenerne som kong Erik blev nødt til at begive sig til Sigismund. Peder Olsen sætter afrejsetidspunktet til sanktlaurentiusdag, dvs. 10. august; Vadstena-brødrenes dagbog siger dominicusdag, hvilket imidlertid ikke passer med Peder Olsen, idet sanktlaurentius ikke faldt på en søndag.[1] Hvorom alting er: Den 29. august 1423 var kongen i Wollin, hvorfra han sendte bud til Jordan Pleskow, rådsudsending fra Lübeck, Heinrich Bueck, rådsudsending fra Rostock, og Heinrich van Haren, rådsudsending fra Wismar. Disse havde indfundet sig i Wollin dagen før og må antages at have været en del af kongens følge. Kongen lod forstå, at højmesteren var interesseret i en traktat, men han ville ikke gå videre med sagen uden at have rådført sig med de tre rådsudsendinge.[2] Disse svarede, at de gerne indgik i en traktat, hvis blot højmesteren ville ophæve pundtolden. Dette nægtede højmesterens forhandler, komturen af Tuchel, imidlertid at gå ind på. Den 1. september meddelte kongen til de tre rådsudsendinge, at han ville ride til højmesteren og forsøge at bevæge denne til at ophæve pundtolden. Den 12. september befandt kongen sig i forhandlinger med højmesteren på slottet i Neu Stettin. Sidstnævnte var tilsyneladende stadigvæk ikke til sinds at give køb på pundtolden, også selv om han gerne ville indgå en traktat med kongen og stæderne. Kong Erik gjorde, hvad han kunne for at bevæge højmesteren og rådsudsendingene i retning af hinandens synspunkter, men lige meget hjalp det. Rådsudsendingene kunne således ikke gå med til en traktat, uden det dog lader til at have skabt bitterhed mod kongen.[3] Imidlertid er det ikke usandsynligt, at Jordan Pleskows, Heinrich Bueck og

1 Mollerup 1881 p. 714.
2 HR I:7 nr. 624 § 1.
3 HR I:7 nr. 624 § 4: *Dar wii to antworden, dat uns dat ninerleye wys stunde to donde, unde ok nycht mechtych en weren, unde beden den heren koning, alse sine gnade wol wuste, alse id stunde twischen sinen gnaden unde den steden, dat he den copman unde de stede also besorghede, alse wii wol wüsten, dat sine gnade gerne dede.*

Heinrich van Haren havde håbet på, at traktaten af 15. juni med kong Erik havde kunnet medføre en stærkere forhandlingsposition, hvilket håb de således måtte se skuffet.

Ikke desto mindre indgik kong Erik og hans pommerske frænder, hertugerne Otto, Casimir, Vartislav, Barnim og Bugislav på den ene side og højmesteren på den anden en traktat 15. september 1423, der i alt væsentligt var en højtysk gengivelse af traktaten med Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund, Anklam og Greifswald af 15. juni. Den største forskel syntes at være, at hvor den gensidige hjælpepligt i traktaten af 15. juni var på tusind mand, var den i traktaten af 15. september forhøjet til 2000.[4] Det er væsentligt, at traktaten med højmesteren helt entydigt er kalkeret over traktaten fra København 15. juni. Det viser, at den først og fremmest er udtryk for kong Eriks politik, og det viser, hvor magtfuld hans position må have taget sig ud sommeren 1423. Traktaten af 15. september er den sidste brik i argumentationen for, at bestemmelsen om at være sin allierede mægtig til ære og ret, i hvilket tilfælde den militære støtte kunne udskydes 6 måneder, nødvendigvis må være udtryk for kong Eriks og ikke de vendiske stæders politik. Det skulle være mærkeligt, hvis den lybske politik også stod bag traktaten med Den tyske Orden; en traktat som Daenell i øvrigt betegner som udtryk for kong Eriks overlegne styrke, selv om han stadigvæk ser bestemmelsen om *zcu eren vnd czu rechte mechtig* som en kattelem for højmesteren.[5] Man kan endda tilføje, at magtspillet omkring traktatens indgåelse understreger, at det ikke var den lybske/stadsvendiske politik, der lå til grund for traktatteksten, idet udsendingene fra Lübeck, Rostock og Wismar jo netop ikke ville indgå en traktat på grund af spørgsmålet om pundtolden. Det er dog stadigvæk ikke for meget sagt, at med en enslydende traktat med de vendiske stæder og med Den tyske Orden havde kong Erik opnået en kontrol med begge parter, som tre år forinden havde indgået en traktat, der var foranlediget af og rettet imod kongens ekspansive aspirationer i det østbaltiske rum. Disse aspirationer var ikke længere aktuelle, og med traktaten 15. september 1423 var det lykkedes kong Erik at sprænge den enighed, der måtte have været imellem de vendiske stæder og Den tyske Orden om at modarbejde hans politiske ambitioner.

Traktaten af 15. september blev imidlertid ikke endegyldigt beseglet af parterne, hvilket parterne lovede at gøre inden år og dag[6], for kong Eriks vedkommende med sit majestætssegl, for højmesterens vedkommende med sit store segl. Dette skete ikke, hvilket måske hænger sammen med, at det ikke lykkedes at finde en tilfredsstillende løsning på spørgsmålet om pundtolden. Ikke desto mindre må man hævde, at det med traktaten 15. september 1423 var lykkedes kong Erik at opnå en tilstand, således at holstenerne nu var ganske diplomatisk isolerede såvel fra hansestæderne

4 ST III nr. 456.
5 Daenell 1902 p. 316: ”Der Hochmeister deckte sich durch ihn den Rücken, aber der Vorteil für den König war ungleich bedeutender”.
6 ST III nr. 456a.

som Den tyske Orden.

5.1.1. Hvilke motiver lå bag traktaten?

Ved indgåelsen af traktaten 15. september 1423 havde kong Erik opgivet enhver tanke om at generobre Estland. En aggressiv holdning over for Den tyske Orden havde været snævert forbundet med dette projekt. Ligeledes snævert forbundet med projektet havde traktaten med Polen-Litauen været, en traktat, der nu var blevet ganske overflødiggjort, ikke mindst på grund af at Eriks fødte fjende, markgreven af Brandenburg, og kong Vladislav Jagiello havde indledt et samarbejde, der havde medført, at forlovelsen imellem kong Vladislavs datter Hedvig og kong Eriks designerede efterfølger Bugislav var blevet ophævet til fordel for forlovelse med brandenburgerens søn.[7] Ret hurtigt må ægteskabsplanerne imellem Bugislav og Hedvig være blevet underløbet af kong Vladislav, idet vi 8. april 1421 har efterretninger om polske adeliges protest imod, at Hedvig var blevet lovet væk til den brandenburgske kurfyrste Friedrich.[8] Dette skulle blive et anklagepunkt, som kong Erik fremførte, da han, kong Sigismund og kong Vladislav mødtes i Krakow marts 1424.[9] Men i øvrigt skal kong Eriks motiver ses i lyset af konflikten om Slesvig. Det forhold, at traktaten med Den tyske Orden er fuldkommen kalkeret over traktaten af 15. juni med stæderne, mere end antyder kongens hovedanliggende, dvs. krigen mod holstenerne om Slesvig. Med traktaten af 15. september havde også Den tyske Orden tilsagt hjælp til kong Erik i dennes kamp mod holstenerne. Dertil kommer, at kong Sigismund siden 1420 havde støttet Den tyske Orden, hvorfor man kan hævde, at Erik må have vurderet det opportunt at lægge sig politisk efter Sigismund, nu denne var udset til at dømme i den slesvigske sag.

Var Slesvig vigtigere end Estland? Ud fra en rent deskriptiv analyse kan man konstatere, at Estland-politikken indstilles til fordel for Slesvig-politikken. Men som påpeget ovenfor er de tiltag, man kan konstatere i forhold til Estland, udtryk for den samme ekspansive kongemagtsidologi, der gør sig gældende over for Slesvig, hvorfor Estland-politikkens ophør udelukkende skal ses som en prioritering dikteret af omstændighederne, snarere end en ideologisk nyorientering. Derfor må spørgsmålet snarere lyde: Hvorfor prioriterer kong Erik Slesvig i forhold til Estland? Hvis man anstiller økonomiske betragtninger, ville kontrol med Estland kunne medføre en væsentlig dominans over hele det hanseatiske handelssystem, for så vidt angår transport og udskibning af varer fra Novgorod. En sådan dominans ville bestemt ikke blive mindre på grund af kontrollen med Gotland og Viborg.[10] Der kunne således være gode økonomiske grunde til at sætte sig i besiddelse

7 Riis 1995 p. 71 og 73.
8 Hansen 2009 p. 13.
9 Riis 1995 p. 74.
10 Riis 1995 p. 71.

af Estland, men sådanne grunde lader ikke til at have ligget kong Erik voldsomt på sinde, ligesom økonomiske overvejelser ikke kan konstateres at have haft videre betydning i forhold til Slesvig. De politiske motiver, derimod, stod nærmest i kø for at blive taget i anvendelse, når det kom til Slesvig: det nedarvede fjendskab med holstenerene, det konstante pres fra holstenernes side for at blive forlenet, det konstante modpres fra dansk side, de regulære krigshandlinger og retssager etc. Slesvig var et konstant, aktuelt spørgsmål, hvorimod Estland trods alt siden 1346 havde været ganske irrelevant for den politiske udvikling i Danmark. Alt andet ufortalt må man derfor hævde, at et forsøg på at indlemme hertugdømmet Slesvig i Danmarks rige var forbundet med usammenligneligt større prestige end et forsøg på at vinde Estland tilbage fra Den tyske Orden, som i øvrigt ikke anstillede yderligere problemer, efter den danske overtagelse af Gotland i 1407 og da slet ikke efter Ordenens grundlæggende svækkelse i 1410.

For Den tyske Orden synes motiverne indlysende til at indgå traktaten 15. september 1423. Siden 1410 havde Ordenen befundet sig i en særdeles vanskelig situation, som først i 1420 begyndte at lysne med Sigismunds dom til Ordenens fordel og alliancen med de vendiske stæder. Men en direkte alliance med kong Erik betød en farlig fjende mindre, og ikke mindst at denne nu entydigt afstod fra yderligere anslag i Estland-sagen. Som det var tilfældet med stæderne, kunne Ordenen have gode grunde til at antage, at de stipulerede forpligtelser ikke ville blive krævet, eftersom våbenhvile imellem holstenerne og Danmark var blevet indgået, i løbet af hvilken man kunne forvente en rimelig afgørelse ved kong Sigismund.

5.2. Kong Erik og kong Sigismund

Holstenerpræsten nævner slægtskabet imellem kong Erik og kong Sigismund, hvilket skulle have været medvirkende årsag til Ofen-dommens udfald.[11] Og ganske rigtigt havde det været en konstant i dansk politik siden Kolding-forliget i 1411 at få Slesvig-sagen afgjort ved den tysk-romerske konge, men spørgsmålet er, om man heraf kan tillade sig at antage, at Eriks og Sigismunds politik nærmest var hinandens spejlbilleder, således som Niitemma giver udtryk for.[12] Dette synes ikke at være tilfældet, når man ser på begivenhederne siden 1416: Det forhold, som Bader beskriver angående voldgiftsdomme, at disse ikke på nogen måde kunne betragtes som endegyldige, og at man dermed var tilbøjelig til at søge flere domme i samme sag, synes at karakterisere kong Eriks ihærdige bestræbelser på at få udvirket en dom ved udvalgte hansestæder, dvs. først og fremmest de vendiske stæder, til trods for, at han allerede havde to domme (nemlig Nyborg- og Konstanz-dommen); også selv om ingen af disse var egentlige voldgiftsdomme, idet kong Erik havde

11 PB Cap. XLIV. Cf. Erslev 1901 p. 182; Hoffmann 1990 p. 250
12 Niitemaa 1960 p. 120.

saboteret det *compromissum*, de kunne have hvilet på.[13] Men noget kunne tyde på, at Erik vurderede, at en ny domfældelse i den slesvigske sag ved udvalgte hansestæder kunne afstedkomme diplomatiske forviklinger i forhold til kong Sigismund, der jo allerede havde afgjort sagen i Konstanz godt et år tidligere: Han bad Sigismunds sendebude i Flensborg meddele deres herre, at han – Erik – havde budt sig til ære og ret og fremdeles var ærbødig, således at Sigismund var forsikret om, at der ikke var tilføjet ham noget brud.[14] Hvis det nu forholdt sig således, kan man jo spørge, hvorfor Sigismund overhovedet skulle have det at vide. I den forbindelse skal det siges, at Erik var blevet ganske underløbet af sin fætter, der umiddelbart efter at have tildømt ham Slesvig i 1415 i Konstanz, ophævede Achten over det nye råd i Lübeck[15], der nyligt havde allieret sig med holstenerne, for derefter med sin aktion i foråret 1416 over for samme nye råd at afskære kong Erik fra at tage et afgørende diplomatisk stik hjem, der ville have været særligt værdifuldt i kampen mod holstenerne. Kong Erik tabte dermed til Sigismund i spillet om at blive den, der kom til at stå som redningsmand for det gamle råd i Lübeck i foråret 1416.[16] I forhold til Den tyske Orden synes Erik og Margrethe i 1412 at blande sig i Sigismunds affærer, hvilket ikke tyder på stor samklang[17]; ganske vist var traktaten med Polen 1419 sket i samklang med Sigismunds politik over for Den tyske Orden, men 6. januar 1420 vendte Sigismund fuldkommen, tvunget af det böhmiske husitteroprør, og fældede dom i Breslau til fordel for Den tyske Orden mod Polen-Litauen.[18] Spillet om Estland var dermed sat på pause for Eriks vedkommende, hvilket ganske vist ikke afholdt ham fra forsøg på at gøre sin indflydelse gældende i kirkelige sager.[19] Man må derfor sige, at holstenerpræstens bemærkning om slægtsskabet imellem kong Erik og kong Sigismund ikke afspejler en politisk realitet. At Sigismund i foråret 1424 var i en situation, hvor han havde brug for så mange forbundsfæller som muligt, og at det derfor ville give fuldkommen god mening at efterkomme kong Eriks påstand i Slesvig-sagen, er imidlertid hævet over enhver tvivl, hvilket skal vises i det efterfølgende:

13 Bader 1929 p. 54.
14 HR I:6 nr. 293 § 35. Cf. Seeliger 1910 p. 29 f.
15 LUB 5 nr. 533 og 534.
16 Cf. Hedemann 2010 p. 146-147. Seeliger, der i øvrigt ikke har illusioner om fætterkærligheden imellem kong Erik og kong Sigismund, fremstiller besynderligt nok sagen, som om Sigismunds indgriben var en stor fordel for kong Erik p. 23: ”Durch das Eingreifen Sigmunds war das Schicksal des neuen Rats entschieden. Am 16. Juni 1416 wurde der alte Rat durch die königlichen Gesandten [dvs. kong Sigismunds gesandter] und die Sendeboten der Hansestädte in seine alte Stellung zurückgeführt … König Erich konnnte mit diesem Resultat sehr zufrieden sein. Von der Dankbarkeit des alten Rats, der ja schon mit Margarethe gute Freundschaft gehalten hatte, konnte er jetzt auch kräftige Unterstützung gegen die widerspenstigen Holsten erwarten”. Som sagt er det min opfattelse, at Sigismunds indgriben i den lybske sag forhindrede kong Erik i at tage et afgørende diplomatisk stik hjem. Og udviklingen frem til de af Heinrich Rumpold formidlede aftaler 1.-6. januar 1423 viser da også, at kong Erik bestemt ikke kunne regne med kraftig understøttelse fra hanseaterne i almindelighed og lübeckerne i særdeleshed, hvad Slesvig angik.
17 Hansen 2009 p. 6-7
18 Seeliger 1910 p. 41.
19 Mollerup 1880 p. 10-11; Riis 1995 p. 73.

Et af tidens store spørgsmål var den omsiggribende husittisme. Sigismund havde selv foranstaltet, at Jan Hus blev henrettet på bålet i Konstanz 6. juli 1415, og havde bekæmpelse af husittismen som et af sine absolut vigtigste projekter.[20] Der kan ikke være tvivl om, at da Heinrich Rumpold blev sendt til Norden for at tilvejebringe fred og en dom imellem den danske og den holstenske part, var det faktisk oprigtigt ment, da der i hans opdrag stod, at kræfterne kunne anvendes bedre end til strid i Norden, nemlig til at bekæmpe kætteriet, der havde antaget et omfang, så det reelt truede magtbalancen i det østlige Europa. Sigismund havde beskyldt Vladislav Jagiello for at beskytte kætterne, hvilket havde foranlediget dommen 6. januar 1420 til Den tyske Ordens fordel, og da de to konger mødtes i Kärsmark marts 1423, ved hvilken lejlighed de blev forligte, blev Vladislav nødt til at garantere, at han ikke ville hjælpe husitterne i deres ondskab.[21] Det gik ikke videre godt med bekæmpelsen af husitterne, og 17. januar 1424 slog de seks tyske kurfyrster sig sammen i Bingen, hvor de udstedte erklæring om at ville modstå Böhmens frafald fra riget, hvilket angiveligt skulle være en risiko, al den stund at det husittiske kætteri udsprang fra Böhmen. Yderligere fordrede kurfyrsterne at komme i besiddelse af den fulde regeringsmagt, når Sigismund opholdt sig uden for riget. Ganske vist var kurfyrsternes erklæring ikke så hård, som den kunne have været: I et første udkast blev Sigismund i stærkere vendinger bebrejdet de manglende resultater, hvad angik bekæmpelsen af husitterne. Ikke desto mindre lignede erklæringen til forveksling den af 11. april 1399 udstedte Boppard-erklæring, der var indledning til afsættelsen af Wenzel 4. Beskeden var således temmelig umisforståelig: Sigismund befandt sig reelt i en situation, hvor hans position som tysk-romersk konge var i fare. Om kurfyrsterne vitterligt havde Sigismund under mistanke for at nære sympati for det husittiske kætteri, eller om denne mistanke var et bekvemt skalkeskjul for deres utilfredshed over at blive tilsidesat i anliggender, som de mente, de burde inddrages i, er vel ikke til at sige. Sikkert er det, at samme tid indløb en skrivelse fra pave Martin 5., hvori Sigismund blev bebrejdet sin halvhjertede og utilstrækkelige indsats over for kætterne. En hovedfigur i Bingen-forbundet var netop den Friedrich af Brandenburg, som med sønnens ægteskab med Vladislav Jagiellos datter stod til at få afgørende kontrol med Polen-Litauen. Hoensch skriver, at den alvorlige situation taget i betragtning, bestod til stadighed et rimeligt forhold til visse af kurfyrsterne, hvilket kan ses af, at det samlede kurfyrstekollegium behandlede Erich af Lauenburgs klager over ikke at være blevet tilgodeset som arving til Kursachsen, og at det fik lov at afslutte en strid imellem pfalzgreve Ludvig 3. og markgrev Bernhard af Baden. Man kan vel hertil sige, at disse trods alt ikke særligt højt profilerede politiske sager egnede sig udmærket til at holde kurfyrsterne beskæftiget, så de ikke gjorde sig yderligere besværlige over for Sigismund

20 Hoensch 1997 p. 206 ff.
21 Hoensch 1997 p. 312.

selv. At der var tale om en magtkamp imellem Sigismund og kurfyrsterne, kan der ikke være tvivl om, hvilket fremdeles vil afspejle sig i konflikten om Slesvig, hvor holstenerne, som det skal vises, igen og igen slår på, at ikke blot Sigismund, men Sigismund og kurfyrstekollegiet, som de kunne forvente sig betydelig velvilje fra, skal dømme i sagen; det blev der dog ikke noget af. Hoensch skriver således med rette, at Sigismund personligt påtog sig at afgøre striden imellem kong Erik og holstenerne, denne strid, der var "ganz Norddeutschland beunruhigend"l.[22]

5.3. Mødet i Krakow imellem kongerne Sigismund, Vladislav og Erik marts 1424

Den 21. september 1423 havde kong Sigismund ved to af sine udsendinge inviteret kong Erik til Ofen, en invitation som Erik ikke umiddelbart havde været i stand til at imødekomme. Ikke desto mindre havde Sigismund meddelt, at det ikke skulle skade hans ret – utvivlsomt en hentydning til retssagen om Slesvig – hvis han ikke dukkede op personligt. Herom udbad de kongelige råder sig de vendiske rådsudsendinges mening. Disse følte sig imidlertid ikke i stand til at råde i denne sag, men ville gerne høre, hvad de kongelige råder selv havde tænkt sig, og udtale deres mening herom. De kongelige råder var blevet enige om, at kongen ikke burde begive sig længere bort end Breslau, hvilket de vendiske rådsudsendinge tilsluttede sig. Kongen meddelte således til Sigismunds udsendinge, at han ville nøjes med at drage til Breslau, men beordrede sine råder Aksel Pedersen (Thott), Erik Pedersen og Erik Eriksen at drage tilbage med udsendingene.[23] Det er slående, så relativt tillidsfuldt et samarbejde man kan konstatere imellem kongen, hans råder og de vendiske rådsudsendinge i forbindelsen med traktaten 15. september. I spørgsmålet om, hvorvidt kongen skulle drage til Ofen eller blot begive sig til Breslau, ville de danske råder vel ikke forhøre sig hos de vendiske udsendinge, hvis disse var fuldkommen uinteresserede i det, der var målet for kongens færd, nemlig en dom ved Sigismund.

Kong Erik trak sig tilbage til Landsberg. Den 25. november kan han konstateres at have været i Stolp, hvor han endnu ikke havde hørt nyt fra kong Sigismund. Den 22. december skulle de to have mødtes i Breslau, hvilket dog ikke synes at have været tilfældet. Den 8. februar 1424 var Sigismund i Ofen. På denne dag gav han befaling til den retslærde Ludovicus de Cattaneis om at drage til Norden for at indhente procesindlæg fra den danske såvel som den holstenske side.[24] Ludovicus' opgave var for så vidt den samme som i sin tid Heinrich Rumpolds, dog med den afgørende forskel, at Ludovicus ikke var bemyndiget til at afsige dom i sagen. Den 22. februar 1424 var der rygter om et møde imellem kong Sigismund, kong Erik og kong Vladislav Jagiello i Krakow. Dette kan umuligt have været tilfældet for kong Sigismunds vedkommende, som netop på

22 Hoensch p. 320-22.
23 HR I:7 nr. 624 §§ 6-7.
24 SRD VII p. 264 ff.

den dato befandt sig i Ofen.[25] I øvrigt efter han 17. februar havde erklæret over for hertugerne Otto og Kasimir af Pommern-Stettin, kong Eriks frænder, at deres hertugdømme stod i direkte lensforhold til ham selv, hvilket var et slag imod Sigismunds fjende, Friedrich af Brandenburg, der hævdede at have lenshøjhed over dette hertugdømme.

Den 5. marts har vi den første sikre efterretning om et møde imellem kong Sigismund og kong Erik, som sammen i Krakow fejrede kroningen af dronning Sophia. Forinden havde kong Erik forsøgt at bevæge den polske konge til at genoptage ægteskabskontrakten imellem Bugislav og Hedvig.[26] Det er klart, at da de tre konger mødtes i Krakow, havde kong Erik og kong Sigismund en indlysende interesse i at modarbejde den polske konges ægteskabsplaner, for så vidt angik formælingen imellem Hedvig og brandenburgeren. Det lykkedes dog hverken kong Erik eller kong Sigismund at rokke kong Vladislav ud af stedet, og de måtte rejse med uforrettet sag i ægteskabsspørgsmålet. Den 25. marts er der underretning om, at storkomturen fulgte begge konger til Ungarn, hvor de må have opholdt sig i hinandens selskab igennem hele foråret. Der må have været en almindelig antagelse af, at den dom, kong Sigismund var udset til at forkynde imellem kong Erik og holstenerne, i hvert fald ikke ville være imod kongen. I forhold til stædernes kalkule ved indgåelsen af traktaten 15. juni 1423 havde situationen nu ændret sig, således at Sigismund så afgjort havde en interesse i at støtte kong Erik fuldt og helt som modvægt til den alliance, der tegnede sig imellem den polske konge og Brandenburg, hvilket var det samme som en alliance imellem den polske konge og det kurfyrstelige Bingen-forbund rettet imod Sigismund.

Sammenfatning

Kong Erik drog afsted fra sine riger sensommernen 1423 med det hovedformål at opnå en dom ved kong Sigismund i den slesvigske sag. Den 15. september 1423 indgik kong Erik sammen med sine pommerske frænder en traktat med Den tyske Orden i Neu Stettin. Alliancen var udtryk for, at samarbejdet med kong Vladislav Jagiello af Polen-Litauen omkring en eventuel generhvevelse af Estland hørte op. Traktaten 1423 var først og fremmest for kong Eriks vedkommende indgået for at styrke hans position i kampen mod holstenerne. Traktaten er væsentlig i argumentationen for, at bestemmelsen om at hjælpe den allierede til retten ikke kan betegnes som en kattelem, hverken for de stæder der havde beseglet traktaten 15. juni eller for Den tyske Orden.

Politiske modsætninger kan konstateres at have været til stede imellem kong Erik og kong Sigismund helt tilbage til 1412. Det var således ikke nogen given ting, at Sigismund ville følge kong Eriks påstand i Slesvig-sagen, men i begyndelsen af 1424 befandt Sigismund sig i en situation,

25 Cf. Reg. imp. XI:1 nr. 5811 ff.
26 Mollerup 1881 p. 730-32.

så han ikke kunne tillade sig at støde Erik fra sig. Situationen bundede i vanskelighederne med at bekæmpe husittismen og den hermed opståede kurfyrstelige opposition, der fandt sit udtryk ved indgåelsen af forbundet i Bingen 17. januar 1424. Ledende figur i denne opposition var Friedrich af Brandenburg, til hvis søn den polsk-litauiske kong Vladislav havde lovet sin datter Hedvig til ægte i modstrid med en aftale om ægteskab imellem selvsamme Hedvig og kong Eriks designerede efterfølger Bugislav. Der tegnede sig dermed en for Sigismund farlig alliance imellem kurfyrsterne og kong Vladislav, og såvel kong Erik som kong Sigsimund havde interesse i at modarbejde Vladislavs planer om ægteskab imellem brandenburgeren og hans datter, da man mødtes i Krakow marts 1424 til kroningen af Vladislavs hustru, dronning Sophia. Det lykkedes ikke at bevæge Vladislav væk fra det brandenburgske spor, hvorfor Sigismunds og Eriks interessefællesskab kan siges at være blevet så meget des tydeligere, da de drog fra Krakow 25. marts 1424.

6. Processen og Ofen-dommen

Fra 1. januar 1423 til 28. juni 1424 førtes i forskellige stadier den proces, der udmundede i kong Sigismunds domfældelse, hvorved Slesvig blev tildømt kong Erik og Danmarks rige. Målet med dette kapitel er at illustrere, at de ideologiske positioner, kong Erik gav udtryk for, var programmatisk overensstemmende med det, der var blevet fremført siden formynderskabets dage, og tillige, at en holstensk modideologi udkrystalliserede sig i forhold hertil. De ideologiske positioner er afgørende for afhandlingens hypotese.

6.1. Processen i Danmark for Heinrich Rumpold

Stort set samtidig med Heinrich Rumpolds brev af 1. januar 1423, hvorved der blev indgået våbenhvile, og hvorved kong Erik og holstenerne indgik deres *compromissum,* påbegyndtes selve retssagen. Størsteparten af processen er overleveret i Ludovicus de Cattaneis' notarialinstrument, som har en entydig antiholstensk tendens. Det skal understreges, at når synspunkter fra den ene eller anden part refereres, er det kun udtryk for netop dette, den pågældende parts synspunkt, og ikke et udtryk for en egentlig kendsgerning. Holstenernes anklage- og forsvarsskrift er dateret 5. og 19 januar; kongens 6. og 9. januar.[1] Processen afspejler ganske mønsteret for en voldgiftssag.[2] I Ludovicus de Cattaneis' notarialinstrument publiceres kongens anklager først, hvad der utvivlsomt afspejler en vis tendens rettet mod holstenerne. Det er klart, at anklage- og forsvarsskrifterne må betragtes som særdeles utroværdige, for så vidt angår beskrivelsen af retsforhold og fjendens handlinger. Skrifterne vil derfor blive analyseret ud fra, at de begge har intention om at etablere en retlig tilstand, snarere end de bygger på en sådan. I etableringen af parternes påstande vil deres respektive anklage- og forsvarsskrifter blive betragtet under et, eftersom forsvarsskrifterne snarere er en uddybning af anklagerne end egentlige forsvarsindlæg.

Heinrich Rumpolds *compromissum* 1. januar 1423 kan siges at være en forenkling af processen, i og med dommen udelukkende tilfaldt ham at afsige eller kong Sigismund, som Heinrich Rumpold forbeholdt sig ret til at henskyde sagen for. Der var med andre ord ikke domskollegier, der skulle afsige deres kendelse først. Med lidt god vilje kan man sige, at der allerede var fældet voldgiftsdomme ved parternes domskollegier, nemlig dem der blev afsagt i Fehmarnsund 1421, hvorefter Heinrich Rumpold eller Sigismund som opmand skulle vælge den ene eller den anden. Som man vil kunne konstatere er der ikke just bogstavelig overensstemmelse imellem kong Eriks voldgiftsdommeres udtalelse og den dom, kong Sigismund skulle komme til at afsige i Ofen 1424, men hvad angår mening og intention, er der særdeles god overensstemmelse. Forbindelsen til Fehmarnsund-rettergangen synes også at bestyrkes af, at parternes anklager og

1 SRD VII p. 293, 276, 272 og 303.
2 Bader 1929 p. 47-48: ”Das Verfahren war grundsätzlich ein m ü n d l i c h e s. Klage, Antwort, Rede und Widerrede wurden von den Parteien vorgetragen”.

forsvar for Heinrich Rumpold i høj grad var kalkeret over Fehmarnsund-rettergangens indlæg.

6.1.1. De danske påstande

Kong Erik lægger ud med at anklage holstenerne for at være i uretmæssig besiddelse af Gottorp og øvrige lokaliteter i *Sunderjutland,* herunder Dänischwold, Als, de frisiske herreder m.m. Hertil har kong Erik Guds ret, sand og god ret, såvel arveret, *ex parte hereditatis,* som ret på vegne af Danmarks krone og rige. Det er klart, at anvendelsen af betegnelsen *Sunderjutland* betegner en sproglig skærpelse i forhold til Nyborg-dommen, som for det meste anvender betegnelsen *ducatus Slesvicens,* bortset fra på et punkt, nemlig da kong Erik afviste hertug Heinrich af Lüneburgs forhandlere, fordi de ikke var fra *Sunder Jucia.* Den sproglige skærpelse sættes i relief senere i kong Eriks svar på holstenernes anklager, hvori det hedder om Sigismunds Konstanz-dom fra 1415, at i denne tildømte han kongen landet Sønderjylland, *terram Sunder Jutland,* det land som holstenerne kaldte Slesvig hertugdømme.[3] Betegnelsen *terram Sunder Jutland* anvendes imidlertid ikke i Konstanz-dommen, men netop betegnelsen *ducatum Slesvicensem.* Det er dog væsentligt at holde fast i, at den sproglige skærpelse ikke udtrykker en grundlæggende ændring af synspunkt imellem Nyborg-dommen i 1413 og påstandene i 1423, således som den sproglige skærpelse, der kan konstateres i forbindelse med den mislykkede voldgift i Fehmarnsund, heller ikke var udtryk for grundlæggende ændringer i kong Eriks opfattelse af Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige.

Med hensyn til ”Guds ret” er det jo en floskel, man støder ofte på, men der kan næppe være tvivl om, at kong Erik herudover hentyder til det forhold, at hele det ekspansive program blev religiøst sanktioneret af pave Bonifacius 9. i 1401. I 1411 udtalte pave Johannes 23., at Slesvig hørte under den danske konge, og vendingen Guds ret går igen under processen i Fehmarnsund.[4]

Med hensyn til arveretten, som i Nyborg 1413 blev fremført adskillige gange, tilføjes *ac si in jure hereditas esse deberet*[5], hvilket formodentlig skal fortolkes i overensstemmelse med det jyske vidnesbyrd fra 1421, at kong Erik havde arveret til Slesvig, idet Slesvig blev forudsat beliggende i Danmarks rige, hvilket land kong Erik havde arvet, om end der ikke var tale om en arveret, man kunne fødes til. Når man sammenholder det jyske vidnesbyrd med den besynderlige vending *ac si in jure hereditas esse deberet,* synes en emendation til *ac si in jure nativitatis esse deberet* således at være berettiget. Atter kan man spørge om, hvorfor betingelsessætningen overhovedet anføres. Grunden må være den samme som i jydernes vidnesbyrd fra 1421, idet meningen med at tilføje betingelsessætningen ikke er at fratage påstanden om arvelighed kraft, men tværtimod at understøtte legitimiteten af netop den form for arv, som kong Erik fik fra dronning

3 SRD VII p. 296.
4 ASHF 13. hft. p. 93.
5 SRD VII p. 266.

Margrethe. Men hvorfor ikke blot gøre som i Nyborg-dommen, hvor udtrykket arveret og *materna successione* var blevet brugt uden tilføjelser? Svaret må ligge i, at i 1413 kunne der stadigvæk være håb om en biologisk arving til kong Erik, hvorfor påstanden om arvelighed af tronen ikke var nødvendig at forsyne med tilføjelser. Allerede før 1421 stod det klart, at kong Eriks fætter Bugislav var blevet udset til kongens efterfølger. Således omtales Bugislav i 6 frelsebreve fra 1416 på en måde, så man ikke er i tvivl om, at han er designeret efterfølger til kong Erik.[6] Den 30. juni 1420 havde den store omordning af Philippas livgeding fundet sted, i hvilken forbindelse Bugislav officielt blev designeret som efterfølger.[7] Bugislavs arvelighed til tronen måtte nødvendigvis være identisk med Eriks. Eriks påstand om arvelighed til Slesvig peger både på ham selv som legitim arving til Danmarks rige som sådan og på hans efterfølger, hvorfor betingelsessætningen *ac si in jure nativitatis esse deberet* peger direkte ind i kernen af det regeringssystem, som Erik havde overtaget, og som han havde intentioner om at give videre til Bugislav. Kong Erik var blevet valgt til at arve, ligesom planen utvivlsomt må have været for Bugislav. Hverken kong Erik eller Bugislav var født med arveretten til Danmarks rige, men arveretten gjaldt, som om de var blevet født med denne ret. Arven var man dermed ikke født, men valgt til, hvilket ligger i logisk forlængelse af 1397-brevets testamentariske bestemmelser. Hermed var kong Erik så tæt på at formulere sine dynastiske ambitioner, som han overhovedet kunne, uden at Danmarks principielle status som valgrige dermed var blevet afskaffet.

Det forhold, at hverken kong Eriks eller Bugislavs arveret betød en principiel afskaffelse af valgkongedømmet, var på sin side vigtigt i kongens argumentation. Således påstod han, at han til holstenerne ikke retmæssigt skulle, kunne eller ville overdrage *terram Jutland, cujus verus rex electus sumus*.[8] Netop henvisningen til, at kong Erik var valgt konge, var led i hans anden påstand, at han havde ret til Slesvig på vegne af Danmarks krone, hvortil han var valgt. Således var kong Eriks ret til Slesvig baseret på to lige gyldige retsopfattelser, nemlig arveretten, for så vidt som Slesvig anførtes som en arv, dvs. en personlig arv fra dronning Margrethe, og den ret, som kongen i egenskab af valgt konge af Danmarks rige havde til Slesvig. De to retsopfattelser kan synes at overflødiggøre hinanden, men i samtiden har det næppe været en relevant betragtning. Retsopfattelsen havde et klart kvantitativt tilsnit, og jo mere ret man kunne anføre, desto bedre. I argumentationen er således hele kongemagtens spektrum foldet ud fra en tidsbunden personlig ejendomsret til en tidløs abstraktion. I den forstand var det forhold, at kong Erik omtalte sig som valgt konge, ikke en modsigelse til hans påstand om arveret, men tværtimod en forøgelse af hans ret til Slesvig.

6 GD II:1 p. 157 ff.
7 SD (Silfverstolpe) nrr. 2793 og 2793.
8 SRD VII p. 302.

Til den positive påstand om kongens ret til Slesvig var den negative påstand om holstenernes manglende ret til Slesvig som arveligt len nært knyttet. Hverken kong Erik eller nogen af hans forgængere havde overdraget Slesvig som len, blev det påstået, idet det af Danmarks love fremgik, at ingen kunne overdrage len, og at ingen måtte få arvelige len, eftersom lensretten ikke gjaldt for Danmark.[9] Denne påstand forudsatte som i Nyborg-dommen en opfattelse af Slesvig som et i Danmark beliggende land. For at illustrere, at lensretten ikke gjaldt i Danmark, anførte Erik den danske arveret, hvor søn og datter ligeligt fulgte faderen, sønnen fulgte moderen, og "lensret er ikke nødvendig", fordi på samme måde fulgte søsteren broderen, broderen søsteren og moderen sønnen, og dernæst hvem der var tættest blodsbeslægtet med afdøde såvel på mandlig som på kvindelig side. En ting er, at ræsonnementet er rettet imod lensretten, men det er næppe tilfældigt, at arvegangen er helt i overensstemmelse med kong Eriks påstand om at have arvet Danmarks rige, herunder Slesvig, fra dronning Margrethe, som på sin side havde arvet tronen fra kong Oluf.[10] Den danske argumentation for egen adkomst til Slesvig og imod holstenernes er således båret af hele tankegangen bag Kalmarunionens ekspansive kongemagt: Der er et utilsløret dynastisk præg forbundet med påstanden om arvelighed til Slesvig, eftersom denne forudsætter arvelighed til Danmarks rige.

Holstenernes påstand om at være i besiddelse af Slesvig som arveligt len gik kong Erik yderligere imod, idet han anførte pantebyttet fra 1340, hvorved grev Claus og grev Heinrich fik Gottorp og det meste af Nordslesvig i pant. Kong Erik spurgte retorisk, hvorfor det var nødvendigt for dem at modtage deres ældgamle arv som pant? I øvrigt et pant, som Erik og samtlige af hans forgængere siden pantsættelsen angiveligt havde prøvet at indløse. Meningen har næppe været, at man ikke kunne arve panter, hvilket Erik da også, muligvis uden at ville det, anerkender, netop ved sin påstand om flere generationers indløsningsforsøg. Kongen fremførte, at holstenerne ikke kunne besidde, hvad de besad, som "fredelig besiddelse", *quietam possessionem,* og "hvad nogen har i pant ved arv, kan vedkommende ikke tilbageholde som arvelig ejendom, *dominium*".[11] Meningen må således være, at har man noget i pant, er ejendomsretten hertil begrænset af indløsningsretten, hvorimod man ikke har nogen begrænsninger i sin ejendomsret, hvis denne skyldes *dominium*, hvormed besiddelsen er at betegne som *quieta possessio*. Men netop fordi holstenerne – ifølge kongen – stadigvæk havde Gottorp og "adskillige andre slotte" i pant, kunne de ikke gøre denne *quieta possessio* gældende. En særlig udfordring for kong Erik synes således Flensborg og Nyhus at være, i og med han selv netop havde overtaget disse som pant, og i og med holstenerne havde

9 SRD VII p. 267.

10 SRD VII p. 295. Vendingen *quod filia succedit in hereditate patri eque bene sicut filius et filius patri* må nødvendigvis emenderes til *quod filia succedit in hereditate patri eque bene sicut filius et filius matri.*

11 SRD VII p. 294: *quicquid aliquis in pignus habet de hereditate non potest aliquo tempore de jure aliquod hereditarium dominium retinere.*

anklaget ham for det samme, som han anklagede dem for mht. Gottorp, nemlig at forhindre dem i indløsningen heraf. Hertil svarede Erik, at han havde grev Heinrich og hertuginde Elisabeths brev på Flensborg og Nyhus, hvormed han formodentlig sigter til pantebrevet fra Hindsgavl 1409. Hermed havde Erik i første omgang anerkendt, at hans adkomst til Flensborg og Nyhus faktisk skyldtes et pant, men han gjorde for en sikkerheds skyld den tilføjelse, at holstenerne ingen ret har haft til byen og slottet.[12] Dette er samme tankegang som i Nyborg-dommen, hvori det hedder om pantsættelsen af Flensborg og Nyhus til Margrethe og Erik, at den i virkeligheden fandt sted som en slags skadeserstatning og i øvrigt under bibeholdelse af Eriks arve- og forleningsret.[13] Når det kom til Aabenraa og Haderslev, lagde Erik for så vidt heller ikke skjul på, at hans adkomst hertil skyldtes pant, men i øvrigt havde han også Guds og kronens ret.[14] Det ville med andre ord sige, at diskvalificeringen af besiddelse af slotte og lande som følge af, at besiddelsen skyldtes pantsætning, var reserveret for holstenerne!

Kong Eriks sidste principielle påstand var af mere geografisk karakter og synes at spille på det forhold, at hertugdømmet Slesvig tillige kunne kaldes hertugdømmet Jylland, hvilket holstenerne havde gjort[15]; men Jylland var jo kongerigets største land, over hvilket Erik var valgt konge. Landet bestod af fem stifter, fremhævede han, hvorved han slog på det forhold, at sprogligt kunne Jylland dække såvel Nørre- som Sønderjylland. Kong Erik gik til yderligheder, i og med han påstod, at Fehmarn med Glambek tilhørte Jylland.[16]

I tillæg til de principielle og juridiske påstande anførte kong Erik en endeløs række af konkrete anklager for holstenske fredsbrud og overgreb på hans folk og de dermed forbundne tab.[17] Troværdigheden heraf er naturligvis yderst begrænset. Således indledes listen af klager med en lang udredning af, hvorledes holsteneren grev Johann slog kong Christoffer 2. ihjel, hvilket blev fremstillet som en slags arvesynd, de holstenske brødre måtte bøde for.[18]

6.1.2. De holstenske påstande

I hertug Heinrich Rumpolds nærvær fremførte de tre holstenske brødre Heinrich, Adolf og Gerhard,

12 SRD VII p. 296. Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14090921001>.
13 DF p. 214.
14 SRD VII p. 298.
15 SRD VII p. 276: … *ducatum Sleswicensem, alio nomine ducatum in Jutlande* …
16 SRD VII p. 294.
17 SRD VII p. 268 ff.
18 SRD VII p. 268: Således må … *castra et terras detinuit idem comes Johannes adversus dictum regem Cristofferum contra fiden, prout ipse sibi promisit et fecit, cum interfuerit, quando ipse sua castra et terras repetiit* … nødvendigvis emenderes til … *castra et terras detinuit idem comes Johannes adversus dictum regem Cristofferum contra fiden, prout ipse sibi promisit et fecit, cum interfecerit, quando ipse sua castra et terras repetiit* … . Cf. kong Eriks indlæg i Fehmarnsund 23. maj 1421, Ashf. 13. hft. p. 106: ... *dat de suluen koningh Cristoffer antwordede greuen Johanne Dennemarken, alle slote, stede vnde land, to truwer hant vppe louen; vnde do he de weddeer hebben wolde vnde van em esschede, do leet he ene dôden vnde doet rôkeren in eme huse ... etc*.

at hertugdømmet Slesvig var deres fædrene arv, og at det havde været i deres rolige besiddelse, *quietam possessionem*, som arveligt len, lige indtil kong Erik indledte sit angreb. Med fædrene arv mente de, at hertugdømmet havde været i deres slægts besiddelse hinsides år og dag og dag og år, og selv om de i de indledende anklager kun omtaler arven fra deres *parentes*, anfører de i deres forsvar, at arven også kommer fra deres bedsteforældre, *avi*, og tidsperspektivet bredes helt ud i vidissen ved hertug Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg fra 9. januar 1423 af Valdemar 3.s forleningsbrev til grev Gerhard 15. august 1326 og de to på samme dato udstedte bekræftelsbreve udstedt af de danske gejstlige og verdslige stormænd. Om end vidissen kun omtales i forbindelse med den holstenske vidneførelse i slutningen af maj 1424, peger dateringen på, at Heinrich Rumpold må have set den.[19] Der kan ikke herske tvivl om, at holstenernes påstand er, at deres arvelige fanelen blev grundlagt af grev Gerhard med forleningen 15. august 1326. Det var denne arv, den ældste af de holstenske brødre, Heinrich, igen og igen havde prøvet at anmode om forlening med efter faderens død i 1404, men kong Erik havde nægtet, og tværtimod gjorde han, hvad han kunne, for at brødrene ikke skulle komme til at nyde godt af deres arv. Fehmarn anførtes som tilhørende hertugdømmet.

Efter de principielle klager, som ikke var nær så omfattende som kongens, anførtes en meget lang række af konkrete fredsbrud og anklagepunkter. Først og fremmest Flensborg og Nyhus, som kongen nægtede at lade indløse. Dernæst anførtes Trøjborg og tre øvrige uidentificerbare lokaliteter, som dronning Margrethe skulle have tiltaget sig. Ligeledes Svavsted og Stubbe, som skulle have været pantsat til holstenerne. Med hensyn til Ditmarskerne havde dronningen tilsagt støtte til brødrenes hævn over disse, hvilket, som man kan forstå, ikke var blevet til noget. Sytd og Föhr var blevet udskilt af Tønder fogedi; grunden til at nævne dette var muligvis forbundet med Klaus Limbæks overgang til holstenerne i foråret 1421, idet det lader til, at et af Klaus Limbæks anklagepunkter var, at disse lokaliteter var blevet taget væk fra hans jurisdiktion.[20] Den kongelige side blev fremdeles anklaget for at besidde Aabenraa med urette, idet det slet og ret anførtes, at Aabenraa hørte til de holstenske brødres arv, dvs. hertugdømmet Slesvig. Det blev hævdet, at Skelskør og Tranekær hørte til hertugdømmet. Utallige voldsgerninger og fredsbrud og ikke mindst udgifter, som disse havde givet anledning til, anføres derefter.[21] Som i tilfældet med kongens anklager er det indlysende, at holstenernes er stærkt utroværdige, hvad angår præcis, hvad der skete hvornår og hvorfor. Alene det at anføre Skelskørs og Tranekærs tihørsforhold til hertugdømmet Slesvig må jo umiddelbart siges at forekomme noget vidtløftigt. Disse lokaliteter havde ganske vist på et tidspunkt været i den holstenske greveslægts besiddelse, hvorfor man må sige, at også

19 SRD VII p. 276 og p. 354-58. Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14230109001>.
20 Jørgensen 1889-92 p. 110.
21 SRD VII p. 277 ff.

holstenerne kendte til at gøre deres ret gældende, hvis denne ret på et eller andet tidspunkt havde haft reelt indhold, uanset at den for længst var blevet uaktuel.

6.2. Processen i Danmark frem til kong Eriks afrejse: Vidissekrigen

Processen måtte nødvendigvis gå i stå med Heinrich Rumpolds død. Det forhindrede dog ikke parterne i at kæmpe om sjælene, idet tiden efter Rumpolds død og frem til det tidlige efterår 1423 blev benyttet til at udstede vidisser og vidnesbyrd til støtte for den ene eller anden parts påstand.

Den 3., 7. og 17. juli 1423 lod kong Erik Skånes, Sjællands og Jyllands landsting udstede vidnesbyrd på, at kong Valdemar 3. ikke havde været konge. Landstingsvidnerne anfører først landstingsdommeren for det pågældende land og dernæst en række gejstlige og verdslige stormænd, som alle svor, at kun kong Christoffer, kong Valdemar, kong Oluf og kong Erik var blevet kåret til konge på det pågældende landsting. Bagsidepåskrifterne på Sjællands og Jyllands vidnesbyrd pakkede ikke tingene ind: *breff at menicheden aff riddere oc swenæ oc prelate j Syeland kennes at myn herre konung Erik ær rætelicæ waldær til konung j Danmarc. 1423. Quod dux Woldemarus non fuit rex* og *et breff at the menighe juder kennes at myn herræ konung ær rætelicæ kesder til konung j Danmarc etc. Litera jutorum quod dux Woldemarus non fuit rex.*[22] Bagsidepåskrifterne er efter alt at dømme samtidige og understreger, at formålet med vidnesbyrdene utvivlsomt var at delegitimere kong Valdemar 3.s forlening af hertugdømmet Slesvig til grev Gerhard 15. august 1326, som netop var indgået i holstenernes argumentation i processen for Heinrich Rumpold. Med disse vidnesbyrd var et foreløbigt højdepunkt i ideologisk-manipulatorisk-løgnagtige påstande nået.

Den 12. august 1423 lod holstenerne atter Valdemar 3.s forleningsbrev til grev Gerhard 15. august 1326 og de to bekræftelsbreve af gejstlighed og stormænd vidimere, denne gang ved biskop Johannes af Ratzeburg[23], utvivlsomt som en reaktion på de tre landstingsvidner. Ligeledes den 12. august 1423 lod holstenerne biskop Johannes af Ratzeburg vidimere tre breve, således brevet hvormed Valdemar Atterdag i 1340 forlenede Fehmarn til grev Johann af Holsten, forliget i 1392 imellem dronning Margrethe og holstenerne og pantebrevet, hvormed dronning Margrethe og kong Erik fik Flensborg i pant 1409. Fire dage senere vidimerede samme biskop to breve fra 1364 og 1367, hvormed kong Albrecht af Sverige pantsatte Kopparberget i Dalarne og Visby og Gotland til greverne Heinrich og Adolf.[24]

Det sidste vidnesbyrd fra 12. august 1423 – det er blevet berørt i baggrundskapitlet – om holstenernes adkomst til hertugdømmet blev udstedt af kapitlet i Lübeck på foranledning af

22 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14230703001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14230707001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14230717001>.
23 Rep. nr. 6042.
24 SRD VII p. 354-58 og p. 360-62.

provsten i Slesvig, Nicolaus Sacchow. Vidnesbyrdet havde form som en afhøring af en række magfulde holstenske notabiliteter.[25] Efter at have svoret erklærede vidnerne for det første, at der i umindelige tider imellem strømmen Leventzau og broen over Kolding å, hvor Danmarks rige begynder, havde eksisteret og fremdeles eksisterede et særskilt hertugdømme Slesvig med eget våben i form af to blå leoparder på et gult skjold. Hertugdømmet omfattede bl.a. Gottorp, Slesvig by, Flensborg, Nyhus, Åbenrå og Haderslev, og det var sædvane, at hertugdømmet af den til enhver tid siddende danske konge blev overdraget og stadfæstet som len. Således blev hertugdømmet for det andet overdraget Gerhard (d. Store) som arveligt fanelen, og han havde haft det fredeligt i eje.[26] For det tredje havde Gerhard, fader til de nuværende hertuger, modtaget hertugdømmet som len af kong Oluf i Nyborg under overværelse af dronning Margrethe, syv biskopper og adskillige verdslige råder. Dette skete efter skik og brug, dvs. med nedkastelse af fanen[27], hvorefter Gerhard havde lenet i fredelig og rolig besiddelse[28] og kaldtes for hertug. For det fjerde nægtede kong Erik at forlene de nuværende hertuger Heinrich, Adolf og Gerhard, selv om både hertug Heinrich af Lüneburg havde anmodet om dette på sine myndlinges vegne og senere hen hertug Heinrich af Slesvig selv, efter han var kommet til skelsår, på egne og sine brødres vegne.

6.3. Processen i Danmark efter Ludovicus de Cattaneis' ankomst

Den 8. februar 1424 fik Ludovicus de Cattaneis i kommission at drage til Norden for at anstille undersøgelser, indhente vidnesbyrd og udstede stævninger i sagen imellem kong Erik og holstenerne.[29] Hans opgave er for så vidt mærkelig, idet der jo allerede forelå anklage- og forsvarsskrifter, som Sigismund kunne dømme på grundlag af. Ludovicus' kommissorium synes imidlertid at afspejle en fornyet interesse for sagen hos kong Sigismund, som da også forbeholdt sig retten til at afsige dommen, for så vidt som Ludovicus skulle udføre, hvad der blev ham pålagt, men afholde sig fra at afsige dom i sagen.[30] Sigismunds fornyede interesse for Slesvig-sagen skyldes utvivslomt det i januar 1424 dannede Bingen-forbund, der aktualiserede behovet for gode allierede, dvs. kong Erik kunne forvente sig en dom til sin fordel. Hele Ludovicus' instrument er som nævnt indrettet på en måde, der favoriserer den danske part, og holstenernes forhold til Ludovicus var da også betydeligt mere anstrengt end til Heinrich Rumpold.

---

25 SRD VII p. 368. Det drejedes sig om de to slesvigkannikker Johann Howeschild og Johann Schriver, ridderne Lorenz Heesten og Detlev van Ahlefeld og væbneren Timme Meinerstorp. Også dette vidnesbyrd angives at være til brug i ”gejstlige som verdslige” retssager, cf. SRD VII p. 369 *in judiciis ecclesiasticis et secularibus.* Det kan i øvrigt ikke udelukkes, vidnesbyrdet er udstedt 13. august, cf. Reg nr. 3382.

26 SRD VII p. 369: *Pacifice et quiete.*

27 SRD VII p. 370: *Cum vexillorum projectione.*

28 SRD VII p. 370: *Tenuit pacifice et quiete.*

29 SRD VII p. 264-66.

30 SRD VII p. 265: *Nec non ad procedendum et procedi videndum in hujusmodi causa et causis usque ad diffinitivam sentenciam exclusive.*

Ludovicus ankom til Flensborg formodentlig omkring 1. april, eftersom han den 13. april havde fået foranlediget en latinsk oversættelse af parternes oprindeligt på tysk udfærdigede anklage- og forsvarsskrifter udstedt i Flensborg.[31] Efter en temmelig anstrengt noteudveksling i løbet af anden halvdel af april med den ældste af de holstenske brødre, hertug Heinrich[32], udstedte Ludovicus en stævning til holstenerne 2. maj, ifølge hvilken holstenerne skulle møde op i Flensborg til at overvære den danske vidneførelse 9. maj, og ifølge hvilken de selv blev stævnet til at fremføre deres egen i Slesvig by 10. maj. Det er betegnende, at der ikke findes en lignende stævning til den danske part, og det gik da heller ikke videre godt for budbringeren Petrus, da han skulle overrække stævningen på Gottorp, idet han blev tilbageholdt og udsat for vold, før han omsider kunne drage tilbage til Flensborg og aflægge beretning om de dramatiske hændelser.[33] Da den 9. maj oprandt, havde ingen af de holstenske brødre indfundet sig i Flensborg, omend de havde sendt prokuratorerne Nicolaus Sacchow og Marquard Vlottow; dette forhindrede ikke den danske part i at forlange, at holstenerne blev erklæret for genstridigt udeblevne, *contumaces*, hvilket de naturligvis også blev, så man kunne gennemføre vidneførelsen.[34]

6.3.1. De danske påstande i Flensborg 9. maj 1424

Indledningsvis anførte den danske part 21 breve til støtte for sine påstande, fremlagt af prokuratorerne, som må være identiske med Erik Krummedige og Jens Pedersen.[35] Det første brev er de holstenske grevers Heinrich og Claus' overdragelse 23. juni 1340 af deres panterettigheder i Nørrejylland mod til gengæld at få det meste af Nordslesvig i pant. Det andet brev var hertug Henrik af Slesvigs overdragelse 24. juni 1374 til Valdemar Atterdag af indløsningsretten til Gottorp med tilliggender. Formålet med disse breve var at illustrere det synspunkt, som var blevet fremsat allerede for hertug Heinrich Rumpold, at den holstenske part ikke kunne besidde Slesvig som arveligt *dominium*, og at de forholdt kong Erik indløsningen. De resterende 19 breve vedrørte alle danske kongers tildeling af rettigheder til byer og gejstlige institutioner i Slesvig. I denne sammenhæng blev Ribe uden videre opfattet som en lokalitet i Slesvig. Brevene strækker sig over perioden 1196 til 1327.[36] Der kan ikke herske tvivl om, at formålet med at anføre brevene var at

31 SRD VII p. 303.
32 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240414001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240417001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240417001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240418001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240418001>.
33 SRD VII p. 312-13.
34 SRD VII p. 316.
35 SRD VII p. 319 ff.
36 Brevene er: 1) Kong Knud 6. billiger Skt. Mikkels kloster i Slesvig (det senere Ryd kloster) overgang til cistercienserorden fra cluniascenserorden og stadfæster dets besiddelser, herunder Guldholm, hvor klosteret er indrettet (DD I:3 nr. 216). 2) Kong Erik Menved tager Ryd kloster under sin beskyttelse 6. januar 1299 (DD II:5 nr. 1). 3) Erik Plovpenning stadfæster Løgumklosters friheder og rettigheder 7. august 1256 (DD I:7 nr. 220). 4) Kong Christoffer 1. tager Løgum kloster under sin beskyttelse 5. august 1252 (DD II:1 nr. 73). 5) Kong Christoffer 1.

illustrere den påstand, at Slesvig var et i Danmark beliggende land, for så vidt som de gejstlige institutioners og byers privilegier blev tildelt af de danske konger.

Eftersom den danske part var stævnet til at give vidne 9. maj, må det være rimeligt at datere den del af vidneaflæggelsen, som fremgår af lægget med 15 vidnesbyrd aflagt af danske gejstlige og verdslige stormænd, til netop 9. maj 1424.[37] Vidnesbyrdene er omfattende, men i det store og hele enslydende. De er helt afgørende til forståelse af den kongelige Slesvig-ideologi og den kongelige ekspansive ideologi i det hele taget, hvorfor en nærmere gennemgang må være fornøden. Vidnesbyrdene afviger en smule fra hinanden i detaljen, men ikke i hovedsagen, hvorfor det er fuldt forsvarligt at betragte dem under et.

Efter vidnets identitet og alder var blevet fastslået af Ludovicus, gik man over til påstandene. Angående det første punkt i kongens anklage indledte vidnet med at forsikre om, at Slesvig, som på latin hed *Jutia australis*, og alle byer, slotte, landsbyer og alle andre lokaliteter, således Slesvig by, Gottorp, Flensborg, Dänischwold og alle andre steder i nævnte land, med rette hørte under og tilhørte Danmarks rige, Danmarks konge og Danmarks krone, og at dette havde været tilfældet, siden man kunne kalde Danmark et kongerige. På Ludovicus' spørgsmål om, hvorfor vidnet kunne vide dette så sikkert, blev der svaret, at Danmarks rige havde sine love, sine sædvaner og sin konstitution ved selve rigets indbyggere, og de, der beboede Slesvig, anvendte samme love, sædvaner og konstitution, og lod sig styre heraf, sådan som i Nørrejylland, hvilket var vidnets personlige erfaring, og hvilket man også kunne konstatere ud fra ”troværdige krøniker”. Endvidere fremførte vidnet at have set adskillige privilegier med immunitet og øvrige

giver Løgum kloster toldfrihed 3. maj 1257 (DD II:1 nr. 224). 6) Kong Erik 5. Glipping tager Løgum kloster under sin beskyttelse 30. juni 1269 (DD II:2 nr. 147). 7) Kong Christoffer 1. fritager Ribes borgere for told, torvegæld etc. 25. juni 1252 (DD II 1 nr. 68). 8) Kong Erik 6. Menved stadfæster Ribes privilegier 28. december 1288 (DD II 3 nr. 333). 9) Kong Valdemar 3. (!) fritager Ribe for skat etc. 15. august 1326 (DD II:9 nr. 298). 10) Kong Christoffer 2. stadfæster Ribe bys privilegier 3. september 1320 (DD II:8 nr. 268). I SRD er datoen 1323. 11) Kong Erik 5. Glipping fritager borgerne i Ribe for at betale told på Skanørmarkedet 15. juli 1283 (DD II 3 nr. 66). 12) Kong Christoffer giver borgerne i Flensborg det privilegium 16. august 1320, at de i hele Danmark kun skal betale den told som plejer at betales fra gammel tid (DD II:8 nr. 245). 13) Kong Erik 4. Plovpenning fritager bryderne på ribekannikkernes gårde for enhver kongelig ret, maj 1242 (DD I:7 nr. 96). 14) Kong Christoffer 1. bekræfter, at Ribe kapitels bryder og landboer er fritaget for leding og al kongelig ret, 1252 (DD II:1 nr. 74). 15) Kong Erik 5. Glipping stadfæster Ribes privilegier, 27. september 1273 (DD II:2 nr. 216). 16) Kong Erik 6. Menved bekræfter, at Ribe kapitels bryder og landboer er fritaget for leding og al kongelig ret 29. juli 1309 (DD II:6 nr. 193). 17) Kong Erik 6. Menved forbyder 30. oktober 1297, at fogeder, officialer eller lægfolk stævner gejstlige i Ribe stift for verdslige ting, og bestemmer, at gejstlige, der gribes på fersk gerning, skal overleveres til bispen for at få deres straf (DD II:4 273). 18) Kong Valdemar 3. (!) tager Ribe kapitel under sit værn etc. 28. juni 1327 (DD II:9 nr. 418). 19) Kong Valdemar 2. kundgør, at han til nonneklosteret ved Skt. Nikolaj i Ribe har solgt sine besiddelser i Tange, herunder en mølle med fri formaling, vogne, jorder og enge 3. januar 1215 (DD I:5 nr. 54).

37 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240509004> ff. Vidnerne var ærkebiskop Peder af Lund, biskop Lage af Viborg, biskop Jens af Roskilde, biskop Navne af Odense, biskop Christian af Ribe, provst Jens af Børglum, Anders Jakobsen Lunge, ridder, Jens Nielsen af Aunsbjerg, Morten Jensen, ridder og høvedsmand i Flensborg, Peder Mogensen, ridder, Oluf, abbed i Ryd kloster, Anders Nielsen, ridder, Peder Lykke, lægmand, Bertold Akdrup, borgmester i Flensborg og Godeke Bager, borgmester i Ribe. I Rep. III nr. 6124 er vidnesbyrdene dateret til senest 27. juni 1424, på hvilken dato de utvivlsomt blev publiceret og fremlagt for kong Sigismund i Ofen. Men da vidnerne må betegnes som nøglepersoner i den danske regering, er det helt usandsynligt, at de alle skulle have været i Ofen samtidig.

gunstbevillinger udstedt af de danske konger til klostre og øvrige institutioner i Slesvig, hvilket knyttede an til fremlæggelsen af de 19 breve med dette indhold.

Derpå fulgte en historisk udredning, som kunne give mindelser om jydernes vidnesbyrd efter den mislykkede rettergang i Fehmarnsund 1421: Følgende var under kong Valdemar af Danmarks overhøjhed og i hans besiddelse: Slottet Haderslev, hvis bestyrelse og bevogtning han overdrog en vis Henneke Witkop, slottet Aabenraa, som blev betroet til en vis Spiker, slottet Lilletønder blev overdraget til en vis Peffse. Dette købte greverne Heinrich og Claus, de nuværende grevers forgængere, imod selve kongens folks og selve kongerigets indbyggeres vilje. Således blev det fremført, at de holstenske herrer besad Gottorp og Slesvig by og adskillige andre steder med urette, fordi de havde disse i pant, og nægtede at lade pantet indløse. Pantet stod fast ved breve udstedt af greverne Heinrich og Claus. Til disse breve henvistes også, da det blev fremført, at øen Als med alle sine slotte, steder og tilliggender hørte til Danmarks rige og krone altid og til enhver tid.

Hvad angik Friesland, blev det fremført, at Friesland lå på den anden side af Ejderen, men op ad Slesvig, og at det var en del af Danmarks rige, som har adkomst til Friesland ligesom i Slesvigs tilfælde. Om skellene og Slesvigs grænser blev det fremført, at Danmarks rige gik til floderne Ejderen, Leventzau og til Dannevirke. Vidnet blev spurgt, om han kendte noget til, at faderen til de nuværende grever, brødrene Heinrich, Adolf og Gerhard, skulle være blevet forlenet Slesvig by, Gottorp eller noget andet land eller slot i Slesvig, på øen Als eller i Friesland af nogen konge. Hertil svarede vidnet ikke overraskende, at han ikke vidste eller havde hørt, at førnævnte grevers fader, bedstefader eller oldefader eller nogen som helst anden af deres forgængere skulle have haft det førnævnte eller dele heraf som len. Vidnet blev spurgt, om den nuværende konge af Danmark havde forlenet de nuværende grever eller nogen af deres forgængere med slotte eller lande, eller bekræftet andres forlening i denne henseende, til hvilket vidnet svarede, at det havde han ikke hørt og vidste ikke noget om.

Vidnet blev spurgt om, hvorvidt de konger, der har været hidtil fra gammel eller ny tid, ved sædvane, hævd eller rigets lov har kunnet give en by, et slot eller noget som helst til len i Danmarks rige, især hvad Slesvig og de dermed forbundne territorier i Friesland og øen Als angik. Vidnet svarede, at han aldrig havde erfaret, at nogen dansk konge havde givet noget i len til nogen, om end det var almindeligt at pantsætte og genindløse slotte og lokaliteter; hermed støttede vidnet det skel, der i kong Eriks anklager blev sat imellem len og pant. Det var ligeledes almindeligt at overdrage slotte og lokaliteter til riddere og deres tjenere for deres tjeneste i et vist stykke tid. Vidnet svarede nej til spørgsmålet, om Danmarks konge eller dennes forgænger har kunnet give et slot eller en lokalitet i len. Han blev spurgt, hvordan han kunne vide det, hvortil han svarede, at det ikke var sædvane i nævnte rige, og at det aldrig var blevet gjort. Således, når Danmarks konger antages,

lovede de ikke at afhænde eller formindske rigets gods[38]; dette var kun tilladt til gejstlige institutioner.

Hos samtlige danske vidner og hos Erik selv optræder en kongeed, ifølge hvilken kongen forpligter sig til ikke at formindske kronens gods. Eden lader sig imidlertid ikke dokumentere ved gennemgang af den danske rigslovgivning.[39] Heller ikke i Erik af Pommerns eget kroningsbrev optræder denne ed. Det samme er tilfældet for 1397-brevets vedkommende. Udgiveren af *Antislesvigholstenske Fragmenter*, der er særdeles hjælpsom, når det kommer til at finde støtte for de danske synspunkter, peger imidlertid på, at Erik Menved i november 1299 erklærede sig rede til at overdrage visse jorder til pavens nuntius Isarn med henblik på videresalg for at godtgøre ærkebiskop Jens Grand dennes skade; hvis ikke indtægterne skulle være nok herfra, erklærede kongen dog, at han havde i sinde at overdrage andre lokaliteter, hvis ikke eden, han havde aflagt om ikke at afhænde rigets gods, eller disse lokaliteters beskaffenhed stod i vejen. En lignende vending havde Erik Menved anvendt 13. juli med den tilføjelse, at han så sig nødsaget til at afhænde den type gods, han ellers havde aflagt ed på ikke at ville afhænde, hvis "en retslig nødvendighed" bandt ham.[40] For det første må man sige, at dette sidste kunne Erik af Pommern aldrig tilstå: I den danske procedure er "den retslige nødvendighed" fremstillet således, at kronens gods ikke lader sig afhænde, uanset hvad. For det andet optræder Erik Menveds ed i en højspændt, politisk sammenhæng, der ikke er befordrende for troværdigheden. Erik Menved, må man gå ud fra, har næppe brændt efter at overdrage krongods til pavens nuntius, og hvis en til lejligheden opfundet ed kunne besværliggøre en sådan transaktion, ville det formodentlig ikke genere ham. I den første kendte, utvetydige kongeed, nemlig Christoffer af Bayerns fra 9. april 1440[41], findes ingen bestemmelse, der forbød ham at afhænde kronens gods; dette ville selvfølgelig også være uheldigt, al den stund det var Christoffer af Bayern, der efter fordrivelsen af Erik forlenede Adolf med Slesvig, hvorved Adolf blev den endelige sejrherre i striden. Leegaard Knudsen skriver med rette, at eden, kongerne aflagde om ikke at forøde krongodset, udelukkende har været taget i anvendelse, når det tjente politiske formål, men betvivler i øvrigt ikke en sådan eds eksistens.[42] Ud over eksemplet

38 F. eks. SRD VII p. 402: *Item interrogatus si est aliquod jus vetans in feudatis, dixit, quod sic, quia reges promittunt et jurant non alienare nec diminuere bona regni, sed illa augere, quantum possit.*

39 Rigslovgivning I *passim*.

40 ASHF 14. hft. p. 52 nt. 2. Cf. DD II:5 nr. 79 p. 102-3: *Item assignavit dicto nuncio terras certas vendendas et distrahendas et si non sufficerent obtulit se paratum dare et assignare tot alia loca et terras donec predicto archiepiscopo esset plenarie satisfactum. Si dicti redditus insufficientes existerent ad predicta, protestatus tamen fuit idem rex quod assignacionem dictorum locorum faciebat et facere intendebat, si ipsorum qualitas vel juramentum quod de bonis regni non alienandis prestiterat non obstabat.* Og DD II:5 nr. 50 p. 67: *Protestatur tamen, quod si dictæ bonorum traditioni, assignationi et cessioni obstat ipsorum bonorum qualitas, vel juramentum, quod prædictus dominus rex fecit de bonis regni non alienandis et honoribus conservandis, quod dicta traditio assignatio et cessio pro infectis habeantur, nisi quatenus ipsum dominum regem juris adstringit necessitas, et fieri possint licite et honeste.*

41 Rigslovgivning nr. 9 p. 78 ff.

42 Leegaard Knudsen 1988 p. 225-26.

fra 1299 peger han således på 1240, 1284 og 1330, hvoraf det sidstnævnte er kongerne Christoffer 2.s og sønnen Eriks forlening til grev Gerhard med Fyn som arveligt fanelen, en forlening der finder sted *illo non obstante quo dicitur quod bona corone de regno Dacie possint minime alienari*.[43] Det er ikke nogen unaturlig tanke, at den til en hver tid siddende konge ikke bare kunne skalte og valte med kronens gods efter forgodtbefindende. Men der er vel for edens vedkommende snarere tale om en forestilling, der kan tilpasses eller, som i tilfældet fra 1330, imødegås alt efter den politiske nødvendighed, end en standardiseret begrænsning på den til enhver tid siddende konge. Således må den ed, vidnerne anfører 9. maj 1424, betragtes som først og fremmest opfundet til lejligheden.

Efter afsnittet om eden fortsatte vidneaflæggelsen med at anføre forholdene for erhvervelse af gods: Hvis nogen i henhold til Danmarks landskabslove på noget tidspunkt skulle formå at opnå adkomst til og erhverve gods, krævede det, at han erhvervede dette ved ret adkomst og god tro og fra den sande og lovlige ejer. Vidnet havde set, at de danske landskabslove fastsatte det således, og at de fungerede sådan. Hermed var der indirekte sagt, at holstenerne sad inde med Slesvig som en hvilken som helst anden ejendom i Danmarks rige, og at de gjorde dette med urette. Vidnet fremførte fremdeles, at det forholdt sig således ifølge kongerigets lov og sædvane, at hvis en anklager kunne bevise sin anklage imod den anklagede, blev der ifølge samme lov og sædvane ikke givet den anklagede yderligere mulighed for at forsvare sig. Ligeledes adspurgt i denne henseende sagde vidnet, at hvem som helst, der var anklaget for ulovligt at have usurperet hus, mark, territorium, slot, by eller andet, ville blive fradømt dette ved en domstol, og han ville blive dømt til at yde erstatning af alt det oppebårne i det mindste fra det tidspunkt, hvor anklagen blev indgivet, og fra den tid, retsstriden blev påbegyndt. Formålet med at anføre dette må jo indlysende være at gøre gældende, at holstenerne ulovligt har usurperet ”hus, mark, territorium, slot, by eller andet”, og at man således havde en forventning om, at disse ville blive dem fradømt ved domstolen. Hermed er bestræbelsne på at indlemme Slesvig i Danmarks rige bragt i fuldstændig samklang med den ekspansive kongemagts bestræbelser på at generhverve tabt gods, som jo ofte blev inddraget som forbrudt gods. Mere eksplicit kunne forbindelsen imellem godsreduktionsprogrammet og bestræbelserne på at indlemme Slesvig i Danmarks rige ikke fremsættes.

Procesretligt gjorde vidnet gældende, at det havde forholdt sig og forholder sig sådan, at hvem som helst, der anklages for skade, kontraktbrud eller gæld, skal erklære sig skyldig eller ikke-skyldig i anklagen, således at han ikke kan undskylde sig under skjul af at være uvidende i anklagen, men snarere tvinges til retten efter kongedømmets love. Der kan ikke være tvivl om, at den procesretlige betragtning skal understøtte det synspunkt, som siden Kolding-forliget havde været nedfældet på skrift, at sagen imellem kongen og holstenerne skulle gå efter dansk ret.

43 DD II:10 nr. 200 p. 198.

Vidnet blev til sidst spurgt til Slesvigs status, om Slesvig og Gottorp var et særskilt hertugdømme og len, *si Sleszwik et Gottorp sint ducatus specialis et feudalis.*[44] Hertil svarede vidnet, at dette ikke var tilfældet, da riget ikke kunne deles i flere dele, men når kongen havde flere sønner eller brødre, da kunne disse få overdraget en del af riget til deres underhold, og denne del kaldte man et hertugdømme, men så snart de døde, kom hertugdømmet atter tilbage til kronen; eller når kongen døde, da blev hertugen konge. Hermed kunne den påstand ikke formuleres tydeligere, at Slesvig, selv om man så kaldte det hertugdømme, var en del af Danmarks rige. Med hensyn til det forhold, at en af kongens sønner eller brødre fik tildelt hertugdømmet, må det siges at være en højst idealiseret fremstilling, som ikke havde haft rod i virkeligheden siden Valdemar d. Stores, Knud 6.s og Valdemar Sejrs dage. Tendensen er klar og lægger sig op ad de 21 fremførte breve: Man benægter ikke blot de holstenske Schauenburgere enhver adkomst til Slesvig, men ser tillige fuldkommen bort fra det hertugdømme, der fra 1252 havde udviklet sig til en selvstændig statslig entitet under Abels efterkommere. Den danske procedure har således ikke blot en antiholstensk, men også antiabelsk tendens.

6.3.2. De holstenske påstande i Slesvig by og på Gottorp

Holstenske prokuratorer indfandt sig om aftenen 9. maj hos Ludovicus og anmodede ham om at indfinde sig i Slesvig by næste dag for at påse og -høre de holstenske vidnesbyrd, som hertug Heinrich havde i sinde at fremføre i henhold til stævningen. Men Ludovicus vægrede sig ved at drage af sted, først og fremmest fordi, som han påstod, de kongelige prokuratorer ikke havde fået lejdeskrivelse til at indfinde sig i Slesvig by næste dag. Uden de kongelige prokuratorers tilstedeværelse kunne proceduren ikke finde retmæssigt sted; muligheden af at erklære sådanne for genstridigt udeblivne for derefter at lade holstenerne gennemføre deres vidneførelse, var tilsyneladende ikke med i Ludovicus' overvejelser. Ludovicus vægrede sig yderligere, fordi hertugerne havde undladt at annoncere hans ankomst i det mindste én dag før[45], sådan som han havde anmodet skriftligt om. Ludovicus fremførte endvidere problemer med sikkerheden og det forhold, at hans budbringer, Petrus, var blevet dårligt behandlet, da han skulle forkynde stævningen for hertugen, på trods af at han bar de kejserlige insignier ”og andre grunde”. Ludovicus indfandt sig således aldrig i Slesvig by og forblev i Flensborg.

Holstenerne gennemførte derfor deres vidneafhøring uden Ludovicus de Cattaneis' tilstedeværelse med det eksplicitte formål at blive udstyret med dokumenter, de senere kunne fremlægge for kong Sigismund. Her skal særligt nævnes vidissen udstedt af biskop Henricus af

44 SRD VII p. 412.
45 SRD VII p. 334.

Slesvig, publiceret af notaren Mathias Dithmari på Gottorp 11. maj 1424, angående hertugdømmet Slesvigs forfatningsmæssige status og geografiske udstrækning, hvilket blev omtalt i kpt. 1.1.3. Vidnesbyrdet var blevet til på begæring af hertug Heinrich og hans brødre. Seks riddere og tretten væbnere aflagde forklaring.[46] Fordi vidnerne var gamle eller involveret i krigsførelse, begærede hertug Heinrich og hans brødre at få deres erklæring nedfældet på skrift. Skriftsætningen af vidnernes udsagn skyldtes fremdeles det forhold, at Ludovicus de Cattaneis, imod hvem der ligger en tydelig uvilje i ordene *per quendam Ludovicum de Cataneis, asserentem se legum doctorem et commissarium,* havde indkaldt til afhøring af vidnerne i Slesvig by dagen før (dvs. 10. maj) uden selv at dukke op, hvilket blev erklæret i nærvær af biskoppen selv og Mathias Dithmari. Indholdet minder en del om vidnesbyrdet 12. august 1423 med de væsentlige undtagelser, at omtale af Gerhard d. Store var udeladt, hvorimod omtale af forleningen i Assens 1396 er taget med. Det kan således inddeles i fire afdelinger: 1) Hertugdømmet lå imellem Leventzau og Kolding, det havde alle dage været et særskilt hertugdømme ved navn Slesvig eller Sønderjylland, og det havde altid været sædvane, at den danske konge overdrog dette hertugdømme som feudalt len, dvs. med arvegang fra fader til søn.[47] 2) De nuværende hertugers fader blev forlenet med hertugdømmet i Nyborg af kong Oluf og dronning Margrethe under tilstedeværelse af syv biskopper og hele det danske rigsråd. Slesvigbiskoppen og de to kannikker Johann Howeschild og Johann Schriver havde været med til begivenhederne, de havde endda stået ”meget nær”; de øvrige havde set nedkastelse af fanen undtagen hr. Detlef, som havde fået dette berettet af sin far – det virker ikke sandsynligt, at samtlige de i 1424 ”imellem 50- og 70-årige” vidner skulle have været til stede i Nyborg (undtagen Detlev van Ahlefeld) 1386; i hvert fald må man konstatere, at slesvigbiskoppen Henricus ikke kunne have været til stede i egenskab af biskop. 3) Efter Olufs død havde kong Erik forlenet Gerhard med Slesvig i Assens. 4) De nuværende hertuger havde adskillige gange tilbudt at indgå i en retssag med kong Erik, men han havde nægtet. Det var således ikke dem, men kong Erik, der stod i vejen for retten.

Notarialinstrumentet har således forleningen i centrum. Det var i kraft af denne forlening, den holstenske part påstod sin adkomst til Slesvig som et fædrene arvelen. Derfor er det heller ikke mærkeligt, at den holstenske part andetsteds fremfører anklager imod kong Erik for ikke at ville forlene hertug Heinrich på egne og sine to brødres vegne.[48] Forleningen var således den afgørende begivenhed for den holstenske part, hvormed Slesvig anerkendtes som selvstændig statslig entitet.

46 Skakke Rantzau, Detlev van Ahlefeld, Sigfried Sehested, Otto Sehested, Johann Skake og Lorenz Heesten, riddere; Waldemar Wonsfled, Heinrcih Smalstede, Henneke Itzehoe, Wulfard van Ahlefeld, Marquard Droghedyle, Henneke Mystorp, Henneke Ratlow, Heyno Daem, Detlev van Buchwald, Toder Ziraw, Marquard Breyde, Benedikt van Ahlefeld og Henneke Ketelhut.

47 SRD VII p. 369.

48 SRD VII p. 335, p. 343 og p. 370.

Forleningen skal derfor ikke opfattes som en holstensk accept af, at Slesvig trods alt har en form for tilknytning til Danmarks rige; tværtimod har forleningen udviklet sig til et institut, hvormed Slesvig i egenskab af selvstændig statslig entitet netop blev adskilt fra Danmarks rige.

Den 21. maj, 1. juni og 4. juni 1424 aflagde 13 holstenske byer vidnesbyrd til fordel for den holstenske side. Det drejede sig om Winsen, Wilster, Rendsborg, Oldenburg, Lütjenburg, Itzehoe, Heiligenhafen, Kiel, Plön, Segeberg, Eutin, Krempe og Uelzen. Vidnesbyrdene har i det store og hele identisk ordlyd. Vidnesbyrdene blev utvivlsomt til med henblik på fremlæggelse for kong Sigismund, eftersom de alle er adresseret direkte til ham.[49]

Byerne vidnede på, at hertugdømmet Slesvig, også kaldet hertugdømmet Jylland, altid havde være et særskilt hertugdømme med et selvstændigt herskab, *herschop,* således at det adskiller sig fra de omkringliggende herskaber, med sine grænseskel, ejendomme, friheder, sædvaneret, slotte og byer, såsom slottet Gottorp, byerne Slesvig og Eckernförde, slottet Nyhus med byen Flensborg, Aabenraa by og slot, Haderslev by og slot, Lilletønder by og slot, landet Als med slottene Sønderborg og Nordborg, landet Ærø med slottet, landet Ejdersted med samt øvrige frisiske herreder og andre tilliggender og egne. Schiller-Lübben gengiver *herschop* med *dominium,* og der kan ikke være tvivl om, at meningen var, at de tre holstenske grevebrødre skulle besidde uindskrænket ejendomsret til hertugdømmet Slesvig i dettes egenskab af statslig entitet. Man må i øvrigt sige, at den meget klare bevidsthed om Slesvigs afgrænsning som selvstændig statslig entitet i forhold til de omkringliggende herskaber ikke just understøtter tanken om Holstens og Slesvigs naturlige sammensmeltning, ligesom tilfældet var med privilegierne til det holstenske ridderskab 1422. Dette sættes i relief af vidnesbyrdenes angivelse af, at hertugdømmet strækker sig fra floden Leventzau til slottet Kolding, hvor Danmarks rige begynder. Oven i købet hedder det i byen Uelzens vidnesbyrd, at Slesvig ligger imellem grevskabet Holsten og Danmarks rige: Det kunne ikke siges klarere, at der således var tale om tre adskilte staslige entiteter.[50] I byen Winsens vidnesbyrd slås det fast, at Slesvig ligger i Nordtyskland op ad Danmark (*in Almania bassa prope regnum Dacie*). Regenten besidder eget mandskab, riddere og væbnere, landboer og folk, hvilket understreger billedet af Slesvig som en selvstændig statslig entitet. Således havde det været tilfædet for brødrene Heinrich, Adolf og Gerhards fader, bedstefader, oldefader og tipoldefader, og således havde brødrene selv besiddet hertugdømmet roligt og fredeligt[51], indtil den tid, da kong Erik overfaldt dem med krig og ufred. Påstanden er således, at hertugdømmet Slesvig var gået ubrudt i arv fra brødrene Heinrich, Adolf og Gerhards tipoldefader som arveligt herskab, dvs. *dominium*,

49 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240521001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240521002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240601001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240604001>.

50 SRD VII p. 381.

51 *Rowliken und mid vrede*; den latinske tekst med Winsens vidnesbyrd karakteriserer yderligere besiddelsesforholdet som *paterno & hereditario jure.*

med alle de til et sådant *dominium* tilhørende karakteristika, og at denne arv geografisk kan beskrives som territoriet imellem Leventzau og Kolding.

6.4. Processen i Ofen

Den 14. maj 1424 drog Ludovicus de Cattaneis fra Flensborg og indfandt sig 22. juni i Ofen. Her fremlagde han akterne fra sin mission for Sigismund. Kort efter indfandt den holstenske prokurator Albrecht van dem Brake og fremlagde sine akkreditiver. Albrecht præsenterede derpå tre ark papir med intet mindre end 40 holstenske påstande, der havde været tiltænkt fremført over for Heinrich Rumpold, samt de ovenanførte breve indeholdt i notarialinstrumenter. De danske prokuratorer, Erik Krummedige og provst Johann af Cammin, protesterede imod fremlæggelsen, men begærede ikke desto mindre en kopi af de af Albrecht fremlagte dokumenter. En sådan blev dem tilstået, hvilket jo tyder på, at deres protest trods alt ikke blev taget til følge.[52] De 40 holstenske påstande adskiller sig i hovedsagen ikke fra det, der allerede er beskrevet, men de koncentrerede sig om legitimiteten af Valdemar 3.s, Olufs og selve Erik af Pommerns kongeværdighed, idet påstanden gik på, at disses forleninger til de holstenske brødres oldefader og fader havde fundet sted på fuld regulær vis. Især bliver der gjort meget ud af Valdemar 3.s kongeværdighed, som jo var blevet desavoueret på det groveste af landstingsvidnerne i juli 1423.

Den 24. juni indfandt hertug Heinrich og provst Nicolaus Sacchow sig for Sigismund med det formål at få Nicolaus stadfæstet som prokurator. Heinrich lovede at ville respektere og overholde alt, hvad Nicolaus skulle nå frem til og modtage i hans navn, ikke mindst den endelige dom i sagen imellem Heinrich og kong Erik, hvorefter Nicolaus blev stadfæstet under bevidnelse af biskoppen af Lübeck og dennes kapellan, som man må formode var holstenske sympatisører. Straks Nicolaus Sacchow var blevet antaget som prokurator, fremlagde han på ny vidnesbyrdene fremlagt af Albrecht van dem Brake samt vidnesbyrdene udstedt af de 13 holstenske byer. Derpå fremlagde Nicolaus to yderligere instrumenter fra hhv. 9. og 17 maj 1424 ved Matthias Ditmari og Abrecht van dem Brake angående Ludovicus de Cattaneis' dårlige behandling af den holstenske part.[53] Albrecht van dem Brakes instrument fra 17. maj indeholdt en decideret klage over Ludovicus de Cattaneis og dennes forvaltning af sit kommissorium, som hertug Heinrich mente, han havde misrøgtet og gået langt ud over; så meget sandhed er der i dette instrument, at holstenerne ikke fik lejlighed til at fremføre deres vidner i Slesvig by 10. maj. Ifølge instrumentet skulle Ludovicus atter have stævnet holstenerne til at overhøre de danske vidnesbyrd den 13. maj, hvilket imidlertid ikke virker troligt, da en sådan stævning med meget stor sandsynlighed ville have været overleveret i

52 SRD VII p. 340 ff.
53 SRD VII p. 382 ff.

Ludovicus' eget instrument, hvilket den ikke er.

At Ludovicus skulle have begået stor uret over for den holstenske part, var måske ikke noget, der for alvor kunne gøre indtryk i Ofen, men det kunne, må man formode, derimod den konsekvens, der blev draget, at man appellerede til "det hellige romerske imperium, dettes altid ophøjede regent og samme hellige imperiums berømmelige kurfyrster". Allerede efter processen i Fehmarnsund 1421 havde holstenerne udbedt sig kurfyrsternes deltagelse i processen, men især må deres anmodning om at lade kurfyrsterne deltage i et så intrikat anliggende som sagen imellem Danmark og Holsten i 1424 have virket stødende på kong Sigismund i betragtning af den udtalte kurfyrstelige opposition, der havde udkrystalliseret sig på det tidspunkt. Hvad appellen nærmere bestemt skulle gå ud på, berettes ikke, men intentionen var næppe heller så meget juridisk som politisk, for så vidt som begæringen af appel til kurfyrsterne var et slag i ansigtet på kong Sigismund.

Søndagen 25. juni 1424 indfandt Erik Krummedige sig sammen med provst Johann af Cammin for kong Sigismund. De fremlagde et dokument med svar på de holstenske påstande. Ikke mærkeligt var det en lodret afvisning af alt, hvad holstenerne havde fremført under henvisning til det danske hovedsynspunkt, at der ikke havde været og ikke var arvelige len i Danmark. Særlig hyklerisk synes en anklage for at have aflagt vidnesbyrdene uden stævning at være; de ordinære holstenske vidnesbyrd blev jo netop aflagt i Slesvig by 10. maj, som de skulle ifølge Ludovicus de Cattaneis' egen stævning, og man kan vel dårligt sige, at det var deres skyld, at Ludovicus aldrig dukkede op.[54]

Den 26. juni afholdt man sig fra forhandlinger pga. Skt. Johannes' og Pauls dag. Den 27. juni var Skt. Ladislaus' dag, hvorfor Sigismund ikke ville afsige dom. Ikke desto mindre afholdtes der møde i biskoppen af Saazer Kreis', Fernandus', bolig. Hertil havde Nicolaus Sacchow begivet sig og fremlagde to skrivelser, af hvilke den ene såede tvivl om kong Sigismunds domskompetence, den anden klagede over de manglende muligheder for at informere kong Sigismund fuldt og helt om de holstenske synspunkter. I lodret modstrid med fakta fremførte Nicolaus Sacchow, at Sigismund ikke kunne være enedommer i sagen, at der ikke var nogen aftale om en voldgiftsdom, og at man i øvrigt ikke havde holdt sig til ordlyden af denne aftale, *insuper dicebat et exponebat, dominum nostrum regem non esse arbitrum solum nec posse solum in hac causa sententiare, ymmo fore nullum compromissum, prout allias dixit, nec etiam esse servatum ad literam juxta formam ipsius compromissi.*[55] Dette er for en moderne betragtning absurd alene ved det forhold, at, såfremt den gensidige aftale om at stå til doms for kong Sigismund, nemlig det af den holstenske og danske part

54 SRD VII p. 387 f.
55 SRD VII p. 388

indgåede *compromissum,* ikke er blevet overholdt, giver det naturligvis ingen mening at påstå, at et sådant slet ikke har eksisteret. Men tiden var knap – en dom var stipuleret til at blive afsagt allerede 24. juni og kunne således forventes når som helst – og Nicolaus Sacchow havde ikke råd til at bekymre sig om logiske brister i argumentationen; hvis da overhovedet han selv eller for den sags skyld den danske modpart bekymrede sig om logiske brister og selvmodsigelser. Under alle omstændigheder blev det danske modtræk til Nicolaus Sacchows aktion en fremlæggelse af hertug Heinrich Rumpolds skrivelse fra 1. januar 1423 i latinsk oversættelse, som blev læst op indtil flere gange af en vis Petrus Paulus. Derpå erklærede biskop Fernandus, at kun Sigismund skulle være dommer i sagen, hvilket var i overensstemmelse med aftalen, *compromissum,* indgået herom. Ikke desto mindre forsøgte Nicolaus Sacchow sig igen og fremførte påstand om, at sagen burde udskydes, så han kunne få mulighed for at fremlægge originale forleningsbreve, som han ikke havde haft med sig. Erik Krummedige og provst Johann nedlagde naturligvis protest herimod.[56] De anmodede om en dom så hurtigt som muligt, nu terminen (24. juni) var udløbet. Kong Sigismund tilføjede hertil, at han gerne ville forlænge terminen, hvis han vel at mærke kunne, og hvis sagens parter gav ham mulighed herfor; dette var jo en høflig måde at gå imod Nicoaluaus Sacchows fordring, da det lå i sagens natur, at den danske part naturligvis ikke var til sinds at vente længere. Derpå befalede Sigismund en latinsk version tilvejebragt af hertug Heinrich Rumpolds *compromissum* fra 1. januar 1423, hvorved den danske og holstenske part erklærede sig rede til at stå til doms for Sigismund, utvivlsomt for at imødegå den holstenske prokurator.

6.5. Dommen

Om onsdagen 28. juni 1424 indfandt den retslærde Nicolaus Czeiselmeister sig hos Sigismund på slottet i Ofen og fremlagde vidneskrivelser om, at han lovmæssigt havde stævnet den danske konge og hertugerne Heinrich, Adolf og Gerhard. Senere samme dag indfandt Erik Krummedige sig for kongen og fremlagde mandat til at modtage dom på kong Eriks vegne. Provst Johann af Cammin var sammen med Erik Krummedige og fremsatte anmodning om at få en dom og ende på sagen. Provst Johann anmodede eksplicit om en dom imod den holstenske part og anmodede herudover om at få de holstenske brødre erklæret for genstridigt udeblivne.[57] Spillet var således ved at være ude for den holstenske part, og, må man formode, den stærkt pressede holstenske prokurator forsøgte sig en sidste gang med påstande om, at Sigismund ikke burde eller kunne forkynde en dom, først og fremmest fordi han ikke var dommer, og fordi der ikke forelå noget *compromissum*, hvilket ikke forhindrede Nicolaus i atter at påstå, at dette *compromissum* ikke var blevet efterkommet på

56 SRD VII p. 388
57 SRD VII p. 393 ff. Cf. SRD VII p. 396 (mandatet til Erik Krummedige, Erik Pedersen og provst Johann af Cammin).

retfærdig vis. Nicolaus fremførte endvidere, at kong Sigismund ikke kunne være dommer, fordi hertug Heinrich Rumpold burde have overdraget sagen til Sigismund, dette uden smålig hensyntagen til, at Heinrich Rumpold var afgået ved døden, før han overhovedet kunne gå videre i sagen. Hvis dog Sigismund alligevel skulle være dommer – Nicolaus kunne ikke tro det, men hvis – da måtte man gøre gældende, at de retmæssige former og frister ikke var blevet overholdt, og i øvrigt var der blevet indskudt appel på grund af den dårlige behandling, Ludovicus de Cattaneis havde udsat hertug Heinrich af Slesvig for.

Som forventet nyttede Nicolaus Sacchows sidste aktion ikke noget, og Sigismund befalede de omgivende prælater og doktorer at granske sagens akter nøje. Da denne formalitet var overstået, modtog Sigismund disses indstilling og lod sin vicekansler, Franciscus af Prag, forkynde dommen. Ingen kurfyrster var til stede ved den lejlighed.[58]

Dommen indledte med at slå fast, at Sigismund var øverste dommer i sagen imellem den danske konge og de slesvigske hertuger (som de trods alt betegnes) som følge af det *compromissum,* parterne havde indgået herom. Herefter følger en fuldkommen gengivelse af hertug Heinrich Rumpolds *compromissum* fra 1. januar 1423 med parternes erklæringer (i en latinsk version) ligeledes dateret 1. janur om at ville stå til doms for Sigismund. Dvs. den danske parts erklæring var fra 1. januar og den holstenske fra 5. januar.[59] Grunden til, at den danske og holstenske parts erklæringer i dommen er angivet til samme dato, er utvivlsomt at styrke dommens præmis, det af parterne ved hertug Heinrich Rumpold indgåede *compromissum.* Da præmissen således var blevet klargjort, faldt selve dommen. Den lød:

”Under påberåbelse af Kristi navn udsiger, dømmer og forkynder vi, Sigismund, romernes konge, dom imellem den allerberømmeligste fyrste og herre, hr. Erik, af Guds nåde konge af Danmark osv., på den ene side og de berømmelige Heinrich, Adolf og Gerhard, grever af Holsten, på den anden, i sagen om hertugdømmet Slesvig og andre anklager, der er blevet påset, fremført og hævdet af førnævnte parter. Vi dømmer på grundlag af moden og grundig overvejelse sammen med vort råd, prælater, baroner, adelige, doktorer og andre. Vi dømmer i egenskab af parternes valgte opmand og i kraft af aftalen herom. Dommen lyder: Hele Sønderjylland (*Jutia australis*) omfattende Slesvig by, Gottorp og øvrige til selve Jylland tilhørende lokaliteter medsamt Dänischwold, øen Als og provinsen Friesland, almindeligvis kaldet ”Herden”, har tilhørt, tilhører og bør med alle disses tilliggender og rettigheder tilhøre Danmarks konge og rige med direkte og brugbart herredømmes ret (*jure directi et utilis dominii*), og kongen skal og bør indføres i besiddelse af ovennævnte hertugdømme og lande med disses tilliggender, således som ovenfor nævnt; førnævnte grever, Heinrich, Adolf og Gerhard, har ikke haft og har ikke nogen som helst feudal- eller lensret til hertugdømmet og landene med disses tilliggender. Således kender vi for ret for de nævnte parter ved denne vor voldgiftsdom i medfør af påstandene og beviserne i de skrevne dokumenter, idet vor sjæl er blevet bevæget til at fastsætte indsigelse for begge parter”.

58 SRD VII p. 396. Hele dommen er senest udgivet på DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240628001>.
59 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14230101002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14230105001>.

Dommen lægger sig helt entydigt i forlængelse af de danske anklager og påstande. Der er således tale om, at kong Erik og Danmarks rige blev tildømt herredømmet over et land, hvis lensretlige status som hertugdømme afvistes fuldkommen. Juridisk set ophævede Ofen-dommen således Slesvigs status som hertugdømme, dvs. som statslig entitet. Formlen *dominii directi* etc. fremgik også af forleningsbrevet 15. august 1326, hvormed grev Gerhard fik Slesvig i len af Valdemar 3., hvorfor det umiddelbart kan virke besynderligt at se den i en sammenhæng, i hvilken hertugdømmet netop ophæves; men som vist betegner formlen et ejendomsforhold, der ligger ud over lensretten.

Det synes at være en inkonsekvens, at dommen befaler, at kong Erik skulle indføres i "hertugdømmet", men dette må afspejle en praksis, hvorefter man ikke kunne gøre sig fri af historien og ikke konsekvent undgik allerede en gang knæsatte betegnelser – hertugdømmet Slesvig var i den grad en sådan betegnelse – også selv om disse strengt taget ikke dækkede det forhold, man ville betegne. Selv de skånske og det sjællandske vidnesbyrd brugte uden videre betegnelsen hertugdømme. De 15 danske vidnesbyrd havde ikke kunnet komme uden om betegnelse "hertugdømme", selv om de ganske vist havde en særdeles idealiseret forklaring på, hvorfor man anvendte denne betegnelse. Der kan imidlertid ikke være tvivl om, at dommen efterkommer kong Eriks påstand, at Slesvig var et land i Danmarks rige på linie med Nørrejylland, Sjælland osv., således som det havde været ifølge dronning Margrethes og kong Eriks opfattelse siden 1404. Hertil kommer vendingen, at kong Erik skulle indføres i besiddelsen af "ovennævnte hertugdømme og lande". Ud over at selve betegnelsen "hertugdømme og lande" er ganske sigende for en inkonsekvent terminologi, er selve det at blive indført i gods typisk udtryk for en strid om et konkret stykke gods, som tildømmes til den ene eller anden af stridens parter, som til sidst indføres i godset.[60] Men dette forudsætter, at godset har den samme juridiske status i forhold til begge stridens parter, for at de kan gøre samme form for adkomstkrav gældende. I og med dommen falder ud til kong Eriks fordel og fastsætter, at kong Erik skal "indføres i hertugdømmet og landene", er dette samtidig en stadfæstelse af, at striden hele tiden har været en strid på grundlag af den danske opfattelse af Slesvig som et i Danmark beliggende land. Det er væsentligt at holde sig for øje, at kong Erik ikke var interesseret i at få hertugdømmet Slesvig under sig; han var interesseret i at få det hermed sammenfaldende territorium indlemmet i Danmarks rige. A. D. Jørgensens udlægning af Ofen-dommen, ifølge hvilken dommen nærmest var at betragte som en slags udvidet, lensretlig afgørelse, kan derfor ikke siges at være rigtig.[61] En konsekvens af Jørgensens udlægning er, at dommen var afslutning på en strid om, hvem der besad hertugværdigheden i Slesvig, hvilket imidlertid er umuligt: Kong Erik tilføjede immerhen ikke "hertug af Slesvig" til sin titulatur efter

60 Cf. Niermeyer 1976: **inducere.**
61 A. D. Jørgensen 1882 p. 147

Ofen-dommen. Hvad angår stadfæstelsen af, at bortforleningen af Slesvig kun tilkom kong Erik, er dette irrelevant at fremføre i forbindelse med Ofen-dommen. Den holstenske part havde ikke på noget tidspunkt bestridt dette og ønskede netop at legitimere deres adkomst til hertugdømmet ved en forlening fra kong Eriks hånd. En forlening, der vel at mærke skulle opfattes som en kongelig erkendelse af ikke på nogen måde at kunne befatte sig med hertugdømmet Slesvig, snarere end der var tale om et underordningsforhold.

6.5.1. Lensret og dansk ret: Sammenligning imellem Ofen-dommen og Nyborg-dommen

Ofen-dommen var den tredje dom i striden om Slesvig. De to foregående var Nyborg-dommen og Konstanz-dommen. Nyborg-dommen var præget af at være blevet til under ekstraordinære omstændigheder, hvorimod Ofen-dommen var en kendelse efter bogen, der hvilede på et af begge parter indgået *compromissum.* Umiddelbart forekommer forskellene imellem dommene således at være til stede i betydelig større mængde end lighederne. Erslevs skelnen (som skyldes Mackeprang) imellem Nyborg-dommen og Ofen-dommen har dannet skole. Ifølge Erslev skulle kong Erik i Nyborg-dommen faktisk have anerkendt den holstenske præmis, at Slesvig var et len, som holstenerne ganske vist havde forbrudt, hvorimod han under processen forud for Ofen-dommen (og processen i Fehmarnsund kunne man tilføje) havde skiftet standpunkt, for så vidt som han nu fremsatte doktrinen, at eftersom Slesvig befandt sig i Danmark, og eftersom lensretten ikke gjaldt her, kunne Slesvig heller ikke være et len.[62] At der er formmæssige forskelle imellem Nyborg-dommen og Ofen-dommen kan ikke nægtes, men den til grund for begge domme liggende, kongelige ideologi er den samme, hvilket skal vises i det følgende.

Alene det forhold, at Nyborg-dommen ikke var en lensretlig afgørelse, i og med lensretten kun var anført som en analogi, og i og med at Nyborg-dommens præmis udelukkende var bestemmelsen fra kong Eriks sjællandske lov om avindskjold, sår tvivl om det erslevske standpunkt. I procesakterne fra 1424 fremfører den danske part, at der ikke var lensret i Danmarks rige, hvilket kong Erik kunne vise med rigets skrevne lov. Kong Erik udlagde derpå den danske ret, som var en en særret, således som den omtales i kejserretten, hvilket må betyde romerretten.[63] Der er en indirekte lighed med Nyborg-dommen, for så vidt angår begrebsliggørelsen af en særskilt dansk ret. I Nyborg-dommen skete dette under direkte anføring af en paragraf fra Eriks sjællandske lov, der kom til at stå sideordnet med lensretten. I Nyborg-dommen er der ikke blevet taget stilling til, om lensretten gælder i Danmark eller ej, men det følger implicit, at dette ikke var tilfældet. Kong Eriks ærinde i procesakterne 1423-1424 var at vise eksplicit, at der ikke gjaldt lensret i Danmark, hvilket

62 Erslev 1901 p. 170-71.
63 SRD VII p. 295: *habent (= habemus) tale proprium jus, prout in legibus imperialibus nominatum.*

skete ved at beskrive netop den særlige danske retstilstand, hvorefter arvegangen kunne være såvel kognatisk som agnatisk, hvilket jo stod i kontrast til lensretten; en arvegang, som i øvrigt også fremgik af Nyborg-dommen, i og med kong Erik indtil flere gange omtaler Slesvig som sin mødrene arv. Det er væsentligt at huske på, at situationen i Nyborg var ganske anderledes end umiddelbart forud for Ofen-dommen. Nyborg-dommen var et kup, der skulle legitimeres uden for Danmarks riges jurisdiktion, hvilket bedst lod sig gøre ved at anføre en lensretlig analogi, som Sigismund kunne stadfæste. Processen forud for Ofen-dommen var derimod regulær, hvorfor den danske part kunne insistere uhindret på den danske ret i modsætning til lensretten.

Men blev Sigismund ikke herved overdommer over dansk ret, sådan som man havde anstrengt sig for at undgå i 1413? Hertil må man sige, at processen og dommen i 1424 fulgte et regulært *compromissum*, ifølge hvilket parterne havde anerkendt Sigismund som overdommer i deres strid, og der var derfor ikke tale om, at han i egenskab af tysk-romersk konge skulle stadfæste en allerede eksisterende dom ud fra de præmisser, han med sin myndighed kunne, men udelukkende, at han skulle afgøre, hvem af parterne der havde ret på grundlag af deres påstande og argumenter; at disse argumenter så var centreret omkring dansk rets modsætning til lensretten, gjorde ikke Sigismund til overdommer over dansk ret. Den eneste myndighed, Sigismund havde, udsprang af bestemmelsen om *compromissum.* For at gentage Guillaume Durands ord herom: *Omnis enim potestas arbitri pendet ex compromisso et nihil extra.* Man behøvede dermed ikke at bekymre sig om, hvilke retsinstitutter Sigismund havde myndighed over og hvilke ikke, eftersom den eneste myndighed, der tilkom ham i 1424, udsprang af det indgåede *compromissum.* Det er sigende, at den danske part umiddelbart før afsigelsen af dommen fremfører det forhold, at kong Sigismund var voldgiftsdommer imellem parterne, og at der ikke tilkom ham mere myndighed end den, der fremgik af det mellem parterne indgåede *compromissum.*[64] Fraværet af myndighed over dansk ret sættes på en måde i relief af Sigismunds instruks til grev Hermann von Cilly om at følge dansk ret for det tilfældes skyld, at han blev nødt til at dømme i Sigismunds sted, og den almene ret ikke kunne finde anvendelse.[65] Bortset fra at instruksen må siges at være en ordre til at dømme til fordel for den danske part, ligger det i sagens natur, at der ikke er tale om myndighed over dansk ret, eftersom denne beskrives som et supplement, grev Cilly eventuelt kunne gøre brug af. Kong Sigismund kom dog til at afsige dommen selv, og hans myndighed lå udelukkende i det indgåede *compromissum.* Det er derfor næppe underligt, at notarialinstrumentet med dommen gør overordentlig meget ud af dette. Således beskriver Sigismund sig selv som dommer: *Nos Sigismundus rex prefatus arbiter et supremus judex ex compromisso electus.*

64 SRD VII p. 388: *Domino Erico Krumedik … dicente, ipsum dominum nostrum regem esse arbitrum inter partes in presenti causa, nec habere plus potestatis, quam partes per formam et litteras compromissi sibi dederint.*

65 Reg. Imp. XI nr. 5805-06.

En direkte lighed imellem Nyborg-dommen og proceduren forud for Ofen-dommen består i kong Eriks karakteristik af Slesvig som sin arv. Han nævner den ganske vist kun en gang i sit anklageskrift; til gengæld bliver den omtalt som noget af det første, som nævnt ovenfor.[66] Der kan ikke være tvivl om, at påstanden om arveretten til Slesvig som følge af beliggenheden i Danmarks rige har sin rod i de testamentariske bestemmelser i unionsbrevet 1397 både for Nyborg-dommens vedkommende og for procesakternes vedkommende forud for Ofen-dommen.

Når det kommer til selve lensretten, kan man imidlertid godt få indtryk af væsentlige nuanceforskelle imellem Nyborg-dommen og procesakterne forud for Ofen-dommen. Uanset lensretten er tilføjet som en analogi for Nyborg-dommens vedkommende, synes der umiddelbart tale om et reelt forhold, i og med der bruges indikativ. Det hedder således, at Erik har retten til Slesvig i egenskab af konge af Danmark, som følge af sin mødrene arv og som følge af at være lensherre, over for hvem holstenerne har begået felloni og dermed forbrudt lenet. I procesakterne bruges der derimod irrealis. Således hedder det, at hvis kong Erik havde været holstenernes lensherre, da ville de have forbrudt deres len, men han var ikke deres lensherre (fordi der ikke var arvelige fanelen i Danmarks rige).[67] Men spørgsmålet er, om denne forskel i brugen af indikativ og irrealis kan tages til indtægt for, at så anerkendte kong Erik faktisk lensrettens gyldighed for Slesvig i 1413, hvorimod dette ikke var tilfældet i 1424? Afgjort nej. Både i 1413 og 1424 anvendes den lensretlige terminologi udelukkende til at akkumulere så mange beskyldninger mod holstenerne som muligt. Dét var det afgørende, ikke om der anvendtes indikativ eller irrealis. Om den ældste broder, Heinrich, hedder det således i procesakterne, at hvis nogen mener, denne skulle have ansøgt om lenets stadfæstelse, fordi kong Erik skulle have været feudalherre, da havde Heinrich ikke gjort, som man skylder over for sin lensherre, hvilket Erik ville vise med holstenske fejdebreve og i øvrigt de ugerninger, der var begået imod ham. I den forbindelse går det irreale over i det reale: Skulle kong Erik have været lensherre (irrealis), da havde Heinrich ikke gjort, som man skylder over for denne (indikativ), hvilket Erik ville vise med holstenske fejdebreve og de øvrige ugerninger, som således gøres til bevis for, at Heinrich havde forbrudt sig imod lensretten. Med introduktionen af indikativ skal på ingen måde forstås, at kong Erik alligevel anerkendte lensretten. Det er udelukkende udtryk for, at temaet ”de holstenske forbrydelser imod kong Erik” er for godt til ikke at blive taget med i anklagen. Når man sammenligner med Nyborg-dommen, er det meget muligt, at der ikke bruges irrealis her i omtalen af Slesvigs status som len, men at tage det til indtægt for, at kong Erik således anerkendte lensrettens gyldighed, er endvider umuligt, for så vidt som kong Erik netop indleder hele proceduren med at anføre, hvorledes de holstenske brødres fader ikke ville tage

66 SRD VII p. 266.
67 SRD VII p. 296.

imod Slesvig som len, men hellere gøre tjeneste for sold. Derved kan hverken faderen eller hans tre sønner jo siges at have forbrudt lenet, da kongen så eftertrykkeligt indledte med, at de slet ikke var i besiddelse af et arveligt fanelen.

At der er formmæssige forskelle imellem Nyborg-dommen og Ofen-dommen er evident. Men dette skyldes først og fremmest de specifikke situationer, de indgik i: I 1413 skulle kong Eriks kup stadfæstes af Sigismund, hvorfor man måtte indrette dommen på en måde, der tillod ham at gøre dette; i 1424 gik processen efter bogen, efter et regulært *compromissum*, hvilket afspejles til fulde i Ofen-dommen. Men den for begge domme til grund liggende ideologi er den samme: Nemlig at Slesvig var et inden for Danmarks rige beliggende land. Allerede i 1405 er der et eksplicit vidnesbyrd på, at kong Erik opfatter sin kongemagts omfang til også at gælde Slesvig. I 1409 omtaler han indbyggerne i Slesvig som sine undersåtter. Det er umuligt, at han i 1413 skulle have ændret mening og lige pludselig have fået den opfattelse, at Slesvig ikke skulle være et land umiddelbart under hans kongelige myndighed, men derimod et arveligt fanelen. Den kongelige opfattelse af Slesvig kommer til udtryk i landstingsvidnerne fra 1421, og den formuleres eksplicit i procesakterne forud for Ofen-dommen, hvori det hedder, at landet Jylland omfatter Slesvig, og når kongerne vælges, er de også konger over indbyggerne i Slesvig, som i øvrigt er et af de fem danske stifter.[68] Opfattelsen af Slesvig må således siges at være en konstant, som gik tilbage til formynderskabets periode.

6.5.2 Den ideologiske argumentationsform

Det kan ikke siges for ofte, at troværdigheden af parternes anklager og forsvar er ikke-eksisterende, og det, disse kan sige noget om, er ikke, hvordan tingene faktisk skete eller var, men hvad parterne tænkte, og hvilke programpunkter parterne forsøgte at legitimere. Det er muligt, at nogle påstande var i overensstemmelse med sandheden, hvilket imidlertid ikke er det interessante ved dem; det interessante er, at der bliver løjet og manipuleret uhæmmet, hvorfor man med god ret kan sige, at formålet med anklager, forsvar, vidisser, protester m.m. ikke var at få påkendt en retstilstand, sådan som den havde været, men at legitimere en ideologi og dermed skabe en ny retstilstand under anvendelse af historiske argumenter. I anvendelsen af de historiske argumenter tog man ikke nødvendigvis hensyn til konsistens med den retstilstand, man forsøgte at skabe. De mange breve vedrørende Ribe fremført af kong Erik eller for den sags skyld den fuldkomne mangel på breve vedrørende Sydslesvig er jo ikke just klokkeklare eksempler på, at Slesvig til hver en tid havde været en del af Danmarks rige og dermed tilhørt Danmarks konger, men alene det at fremføre

68 SRD VII p. 294.

mange historiske argumenter synes i sig selv at have haft en umådelig overtalelseskraft, om så også de faktiske historiske forhold ikke var fuldkommen logiske udtryk for rimeligheden af påstandene. I den forbindelse kan også nævnes holstenernes anføring af, at Tranekær og Skelskør hører til deres hertugdømme, hvilket under ingen omstændigheder kunne siges at være tilfældet i 1424. Men at Tranekær og Skelskør havde været under deres forfædres kontrol i den kongeløse tid, var imidlertid et faktum, som man fandt relevant at anføre til støtte for argumentation for hertugdømmet Slesvig som et arveligt fanelen. Selv om tendensen er absolut mest udpræget for den danske part, gælder det, at havde man en gang haft adkomst til og kontrol med et territorium, en by eller et slot, kunne man herefter til hver en tid gøre sin ret gældende hertil.

Parternes løgne var grove: Kong Eriks anklager mod holstenernes forfader grev Johann for at have slået kong Christoffer 2. ihjel er åbenlyst absurde. Der er intet belæg for påstanden i øvrigt. Jyske Krønike beretter om kong Christoffers tilfangetagelse på Lolland, hans efterfølgende flugt til Nykøbing Falster, hvor han døde, men kongemord er der ikke spor efter.[69] Påstanden om, at dansk blev talt i hele Slesvig, tilmed i Nordfriesland, om end det blev medgivet, at denne form for dansk adskilte sig noget fra det øvrige sprog, kan som påpeget umuligt være sand. Hele den idealiserede fremstilling af, at Slesvig, så længe nogen kunne huske tilbage, havde været et land i Danmarks rige, er naturligvis forskruet. Et specialtilfælde er Fehmarn, som kong Erik påstår hører til Jylland, hvorfor holstenernes krav herpå ikke var berettigede. Dette kunne han vise med holstenernes forfædres breve, hvoraf det fremgik, at kongerne havde overdraget dem Fehmarn for tjeneste, som i øvrigt ikke var blevet ydet særlig godt; dette lignede jo indledningen til Nyborg-dommen, og temaet dårligt-ydet-tjeneste var ligeledes for godt til ikke at blive genbrugt.[70] Bortset herfra havde kong Erik ikke ret i sin påstand, da netop Fehmarn af Valdemar Atterdag var blevet overladt grev Johann 3. af Holsten som arveligt len.[71] Omvendt er holstenernes påstand om, at Slesvig, så længe nogen kunne huske tilbage, havde været et arveligt fanelen i deres slægts besiddelse, naturligvis også en stærkt redigeret version af historien, der ikke stemmer overens med virkeligheden. Nicolaus Sacchows påstande under processen i Ofen må ligeledes karakteriseres som løgn. Hvor urimelig man end kan betragte processen – det er under alle omstændigheder et faktum, at Ludovicus de Cattaneis ikke lod den holstenske part komme til orde i maj 1424, lad så være, at det muligvis havde været forbundet med livsfare for ham at indfinde sig i Slesvig by – kan der ikke være tvivl om, at parterne faktisk havde indgået et *compromissum*, ifølge hvilket kong Sigismund var opmand i sagen, og ifølge hvilket han ikke var forpligtet til at inddrage kurfyrsterne i domfældelsen. At Ludovicus de Cattaneis ikke ligefrem gjorde sig umage for at behandle holstenerne retfærdigt, er

69 Gertz I 1917-18 p. 453-54.
70 SRD VII p. 294.
71 Cf. DD III:1 nr. 41.

højst sandsynligt; alligevel må man sige, at Nicolaus' påstand om Ludovicus' overskridelse af kommissoriet, for så vidt som han skulle have tiltaget sig dommermyndighed, simpelthen ikke passer med, hvad man kan konstatere ud fra Ludovicus' handlinger.[72] I Nicolaus' sidste aktion benægter han Sigismunds dommerværdighed, på den anden side anfører han urimeligheden af, at Sigismund skal dømme i sagen; ligeledes benægter han, at et *compromissum* var indgået, men ikke desto mindre påstår han, at dette *compromissum* ikke var blevet overholdt.

Kvaliteten af argumenter var således ligefrem proportional med kvantiteten. Selvmodsigelser eller inkonsistenser synes ikke at tynge nogen af parterne. At man i den danske procedure nævner to privilegiebreve udstedt af den samme kong Valdemar 3., som i juli 1423 var blevet frakendt kongeværdigheden, er et sigende eksempel herpå. Det virker i den forbindelse ikke troligt, at den danske part ikke ville fremføre for kong Sigismund, at Valdemar 3. ikke var konge, af hensyn til Sigismunds nervøse følelser med hensyn til at bevare sin egen kongeværdighed.[73]

Man kan undre sig over de mange gensidige anklager for at forholde modparten navngivne lokaliteter som Gottorp, Flensborg, Nyhus, Åbenrå, Tønder m.m.; sådanne anklager skulle vel være overflødige, for så vidt som disse lokaliteter var en del af Slesvig, om man nu betragtede Slesvig som en del af Danmarks rige eller som et hertugdømme adskilt herfra, hvorfor det for så vidt var meningsløst at gøre krav gældende på disse lokaliteter parallelt med krav på selve hovedgenstanden for striden; det lader dog til, at en begyndende bevidsthed herom viser sig for den danske parts side under den mislykkede voldgift ved Fehmarnsund, hvor kong Eriks voldgiftsdommere forsøger at adskille hovedsagen fra de mange anklagepunkter vedrørende fredsbrud. Det er også et udtryk for en gryende bevidsthed om at adskille hovedsagen fra de mange enkelte anklagepunkter, at den danske part er omhyggelig med at anføre for Flensborgs og Nyhus vedkommende, at kongen ikke blot havde ret hertil som følge af at have lokaltiteterne i pant, men fremdeles havde arveret, hvilket alt andet lige ophævede den besynderlighed, der lå i at gøre krav på Gottorp som følge af at have indløsningsretten hertil samtidig med at gøre krav på Slesvig som helhed; det samme kunne holstenerne sige om Flensborg og Nyhus, men dette kunne så imødegås med, at kongen også havde arveretten på sin side. Der er imidlertid et stykke vej til at drage den logiske konsekvens, at anføre de mange enkelte lokaliteters beliggenhed i Slesvig for derpå at koncentrere bevisførelsen for den rette adkomst til Slesvig i sin helhed.

Det betyder ikke, at parterne ikke havde en endog temmelig veldefineret helhedsopfattelse af det territorium, Slesvig dækkede, for så vidt som den holstenske part anfører landet imellem Kolding å og Ejderen-Leventzau beliggende i Nordtyskland (*Almannia bassa*); den danske part

72 SRD VII p. 264-66.
73 Erslev 1901 p. 174-75.

anfører Ejderen-Leventzau-Dannevirke som sydgrænsen for Danmarks rige. Men sammenblandingen af de geografiske kategorier, Slesvigs territorium som helhed og de enkelte lokaliteter omfattet heraf, er sigende for det generelle forhold, at alt, der kunne anvendes til at anklage modparten, skulle anvendes.

Det er nemt for et moderne synspunkt at diskvalificere argumentationsmåden. Hvor uenige samtidens protagonister end kunne være, var der imidlertid ingen uenighed om selve måden at argumentere på. En egentlig bevisførelse fandtes kun, for så vidt som man koncentrerede sig om at bevise sine egne påstande ved at illustrere dem med historiske eksempler; hvad angik modbevis af modpartenes påstande, begrænsede dette sig til modpåstande, der forholdt sig i en direkte konfrontation over for det, modpåstanden var modpåstand til. Over for kongens påstand om, at Slesvig var et i Danmarks rige beliggende land tilhørende Danmarks konge og krone, blev således anført den modpåstand, at Slesvig var et arveligt fanelen, der i generationer havde været i den holstenske greveslægts besiddelse. Over for holstenernes anklage mod kongen for ikke at have ydet ret som aftalt (der hentydedes muligvis til den mislykkede retsdag i Slesvig by 24. juni 1418), anførtes, at kongen altid ydede ret, som han var forpligtet til, og at det i øvrigt var den holstenske part, der ikke ydede ret.[74]

Både den danske og den holstenske procedure hvilede på påstande og argumenter, som rakte 100 år eller mere tilbage. Forældelsesfrister for retskrav havde man tydeligvis ikke kendskab til. Intet var for gammelt, uaktuelt, småt eller stort til at blive fremført. Den direkte forbindelse til Slesvig behøvede heller ikke nødvendigvis at være til stede. Alt kunne bruges. I Eriks fremstilling blev Gerhard 3.s bror, grev Johann, som sagt fremstillet som en særlig stor skurk på grund af sin fremfærd i 1330'erne, også selv om Johann strengt taget ikke kunne lastes for forhold, der havde med Slesvig at gøre. Som en modpåstand hertil anførte den holstenske part gældsposten, hvorved Christoffer 2. skyldte grev Johann intet mindre end 100.000 mark.[75] Herudover anførtes en lang række gældsposter vedrørende lån og panter ydet af holstenernes forfædre til danske eller svenske konger gående tilbage til midten af 1300-tallet: Som dansk og svensk konge, må man forstå, var kong Erik forpligtet til at tilbagebetale summerne, hvilket han underforstået ikke havde gjort.[76] Ligeledes gjorde holstenerne krav på Tranekær, som i hvert tilfælde siden Valdemar Atterdags erobring i 1358 havde været under dansk kongelig jurisdiktion. Heller ikke Skelskør eller Gotland var for langt væk i tid og rum til at understøtte deres krav på Slesvig som arveligt fanelen.[77] Begge parter fremlagde uendelige lister med erstatningskrav på vegne af navngivne personer, der havde

74 SRD VII p. 296-97.
75 SRD VII p. 278.
76 Cf. DD II:8 nr. 429; SRD VII p. 278; DD III:5 nr. 340; DD III:5 nr. 155; DD III:5 nr. 154.
77 SRD VII p. 277 og p. 278.

været udsat for overgreb af andre navngivne personer, hvilket synes at ligge noget uden for den egentlige sag om adkomst til Slesvig, også selv om overgrebene – hvis de da overhovedet er sande – må have fundet sted som udløber af konflikten; man må blot konstatere, at parterne hver især har ment, at denne type anklager har støttet deres sag. Alt, der kunne kaste skyld på modparten, var således værd at tage med i proceduren.

6.5.2.1. Den danske idealhistorie

Kong Eriks påstand var, at Slesvig var et inden for Danmarks rige beliggende land, at det ikke var og aldrig havde været bortforlenet som fanelen. Idealsituationen gik tilbage til Valdemarernes tidsalder, og det er en fristende tanke, at de danske vidner henviser til selveste Saxo, når de taler om "troværdige krøniker", muligvis i den nedertyske udgave, selv om dette selvfølgelig ikke kan bevises.[78] Særlig interessant i den sammenhæng synes anføringen af Knud 6.s stadfæstelsesbrev af privilegierne til gråbrødreordenen ved Skt. Mikkels kloster i Slesvig by at være.[79] I lysest af kong Eriks øvrige adfærd, kunne det være fristende at opfatte dette brev, hvis original er gået tabt, og hvis tidligste overlevering er netop i procesakterne forud for Ofen-dommen[80], som slet og ret et falsum; men det er formodentlig ikke tilfældet, da brevet lægger sig i logisk forlængelse af sagen om splittelsen imellem sortebrødre og gråbrødre ved Skt. Mikkels kloster, som blev flyttet og omdannet til Guldholm. Af en beretning fra 1289 ved vi, at Knud 6. må have været ganske dybt involveret i sagen, eftersom ribebispen Omer og abbed Wilhelm af Æbelholt, som var blevet sat til at dømme i sagen imellem munkene, ud over ærkebiskop Absalon spurgte både kongen og hertugen til råds om deres mening, *voluntatem dominorum Kanuti regis et Waldemari ducis … requisiverunt*.[81] Som en genspejling heraf omtales både kong Knud og hertug Valdemar, den senere kong Valdemar Sejr, i det af kong Erik anførte brev, hvori de to brødre samarbejdede om at udstede privilegier til Skt. Mikkel i Slesvig by, hvilket nødvendigvis må have virket stærkt inspirerende for kong Erik i 1424, for så vidt som man jo her kunne se, at den slesvigske hertugs vilje var en genspejling af den danske konges.

Som anført kan man tale om Slesvig som en selvstændig statslig entitet efter 1252 med Valdemar Abelsen som den første hertug. Det var imidlertid en statslig entitet, der så at sige var vokset ud Abels brodermord, og i proceduren forud for Ofen-dommen forsøgte den danske part af al kraft at mane eksistensen af hertugdømmet Slesvig under Abels efterkommere i jorden. I den forbindelse er fremlæggelsen af kong Erik 5. Glippings beskyttelsesbrev 30. juni 1269, hvori

78 Cf. *Den danske krønike* 2000 p. 17.
79 SRD VII p. 323; DD I:3 nr. 216.
80 Cf. Laur 1974 p. 65 f.
81 Cf. SMD II p. 151.

bestemmelserne angives at gælde *tam in ducatu nostro quam in regno,* af særlig interesse.[82] Også dette brevs tidligste overlevering findes i akterne forud for Ofen-dommen, men der kan næppe heller her være tale om en forfalskning, da samme brev findes i en anden, uafhængig overlevering i Løgum klosters brevbog fra 16. årh.[83] I 1269 sad Erik Abelsen inde med hertugdømmet Slesvig[84], hvorfor vendingen *in ducatu nostro* fra kong Erik 5. Glippings side umuligt kunne være berettiget, Erik 5. Glipping, som i øvrigt selv lå i strid med sine slesvigske frænder.[85] Hvorvidt teksten har denne vending som følge af en bevidst handling fra kong Erik 5. Glippings side, eller hvorvidt der er tale om en mere eller mindre automatisk gengivelse af en lignende vending andetsteds, kan ikke siges med sikkerhed.[86] Den ideologiske pointe med at anføre brevet i processen forud for Ofen-dommen er dog i begge tilfælde den samme: At vise den danske konges adkomst til det land, der udgjordes af hertugdømmet Slesvig, under fuldkommen fornægtelse af en selvstændig hertugslægt nedstammende fra kong Abel. At Abel selv udsættes for en veritabel *damnatio memoriae* sættes i relief af, at hans breve, hvori han som tillæg til sin kongetitel også tituleres *dux Jutie*, ganske udelades, også selv om kong Erik i 1424 kunne have anført disse som eksempel på kongens definitoriske kontrol over Slesvig.

To af Abels efterkommere blev dog anført eksplicit i deres hertugelige egenskab, nemlig selvsamme Valdemar, som 15. august 1326 havde forestået den skæbnesvangre forlening til grev Gerhard, og den sidste hertug af den abelske slægt, Henrik. Men de bliver kun nævnt som modargument imod holstenernes udlægning af en uafbrudt schauenburgsk adkomst siden Gerhard d. Store. Således anførtes som sagt det store mageskiftebrev 23. juni 1340, hvorved den just myrdede grev Gerhards sønner Claus og Heinrich overlod deres rettigheder til Nørrejylland til hertug Valdemar, som derpå kunne have fornøjelsen af at overlade disse rettigheder videre til kong Valdemar Atterdag, for hvilket Claus og Heinrich fik store dele af Slesvig i pant. I det andet brev fra 1374 overlader hertug Henrik som sagt indløsningsretten til Gottorp til Valdemar Atterdag. Det væsentligste ved brevene 1340 og 1374 er således, at de ikke er anført med brod imod hertugdømmet under Abels efterkommere, men derimod imod de schaunburgske holsteneres

82 DD II:2 nr. 147; SRD VII p. 326.

83 Løgum klosters brevbog, Ny kgl. Samling 881, Fol. p. 414. Brevbogen har kun *inscriptio*- og *datum*; for den øvrige del af teksten henvises til Christoffer af Bayerns beskyttelsesbrev 24. januar 1447. Dette brev, som angives til at være en gengivelse af kong Erik 5. Glippings brev, stemmer udmærket overens med det af kong Erik anførte, om end der forekommer variationer i dateringen, som i brevbogen er 1279, og udtrykket *tam in ducatu nostro* optræder ikke i brevbogen; Christoffer af Bayern kunne jo af gode grunde heller ikke anvende denne vending for Slesvigs vedkommende. Men netop variationerne i overleveringen bekræfter uafhængigheden, og at der således har været en original hidrørende fra Erik 5. Glippings tid.

84 Cf. DD II:2 nr. 148.

85 Cf. DD II:3 nr. 139.

86 Indledningen til DD II:2 nr. 147: ”Hverken 1269 eller 1279 kan den danske konge tale om *ducatus noster.* Udtrykket maa da være overtaget fra Abels og Kristoffer I.s breve (Dipl.Dean. II, 1 nr. 38 og 73), der efterfølges ret nøje som stilistiske forbilleder for dette brev”.

arvekrav på hertugdømmet. I brevet fra 1340 er ganske vist en betydelig mængde lokaliteter i Slesvig genstand for pantsættelse, men der står sådan set ikke noget om Slesvig som helhed. Det samme er i høj grad også tilfældet for brevet fra 1374, i hvilket udelukkende indløsningsretten til Gottorp med tilliggender overdrages. Men dette forhindrede ikke kong Erik i at slå de enkelte lokaliteter og Slesvig i sin helhed sammen til en kategori, i og med han i anledning af det holstenske krav om at besidde Slesvig som arveligt len over for hertug Heinrich Rumpold sarkastisk spurgte, hvorfor de så havde landet i pant. Dette spørgsmål tager udgangspunkt i brevene 1340 og 1374, men spørgsmålet er formuleret, således at det gælder Slesvig i sin helhed. Man må sige, at manipulationen næsten er umærkelig og udført med stort mesterskab.[87] Da først de enkelte lokaliteter og Slesvig i sin helhed var blandet sammen til en kategori, kunne kongen fremsætte påstand om, at der siden kong Valdemar Atterdags dage var blevet gjort talrige forsøg på at indløse pantet, dvs. Slesvigs territorium i sin helhed, igen og igen, men man var desværre blevet voldeligt forhindret heri.

Den danske procedure forud for Ofen-dommen var en fremstilling af den danske rigshistorie siden Valdemarernes dage. At denne fremstilling var særdeles fordrejet og ofte lodret løgnagtig og dermed en ualmindelig problematisk kilde, siger sig selv. Lige netop som kilde til at etablere kong Eriks programmatiske opfattelse af sin kongemagt i 1424 er proceduren imidlertid en fremragende kilde. Ifølge denne opfattelse var kongemagten en stærk og centraliseret størrelse, der under ingen omstændigheder kunne acceptere et hertugdømme Slesvig som selvstændig statslig entitet. Slesvig blev beskrevet som et land i Danmarks rige, hvorfor kong Erik også havde arveretten på sin side i egenskab af konge af Danmark. Dermed gik der en lige linie fra 1397-brevets testamentariske bestemmelser til den danske procedure forud for Ofen-dommen. Og dermed er det berettiget at opfatte den danske procedure som et decideret programskrift for den ekspansive kongemagt. Ofen-dommen bliver således ikke blot en tilkendelse af Slesvig til Danmarks rige og konge, men tillige en anerkendelse og stadfæstelse af hele den regeringsform, samme konge udøvede.

6.5.2.2 Den holstenske idealhistorie

Det absolut altoverskyggende programpunkt for holstenernes vedkommende var at gøre arveretten til hertugdømmet Slesvig som et fanelen gældende. Som noget af det første fremførte de en vidisse af brevene fra 15. august 1326. Den holstenske fremstilling af den retmæssige adkomst til hertugdømmet, er således centreret omkring Valdemar 3.s forlening af Slesvig til Gerhard d. Store, om så også de skulle være kommet til at fremføre den påstand, at hertugdømmet ”altid” havde tilhørt deres slægt som arveligt fanelen, dvs. før 1326. Den holstenske part understregede kraftigt, at

87 SRD VII p. 267.

deres fader, Gerhard 6., var sand og legitim arving til Gerhard d. Store, og at han således var blevet anset for og kaldt hertug.[88] Dermed var der skabt en fortælling om Slesvig som et fanelen, der var gået ubrudt i arv i den schaunburgske slægt. Dette må siges at være en sandhed med modifikationer. Som bekendt genoverdrog Gerhard d. Store Slesvig til Valdemar 3. i 1330, om Valdemar så også var ganske magtesløs i sit hertugdømme. Holstenernes farfader Heinrich (”Jernhenrik”) havde hverken været eller kaldt sig hertug af Slesvig. Hvad deres egen fader angår, kan han først konstateres at have benyttet hertugtitlen fra 1387.[89] Den holstenske part fremførte, at efter deres faders død i 1404 tilfaldt hertugdømmet således sønnerne, de legitime arvinger, som len med fuld arveret.[90] Det må unægtelig siges at være ønsketænkning med tilbagevirkende kraft, når man tager det faktiske historiske forløb i betragtning. Det fremførtes, at onklen hertug Heinrich af Lüneburg havde ansøgt om forlening til brødrene i deres mindreårighed, hvilket må siges at være rigtigt, i og med det var denne ansøgning, der havde udløst Nyborg-dommen. Derimod virker det tvivslomt, at den ældste af brødrene efter at være kommet til skelsår på egne og sine brødres vegne ansøgte kong Erik om forlening med Slesvig; der er i hvert fald ikke overleveret breve herom.[91]

Den holstenske part fremførte legitimiteten af de konger, der angiveligt havde forestået bekræftelsen og stadfæstelsen af deres len, således kong Oluf og kong Erik. Specielt Valdemar 3. var særligt vigtig som den figur, der i sin tid havde forlenet deres store forfader med Slesvig for første gang. Dette er for så vidt situationen i negativ, som den blev angivet for deres forgængeres vedkommende, idet den holstenske part, således som den fremstillede de holstenske brødres hertugelige forgængere som en ubrudt række, med angivelsen af de danske kongers legitimitet tegnede et billede af en ubrudt kongerække, der havde bekræftet Slesvig som arveligt hertugdømme. Af gode grunde stod der ikke noget om Valdemar Atterdag.

Den massive ideologi og direkte historieforfalskning, som kendetegner den danske procedure, er ikke til stede i helt samme omfang for den holstenske. Måske fordi den holstenske part trods alt kan siges i ikke helt så urimelig grad som den danske part at gå imod realiteterne, i og med deres fader reelt havde været hertug af Slesvig fra 1386, om dette så også primært skyldtes, at dronning Margrethe og kong Erik var optaget af andre gøremål, hvorfor de ikke kunne modarbejde denne situation før 1404. Det ændrer imidlertid ikke ved, at den holstenske parts argumentation er ideologisk, for så vidt som det simpelthen ikke var sandt, at Slesvig var gået ubrudt i arv som fanelen siden Gerhard d. Store. Dermed er det fuldt berettiget således som for den danske procedures vedkommende også at tage den holstenske procedure til indtægt for en idealhistorie.

88 SRD VII p. 342.
89 Albrectsen 1981 p. 98 nt. 7.
90 SRD VII. p. 342-43.
91 SRD VII p. 343.

6.5.3. Var Ofen-dommen retfærdig?

Retfærdighed er en meningsløs størrelse i denne sammenhæng. Ofen-dommen er en udpræget politisk dom, der var afstedkommet af kong Sigismunds behov og muligheder i en given situation. Han havde brug for allierede ikke mindst til sin ikke videre heldige krigsførelse imod husitterne, og han kunne have en rimelig forhåbning om, at kong Erik ville give sit bidrag.[92] Om Sigismund personligt følte sig mest overbevist af den danske procedure, er således irrelevant. Sigismund kunne umuligt dømme retfærdigt, uanset hvilken af parterne han fulgte, eftersom begge parters krav baseredes på en ideologisk forestilling om, hvad de ville have, der ganske vist inddrog det ene historiske eksempel efter det andet, men for begge parters vedkommende på en måde, der ved nærmere eftersyn umuligt kan siges at underbygge påstandenes rimelighed. Manipulationen lå i argumenternes tilsyneladende tilforladelige karakter: Når kong Erik fremførte, at der ikke kunne være arvelige len i Danmark, fordi lensretten ikke gjaldt her, kunne det jo virke tilforladeligt, bortset fra, at arvelige fanelen så sandelig havde karakteriseret den politiske udvikling under anden halvdel af 1200-tallet og begyndelsen af 1300-tallet.[93] Ligeledes kan man om holstenernes fremstilling af Slesvig som et fanelen, der var gået ubrudt i arv, sige, at dette jo ikke var helt forkert, hvis man udelukkende så på forleningen til deres store forfader 15. august 1326; lad så være, at det indiskutabelt var mere forkert end rigtigt. Begge parter påstår dermed, at de vil have stadfæstet en tilstand, som altid havde været til stede, og de holstenske brødre har vel været ekstra overbevist om deres sags retfærdighed, al den stund deres fader reelt havde været hertug over Slesvig fra 1386 til sin død 1404. Det ændrer imidlertid ikke ved, at ingen af parternes påstande hvilede på en korrekt historisk fremstilling, på grundlag af hvilken de ønskede at blive tilkendt retten. At parterne skulle have haft et mangelfuldt kendskab til historien, virker ikke rimeligt at fremføre.[94] Parterne havde efter alt at dømme et særdeles indgående kendskab til historien, der netop tillod dem at fremstille historien i den ideologiske form, de ønskede. Ofen-dommen lagde sig i forlængelse af en ideologi, dvs. den tilstand, den danske part ønskede at få etableret. Dermed hverken stadfæstede dommen eller gik den imod retten; den skabte ret. Den af Carstens fremførte karakteristik af dommen, hvorved en århundredelang retstilstand på det groveste blev tilsidesat, må derfor siges i nogen grad at være en anakronisme.[95]

Sammenfatning

92 Hoensch 1997 p. 325.
93 Mackeprang 1885 p. 148; Erslev 1901 p. 185-86.
94 Eslev 1901 p. 184.
95 Carstens 1951 p. 43.

Den proces, der ledte til dommen i Ofen 28. juni 1424, er karakteriseret af et temmelig kompliceret forløb begyndende i januar 1423 med fremførelsen af anklager og forsvar for hertug Heinrich Rumpold. Den danske parts hovedanklage gik på, at holstenerne ulovligt og voldeligt tilbageholdt Slesvig, som blev opfatttet som et dansk land på linie med Nørrejylland, Fyn, Sjælland osv. Ved en sammenblanding af Slesvig i sin helhed og stridigheder om enkeltlokaliteter inden for Slesvig fik den danske part etableret et billede af, at holstenerne havde Slesvig i pant, som de imidlertid forhindrede kong Erik i at indløse. I den danske procedure blev kong Eriks arvelighed til Slesvig påstået. Hermed blev forbindelsen imellem selve den ekspansive kongemagt, der gik tilbage til 1397-brevets testamentariske bestemmelser, og Slesvig-sagen understreget, for så vidt som Slesvig blev forudsat at være et land beliggende i Danmarks rige, som kong Erik i kraft af valgt konge var udset til at arve. Det er utvivlsomt bevidst, at den danske procedure på et tidspunkt skildrer dansk arveret på en måde, som er helt analog til den måde, hvorpå kong Erik fik adkomsten til Danmarks rige. Fremstillingen af kong Erik som valgt til at arve afspejler en særlig dikotomi, som imidlertid ikke kan tages som udtryk for to gensidigt modsatrettede begreber, men derimod tages som udtryk for det forhold, at opfattelsen af begrebet kongemagt ikke lå fast, hvad angik afgrænsning imellem kongemagten som en personlig, tidbunden ejendomsret og kongemagten som en abstrakt, tidløs entitet.

Holstenernes grundsynspunkt var, at Slesvig tilhørte dem i egenskab af arveligt fanelen af den type, som blev overdraget deres forfader grev Gerhard 15. august 1326, og at Slesvig var gået i ubrudt arv, indtil kong Erik begyndte at påføre dem krig. I forbindelse med det danske svar herpå blev syllogismen fra Fehmarnsund gentaget: Slesvig lå i Danmark, i Danmark var der ikke lensret, hvorfor lensretten ikke kunne gøres gældende for Slesvig.

Efter hertug Heinrich Rumpolds død i februar synes processen at være gået i stå. I juli 1423 lader kong Erik tre landstingsvidner udstede, hvorefter Valdemar 3. slet ikke skulle have været konge. Disse vidner besvares i august af den holstenske part med vidisser først og fremmest af forleningsbrevet 15. august 1326 samt danske verdslige og gejstlige stormænds anerkendelse heraf fra samme dato. De danske vidisser er i deres forløjethed et godt eksempel på, hvor langt man kunne gå, så længe man præsenterede sine påstande og udsagn formmæssigt uangribeligt.

Interessen for processen indfandt sig atter i februar 1424, hvor Ludovicus de Cattaneis blev sendt til Danmark for at indhente vidnesbyrd. Disse kom til at blive aflagt 9. maj for den danske parts vedkommende. Det er i forbindelse med aflæggelsen af disse vidnesbyrd, eksistensen af hertugdømmet Slesvig, som dog havde været en selvstændig statslig entitet siden 1252, blev fuldkomen underkendt. Man kan således konstatere en dansk idealopfattelse af forholdet imellem kongemagt og Slesvig, som går tilbage til Valdemarernes tidsalder. Ligeledes fremføres der i

vidnesbyrdene en betragtning over den danske retsprocedure, hvorved jord tabes. Hvorvidt denne procedure svarer til virkeligheden eller ej, er ikke det interessante i denne sammenhæng; det interessante er, at de danske vidnesbyrds betragtning knytter an til hele det kongelige godsinddragelsesprogram, dvs. det program, der lå til grund for den ekspansive kongemagt, hvad der på sin side illustrerer Slesvigs afgørende betydning som grundlag for udførelsen af selvsamme ekspansive kongemagt.

Holstenernes opfattelse var, at de besad hertugdømmet Slesvig som arveligt fanelen, og at dette land var skarpt afgrænset fra grevskabet Holsten i syd og Danmarks rige i nord. Det afgørende ved den holstenske opfattelse af len og lensret er ikke, om den er i fuld overensstemmelse med de juridiske begreber; det afgørende er, at med begreberne arveligt fanelen og lensret får den holstenske part etableret et billede af Slesvig som en selvstændig statslig entitet uafhængig af Danmarks rige. Dermed kan deres påstand om manglende forlening fra den danske konges side på trods af, at de ved flere lejligheder havde anmodet om en sådan, ikke tages til indtægt for en anerkendelse af, at den danske kongemagt trods alt i sidste ende besad en slags overmyndighed over Slesvig, men derimod, at den danske kongemagt ved den manglende forlening nægtede at anerkende Slesvigs status som selvstædnig statslig entitet under holstensk-schauenburgsk herredømme. Fra den holstenske side skal spørgsmålet om forlening dermed ikke opfattes således, at kongen havde en forleningsret, men derimod en forleningspligt.

Begge parters argumentation bar præg af at ville etablere en tilstand, der for ingen af parternes vedkommende havde været reel, og begge parter argumenterede således ideologisk. Alt kunne bruges i argumentationen, direkte løgne var fast inventar i anklager og forsvar, gældsposter og krav der gik mere end 100 år tilbage blev fremsat uden videre, også selv om flere af disse ikke havde noget at gøre med den slesvigske sag. Aktualitets- eller relevanskrav tyngede ingen af parterne, så længe anklager og forsvar var holdt i den rette form.

Ofen-dommen var rent politisk. Selve dommen faldt entydigt ud til den danske parts fordel og kan tillige opfattes som en stadfæstelse af hele den af kong Erik udøvede ekspansive kongemagt. Dommen blev afsagt på grundlag af et *compromissum,* hvad der er afgørende i sammenligning med Nyborg-dommen 1413. Således er det kun formmæssigt, de to domme adskiller sig fra hinanden; den underliggende opfattelse af Slesvig som et i Danmarks rige beliggende land er den samme, og man kan på ingen måde sige, at kong Erik i Nyborg faktisk anerkendte den holstenske præmis, at Slesvig var et arveligt fanelen. Dermed bliver Ofen-dommen kulminationen på en konstant Slesvig-politik, som havde en indlemmelse af Slesvig i Danmarks rige som et ufravigeligt krav, og som havde været ført siden formynderskabets dage. Som følge heraf kan Ofen-dommen siges at være den ekspansive kongemagts juridiske triumf.

7. Kong Eriks hjemkomst og udviklingen frem til krigsudbruddet

Kong Eriks prestige efter hjemkomsten i maj 1425 må have været enorm. Så meget des vigtigere er det at forstå årsagerne til, at han til trods herfor ikke kunne bevæge de stæder, der oprindeligt havde beseglet traktaten 15. juni 1423, til at støtte sig; derimod trådte de ind i krigen på holstenernes side i oktober 1426. Forløbet op til krigsudbruddet støtter hypotesen, idet Slesvig skal vises at være den afgørende årsag til krigsudbruddet.

7.1. Kongens hjemkost. Pression over for stæderne og Den tyske Orden

Umiddelbart efter Ofen-dommens afsigelse nedlagde den holstenske prokurator Nicolaus Sacchow protest, naturligvis forgæves. Holstenerne brugte de følgende ni måneder på et appelforsøg ved kurien, hvilket i sig selv var udtryk for, hvor ubehagelig Ofen-dommen må have været for dem. I forbindelse med appelforsøget er det værd at notere, at hele den af holstenerne selv anførte præmis for at indbringe sagen for kurien var, at de var forældreløse og mindreårige ved indgåelsen af det *compromissum*, Ofen-dommen hvilede på. Denne præmis må mildest talt siges at stå i stærk kontrast til det forhold, holstenerne selv havde fremført under processen forud for Ofen-dommen, at Heinrich på sine egne og sine brødres vegne havde søgt om forlening med Slesvig efter at være kommet til skelsår.[1] Den 5. december 1424 havde Sigismund erklæret, at appel ikke var blevet indgivet, og han var efter alt at dømme rasende over den pavelige indblanding i sagen. Det holstenske appelforsøg blev således til intet.[2]

Efter en særdeles succesfuld og muligvis også eventyrlig rejse først til Ofen, sidenhen til Jerusalem[3], må Erik være vendt hjem til sine riger sund og rask og fuld af energi til at påtage sig den opgave, der skulle være kulminationen på hans herskergerning, erobringen af Slesvig. Således fremgår det af en vis Hans Brothagens brev til Riga 28. maj 1425, at kong Erik var kommet tilbage til sine riger, og at han havde indkaldt stæderne til møde den 24. juni i København. Det lader til, at Riga og samtlige de livlandske stæder stod i begreb med en traktat med Danmark, idet Brothagen berettede, at han fra rådet i Lübeck havde modtaget et skrin med traktater, som han derpå havde overdraget to navngivne personer, for at disse skulle fremlægge traktaterne for rådet i Riga. Den videre diplomatiske forretning skulle lübeckerne tage sig af, idet disse skulle være fuldmægtige til

---

1 SRD VII p. 335, p. 343 og p. 370.

2 Reg. Imp. XI:1 nr. 6019.
DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14250311001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14250311002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14250312001>. Cf . Reg. Imp. XI:2 nr. 6810: ”Sigmund protestiert gegen die Einmischung des Papstes in den Streit Kg. Erichs v. Dänemark mit den Holsteinern u. befiehlt dem Kurfürsten v. Brandenburg u. den Herzögen v. Sachsen-Lüneburg seinen [welchen?] Befehl auszuführen. — KU? — Reg. dipl. hist. Dan. Ser. 2, 1, 1, S. 610 nach Not.: Huitfeldt, Danmarckis Rigis Kronicke (1650), S. 742, wo aber d. J. 1428 genannt ist”. Der kan ikke være tvivl om, at Hvitfeld henviser til de tre ovenanførte skrivelser fra 11.-12. marts 1425, og at hans datering således er forkert. Der kan således heller ikke være tvivl om, at Reg. Imp.s forsøgsvise datering er forkert. Cf. Hedemann 2012 p. 25 nt. 41.

3 Erik landede i Danmark 24. maj, cf. Mollerup 1881 p. 744. Se endvidere Ibler 2001. I en skrivelse fra Vadstena til Reval 16. maj 1425 forudsættes, at kong Erik ikke er vendt tilbage til sine riger endnu, cf. HR I:7 nr. 813 p. 578.

både at modtage kongens eksemplar af traktaten og til at overdrage kongen hans genparter på de livlandske stæders vegne.[4] Hans Brothagen anvender udtrykkeligt flertal; om end traktaterne ikke specificeres, må det utvivlsomt dreje sig om traktaten af 15. juni 1423 for den enes vedkommende, for den andens drejer det sig formodentlig om dronning Philippas møntkonvention 8. oktober 1424 indgået med de vendiske stæder.[5] Denne konvention var om noget udtryk for et forbedret forhold imellem de vendiske stæder og den danske kongemagt. Eller i hvert fald udtryk for, at den danske kongemagt havde en indlysende interesse i at pleje de gode relationer, man med traktaten 15. juni 1423 havde opnået til den vendiske del af hanseforbundet.

7.1.1 Mødet i København sommeren 1425

Vi har ikke nogen hansereces fra mødet i København, men det er næppe for meget at gå ud fra, at kong Erik har anmodet rådsudsendingene fra stæderne om støtte i kampen mod holstenerne. Fra København kendes en dom, hvori kong Erik afgjorde en sag angående hanseatisk strandet gods på Gotland 17. juli 1425.[6] Tilsyneladende havde Trued Hasse tilbageholdt godset. Eriks afgørelse var ikke ufavorabel for et hanseatisk synspunkt: Det drejede sig om et skib ført af Klaus Nielop, formodentlig indeholdende gods fra Reval og Dorpat, idet det var repræsentanterne for disse stæder, Richard Lange og Hermann Butenschön, der arbejdede for godsets udlevering. Eriks afgørelse gik på, at to tredjedele af godset uden videre skulle udleveres til de rette ejermænd. Den sidste tredjedel blev udleveret imod en af repræsentanter for stæderne Lübeck, Stralsund, Wismar og Rostock stillet garanti for 1.250 mark lybsk svarende til værdien af denne sidste tredjedel. Til næste maj skulle Gotlands dommere og repræsentanter for stæderne mødes for at afgøre dette spørgsmål nærmere med udgangspunkt i begge siders privilegier. I forbindelse med sagen om godset skriver Niitema: ”Der Bündnisvertrag rief in den Städten gemischte Gefühle hervor. … Trotzdem waren nun gute Beziehungen zwischen dem Unionskönig und der Hanse erreicht worden. Im Zeitabschnitt von 1423-26 zeigten sie sich u.a. Im Zusammenhang mit dem Schiffbruch eines Schiffers namens Klaus Nielop”. Hans udlægning virker rimelig.[7]

Ud over kong Eriks dom er der et andet væsentligt bidrag til oplysning af forhandlingerne i København, nemlig en beretning dateret 3. august 1425 fra den tyske ordens marskalk, som efter en besværlig rejse omsider var ankommet til København 21. juli.[8] Det fremgår, at der har været heftige forhandlinger imellem rigerne, men at de alle er blevet udsat. Ifølge marskalken ønskede Norge og

4 HR I:7 nr. 782 p. 528 ff.
5 Rep III nr. 6140. Cf. Galster 1972.
6 LUB 6, nrr. 669 og 670 p. 650 ff., cf. HR I:7 nr. 816 p. 580.
7 Niitema p. 324, cf. Livl. UB VII 256, 281; LUB VI 669, 670; Livl. UB VII 333, 352, 628, 810, 811 (Niitemas henvisninger).
8 HR I:7 nr. 818 p. 581.

Sverige fred og dermed flere forhandlinger; kun danskerne ønskede krigen. Kongen ville forhandle med Lübeck angående deres forpligtelser mht. holstenerne. Dagligt afventede kongen (aftaler om) en dag, hvor Lübeck skulle optræde imod holstenerne, *ken den Holczsten*, hvilket må hentyde til den i traktaten af 15. juni 1423 beskrevne rettergang, hvorefter holstenerne skulle gøres retten underhørig, eller hvorefter den i samme traktat beskrevne krigshjælp skylle ydes. Det er sigende, at marskalken giver udtryk for, at Ordenen, der havde indgået den identiske traktat med kong Erik 15. september 1423, ikke kunne vægre sig, hvis der kom en anmodning, som i lige så høj grad kunne gå på, hvorvidt Ordenen ville gøre holstenerne ”retten underhørig” som på dens eventuelle deltagelse i den kommende dag. En sådan kom det imidlertid aldrig til.

7.1.2. Traktaten i Lübeck 10. september 1425

På mødet i København må man have aftalt et yderligere møde, for den 10. september 1425 indgik hovedinteressenterne fra traktaten af 15. juni 1423, dvs. Sten Basse og Erik Krummedige på vegne af kongen, stæderne Lübeck, Rostock, Wismar og Stralsund samt Den tyske Ordens øverste marskalk, Walraben von Hunsbach, en traktat i Lübeck sammen med hertug Heinrich.[9] Ifølge traktaten skulle man mødes i Flensborg 25. juli, dvs. et lille år efter traktatens indgåelse, hvor både kong Erik og hertug Heinrich skulle medbringe to verdslige og to gejstlige fyrster, som skulle forlige de stridende parter. Mislykkedes det at forlige sagen fredeligt, skulle de samme fyrster anstifte en egentlig rettergang, efter hvilken de skulle dømme om, hvem der havde retten til hertugdømmet Slesvig. Kunne de otte fyrster heller ikke nå frem til en dom i enighed, da skulle endelig højmesteren og stæderne Lübeck, Rostock, Stralsund og Wismar træde sammen som opmænd og afgøre sagen. Erik Krummedige og Sten Basse insisterede dog på, at man skulle holde landene Sylt og Föhr uden for retshandlingen, men marskalken og stæderne ville skrive til kong Erik for at få en accept af, at disse lande også kunne tages med ind under retsafgørelsen.

Det er ikke uden grund, at Erslev undrer sig over, hvordan de danske forhandlere kunne gå med til en sådan aftale.[10] Sten Basse og Erik Krummedige synes ellers i et og alt have været på linie med kongen, og man må nødvendigvis spørge sig selv, hvordan de dog kunne gå med til en traktattekst, der udskød den slesvigske sag ca. 10 måneder. Man kan ikke se bort fra den mulighed, at Erik Krummedige og Sten Basse og i det hele taget hele det lag af højadelige rigsråder, de repræsenterede, ikke var helt så krigsivrige, som Den tyske Ordens marskalk gav indtryk af i forbindelse med forhandlingerne i København. Men for kong Erik må det nødvendigvis have været ganske uantageligt, at Slesvig-spørgsmålet, der var afgjort entydigt af kong Sigismund, atter skulle

9 DF nr. 92 p. 375 ff.; LUB 6 nr. 682 p. 661 ff.; cf. HR I:7 nr. 845 p. 603.

10 Erslev 1901 p. 201-02: ”At Erik Krummedige og Sten Basse kunne gå med til denne Aftale, er i høj Grad forbavsende”.

åbnes og atter skulle være genstand for lange og opslidende forhandlinger.

Det undrer derfor ikke, at kong Eriks reaktion på traktaten 10. september var skarp. Vi kender den fra en skrivelse til højmesteren Paul von Russdorf dateret 12. oktober 1425.[11] Efter de sædvanlige høflighedsfraser, med hvilke kong Erik takkede højmesteren for at have sendt sin højeste marskal til Lübeck for at forhandle i hans ærinde og i fredens tjeneste, ændres tonen markant: Erik kunne ikke tro, at forhandlerne i fuld alvor kunne gå ind på traktaten, da de udmærket vidste, hvilken hån og forsmædelighed for alle folk det var, at han blev forholdt det, der med al mulig lov og ret var blevet ham tildømt; så meget mere, hvis han skulle lade sig "afsnakke og afforhandle"[12], at det blev taget fra ham, som han var blevet tildømt, og som han allerede havde i sit værn. For Erik var traktaten af 10. september helt og aldeles uacceptabel. Ifølge Erik havde højmesteren ikke andet at gøre end at skrive til Holstenerne i overensstemmelse med traktaten af 15. september 1423[13] med henblik på at få dem til at udlevere, hvad der var blevet tildømt ham. Hvis dette ikke bar frugt, ville Erik henvende sig med en anmodning om hjælp, sådan som den var beskrevet i samme traktat. Erik afsluttede sin skrivelse med at udtrykke håb om, at højmesteren ville handle i overensstemmelse med det, Erik forventede af ham.

Der findes ingen lignende skrivelse til stæderne. Men man må gå ud fra som sikkert, at det, der kommer til udtryk i skrivelsen til højmesteren, er dækkende for Eriks opfattelse af, hvordan stæderne burde agere. At der for Eriks vedkommende ikke kunne være tale om nogen form for mellemløsning i konflikten om Slesvig, illustreres ganske godt af det forhold, at pave Martin 5. den 27. september 1425 havde opfordret til mægling i striden, hvilket forblev helt og aldeles konsekvensløst.[14] Dette var i øvrigt pavemagtens sidste, mislykkede forsøg på at gøre sig gældende i den slesvigske konflikt.

7.2. Kalundborg-vidissen 11. september 1425

Dagen efter Sten Basses og Erik Krummediges indgåelse af aftalen i Lübeck med Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund, hertug Heinrich og Den tyske Ordens marskalk fandt en vigtig politisk begivenhed sted i Kalundborg, der på mange måder kan betragtes som en fuldstændig negering af aftalen dagen før. Det drejer sig om udstedelsen af den såkaldte Kalundborg-vidisse af 11. september 1425, hvorved unionsbrevet af 1397 blev vidimeret.[15] Vidissen blev til på kong Eriks foranledning, idet kanniken i Oslo, Toke Nielsen, havde anmodet biskop Jens Andersen (Lodehat) i

11 HR I:7 nr. 849 p. 604-05.
12 HR I:7 nr. 849 p. 605: *affspreken unde affghedingen.*
13 HR I:7 nr. 849 p. 605. Det må utvivlsomt være denne, Erik hentydede til med ordene: *...alse gii uns plichtich sint nach lude der vruntliken tosate unde vorseghelinge, alse wi uns mit enander vorbunden unde vorseghelt hebben.*
14 SRD VII p. 452-55.
15 Rigslovgivning nr. 5 p. 64.

Roskilde om at transsumere og vidimere 1397-brevet. Dette gennemførte biskoppen i nærvær af en notar og 6 vidner. Efter gengivelsen af originalteksten angives disse, som ud over biskop Jens selv var biskop Jens af Oslo, grev Vitslav af Eberstein, ridderne Torben Jensen, Otto Meinerstorp, Konrad Massow og Timme Bolzendal. Alle satte deres segl under vidissen. Notar var den kejserligt autoriserede Heinrich Romer.

Hvorfor foretog Erik denne politiske handling? Der kan ikke være tvivl om, at Kalundborg-vidissen skal ses i sammenhæng med Ofen-dommen, hvis gennemførelse, det må have været klart for alle, ikke mindst Erik selv, næppe ville kunne lade sig gøre uden anvendelse af våbenmagt før eller senere. Det var således naturligt, at Erik ville sikre legitimiteten af sit styre, som nu var fuldkommen indrettet efter krigen imod holstenerne. Erik må have haft brug for at fremlægge unionsbrevets bestemmelser i særdeleshed med henblik på rigernes militære forpligtelser. Trods alt ville et papirdokument med delvis knuste segl ikke være det bedst egnede til dette formål. Og at det kunne være nødvendigt at højne moralen især i Sverige og Norge, fremgik af den ovennævnte indberetning fra Den tyske Ordens udsending ved mødet i København.[16]

En ting var den militære nødvendighed. Hertil kommer, at det næppe er tilfældigt, at hele konstitutionen for Eriks regimente blev fastsat og genformuleret på et tidspunkt, hvor Erik stod på højden af sin magt og stod for at skulle realisere sit absolut mest ambitiøse projekt, erobringen af Slesvig. Ofen-dommen havde ikke blot tilkendt kong Erik Slesvig; den havde tillige stadfæstet hele kong Eriks ideologiske opfattelse af hans kongemagt og dermed det regeringssystem, som hvilede på 1397-brevet. Man kan dermed opfatte Kalundborg-vidissen som en spejling af Ofen-dommen og en demonstration af legitimiteten af kong Eriks regeringssystem. Kalundborg-vidissen er ikke beregnet til at give 1397-brevet en retskraft, som brevet ikke havde[17], men derimod til på en hver måde at stadfæste den ideologiske tilstand, som brevet er udtryk for. Denne ideologiske tilstand var dynastisk i sin natur, dvs. centreret omkring arveligheden til Danmarks rige, og havde som sin konsekvens, at Slesvig blev påstået at være et arveligt land, for så vidt som Slesvig blev karakteriseret som bestående af slotte og lande inden for Danmarks rige. Denne påstand skinner, som før nævnt, igennem allerede i 1405 ved omtalen af kong Erik som ”konge af Danmark og hertugdømmet Slesvig”. I 1409 påstod kong Erik, at indbyggerne i Slesvig var hans undersåtter i hans egenskab af konge.[18] Slesvig-politikkens uløselige sammenhæng med 1397-brevets dynastiske ideologi er således en konstant, der går tilbage til dronning Margrethes dage. Sammenhængen imellem den ideologiske tilstand i 1397-brevet, Kalundborg-vidissen 1425 og Slesvig-politikken personificeres i Kalundborgvidissens notar, Heinrich Romer. Han havde før forfattet vigtige

16 Erslev 1901 p. 303-4.
17 Hedemann 2011 p. 62, cf. Bruun 1960 p. 569-70.
18 Cf. kpt. 2.1.

politiske notarialvidner for kong Erik, nemlig det, der udgik fra Sjællands landsting 2. juli om Slesvigs tilhørsforhold til Danmark og vidimeringen af mageskiftet 23. juni 1340 og hertug Henriks overdragelse til Valdemar Atterdag af indløsningsretten til Gottorp i 1374.[19]

7.3. Forløbet op til krigsudbruddet

Forholdet imellem kong Erik og stæderne, der havde beseglet traktaten af 15. juni 1423, kølnedes voldsomt, da det stod klart, at de på ingen måde ville efterkomme kong Eriks anmodninger; højst gå tilbage til det gamle våbenhvilediplomati. Fronterne var således trukket skarpt op. Man sporer en skarp tone i et brev 14. oktober 1425 fra rådet i Lübeck angående tre fanger, heraf to danskere, der havde bedrevet ulovlig handel på Novgorod. I brevet blev en forbøn for de tilfangetagne fra kong Erik afvist; man betonede, at alle kongens undersåtter var velkomne til at bedrive handel på lovlig vis, men de tre, Hermann vam Kroghe, Jakob Glashagens tjener, Jost, og kongens egen (unavngivne) tjener skulle straffes, og de håbede, at kongen selv ville hjælpe med hertil, når han og stædernes udsendinge skulle mødes næste gang. Lübeck skrev herom til rådene i Wismar, Rostock og Stralsund – de tre øvrige hovedbyer fra traktaten af 15. juni 1423 – at man skulle stå hårdt på dette standpunkt, hvilket man havde i sinde at skrive til kongen.[20] Ganske vist er skrivelsen til kongen kun overleveret i koncept i Lübecks stadsarkiv, og man kan dermed ikke vide med sikkerhed, om brevet har været sendt afsted; men tonen er ikke desto mindre sigende for en tiltagende vilje til at møde kong Erik med en direkte konfrontation.

7.3.1. Kong Eriks udførselsforbud. Stædernes modforholdsregler

Vi ved ikke, hvordan tingene udviklede sig frem til den 13. marts 1426. På denne dato skrev Dorpat til Reval med en anmodning om at meddele, hvornår man i Reval mente, man burde sejle til et møde i København, der var fastsat til 19. maj. Heraf fremgår, at man havde forhandlet om at få et sådant møde i stand, om det nu også skete 10. september 1425, som udgiveren af *Hanserecesse* mener[21], eller om det blev aftalt senere. Et forberedende møde fandt muligvis sted efter 7. april 1426, idet det af en regnskabsnotits fra Rostock fremgår, at en vis hr. Heket på denne dato var taget til Stralsund og derefter til kongen af Danmark.[22] Der var i hvert fald rigeligt at tale om. Den 20. marts 1426 kan det konstateres, at kong Erik havde indført et udførselsforbud og gennemførte beslaglæggelse af alle skibe, der kom inden for rigerne, hvilket fremgår af to breve fra hhv. Wismar

19 SRD VII p. 319 ff.
20 LUB 6 nr. 699 p. 676; cf. HR I:7 nr. 859-60 p. 608.
21 HR I:8 nr. 42 p. 31, cf. ibid. p. 30: ”Neben dem 1425 Sept. 10 zu Lübeck vereinbarten Tage, 1426 Juli 25 zu Flensburg, ist auch von einem auf 1426 Mai 19 nach Kopenhagen anberaumten Tage die Rede: Jan. 19 hatte die Versammlung zu Walk bei Lübeck angefragt, ob derselbe statt finden werde (Nr. 4), und März 13 schreibt Dorpat an Reval wegen des Termins der Abfahrt der Sendeboten (Nr. 42)”.
22 HR I:8.

og Stralsund til Lübeck angående denne sag.[23] Udviklingen lignede dermed forløbet i det sene efterår 1422, og krigen om Slesvig var nu på vej til også at blive en væbnet konflikt med hanseaterne. Det er usikkert, om man mødtes 19. maj i København, men af et 15. juni 1426 dateret brev fra Stralsund til højmesteren Paul von Russdorf fremgår, at Stralsund havde haft udsendinge hos kongen med henblik på at forhandle om det møde i Flensborg 25. juli, som var blevet fastsat i traktaten 10. september 1425: Dette møde afviste kongen – igen – og nægtede at være gået ind på et sådant. Tværtimod var han rede til at åbne krigen mod holstenerne straks.[24] Af et 26. juni 1426 dateret brev, i hvilket højmesteren blev informeret af Hildebrand von Elze om, at mødet i Flensborg den 25. juli ikke blev til noget, fremgår ligeledes, at stæderne havde haft deres udsendinge hos kong Erik, som meddelte dem, at han ønskede intet ud over det, som var blevet ham tildømt af den romerske konge; men det ville han sandelig også have! Hvis holstenerne ikke var villige til at følge dommen, ville han gerne udsætte sagen – dvs. krigen – et eller to år, hvis han kunne få passende garantier for stædernes forholdsregler mod holstenerne, hvilket må betyde, at han ville have en hanseatisk tilkendegivelse rettet imod holstenerne og for sin ret til Slesvig i overensstemmelse med traktaten af 15. juni 1423. Dette nægtede de og rejste hjem, uden der var blevet fastsat en ny dag.[25] Mødet fandt formodentlig sted i Vordingborg: Af en regnskabsnotits fra Rostock fremgår, at tre udsendinge, hr. Czene, hr. Odbrecht og hr. Heket, havde været i Vordingborg.[26] Ligeledes anførte lübeckerne i et udkast til et brev 29. juni, hvordan kongen i Vordingborg havde krævet deres støtte, som det vil ses af nedenstående. Det kan således konstateres, at der var diplomatisk aktivitet imellem kong Erik og stæderne i foråret og den tidlige sommer 1426, nøje overvåget af Den tyske Orden. Det kan også konstateres, at diplomatiet var karakteriseret af forhandlinger ud fra to uforenelige holdninger: Kong Erik insisterede på den ene side på stædernes hjælp i krigen mod holstenerne. Han var villig til at udsætte krigen, hvilket formodentlig betød, at han var villig til at vente på stædernes hjælp til den krig, der efter alt at dømme allerede blev ført imod holstenerne, men det forudsatte en ubetinget garanti for stædernes hjælp. På den anden side stod stæderne, hvis diplomatiske mission var at vinde så meget tid som overhovedet muligt ved så vidt muligt at trække sagen i langdrag for derved at komme uden om en klar stillingtagen til fordel for kong Erik.

Den 24. juni 1426, dvs. nogenlunde samtidigt med forhandlingerne med kong Erik, trådte stæderne Hamburg, som pr. definition var holstenerne venligt stemt, Rostock, Stralsund, Wismar, Lüneburg, Danzig, Riga og Dorpat sammen til møde i Lübeck.[27] At man var ved at forberede sig på en væbnet konflikt med kong Erik, fremgår af recessens første paragraf, hvori Lübeck, Rostock,

23 LUB VI nrr. 731 og 737.
24 HR I:8 nr. 43 p. 31.
25 HR I:8 nr. 44 p. 31-32.
26 HR I:8 nr. 45 p. 32.
27 HR I:8 p. 37 ff.

Stralsund, Wismar og Lüneburg indgik en aftale om at hjælpe hinanden, ”hvis nogen skulle bygge fæstninger og komme dem for nær, end det var dem bekvemt, til skade for indbyggere og havneindløb”. Der kan ikke være tvivl om, at denne aftale var rettet imod kong Erik. Det er næppe nogen tilfældighed, at det er præcis disse stæder, som optræder i traktaten af 15. juni 1423. Dvs. de øvrige to i traktaten optrædende stæder, Anklam og Greifswald, var ikke til stede i forbundet, men dette skal ikke hindre en tolkning af forsvarsforbundet imellem de fem vendiske hovedbyer som den første åbenbare desavouering af traktaten af 15. juni 1423.[28] Umiddelbart derpå gengives i recessen et brev dateret 29. juni fra de i Lübeck forsamlede stæder til kong Erik, der angiveligt i Vordingborg skulle have forlangt støtte i krigen mod holstenerne på 500 mand i henhold til traktaten af 15. juni 1423.[29] Hertil skrev stæderne, ud over de sædvanlige ordranker om deres vilje til at være pligtopfyldende og handle i overensstemmelse med æren, at de ikke kunne ”forstå” Eriks heftige fordringer, da de jo havde en traktat, beseglet af kongens egne fuldmægtige udsendinge, Erik Krummedige og Sten Basse, hvorefter stæderne og Den tyske Ordens øverste marskalk skulle forlige de stridende parter med Guds hjælp. Hermed hentydede stæderne naturligvis til traktaten af 10. september 1425. Traktaten var nu blevet til diplomatisk legitimering af stædernes vægring ved at opfylde betingelserne i traktaten af 15. juni 1423, og den gjorde samtidigt Erik til aggressor med dennes insisteren på at gå i krig mod holstenerne. Stædernes brev fra 29. juni 1426 findes imidlertid ikke i kongens arkiv og har formodentlig ikke været mere end et koncept. Dette ændrer dog ikke ved billedet af, at stæderne i takt med deres vægring ved at efterkomme traktaten af 15. juni 1423 var ved at bevæge sig ind i en væbnet konflikt med kong Erik.

7.3.2. Krisen forværres

Den diplomatiske krise tog til. Den 10. juli 1426 skrev Erik til stæderne, at han var blevet lovet et svar angående *etlike zake*, utvivlsomt en anmodning om stædernes støtte i krigen mod holstenerne, efter stæderne var trådt sammen. Et sådant svar havde han tydeligvis ikke modtaget.[30] Selvom han var kommet ”hertil”, *wol dat wy hijr nv sint*, hvormed der må menes Flensborg, den logiske opmarchplads i krigen mod holstenerne, hvor brevet var udstedt, forsikrede han, at han ikke var kommet i krigerisk ærinde, så længe han bare kunne få udleveret det, der var blevet ham tildømt, som han i øvrigt også skriftligt havde bedt holstenerne om. Erik skrev endvidere, at han havde skrevet til ridderne Otto Sehested og Johann Stake og væbneren Detlev von Ahlefeld, hvilket brev han havde vedlagt brevet til stæderne.[31] De skulle sammen med andre have lovet Erik, at de ikke

28 HR I:8 nr. 59 p. 43 § 1.
29 HR I:8 nr. 60 p. 47-48.
30 LUB 6 nr. 752 p. 728; cf. HR I:8 nr. 70 p. 53.
31 LUB 6 nr. 751 p. 727; cf. HR I:8 nr. 69 p. 53.

ville støtte holstenerne med råd og dåd, hvis dommen i Slesvig-sagen gik imod disse. Heller ikke fra dem havde Erik hørt noget, og han opfordrede de forsamlede rådsudsendinge til at udvirke et svar, således at Erik kunne vide, hvorvidt de ville "pleje os deres æres ret", eller om de skulle anses for sådanne typer, som ikke ville overholde deres breve og ikke ville yde deres ære ret.

Selvsamme dato, 10. juli, sendte hertug Heinrich et brev til de forsamlede stæder, hvori han klagede over Eriks fremfærd i den landkrig, som pågik i Slesvig og som tilsyneladende gik godt for den danske part indtil videre.[32] Således klagede Heinrich over, at land og folk og alle de til slottene tilliggende herreder var blevet ham afvundet. Folkene var blevet tvunget til at sværge kongen troskab, og erobringerne havde fundet sted under en våbenhvile, som hertugen og kongen skulle have aftalt. Det var oven i købet sket uden forudgående advarsel.[33] Vi har ikke noget spor af den våbenhvile, hertug Heinrich taler om, og man må antage, at den er blevet opfundet til lejligheden for at diskreditere Eriks fremfærd så vidt muligt. Hertugen bad stæderne om at skrive til kong Erik med en anmodning til ham om at stoppe sin aggression og lade hertugen forblive ved det, der var hans.

Stædernes rådsudsendinge efterkom tilsyneladende uden de store betænkeligheder hertugens anmodning og sendte 15. juli Erik to afskrifter, dels af deres svar på Eriks senest indkomne anmodning om støtte til krigen mod holstenerne, dels af hertug Heinrichs bekymrede brev.[34] Afskriften af deres svar på Eriks anmodning om hjælp, hvis original de havde overdraget kongens bude at tage med tilbage, er ikke refereret i følgebrevet, men man må gå ud fra, at det har indeholdt en afvisning, om end udtrykt i høflige former. Derimod blev der gået i detaljer med brevet fra Heinrich. Med hensyn til det forhold, hed det, at Erik var blevet tildømt retten til Slesvig, at han havde skrevet til holstenerne om at udlevere ham, hvad der var hans, og med hensyn til de riddere og væbnere i Holsten, som Erik havde fået garantier fra, forholdt det sig imidlertid sådan, at rådsudsendingene havde modtaget en skrivelse i samme sag fra hertug Heinrich, som klagede over, at Erik fratog ham land og folk. Skulle de arbejde for fred og fordragelighed imellem de stridende parter, var de parat til dette.

Brevet fra stædernes rådsudsendinge findes ikke i kongens arkiv, men at Erik må have modtaget det, fremgår af et svarbrev dateret 30. juli 1426.[35] Erik havde modtaget brevet med de to afskrifter, men originalbrevet med de hanseatiske rådsudsendinges svar havde han ikke modtaget endnu. Spørgsmålet er vel også, om et sådant brev nogensinde er blevet sendt afsted. Dog, som Erik

32 LUB 6 nr. 753 p. 729; cf. HR I:8 nr. 71 p. 53. Brevet er kun dateret med månedsdag, men eftersom de forsamlede stæder sendte et brev til kong Erik 15. juli 1426, hvori de refererede de klager, der fremgår af Heinrichs brev, må dette utvivlsomt stamme fra 1426.
33 LUB 6 nr. 753 p. 729.
34 HR I:8 nr. 72 p. 53-4.
35 LUB 6 nr. 756 p. 731 f.; cf. HR I:8 nr. 73 p. 54.

kunne forstå ud fra afskriften, gav de hanseatiske rådsudsendinge udtryk for undren over hans insisterende anmodning om hjælp, idet de ikke ville anerkende, at de var traktatmæssigt forpligtet til at yde denne. Erik skrev, at han mente at have al mulig god grund og ret til at kræve hjælp, og hanseaterne kunne mene, hvad de ville, men sagen var og blev, at holstenerne var genstridige og ikke ville ”udvise ret eller ære” over for de beseglede breve, de selv havde udstedt, hvormed Erik utvivlsomt tænkte på det ham så kære *compromissum*, der havde sikret kong Sigismunds dom. Hvis rådsudsendingene mente, at de ville arbejde for fred og fordragelighed imellem Erik og holstenerne, sådan som Erik gerne troede om dem, da skulle de gøre holstenerne *underhorich* for retten og sørge for, at de udleverede kong Erik, hvad der var hans. Erik insisterede med andre ord hårdt på traktaten af 15. juni 1423. Med hensyn til hertug Heinrichs klage over Eriks fremfærd i Slesvig skrev Erik, at de slotte, herreder og lande, som Heinrich skrev om, tilhørte Gud, Erik og Danmarks krone. Således kunne de jo nok regne ud, hvor meget sandhed der var i Heinrichs klager over at blive forurettet, idet Erik intet andet gjorde end at lægge hånd på det, der var retmæssigt hans.

7.3.3. Det sidste møde før krigsudbruddet

Den 17. august 1426 skrev kong Erik igen til rådet i Lübeck angående et møde med rådsudsendingene, om hvem der tilsyneladende havde været en nu tabt korrespondance.[36] Erik ville ikke tilstede dem frit lejde med den begrundelse, at de ”sad i venskab og kærlighed”, men de skulle under alle omstændigheder være velkomne.[37] Hvis det blev dem for besværligt at opsøge kongen i Flensborg, da var Erik rede til at sende en forhandlingsdelegation til Haddeby eller Missunde. Skulle man få brug for at tale med kongen personligt, ville de af kongen udsendte råder følge de hanseatiske rådsudsendinge til kongens opholdssted, og således skulle det frie lejde være garanteret. Kongen sluttede brevet med at udbede sig sikkert lejde for de råders vedkommende, han ville sende til Haddeby. At et møde faktisk kom i stand, fremgår af et udateret mødereferat, som ligger i Lübecks byarkiv.[38] Der kan ikke være tvivl om, at mødet var en udløber af Eriks brev af 17. august 1426. I første paragraf hedder det således, at den hanseatiske delegation mødtes i Haddeby med den kongelige delegation.[39] Senere flyttede forhandlingerne til Flensborg, hvor kongen personligt var til stede, sådan som det var forudset. At forhandlingerne skulle have fundet sted i slutningen af august og/eller begyndelsen af september 1426, virker derfor rimeligt.

---

36 LUB 6 nr. 760 p. 733 f.: *Juwen breff vns nv gesant, dar gij inne schriuen, wo der menen stede sendeboden in juwe stad komende werden, vnde de juwen myt en vort by vns vmme des menen besten willen menen to komende, vnde begheren, den suluen sendeboden gheleyde vnde velicheit to gheuende vor vns vnde de vnsen, vnde jw mede totoschriuende, wor de suluen sendeboden int negheste by vns mochten komen, alse gij dat schriuen, hebbe wi wol vornomen*; cf. HR I:8 nr. 94 p. 66.

37 LUB 6 nr. 754.

38 LUB 6 nr. 761 p. 735 f., cf. HR I:8 nr. 95 p. 66 f.

39 HR I:8 nr. 95 p. 66 § 1: *Zum ersten qwemen sie myt des koninges rethen zuzamende zu Hadebo.*

Indledningsvis spurgte de kongelige udsendinge, om ”de”, dvs. beseglerne på traktaten af 15. juni 1423, havde gjort holstenerne retten *underhorich odder noch underhorich machen wolden zu rechte nach der vorscribunge unde vorbundes irer briefe van beyden parten.* Dette havde de hanseatiske udsendinge ikke mulighed for at besvare, men de havde hørt fra de holstenske herrer, at ”de”, hvilket igen må hentyde til førnævnte beseglere, skulle være holstenerne mægtige til ære og ret i forhold til enhver tiltale. Dette var unægtelig et utilfredsstillende svar for den kongelige delegation, og man var nødsaget til at forhandle videre i Flensborg i kongens nærvær.

I Flensborg fremlagde den hanseatiske delegation et forslag om at lade holstenerne blive ved det, som holstenerne betragtede som deres fædrene arv til gengæld for tjeneste såvel af holstenerne som af stæderne.[40] Forslaget er interessant, for så vidt som vi ikke før har hørt hanseaterne give så klar besked om deres vilje til at støtte holstenerne og omvendt deres uvilje til at støtte kong Erik. Kong Eriks svar var en fuldkommen afvisning efter den sædvanlige formel: Han undte vel nok holstenerne deres fædrene arv; imidlertid anerkendte han ikke Sønderjylland (*Sunder Jutland*) som en sådan arv. Ifølge den romerske konges dom tilhørte landet Gud, Erik og Danmarks krone. Erik bebudede, at han ville fremlægge breve og vidnesbyrd for herrer, fyrster og stæder, og kunne nogen da vise, ung eller gammel, at der var nogen form for uret heri, ville han afstå fra at gøre sin ret gældende ud fra disse breve. Han insisterede på traktaten af 15. juni 1423 og ”bad og formanede: overholder jeres breve og efterkommer jeres forpligtelser over for os! Da vil vi gøre det samme over for jer”. Med alt, hvad Erik kunne bringe for stæderne med ære, ville han stille til rette hos dem. Efter det ovenstående var gjort færdigt og bragt til ende, som det blev udtrykt[41], dvs. efter stæderne ifølge Eriks politiske koncept havde frakendt holstenerne retten til Slesvig og hjulpet ham i krigen, da ville han stille sig til rette for stæderne, hvis holstenerne havde noget yderligere at sige ham på. Denne tomme frase understregede blot, at forhandlingerne i Haddeby og Flensborg var den endegyldige italesættelse af det brud, der uundgåeligt måtte komme. Stædernes delegation bøjede på ingen måde af for den kongelige pression, men tog derimod til holstenerne for at erfare, hvad disse ville bringe for stæderne og derpå videre tilbage til deres hjembyer – formodentlig Lübeck i første omgang – for at informere om forhandlingerne. Inden sanktmikkelsdag (29. september) ville stæderne informere kong Erik om, hvad de havde besluttet at foretage sig i konflikten imellem ham og holstenerne. Uanset hvad de gav besked om, må det have stået klart, at de aldrig ville efterkomme Eriks krav og traktaten af 15. juni 1423: De havde i Flensborg klart tilkendegivet, at de anerkendte holstenernes og ikke kong Eriks krav på Slesvig

40 HR I:8 nr. 95 p. 66 § 2.
41 HR I:8 nr. 95 p. 67 § 7: *Item wenne daz obin gescreben gescheen unde geendet were.*

7.4. Krigen bryder ud

Nogen yderligere information til kong Erik kom aldrig. Til gengæld var hertugerne Heinrich, Adolf og Gerhard inviteret til Lübeck 27. september 1426, hvor de indgik et forbund med stæderne Hamburg, Lübeck, Rostock, Stralsund, Wismar og Lüneburg.[42] Forbundet var eksplicit rettet imod kong Erik, og de tre hertuger, som står som udstedere af brevet med forbundets tekst, angav som begrundelse for at indgå forbund med stæderne, at uden disses hjælp ville de aldrig have været i stand til at opretholde adkomst til land og folk i den krig, der udspillede sig med kong Erik. Således lovede hertugerne stæderne støtte i denne krig.

At der var krigstilstand imellem stæderne og kong Erik mindre end en måned efter, at stædernes delegation havde været i Haddeby og Flensborg, var således et manifest faktum, og den slesvigske krig havde nu også udviklet sig til en hanseatisk krig for kong Erik. Den 2. oktober 1426 sendte rådet i Lübeck en formular til rådet i Wismar, med hvilken man skulle erklære kong Erik krig.[43] De bad om at få krigserklæringen tilbage til næstkommende mandag aften 7. oktober, idet man med hertugerne af Slesvig, med Hamburg og med Rostock havde aftalt at sende fejdebrevene afsted på denne dag. Nogen samlet afsendelse kom det formodentlig ikke til: Lübecks og Lüneburgs krigserklæring er dateret 6. oktober 1426, Wismars 13. oktober, og Stralsunds krigserklæring er dateret 15. oktober.[44] Lübeck sendte først sin erklæring af sted 17. oktober, sådan som det fremgår af et højtideligt notarialvidne.[45] Ikke desto mindre var krigen nu en formuleret realitet. Stædernes krigserklæringer adskilte sig kun fra hinanden i ubetydelige detaljer, overordnet fulgte de samme spor. Således lyder Lübecks krigserklæring:

”I skal vide, strålende og højbårne fyrste og herre, hr. Erik, konge af Danmark, Sverige, Norge, de Venders og Goters og hertug af Pommern, at vi borgmestre, rådmænd og indbyggere i staden Lübeck og vore støtter, som vi kan få med os, hvad man end vil kalde dem, vil være fjende af jer, jeres riger, jeres undersåtter, indbyggere og hjælpere, hvordan man end vil kalde dem. Dette skyldes de mange voldsgerninger, uretmæssigheder, skader og brud, som I, jeres undersåtter og jeres folk har påført os, vore borgere og hansekøbmanden i modstrid med vore privilegier og friheder, som blev os givet og beseglet af jeres forfædre og bekræftet og stadfæstet af jer selv; og i modstrid med jeres beseglede lejdebreve, som hverken blev overholdt af jer eller af jeres folk, hvoraf vi og vores led uforvindeligt stor skade og hindring, og vil vi således have vogtet på vores ære over for alle jer førskrevne. Til yderligere vitterlighed om dette har vi ladet vor stads segl påtrykke neden for på dette brev, som er skrevet og givet år 1426 efter Kristi fødsel førstkommende søndag efter Sankt Remigius, den hellige biskop”.

Krig imellem kong Erik på den ene side og holstenere og de vendiske stæder på den anden var nu

42 LUB 6 nr. 767 p. 740 ff.; cf. HR I:8 nr. 98 p. 70.
43 LUB 6 nr. 772 p. 746.
44 HR I:8 nr. 102 p. 73-74.
45 LUB 6 nr. 774 p. 747 ff. Rostock sendte sit afsted 15. oktober, cf. HR I:8 nr. 104.

en fuldgyldig realitet *de jure* og *de facto*.

7.4.1. Hvorfor brød krigen ud?

Ifølge samtlige krigserklæringer skyldtes krigen danske brud på lejdebreve og de hanseatiske privilegier og friheder. Hvad angår brud på lejdebreve, findes der intet spor heraf, hvilket er påfaldende, når man tager den intense diplomatiske aktivitet i betragtning, som udspandt sig i tiden efter Eriks hjemkomst. Måske blev der hentydet til kong Eriks vægring ved at give lejde til forhandlingerne i Haddeby og Flensborg; men forhandlinger havde ikke desto mindre fundet sted, og der lader ikke til at være blevet begået brud på diplomatisk etikette i den anledning.

Hvad angår privilegiebrud må man undre sig over, at ingen klage er fremført over privilegiebrud efter Eriks hjemkomst. I de forhandlinger, som blev ført imellem hanseatiske og kongens repræsentanter, nævnes intet herom. Dette er påfaldende i betragtning af, at forhandlingerne var mange og lange. Ikke engang det udførselsforbud, som Erik på et tidspunkt i foråret 1426 havde dekreteret, hører vi hanseatiske klager over. Det var bestemt ikke, fordi hanseaterne ellers holdt sig tilbage, når de havde noget at klage over, så hvorfor skulle de have ventet til krigserklæringen, hvis de havde erfaret brud på deres privilegier efter traktaten af 15. juni 1423?[46] Klagerne over privilegiebrud bliver ikke mindre besynderlige i lyset af den med dronning Philippa indgåede møntkonvention. Den førnævnte afgørelse ved kong Erik 17. juli 1425 fra mødet i København, hvorefter Trued Hasse blev dømt til at udlevere gods til skipperen Klaus Nielop, peger ikke ligefrem på retsløse tilstande i Østersøen. Sagen om danzigerkøbmanden Martin Bankows tab af sit skib ud for Varberg er ligeledes værd at nævne i denne forbindelse. Han havde overladt det bjærgede gods til sin styrmand og sine folk. Disse sejlede afsted med godset i et skib, der tilhørte danzigerborgeren Brun Pribbernow, som var kommet til Danmark før krigserklæringerne og var blevet nødt til at blive dér. Dronning Philippa havde tilladt godset at blive sejlet tilbage i dette skib. Om end det drejer sig om gods tilhørende en danzigerskipper, dvs. en person fra de preussiske stæder og ikke de vendiske, så støtter heller ikke den beretning de vendiske stæders krigserklæringers generelle beskrivelse af de utallige overgreb på hansekøbmanden fra dansk side. Den store ironi er, at skibet med det bjærgede gods ud for København blev overfaldet af et skib fra Wismar, hvis besætning simpelthen tog godset. Således indfandt Martin Bankow sig i Wismar på et tidspunkt efter 29. april 1427, som er datoen for hans beretning, for at kræve godset tilbage.[47]

46 Cf. Niitema p. 321 nt. 3, fortegnelse over korrespondance om og klager over overgreb på hanseatiske skibe, særligt preussiske, i tiden 1419-1421. På mødet i København foråret 1417 havde hanseaterne klaget over brud på deres privilegier, cf. Niitema p. 319 nt. 3. I 1413 havde hanseater fremført klager på danehoffet i Nyborg.

47 HR I:8 nr. 189.

Det er selvfølgelig ikke udelukket, at hansekøbmanden havde oplevet overgreb på sin handel. Især i forbindelse med det af kong Erik dekreterede udførselsforbud kan man godt forestille sig et og andet hanseatisk skib, som havde forvildet sig ind i danske farvande og derefter var blevet beslaglagt. Dette ændrer ikke ved, at de os overleverede forhandlinger imellem kong Erik og hanseaterne intet indeholder om privilegiebrud, og at der i øvrigt ikke er spor af sådanne brud i tiden efter 15. juni 1423. Ser man på traktaten imellem de kommende krigsførende stæder og holstenere, står der da heller ikke et eneste ord om brud på købmandens friheder eller privilegier.[48]

Derfor må man sige, at det virker mistænkeligt, at årsagen til krigsudbruddet skulle være privilegiebrud. Hoffmann gengiver krigsårsagerne ukritisk som kong Eriks privilegiebrud under anførelse af planerne om en Øresundstold, som blev luftet forud for indgåelse af traktaten 15. juni 1423. Til det sidste kan siges at disse planer jo netop ikke blev til noget ved den lejlighed bortset fra, at den udaterede beretning, som måske/måske ikke antyder planer om Øresundstold, efter alt at dømme snarere er fra 1417 end fra 1423.[49] Daenell finder støtte til stædernes udlægning af krigens årsager i kong Eriks købstadpolitik, der måtte opfattes som en provokation mod hanseaterne.[50] Det er meget muligt, at kong Eriks købstadspolitik har vakt en vis irritation blandt hansestæderne. At der er en sammenhæng imellem ophøret af den kongelige købstadpolitik 1426 og udbruddet af krigen, ligger uden for en hver tvivl, for så vidt som kong Erik måtte bruge al sin energi på krigen. Men bortset herfra, havde købstadspolitikken stået på siden 1413 og må siges at være kulmineret i 1415 med privilegierne til Malmø og Landskrona, og ikke på noget tidspunkt bliver der ytret så meget som et suk fra hanseaternes side i den sammenhæng. Man må jo også sige, at de forskellige købstadsforordninger i mindst lige så høj grad var rettet imod danske bønder og adelige som imod hanseatiske købmænd.[51] Endelig skal det siges, at den store forordning for København 15. februar 1422 ikke omtales på hanseforsamlingen i Rostock 22. juli 1422, hvor man ellers klagede højlydt over kong Erik, med hvem man på det tidspunkt reelt var i krig.[52] Kong Eriks købstadspolitik virker således langt fra til at have været provokerende nok til et så dramatisk og skæbnesvangert skridt, som en krigserklæring er.

Der er ganske enkelt ingen tegn på klager, hverken over privilegiebrud, planer om Øresundstold eller købstadspolitik rettet mod hansekøbmanden før krigsudbruddet. At vi kan finde klager herover efter krigens udbrud, bør imidlertid ikke undre. Selvfølgelig har de på det tidspunkt krigsførende stæder gjort alt for at fremstille kongen i så ufavorabelt lys som muligt.[53] Men denne

48 LUB 6 nr. 767 p. 741.
49 Hoffmann 1990 p. 252. Cf. kpt. 4.8.1.
50 Daenell 1902 p. 325.
51 Werlich 1995 p. 11-12. Cf. Albrectsen 1997 p. 162-63.
52 DGK III p. 73 nr. 20; HR I:7 nr. 517-18.
53 HR VIII:1 nr. 712 § 5, nt. 107; HR II:1 nr. 365 §§ 47, 53.

propaganda kan man ikke tage til indtægt for krigens årsager. At Holstenerpræsten giver udtryk for sin harme over anlægget af Krogen med henblik på at udpresse en uvant og uretfærdig afgift, ændrer intet herved.[54] Oven i købet kan Korner tages til indtægt for, at hansestædernes klager, i den udstrækning sådanne alligevel måtte være blevet fremført, faktisk hjalp, eftersom dronning Philippa netop som følge af disse klager skulle have indgået møntkonventionen. Hvis Korners udlægning er udtryk for historisk virkelighed, bliver det så meget mere besynderligt, at de hanseatiske krigserklæringer anfører privilegiebrud som krigsårsag.[55]

Erslev skriver, at årsagerne til krigsudbruddet er at finde i brud på stædernes privilegier, men herudover anfører han, at hanseaternes mål først og fremmest var at generobre den komfortable politiske dominans, de havde opnået efter Stralsund-freden 1370. Brandt, der ganske vist også ukritisk tager krigserklæringernes påstand om privilegiebrud til efterretning, stemmer overens hermed, for så vidt som han karakteriserer stædernes kamp som ”ein Gebot der Selbstbehauptung”. Albrectsen slutter sig hertil.[56] Erslev, Brandt og Albrectsen synes at være tættere på forståelse af krigsudbruddet som foranlediget af magtbalancen i Østersøen, som var faretruende tæt på at tippe til kong Eriks fordel. Men de hanseatiske krigserklæringers påstand om privilegiebrud er stadigvæk ikke imødegået hermed. Til forståelse af årsagerne til krigsudbruddet er det imidlertid et afgørende moment, at krigserklæringernes påstande om privilegiebrud nødvendigvis må være et skalkeskjul for selvsamme årsager. Der skal defor i det følgende argumenteres for, at årsagerne til krigsudbruddet udelukkende var politiske, for så vidt som krigen for de krigsførende stæders vedkommende som mål havde forsvar for deres politiske frihed, uden at man dermed kan sige, at målet var en genetablering af den politiske storhedstid efter 1370. Således kan formålet med krigen og dermed også årsagerne til dens udbrud anskues som de krigsførende stæders bestræbelse på at gøre sig fri af traktaten 15. juni 1423.

De stæder, der havde beseglet traktaten 15. juni 1423, befandt sig med Sigismunds dom i en situation, hvori de var traktatmæssigt forpligtet til at hjælpe kong Erik til en så dominerende situation, at det kunne gå ud over hele hanseforbundets politiske uafhængighed. Hele forudsætningen for at acceptere den massive juridiske og militære hjælpepligt var, at en tålelig løsning ved kong Sigismund ville overflødiggøre en sådan hjælpepligt. Denne forudsætning var med Ofen-dommen faldet bort. Skulle stæderne have hjulpet kong Erik til erobringen af Slesvig og ophævelse af hertugdømmets status som statslig entitet, ville det være ensbetydende med deponering af deres politiske frihed hos kong Erik. Det er således ikke mærkeligt, at en vis Thideke Voss allerede 14. august 1424 havde skrevet til Riga og Dorpat, at stæderne ikke havde den

54 PB Cap. XLVI.
55 Korner D § 1434 p. 466 f.
56 Erslev 1901 p. 205; Brandt 1925 (1981) p. 130; Albrectsen 1997 p. 150.

fjerneste lyst til at hjælpe med at eksekvere Ofen-dommen.[57] Én ting var at hjælpe den danske krone til Gotland; én ting var at være den danske krone behjælpelig i konflikten med mecklenburgerne om Sverige med deraf følgende diplomatiske gevinster; noget helt andet var det sandelig at hjælpe den i de hanseatiske byer ikke særligt populære unionskonge til at konsolidere sin magt i syd, lige ved hanseaternes egen dørtærskel, imod det holstenske grevehus, som hanseaterne havde været allieret med imod Valdemar Atterdag.

Man kunne naturligvis ikke give udtryk for ubehaget ved traktaten 15. juni 1423 i en krigserklæring. Problemet var, at Erik vitterligt havde juraen på sin side. Kong Eriks magtekspansion mod syd og den dermed forbundne pression mod hanseaterne kunne man simpelthen ikke anføre som legitime årsager til krigen. At de stæder, der havde været medbeseglere på traktaten af 15. juni 1423, var sig bevidste, at de ikke bare skulle legitimere en krig, men også det dermed forbundne kontraktbrud, fremgår af en skrivelse dateret 19. november 1426 fra Hamburg, Lübeck, Stralsund, Rostock, Wismar og Lüneburg til de hollandske stæder. Heri gentages, at kong Erik og hans undersåtter havde forøvet overgreb på hansekøbmanden, og at dette uvæsen oven i købet havde taget til i styrke, ”efter stæderne, som I vel ved, var kommet til enighed og havde forbundet sig med kongen og hans undersåtter”, hvilket utvivlsomt hentyder til traktaten 15. juni 1423. Dermed blev kong Erik gjort til den, der havde brudt traktaten. Ifølge skrivelsen skulle overgrebene i øvrigt have givet anledning til heftig diplomatisk aktivitet, hvorfor det bliver så meget mere iøjnefaldende, at ingen uafhængige kilder bekræfter disse overgreb, og at vi, som sagt, ikke hører noget om overgreb og privilegiebrud i de forhandlinger, der fandt sted efter kong Eriks hjemkomst.[58] De hollandske stæder var ikke fjender af kong Erik. I Lübeck, Wismar, Stralsund, Rostock, Lüneburg og Hamburg kunne man sagtens frygte, at de hollandske stæder ville benytte krigen og den gensidige dansk-hanseatiske blokade til at styrke egen handel, hvorfor de hollandske stæder da også blev anmodet på det kraftigste om ikke at handle på de nordiske riger. At dette prospekt var mere end sandsynligt, fremgår af Leidens svarbrev dateret 18. marts 1427, i hvilket denne by ganske vist beklagede, at det var kommet til krig, men derefter skrev, at det ville være det samme som at tage parti, hvis de skulle undgå handel på Eriks riger, og i øvrigt havde Holland og Zeeland været i krig, uden at det havde forhindret hansestæderne i at bedrive handel med Hollands og Zeelands fjender.[59] Leiden havde med andre ord ikke ondt af de stæder, der var gerådet i krig med kong Erik, og intet tyder på, at udlægningen af kong Erik som traktatbryder har kunnet skjule det reelle forhold, at krigen var en krig imod kong Sigismunds dom og dermed et åbenbart brud på traktaten af 15. juni 1423 fra de beseglende stæders side.

57 HR I:7 nr. 720 p. 486 og nr. 721 p. 487.
58 LUB 6. nr. 777 p. 750 f.
59 HR I:8 nr. 116 p. 78. Cf. nrr. 111-15 og nr. 117 for de øvrige hollandske stæders reaktioner.

Den 20. november 1426 sendte Hamburg, Lübeck, Lüneburg, Rostock, Stralsund og Wismar ligeledes en skrivelse til de livlandske stæder af samme indhold som den til hollænderne.[60] Der er i den forbindelse en interessant detalje, nemlig at de fra Hamburg tilsyneladende var blevet opmærksomme på, at det kunne se ud, som om de havde været medbeseglere på traktaten af 15. juni 1423. Derfor blev der samme dato sendt en rettelsesskrivelse til de livlandske stæder, hvoraf det fremgik, at Hamburg så sandelig var erklæret fjende af kong Erik, men ikke havde været omfattet af traktaten af 15. juni 1423.[61] Dette kunne tyde på, at Hamburg ikke anså traktaten for videre ærefuld for det hanseatiske forbund som sådan. Det er endvidere en indikation af samme forbunds ubehag ved traktaten og umuligheden af at imødekomme dens paragraffer. Dette understreger det forhold, at stædernes krig var en krig for at slippe ud af traktaten af 15. juni 1423. Alt i alt må man hævde, at de hanseatiske krigserklæringer synes at være mere løgnagtige end sande. Man kan derfor ikke tage de motiver, der anføres i krigserklæringer, til indtægt for at have forårsaget krigen. Det kan også udtrykkes på en anden måde: Stædernes bevægegrunde til at gå i krig var politiske; ikke økonomiske. Hvor galt det kan gå ved at fokusere på økonomiske/handelsmæssige årsager til krigsudbruddet, illustreres af det store fokus, der har været på førnævnte udaterede beretning og dennes antydning af tanker om en Øresundstold. Det er blevet hævdet, at årsagerne til krigsudbruddet lå i, at de vendiske stæder ikke kunne få en afklaring af, om kong Erik ville indføre en decideret Øresundstold eller en afgiftsforhøjelse på handelen på skånemarkedet, hvilket skulle have været en så ubehagelig situation, at de vendiske stæder, der for så vidt gerne så Øresundstolden indført, eftersom den først og fremmest ville være til gene for deres preussiske og livlandske rivaler, måtte gå i krig for at få en afklaring på situationen.[62] Bortset fra, at den udaterede beretning faktisk giver indtryk af en afklaring, i og med man blev enige om en afgiftsforhøjelse på handelen på Skånemarkedet, og bortset fra, at beretningen som sagt næppe er fra 1423, men derimod 1417, virker det ganske usandsynligt, at de vendiske stæder skulle have erklæret kong Erik krig i utilfredshed med, at han ikke kunne instrumentaliseres i rivaliseringen med de preussiske og livlandske stæder.

Så vidt de krigsførende stæders angivelige bevægegrunde til at gå i krig. Disse bevæggrunde skal man ikke forveksle med krigens årsager. Krigen som sådan var forårsaget af den aggression over for holstenerne, som kong Erik som et uomgængligt led i den ekspansive kongemagt havde udøvet siden formynderskabets dage. Allerede tidligt efter kong Eriks hjemkomst var der krigshandlinger i Slesvig. Kongen var fuldkommen besluttet på en militær erobring af Slesvig og var således ganske ubøjelig, hvad angik stædernes forpligtelse til at hjælpe ham hertil. Således er

60 HR I:8 nr. 107 p. 75.
61 HR I:8 nr. 108 p. 76.
62 Hybel 2010 p. 26: ”1426 erklärten die wendischen Städte über diesen ungelösten Konflikt Dänemark den Krieg”.

aggressionen mod holstenerne den afgørende forudsætning for stædenes indtræden i krigen. Stædernes krigserklæringer er ganske vist løgnagtige, men det ændrer ikke ved det forhold, at holstenerne og de selv var tvunget ud i en forsvarskrig. Med de krigsførende stæders indtræden på holstenernes side får krigen naturligt nok et udseende, der minder om hanseaternes krige mod Valdemar Atterdag. Krigsskuepladsen blev i høj grad Østersøen, især Øresund, som kan synes (mindst) lige så vigtig som krigsskuepladsen i Slesvig. Det er imidlertid ikke tilfældet. I modsætning til hanseaternes krige med Valdemar Atterdag lå nøglen til sejr eller nederlag for krigens parter i Slesvig, som var og blev krigens hovedgenstand. Gottfrid Carlsson skriver følgende om krigsudbruddet: ”Så begynte det stora nordeuropeiska krig, som redan 1422 hade hotat blossa upp. Lika litet som den gången var frågan om Sönderjylland enda orsaken till fiendskapen mellan hanseaterna och unionskonungen. Den betecknade blott det utlösande momentet. Vad striden ytterst gällde var herraväldet i Östersjön och Hansens av Erik äventyrade maktställning”.[63] Carlsson har ikke uret i, at situationen havde udviklet sig sådan, at krigen havde potentiale til at gælde herredømmet i Østersøen; men ud over det kan man umuligt betegne Slesvig (Sönderjylland) som blot den udløsende faktor for krigen: Hele den diplomatiske massive pression over for de vendiske stæder, særligt Lübeck, havde siden 1416 været uløseligt forbundet med Slesvig. Ganske vist synes kong Erik at have reorienteret sin strategi efter den mislykkede (og af ham selv saboterede) voldgift 24. juni 1418, hvilket resulterede i traktaten med Polen, men han vendte så sandelig hurtigt stærkt tilbage til fjendskabet med holstenerne, hvilket udviklingen efter angrebet på Fehmarn 1420 til overflod viser. De af stæderne formidlede våbenhviler blev anvendt direkte aggressivt over for stæderne selv, der blev anklaget for med disse våbenhviler at forholde kong Erik, hvad der retmæssigt var hans. Da pressionen var ved at udløse direkte krigshandlinger i 1422, lykkedes det omsider kong Erik med hjælp fra hertug Rumpold at opnå en traktat med de vendiske stæder, der blev forpligtet til juridisk såvel som material støtte. I hele dette forløb havde Slesvig været målet. Ligeledes under de forhandlinger, der fulgte efter kong Eriks hjemkomst i 1425. Slesvig var og blev det store mål, og det var kong Eriks insisteren herpå, der nødvendiggjorde stædernes brud på traktaten 15. juni 1423. Der kan konstateres økonomiske og handelsmæssige interessemodsætninger imellem hansestæderne og den danske kongemagt, men disse var ikke alvorlige nok til at være selvstændige årsager til krig. Dermed må man sige, at den altoverskyggende for ikke at sige eneste årsag til storkrigen, der brød ud i 1426, var og blev spørgsmålet om Slesvig. At krigen også kom til at udspille sig i Øresund og Østersøen, var kun naturligt, for så vidt som det var der, de krigsførende stæder umidelbart kunne gøre sig stærkest gældende. At deres søkrig kom til at gå forbløffende dårligt, ændrer ikke herved.

63 Carlsson 1941 p. 187 f.

Sammenfatning

Ved sin hjemkomst i maj 1425 kunne kong Erik tage fat på at eksekvere Ofen-dommen. Hans pression over for stæder og Den tyske Orden i henhold til traktaterne 15. juni og 15. september 1423 var massiv, men bar ikke frugt. Fra mødet i København sommeren 1425 fremgår det af ordensudsendingens beretning, at krigslysten blandt svenskere og nordmænd var meget begrænset. Ordensudsendingen skriver ganske vist, at den danske lyst til krig var størst, men at dette næppe heller betyder en meget stor krigsbegejstring, fremgår af traktaten 10. september 1425 indgået imellem Erik Krummedige, Sten Basse, stæderne Lübeck, Rostock, Wismar og Stralsund samt Den tyske Ordens øverste marskalk, Walraben von Hunsbach, hvormed Slesvig-sagen blev henskudt til en retshandling året efter. Dette var imidlertid helt uacceptabelt for kong Erik, der til stadighed insisterede på stædernes og Den tyske Ordens hjælpepligt i henhold til traktaterne 15. juni og 15. september 1423.

I stærk modsætning til traktaten 10. september 1425 kan Kalundborg-vidissen af 1397-brevet udstedt dagen efter ses. Det er klart, at Kalundbog-vidissen skal ses i snæver sammenhæng med krigen mod holstenerne, i og med kong Erik stod i en situation, hvor han havde brug for de to øvrige rigers ressourcer. Men herudover er vidissen umiskendeligt ideologisk, idet den er udtryk for en legitimering og stadfæstelse af selve kong Eriks regime i lyset af Ofen-dommen, der på sin side ikke blot var en tilkendelse af Slesvig til den danske krone, men også en anerkendelse af hele den ideologi, kong Erik byggede sit regimente på. I den forstand blev Ofen-dommen og Kalundborg-vidissen to sider af samme sag.

Vidissen er udtryk for en helt og aldeles lodret insisteren på retfærdigheden og legitimiteten af kong Eriks regimente. Da en indlemmelse af Slesvig var uforløseligt forbundet hermed, kan det ikke undre, at kong Erik afviste enhver form for yderligere forhandling i den slesvigske sag. Juridisk stod han særdeles stærkt, men realiteterne var imod ham. Eftersom traktaten af 15. juni 1423 som sin afgørende forudsætning for stædernes vedkommende havde, at man ikke skulle opfylde den, stod samme stæder i en meget vanskelig situation efter Ofen-dommen og efter kong Eriks hjemkomst, idet der ikke kunne herske tvivl om, at de dybest set var forpligtet til at hjælpe kong Erik mod deres egne interesser. De prøvede med deres velkendte forhandlings og -halingstaktik, som imidlertid var dømt til at mislykkes, eftersom de havde trængt sig selv op i et hjørne, hvor neutralitet ikke var en mulighed. De var således tvunget til at bryde traktaten med Erik, hvilket kun kunne betyde krig.

Krigen blev erklæret i oktober 1426. Traktatbruddet var ikke just flatterende for de nu krigsførende stæder. Alle anførte de kong Eriks privilegiebrud som motiv for deres krigserklæringer.

Privilegiebrud må imidlertid betegnes som en tom *topos* i den forbindelse, fordi der ganske enkelt ikke er spor af sådanne i perioden 15. juni 1423 til oktober 1426. Ganske vist var hukommelsen lang, og man kan forestille sig, at stædernes omtale af privilegiebrud henviste til gamle, uløste sager; men i så fald er det så meget mere besynderligt, at sådanne sager ikke nævntes bare antydningsvis, ligesom privilegiebrud ikke nævntes med et ord i de forhandlinger, der pågik imellem stædernes repræsentanter og kong Erik fra kongens hjemkomst sommeren 1425 og frem til krigsudbruddet. Alt tyder på, at der ikke blev begået privilegiebrud efter indgåelsen af traktaten 15. juni 1423. Dette sættes i relief af den af dronning Philippa med stæderne forhandlede møntkonvention af oktober 1424. Derfor må man karakterisere stædernes anførelse af privilegiebrud som årsag til krigserklæringen for løgn. Forestillingen om, at de tillige skulle være provokeret af kong Eriks bypolitik samt planer om indførelse af Øresundstold, bygger på senere stærkt propagandistiske udsagn fra 1430 og 1434 samt holstenerpræsten og Korner, og kan dermed ikke sige noget om stædernes reelle motiver i 1426. At man i forskningen uden videre har godtaget stædernes angivelse af privilegiebrud, er for det første et godt eksempel på manglende kildekritik. For det andet er der her tale om et eksempel på, at et økonomisk motiv kan komme til kort som forklaringsmodel for politisk historie. Det, der drev de vendiske stæder i krig mod kong Erik, var angst for tabet af politisk frihed, der ville være konsekvensen af at efterkomme traktaten 15. juni 1423, snarere end det var bekymring for deres handel og økonomi. Om end det muligvis er at sætte tingene på spidsen, kan man sige, at hensynene til handel og økonomi ikke kan have spillet en større rolle i de vendiske stæders overvejelser i efteråret 1426, eftersom netop deres handel og økonomi alt andet lige ville være gået en betydeligt nemmere tid i møde, hvis de havde støttet kong Erik.

Der kan ikke være tvivl om, at man i de stæder, der havde beseglet traktaten 15. juni 1423, så en reel fare for at miste deres politiske frihed, hvis man skulle hjælpe kong Erik til en indlemmelse af Slesvig i Danmarks rige. Derfor så man sig nødsaget til at tage det særdeles drastiske skridt at erklære kongen krig. Krigen kan til trods for at være blevet erklæret af stæderne siges at være en forsvarskrig for deres politiske frihed. I bund og grund var krigen således for de krigsførende stæders vedkommende rettet imod traktaten af 15. juni 1423.

En ting er, at stædernes motiver til at føre krig mod kong Erik må betegnes som løgnagtige. Det ændrer ikke ved, at krigen for stædernes og holstenernes vedkommende må betragtes som en forsvarskrig, som blev foranlediget af den aggressive politik, som kongen førte over for holstenerne, og som gik helt tilbage til formynderskabets dage. Kong Erik havde fra starten været fuldkommen ubøjelig mht. Slesvig, og denne ubøjelighed var blevet om muligt endnu mere udtalt med Ofen-dommen. Krigens altdominerende genstand var dermed Slesvig, og krigen var dermed en direkte følge af den ekspansive kongemagt.

8. Krigen 1426 til Flensborgs fald 7. september 1431

Krigen var en udvidelse af den krig, der med pauser havde stået på siden 1409 imellem kong Erik og den holstenske part. Krigens absolut vigtigste genstand var og blev således Slesvig. Kong Erik stod stejlt på Slesvig-ideologien, i og med Slesvig til stadighed blev påstået at være hans mødrene arv, og Ofen-dommen understøttede denne ideologi. I modsætning hertil fremførte holstenerne, som de havde gjort hele tiden, at Slesvig var deres fædrene arv. For at forstå krigen er traktaten 15. juni 1423, stædernes stadige påstand om privilegiebrud og kong Eriks indførelse af Øresundstolden uomgængelige i fremstillingen.

8.1. Krigens generelle forløb.

Hvad angår den krig, der kom til at udspille sig imellem Danmark på den ene side og holstenerne og de krigsførende stæder på den anden, har denne groft sagt ikke i sig selv den store interesse for nærværende afhandlings hypotese; det interessante ved krigen er først og fremmest, hvad der ledte op til den, og hvad der fulgte efter den. Krigen er ganske vist af stor interesse for bedømmelsen af hansestædernes relationer, der mildest talt ikke altid var lige harmoniske, såvel stæderne imellem som internt i selve stæderne[1]; dette falder imidlertid uden for denne afhandlings rammer, også selv

1 Dollinger 1998 p. 382 om oprør i Hamburg, Rostock og Wismar og p. 384 om splittelsen imellem hollændere og hansestæder. I øvrigt: HR I:8 nr. 213, 18. juli 1427: Stralsund skriver til Rostock på vegne af stralsunder- og lübeckerborgere, som var blevet frarøvet skibe og gods af fribyttere fra Rostock; HR I:8 nr. 202, 15. juni 1427: De i Lübeck forsamlede rådsudsendinge klager til de pommerske stæder over angreb til søs; HR I:8 nr. 255, 20 september 1427: Lübeck til Wismar med begæring om at udlevere gods til Godeke Hop, som var blevet dette berøvet af udliggere fra Wismar; HR I:8 nr. 257, 27. september 1427: Danzig til Rostock med klager over overfald på handelsskibe på vej til Lübeck; LUB VII nr. 62, 18. oktober 1427: Lübeck skriver til højmesteren angående et skib tilhørende en af dennes undersåtter. Skibet var blevet taget af dem fra Rostock; HR I:8 nr. 301, 13. november 1427: Danzig til Wismar angående handelsskibe tagne af borgere fra Wismar; HR I:8 nr. 302-304a; HR I:8 nr. 305, 22. december 1427: Højmesteren vil have underretning om skaderne forvoldt af de krigsførende stæder; HR I:8 nr. 332-334; HR I:8 nr. 397, 30. april 1428: Liste over tilfangetagne fra Wismar i Preussen, cf. nrr. 397a-402; HR I:8 nr. 460, Rostock til Lübeck 1. juli 1428: ”Von den Proviantschiffen Stralsunds und Hamburgs, die aus Stralsund ausgesegelt sind, nach dem Sund haben fahren wollen und durch seine Auslieger weggenommen und in sein Tief gebracht sein sollen, ist ihm Nichts bekannt; hat gehört, dass in Lübeck mancherlei Schiffe zur Kauffahrt bereit liegen, berichtet deshalb, dass in der Gollwitz mehr als 2000 Freibeuter liegen, und räth, die Kauffahr nicht zu gestatten, bevor nicht die Städte zusammengekommen sein werden”; HR I:8 nr. 521, Lübeck til Wismar 17. oktober 1428: Udliggere fra Wismar havde taget et skib tilhørende skipperne Martin Jesse og Nikolaus Starke; HR I:8 nr. 576; LUB VII nr. 299, højmesteren til Lübeck 17. februar 1429: Anmoder Lübeck om straks at lade skipperen Johann Stolcz fra Danzig sejle afsted, ellers ser han sig nødsaget til at tage modforholdsregler; HR I:8 599-600, 1. juni 1429: Magdeburg har beklaget sig til Lübeck over overgreb på deres handelsfolk af Stralsund, Rostock og Wismar; LUB VII nr. 366, Lübeck til Wismar 2. december 1429 om preussiske skibe opbragt af dem fra Wismar; LUB VII nr. 373, 30. december 1429: Anmodning til Wismar om frigivelse af to lybske skibe, i hvis last bl.a. Lübeckerborgmesteren Heinrich Rapesulver har del; LUB VII nr. 379, 11. januar 1430: Om beslaglæggelse af danzigerkøbmanden Bernd Plescows gods som fjendtligt af soldater og handelsfolk fra Reval; HR I:8 nr. 779, Danzig til Stralsund 16. juni 1430 om Wismar-borgeres beslaglæggelse af et fartøj, som preussiske og livlandske købmænd havde interesser i; HR I:8 nr. 780, 29. juli 1430: Danzig til de krigsførende stæder med klager; HR I:8 nr. 813, 9. oktober 1430: Skipperen Herman Knese skulle angiveligt på vej fra Riga til Stralsund være blevet overfaldet af *eyne partie, de sik benomeden uth den steden to wesende*; HR I:8 nr. 814, 23. oktober 1430: Hermann vamme Springe var blevet overfaldet af stralsundske skibe på vej til Reval; HR I:8 nr. 815, 29. oktober 1430: Skipperen Heinrich Keding var blevet overfaldet af Bartholomæus Voet; HR 1:8 p. 529: ”Wegen der Gefangennehmung und Beraubung von Kölnern durch Vitalienbrüder schreibt Köln c. Aug. 14, Sept. 16, Okt. 12 an Bremen; c. Dez. 13 stellt es ein Zeugniss darüber aus, dass Bremen denselben zu Freiheit und Schadenersatz verholfen habe”; HR I:8 nr. 845, 28. december 1430: Wismar til Stralsund beklager, at Bartholomæus Voet og Klockener berøvede et af Peter Dragehegen ført skib fra borgmesteren i Stralsund, Cord Bischoff; HR II:1 nr. 26, Lübeck til Wismar 6. maj

om hansestædernes relationer og sammenhængen med krigen må sige at være et godt eksempel på, at det slesvigske spørgsmål havde konsekvenser for hele østersøområdet. Illustrativ i den henseende er separatfreden, der i modstrid med alle aftaler blev indgået imellem kong Erik på den ene side og Stralsund og Rostock på den anden i det tidlige efterår 1430. Denne fred er et særdeles sigende eksempel på, at "hansestæderne" ikke nødvendigvis kan og skal opfattes som en entydig politisk blok. Freden var på sin vis en kulmination på den splittelse, der allerede ved krigsudbruddet viste sig, idet de pommerske stæder Anklam og Greifswald, som sammen med Lübeck, Wismar, Rostock og Stralsund var medbesegler på traktaten 15. juni 1423, mildest talt ikke var begejstrede for krigen imod kong Danmark, ja, Greifswald nægtede slet og ret at deltage i krigen, hvorfor denne by 13. maj 1427 blev smidt ud af hanseforbundet.[2] Også Bremen blev smidt ud, ikke fordi byen nægtede at gå med i krigen, men fordi man havde fisket i rørte vande og skaffet sig gode handelsbetingelser hos kong Erik.[3] Den uenige hanseatiske front understreger på sin side, at krigen ikke kan opfattes som et hanseatisk forsøg på at gentage triumfen fra 1370, hvilket på sin side understreger det forhold, at krigen primært er udløst af striden om Slesvig.

En fremstilling af krigen er at finde hos Erslev.[4] Erslevs fremstilling er til dato den grundigste og bedste, hvorfor denne afhandling i det følgende vil bygge herpå, for så vidt angår et ekstrakt af krigens forløb som nødvendig basis for de i de efterfølgende afsnit behandlede fokuspunkter, nemlig traktaten 15. juni 1423, den programmatiske krig, spørgsmålet om stædernes privilegier, kong Sigismunds opgiven i den slesvigske sag og i tilknytning hertil spørgsmålet om, hvorfor han opgav denne.

En landkrig i Slesvig må formodentlig være blevet indledt ikke lang tid efter kong Eriks hjemkomst med belejring af Slesvig by og Gottorp til følge, en belejring som dog måtte opgives ret hurtigt.[5] Landkrigen gik dårligt, også selv om det lykkedes det belejrede Flensborg at holde stand imod et stormløb 29. maj 1427, ved hvilken lejlighed den ældste af de holstenske brødre, Heinrich, blev dræbt.[6] Søkrigen gik det straks bedre med for den danske side. Det første hanseatiske angreb endte i en katastrofe for de krigsførende stæder ud for København i juli 1427.[7] Den tyske Ordens generalkomptur Walraben von Hünsbach, som kong Erik jo kendte så udmærket fra sin udenlandsrejse, forsøgte at mægle fred, men dette strandede på, at parterne som forudsætning for en mægling holdt stejlt på, at mæglingen ikke kom til at omfatte det, der var selve stridens årsag: Således gik kong Erik med til mægling, hvis denne ikke berørte Slesvig, som han hævdede at være

1431: anmoder om frigivelse af to af Lübeck hvervede skippere.

2 HR I:8 nr. 170, 171, 174 og 194 § 1 og § 11.

3 Cf. HR I:8 nr. 233.

4 Erslev 1901 p. 198-278.

5 Erslev 1901 p. 203, 207 og 211.

6 Erslev 1901 p. 214-5.

7 Erslev 1901 p. 216 ff.

blevet rettelig tildømt, og holstenerne gik ligeledes med til mægling, hvis blot ikke den kom til at omfatte deres fædrene arv, hertugdømmet Slesvig. Således brød mæglingsforsøget endegyldigt sammen 3. september 1427.

Den 7. juli 1427 befalede kong Sigismund de krigende parter at indgå fred, og samme dag stævnede han de krigsførende stæder til at indfinde sig for ham for at forklare, hvorfor de havde indledt krigen mod kong Erik.[8] Sigismund havde en naturlig interesse i, at Ofen-dommen blev gennemført, og alt tyder på at han havde forventning om støtte i sin krig imod husitterne, hvilken støtte kun dårligt kunne gives, når der var krig imellem Danmark på den ene side og stæder og holstenere på den anden. Dagen efter, den 8. juli, meddelte Sigismund, at han ville sende den lærde Nikolaus Stok til Norden for at mægle fred.[9] Nikolaus Stoks bestræbelser bar ikke just frugt, eftersom de krigsførende stæder på et møde 20. januar 1428 blev enige om at fortsætte krigen, selv om de udadtil over for Nikolaus Stok gav udtryk for fredsvilje.[10] Foråret 1428 kom således til at blive præget af et nærmest absurd teater, hvor Nikolaus Stok forsøgte at bringe fred til veje i overensstemmelse med Sigismunds befaling fra 7. juli 1427, hvilket på enhver måde imidlertid blev underløbet af de krigsførende stæder og holstenerne, som Nikolaus Stok oven i købet på et vist tidspunkt holdtes til fange af i Rendsburg.[11]

I slutningen af marts 1428 stævnede de krigsførendes flåde ud mod København fra Wismar dyb. I løbet af maj, juni og juli forsøgte den uden held at indespærre København. Atter led de krigsførende stæders flåde således nederlag, og især efter dette andet nederlag må man betragte søkrigen som vundet af den danske side.[12] Efter sommerens mislykkede flådeaktioner, forsøgte hertug Wilhelm af Lüneburg at mægle fred i Nykøbing Falster 11.-18. september.[13] En egentlig retssag til afgørelse af krigsskylden blev forsøgt bragt i stand, og vi har kongens anklager og stædernes svar[14], men hverken retssagen eller i øvrigt hertug Wilhelms forsøg på at mægle fred blev til noget, formodentlig som følge af kong Eriks insisteren på at udnævne kong Sigismund som opmand. Hertug Wilhelm forsøgte også at løse det slesvigske spørgsmål, men dette var den danske part helt uvillig til at gå ind på, da man insisterede på Ofen-dommens gyldighed; det lader dog til, at der blev indgået en skrøbelig våbenhvile i Nykøbing Falster, og man enedes om at mødes året efter den 22. maj. Alt tyder på, at våbenhvilen blev brugt som skalkeskjul for oprustning – det er ikke mindst under våbenhvilen, Øresundstolden indføres, hvilket naturligvis var en provokation, cf. nedenfor – på den danske side. Der er ikke direkte spor heraf fra de krigsførende stæders og

8 HR I:8 nr. 277 og 278.
9 HR I:8 nr. 279 p. 197.
10 HR I:8 nr. 343.
11 Cf. Nikolaus Stoks egen beretning 18. april 1428, HR I:8 nr. 417.
12 LUB 7 nrr. 175-177; HR I:8 nr. 473. Cf. Erslev 1901 p. 232.
13 HR I:8 nr. 515-16.
14 HR I:8 nr. 517-18.

holstenernes side, men det virker usandsynligt, at ikke også de skulle have oprustet. Kristi himmelfartsdag 1429 stævnede en dansk flåde ud mod Stralsund. Her lykkedes det i første omgang at sætte ild til nogle skibe og erobre nogle andre. Herudover bedrev den danske styrke almindelig terror imod befolkningen.[15] Derpå sejlede den danske flåde afsted, men blev tilsyneladende af vejr og vind drevet imod Wolgast. I mellemtiden lykkedes det stralsundborgerne at ruste sig. Den danske flåde blev slået grundigt, da den vendte tilbage. Det danske togt kunne derfor i nogen grad minde om de togter, de forbundne stæder foretog i 1427 og 1428. De var alle at betragte som punktoperationer, der ikke i sig selv bragte nogen form for afgørende vending i krigen. Men det danske nederlag har måske ikke været så eklatant, som man får indtryk af ved læsning af beretningerne, der udelukkende stammer fra tysk side, som Erslev med rette gør opmærksom på. Ligeledes med rette skriver Erslev, at den danske flådeoperation, om end den fik et uheldigt udfald, var symptom på den afgørende tilstand, at en dansk overmagt havde indfundet sig til søs.[16]

Til trods for krigshandlingerne lykkedes det at mødes igen i Nykøbing Falster med hertug Wilhelm af Lüneburg som mægler, således som det var blevet aftalt året før.[17] Også ved den lejlighed forsøgte man at sammensætte et domskollegium til afgørelse af krigsskylden, men det strandede igen på, at Erik insisterede på kong Sigismund som opmand, og at han i øvrigt ikke kunne acceptere, at holstenerne og stæderne stod som én part i sagen, eftersom han for holstenernes vedkommende ikke mente, at der var yderligere at diskutere eller forhandle om, om dette nu skete ved en retssag eller blot ved mægling, utvivlsomt på grund af Ofen-dommen. Hertug Wilhelm forsøgte sig med tre løsningsforslag, med hvilke konflikten imellem kong Erik og holstenerne kunne bilægges. Den første bestod i, at hertugdømmet Slesvig skulle falde tilbage til Danmark, når engang begge brødre, Adolf og Gerhard, var døde. Den anden, at brødrene modtog såvel Holsten som Slesvig som et arvelen, *mannervelhene,* af den danske konge, som skulle arbejde for sagen hos Sigismund. Den tredje var en lang våbenhvile, hvorunder holstenerne skulle indløse Nyhus og Flensborg. Alle forslag blev lodret afvist af den danske side, og den 17. juni 1429 brød forhandlingerne endegyldigt sammen, og det var ikke lykkedes den danske side at drive en kile ind imellem holstenerne og de krigsførende stæder. Ikke engang en våbenhvile var det blevet til i Nykøbing. Forhandleren hertug Wilhelm allierede sig med de krigsførende stæder og holstenerne umiddelbart efter forhandlingerne, og dermed var han blevet Danmarks åbenlyse fjende. Som sådan skulle han blive et ubehageligt bekendtskab, da det i midten af oktober i samarbejde med en holstensk hær lykkedes ham at erobre Aabenraa og slottet Brunlund.[18] Erslev skriver med rette, at

15 Chronik 3 § 1498 p. 316 ff.; Korner DB § 1498.
16 Erslev 1901 p. 246.
17 HR I:8 nr. 615 p. 401 ff.
18 HR I:8 p. 436 med henvisning til krønikeskriverne. LUB 7 nr. 363 og nr. 385 og *Kämmereirechnungen.* Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14290715001>.

krigen således var gået ind i en ny fase, idet de forbundne stæder havde opgivet at sætte sig fast i Øresund og koncentrerede sig om støtte til krigen i selve Slesvig.[19]

Krigen kan dog ikke siges at være faldet særligt heldigt ud for de krigsførende stæders vedkommende, og på et møde i Marienburg 6. september 1429 forsøgte de at presse højmesteren ved at stille sig til ære og ret hos ham i striden med den danske konge, hvilket betød, at højmesteren blev bebyrdet med det ikke videre misundelsesværdige hverv ved dom at finde en fredsordning imellem kong Erik og de krigsførende stæder, herunder fastsættelse af skyldsspørgsmål og krigsskadeserstatning.[20] Det var jo det, man just havde forsøgt i Nykøbing Falster med det totale sammenbrud til følge. Der er dog den væsentlige forskel, at stæderne i Marienburg syntes at være indstillet på en afgørelse, der ikke omfattede holstenerne, hvilket vel hænger sammen med, at søkrigen var tabt, og at krigen nu udelukkende var en landkrig. Højmesteren havde undgået at efterkomme den hjælpeforpligtelse, som han strengt taget skulle have ydet den danske konge ud fra traktaten 15. september 1423, og i realiteten havde han opretholdt en neutral position; denne risikerede han nu at tabe ved at skulle fælde dom til fordel for den ene eller anden part, hvorfor han skød sagen fra sig under anførelse af, at den var stor og kompliceret, og han havde brug for yderligere rådsslagning med sine rådgivere. Sagen angik jo ikke kun højmesteren selv, men ligeledes preussiske råder (*prelaten*), riddere og væbnere, hvorfor han ville sende sine råder med et svar til de forbundne stæder til ”en bekvem tid”. Mere tydeligt kunne det ikke siges, at han ikke ville røre ved sagen med en ildtang.[21]

Egentlig krig imellem Danmark og de krigsførende stæder synes ikke at have fundet sted efter sommerkampagnen 1429. Fra da af handlede det om, hvilke fredsbetingelser man kunne opnå. Idet der til stadighed var krigshandlinger imellem holstenerne og Danmark, måtte situationen siges at være uafklaret, og fredsbetingelserne måtte nødvendigvis afhænge af disse krigshandlingers udfald. Krigen imellem Danmark og de krigsførende stæder havde således udviklet sig til en nervekrig.

Den 1. januar 1430 afholdtes et møde i Lübeck, hvor man aftalte, at ærkebsiskoppen af Köln skulle forsøge sig med en fredsmission, og dennes udsending, Heinrich Stapel kan konstateres at have været i København 11. februar. Ellers hører vi ikke mere til fredsforhandlinger før endnu et møde i Nykøbing Falster 31. juli til 14. august 1430.[22] Bemærkelsesværdigt er, at forhandlingerne kun fandt sted imellem kongen og rådsudsendinge fra de krigsførende stæder; holstenerne deltog ikke, og Erslev skriver med rette, at ”Kongen havde opnaaet det, som han saa længe havde stræbt

19 Erslev 1901 p. 246 ff.
20 HR I:8 p. 432 ff.
21 HR I:8 nr. 669 § 3 og 4.
22 HR I:8 nr. 799 ff.

efter, at staa alene overfor de fem Stæder, der i sin Tid havde indgaaet Forbund med ham og siden svigtet det saa grundig".[23] Kong Erik fremlagde sit forslag: Hvis stæderne var villige til at genoptage traktaten af 15. juni 1423, var han villig til at se bort fra den ham påførte krig og skade, som dermed ikke skulle afgøres efter retten, om end krigsskadeserstatning stadigvæk skulle ydes.[24] Hermed var de krigsførende stæder sat under maksimalt pres. De forsøgte sig med en model, hvorefter de ville gå ind på kongens forslag, dog efter at våbenhvile på 10 eller 12 år imellem Danmark og holstenerne var blevet indgået; kongen ville selvfølgelig ikke gå ind på dette, da 10 eller 12 års våbenhvile nødvendigvis måtte være helt meningsløs i forhold til en erobring af Slesvig; men han skulle ikke være den, der stod i vejen for freden, hvorfor han principielt accepterede stædernes forslag, dog med den afgørende forskel, at en våbenhvile med holstenerne højst skulle være for et år. Stæderne foreslog da 6 år, hvilket stadigvæk var alt for lang tid for kongen. Kong Erik fremlagde en ny plan, der stadigvæk havde en genoptagelse af traktaten af 15. juni 1423 som sit omdrejningspunkt, men derudover indeholdt konkrete tilsagn om at indgå en 1-årig våbenhvile med holstenerne og om at lade kravet om krigsskadeerstatning falde fuldstændigt, hvis de krigsførende stæder kunne få paven, den romerske konge og hver deres landeherre til at gå i forbøn for sig.[25]

Nerverne må således have været mere end flossede under forhandlingerne i Nykøbing Falster, hvor parterne var tæt på hinanden, uden at man dog helt kunne komme overens. Presset blev for stort for Rostock, der på et tidspunkt imellem 8. og 14. august må have indgået separatfred med kong Erik.[26]

Man må betegne det tredje møde i Nykøbing Falster som en diplomatisk succes for den danske side. Kongen sendte "Hanseaterne bort, medgivende dem det venlige Raad, at de burde tage Rostock til følgeværdigt Exempel".[27]

Den 7. september forsamledes med al sandsynlighed rådsudsendingene fra de tilbageværende forbundne stæder i Lübeck for at diskutere sagen. Herfra udgik et brev til rådet i Stralsund med anmodning om at sende borgmesteren Cord Bischoff til kong Erik for at forhandle

23 Erslev 1901 p. 250.
24 HR I:8 nr. 801 p. 511.
25 HR I:8 nr. 802.
26 ST III p. 102 nr. 462. At freden må være blevet indgået før 14. august, fremgår af HR I:8 nr. 802 p. 511 med dateringen 14. august, hvori det hedder "da I, rådsudsendinge fra stæderne Lübeck, Stralsund, Wismar, Lüneburg, vore fjender, nu er her til stede, og rådsudsendingene fra Rostock, som vi er kommet til venlig forståelse med etc".
27 Erslev 1901 p. 253. Cf. HR I:8 nr. 802 p. 513: … *doch wan gy uns hadden willen horen, so hadde wy vor dat beste gekoren vor de arme meenheide an beyden syden, den desse anstande hervest mit Godes gnaden grotliken hadde mogen to vromen komen, dat wy uns uppe desse tiid mit enanderen, alse de van Rostoke mit uns gedan hebben, to eneme ende hadden vorgan.* Cf. HR I:8 p. 523 angående Rostock: "Leider fehlt es uns bisher an Anhaltspunkten zur Feststellung der Reihenfolge der Ereignisse. Dass den nach Nykjøbing bestimmten Rathssendeboten bereits (vor Juli 23: nr. 799) als Geschenk für König Erich ein Panzer mitgegeben wurde (Nr. 829 § 11, 830 § 2, 831 § 1) scheint darauf hinzudeuten, dass der neue Rath von vornherein die Absicht hatte, Frieden mit ihm zu schliessen".

nærmere om den i Nykøbing stipulerede fred.[28]

Stralsund efterkom anmodningen og sendte Cord Bischoff samt rådmænd til kong Erik, med hvem de mødtes i Lund, hvilket fremgår af en skrivelse fra kong Erik dateret 12. oktober.[29] En samlet fred fik de ikke bragt til veje; imidlertid må delegationen fra Stralsund have indgået en separatfred på samme betingelser som Rostock. Selv om separatfreden med Stralsund ikke er belagt med et samtidigt, dokumentarisk udsagn, således som det er tilfældet med den i Nykøbing indgåede separatfred med Rostock, må man gå ud fra som utvivsomt, at separatfreden med Stralsund blev indgået i Lund 12. oktober. Separatfreden omtales (med harme) hos krønikeskriverne.[30]

Den danske part stod dermed stærkt over for de krigsførende stæder, men alt afhang af situationen i Slesvig. De krigsførende stæder, kongen og hans råder mødtes i Helsingborg november 1430 og påbegyndte der endnu en gang fredsforhandlinger.[31] Forhandlingerne kom til at udspille sig imellem de modpoler, man allerede havde konstateret under sommerens forhandlinger: spørgsmålet om våbenhvile med holstenerne kontra spøgsmålet om de (resterende) krigsførende stæders genindtræden i traktaten 15. juni 1423. Det lykkedes den danske side at forhandle våbenhvileperioden ned til 5 år, men dette var stadigvæk alt for længe, og forhandlingerne strandede således 8. december.[32] Det må siges at have været et bemærkelsesværdigt dårligt resultat for den danske side i betragtning af, hvor pressede de krigsførende stæder havde været i udgangspunktet. Grunden til, at det gik således, skal formodentlig søges i, at Erik Krummedige under forhandlingerne var vendt hjem fra Als, hvor han havde lidt et sviende militært nederlag til holstenerne.[33] Den uheldige danske krigsførelse i Slesvig må have givet anledning til stærk optimisme blandt de resterende krigsførende stæder, for så vidt angik muligheden for at indgå en for dem tålelig fred.

Det lader derfor til, at de krigsførende stæder så at sige var blevet reddet på stregen. Alt afhang af landkrigen, og det er logisk, at de krigsførende stæder støttede holstenerne massivt i foråret 1431.[34] Kong Eriks sag smuldrede. Helt galt gik det 7. september 1431, hvor det lykkedes holstenerne at erobre Flensborg slot efter længere tids belejring; allerede 25. marts var selve byen blevet indtaget.[35] Dermed var den vigtigste danske bastion i Slesvig faldet, og den danske magt i Slesvig var nu stort set slået tilbage til tiden før 1404. Kong Erik havde ikke mere tilbage af Slesvig

28 HR I:8 nr. 803.
29 HR I:8 nr. 823.
30 Korner D § 1516 p. 501; Chronik 3 § 1516 p. 337.
31 HR I:8 nr. 843..
32 HR I:8 nr. 843 § 38: *Hir na villen vele wilde worde, der nen nöd en is to schrivende.*
33 Korner D § 1520; Chronik 3 § 1520 p. 399.
34 Cf. HR II:1 nr. 13.
35 Korner D § 1533; Chronik 3 § 1533 p. 399 ff. Vi har kun krønikernes datering, men de bekræftes af de efterfølgende forhandlinger imellem stridens parter.

end Sylt, Föhr og Haderslev, dvs. byen; ikke det vigtige slot Tørning.

8.1.1. Traktaten af 15. juni 1423

Krigsudbruddet kan karakteriseres som de krigsførende stæders brud på traktaten af 15. juni 1423. Dette var en konstant anklage, som de forsøgte at imødegå ved at henvise til bruddet på deres privilegier, hvilket skal behandles i næste afsnit. Her skal det understreges, hvor afgørende vigtig traktaten var i kong Eriks politiske verdensbillede, hvilket atter må mane en hver forestilling om, at traktaten skyldtes de vendiske stæders diplomatiske snilde, i jorden. Hvis det havde været tilfældet, havde kong Erik ikke igen og igen insisteret på traktaten.

Mødet på rådhuset i Nykøbing Falster 12. september 1428 under hertug Wilhelm af Lüneburgs mægling indledtes med en stor anklagetale, som kong Erik lod oplæse ved sin kansler.[36] Anklagen tog udgangspunkt i traktaten af 15. juni 1423. Ifølge Eriks udlægning var det de forbundne stæder, der anmodede om traktaten, efter at hertug Rumpold havde formidlet aftalen imellem Erik og holstenerne, hvilket Erik til sidst indvilligede i, da de uden hans vidende havde nedskrevet et traktatudkast.[37] Det kan meget vel tænkes, at en og anden hanseatisk skriver i sin tid havde fået lov til at nedskrive traktatteksten, men ellers må man sige, at Eriks fremstilling er ganske forskruet, når man tager i betragtning, at det var ham, der i årevis havde udøvet pression for at få en traktat; ikke desto mindre synes selv denne forskruede udlægning at stemme godt overens med det forhold, at traktaten af 15. juni 1423 havde hertug Rumpolds formidling af et *compromissum* imellem kong Erik og holstenerne som sin forudsætning. Anklagen refererede nøje traktatens bestemmelser om hjælpeforpligtelser, som skulle ydes, medmindre man inden for seks måneder kunne blive den part mægtig, hvem hjælpen var rettet imod, og derpå gøre samme part retten *underhorich.* Opstod der tvister de kontraherende parter imellem, skulle man mødes i København 15. august for at bilægge dem. Stæderne kunne ikke godtgøre, at de havde indfundet sig den nævnte dag med anklager. Dog indfandt stædernes sendebude sig sidste gang før krigen i Vordingborg, hvor de beklagede sig over et udførselsforbud, som Erik angiveligt skulle have udstedt for at skade stæderne. Hertil lød det, at Erik ”i sandhed” ikke havde befalet udførselsforbuddet for at skade stæderne, men af ren og skær nødvendighed, idet han havde haft brug for at købe forsyninger hurtigt. Angiveligt skulle Erik straks have givet stæderne lov til at handle frit i rigerne og have opgivet yderligere rustninger, hvilket imidlertid ikke kan bekræftes fra andre kilder.

Erik anklagede – ikke med urette – de forbundne stæder for at have brudt traktatteksten, idet de ikke havde hjulpet ham til rette over holstenerne efter at være blevet formanet hertil af kong

36 HR I:8 nr. 515 § 4.
37 HR I:8 nr. 517 § 1 p. 338.

Sigismund og kong Erik selv mundtligt såvel som skriftligt.[38] Anklageteksten beskriver, hvorledes stæderne i forhandlingsforløbet op til krigsudbruddet igen og igen undgik Eriks krav, også dette med urette, forstås. I anklageteksten hedder det om mødet i Haddeby, dvs. mødet i august 1426 imellem kongen og stædernes rådsudsendinge, at danskerne spurgte, om disse indvilligede i at være holstenerne mægtige til retten efter traktaten.[39] Således lyder det om holstenerne, at de accepterede at lade stæderne være dem mægtige til ære og ret, hvilket samme stæder skulle have sagt til de danske udsendinge i Haddeby. At holstenerne selv ligefrem havde indvilliget i en domshandling, fremgår ikke just af stædernes mødereferat, men pointen er ikke, om vi her har at gøre med falsk (hvad der er langt det mest sandsynlige) eller sandt, men at Eriks ide med at lade stæderne dømme imellem ham og hans fjender hermed træder tydeligt frem. Uanset hvor forskruet Eriks fremstilling af begivenhederne op til krigsudbruddet måtte være, kan der ikke være tvivl om hans forståelse af traktaten af 15. juni 1423 i særdeleshed hans forståelse af bestemmelsen om, at stæderne skulle være mægtige til ære og ret: Dette betød slet og ret, at de skulle fælde en dom til fordel for Erik. Enhver tale om traktatens bestemmelse om at være mægtig til ære og ret som en kattelem for de beseglende stæder forekommer derfor helt usandsynlig. Eriks ide med traktaten, som den kommer til udtryk i anklagen 12. september 1428, kan med god ret siges at gå tilbage til sommeren 1416, hvor hans forsøg på at presse stæderne ind i en alliance tog sin begyndelse.

Da de krigsførende stæder var presset i anden halvdel af 1430, ikke mindst på grund af Rostocks og Stralsunds frafald, gjorde kong Erik alt, hvad han kunne for at genoplive traktaten af 15. juni 1423. Såvel under forhandlingerne i Nykøbing Falster i august og i Helsingborg i december var det en fast bestanddel af kongens og hans råders diplomati, at de krigsførende stæder kunne opnå fred, hvis de genindtrådte i traktatens bestemmelser, dvs. hvis de skiftede side (igen) og bekrigede holstenerne militært som juridisk. Den danske part var rede til at gå temmelig langt for at opnå dette. Ved forhandlingerne under Walraben von Hünsbachs og Wilhelm af Lüneburgs ledelse havde det været et fast element, at der skulle anstilles retssag om krigsskyld og krigsskadeserstatninger. Dette må nødvendigvis have været særdeles ubehageligt for de krigsførende stæder, da de ubestrideligt havde erklæret krigen og dermed brudt deres traktatmæssige forpligtelser; alt dette var kong Erik imidlertid parat til at se helt bort fra, hvis blot de ville genindtræde i traktaten.[40]

Kong Eriks anklagetale 1428 og hans fredstilbud fra 1430 understreger dermed, at traktaten af 15. juni 1423 til stadighed var en fast bestanddel af hele hans magtpolitiske koncept, hvormed

38 Hermed kan både hentydes til skrivelsen af 11. marts 1425, DD <http://dd5rk.dsl.dk/diplom/14250311002> og Sigismunds befalingsskrivelse. 7. juli 1427, cf. HR I:8 nr. 277.
39 HR I:8 nr. 517 p. 340 § 4. Cf. HR I:8 nr. 94 og 95 § 1.
40 Cf. ST III nr. 462 p. 102 (om separatfreden med Rostock); HR I:8 nr. 843 § 35.

han ville indlemme Slesvig i Danmark. Dette forhold understreges i negativ ved de krigsførende stæders vedholdende imødegåelse af selvsamme koncept. De kunne nok gå med til at indtræde i traktaten, men kun under forudsætning af en så lang våbenhvile imellem Danmark og holstenerne, der udhulede deres traktatmæssige forpligelser i en grad, så disse nærmest blev meningsløse. Det er således karakteristisk, at rådsudsendingene fra de krigsførende stæder over for en kongelig delegation bestående af biskop Peder af Roskilde, biskop Thomas af Strängnäs, abbeden af Sorø, Aksel Pedersen (Thott), Benedikt Pogwisch, Jens Grim, Sture Algudsson og Hans Krøpelin den 1. og 2. december 1430 i Helsingborg havde foreslået en 8-årig våbenhvile til gengæld for indtræden i traktaten. Hertil havde delegationen svaret, at det forekom dem, at man med den lange våbenhvile ville forholde deres herre hans ret og mødrene arv.[41] Derfor kan de krigsførende stæders kalkule i 1430 siges at være identisk med kalkulen forud for indgåelsen af traktaten selv, nemlig at man gerne indgik i traktaten, hvis ellers man så vidt muligt var sikret mod at skulle opfylde traktatens bestemmelser.

8.1.2. Den ideologiske krig: Arven efter Margrethe vs. holstensk fædrene arvelen

Krigen om Slesvig udkrystalliserede den situation, at såvel kong Eriks som holstenernes mulighed for at konsolidere og videreføre deres politiske koncepter og ideologier stod og faldt med krigens udfald. Der var investeret så megen prestige, ideologi og ressourcer i spørgsmålet om den rette adkomst til Slesvig, at man ikke kan forestille sig et nederlag og en dermed følgende stadfæstelse af den sejrende parts territoriale erobringer, hvorefter alt i øvrigt kunne fortsætte, som det plejede. Krigen kan dermed siges at have udspillet sig imellem politiske programmer: Den ekspansive danske kongemagt på den ene side over for holstenernes fordring på hertugdømmet Slesvig som et arveligt fanelen og dermed en i realiteten selvstændig statslig entitet på den anden.

8.1.2.1. Den danske ideologi

Gennemførelsen af Ofen-dommen var det afgørende og sidste led i konsolideringen af Eriks kongemagt, og han insisterede atter på dommen under forhandlingerne i Nykøbing Falster 11.-18. september 1428.[42] Ved forhandlingerne i Helsingborg december 1430, der i høj grad var centreret omkring spørgsmålet om længden af den våbenhvile imellem Danmark og holstenerne, der skulle gå forud for en fredsslutning imellem Danmark og de krigsførende stæder, fremførte de danske råder over for de krigsførende stæders udsendinge, at disses forslag om en 8-årig våbenhvile imellem Danmark og holstenerne forud for stædernes genindtræden i traktaten af 15. juni 1423

41 HR I:8 nr. 843 § 15.
42 HR I:8 nr. 515 § 8 p. 335.

havde næret kongens mistanke om, at man var ude på at forholde kongens det, der retmæssigt var hans, idet man med den lange periode kunne forvente, at Sigismund ville dø og en ny romersk konge træde til, hos hvem man kunne arbejde for tilbagetrækning af Ofen-dommen.[43] Bortset fra, at de danske råders og kong Eriks analyse af de krigsførende stæders motiver til at foreslå en lang våbenhvile næppe ramte helt forbi, er det bemærkelsesværdigt, hvorledes Ofen-dommen til stadighed forblev en fast konstant for den danske part, selv om landkrigen i Slesvig gik elendigt efter Aabenraas fald og efter Erik Krummediges mislykkede krigstogt til Als. I Helsingborg havde den danske part ligeledes i anledning af de krigsførende stæders forslag om den lange våbenhvile anført, at en sådan var i modstrid med kongens mødrene arv, *moderliken erve,* hvormed entydigt mentes, at kong Erik havde arvet Slesvig i egenskab af dronning Margrethes arving og i Slesvigs egenskab af et i Danmarks rige beliggende land, således som det også var kommet til udtryk i Nyborg-dommens omtale af Slesvig som Eriks *materna hereditate,* og sådan som kongen havde insisteret på i processen forud for Ofen-dommen.[44] En direkte forbindelse imellem Ofen-dommen og udtrykket mødrene arv findes senere under forhandlingerne i Helsingborg, hvor de krigsførende stæder er gået med til at nedbringe våbenhvileperioden til 5 år, hvilket dog stadigvæk synes alt for langt for den danske part. Således fremførte Erik Krummedige, at stæderne ikke burde råde kongen til at indgå en våbenhvile så lang som fem år, da dette ville være en hindring for kongens vundne ret og mødrene arv, *to vorvange unde to schaden in sinen moderliken erve unde gewunneme rechte.*[45]

Kong Eriks opfattelse af at have arvet kongedømmet fra dronning Margrethe, herunder Slesvig, er et helt centralt ideologisk omdrejningspunkt, der går tilbage til 1397-brevet. I og med kong Eriks mødrene arv parallelliseres entydigt med Ofen-dommen, understreger Erik Krummediges udsagn under Helsingborg-forhandlingerne det, der blev vist i forbindelse med Kalundborg-vidissen, at Ofen-dommen i kong Eriks ideverden ikke blot var en tildømmelse af Slesvig til Danmarks rige, men tillige en stadfæstelse og legitimering af hele det regeringssystem, som han videreførte efter dronning Margrethe. Forbindelsen imellem selve regeringssystemet og Slesvig understreges i procesakterne forud for Ofen-dommen, hvor Slesvig nærmest gøres til indbegrebet af Danmarks rige i et af vidnesbyrdene, aflagt af Flensborgs høvedsmand Morten Jensen (Gyrsting), som ved en skæbnens ironi skulle komme til at overgive Flensborg godt 7 år senere: Heri betegnes *Jucia australis* som Danmarks riges *verissima pars.*[46]

Billedet af kong Eriks alt-eller-intet holdning til Slesvig synes imidlertid at blive mudret noget af hertug Wilhelm af Lüneburgs mægling 11.-18. september 1428. På et tidspunkt meddeler

43 HR I:8 nr. 843 § 22.
44 Cf. nt. 41.
45 HR I:8 nr. 843 § 31.
46 SRD VII p. 414.

Wilhelm til de holstenske råder, at han af de danske råder er blevet forelagt den plan, at kongen ville lade dem sidde inde med Sønderborg og Tønder, og hvad de ellers havde, mod at få udleveret Slesvig by og Gottorp. Dertil ville han give holstenerne penge, og de kunne få lov til at kalde sig hertuger af Slesvig.[47] Selv om man kan forstå, at dette forslag er fremlagt af kongens råder og dermed muligvis ikke fuldkommen udtryk for kong Eriks egne tanker, er det bemærkelsesværdigt, at fremførelsen af forslaget er den eneste gang, den danske side udviser en vis fleksibilitet i den slesvigske sag. Men tilbuddet var i øvrigt dårligt: Selv om holstenerne ville komme til at sidde inde med Tønder fogedi (minus Syltog Föhr), Als, Friesland og Dänischwold, ville de helt afgørende Slesvig by og Gottorp slot være i kongens hænder sammen med Flensborg, Aabenraa og Haderslev. Reelt ville Slesvig således være i kongens hænder: Det er ikke for ingenting, at Gottorp spiller en stor rolle i proceduren forud for Ofen-dommen, til tider betegnes Gottorp og Slesvig nærmest som identiske størrelser. Således blev Anders Jakobsen Lunge og Jens Nielsen af Aunsbjerg af Ludovicus de Cattaneis adspurgt *si Sleszwik et Gottorp sint ducatus specialis.*[48] Om end man således kan spore noget, der ligner fleksibilitet, under forhandlingerne i Nykøbing Falster september 1428, strækker denne fleksibilitet sig dermed ikke længere, end at kong Erik stadigvæk reelt ville have været herre over Slesvig. Holstenerne gik på deres side med til at modtage Slesvig som tjenestelen enten for deres egen eller kongens levetid; men det skulle være hele Slesvig, og en egentlig forlening skulle finde sted. Alternativt skulle kongen lade dem indløse, hvad der var sat ham i pant i Sønderjylland – herved tænktes vel primært på Flensborg. Ville kongen hverken det ene eller andet, var holstenerne rede til en retssag. Holstenernes fleksibilitet strakte sig således heller ikke længere, end at de kunne gå med til en løsning, hvor det var dem, der reelt var herrer over Slesvig. En ny retssag om Slesvig kunne kongen absolut ikke gå med til, da kong Sigismund allerede én gang havde afgjort sagen. Han kunne dog strække sig så langt som at gå med til en retssag til afgørelse af, om andre kunne fælde dom i den slesvigske sag, selv om Sigismund allerede havde fældet en sådan. Dette blev der ikke noget af, og det hele endte i ingenting.[49]

8.1.2.2. Den holstenske ideologi

Den holstenske ideologi er ikke helt så massivt repræsenteret under krigsforløbet som den danske. Det hænger sammen med, at forhandlingerne på kong Eriks fjenders vegne i meget vid udstrækning varetoges af de krigsførende stæder. Det betyder imidlertid ikke, at den holstenske ideologi er forsvundet, og det betyder heller ikke, at den holstenske ideologi, vi kan konstatere, er kvalitativt mindre betydningsfuld end den danske. Den 13. november 1427 meddelte holstenerne således

47 HR I:8 nr. 515 § 10.
48 SRD VII p. 412 og 414.
49 HR I:8 nr. 515 § 11.

Nikolaus Stok, at de ikke ville gå med til fred, hvis kongen ikke ville udlevere dem deres fædrene arv.[50] Senere, februar 1428, hævdede holstenerne, at de ville erobre deres fædrene arv med sværdet. Under forhandlingerne i Nykøbing Falster 11.-18. september 1428 fremførte den holstenske udsending Nicolaus Sacchow indledningsvis, at Slesvig var de holstenske herrers fædrene arv. Det var ganske vist sandt, at den romerske konge havde tildømt landet til kong Erik, men dommen anså de for ugyldig.[51]

Det er væsentligt at understrege, at holstenernes insisteren på deres fædrene arv subsidiært arveligt fanelen var en insisteren på at være i besiddelse af Slesvig som selvstændig statslig entitet. Holstenernes, dvs. brødrene Adolf og Gerhards, muligheder for at udøve en magtfuld regering i hertugdømmet såvel som grevskabet stod og faldt med nederlag eller sejr i krigen om Slesvig, der i analogi med situationen set fra den danske side ikke blot var et hvilket som helst stykke jord, men indbegrebet af holstenernes politiske selvforståelse. Krigen for deres vedkommende var en krig for at konsolidere og udbygge den faktiske status som regional stormagt med betydelig indflydelse på de nordiske riger, først og fremmest Danmark, en status som den, de holstenske brødre hævdede gik tilbage til det for den schauenburgske greveslægt så stolte år 1326.

8.1.3. Øresundstolden

Eftersom Øresundstolden af de krigsførende stæder blev gjort til et anklagepunkt mod kong Erik, må en skitse af opkomsten og årsagerne til denne told være rimelig.

I tiden umiddelbart efter forhandlingerne i Nykøbing 11.-18. september 1428 hører vi ikke om militære operationer, og der har formodentlig været en slags våbenhvile. Tiden var inde til at ruste sig og skaffe nye midler. Det var formodentlig i efteråret 1428, Erik indførte Øresundstolden. Tidspunktet for Øresundstoldens indførelse har været omdiskuteret[52], men der kan ikke være tvivl om, at det var en ny og ubehagelig told, man diskuterede ved de preussiske stæders samling i Elbingen 15. december 1428: Således bad de forsamlede rådsudsendinge højmesteren om at sende bud til kong Erik for at udvirke, at de preussiske skibe kunne sejle igennem kongens ”strømme” uhindret og efter gammel sædvane.[53] Tolden ville i vid udstrækning komme til at ramme de preussiske skibe, i og med den preussiske handelstrafik traditionelt gik gennem Øresund og vestover.[54] Dog lader det til, at preusserne i første omgang havde held til at slippe for tolden, idet det af et brev fra højmesteren til landmesteren i Livland 9. juli 1429 fremgår, at de ikke havde betalt

50 HR I:8 nr. 417 § 3.
51 HR I:8 nr. 515 § 8.
52 Hørby 1966 p. 241 f.
53 HR I:8 nr. 546 § 2.
54 Dollinger 1998 p. 301 ff.

tolden hidtil, hvilket de imidlertid ville være forpligtet til fremover.[55] I en politisk forstand kan det næppe have været kong Erik ukært, at preusserne og med dem højmesteren kom til at betale dyrt for deres neutralitet og for den udeblevne hjælp til krigen imod holstenerne, som højmesteren ellers havde været forpligtet til ifølge traktaten af 15. september 1423. Der er således en vis logik i, at preusserne og med dem livlænderne ikke længere kunne undslå sig for at betale Øresundstold på et tidspunkt (nemlig 9. juli 1429), hvor pinseforhandlingerne imellem kong Erik, de krigsførende stæder og holstenere under ledelse af hertug Wilhelm af Lüneburg var brudt sammen. Udsendinge for højmesteren havde været til stede ved den lejlighed, men de havde ikke arbejdet for kongens sag; tværtimod er det betegnende, at højmesteren i sine instruktionsskrivelse til sin udsending til mødet i Nykøbing Falster, Burchard von Guntersberger, giver direkte ordre til at glide af på kongens eventuelle krav ud fra traktaten af 15. september 1423.[56] I en skrivelse fra 17. maj 1429 (altså umiddelbart før forhandlingerne skulle begynde) hedder det, at Burchard Guntersberger ikke skulle indvillige i et *compromissum*, hvorefter højmesteren skulle dømme imellem de stridende parter, men kun tage et sådant *ad referendum.*[57] Øresundstolden kan dermed opfattes som en skjult aggression imod især de preussiske stæder og højmesteren, der, om end de ikke ligefrem havde brudt deres traktatmæssige forpligtelser så flagrant, som det var tilfældet for de krigsførende stæder, dog heller ikke havde opfyldt disse forpligtelser.

8.1.4. De krigsførende stæders friheds- og privilegieideologi

De krigsførende stæder og for så vidt hansestæderne i almindelighed befandt sig i en skæbnestund, der ville blive afgørende for deres politiske frihed og indflydelse i det baltiske rum. Således skal nævnes en anonym skrivelse, der blev sendt til mødet imellem de krigsførende stæder og holstenerne 30. juli 1427 i Wismar, der naturligvis har været stærkt præget af sommernes militære fiasko mod kong Erik. Den anonyme skrivelse fremmaner et trusselsbillede, hvorefter hansestæderne er i færd med at miste deres politiske frihed, og teksten er således et symptom på, at det var netop bevarelsen af denne frihed, de krigsførende stæder var gået i krig for.[58] Man kan ikke sige sig fri for den mistanke, at holstenerne stod bag fremsendelsen af teksten, også selv om den angives at være skrevet af en preusser. Holstenerne havde et stort incitament til at opildne de

55 HR I:8 nr. 611.
56 HR I:8 § 15.
57 HR I:8 nr. 610.
58 HR I:8 nr. 234. Cf. HR I:8 nr. 235 § 3. F.eks.: ”Kære herrer, tag imod dette råd med visdom, magt og i god enighed; gør I ikke det, så bliver I og jeres børn besat af danskerne... Det ville være bedre, hvis vi brugte halvdelen af vores gods på krig, og at købmanden indstillede sin handel i 2 eller 3 år, og at alle lande led stor skade herved, Skotland, England, Flandern, Holland, og en stor del gik til grunde, end at de samlede hansestæder skulle således tilintetgøres og undertrykkes af de onde og uvederhæftige danskere; de samlede hansestæder, der har haft så stor magt, ære og visdom for alle konger, hertuger, grever, stæder og lande; nej, da var det bedre, at vi aldrig var født”.

forbundne stæder til en fortsat aktiv krigsførelse mod danskerne. Der må have været stor holstensk bitterhed over den mislykkede storm på Flensborg ikke lang tid før skrivelsens datering og hertug Heinrichs død i den anledning. At holstenerne skulle stå bag skrivelsen, modsiges ikke ligefrem af, at de holstenske udsendinge Marquard van Siggen og Heinrich Küle var til stede i Wismar for at agitere for yderligere krigsførelse imod Danmark.

Den anonyme tekst er også bemærkelsesværdig i anden forbindelse: Ikke én gang nævner den hanseprivilegierne. Således sætter teksten det forhold i relief, at det ikke var hanseprivilegierne, de krigsførende stæder gik i krig for for at beskytte, med stor sandsynlighed fordi deres privilegier netop ikke var blevet krænket i tiden efter traktaten af 15. juni 1423. Dermed støtter teksten, at årsagen til, at de krigsførende stæder besluttede sig for krigen, skal findes i en for stæderne helt anderledes alvorlig trussel end privilegiebrud, som alle stæderne havde været vant til og klaget over før i tiden, uden det var kommet til krig af den grund. Og dermed støtter teksten, at årsagen til krigsudbruddet netop lå i traktaten af 15. juni 1423, idet dennes bestemmelser, om de skulle føres ud i livet efter bogstaven, sådan som kong Erik havde insisteret på, ville være et dræbende slag mod hanseatisk politisk selvstændighed. Men det kunne man naturligvis ikke sige åbent, da man dermed havde indrømmet at have begået traktatbrud. Det eneste, de krigsførende stæder kunne retfærdiggøre sig med, var privilegiebrud, som spillede på en fælles hanseatisk erfaring, der gjorde det mindre afgørende, om konkrete privilegiebrud faktisk havde fundet sted eller ej.

Den 7. maj 1428 havde de krigsførende stæder god brug for at retfærdiggøre sig på et møde i Lübeck[59]. De havde holdt kong Sigismunds udsending Nikolaus Stok for nar i løbet af foråret og rettet et flådeangreb imod København i april.[60] De havde endvidere nægtet at mødes med kongen i Falsterbo under entydigt løgnagtige påstande om, at de ikke havde fået lejdeskrivelse hertil. Angrebet mod København var i øvrigt mislykkedes ganske, hvad der næppe gjorde de krigsførende stæders behov for at forsvare og retfærdiggøre sig mindre. Således fremførte de krigsførende stæder et specifikt forsvar for deres ageren i Øresund indledt af en generel motivering for deres krigsførelse: De havde sandelig ikke påbegyndt krigen til skade for kristenheden og til hjælp for de husittiske kættere, sådan som de var blevet beskyldt hos kong Sigismund, men de var tvunget af nødvendigheden af at beskytte deres og i det hele taget hansekøbmandens privilegier og gods, som kongen af Danmark havde angrebet og brudt før og nu og til alle tider, og eftersom de ikke havde haft eller havde held med de utallige klager herover, som de havde fremført for herrer, fyrster, lande og folk.[61] De krigsførende stæder var blevet ladt i stikken, men havde ikke desto mindre påtaget sig at kæmpe for den fælles hanseatiske sag! I betragtning af, hvor mange klager de skulle have

59 HR I:8 p. 281 ff.
60 HR I:8 nr. 419 p. 279.
61 HR I:8 nr. 427.

fremført, må man atter påpege, at det er iøjnefaldende, at der ikke er overleveret en eneste klage over privilegiebrud i tiden efter indgåelsen af traktaten 15. juni 1423.

Den 6. september 1429 afholdtes møde i Marienburg imellem højmesteren, rådsudsendinge fra Hamburg, Lübeck og Lüneburg og rådsudsendinge fra de preussiske stæder Kulm, Thorn, Elbingen, Königsberg og Danzig.[62] De krigsførende stæder fremsatte spørgsmålet til højmesteren, om hans stæder fortsat ville nyde og gøre gavn af de privilegier, som hanseaterne med så store omkostninger havde opnået i fortiden, og som så grelt blev brudt af den danske konge. Spørgsmålet spillede formodentlig på det håndgribelige forhold, at de preussiske stæder ikke kunne undslå sig for at betale Øresundstold længere. De krigsførende stæders spørgsmål var naturligvis udtryk for deres forsøg på at presse de preussiske stæder og dermed højmesteren til at støtte dem imod Danmark. Det lykkedes dog højmesteren at skyde sagen fra sig som beskrevet.

Helt resultatløst blev mødet i Marienburg dog ikke, idet man aftalte et nyt møde 25. december 1429 i Lübeck, hvortil hver by skulle medbringe deres respektive privilegier ”i de tre danske kongeriger”.[63] Rådsudsendingene fra Lübeck, Hamburg og Lüneburg havde forsøgt at tale deres sag for de livlandske stæder, navnlig Riga, idet de 6. september 1429 havde sendt breve hertil med indbydelse til mødet 25. december, hvor man skulle rådslå om opretholdelsen af de hanseatiske privilegier i de nordiske riger, og navnlig skulle man diskutere kong Eriks indførelse af den nye, ”ubærlige” Øresundstold.[64] Reaktionerne på disse breve hører vi ikke om. Det har formodentlig været en helt rigtig kalkule af rådsudsendingene fra Lübeck, Hamburg og Lüneburg, at såvel de preussiske som de livlandske stæder anså Øresundstolden for en yderst ubehagelig innovation fra kong Eriks side. Men tilsyneladende har lysten til at udkæmpe holstenernes, Lübecks, Wismars, Rostocks, Hamburgs og Lüneburgs krig mod kong Erik under dække af nogle diffuse privilegiebrud været begrænset. Det er betegnende, at privilegiebruddene omtales i de sædvanlige generelle vendinger i brevene til de livlandske stæder; at man nærmest kan tale om en privilegiebrudsideologi, fremgår af brevets indledning, der hævder, at hansekøbmandens privilegier og friheder i alle lande er under pres; det gælder især i de nordiske riger, hvor kong Erik har indført Øresundstolden.[65]

Mødet i Lübeck indledtes efter de sædvanlige forsinkelser 1. januar 1430. Der var nok at tale om i den vældige forsamling af rådsudsendinge[66], der ikke blot skulle debattere holstenernes og de

62 HR I:8 p. 432 ff.
63 HR I:8 nr. 559 § 6.
64 HR I: nr. 670 og 671.
65 HR I:8 nr. 670.
66 HR I:8 nr. 712 ff. Der var repræsentanter fra Köln, Rostock, Stralsund, Wismar, Magdeburg, Braunschweig, Breslau, Thorn, Danzig, Riga, Dorpat, Reval, Stade, Kiel, Hamburg, Dortmund, Soest, Lüneburg, Paderborn, Kolberg, Stettin, Hannover, Uelzen, Frankfurt, Berlin, Nymwegen, Zütphen, Harderwyk, Wesel, Hervord og, naturligvis, Lübeck.

krigsførende stæders krig mod Danmark, men i det hele taget samtlige spørgsmål hansaen vedrørende fra Novgorod til Brügge. Så meget des mere iøjnefaldende, at der ikke blev mælet et ord om fremlæggelse af de hanseatiske privilegier på de nordiske riger; det var dog planen ifølge mødet i Marienburg 6. september, at hver stad skulle have deres beseglede privilegier med sig, men vi hører intet hertil. Dette forhindrede ikke de krigsførende stæder i at bede om de øvrige forsamledes hjælp til krigen mod kong Erik med henvisning til de privilegiebrud i de nordiske riger, de hævdede at have været udsat for, og til imødegåelse af hvilke de var gået i krig. Øresundstolden og privilegierne til de danske byer blev nævnt som konkrete privilegiebrud, som havde fundet sted før krigen, og disse blev angivet som årsag til, at de krigsførende stæder overhovedet havde påbegyndt krigen, som de krigsførende stæder tillige havde taget på sig for hele hansekøbmandens, *des gemeynen coppmannes*, skyld.[67] At der skulle have været en Øresundstold allerede i 1426, dvs. før krigsudbruddet, er umuligt, og de krigsførende stæders fremstilling, ifølge hvilken Øresundstolden var et af de privilegiebrud, hvormed hansekøbmanden ”gennem lang tid er blevet forurettet og beskadiget”, er ren propaganda. Propagandaen forblev i øvrigt virkningsløs, eftersom de krigsførende stæder ikke opnåede støtte i krigen fra de øvrige hansestæder.

Som det andet eksempel på krænkelse af de hanseatiske privilegier nævner de krigsførende stæder kong Eriks privilegering af sine egne byer, der angiveligt skulle udgøre en forhindring for hansekøbmanden, som det blev berørt ovenfor. I lyset af fremstillingen af Øresundstolden, og i lyset af, at de krigsførende stæder ved mødet i Lübeck 1. januar 1430 i det hele taget forsøgte at fremstille krigsårsagerne på en måde, så det kunne give de øvrige stæder anledning til at yde dem støtte i krigen, kan man vel godt tillade sig at stille sig skeptisk over for påstanden om de danske byprivilegiers ødelæggende virkning for hansekøbmanden. Ubetvivleligt er det ganske vist, at kong Erik privilegerede mangen en købstad, og i disse optrådte hyppigt bestemmelser om ”de fremmede”, hvad de måtte, og hvad de ikke måtte. Dette kunne naturligvis være generende for hansekøbmanden. F.eks. privilegiet til Roskilde 29. december 1419, i kraft af hvilket ingen fremmed købmand, dvs. ingen, der ikke var borger i Roskilde, var tilladt at købe levende kreaturer, svin, fersk kød, svinekroppe eller saltede huder til udførelse.[68] Men var denne provokation stor nok til, at man skulle drage i krig for at imødegå den? Næppe. Derfor må man konkludere, at de krigsførende stæders fremstilling af de danske byprivilegier må betegnes som propaganda, hvis formål var at opnå støtte i deres krig mod Danmark.

De spørgsmål, der havde været genstand for lange og mange forhandlinger siden dronning Margrethes dage, spørgsmålene om vragret, bjergeløn, fiddenes indretning osv. kan man med god

67 HR I:8 nr. 712 § 5.
68 DGK III nr. 5.

ret hævde, ikke var blevet løst for stædernes vedkommende, da de beseglede traktaten 15. juni 1423. Men for det første skal det – igen – påpeges, at disse spørgsmål ikke omtales en eneste gang i tiden imellem 15. juni 1423 og krigsudbruddet september 1426, hvilket jo kunne hænge sammen med, at stæderne faktisk accepterede, at de i disse spørgsmål ikke kunne få det, som de vil have det, og slog sig til tåls med de betingelser for handelen, der blev nedfældet i traktaten. At disse betingelser ikke var hule eller ligegyldige, fremgår vel af det forhold, at andre dele af hanseforbundet faktisk viste interesse for at tiltræde traktaten. For det andet er det iøjnefaldende, at de krigsførende stæders indlæg på mødet 1. januar 1430 netop ikke tager sigte på de for det hanseatiske synspunkt uafklarede spørgsmål om vragret, bjergeløn, fiddenes indretning osv., men derimod på Øresundstolden, som utvivlsomt først blev indført efter krigens udbrud, samt den relativt luftige kategori de danske byprivilegier. Dette må hænge sammen med, at skulle de krigsførende stæder rette anklager mod kong Erik for privilegiebrud, så det mere end skidt ud at anføre rettigheder, man selv havde accepteret at give afkald på i København, hvorimod kongens ensidige tiltag meget bedre lod sig præsentere som privilegiebrud. Der er således en vis logik i, at de krigsførende stæder anførte Øresundstold og danske byprivilegier som krigsårsag i deres appel om hjælp fra de øvrige hansestæder på mødet 1430, og at de ikke anførte det forhold, at de var blevet nødsaget til at gå i krig, fordi de selv i sin tid havde indgået en traktat, der efter Ofen-dommen viste sig at være livsfarlig for de samlede hansestæders politiske frihed.

8.1.5. Kong Sigismund opgiver Eriks sag. Hvorfor?

Den 9. april 1431 skrev kong Sigismund til højmesteren fra rigsforsamlingen i Nürnberg og meddelte ham fuldmagt til på sine vegne at mægle fred eller våbenhvile mellem Danmark på den ene side og holstenerne og de krigsførende stæder på den anden.[69] Muligvis havde Sigismund for længst selv opgivet troen på Ofen-dommen, men i hvert fald må man sige, at han med skrivelsen til højmesteren endegyldigt gav afkald på Ofen-dommens gennemførelse. Han skrev ligeledes til holstenerne Adolf og Gerhard med meddelelse om sin fuldmagt til højmesteren. I dette brev anvendte han for første gang titlen *hertzogen tzu Slezewik.* Der var ikke et ord om at efterkomme Ofen-dommen, idet brevet tog sigte på indgåelse af en våbenhvile på 10 år og en tilbagetrækning af flåde- såvel som landstyrker fra begge parter inden 24. juni.[70] Inden for denne tid skulle man komme til en fredelig overenskomst. Dermed lå Sigismund helt på linie med de krigsførende stæder og holstenerne, idet spørgsmålet om adkomsten til Slesvig var blevet op til en forhandling, hvorved

69 HR II:1 nr. 28.

70 HR II:1 nr. 28: Højmesteren fik fuldmagt til at forhandle, *damit ein fride zehen jar ader lenger tzwischen in gemacht werde.* I skrivelsen til holstenerne hedder det *domyt ein fryd etwe vil jar, so das lenger gesien mag, tzwischen euch moge gemacht werden.*

Ofen-dommen reelt var blevet overflødiggjort. Lignende breve blev sendt til kong Erik og de krigsførende stæder. Disse er imidlertid ikke bevaret. Man må ikke desto mindre gå ud fra som sikkert, at brevet fra Sigismund må have beredt Erik enorm skuffelse. Så sent som ved forhandlingerne i Helsingborg december 1430 havde han insisteret på ”sin ret og mødrene arv”, som var så nøje sammenknyttet med Ofen-dommen. Politisk set var denne mulighed ham nu frataget.

Hvorfor opgav kong Sigismund kong Eriks sag? For det første må man sige, at den diplomatiske kalkule ikke længere talte til kong Eriks fordel: Faren fra kurfyrsterne var for længst forsvundet, og allerede i 1426 havde Sigismund udsonet sig med Friedrich af Brandenburg. Behovet for en nordisk allieret til at dæmme op for Polen må også i 1430 siges at have været stærkt begrænset, og den polske konge blandede sig i øvrigt ikke længere i situationen i Böhmen, idet en splittelse af den polsk-litauiske union lagde beslag på hans kræfter.[71] For det andet var der spørgsmålet om den husittiske trussel, i sammenligning med hvilken spørgsmålet om, hvem der besad hertugdømmet Slesvig, for Sigismund må have været underordnet. Husitterne havde hærget i Meissen, hvorfor hertug Wilhelm af Lüneburg på hansedagen i Lübeck 1. januar 1430 på hertugen af Meissens anmodning havde udbedt sig hjælp, hvor han optrådte ”ikke som fyrste, men sendebud fra Gud”.[72] På det tidspunkt var der blevet ført fire korstog mod husitterne, alle med katastrofalt udfald.[73] De mange opfordringer til kong Erik, de krigsførende stæder og holstenerne fra Sigismund om at indstille fjendtlighederne for dermed at kunne blive i bedre stand til at koncentrere kræfterne imod husitterne, kan til en vis grad synes hule, i og med de i lang tid tjente til at lægge pres på holstenere og de krigsførende stæder, for at kong Erik kunne indtage Slesvig. Hvis dette var lykkedes, kunne man i øvrigt godt forestille sig, at kong Eriks lyst til et engagement imod husitterne derpå ville have været ret begrænset, bortset fra at hansestæder og holstenere da slet ikke ville synes, de skyldte Sigismund noget. Der er dog ikke tvivl om, at Sigismund gerne så en nordlig front åbnet mod husitterne. Situationen i 1431 var nu vendt på hovedet: Slesvig, der var nøglen til krig eller fred i det baltiske rum, havde vist sig uindtagelig for den danske konge. Skulle striden afsluttes, måtte den danske konges sag falde, og skulle Sigismund gøre sig håb om støtte til krigen mod husitterne, skulle det være fra hanseaterne, herunder ikke mindst de krigsførende stæder, som hørte til de vigtigste i hele hanseforbundet. Det er interessant at konstatere, at netop tre af de krigsførende stæder, Lübeck, Lüneburg og Hamburg, på mødet i Lübeck 1430 vedtog at sende hjælp til Meissen. Ligeledes blev forsamlingen enig om, hvorledes man skulle støtte hinanden i forsvaret mod husitterne. At der var en umiddelbar nødvendighed forbundet med disse skridt, kan

71 Hoensch p. 324 og p. 350-51.
72 HR I:8 nr. 712 § 2.
73 *Kirke-Leksikon for Norden* II, p. 498.

der ikke herske tvivl om. Men at det tillige var særdeles diplomatisk opportunt i forhold til at få stemt Sigismund venligt over for de krigsførende stæders sag og dermed over for holstenerne, må have været klart for alle.

Kong Eriks fjender var dermed i en situation, så det var dem, man skulle holde på som værn imod den husittiske fare i nord. Det fremgår af en skrivelse 8. maj 1431 fra Lübeck til Wismar, at en delegation fra Lübeck havde været i Nürnberg hos Sigismund.[74] Man må forestille sig, at en gensidig forståelse forud herfor havde materialiseret sig, således at Sigismund opgav den slesvigske sag til gengæld for støtte til kampen mod husitterne.

Sammenfatning

Krigens hovedgenstand var Slesvig. Et af de mest forbløffende træk ved krigen er de krigsførende stæders katastrofale nederlag og sågar Rostocks og Stralsunds separatfred med kong Erik; dette blev så rigeligt opvejet af holstenernes sejr i Slesvig, som blev cementeret ved Flensborgs endelige fald 7. september 1431. Der en vis logik i, at den politiske vigtighed af Slesvig blev modsvaret af en militær do.

Forhandlingerne under krigsforløbet viser, hvor væsentlig traktaten 15. juni 1423 var for hele kong Eriks magtpolitiske stræben, og en hver tale om traktatens bestemmelser om at gøre den part, mod hvilken man har anmodet om hjælp, retten underhørig som en af stæderne indsat kattelem, må nødvendigvis forstumme i betragtning af kong Eriks insisteren på traktaten sommeren 1428 under forhandlingerne i Nykøbing Falster og ligeledes i betragtning af det forhold, at han i anden halvdel af 1430 viste sig villig til at tilgive de krigsførende stæder stort set alt, hvis blot de genindtrådte i traktaten. Omvendt er de krigsførende stæders forhandlingstaktik i 1430 en afspejling af forudsætningerne for overhovedet at indgå traktaten 15. juni 1423, idet det med al tydelighed fremgår, at de kun ville genindtræde i traktaten, hvis de kunne få en passende garanti for aldrig at skulle komme til at opfylde dens bestemmelser.

De krigsførende stæders anførelse af privilegiebrud som årsag til deres krigserklæringer er propaganda. Privilegiebrud var en *topos*, som de krigsførende stæder brugte til at retfærdiggøre sig med, da de dårligt kunne komme ind på traktaten 15. juni 1423, som de selv havde indgået, men var blevet nødt til at bryde, fordi den med Ofen-dommen havde vist sig livsfarlig for den hanseatiske politiske frihed. De krigsførende stæders krig kan således hverken forklares med privilegiebrud eller en ambition om at vende tilbage til Stralsund-freden fra 1370. Krigen var derimod en forsvarskrig for den hanseatiske politiske frihed.

Krigen er uløseligt forbundet med kong Eriks forsøg på at erobre Slesvig. Krigen skulle for

74 HR II:1 nr. 30.

den danske side være sidste fase i konsolideringen af den ekspansive kongemagt, som blev grundlagt i Kalmar 1397. Det kommer eksplicit til udtryk ved, at kong Erik flere gange betegner Slesvig som sin mødrene arv. Kongen havde for længst designeret Bugislav til sin efterfølger, og udtrykket ”mødrene arv” må nødvendigvis sættes i forbindelse med en dynastisk fordring, der var en fast bestanddel af den ekspansive kongemagt. Udtrykket ”mødrene arv” går tilbage til Nyborg-dommen og har i sidste ende rod i 1397-brevets testamentariske bestemmelser. Det betød omvendt, at den ekspansive kongemagts legitimitet stod og faldt med sejr eller nederlag i Slesvig. Således betød nederlaget ikke blot tabet af det territorium, kong Erik var herre over i Nordslesvig, men tillige et fatalt slag imod kong Eriks regeringssystem som sådant. Også for holstenerne, der ved flere lejligheder omtalte Slesvig med udtrykket ”fædrene arv”, var krigen af afgørende betydning for deres magt. Med udtrykket ”fædrene arv” var Slesvig at betragte som en selvstændig statslig entitet, som havde været forbundet med en enorm magt og prestige for de tre holstenske brødres forfader Gerhard d. Store.

Sigismund opgav kong Eriks sag 9. april 1431, idet han gav højmesteren for Den tyske Orden fuldmagt til at mægle fred i krigen. Den europæiske politik havde udviklet sig således, at kong Erik ikke længere var en attraktiv allieret. Han havde vist sig helt ubrugelig i kampen mod husitterne, hvilket de krigsførende stæder og hertug Wilhelm af Lüneburg dygtigt spillede på ved at love støtte til bekæmpelse af det husittiske kætteri i Meissen. Med sin skrivelse 9. april 1431 havde Sigismund reelt underløbet Ofen-dommen. Dermed havde ikke blot kong Eriks krav på Slesvig lidt et politisk nederlag, men tillige havde hele legitimiteten af den eskpansive kongemagt fået et afgørende knæk.

9. Fra våbenhvilen i Horsens til freden i Vordingborg

Kong Erik nægtede lodret at opgive den politik, der havde lidt nederlag i Flensborg 7. september 1431. Det blev den afgørende konstant, der foranledigede den oppositionen til ham, som først fandt sit udtryk ved det svenske oprør i sensommeren 1434 og siden blev gennemført i praksis af de danske rigsråder ved freden i Vordingborg 15.-17. juli 1435. I forhold til afhandlingens hypotese skal det vises, at freden i Vordingborg var kulminationen på første fase i omkalfatringen fra en ekspansiv til en rigsrådskontrolleret kongemagt, og at freden således danner epoke.

9.1. Våbenhvile

Kong Erik havde lidt et forsmædeligt nederlag i Slesvig, og med kong Sigismunds opfordring/befaling til at stifte fred er det klart, at Eriks fordring på Slesvig som retmæssig adkomst og arv ikke længere havde legitimitet. Hermed havde hele fundamentet for hans kongemagt fået et banesår, som ikke kunne heles. Kongens forhandlingsposition var dermed afgørende svækket under de forhandlinger, der på højmesterens af kong Sigismund befordrede initiativ kom til at udspille sig.

Højmesteren havde sendt de tre udsendinge Walter Kirskorff, Burchard von Guntersberg og Johann von Baisen, hvis indledende forhandlinger med krigens tre parter der er spor af allerede i august 1431, dvs. på et tidspunkt, hvor Flensborg ikke var faldet endegyldigt.[1] Dette var imidlertid sket, da kong Erik og hans råder, de krigsførende stæder og holstenerne mødtes i Nykøbing Falster 20. september.[2] Den 25. september 1431 meddelte ordensudsendingene, at det var lykkedes dem at tilvejebringe betingelser for en våbenhvile i Gedser, hvortil forhandlingerne tilsyneladende var flyttet, imellem de stridende parter.[3] Den skulle vare i fem år, hvilket sætter den danske parts nederlag i relief, for så vidt som man et halvt år før i Helsingborg havde betragtet en våbenhvile på fem år som uantagelig. I våbenhvileperioden skulle de krigsførende stæder nyde deres gamle privilegier i Malmø, Næstved, Stockholm, Söderköping, Bergen, Stavanger, Dragør, Falsterbo og Skanør. Inden for tolv dage, efter at aftalen var blevet bragt til parterne, skulle disse straks trække deres styrker til lands og til vands hjem. Og inden for tolv dage skulle Erik Krummedige skrive til parterne angående et møde i Vordingborg til endelig stadfæstelse af aftalen, som skulle ske uden krænkelse af kongens ret og stædernes privilegier. Dette sidste var vel først og fremmest beregnet på at stemme den danske konge såvel som de krigsførende stæder positivt for våbenhvilen, efter udløbet af hvilken den danske konge stadigvæk havde principiel mulighed for at stå på det, han mente, var hans ret til Slesvig, og efter udløbet af hvilken stæderne kunne få bekræftet deres privilegier i alle tre riger og ikke blot de anførte byer. Der opstod dog uenighed om punktet angående privilegierne, som de danske råder ville gå i rette med, hvilket rådsudsendingene fra de

1 HR II:1 nr. 64, 67 og 70.
2 HR II:1 nr. 68.
3 HR II:1 nr. 69.

krigsførende stæder ikke ville acceptere. Denne uenighed kunne ordensudsendingene ikke bilægge, men dagen efter modtog de et brev fra de danske rigsråder, der faktisk anerkendte de krigsførende stæders privilegier på de nævnte lokaliteter for fem år.[4] Også dette er et sigende udtryk for den danske parts svage position.

Ikke desto mindre lader det til, at man fra dansk side gjorde, hvad man kunne, for at sabotere fredsbestræbelserne. Den 30. marts 1432 skrev højmesteren et bekymret brev til kong Erik, som på trods af den af højmesterens udsendinge formidlede våbenstilstand havde rustninger i søen.[5] Det bekræfter billedet af, at kong Erik ganske vist havde tabt krigen om Slesvig, men ikke desto mindre var sejrherre til søs, hvorved han kunne presse de krigsførende stæder. Erik svarede højmesteren 9. maj i et tonefald, der ikke giver mindelser om en slagen mand: Han skriver, at Mathias Nigendanks strandede skib indeholdt gods (som højmesteren øjensynligt havde krævet udleveret), som i kraft af at være *vrak unde seevund* blev tilbageholdt, det tilhørte i øvrigt englændere og ikke borgere fra Danzig, som højmesteren havde gjort gældende. Kongen klagede over, at preussiske købmænd fragtede gods, som kunne gavne hans fjender; ikke desto mindre ville han ”gegen die Unterthanen des Hochmeisters ein solches Verfahren beobachten, dass dieser zufrieden sein werde”, hvorved han sandelig ikke havde sagt for meget.[6]

Den 31. marts skrev Lübeck til Hamburg: Man havde fået at vide, at kong Erik foretog rustninger til søs, hvorfor det var nødvendigt at mødes med henblik på forsvarsforanstaltninger i den anledning.[7] Heftig diplomatisk aktivitet må ikke desto mindre have udspillet sig i foråret 1432 med henblik på at fastsætte en formaliseret våbenhvile, hvis uundgåelighed selv kong Erik må have indset.[8] Men egentlige forhandlinger kan vi først konstatere under opsejling i et lejdebrev fra kong Erik til Lübeck 10. juni. De lybske råder skulle skrive til Haderslev otte dage før deres ankomst, hvorefter de ville blive hentet og gelejdet til Horsens af Henrik Knudsen og Peter Lykke. Et lignende brev skrev kong Erik til de øvrige krigsførende stæder og holstenerne på foranledning af lübeckerne.[9]

9.2. Våbenhvilen i Horsens 22. august 1432

Omsider mødtes man da i Horsens 22. august 1432, hvor to våbenhvilebreve blev udfærdiget, et imellem kong Erik og de krigsførende stæder og et imellem kong Erik og holstenerne.[10] Det drejede

4 HR II:1 nr. 71.
5 HR II:1 nr. 107.
6 HR II:1 nr. 115, brevet kun publiceret i uddrag.
7 HR II:1 nr. 121.
8 Cf. HR II:1 nr. 124.
9 HR II:1 nr. 135 og 136.
10 HR II:1 nr. 139 (kong Erik og de krigsførende stæder) og nr. 140 (kong Erik og greverne Gerhard og Adolf). Cf. ST III nr. 464.

sig om en femårig våbenstilstand, fra sanktmikkelsdag (29. september) 1432 til sanktmikkelsdag 1437, imellem kong Erik og de krigsførende stæder. Efter specificeringen af våbenhvileperioden fulgte bestemmelsen, at parterne skulle mødes i Svendborg 1. maj 1433 til forlig eller, hvis dette ikke var muligt, til rettergang. Kunne rettergangen ikke føre til noget, var parterne forpligtet til i Svendborg at finde et for begge parter bekvemt liggende sted i Danmark, hvor man kunne forsøge sig med rettergang igen. Lykkedes dette heller ikke, skulle forhandlerne have fuldmagt til at vende tilbage til det samme sted inden for våbenhvileperioden for at forsøge sig igen. De gamle privilegier sikredes for Lübecks, Wismars. Lüneburgs og Hamburgs vedkommende, uden at der dog er tale om en nøjere specifikation heraf, når man ser bort fra den gensidige garanti af, at parternes skibe må sejle og besøge hinandens havne frit. Det samme må i øvrigt de, der fra gammel tid har været omfattet af disse privilegier, hvis det med rette erklæres, at de kan gøre dette. Den reciprokke forsikring fulgte, at kongens undersåtter ligeledes sikkert må bedrive deres handel i Lübeck, Lüneburg, Hamburg og Wismar. Man blev enige om, at skulle nogen begå krigshandlinger inden sanktmortensdag, 10. november, måtte dette stå både for deres regning, som begik krigshandlingerne, og deres, som disse handlinger gik ud over, for så vidt som man ikke nødvendigvis kunne nå at indkalde alle skibe inden denne dato. Hvis derimod dette skete efter 10. november, skulle de, der havde begået voldsdåden straffes, og de, hvem voldsdåden var gået ud over, tildeles erstatning. Hvis i øvrigt der skulle ske fredsbrud, måtte man tale herom på mødet i Svendborg.

Samme dag, som våbenhvilen imellem de krigsførende stæder og kong Erik blev indgået, blev våbenhvile imellem holstenerne og kong Erik indgået. Formen er anderledes, idet denne våbenhvile er udformet som et åbent brev, hvori kong Erik ensidigt erklærede, at en femårig våbenhvile var blevet bragt til veje imellem ham selv og de holstenske grever – som han kun benævner således; ikke som hertuger af Slesvig – ved hans egne rigsråder, rådsudsendinge fra Lübeck, Lüneburg, Hamburg og Wismar og de holstenske udsendinge Hartvig Reventlow, Henneke Dosenrode og Wessel Simeshusen. Herefter fulgte en lignende bestemmelse som i våbenhvilen med de krigsførende stæder med angivelse af mødet 1. maj 1433 i Svendborg og den dertil hørende procedure med henblik på at forhandle *to eyneme saligen ende*. Som i våbenhvilen med de krigsførende stæder blev gensidig sikkerhed fastsat for dem, der i våbenhvileperioden måtte rejse imellem parternes territorier. Det udspecificeres herefter, at kong Erik og de holstenske herrer måtte bruge, hvad de havde inde *roweliken vnde vredesameliken* hele våbenhvileperioden ud. I denne forbindelse blev Eler Rønnow og alle andre af kong Eriks tjenere og mænd omtalt, der havde gods i Slesvig: Også disse skulle bruge deres gods frit og uantastet; undtagen Erik Krummedige, der vel nok var den mest upopulære skikkelse blandt kong Eriks fjender: Han og de holstenske herrer skulle

med deres venners og herrers hjælp inden 29. september 1433 forhandle eller holde rettergang om Erik Krummediges gods. Det specificeredes nærmere, at kong Erik skulle sidde inde med Wester Harde Föhr og Amrum våbenhvilen ud, og holstenerne skulle sidde inde med det noget mere strategisk vigtige Tørning slot. Kong Erik erklærede derpå igennem hele våbenhvileperioden at holde på alle, der for hans skyld var kommet i strid med de holstenske herrer. Til sidst fulgte nogle bestemmelser for de forholdsregler, man skulle tage, hvis der skete fredsbrud.

Den 23. august meddelte de holstenske udsendinge til deres herrer, at fred var blevet indgået, forkyndt og fuldbyrdet sanktbartholomæusaften, 23. august, dagen efter våbenhvileaftalernes datering.[11] Ligeledes 23. august havde kong Erik og holstenerne for alle eventualiteters skyld indgået en våbenhvile på fire uger, dvs. frem til 21. september, formidlet af rådsudsendingene fra de krigsførende stæder.[12] Dette muligvis for at sikre de holstenske udsendinges hjemrejse. Man kan forstå af deres brev, at de ikke havde haft mulighed for løbende at holde deres herrer underettet om forhandlingerne, hvorfor det næppe er for meget sagt, at de holstenske udsendinge formodentlig ikke har følt sig sikre på, at alle diplomatiske normer ville blive respekteret. Men denne tilstand hørte op 23. august. Hertug Adolf og Gerhard modtog skrivelsen om våbenhvilen 25. august, som de sendte videre til Lübeck. Lübeck på sin side sendte den videre til Wismar 27. august. Det var tydeligvis en stor glæde for lübeckerne at kunne meddele nyheden om våbenhvileaftalerne i Horsens.[13]

Med våbenhvilen i Horsens var spillet tabt for kong Erik. I hvor høj grad, Slesvig var en tabt sag, sættes i relief af det forhold, som Erslev med rette gør opmærksom på, at hvor man i våbenhvilen med de krigsførende stæder talte om at mødes til forlig eller rettergang, af hvilke to muligheder kong Erik sin vane tro skulle komme til at insistere på den sidste, talte man i våbenhvilen med holstenerne udelukkende om forlig, hvilket jo var en yderligere understregning af, at kong Erik ikke pr. definition havde retten på sin side.[14] Kong Erik havde næppe opgivet tanken om ”at gennemtvinge sine Retskrav paa det gamle danske Kronland”, som Erslev skriver, eftersom, som det skal vises, kong Erik på en hver måde forsøgte at sabotere Horsens-våbenhvilen, og

11 HR II:1 nr. 142.
12 HR II:1 nr. 141.
13 HR II:1 nr. 144 og 145.
14 ST III nr. 464 p. 105-06: *...vmme dar to vorsokende oft wi vns dar mit der hulpe Gades vnder enander icht vruntliken sluten vnde vorgaan konne, vmme wes vnser en deme anderen heft to seggende. En kone wi ouer des dar nicht don, dat God afkere, vnde wi in beiden siiden dar ens anderen vruntliken daghes konen ens werden, de vns an beiden siiden belegen is, dar wi van beiden siiden vnse hern vnde vrunde bybringen, de vns mit vruntscop vorenen, oft se konen, vmme wes wi malkanderen hebben to seggende, dat it dar by henne ga. En konen vns denne ok vnser beider hern vnde vrunde vppe deme daghe in vruntscop nicht vorscheden, vnde de suluen vnser beider dele hern vnde vrunde, dat denne noch vurder gotliken vorarbeiden kunden bii vns van beiden siiden, dat dar noch ein ander vruntliken dach aff worde to holdende bynnen deme vorscreven vpslage in Denemarken vppe ener stede vns beiden delen belegen, dar se vns mit vruntscop, oft id God vorseen hadde, vorenen mochten to eyneme saligen ende.* Cf. Erslev 1901 p. 273.

eftersom han fortfarende insisterede på Slesvig-politikkens gyldighed. Men omstændighederne omkring våbenhvilen i Horsens gjorde, at kong Eriks Slesvig-politik havde tabt enhver mulighed for at blive gennemført og enhver form for legitimitet. Eftersom Slesvig-politikken var så nært forbundet med hele kong Eriks regeringssystem, som den var, er det ikke for meget sagt, at kongens legitimitet var blevet kompromitteret på det alvorligste. Hertil kom det forhold, at våbenhvilen blandt andre var blevet tilvejebragt af udsendinge fra de krigsførende stæder: Eftersom våbenhvilen entydigt var et nederlag for kongen, var hans muligheder for at revitalisere traktaten 15. juni 1423, hvorefter samme stæder skulle have hjulpet ham til at erhverve Slesvig, helt og aldeles udtømte. Dermed kan man sige, at for de krigsførende stæders vedkommende var våbenhvilen imellem kong Erik og holstenerne en sejr i sejren, for så vidt som de hermed til fulde havde genvundet den politiske frihed, som med traktaten 15. juni 1423 var gået tabt, til at etablere fred/våbenhvile imellem kongen og holstenerne uden at være bundet af kongens politik. Dermed havde de krigsførende stæder i en vis forstand vundet den position som neutrale mæglere, de havde insisteret på i tiden fra det gamle råds tilbagekomst til Lübeck frem til 15. juni 1423, hvor de ikke kunne modstå kongens pres længere: Med våbenhvilen i Horsens havde de reelt kastet *to eren unde to rechte*-åget af sig.

Kong Eriks nederlag bliver yderligere sat i relief af våbenhvilens varighed på 5 år. Under forhandlingerne i Helsingborg december 1430 havde kongen og hans råder blankt afvist en 5-årig periode.[15] Dette var ikke længere en mulighed. Endelig skal det anføres, at kong Erik var blevet nødt til at ”sælge” sin bedste og mest loyale rådgiver, Erik Krummedige, til holstenerne, for såvidt som dennes godsbesiddelser i Slesvig ikke sikredes pr. definition, men var op til en forhandling, i hvilken man godt kunne tænke sig, at holstenerne ville gå temmelig langt for at sikre sig gods tilhørende eller usurperet af den mand, der i sin tid forrådte dem efter at have indtaget den højst tænkelige position i Slesvig, drostembedet, efter hertugerne selv.

9.3. Forløbet frem til mødet i Vordingborg 1434

Den 16. oktober 1432 skrev Lübeck til Wismar, at de danske skibe var blevet kaldt tilbage.[16] Men at kong Erik i øvrigt havde gjort, hvad han kunne for at underløbe våbenhvilen, synes at fremgå af en senere reces fra Marienburg 5. juli 1434, hvori det mere end antydes, at kongen ikke har overholdt våbenhvilen, idet det hedder, at det er åbenbart, hvordan han har overholdt den seneste med de krigsførende stæder indgåede 5-årige våbenhvile.[17] Kongen var således under ingen omstændigheder indstillet på fred og har brugt det danske overherredømme til søs i sit forsøg på at

15 Cf. HR I:8 nr. 843 § 35.
16 HR II:1 nr. 150.
17 HR II:1 nr. 357 § 16 p. 236.

holde krigstilstanden ved lige; han har åbenlyst ikke været kræsen med, om det kun var repræsentanter for de krigsførende stæder eller tillige repræsentanter for de principielt neutrale preussiske og livlandske stæder, han generede. I forbindelse med kongens fremfærd hører vi således generelle klager over brud på ikke blot de krigsførende stæders privilegier, men hansestædernes privilegier som sådan. Således en reces fra Marienburg 25. april 1434, hvori udsendinge fra de preussiske stæder blev pålagt at klage til kongen over de mange skader, der var blevet tilføjet preussiske købmænd. Den 9. juli 1434 sendte højmesteren en generel klage over brud på alle hansestædernes privilegier til kong Erik, hertugen af Burgund, Flanderen og stæderne i Holland og Zeeland.[18] Der er en vis ironi i, at vi først hører egentlige, konkrete hanseatiske klager over brud på deres privilegier, efter en våbenhvile var indgået med kong Erik i en krig, de krigsførende stæder erklærede, angiveligt på grund af brud på selvsamme privilegier. Det sætter endnu en gang det bemærkelsesværdige ved, at vi ikke hører så meget som én klage fra hanseatisk side i tiden imellem 15. juni 1423 og krigsudbruddet september 1426, i kraftigt relief.

Det i Horsens aftalte møde i Svendborg 1. maj 1433 fandt efter alt at dømme sted i et tidsrum imellem 1. maj og 7. juni, formodentlig med deltagelse af alle parter, kong Erik, de krigsførende stæder og holstenerne.[19] Mødet er særdeles sparsomt belyst, men er efter alt at dømme brudt sammen på spørgsmålet om, hvorvidt de krigsførende stæder skulle betale krigsskadeserstatning. Den 29. juni 1433 skrev kong Erik til koncilet i Basel og undskyldte, at hans gesandter ikke var nået frem i tide på grund af den lange rejse, vejenes tilstand, de store anstrengelser og udgifter og krige, som han var omringet af *terra marique undique*. Et mere sigende udtryk for, at Erik til stadighed betragtede sig selv som krigsførende, og dermed for hans uvilje over for våbenhvilen, finder man næppe.[20] Dernæst, skrev han ikke desto mindre, var han særligt optaget af, at fred skulle indgås med de krigsførende stæder. Fredsforhandlingerne pågik angiveligt fra 1. maj til 7. juni[21], i hvilket tidsrum kong Erik havde brug for de gesandter, der ellers skulle til Basel, dels for den så stærkt ønskede freds skyld, dels for at de kunne se og høre, hvorledes de krigsførende stæder ville betale den erstatning, de havde lovet. Det er ganske sigende, at Erik over for koncilet påstod, at de krigsførende stæder havde lovet at betale ham krigsskadeserstatning. Emnet havde ganske vist været berørt, men hverken før eller efter våbenhvilen i Horsens havde de krigsførende stæder givet et egentligt tilsagn om at udrede krigsskadeserstatning. At det imidlertid

18 HR II:1 nr. 285 § 2; HR II:1 nr. 359.

19 HR II:1 p. 121-2. At hertug Adolf og hertug Gerhard under alle omstændigheder påtænkte at sende gesandter til mødet, fremgår af en skrivelse fra Lübeck til Hamburg dateret 3. april 1433 (HR II:1 nr. 173 p. 120-121). Cf. Hvidtfeld I p. 767.

20 HR II:1 nr. 175.

21 Heraf HR's datering af forhandlingerne i Svendborg til 1. maj-7. juni 1433, cf. II:1 nr. 175: *tum quia imminebat nobis tractatus pacis habendus cum civitatensibus die apostolorum Philippi et Jacobi, qui pendebat usque ad dominicam trinitatis …*

langt fra var kommet til en fredsaftale fremgår af kong Eriks forhåbning om, at koncilet var så tilpas orienteret, at det vidste, det ikke var hans skyld, fred ikke kunne indgås.[22] Kong Eriks brev til koncilet var helt i tråd med den adfærd, han havde udvist under hele konflikten, dvs. skylden for den udeblevne fred kunne under ingen omstændigheder tilskrives ham, og moralsk var han dermed uangribelig. Hos en af Detmars efterfølgere kan man imidlertid læse, at rådsudsendingene fra de krigsførende stæder blev forhindret i at mødes med kongen, og at mæglerne var partiske i kongens favør i modstrid med, hvad de var blevet befalet, og hvem der ikke ville freden, vidste Gud; ellers var der utvivlsomt blevet tilvejebragt en fredsaftale.[23] Man blev dog enige om at mødes igen i Vordingborg til næste pinse i det næstfølgende år.

9.4. Mødet i Vordingborg sommeren 1434

I slutningen af maj 1434 mødtes man som aftalt i Vordingborg.[24] En interessant instruktionsskrivelse til de danske forhandlere/voldgiftsmænd stammer efter al sandsynlighed fra dette møde.[25] Af denne instruks fremgår, hvilke dokumenter den danske forhandlingsdelegation skulle lægge til grund for forhandlingerne: traktaten af 15. juni 1423; stædernes krigserklæringer, *so vele alse der is*; den romerske konges breve, *so vele alse der is*; breve, der viser, at kong Erik behørigt havde kaldt stæderne til hjælp ud fra traktaten af 15. juni 1423; et tysk og latinsk notarialinstrument fra Stralsund 24. marts 1427 angående hertugerne Kasimirs, Vartislavs og Barnims forhandlinger med de krigsførende stæder[26]; beretningen om Nikolaus Stoks mission; de krigsførende stæders erklæring 7. maj 1428 om at ville adlyde den romerske konge; en beretning om forhandlingerne i Nykøbing formidlet af Den tyske Ordens udsendinge (det må dreje sig om forhandlingerne 20. september 1431); dernæst Ofen-dommen (*Item des romeschen koninges utsprok twischen uns unde de holsten*); hertug Rumpolds *compromissum*-brev; holstenernes beseglede brev, at de indgik på dette *compromissum*; Sigismunds erklæring om, at der ikke var blevet appelleret og sammes brev til holstenerne om at adlyde Ofen-dommen[27]; holstenernes brev om, at de havde Gottorp i pant; brevet i hvilket hertugen af Slesvig overdrog indløsningen af Gottorp til Danmarks krone; dernæst brevet, hvori grev Adolf 7. erklærede at være blevet forlenet med Fehmarn af Valdemar Atterdag;[28] dernæst

22 HR II:1 nr. 175: *Speramus igitur, quod ipsi oratores vestri clara experientia informati sunt, quia non steterat per nos, quominus pax et concordia finales initae fuissent pariter et firmatae.*
23 Chronik 3 p. 410 § 1555, cf. HR II:1 p. 121.
24 HR II:1 nr. 364.
25 HR II:1 nr. 365.
26 Cf. HR I:8 nr. 169.
27 HR II:1 nr. 365 § 13: *Item des Romeschen koninges opene breff, darmede he den Holsten gebot, sineme utsproke horsam to wesende.* Det drejer sig muligvis om skrivelserne fra 11. og 12. marts 1425, selv om disse strengt taget ikke er rettet til holstenerne.
28 DD III:7 nr. 22.

instrumentet med forhandlingerne i Helsingborg og til slut instrumentet med aftalen fra Horsens.[29]

Ifølge bestemmelserne i Horsens-våbenhvilen skulle man udfinde en fred enten ved forhandling eller ved en retssag. Kong Erik insisterede sin vane tro til hver en tid på en retssag. En sådan retssag måtte i sagens natur behandle spørgsmålene, om hvem der var skyld i krigen, og hvem der skulle betale hvad i krigsskadeserstatning. Ifølge kongens synspunkt var der ingen tvivl om, hvem der skulle dømmes som skyldig. Men listen over dokumenter synes ikke blot at være rettet mod en trods alt afgrænset retsssag imellem kong Erik og de krigsførende stæder om skyld og krigsskadeserstatning: Den repræsenterer på den ene side et katalog over hele den Slesvig-politik og -ideologi, som kong Erik så triumferende fik slået fast diplomatisk med traktaten 15. juni 1423 og juridisk med Ofen-dommen 28. juni 1424; på den anden side det forræderi, stæderne begik, som forhindrede ham i at høste frugterne af triumfen. Man kunne således i lyset af, hvor dårligt kongen havde overholdt Horsens-våbenhvilen, meget vel frygte, at bag hans insisteren på, at de krigsførende stæder var skyld i krigen, og at de således naturligvis skulle udrede krigsskadeserstatning, lå en fast, om end illusorisk vilje til at genoptage bestræbelserne på at indlemme Slesvig i Danmarks rige ved først givne lejlighed med alt, hvad det førte med sig af krig og elendighed. Kong Erik virker således ikke som en slagen mand; for forhandlerne må det have været klart, at kongen absolut ikke var til sinds at give køb på sin politik, selv om den havde lidt nederlag, og selv om den derfor ikke på nogen måde havde fremtiden for sig som grundlag for rigernes udvikling og prestige. Fremlæggelsen af dokumenterne og kongens insisteren på retssag og dom gjorde bestemt ikke forhandlingerne i Vordingborg 1434 nemme.

Efter at have opregnet dokumenterne anførtes kongens anklager. Det første punkt vedrørte traktaten 15. juni 1423 og den fortabelse af privilegier, som kongen mente var blevet de krigsførende stæder til del som følge af deres brud på traktaten. Med hensyn til fortabelsen af privilegierne har instruktionsskrivelsen en overvejelse, om ikke det var bedre at anføre disse i et forsvar end i en anklage, eftersom privilegiefortabelsen strengt taget kun havde været til skade for de krigsførende stæder og dermed til gavn for kong Erik.[30] Privilegierne bekymrede ham ikke så meget, eftersom hans vurdering med rette var, at de krigsførende stæder med deres mislykkede søkrig havde skadet sig selv. Kongens særdeles kontante afvisning af spørgsmålet om Øresundstolden er illustrativ i den henseende: Med hensyn til Øresundstolden svarede Erik, at den frie handel skulle finde sted enhver ukrænket i sine rettigheder: Således havde han også lov at opkræve told som alle andre monarker.[31] Kong Erik fremførte med en vis logik, at hvis stæderne kunne betale told og afgifter i andre fyrsters og herrers lande, kunne de vel også betale

29 HR II:1 nr. 365 §§ 1-18. Instruktionerne er også blevet udgivet i uddrag af Erslev i DM V:4 p. 352 nr. 3 ff.
30 HR II:1 nr. 365 § 19.
31 HR II:1 nr. 365 § 47 p. 246-47. Cf. Hørby 1966 p. 257.

Øresundstold.[32] På trods af våbenhvilen i Horsens mente kong Erik helt tydeligt, at traktaten 15. juni 1423 og de krigsførende stæders brud på denne til stadighed kunne retfærdiggøre de overgreb, hansekøbmanden blev udsat for. Med hensyn til de krigsførende stæders brud på traktaten 15. juni 1423 er kongens holdning åbenlys, nemlig at på grund af dette brud måtte stæderne være ham pligtige at betale erstatning for al den skade, han havde lidt. Det bemærkelsesværdige i denne sammenhæng er, at for kong Erik var traktaten 15. juni 1423 stadigvæk levende. Og dermed bliver spørgsmålet mere end blot et spørgsmål om krigskadeserstatning – som kunne være alvorligt nok – men tillige et spørgsmål om gyldigheden af traktaten 15. juni 1423: At kongen insisterede på gyldigheden, var det samme som at insistere på, at de krigsførende stæder til stadighed var bundet af traktatens forpligelser, som var så nært knyttet sammen med hele den politik, der med våbenhvilen i Horsens havde lidt nederlag. Dette var på sin side det samme som at insistere på gyldigheden af hele Slesvig-politikken, hvad der da også passer med fremlæggelsen af Ofen-dommen og det af hertug Rumpold tilvejebragte *compromissum* imellem kong Erik og holstenerne. En sigende bemærkning falder i den forbindelse: Hvis retten faldt heldigt ud for ham, var det godt, hvis ikke, måtte man henskyde sagen til kejseren.[33] At bøje af var med andre ord umuligt for ham, og han gjorde alt for at købe sig tid til at kæmpe videre for en tabt sag.

Kong Eriks instruktionsskrivelse er særdeles konfrontatorisk. Hermed stemmer da også stædernes egen beretning, hvoraf det fremgår, at der var uoverstigelig uenighed imellem parterne mht. rækkefølgen af domsforhandlingerne: Kong Erik insisterede på en retshandling, der som sit mål havde at fastlægge stædernes krigsskadeserstatning helt tilbage fra krigens udbrud, hvorimod stæderne insisterede på en indledende retshandling til at behandle fredsbruddene på Horsens-våbenhvilen.[34] Den 9. juli lod Erik sine voldgiftsdommere udstede en erklæring om, at stædernes insisteren på først at behandle spørgsmålet om bod for brud på Horsens-våbenhvilen havde ført til afbrydelse af forhandlingerne.[35] Forhandlingsklimaet skildres godt hos biskopperne Thomas af Strängnäs og Sigge af Skara: ”hvad én af parterne foreslår, afskyr den anden som gift, og på trods af mange fyrster og udgifter, mærker vi, at parterne er rede til at skilles”.[36] Det eneste, der kom ud af de hårde forhandlinger i Vordingborg, var en aftale – i overensstemmelse med Horsens-våbenhvilen – om at mødes igen i Vordingborg om et år for først at prøve sig med en venskabelig forhandling 1. maj og derefter, hvis en sådan ikke ville føre til noget, med rettergang 24. juni.

Det er ikke for meget sagt, at kong Erik under mødet i Vordingborg 1434 førte en

32 HR II:1 nr. 365 § 53 p. 248: … *doch wan se dat vormogen kunne mit anderen koningen, heren unde fursten in eren gebieden, dat se ere tollen unde costumen en eren landen [afleggen], so willen wy uns ok gerne also darane bewysen, dat de klage nicht allene up uns schal bestande bliven.*
33 HR II:1 nr. 365 § 22.
34 HR II:1 nr. 366.
35 HR II:1 nr. 372.
36 HR II:1 nr. 374.

konfrontatorisk kurs, der kunne give hans fjender og hans egne rigsråder formodning om, at han var helt utilbøjelig til at indgå den fred, der var stipuleret i Horsens-våbenhvilen. Situationen efter mødet i Vordingborg var således, at kong Erik til stadighed insisterede på en politik, som havde mistet enhver form for legitimitet. Ganske vist begik kong Erik og hans tilhængere ikke krigshandlinger over for holstenerne, hvilket vel først og fremmest hang sammen med, at dette ikke var en militær mulighed. På søen var han imidlertid herre, og så længe han kunne underløbe våbenhvilen i Horsens med lavintensiv krigsførelse ikke blot over for de krigsførende stæder, men over for de samlede hansestæder, kunne der hverken blive tale om en fredsaftale med de krigsførende stæder eller med holstenerne. Krigshandlingerne over for hanseaterne var dermed blevet det instrument, hvormed kong Erik forsøgte at holde liv i hele den politik, der udsprang af forsøget på at erobre Slesvig, dvs. hele den politik, der var uløseligt forbundet med den ekspansive kongemagt.

9.5. Oprør i Sverige

Imidlertid skete der noget, som endegyldigt skulle komme til at virkeliggøre freden. Der var udbrudt oprør i Sverige under ledelse af en væbner fra Dalarne, Engelbrekt Engelbrektsson. Man kan tale om én udlægning af det svenske oprør, ifølge hvilken oprørets paroler havde rod i striden om Uppsala ærkebispedømme, der var brudt ud 1432, at denne strid formulerede den rigsrådsaristokratiske opposition, og at Engelbrekt blev den udøvende kraft under disse paroler.[37] I en vis modsætning hertil står Larssons opfattelse, der fokuserer på de interesseforskelle, der helt indlysende var til stede imellem det, man kan kalde almueoprøret under Engelbrekt på den ene side og de høje prælater og rigsrådsaristokrater på den anden, interesseforskelle som man dog ikke desto mindre blev nødt til at overkomme.[38] Ingen af disse opfattelser synes fuldt ud tilfredsstillende som forklaring på det svenske oprør. Der skal derfor i det følgende afsnit om årsagerne til det svenske oprør argumenteres for, at de højadelige rigsråder næppe kan have haft noget imod kong Eriks regeringssystem som sådan, men at de havde noget imod, at systemet med nederlaget i Slesvig havde spillet fallit og bragt dem et særdeles farligt bondeoprør på halsen. Engelbrekt og hans dalarkarle var bestemt ikke naturlige alliancepartnere for de højaristokratiske svenske rigsråder. Således er det betegnende, at biskopperne Sigge og Thomas under sommerens forhandlingerne i

37 Erslev 1901 p. 322: ”... men saa udtaltes det befriende Ord … : Ulykkens Aarsag er selve Unionen, den udenlandske konge, som med sine udenlandske Fogeder har trælbundet vort fordums frie Rige … den, der først udtalte dem var Engelbrekt Engelbrechtson”. Lönnroth 1934 p. 111: ”Rådet … ställde i bräschen en man utanför deres egen krets”. Christensen 1980 p. 199: ”De to bevægelser forenedes og opnåede samtidig kontakt med de svenske rigsråder i august 1434”. Albrectsen 1997 p. 177: ”Almueoprørerne forenedes d. 16. august i Vadstena med prælater og verdslige rigsråder, og herfra sendte man kongen sit opsigelsesbrev”.

38 Larsson 1997 p. 180: ”Det var två konflikter af skenbart helt skilda slag. Men de hade en gemensam nämnare, reaktionen mot Eriks enväldiga regimente i Sverige”.

Vordingborg 1434 ved meddelelsen om oprøret skriver til deres rigsrådsadelige kolleger, at ganske vist var verdens ulykker på tilbagetog, men en blind hob havde rejst sig i Sverige, som havde antændt ondskabens og ødelæggelsens ild.[39] Opfattelsen af det svenske oprør som udtryk for et samarbejde imellem det højadelige rigsrådsaristokrati og almuen deles derfor ikke her. Snarere tværtimod synes det svenske oprør at være karakteriseret af en hård tofrontskamp, i hvilken det svenske rigsråd på den ene side skulle gøre sig fri af kong Erik, først og fremmest hans håbløse krig, som han al håbløshed til trods ikke havde den fjerneste intention om at afslutte, og på den anden side skulle de vinde kontrollen med et bondeoprør, der havde potentiale til at udvikle sig til en husit-lignende bevægelse med alle de hermed forbundne skrækscenarier.[40]

9.5.1. Hvorfor brød oprøret ud?

Lönnroths udlægning af oprørets årsager har til dato stået uimodsagt. Oprørets begivenheder ser Lönnroth udspille sig inden for rammerne af en forfatningskamp imellem *regimen regale* og *regimen politicum*, i hvilken repræsentanterne for sidstnævnte, der har levet i en slags indre eksil siden 1397, endelig kan sætte deres program igennem. Således retter oprøret sig ”mot konungen som företrädare för regimen regale”.[41] Ifølge den lönnrothske teori går oppositionen mod kong Erik og den ekspansive kongemagt tilbage til 1397-brevet. I modsætning hertil skal i det følgende argumenteres for, at den aristokratiske oppositions program er skabt som en nødvendighed som følge af oprøret, hvormed den aristokratiske opposition ikke kan anskues som årsag til oprøret. Sat på spidsen skabte oprøret oppositionen; oppositionen skabte ikke oprøret. Nederlaget i Slesvig og den dermed af kong Erik forlængede, håbløse krig skal således vises at være årsag til oprøret, hvilket på sin side således bliver årsag til opposition. Det skal understreges, at uenigheden i forhold til Lönnroth ikke går på spørgsmålet om de ressourcer, Sverige var blevet afkrævet i løbet af krigen om Slesvig og den heraf følgende svære økonomiske situation: Lönnroths redegørelse for krigens ekstrabyrder på Sveriges rige virker særdeles rimelig.[42] Uenigheden går på, om man hertil kan føje et rigsrådsaristokratisk program som medvirkende årsag til oprøret; det mener jeg ikke, man kan.

Den 16. august 1434 udfærdigedes et opsigelsesbrev til kong Erik.[43] Man kan forstå, at de svenske rigsråder havde været forsamlet i Vadstena, herunder også biskopperne Thomas og Sigge, og her var de angiveligt blevet overfaldet af Engelbrekt og hans mænd, hvorfor de var blevet tvunget til at slutte sig til ham for at ”værge vort riges land og ret imod alle uretfærdige skatter og

39 HR II:1 nr. 374 p. 271.
40 Cf. HR II:1 nr. 388.
41 Lönnroth 1934 p. 71. Cf. p. 104: ”Då det svenska upprorats program lades fram i september 1434, bar det en rent konstitutionalistisk karaktär. Det anknöt direkt till 1300-talets regimen politicum”.
42 Lönnroth 1934 p. 83.
43 ST III nr. 467.

tynger og mangefold uret, som I og flere på jeres vegne har forvoldt i lang tid". Den 5. og 12. september samt 3. oktober forfattede det svenske rigsråd 4 skrivelser (den ene dateret 5. september, anden og tredje 12. september, og den fjerde 3. oktober) til hhv. højmesteren, de krigsførende stæder (inkl. Stralsund og Rostock) og det norske rigsråd, hvori de motiverede deres opsigelse af kongen og erklærede fred med kongens fjender.[44] Det er tænkeligt, at skrivelserne til stæderne og det norske rigsråd aldrig blev afsendt, da vi kun kender dem fra afskrifter i Vadstena brevbog.[45] Skrivelserne til højmesteren må imidlertid være nået frem, eftersom disse skrivelser befinder sig i højmesterens arkiv. Uanset om skrivelserne, som herefter vil blive omtalt som cirkulæreskrivelserne, nåede frem eller ej, må man nødvendigvis tage dem som udtryk for de svenske rigsråders politiske kalkule i situationen.

Cirkulærekrivelserne fra 1434 og opsigelsen foranlediget/fremtvunget af Engelbrekt har kun den kongelige udpresning af ressourcer og selve opsigelsen af kong Erik til fælles. Herudover indeholder cirkulæreskrivelserne en lang række anklager vedrørende kirken og konstitutionen. At disse sidstnævnte anklager kun meget dårligt kan repræsentere årsager til oprøret, skal vises i det følgende.

Kong Erik anklages i cirkulæreskrivelserne for at have begået overgreb imod kirkens frihed, han havde ført sig frem som en pave, og tilmed fremføres den meget alvorlige kætterianklage. Hvad angår anklagen for at begå overgreb mod kirkens frihed, havde der indiskutabelt været strid om Uppsala ærkebispedømme siden 1432; men der havde været masser af stridigheder imellem kongemagt og kirke før, uden at dette førte til oprør imod den kongelige regeringsudøvelse som sådan, såvel i Sverige som i Danmark. Helt tilbage til 1408 havde der således været voldsomme stridigheder om Uppsala ærkebispestol og Strängnäs bispestol.[46] Med hensyn til den skrækkelige ærkebiskop Jens Gereksen må man fremhæve, at kong Erik rent faktisk medvirkede til hans afsættelse i København 1419 med de øvrige prælaters billigelse.[47] Striden om København imellem kongen og Roskilde kapitel havde heller ikke givet anledning til rystelser i selve den kongelige regeringsudøvelse, om end striden naturligvis var nok så alvorlig. Man bør heller ikke se bort fra, at biskop Thomas af Strängnäs og biskop Knut af Linköping, der begge stod som beseglere af cirkulæreskrivelserne, skyldte deres karrierer til kongelige dispositioner; især Knuts karriere må siges at have været særdeles tæt vævet sammen med den ekspansive kongemagt.[48] Oven i købet gjorde der sig det delikate forhold gældende, at biskop Thomas havde været blandt dronning

44 HR II:1 nr. 389-391; DN V nr. 647.
45 Cf. Christensen 1980 p. 212.
46 Brilioth 1948 p. 180.
47 Brilioth 1948 p. 184-85; cf. kpt. 4.2.1.
48 *Svenskt biografisk leksikon* https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=8782 (biskop Knut) og *Nationalencyklopedins* artikel om biskop Thomas.

Philippas testamenteksekutorer, og han var selv samme person, der af kong Erik var blevet udpeget til ærkebiskop af Uppsala 1432, hvorved hele konflikten om ærkebispesædet brød ud.[49] Man kan derfor konkludere, at selv om biskop Thomas og hans gejstlige kolleger muligvis var blevet grebet af de store reformtanker, som de kom til udtryk ved koncilet i Basel[50], havde de selv nydt særdeles godt af et system, som de nu lige pludselig stod i kraftig opposition til. Derfor kan de næppe igennem længere tid have næret oppositionelle følelser over for selv samme system, hvilket tillader at antage, at så har der næppe heller for de øvrige nordiske prælaters vedkommende været en igennem årtier næret tavs, men stærk opposition, som langt om længe med striden om Uppsala ærkebispedømme kunne komme til orde. Det er betegnende, at man intet hører til den meget alvorlige kætterianklage før i cirkulæreskrivelserne 1434. For så vidt angår tankegodset fra koncilet i Basel, synes dette derfor mere at have forsynet biskop Knut og biskop Thomas med en nyttig *topos*, kirkens firhed, som deres øvrige rigsrådskolleger uproblematisk kunne tage til sig, end at være udtryk for en gennem lang tid dybtfølt harme over krænkelsen af denne teologiske doktrin. Hvor langt råderne var villige til at gå i deres polemik mod kongen, viser vel anklagen mod ham for at føre sig frem som pave og ikke respektere kirkens ban. Ved hvilken lejlighed kong Erik var ifaldet ban, specificeres ikke. Hvad angår selve striden om Uppsala ærkebispedømme, kan Lönnroth for så vidt have ret i, at striden indeholdt momenter af forfatningsmæssig karakter, der synes at pege ud over den konkrete strid.[51] Således blev kong Erik af den af kapitlet i Uppsala udvalgte Olaus Laurentii i Rom anklaget for ikke at være *verus natus rex.* Anklagen har selvfølgelig gjort ondt, ikke mindst i en situation, hvor kong Erik havde tabt krigen om Slesvig, og kongen gendrev den da også: Hans adkomst til tronen var sandelig legitim både ved valg og ved arveret.[52] Med hensyn til fødselsretten holdt kong Erik imidlertid ikke på, at han som sådan var født til de tre rigers trone. Det var det arvelige valgkongedømme, kong Erik argumenterede ud fra, på hvis grundlag han var at betragte som en sand konge. På en måde kan man sige, at den gode Olaus Laurentii løb åbne døre ind, eller i hvert tilfælde, at, når han fremførte, at kong Erik ikke var *verus natus rex*, da lå vægten mere på *verus* end på *natus*: Kong Erik eller hans talsmænd havde jo ved flere lejligheder fremført for Danmarks riges vedkommende, at hans arveret netop ikke grundede sig i en fødselsret som sådan, eftersom Danmarks rige var et valgrige, hvorfor man må gå ud fra, at kongen og hans talsmænd havde den samme opfattelse af Sveriges rige.[53]

Det skal derfor ikke bestrides, at striden om Uppsala ærkebispedømme havde et element af principiel strid om fundamentet for kong Eriks kongemagt. Anklagen for ikke at være en *verus*

49 Brilioth 1948 p. 187.
50 Cf. Larsson 1997 p. 183.
51 Lönnroth 1934 p. 96.
52 Lönnroth 1934 p. 98.
53 Cf. kpt. 4.5. nt. 58 og kpt. 6.1.1. nt. 5.

natus rex har naturligvis et sådant element i sig, men anklagen synes imidlertid at være specifikt rettet imod kongens kompetence over for Uppsala ærkebispestol snarere end at være en generel anklage mod kongens manglende legitimitet. Hertil kommer vel også det forhold, at en anklage for ikke at være *verus natus rex* jo ikke er en anklage imod arvekongedømmet som sådan, for så vidt som anklagen indirekte anerkender en konge, der var født til sin kongeværdighed, så længe denne blot var *verus*. Spørgsmålet er derfor, hvor stor en betydning striden om Uppsala ærkebispedømme fik for udbruddet af det svenske oprør. Kirkens frihed, *libertas ecclesiae*, var ikke ligefrem en folkesag, og det er betegnende, at det af Engelbrekt foranledigede opsigelsesbrev fra 16. august 1434 ikke indeholdt et ord om ærkebispestriden eller for den sags skyld klager over, at riget var blevet gjort arveligt.

Netop arveligheden var det andet store anklagepunkt, der fremførtes i cirkulæreskrivelserne: Kong Erik havde uretmæssigt gjort riget til et arvekongedømme ved at overdrage sin pommerske frænde, hertug Bugislav, slotslovene. Hvad angår denne anklage for at have ”trælbundet riget,” kan man gøre det samme gældende som for de kirkelige forholds vedkommende: Det er påfaldende, at man absolut intet har hørt til disse anklager før nu, end ikke i det af Engelbrekt foranledigede opsigelsesbrev, i betragtning af, at hertug Bugislav siden 1416 kan konstateres at have været kongens designerede efterfølger. Således de førnævnte frelsebreve udstedt i Flensborg 1. september 1416, hvori Bugislav utvetydigt omtales som kong Eriks efterfølger.[54] I 1420 formaliseredes designationen forud for angrebet på Fehmarn i kraft af omorganiseringen af dronning Philippas livgeding, der blev koncentreret i Sverige. I fald kong Erik skulle dø på den ”udenlandsrejse”, der stod for døren, blev det bestemt, at alle slotte og len i rigerne var blevet overdraget lensmændene på tro og love, således at de i tilfælde af kong Eriks død skulle overgå til dronning Philippa på hertug Bugislavs vegne.[55] Erslev skriver, at intet tyder på, at de svenske rigsråder, for hvem ordningen utvivlsomt har været fremlagt, accepterede den.[56] Der må være tale om en ekstrapolation tilbage fra situationen 1434, og Erslev modsiger på en måde sig selv, idet han, med rette, gør opmærksom på, at bestemmelsen om Philippas livgeding blev tilføjet traktaten 15. juni 1423, hvor de beseglende stæder stod som garanter for ordningen: Ydermere beseglede en talrig skare svenske rigsråder traktaten. Man kan måske ikke ligefrem sige, at de hermed nødvendigvis var store tilhængere af ordningen, men det tyder heller ikke på, at de var store modstandere af samme. Under alle omstændigheder må man hævde, at netop fordi anklagerne for at have trælbundet riget ved at lade det gå i arv med stor sandsynlighed hentyder til omordningen af Philippas livgeding, er det påfaldende, at anklagen først blev fremsat efter 14 år. Hvad angår selve kong Eriks arveret, syntes

54 GD II:1 p. 157 ff.
55 SD (Silfverstolpe) nrr. 2792 og 2793. Cf. Erslev 1901 p. 115.
56 Erslev 1901 p. 116.

hverken den svenske rigsråd Sture Algutsson eller biskop Thomas af Strängnäs, hvoraf sidstnævne stod som medbesegler på cirkulæreskrivelserne, at have betænkeligheder så sent som under forhandlingerne i Helsingborg december 1430, ved hvilken lejlighed de sammen med de danske rigsråder bebrejdede de krigsførende stæder med den lange våbenhvile at ville holde kong Erik fra *sinen gewunnenen rechte unde sinen moderliken erve.*[57] Lad så være, at dette sigtede specifikt til Slesvig; hermed gjorde Sture Algutsson og biskop Thomas sig ikke desto mindre til fortalere for hele kong Eriks arvelighedsideologi, som nødvendigvis også måtte gælde for Sverige.

Dronning Margrethes og kong Eriks ekspansive kongemagt nød opbakning fra rigernes højadel, så længe den havde gavn af systemet. Man skal ikke glemme de engelske udsendinges beretninger fra 1402, ifølge hvilken kongemagten var populær, fordi den havde bragt sikkerhed, ordnede forhold og fred imellem rigerne med sig.[58] Kong Eriks exceptionelt udramatiske overtagelse af regeringsmagten efter dronning Margrethes død må have givet anledning til en positiv opfattelse af ordnede forhold, for så vidt angik tronfølgen, idet ingen opslidende forhandlinger, ingen stridigheder og ingen krigeriske tilstande havde indfundet sig ved den lejlighed. Krigen om Slesvig kunne accepteres, ja, sågar bifaldes, så længe det så ud til, at kong Erik ville gå af med sejren, således at den ekspansive kongemagt kunne blive konsolideret yderligere, hvilket ville betyde en yderligere opblomsting, velstand og prestige for rigerne.

Den sidste anklage vedrørende konstitutionen gik på, at kong Erik havde besat de vigtigste slotte og lande med udenlandske mænd imod sin ed; hvilken ed specificeres ikke, men der hentydes formodentlig til hans kroning som konge af Sverige, om han nu også har svoret en sådan ed eller ej. Herudover må man hævde, at problemet for de svenske rigsråder næppe var nationaliteten på de mænd, der sad som kongens lensmænd og fogeder. Problemet var snarere, at disse lensmænd og fogeder var kong Eriks lensmænd og fogeder, som siden dennes nederlag i Slesvig var kommet til at repræsentere en illegitim kongemagt, de svenske rigsråder ikke længere kunne arbejde sammen med længere endsige støtte.

Alt i alt må man derfor sige, at cirkulæreskrivelsernes anklager, der kan henføres til spørgsmålet om konstitutionen, ikke har sandsynligheden endsige troværdigheden for sig. På den baggrund er det muligt at sige, at disse anklager er propagandistiske og ikke kan repræsentere årsager til oprøret. For så vidt disse anklager er rettet imod *regimen regale,* er de opfundet til lejligheden og kan derfor ikke have rod i en igennem årtier næret oppositionel holdning til dronning Margrethes og kong Eriks ekspansive kongemagt. Oppositionen kan derfor ikke karakteriseres som

57 HR I:8 nr. 843 § 15.

58 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14020725004>: *Item pax. quam ex adunacione modo senciunt predicta tria regna/ eciam fortificabit dictam perpetuacionem/ qualem pacem ante hec tempora a .cc. annis non senserunt nec habuerunt diuisa/ nec ipsa tria/ nec eorum aliquod/ set continue opprimebantur querelis importabilibus.*

en strukturelt funderet aristokratisk opposition, der til hver en tid før eller senere pr. definition vil materialisere sig i forhold til en ekspansiv kongemagt; derimod må oppositionen siges at være blevet til som en reaktion på den ekspansive kongemagts tab af legitimitet.

Men hvad var da årsagen? Til besvarelse af spørgsmålet må man se på cirkulæreskrivelsernes anklager for den katastrofale krigsførelse og udsugningen af Sveriges riges ressourcer i den anledning. Anklagerne lyder således, at kong Erik have forarmet sine riger med sine uendelige og unyttige krige.[59] Uretfærdige skatter var blevet lagt på byerne, folket var blevet ruineret og gjort til trælle med ulovlige skatter. Billedet af ulovligheden, uretfærdigheden og ruinen er efter alt at dømme stærkt overdrevet; men at der blev opkrævet ekstraskatter i anledning af krigen om Slesvig, er højst tænkeligt. Ligeledes tænkeligt er det, at disse skatter har været ubehagelige. Videre lød det mht. krigen: Kong Erik havde ikke erstattet medlemmer af ridderskabet deres tab, ikke løskøbt dem fra deres fangenskab og ikke betalt dem, som han burde efter Sveriges riges lov. Hvad angik den del af mandskabet, der ikke tilhørte ridderstanden, *de swedesche manne*, havde han heller ikke løskøbt dem, som han burde, og når disse mænd, der var blevet taget til fange på grund af kongens *kryge to Danemarke*, havde henvendt sig til ham for at blive købt fri, havde han blot tilladt sit danske mandskab at mishandle og plyndre dem, som om de var fjender; dette kan vi naturligvis ikke efterprøve.

En ting kan vi imidlerid sige med sikkerhed, nemlig at der så sandelig havde udspillet sig en katastrofal krig, som kong Erik ikke med sin optræden så sent som ved sommerens forhandlinger i Vordingborg 1434 var det mindste til sinds at gøre en ende på til trods for nederlaget og til trods for våbenhvilen i Horsens. Det er betegnende, at svenskere fylder påfaldende meget i de sparsomme oplysninger, vi har om selve krigshandlingerne: Allerede i 1410 ved slaget ved Eggebæk lader det til, at der har været mange svenskere i dronning Margrethes og kong Eriks hær.[60] Vi har seks frelsebreve udstedt i Flensborg 1. september 1416, utvivslomt som belønning for deltagelse i krigen mod holstenerne. Af de seks modtagere er fem svenskere.[61] I akterne forud for Ofen-dommen klager holstenerne over svenskere, *Swecii*, der har plyndret Eckernförde efter at have trukket sig tilbage fra Slesvig by (som man må formode, de havde belejret).[62] I 1426 lovede det svenske rigsråd 300 væbnede mænd for et år til kong Erik.[63] Den svenske kirke blev afpresset hjælp til krigen.[64] Igennem

59 Christensen 1980 p. 212 har en gennemgang af cirkulæreskrivelserne. Det er iøjnefaldende, at han ikke nævner punktet vedrørende kong Eriks krige. Mht. vendingen *unnuten örlöge* kan man ikke udelukke, at rigsråderne spiller på begrebet *rex inutilis*, cf. Peters 1970. Det samme gælder vendingen *Unde he heft alle des rikes ingeld, privilegia und breve gevört van hir ute deme rike utlendis unde heft nergene unseme rike dat gewend to nütte sunder to vorderflikem schaden.*

60 Erslev 1882 p. 399.

61 GD II:1 p. 157 ff.

62 SRD VII p. 290.

63 Lönnroth p. 89 nt. 1.

64 Lönnroth p. 91-92.

hele krigen arbejdede dronning Philippa ihærdigt i Sverige for støtte.[65] Korner beretter om det første søslag i 1427, at danskerne havde slået dem fra Hamburg, hvorimod svenskerne blev besejret af den lybske flåde og derefter ført som fanger til Lübeck.[66] I en skrivelse fra holstenerne til rådet i Lübeck 8. november 1427 berettes, hvorledes piraten Bartholomæus Voet havde angrebet svenskere, *unsen vigenden, den Sweden.*[67] I en skrivelse fra kong Erik til højmesteren 5. februar 1428 fremgår det, at svenske handelsmænd var blevet berøvet deres gods af livlændere og preussere.[68] I en lybsk beretning fra 21. juni 1428 hører vi om 100 svenske store og små skibe, og i en anden beretning fra 19. maj 1429 optræder 30 svenske skibe ud for København *in dem Revesholle*.[69] Den 13. december 1429 beretter Lübeck til højmesteren, at skipperen Hermann Struve havde overvundet svenskere og gotlændere i to skibe, og i 1430 har vi en melding om, at svenskere havde erobret fire skibe fra Danzig.[70]

Det er klart, at disse spredte omtaler af den svenske krigsindsats hver især er forbundet med alvorlige troværdighedsproblemer. Men summen af dem synes at indikere, at svenskerne alt andet lige må have lidt mere i krigen, som de ikke havde været og ikke var videre begejstret for, og hvis formål næppe kan have været lige så klart følt som i Danmark. Engelbrekts opsigelsesbrev 16. august 1434 og de 4 cirkulæreskrivelser har som fællesnævner de fortrædeligheder, krigen førte med sig, også selv om Engelbrekts brev udelukkende nævner fortrædelighederne og ikke krigen. Krigens ulykker og de økonomiske fortrædeligheder må med andre ord have været reelle, om så også de svenske rigsråders anklager mod kong Erik for at negligere og mishandle sit svenske mandskab næppe har troværdigheden for sig. Dermed må man konkludere, at årsagen til oprøret i Sverige lå i den enorme svækkelse af hele kong Eriks legitimitet, som nederlaget i Slesvig medførte, og det forhold, at han dette til trods havde insisteret og fortfarende insisterede på at holde krigstilstanden ved lige. Tabet af legitimitet medførte, at Engelbrekts bondebevægelses utilfredshed med de ekstrabyrder, krigen havde ført med sig, brød ud i lys lue. Da først dette var sket, var der ingen vej tilbage, hvilket tvang de svenske rigsråder til at sige kong Erik op, hvis de overhovedet skulle gøre sig håb om at genvinde kontrollen med Sverige. Det kan således umuligt have været selve systemet, dvs. selve den ekspansive kongemagt, de svenske rigsråder var utilfredse med som sådan. Det var de konsekvenser, systemet havde givet anledning til, der var problemet. De høje prælater og rigsråder har formodentlig været temmelig ligeglade med skattetrykket på almuen; problemet var, at almuen nu havde handlet på en måde, så situationen var ved at komme helt ud af

65 Erslev 1901 p. 282.
66 Korner § 1475.
67 LUB VII nr. 71.
68 HR I:8 nr. 319, cf. nr. 361.
69 LUB VII nrr. 176 og 321.
70 HR I:8 nr. 700,; HR I:8 nr. 783, 1430.

kontrol. Skulle det svenske rigsråd genvinde en form for kontrol med Sveriges rige, var det tvunget til at stille sig oppositionelt an mod kong Erik. Og dermed var det tvunget til at koncipere en ideologi, der rakte ud over de fortrædeligheder, Sverige havde lidt som følge af krigen om Slesvig. I den forstand kan man sige, at den rigsrådsaristokratiske opposition blev skabt af oprøret, som skyldtes nederlaget i Slesvig. Og i den forstand kan man sige, at oppositionen er en konsekvens af selvsamme nederlag.

Hvorfor den massive propaganda? Sagen er, at de svenske rigsråder udmærket var klar over, at de havde taget et meget farligt skridt. At opsige sin rette herre huld og troskab var ikke noget, man tog let på, og den, der foretog et sådant skridt, kunne meget nemt komme til at fremstå som en international paria, uanset de svenske rigsråders handling udgjorde en umiddelbar fordel for de krigsførende stæder og højmesteren, hvem skrivelserne var rettet til ud over det norske rigsråd, som, som det skal illustreres nedenfor, man nok kunne have nødig at forklare sig over for. Der skulle med andre ord særdeles tungtvejende grunde til for at retfædiggøre rådernes handling. At de (om end med god grund) var blevet trætte af en krig, som juridisk set var blevet påført deres herre, hvis hele optræden i øvrigt var i fuld overensstemmelse med, hvad man i tiden kunne forvente af en konge, var bestemt ikke fyldestgørende at angive som eneste grund. Derfor de alvorlige beskyldninger for troskabsbrud, trælbinding af riget, uretmæssige skatter, hårdt fogedvælde og kætteri. Det er væsentligt at holde sig for øje, at cirkulæreskrivelsernes propagandistiske lag således har en retfærdiggørende funktion i en yderst tilspidset og farlig situation: Kong Eriks ekspansive kongemagt karakteriseret af dynastisk udvælgelse til arvelighed og hans opræden over for kirken kunne man bruge imod ham til retfærdiggørelse af egne handlinger, nu han havde tabt krigen om Slesvig og dermed sin kongelige legitimitet; årsager til det svenske oprør kan man ikke tale om. På sin vis minder de svenske rigsråders skrivelser således om stædernes krigserklæring til kong Erik: Også disse havde anført grunde, nemlig privilegiebruddene, som lå meget langt fra de egentlige årsager til, at de gik i krig med kong Erik.

9.5.2. Unilateral fred

Cirkulæreskrivelsernes anklager sluttede med en erklæring om egen uskyld i situationen.[71] Herpå fulgte konklusionen, at det svenske rigsråd sagde kongen op, og at det unilateralt afsluttede kongens krige imod de krigsførende stæder og "andre", hvormed der utvivlsomt først og fremmest mentes holstenerne; det svenske rigsråd ønskede intet andet over for kongens fjender end venskab, ære og tjenstvillighed.

71 HR II:1 nr. 389 p. 306: *Unde meynen wisseliken und vorware, dat wi em nicht lenger plichtich sin, truwe und horsam to holdene naa dem male, dat he afgebroken heft und wi nicht, und he heft nicht geholden den geloven und holtscap den he uns gesworen heft.*

Nøglen for de svenske rigsråder til at gendrive kaos og få kontrol med oprøret lå med andre ord i at slutte fred i den krig, der havde genereret oprøret. Den absolut vigtigste passus i cirkulæreskrivelserne er således rigsrådernes unilaterale fredserklæring: *Darmede affsegge wi syn örlögen und krigen tegen de stede unde andren unde wyllen nemande van synes* [= kong Eriks] *vianden anders den vruntschop, ere unde dögd.* Denne passus står som konklusion på alle de fortrædeligheder, der i det foregående blev tillagt kong Erik, og på opsigelsen af ham. Indholdet kan således nok siges at være en juridisk begrundelse for opsigelsen af kong Erik[72], men nok så meget er det en juridisk begrundelse for den unilaterale fredserklæring.

Det er betegnende, at Lönnroth i sin gennemgang af cirkulæreskrivelserne ikke med et ord nævner, at de er unilaterale fredserklæringer, men udelukkende fokuserer på deres ideologiske retfærdiggørelse af at have opsagt kongen huld og troskab.[73] Med hensyn til den unilaterale fredserklæring er det ikke uvæsentligt, at førnævnte biskop Thomas af Strängnäs er medbesegler på skrivelserne, den samme Thomas af Strängnäs som havde været til stede ved forhandlingerne i Vordingborg, der endnu engang var brudt sammen på grund af kongens stejlhed, hvad der meget vel kan have fået den gode biskop Thomas til at resolvere, at en fred ganske enkelt kun kunne gennemføres imod kongens vilje. Det er helt utænkeligt, at biskop Thomas skulle have holdt disse overvejelser for sig selv, dvs. man må gå ud fra som en given ting, at hans kolleger i det svenske rigsråd har været velinformeret om kongens genstridighed under forhandlingerne i Vordingborg.

Det vigtigste ærinde med cirkulæreskrivelserne var dermed at slutte fred. De rigsråder, der stod bag skrivelserne, kunne ikke associeres direkte med Engelbrekts oprør; det betyder ikke, at de ikke udmærket kunne se hovedårsagen til, at oprøret var brudt ud. Om de sympatiserede hermed eller ej, var underordnet; det vigtige var at stoppe det kaos, oprøret trak med sig. Til det formål var det naturligt at fjerne selve årsagen til oprøret, nemlig den krigstilstand, som kong Erik til stadighed forsøgte at holde ved lige. At den unilaterale fredserklæring først og fremmest var rettet til de krigsførende stæder, kan ikke undre, for så vidt som det var dem, kong Erik provokerede og bekrigede, så godt han kunne. Det var således i konfrontation med disse stæder, egentlige krigshandlinger stadigvæk fandt sted; over for Adolf var der ikke mere at gøre. Det ændrer imidlertid ikke ved, at en fred med de krigsførende stæder nødvendigvis betød en fred med Adolf, hvilket de svenske rigsråder må have været udmærket klar over. Det giver ikke mening at adskille krigen mod holstenerne fra krigen mod de krigsførende stæder, som Lönnroth gør, for så vidt som

72 Cf. Christensen 1980 p. 212.

73 Lönnroth 1934 p. 67-69. Heller ikke *Hanserecesses* regest nævner den unilaterale fred: ”Erklärung des schwedischen Reichsraths an den Hochmeister, Ordensangehörige, Land und Städte in Preussen, über die Ursachen seines Abfalls von König Erich, verbunden mit der Bitte um Unterstützung und der Zusicherung zollfreien Verkehrs in Schweden für den Kauffmann”. *Hanserecesses* udgiver, Goswin von der Ropp, nævner heller ikke fredserklæringen i sine afhandlinger 1875 og 1876 p. 23-24. Heller ikke Christensen 1980 p. 211 ff. nævner den unilaterale fred.

kong Erik skulle være gået sejrende ud af søkrigen med de krigsførende stæder.[74] Det gjorde han måske nok, men krigens tyngdepunkt lå i Slesvig, og sejren til søs viste sig at være meget lidt værd i forhold til opretholdelse af den ekspansive kongemagt, da Slesvig gik endeligt tabt med Flensborgs fald. Utallige havde de forhandlinger været, hvor kong Erik og hans råder forsøgte at drive en kile ind imellem Adolf og hans hanseatiske allierede uden held. Der var tale om én krig. Dermed bliver årsagen til det svenske oprør krigen om Slesvig, for så vidt som årsag-virkning-kæden, der ender med det svenske oprør, begynder med kong Eriks ambition om at indlemme Slesvig i Danmarks rige.

9.6. Mødet i Halmstad foråret 1435. Udviklingen frem til Vordingborg-freden

Kong Eriks diplomatiske muligheder var stærkt begrænsede. Selv om hverken de krigsførende stæder eller højmesteren fandt sammen med de svenske rigsråder for at bekrige kongen, var dette til stadighed en fare, som nødvendigvis må have fyldt meget i kongens bevidsthed. Hvis han overhovedet skulle redde noget som helst, var det bydende nødvendigt at komme overens med de oprørske svenske rigsråder. Den 15. november 1434 lykkedes det i Stockholm at foranstalte en rettergang imellem kong Erik og svenskerne til afholdelse 8. september det følgende år ligeledes i Stockholm med en ligelig fordeling af rigsråder fra alle tre nordiske riger som voldgiftsdommere. Et *compromissum* med andre ord. I særdeleshed skulle der herske våbenhvile frem til denne lejlighed, og Engelbrekt Engelbrekstson og Erik Puke skulle have lov til at sidde inde med, hvad de havde, til den tid.[75] Man kan dog næppe sige, at kong Erik hermed var sikret en dom, der ville falde ud til hans fordel (og som da heller ikke skulle blive afsagt). Kong Eriks insisteren på retssager og domme, der pr. definition skulle falde ud til hans fordel, var tydeligvis ikke længere en mulighed. Sammensætningen af voldgiftsdommere afspejler dette. Ganske vist var der fire danske råder, men disse nødvendiggjorde ikke en ubetinget favorisering af kong Eriks synspunkter. De norske råder har formodentlig været de mest kongetro. Det er indlysende, at de svenske råder har været velvilligt indstillede over for det svenske rigsråd, også selv om Hans Krøpelin må siges at have været en støtte for kong Erik. Men det interessante er ikke, hvorvidt sammensætningen af voldgiftsdommere kunne have medført en nogenlunde rimelig kendelse, i kraft af hvilken parterne måtte give og tage; det interessante er, at selve eventualiteten af afsigelsen af en sådan kendelse nødvendigvis måtte være stærkt stødende for kong Erik, der altid i alle sammenhænge insisterede på sin totale ret, hvorfor man må sige, at selve tilvejebringelsen af det *compromissum*, der udgjordes af aftalen 15.

74 Lönnroth 1935 p. 104.

75 ST III nr. 468. Voldgiftsdommere skulle være biskop Sigge af Skara, biskop Magnus af Åbo, Krister Nilsson og Hans Krøpelin fra svensk side; biskop Jens af Roskilde, Aksel Pedersen (Thott), Sten Basse og Poul Laksmand fra dansk side; biskop Oluf af Bergen, Endrid Erlandsson, Oluf Håkånson og Sigvard Jonson fra norsk.

november 1434, må tages som udtryk for, at ikke blot var kongen stærkt svækket, men dette var også en tilstand, de danske råder med deres accept af deltagelse i voldgiftskollegiet sanktionerede.

Formodentlig imedens kongen var i Sverige, holdt et udvalg af hans råder møde med repræsentanter for de krigsførende stæder i Haderslev med henblik på at mødes til en fredskonference. Man blev enige om, at en sådan skulle finde sted ligeledes i Haderslev 1. maj det følgende år.[76] I den forbindelse kunne noget tyde på, at de danske råder ikke ligefrem havde kæmpet som løver for kong Eriks politik, idet det hedder, at man skulle forliges i venskab eller holde rettergang om de de fredsbrud, der havde fundet sted siden våbenhvilen i Horsens. Ganske vist gav det kongen mulighed for at insistere på rettergangen, sådan som han altid var tilbøjelig til, men ellers må man sige, at de danske råder ved at acceptere, at fredsbruddene, der skulle behandles, kun måtte gå tilbage til våbenhvilen i Horsens, alt andet lige gik imod kong Erik. Det var præcis det, de krigsførende stæder havde insisteret på under sommerens forhandlinger i Vordingborg, og det var præcis i modsætning hertil, at kong Erik havde fremført sit krav om, at fredsbrud skulle gå tilbage til krigsudbruddet 1426, der juridisk set var de krigsførende stæders entydige brud på traktaten 15. juni 1423. Og det var præcis derfor, sommerens forhandlinger i Vordingborg var brudt sammen.

Tiden efter mødet i Stockholm er meget dårligt belyst, og de problemer, der er forbundet med at udvinde fakta af Karlskrønikken, skal ikke behandles her.[77] Af betydning for de mål, der forfølges her, er imidlertid mødet i Halmstad imellem danske og svenske rigsråder, der afholdtes 3. maj 1435.[78]

Mødet indledtes med benævnelsen af de danske rigsråder, biskop Jens af Roskilde, Aksel Pedersen (Thott), Erik Nielsen, Sten Basse, Morten Jensen (Gyrsting) og Hans Laksmand, hvoraf biskop Jens, Aksel Pedersen (Thott) og Sten Basse oprindeligt var blevet udpeget til voldgiftsdommere ved den stipulerede rettergang i Stockholm 8. september. Herefter nævnes de svenske rigsråder biskop Knut i Linköping, biskop Sigge i Skara, Nils Erengisleson, Knut Jonsson og Måns Green, hvoraf den ene, biskop Sigge af Skara var blevet udpeget som voldgiftsdommer. Den svenske forhandlingsdelegation var til stede på Sveriges riges råds fuldmagt; den danske på kong Eriks fuldmagt. Det interessante ved det er, at kong Erik ikke selv var til stede. Det er næppe heller tilfældigt, at ingen af de kongetro norske rigsråder var til stede. Efter opregningen af de tilstedeværende angives det, at man var mødtes for bilægge den strid imellem kong Erik og det svenske rigsråd, som man havde aftalt skulle pådømmes i Stockholm 8. september. Dermed fik mødet skær af at være forberedende møde til rettergangen, og mødedeltagerne kunne retfærdiggøre det, de måtte komme frem til, ved at henvise til aftalen om rettergang fra 15. november året før.

76 HR II:1 nr. 387.
77 Cf. Erslev 1901 p. 335-37.
78 ST III nr. 469.

Men at mødet i Halmstad var et kup imod aftalen fra 15. november 1434, snarere end det lå i forlængelse heraf, kommer imidlertid hurtigt til udtryk, idet retshandlingen sættes til 29. juli i stedet for 8. september, hvad der ligner et forsøg på at lægge pres på kongen, som netop i maj sad i indledende forhandlinger med de krigsførende stæder og holstenerne i Haderslev[79] med henblik på indgåelse af freden, som for kongen blev sværere og sværere at sabotere: Med en retshandling i Stockholm ventende allerede 29. juli var der alt andet lige lagt yderligere pres på kongen for at sikre sydflanken så hurtigt som muligt, hvilket umuliggjorde den sædvanlige obstruktion fra hans side. Domskollegiet blev levnet relativt snævre rammer for dets dom, idet denne burde medføre, at striden blev bilagt, og at parterne eftergav hinanden al skade, undtagen for så vidt angår de tilfangetagne svenskere, som kongen, kan man forstå, stadigvæk var skyldig at udløse fra deres fangenskab, og for såvidt angår kongens fogeder og embedsmænd, der skulle være pligtige at aflægge ham regnskab for perioden før stridens udbrud.

Efter bemærkningerne om udløsning af de svenske krigsfanger og kongens embedsmænds regnskabsaflæggelse udviklede aftalen imellem de danske og svenske rigsråder sig til et regulært politisk program, der yderligere gjorde den stipulerede domshandling til at spørgsmål om stadfæstelse af det, de danske og svenske rigsråder havde tænkt sig.

Det hedder, at Sveriges riges råd, mænd og indbyggere ufortøvet skal overdrage alle ”ubrændte” slotte, len og købstæder til kong Erik, som fremdeles skulle holdes for ret herre og konge, men som modydelse skal kongen lade Sveriges riges råd, indbyggere og indfødte mænd nyde al deres lov og alle deres privilegier, og han kan kun disponere i samarbejde med Sveriges riges råd. Således hed det, at almuens tynge i Sverige skulle fastlægges i samarbejde imellem kongen og Sveriges rigsråd. Man skulle genindføre de gamle drost- og marskembeder. Intentionen hermed har utvivlsomt været at genintroducere en aristokratisk modvægt til kongemagten snarere end at skabe effektivitet i regeringsforretningerne. Med hensyn til de len, som kongen på tidspunktet for aftalens indgåelse har i sit værn, skal han vedblive at have disse inde ”till forneffnde tiidh”, hvormed må menes 29. juli, men for en sikkerheds skyld skal Sveriges rigsråd tilforordne en eller to gode mænd til hvert len, således at de kan holde kontrol med kongens embedsmænd, og således at der ikke opstår strid imellem disse og almuen. Vedrørende selve konstitutionen hed det, at sambindelsesbrevet, med hvilket rigerne var knyttet sammen, dvs. 1397-brevet, skulle forblive ved sin magt. Det er jo interessant, at på trods af de byrder, Sverige uden tvivl var blevet pålagt i forbindelse med krigen om Slesvig, kan en aftale indgås imellem svenske og danske rigsråder, hvorefter selve sammenknytningen, i kraft af hvilken disse byrder var blevet pålagt, ikke desto mindre skal opretholdes. Dette tyder mildest talt ikke på en dybtliggende svensk nationalfølelse,

79 HR II:1 nr. 424.

som var blevet såret af forbindelsen imellem den politiske forbindelse imellem de tre nordiske riger, også selv om man ikke kan udelukke, at svenskerne var blevet overtalt af danskerne i dette spørgsmål. Dette ændrer ikke ved, at også de svenske rigsråder til stadighed har kunnet se fordelen ved en fælles konstitution. Selve det forhold, at der bestod et fællesskab imellem de tre nordiske riger, blev aldrig et anklagepunkt hverken for de svenske rigsråder eller senerehen de danske, da det var blevet deres tur til at opsige kong Erik. Men skulle fordelene opretholdes, var det afgørende nødvendigt at revidere konstitutionen. Således tilføjes det til den indledende passus om, at sambindelsesbrevet skal forblive ved sin magt, at brevet eller en fuldkommen vidisse eller instrument bør fremlægges den 29. juli. Man kan jo sige, at når der nu var fuldkommen enighed om fællesskabets fortsatte bestående og sambindelsesbrevets gyldighed, skulle det vel strengt taget ikke være nødvendigt at fremlægge det på det stipulerede møde. Sagen må således være, at der var fuldkommen enighed om fællesskabets fortsatte bestående, men de danske og svenske rigsråder ville se brevet for med udgangspunkt i dette at revidere konstitutionen. Uanset om man tænkte sig, at der skulle udstedes en vidisse på foranledning af rigsråderne, eller om man skulle forfatte en revideret version, kan der ikke være tvivl om meningen med at fremlægge brevet, nemlig at tage ejerskabet til den konstitution, der lå til grund for fællesskabet imellem de tre nordiske riger. På en måde var situationen således omvendt af omstændighederne 11. september 1425, hvor kong Erik – eller rettere sagt hans håndgangne mænd – i Kalundborg udfærdigede vidissen af brevet fra 1397, hvormed kongen efter at have hjembragt triumfen fra Ofen blev bekræftet i den ekspansive kongemagts legitimitet og i sit ejerskab til konstitutionen.

Sveriges rigsråd havde næppe noget imod kætteren kong Erik og hans valg-arvekongedømme som sådan; betegnende er det, at hverken kirkelige forhold eller Bugislav omtales i aftalen fra Halmstad. Hvad Sveriges rigsråd opfattede som et problem, var derimod tabet af kontrol med regeringsforretningerne i Sverige. Dette betød, at rigsrådet ikke blot var optaget af at få kontrol med kongen selv, men i lige så høj grad optaget af at få kontrol med det oprør, som umuligt kunne opfattes positivt blandt de høje prælater og adelsmænd. Kort sagt var problemet ikke kong Erik; problemet var den reaktion, kong Eriks politik havde bevirket. Der er derfor en vis logik i, at aftalen ud over de programmatiske dele også behandler selve konsekvenserne af den konkrete strid, som havde potentiale til en borgerkrig, og de konkrete betingelser for den fred, man tydeligvis mente, burde forkyndes den 29. juli. Således indeholdt aftalen fremdeles bestemmelser om tilbagelevering af tabt jordegods, fredsbrud siden det *compromissum*, der blev indgået 15. november 1434, frigivelse af fanger, og ikke mindst blev det bestemt, at Engelbrekt Engelbrektsson og hans næstkommanderende Erik Puke skulle sidde inde med hhv. Ørebro slot og Rasbo herred på særdeles fordelagtige vilkår. Man må antage som sikkert, at disse bestemmelser næppe så meget skyldtes stor

sympati med de to oprørsledere som en overvejelse om, hvordan man bedst kunne inddæmme dem.

Med aftalen 3. maj 1435 i Halmstad var et egentligt program i opposition til den ekspansive kongemagt blevet formuleret. Programmet var reaktionært-aristokratisk. Intet symboliserede dette klarere end kravet om genindførelse af drot- og marskembederne, der i en menneskealder havde været irrelevante. Det svenske rigsråds ønske om kontrol med kongen går som en rød tråd igennem programmet. Mht. arveføIgen, som der jo var gjort så meget ud af i cirkulæreskrivelserne, er det bemærkelsesværdigt, at denne ikke omtales. Men dette var jo heller ikke nødvendigt; blev programmet gennemført, ville det svenske rigsråd få tilstrækkeligt med kontrol også i dette spørgsmål.

Hvornår opstod programmet? Der er intet spor af egentlig opposition til kong Eriks regeringsførelse før nederlaget i krigen om Slesvig; med lidt god vilje kan man sige, at man finder opposition under striden om ærkebispedømmet i Uppsala, men et egentligt oppositionelt program er først konstaterbart med cirkulæreskrivelserne. Indtil nederlaget kunne der naturligvis godt være uenigheder og uoverensstemmelser imellem kongen og hans svenske rigsråder. Det var næppe med glæde, den svenske kirke gik med til at støtte kongens krig, og det har næppe heller været nemt for dronning Philippa på sin mands vegne at afæske krigshjælp af de svenske rigsråder. Pointen er imidlertid, at det umuligt kunne have ladet sig gøre at skaffe krigshjælpen, hvis ikke Eriks ekspansive kongemagt overordnet blev anset for legitim, uenigheder og stridigheder til trods. Snarere end at tage disse uenigheder til indtægt for oppositionelle tendenser kan man se dem som udtryk for, at der netop ikke var opposition til kong Erik, for så vidt som den svenske kirke og de svenske rigsråder næppe ville gå med til krigsstøtte på trods af en vis modvilje mod at yde den, hvis ikke de kunne bibringes fornemmelsen af at støtte et overordnet legitimt formål, og hvis ikke de kunne se deres egen fordel heri. Efter nederlaget i Slesvig var den ekspansive kongemagt imidlertid ikke legitim længere, og kong Erik gjorde kun tingene værre for sig selv ved at gøre alt, hvad han kunne, for at undergrave den fred, der blev stipuleret i våbenhvilen i Horsens.

Det var de svenske rigsråder, der første gang formulerede en opposition til kong Erik. Hvor stod de danske rigsråder? Hertil må man sige, at det forhold, at de overhovedet kunne gå med til aftalen 3. maj 1435 i Halmstad, tyder på, at kong Eriks ekspansive kongemagt også i deres øjne havde mistet sin legitimitet. Lad være, at man kunne blive enige om, at kong Erik skulle fortsætte sin kongegerning, og at de tre riger skulle forblive sammen; det var sandelig en helt anden kongemagt, der blev fremstillet i aftalen end den, man havde kendt til hidtil. Også de danske rigsråder havde oplevet kongens håbløse utilbøjelighed til at indgå fred; også i Danmark havde man lidt under krigen, selv om det er mindre belyst end for Sveriges vedkommende. Et interessant forhold i den henseende er, at en gruppe norske rigsråder, der opholdt sig i København,

formodentlig efter at have deltaget i mødet i Vordingborg, den 27. august 1434 skrev et bebrejdende brev til svenskerne.[80] Med forbehold for lakuner i overleveringen må man konstatere, at en lignende skrivelse ikke indfandt sig fra de danske rigsråder, hvilket peger i retning af, at der blandt danske rigsråder som minimum var en vis forståelse for deres svenske kollegers handling.

9.7. Vordingborg-freden

Mere end nogensinde var det presserende at tilvejebringe en egentlig fred med holstenerne og de krigsførende stæder. Indledende sonderinger havde muligvis fundet sted i Haderslev imellem parterne[81], og man mødtes da i Vordingborg 15. juli 1435 (senest) i overensstemmelse med bestemmelserne i våbenhvilen i Horsens og i overensstemmelse med det eneste, man var blevet enig om i netop Vordingborg året før. Selv om de krigsførende stæder ikke dannede en alliance med de oprøske svenske rigsråder, havde de og dermed også holstenerne alle trumferne på hånden, ikke mindst i betragtning af, at de, der skulle forhandle fred fra den danske side, dvs. danske rigsråder, bemærkelsesværdigt nemt var blevet vundet for det fra de svenske rigsråder udgående rådsaristokratiske program, der stod i skarp kontrast til den ekspansive kongemagt, hvorfor man ikke kunne forvente, at de ville bakke deres konge op i et og alt; hvis de da ikke ligefrem havde været aktive deltagere i tilvejebringelsen af programmet.

Vordingborg-freden er et kompleks centreret omkring to fredstraktater fra hhv. 15. og 17. juli. Den første traktat var imellem kong Erik og hertug Adolf, den sidste tilbageblevne af de holstenske brødre.[82] Der en vis logik i kronologien, når man tænker på det førhen af de krigsførende stæder fremsatte synspunkt, at fred med dem forudsatte fred med holstenerne. Traktaten har det til fælles med våbenhvilen i Horsens, at den er udformet som et åbent brev udstedt af kong Erik. Kongen kunne heller ikke denne gang få sig selv til at kalde Adolf for hertug af Slesvig, men nøjedes med greve af Holsten, Stormarn og Schauenburg. Han blev ikke desto mindre nødt til at erklære, at han ville lade Adolf besidde, hvad han nu havde inde *van deme hertichrike van Sleszwig* med samt Fehmarn, Friesland og Utland. Adolf skulle besidde hertugdømmet for livstid, hvorefter hans arvinger skulle besidde det i to år. Derefter kunne man principielt begynde at strides om det igen, hvilket ligger i formuleringen *unde wann de twe jare vmme ghekomen sint, zo scholen wy vnd vnse nakomelinghe van der cronen weghene vnde greue Alues eruen en iszlik synes rechtes vnuorsumet wesen, yt sy wor vmme yt sy.* Til gengæld for sin livslange besiddelse af hertugdømmet Slesvig, Fehmarn, Friesland og Utland skulle Adolf yde den danske krone tjeneste; denne tjeneste bestod dog ikke i mere end at holde fred og på retfærdig vis lade indbyggere fra Danmarks rige

80 DN V nr. 646 (med trykfejl 7. august).
81 Cf. HR II:1 nr. 387.
82 ST III nr. 470, cf. HR II:1 nr. 452.

blive ved deres gods. På samme måde ville kongen og kongens efterfølgere holde freden over for Adolf og dennes efterfølgere. Der skulle være fri og sikker handel for begge parters købmænd. Derpå fulgte et afsnit om et kollegium på fire mand, to fra hver side, der skulle træde sammen to gange om året, 1. maj og 16. oktober, til at behandle eventuelle overgreb begået af den ene parts indbyggere mod den anden parts. Fandt egentlige fredsbrud sted, skulle firemandskollegiet ligeledes behandle disse; under ingen omstændigheder måtte nogen af parterne tage sig selv til rette. Ret vidtgående bestemmelser blev fastsat mht. tab som følge af krigen. Kong Eriks territorier opregnedes: Haderslev, Ærø, Westerharde på Föhr og List på Sylt. Hvis kong Erik eller hans efterkommere skulle ønske sig nogen tjeneste af Adolf eller hans efterkommere ud over det allerede aftalte, da skulle man forhandle om Haderslev og Ærø, dvs. for denne ekstra tjeneste skulle den, der ydede tjenesten, have Haderslev og Ærø. Ydmygelse på ydmygelse må således siges at være blevet kong Erik til del i den af ham selv udstedte fred med grev Adolf. Erklæringen indeholdt til sidst bestemmelse om, at en part ikke uerklæret måtte påføre den anden part krig, men i givet fald var forpligtet til at annoncere det krigeriske overfald et halvt år i forvejen.

Freden med holstenerne var af et helt andet andet omfang end våbenhvilen i Horsens. Adolf var nu sikret hertugdømmet for livstid, og hans efterfølgere havde to år til at forberede en eventuel konflikt med kongedømmet. Principielt kan man ikke sige, at det holstenske mål var nået: Adolf havde ikke fået tilkendt Slesvig som hertugeligt arvelen. Principielt havde kong Erik ganske vist ikke opgivet retskravet på Slesvig. Hans modparter i Vordingborg måtte tage i betragtning, at et ultimativt krav om at forlene Adolf med Slesvig som fanelen, uanset hvor svagt kongen stod, ville være det samme som at bede kongen om at abdicere og ville føre til et forhandlingssammenbrud med deraf følgende kaos og krig, som de krigsførende stæder – og det er næppe for meget sagt, at disse var Vordingborg-fredens diplomatiske hovedarkitekter – under ingen omstændigheder var interesserede i. Et ultimativt krav om at forlene Adolf med Slesvig som fanelen var heller ikke nødvendigt. Freden stækkede endda kong Erik på afgørende vis. I betragtning af hans vægring ved overhovedet at indgå fred og i betragtning af kongens og hans råders afvisning under krigen af at indgå våbenhvile i mere end et år må man sige, at bestemmelserne i freden med hertug Adolf stod i så grel modsætning hertil, at enhver tanke om at indlemme hertugdømmet Slesvig i Danmarks rige var helt og aldeles illusorisk. Det synes derfor ikke rammende at tage Vordingborg-freden som udtryk for, at Erik ikke opgav noget som helst af kronens ret i Slesvig.[83]

Samme dag, som freden med grev Adolf blev forkyndt, måtte kong Erik udstede en frygteligt ydmygende erklæring til de krigsførende stæder, der i Vordingborg var repræsenteret af rådsudsendinge fra Lübeck, Lüneburg og Wismar, om at give afkald på de krav, han havde ifølge

83 Cf. Olesen 1980 p. 30.

traktaten af 15. juni 1423, som ved samme lejlighed blev erklæret død.[84] Tilmed skulle han genoverdrages traktaten og bryde sit segl, både på sin egen udgave og de krigsførende stæders udgave, som de skulle oversende ham. Dette skulle ske, når han var kommet hjem fra forhandlingerne i Sverige, hvorefter de krigsførende stæder skulle have traktaterne, således at de kunne bryde deres segl. Det ville med andre ord sige, at de krigsførende stæder kom i besiddelse af teksten, hvilket da også passer med, at den originale traktat 15. juni 1423 ikke findes i Danmark. Ifølge *Hanserecesses* arkivalske oplysninger findes denne for de krigsførende stæder så ubehagelige traktat heller ikke i original i et af de hanseatiske arkiver, hvilket tyder på, at de tilbagekomne traktater ganske enkelt er blevet destrueret.[85] De krigsførende stæder udstedte en lignende erklæring 10. august, hvilket næppe har været så tungt for dem som for kongen.[86] Således blev hele kong Eriks *to eren unde to rechte*-politik nu også juridisk frataget enhver brod.

Freden imellem kong Erik og de krigsførende stæder fulgte 17. juli.[87] Den indledtes med, at kong Erik gav afkald på enhver form for krigsskadeserstatning, som han jo ellers havde insisteret på som følge af de krigsførende stæders traktatbrud. Men eftersom han selv havde givet afkald på nogen form for krav i henhold til traktaten af 15. juni 1423, var der en vis logik i, at han heller ikke kunne fremføre argumentet om traktatbrud længere. Derefter fulgte et afsnit af mindre specifik karakter om de hanseatiske privilegier, som kongen lovede at overholde, lige som de krigsførende stæder i deres udgave af traktaten lovede danske købmænd sikker handel, hvormed man jo ikke havde sagt for meget. Bestemmelser for bilæggelse af eventuelle stridsspørgsmål sankthansdag fulgte, og freden sluttede af med en bemærkning om, at denne ikke måtte være til skade eller hinder for nogen breve; undtagen traktaten 15. juni 1423.

9.7.1. Spørgsmålet om privilegier kontra ophævelsen af traktaten af 15. juni 1423

Det var trods alt brud på privilegierne, de krigsførende stæder i sin tid lagde til grund for deres krigserklæringer, så det ville jo se mærkeligt ud, hvis ikke de var omtalt i freden imellem dem og kong Erik. Men det er betegnende, at ingen specifikke bestemmelser er nedfældet, og man kan ikke sige, at de hermed var sikret imod den kongelige udlægning af deres privilegier. Øresundstolden var ikke nævnt med et ord, hvilket er så meget mere påfaldende, som fredens bestemmelser om privilegierne ikke blot skulle gælde de krigsførende stæder, men også alle, der nød godt af privilegierne, *alle de yenne de der van rechteswegene geneten vnde broken scholden na inneholde der vorgerorden privilegia*, hvilket ville sige samtlige medlemmer af det hanseatiske forbund,

84 ST III nr. 471a.
85 Cf. HR I:7 nr. 601.
86 ST III 471b.
87 ST III nr. 472 og HR II:1 nr. 453.

blandt hvis medlemmer Øresundstolden især for de preussiske stæder var en torn i øjet, og for hvis interesser de krigsførende stæder havde hævdet at kæmpe. Med hensyn til privilegierne er der således en ganske intetsigende forsikring om, at kong Erik har bekræftet alle stædernes privilegier, friheder og gamle sædvaner, der var blevet givet og bekræftet af de tre rigers konger igennem tiderne at nydes roligt, fredeligt og helt ubrydeligt. Dette lød jo godt, men den manglende specifikationsgrad er påfaldende. Vordingborg-fredens bestemmelser vedrørende privilegierne var absolut åbne for tolkning. Spørgsmål om strandret, vrag og bjærgningsløn kom man ikke i nærheden af, og der er ingen sammenligning imellem de mange konkrete bestemmelser i Stralsund-freden 1370[88], hansestædernes største politiske stund, og Vordingborg-fredens almindeligheder. Den eneste gang man kommer i nærheden af noget specifikt, er bestemmelsen om, at parternes købmænd må sejle i fred og sikkerhed.

Det har sin egen ironi, at de krigsførendes stæders og med dem resten af hansestædernes situation mht. privilegierne ikke var stort anderledes end ved vedtagelsen af traktaten af 15. juni 1423. Man kan roligt sige, at freden i Vordingborg ikke var nogen stor sejr for de krigsførende stæder. Deres sømagt havde vist sig underlegen over for den dansk-svenske, hanseforbundet var præget af alvorlig splid, og de ville aldrig kunne opnå umisforståelige og indiskutable privilegier. Men det var heller ikke det, de var gået i krig for at opnå. Privilegierne var en *topos*, som kunne nyttiggøres, når man skulle forklare sine handlinger og, især, når de krigsførende stæder forsøgte at inddrage øvrige hansestæder i kampen mod kong Erik; de var først og fremmest gået i krig for at forsvare deres politiske uafhængighed, som med traktaten 15. juni 1423 og Ofen-dommen ganske enkelt var i fare for at gå tabt. Derfor er det ikke underligt, at freden imellem kong Erik og de krigsførende stæder afsluttes med en henvisning til erklæringen om, at traktaten 15. juni 1423 skulle likvideres, idet det hedder, at traktaten ikke skal være nogen tidligere breve udvekslet imellem parterne til hinder eller skade, undtagen, som nævnt, netop denne traktat.[89] Mere eksplicit kan det dårligt siges, at hovedanliggendet for de krigsførende stæder var at komme af med denne traktat, der, hvis den var blevet effektueret, ville være ensbetydende med et direkte tab af politisk frihed.

9.7.2. Den ekspansive kongemagt falder

Traktaten imellem kong Erik og hertug Adolf umuliggjore en fornyet kongelig aggression imod Slesvig. Det interessante ved traktatens bestemmelse om, at man skal erklære krig et halvt år i forvejen med åbne breve, *jodoch welk vnsen vorbenomeden deel na dasser vorscreuen tiid in krighe edder mid hereschilde oueruallen wolde, de scal dem anderen deele erlike vorwaringhe don vnd em*

88 DD III:8 nr. 449, 450 og 452.

89 … *vtgenomen de tosate breue, de twischen vns van beyden vorscreuenen siiden gemaket worden tho Copenhauene in deme jare verteynhundert vnde drevndetwitntich jaren vppe sunte Viti vnde Modesti daghe* … .

dat een halff jar to voren in synem openen beseghelden breue witliken vorkundeghen – en bestemmelse som entydigt er hæftet på kong Erik og ikke hertug Adolf – er ikke det forhold, at man således regner med den eventualitet, at der vil opstå krig imellem Danmark og Holsten igen, men derimod det forhold, at der dermed er sat snævre grænser for kongens muligheder for at drage i krig: Et halvt år er længe, og bortset fra, at rigsråder og hansestæder hermed var givet rigeligt med tid til at gribe modererende ind over for kongen, bliver krigsførelse meningsløs, når enhver form for overraskelsesmoment er taget væk. Kontrasten til unionsbrevet 1397 kunne ikke være større. Kongen (og dronningen) kunne i kraft af dette udskrive mandskab i alle tre riger, og mandskabet kunne ikke dække sig ind under, at det ikke var deres eget rige, der var under angreb. Selvfølgelig havde kongen visse forpligtelser i form af forplejning af mandskab og løskøb af krigsfanger, men der er ikke specificeret noget om, hvor længe mandskabet skal tjene eller hvor mange gange, hvorfor man må sige, at krigsmandskabets pligter over for kongen vejer betydeligt tungere end kongens over for krigsmandskabet.[90] I unionsbrevet var ganske vist udelukkende den situation behandlet, hvorunder rigerne blev angrebet. Hertil skal siges, at krigen mod de krigsførende stæder juridisk set netop var en forsvarskrig. I krigen mod holstenerne kan der næppe være tvivl om, at de var den angrebne part, men der kan næppe heller være tvivl om, at kong Erik til hver en tid ville argumentere, at der var tale om en retfærdig krig, udløst af holstenernes uretmæssige okkupation af Slesvig, hvorfor krigen mod holstenerne også var at betragte som en forsvarskrig. Og det er da også netop som sådan, krigen karakteriseres i bestemmelsen 7. juli 1428 om rømning fra krigstjeneste udstedt på Sjællands landsting.[91]

Kong Erik havde således haft en meget vid grad af autonomi i spørgsmålet om krig og fred. Dette ophørte med bestemmelsen i traktaten med hertug Adolf 15. juli 1435. Kongens autonomi i spørgsmål om krig og fred var herefter ikke længere til stede. Kontrasten til kong Eriks tidligere ageren understreges af det forhold, at krigen skal erklæres med et åbent brev: Det er betegnende, at kong Eriks krigserklæring mod holstenerne fra 1416 bestemt ikke var et sådant, men snarere havde karakter af en privat fejdeerklæring; den indeholdt ikke det åbne brevs formler (”gør vitterligt for alle, der ser nærværende skrivelse, at … ” etc.), og krigserklæringen havde været fysisk lukket med det brevlukkende segl, der stadigvæk er rester af på bagsiden.[92] Med borfaldet af kongens autonomi i militære spørgsmål var den ene af den ekspansive kongemagts søjler væltet.

Den 22. juli udstedte 1 norsk og 12 danske råder i Vordingborg en erklæring om de fredsaftaler, der var indgået sammesteds.[93] Råderne erklærede, at de efter deres bedste samvittighed

90 DD IV:6 nr. 345 p.280, 27-281, 10.

91 Rigslovgivning nr. 6 p. 66, 9-11: *konung Erick … sporthæ segh fore, hwath retth som then hørde, ther hiemme sadhæ, nar fiendæ kommæ fore landet, oc widiæbrand gingæ … .*

92 Cf. kpt. 10.6.1.

93 DM V:4 p. 362 f. Udstederne var biskop Jens af Roskilde, biskop Jens af Oslo, Bent Pedersen, prior i Antvorskov,

havde bedt kong Erik om at indgå fred med *greue Alff af Holsten* på de betingelser, der optrådte i fredsaftalen, idet det blev understreget, at efter den toårige periode efter Adolfs død skulle enhver være uforsømmet i sin ret, *toch hwor sin ræt upa bothe sither all tiidh uforsymet.* Det forhold, at råderne titulerer Adolf greve og ikke hertug, var formodentlig beregnet på at stemme kongen så lidt uvilligt som muligt, og bestemmelsen om, at begge parter skulle være uforsømmet i deres ret to år efter Adolfs død, knyttede naturligvis også an til en kongelig illusion om en skønne dag at kunne indlemme Slesvig i Danmarks rige. Råderne bad kongen om at tilgive stæderne al uvilje og tiltale, som han havde haft til dem til denne dag, undtagen hvad åbne breve angik, udstedt af begge parter om aftalte anklagepunkter.[94] Det er ikke helt klart, hvad der hentydes til. Måske var det et forsøg på at få kong Erik til at opgive tanken om krigsskadeserstatning ved at stille ham i udsigt, at rester kunne reddes, men punktet havde ikke fundet vej til traktatteksterne. Derefter havde rådet anmodet kongen om at acceptere stadfæstelse af de gamle hanseatiske privilegier, hvilket jo også principielt set skete med trakatateten 17. juli. Til sidst erklærede rigsråderne, ganske i overensstemmelse med traktatteksterne, at de havde bedt kongen om genudveksling – og dermed likvidering – af traktaten af 15. juni 1423. Dette punkt var tilsyneladende det hårdeste at komme igennem, eftersom råderne måtte overtyde kongen om, at dette kunne han gøre med ære. De stod inde for, at det var det bedste at gøre i situationen, eftersom freden ikke var blevet til noget, hvis ikke man kunne genudveksle og dermed likvidere traktaten af 15. juni 1423[95]: Herved blev det atter understreget, hvor afgørende denne traktat var, og i realiteten havde råderne bedt kongen om at kaste vrag på sin egen Slesvig-politik.

Om kongen bad råderne udstede erklæringen, eller om de af egen drift udstedte erklæringen, er ikke så afgørende som det forhold, at man med erklæringen må konstatere, at råderne havde fået gennemført en fred, som ikke behagede kongen. Vordingborg-freden var således hertug Adolfs, de krigsførende stæders og de kongelige råders fred. At råderne gav udtryk for at skulle bede kongen indgå fred på de betingelser, der beskrives, kunne alt andet lige tyde på, at han ikke havde gjort det, hvis ikke netop de havde fremsat deres bønner, dvs. hvis ikke de havde arbejdet aktivt for at bøje kongen for deres fredspolitik. Alt andet lige kunne det tyde på, at kongens adfærd kunne have medført et forhandlingssammenbrud, hvilket, svensk oprør eller ej, man kunne forvente sig ud fra

---

Erik Krummedige, Peder Mogensen, Sten Basse, Anders Nielsen, Esge Brok, riddere, Ove Lunge, Oluf Axelsen, Herman van dem Hagen, Jep Basse og Joachim Skepelitz, væbnere. Karakteristikken af dem som råder skyldes bagsidepåskriften, *myn herres radh.*

94 DM V:4 p. 362:… *undentaghne opne breff upa bothe sither, at hvilken, som them hauer, at thet tha ther um ga æffter thy, som thet sik bør.*

95 DM V:4 p. 363: *Oc wele wy sta thes till fore alt hans radh, at wy hanum swo radhet oc bethit oc fore thet bæste keest haue, besynderlighe ther fore, at thet, som nu war begrepit mellom forscrefne war nadhoghe herre koningen oc the Holsethe herrer oc stætherne hafthe icke ellers wardhet fordraghet till nogher godh ænde, uten the thet fornefnde breff igen hafthe fonget.*

hans ageren i Vordingborg året før – og sådan set også ud fra den generelle adfærd, han havde lagt for dagen lige fra sin tiltræden som enekonge i 1412. Det forekommer som en til vished grænsende sandsynlighed, at råderne i Vordingborg 22. juli 1435 derfor var blevet nødt til at gå imod deres konge for at sikre Norden mod fortsat kaos. Deres erklæring er en retfærdiggørelse af dette skridt. Dermed kan man se den som en parallel til de svenske rigsråders cirkulæreskrivelser, med hvilke de retfærdiggør deres handlinger, om end erklæringen fra Vordingborg har en noget mere afdæmpet stil. Biskop Jens af Oslo personliggør udviklingen: Den 11. september 1425 havde han været blandt beseglerne på Kalundborg-vidissen. Den 27. august 1434 havde han været medunderskriver på de norske råders forsøg på at kalde de svenske råder til orden; men 22. juli 1435 stod han som medbesegler på et dokument, der gik direkte imod kong Erik. Således var der med denne erklæring også i Danmark formuleret og etableret en modstand mod den ekspansive kongemagt, en egentlig opposition. At oppositionen også i Danmark var blevet til som reaktion på den katastrofale krig om Slesvig, understreges ved det forhold, at erklæringen blev til som en direkte udløber af Vordingborg-freden. Erklæringen var sidste led i en oppositionel bevægelse, der var blevet voldsomt lanceret med den svenske opsigelse af kong Erik 16. august 1434. Man hører ikke meget til de danske rigsråder umiddelbart efter den svenske opsigelse af kong Erik, men som sagt kan man ikke just sige, de kæmper bravt for kongens sag, og det eneste forsøg på at imødegå det svenske rigsråds handling kommer fra det norske; ikke fra det det danske rigsråd. At de danske rigsråder pr. definition støttede kong Erik i situationen, kan dermed ikke siges at have været tilfældet. Tværtimod samarbejdede de uproblematisk med de svenske rigsråder, hvilket tyder på, at det oppositionelle program, der udvikledes i de svenske rigsråders cirkulæreskrivelser, fra starten blev mødt med enighed og velvilje fra det danske rigsråds side. Fra og med Vordingborg-freden kunne kong Erik derfor ikke forlade sig på loyale råder i nogen af sine riger, idet der med erklæringen 22. juli 1435 var blevet etableret en tilstand, hvor råderne kunne optræde som et selvstændigt kollegium, der gik imod kongens politik. Dette i modsætning til før, hvor ”kongens råder” eller ”rigets råd” betegnede en til enhver given lejlighed sammensat gruppe af loyale kongetjenere, hvad enten disse var danskere, svenskere eller nordmænd. Dermed var den anden af den ekspansive kongemagts søjler væltet.

Den terminologiske uklarhed, for så vidt som der ikke havde været nogen fast praksis for, hvornår man anvendte betegnelserne ”rigsråd”, ”råder”, ”kongens råder”, ”råd” eller blot anvendte status- og embedskategorier til at betegne personer, som andetsteds betegnes ”råder” el. lign., er underordnet i denne forbindelse. Eller sagt på en anden måde: Det forhold, at de 13 råder i erklæringen ikke betegner sig selv som rigsrådet, ændrer intet ved den politiske realitet, at nederlaget i Slesvig havde sat en udvikling i gang og til sidst foranlediget de nordiske prælater og

højadelige til at gå imod den ekspansive kongelige politik, der efter den holstenske indtagelse af Flensborg 7. september 1431 ikke længere havde fremtiden for sig. Erklæringen 22. juli 1435 danner dermed epoke, hvad angår sammenbruddet af den ekspansive kongemagt og etableringen af det rådsaristokratisk kontrollerede monarki, der for Danmarks vedkommende skulle komme til at holde sig til indførelsen af enevælden 1660. Billedet af kongen som nærmest udenforstående i forhold til Vordingborg-freden bekræftes af den tyske bearbejdelse af Korner; gennemgangen af fredens punkter er ganske vist ikke helt præcis: f.eks forveksles Ofen-dommen med traktaten 15. juni 1423. Men beskrivelsen af omstændighederne omkring fredens indgåelse synes ikke desto mindre at være rammende, for så vidt som freden blev indgået af kongens råder, hertugens råder og udsendingene fra de krigsførende stæder, hvorefter den blev læst op for kongen, som derpå fuldbyrdede og beseglede freden.[96]

Med Vordingborg-freden var i praksis den tilstand indtruffet, der teoretisk blev beskrevet i aftalen fra Halmstad, nemlig en kraftig kontrol udøvet af råderne som kollegium over for, ja, i Vordingborg-fredens tilfælde, i direkte modstrid med kongen.

9.8. Kongen flygter. Magtkampen indledes

Efter freden var blevet indgået, forestod forhandlinger og voldgift i Sverige den 29. juli, således som man var blevet enige om ved aftalen fra Halmstad 3. maj 1435. Det blev der ikke umiddelbart noget af. Man kan forstå af et brev skrevet i København fra Heinrich Greifshorn til Lübeck 1. september 1435, at Esge Brok og Mogens Gøye havde meddelt ham, at kong Erik var sejlet af sted til Gotland 15. august, hvortil han var ankommet 22. august med en større flåde efter at have været udsat for en voldsom storm undervejs.[97] Hvad han havde foretaget sig herefter, vidste ingen. Man anede simpelthen ikke, hvor kongen var, eller hvilke planer han havde. Esge Brok og Mogens Gøyes informationer til Heinrich Greifshorn er udtryk for, at kommunikationen imellem kongen og hans råder var skåret over. Dette er på sin side et sigende udtryk for det modsætningsforhold, der havde udkrystalliseret sig under freden i Vordingborg imellem konge og råder.

Heinrich Greifshorn var i København for at tage sig af forretningen vedrørende likvideringen af traktaten af 15. juni 1423 og udvekslingen af selve fredstraktaterne, der kort forinden var blevet indgået i Vordingborg. Det var fra dansk side Esge Brok og Mogens Gøye, der tog sig af dette. Man må formode, at kong Erik, der tydeligvis ikke havde lyst til at medvirke til Vordingborg-fredens effektuering, havde forladt Danmark længe inden Heinrich Greifshorns

96 Korner p. 558 § 1606: *Desse soss artikele, de in den degedingen begrepen worden van des koninges rade unde des hertigen unde der stede boden unde de van en allen belovet weren, worden deme koninge vorgelesen, unde vulbordede se unde bezegelde se stede to holdende mit sinen unde sines rades ingezegele, dar ok der vorscrevenen stede stede zegele worden bi gehenget mit des hertigen zegele.*

97 HR II:1 nr. 456. Skrivelsen er ikke forsynet med årstal, men dateringen til 1435 er utvivlsomt korrekt.

ankomst for dermed at gøre, hvad han kunne, for at sabotere det uafvendelige, nemlig fredens indtræden og hans egen kongemagts svækkelse. Strategien gav mindelser til hans adfærd efter våbenhvilen i Horsens blot med den forskel, at han efter Vordingborg-freden havde betydeligt mindre at gøre godt med. Forholdet imellem Heinrich Greifshorn på den ene side og Esge Brok og Mogens Gøye på den anden synes i øvrigt præget af forståelse og tillid. Den 12. september 1435 skrev Heinrich Greifshorn atter til Lübeck, hvori han oversendte en skrivelse fra Esge Brok dateret 4. september vedrørende forholdet imellem købmænd og fogeder i Falsterbo og Skanør.[98] Esge Brok havde afsluttet denne skrivelse med en opfordring til Heinrich Greifshorn om at arbejde for, at udsendinge fra Lübeck indfandt sig i Sverige. Der kan ikke være tvivl om, at dette hentyder til den voldgift, der blev fastsat i aftalen fra Halmstad 3. maj 1435 til at finde sted 29. juli, som ganske vist ikke havde fundet sted endnu, men som ikke desto mindre forestod. At der i forbindelse med denne voldgift forestod svære forhandlinger imellem kongen og råderne, er evident, ud over at voldgiften i sig selv nemt kunne udvikle sig til en *tour de force* præget af kong Eriks sædvanlige insisteren på dom frem for forhandling og hans sædvanlige insisteren i den forbindelse på at være den, der pr. definition havde retten på sin side. Med andre ord gjaldt det for råderne om at inddæmme kongen så effektivt som muligt, hvortil hærdede lybske diplomater med fordel kunne anvendes. Esge Brok ville aldrig have kunnet fremsætte sin anmodning til Heinrich Greifshorn, hvis ikke han havde massiv opbakning fra sine kolleger blandt de danske råder. Dette afspejles i Heinrich Greifshorns egen skrivelse fra 12. september, hvori det hedder *unde ik sende jw her Ezeken bref, de he my nascreven heft, dar moghe gy in merken, dat des rykes raet gherne seghe, dat de raet bodescap gerne nasende, unde dat is ere begher.* At de danske råder direkte ønskede tilstedeværelse af udsendinge fra kong Eriks forhenværende fjender under forhandlingerne i Sverige, er et sigende udtryk for deres modsætningsforhold til selvsamme kong Erik. Magtkampen om den fremtidige regeringsform og måden, hvorpå forbindelsen imellem de tre nordiske riger skulle reguleres, havde med Vordingborg-freden taget sin begyndelse.

Sammenfatning

Det var en højst uvelkommen våbenhvile, kong Erik blev nødt til at indgå efter Flensborgs fald 7. september 1431. Våbenhvilen fra Horsens 22. august 1432 blev stipuleret til at vare 5 år, hvilket i sig selv var et nederlag for kong Erik, eftersom det af forhandlingerne i Helsingborg december 1430 fremgik klart, at en våbenhvile på mere end et år var uacceptabel for kongen. Kong Eriks ekspansive ambitioner blev imidlertid på ingen måde begrænset af våbenhvilen. Således gjorde han alt – i modsætning til situationen op til krigsudbruddet oktober 1426 – for at genere den hanseatiske

98 HR II:1 nr. 458 (Greifshorn til Lübeck) og nr. 457 (Esge Brok til Greifshorn).

handel og for at modarbejde navnlig de krigsførende stæders privilegier. På den slesvigske krigsskueplads kunne han ikke stille noget op, men det ændrer ikke ved billedet af, at han modarbejdede den i Horsens-våbenhvilen stipulerede fred med alle til rådighed stående midler. Grunden hertil er ikke blot en afgrænset utilfredshed med selve våbenhvilen; med Flensborgs fald havde legitimiteten af kongemagtens ekspansive politik, som gik tilbage til 1397-brevet, dvs. hele den politik, som havde fejret triumfer i Nyborg 1413, Konstanz 1415, København 1423, Ofen 1424 og Kalundborg 1425 fået et banesår, som kong Erik prøvede at gøre alt for at hele. Hans adfærd efter våbenhvilen i Horsens skyldtes således en kamp for bevarelse af hans regime. Det kommer kraftigst til udtryk under forhandlingerne i Vordingborg sommeren 1434, hvor han til stadighed insisterer på traktaten af 15. juni 1423 og Ofen-dommen til trods for, at denne sidste af kong Sigismund selv i realiteten var blevet ophævet med hans skrivelser 9. april 1431.

I lyset af kong Eriks modstand mod at give slip på sin krig og dermed sin magt må man se det svenske oprør. Det svenske oprør er en højst uensartet bevægelse, hvor man kan konstatere direkte fjendtlighed imellem en decideret bondekrigerisk fløj ført an af Engelbrekt Engelbrektsson og Erik Puke og en høj- og rådsaristokratisk fløj, blandt hvis medlemmer intet oppositionelt udsagn var blevet fremsat før skrivelserne 5. og 12. september 1434. Således handlede det svenske oprør i høj grad om, hvordan den høj- og rådsaristokratiske fløj kunne få kontrol med bevægelserne under Engelbrekt og Erik Puke. Det svenske rigsråds handlinger kan i den henseende umuligt være forårsaget af strukturel utilfredshed med unionen som sådan eller utilfredshed med fremmede fogeder. Årsagen til det svenske oprør må nødvendigvis være den fallerede krig om Slesvig. Det var denne krig, der efter alt at dømme havde trukket urimeligt store veksler på de svenske ressourcer, og det var fortsættelsen af denne krig, som kong Erik insisterede på ved sin hårdnakkethed under forhandlingerne og ved sine handlinger imod hanseaterne i almindelighed og de krigsførende stæder i særdeleshed, som efter alt at dømme først og fremmest havde ødelæggende konsekvenser for Sverige. Nøglen til at få kontrol mod oprøret lå derfor i at slutte fred med kong Eriks fjender. Cirkulærekrivelserne 5. og 12. september og 3. oktober er først og fremmest unilaterale fredserklæringer. Sådannne fredserklæringer stod i lodret modsætning til kong Eriks poltik, hvorfor de ikke lod sig fremsætte uden samtidig at opsige kong Erik. Den opposition, som de svenske rigsrådsaristokrater giver udtryk for, er dermed at betragte som en helt nødvendig foranstaltning til inddæmning af Engelbrekts oprør katalyseret af kong Eriks tab af legitimitet i krigen om Slesvig. Man kan på ingen måde tale om en ulmende utilfredshed gående tilbage til 1397-brevet, der efter at have været undertykt i årtier langt om længe kunne formuleres og realiseres. Det lader ikke til, at det danske rigsråd på noget tidspunkt arbejdede imod svenskerne, tværtimod synes de danske råder under forhandlinger i Haderslev i det sene efterår 1434 at være indstillet på fredsbetingelser, som

kongen selvsamme sommer havde nægtet at gå ind på. Ved forhandlingerne i Halmstad 3. maj 1435 var der fuld enighed imellem de svenske og de danske rigsråder. Det skulle blive de danske rigsråder, der i praksis kom til at udføre afmonteringen af den ekspansive kongemagt under freden i Vordingborg. Med dennes fastsættelse af, at krig skulle erklæres i et åbent brev et halvt år i forvejen, var et af kong Eriks vigtigste magtmidler taget fra ham. Rådets insisteren på, at kong Erik skulle likvidere traktaten af 15. juni 1423, var, ud over atter en illustration af, hvor ubehagelig denne traktat havde været for de krigsførende stæder, sigende for, i hvor høj grad de danske råder gik imod kongen: Med faldet af traktaten af 15. juni 1423 var den del af kongens slesvigske politik, der bestod i pression over for hansestæderne, i særdeleshed de vendiske stæder og i særdeleshed Lübeck, frataget alle muligheder for på trods af freden at kunne blive vakt til live igen. Dermed havde de danske råder demonteret kong Eriks politik og kan med deres erklæring 22. juli 1435 siges for første gang at stå som et samlet kollegium i modsætning til kongen. Erklæringen danner således epoke, for så vidt angår overgangen fra en ekspansiv kongemagt til den rigsrådsbaserede styreform, der kom til at præge Danmark frem til enevældens indførelse 1660.

Således havde krigen om Slesvig og kong Eriks nederlag fået den konsekvens, at kong Eriks ekspansive kongemagt i et voldsomt ryk var blevet frataget sin legitimitet. Oppositionen til kong Erik må dermed ses som en konsekvens af nederlaget. At opposition var en ny og særdeles uvelkommen erfaring for kong Erik, fremgår af, at han ikke evnede at tilpasse sig de nye realiteter, og at han konsekvent saboterede de forsøg på at finde en ny konstitution, som blev foretaget af danske og svenske rigsråder. Dermed blev freden i Vordingborg indledningen til den magtkamp, der afsluttedes i 1439 med det danske rigsråds opsigelse af kong Erik og anmodning til Christoffer af Bayern om at overtage den danske trone.

10. Fra freden i Vordingborg til det danske rigsråds opsigelse af kong Erik 1439

Magtkampen imellem kong Erik og hans rigsråder, såvel danske som svenske, er uomgængelig som baggrund til at forstå motiverne til det danske rigsråds opsigelse af kong Erik i 1439. Det skal vises, at de af rigsrådet angivne motiver imidlertid ikke falder sammen med årsagerne undtagen på et punkt: nederlaget i Slesvig. Der skal således argumenteres for, at nederlaget var den afgørende årsag til rigsrådets opsigelse, og at opsigelsen dermed blev en konsekvens af nederlaget. I forhold til afhandlingens hypotese er opsigelsen kulminationen på anden fase af omkalfatringen fra ekspansiv til rigsrådskontrolleret kongemagt. Omkalfatringen sættes i særligt perspektive ved at sammenligne det danske rigsråds stilling før og efter Vordingborg-freden.

10.1. Udviklingen efter freden i Vordingborg

Kong Eriks politik var efter freden i Vordingborg dødsdømt. Men derfor kunne han stadigvæk godt forvolde store vanskeligheder. Trods alt hører vi om, hvorledes han var draget af sted med 62 skibe og et mandskab på 1600.

Et forlig kom i stand i Stockholm 14. oktober 1435 imellem kong Erik og det svenske rigsråd, hvorved man fastsatte styrelsen for Sverige, kom overens om specifikke punkter vedrørende erstatning, krigsfangeudveksling, og hvem der havde ret til hvad: Kong Erik lovede at holde svenskerne ved deres gamle love og sædvaner, og han tilgav dem deres frafald; til gengæld lovede svenskerne at holde ham som ret konge. Endelig lovede man gensidigt, at man ville respektere den dom, der skulle forkyndes i medfør af aftalen fra Halmstad 3. maj 1435. Forliget kan dog ikke på nogen måde siges at have været en sejr for kong Erik, selv om det bestemte, han skulle fortsætte som konge, hvilket det følgende vil vise.

Af særlig interesse er bestemmelsen om kong Eriks efterfølger. Ifølge denne lovede kong Erik ”ved sin død”, *vppa waar dødh*, at overdrage slotslovene, dvs. Sveriges riges slotte, til dens hånd, hvem Sveriges rigsråd, *rikesens mæn aff Swerighe,* måtte vælge til hans efterfølger, medmindre kong Erik efterlod sig et barn (og her må underforstås: drengebarn), i hvilket tilfælde successionen skulle ordnes efter lovbøgerne, som det hed. Men i øvrigt skulle denne bestemmelse ikke være til hinder eller skade for unionsbrevet, *forbyndelsebrefuen, som riken Swerige, Danmark oc Norghe æru medh samanbunden,* som hvert rige skulle have en afskrit eller et instrument af. Sagen var blot, at bestemmelsen i forliget 14. oktober 1435 om successionen i den grad var til hinder og skade for successionsprincipperne i 1397-brevet. Heri hed det, at efter Eriks død skulle en konge vælges, og det blev specificeret, at intet rige kunne vælge en konge uden samtykke fra de to andre. Allerede hvad dette punkt angik, synes de svenske rigsråder i aftalen 14. oktober 1435 at have fået ret til at vælge en konge uden at være forpligtet af de to øvrige rigers holdning. Med hensyn til valget af konge efter Eriks død, stod der i 1397-brevet ikke noget om, hvem der skulle

foretage dette valg, hvilket alt andet lige gjorde det betydeligt nemmere for kong Erik at gennemføre sin dynastiske plan med fætteren Bugislav. Den væsentligste forskel imellem unionsbrevet og forliget 14. oktober 1435 vedrører slotslovene. Ifølge aftalen skal kong Erik overdrage disse til sin af Sveriges rigsråd valgte efterfølger ved sin død. Det må nødvendigvis betyde: Efter kong Eriks død faldt slottene tilbage til det svenske rigsråd, der dermed havde den reelle magt, hvorpå de kunne udvælge den konge, de ville. I modsætning hertil står der intet om slottene i 1397-brevet i forbindelse med successionen, dvs. kong Erik kunne ifølge dette brevs bestemmelser eller rettere sagt: ifølge brevets manglende bestemmelser på netop dette punkt overdrage sin efterfølger Bugislav strategiske slotte for dermed at sikre ham kongevalget, når Erik selv var afgået ved døden. Det var præcis denne praksis, der var blevet institutionaliseret i 1397-brevet med de testamentariske bestemmelser, hvorefter dronning Margrethe overdrog slottene til kongen og ingen andre end kongen. Når man ser på fremstillingen af den eventualitet, at kong Erik skulle avle en søn, synes der også i denne henseende at være en distinkt forskel: I 1397-brevet skal sønnen vælges umiddelbart, og tillige skulle yngre sønner og døtre udstyres med passende herskab. I forliget 14. oktober 1435 var der ikke samme grad af ubetingethed, idet valget var betinget af, hvad der stod i lovbøgerne, om så også denne sidste kategori var en anelse ubestemt. Med andre ord var forliget et dødsstød til kong Eriks plan om at lade Bugislav efterfølge sig.

Det er sigende, at forliget fastsætter, at hvert rige skulle have en afskrift eller instrument af unionsbrevet. Noget kunne tyde på, at de forhandlende parter med undtagelse af kong Erik til stadighed ganske enkelt ikke vidste, i hvert fald ikke i detaljer, hvad der stod i brevet. Ideen med at få en fuldkommen afskrift eller et instrument måtte således være at få tolkningsretten til brevet. Men det er klart, at de betydelige forskelle imellem brevet og forliget i sig selv garanterede en fortsat magtkamp med kong Erik om regeringsformen.

Forliget i Stockholm 14. oktober 1435 er ikke et forlig indgået imellem kong Erik og hans danske råder på den ene side og de svenske rigsråder på den anden. Helt eksplicit står der, at forliget er indgået imellem kong Erik *oc all wara medhiælpara oc synderlica them aff Stocholm* på den ene side og Sveriges rigsråd på den anden. Kong Erik havde med andre ord ikke danske råder til at forhandle for sig, idet det danske rigsråd i så fald burde have været nævnt. Dette er imidlertid ikke det samme som, at der ikke var danske rigsråder med ved mødet, tværtimod: De ikke mindre end 50 prælater, riddere og væbnere, der lovede på kong Eriks vegne, at han ville overholde forliget, kan alle med god ret betegnes enten danske rigsråder, selv om de ikke tituleres således, eller repræsentanter for det danske rigsråds synspunkt. For det svenske rigsråds overholdelse af forliget står 33 navngivne garanter, som ligeledes alle kan betegnes som svenske rigsråder, selv om heller ikke de betegnes således. Med andre ord garanterer det svenske rigsråd for sig selv over for kong

Erik, at det vil overholde forliget, hvorimod det danske rigsråd (eller i hvert fald de danske repræsantenter for rigsrådets synspunkt) ikke så meget garanterer for sig selv som for, at kong Erik ville overholde forliget, hvilket man kunne have gode grunde til at antage, at han uden den massive garanti ikke ville være tilbøjelig til (hvad han, som det skulle vise sig, heller ikke var). Dette er et godt billede på, at kong Erik og de danske råder havde været helt fremmedgjort for hinanden siden Vordingborg-freden, hvilken tilstand således på det nærmeste blev traktatmæssigt stadfæstet med forliget. De danske forloveres antal er iøjnefaldende. De har næppe været der for at styrke kongens sag; tværtimod synes deres antal at være beregnet på at lægge maksimalt pres på den til stadighed besværlige konge med henblik på at bøje ham for den politik, det danske og det svenske rigsråd var enige om. Forliget 14. oktober 1435 er med andre ord blevet trukket ned over hovedet på kong Erik.

Dommen, man var blevet enig om med forliget 14. oktober, blev fældet 18. oktober 1435. Der var stipuleret tolv dommere: Biskopperne Jens af Roskilde, Sigge af Skara, Magnus af Åbo, Oluf af Bergen, ridderne Endrid Erlandsson, Erik Krummedige, Krister Nilsson, Sten Basse, Morten Jensen (Gyrsting) og væbnerne Hans Krøpelin (høvedsmand på Stockholm slot), Oluf Hågensen og Sivard Jonsson. Man kan måske ikke betragte dette kollegium som indbegrebet af kong Eriks fjender; det vigtige er imidlertid, at de heller ikke er indbegrebet af hans venner: Alle havde de været involveret i de oppositionelle rørelser, der havde gjort sig gældende siden Engelbrekts opsigelsesbrev. Det gælder cirkulæreskrivelserne fra 1434, aftalen i Halmstad 3. maj 1435 og freden i Vordingborg, der endegyldigt havde slået kongens magteslsøshed fast. Dommens indhold er da således også helt i overensstemmelse med aftalen i Halmstad 3. maj 1435 og det fire dage før indgåede forlig i Stockholm[1]: Hvor kong Erik og kronen var blevet krænket, skulle han yde tilgivelse efter sine svenske råders råd; med hensyn til udbedring af skader på ridderskabet skulle denne finde sted efter afgørelse afsagt af kongen sammen med hans råder; gods skulle genoverdrages; fanger på hver side skulle løslades; Engelbrekt Engelbrektsson og Erik Puke skulle have de slotte, der var stipuleret i Halmstad-aftalen; med hensyn til de svenske fanger fra Øresund kunne de forblive midlertidigt frie, sådan som man var enedes om, og sådan som de selv havde givet tilsagn om, men hvis ikke dette kunne hjælpe, da skulle kongen slet og ret løse dem for deres fangenskab; skatter skulle pålægges almuen sammen med Sveriges rigsråd; mht. Gotland skulle en ordning findes til sankthans, når man atter skulle mødes i Lödöse, dvs. kong Erik og hans norske råder skulle dømme, om Gotland tilhørte Danmark eller Sverige. Tilfældet Gotland er interesant, for så vidt som også dette på sin særlige måde sætter det forhold i relief, at kong Erik ganske havde tabt styringen med, hvad der foregik i hans riger. Ganske vist skulle han selv være med til at dømme i sagen, men at det overhovedet kunne komme dertil, at svenske og danske råder kunne indgå et

1 ST III nr. 473b.

compromissum om domfældelse i sagen, må have føltes som en ydmygelse for kong Erik, der sammen med dronning Margrethe havde fået øen tilbage fra Den tyske Orden, hvorved der ikke burde have været mere at sige og gøre i den sag.

Videre i dommen hedder det, at Halland skal komme tilbage under kongen, som det blev aftalt i Halmstad; fredsbruddene i Halland skulle udredes af kongen og Sveriges rigsråd; mht. fogedregnskaberne skal bestemmelsen i aftalen fra Halmstad følges; mht. besættelsen af slottene skulle denne ske i samarbejde med Sveriges rigsråd, dog således at der åbnedes for mulighed for kong Eriks egen afgørelse i tilfælde af uenighed, om end besættelsen skulle ske med "indenlandske mænd", hvilket jo så alligevel indskrænkede kongens muligheder en hel del. Til sidst blev det slået fast, at parterne skulle overholde, hvad de havde forhandlet, og hvis "ærkebiskopperne eller nogen andre" havde skrevet noget til fremmede herrer og stæder, der gik kongen "for nær", da skulle de trække det tilbage. Dette var utvivlsomt en hentydning til cirkulæreskrivelserne 1434.

En ting er selve indholdet i voldgiftsdommen i Stockholm; i denne forbindelse er også de omstændigheder, under hvilke dommen blev tilvejebragt, og selve det forhold, at dommen overhovedet blev afsagt, sigende for afmonteringen af den ekspansive kongemagt. Dommen blev afsagt på grundlag af aftalen i Halmstad 3. maj 1435, som tillige er et *compromissum.* Man kan roligt sige, at dette *compromissum* ikke kan have behaget kong Erik. Sammensætningen af domskollegiet var prædestineret til at komme med en kendelse, der gik ham imod. Under forhandlingerne i sensommeren 1416 om at stille sig til rette for et domskollegium havde holstenerne indvilliget, for så vidt som domskollegiet kom til at bestå af to herrer og fire stæder. Dette nægtede kong Erik imidlertid; han kunne godt gå med til, at et kollegium fældede dom, men så skulle det sandelig også bestå af to prælater fra Danmarks rige samt Lübeck, Greifswald, Stargard og Stralsund, hvorved kongen var garanteret en dom i sin favør.[2] Voldgiften i Slesvig by sankthans 1418 havde han slet og ret nægtet at deltage i, eftersom den ikke garanterede en dom i hans favør. Den mislykkede voldgift i Fehmarnsund 1421 er sigende i den henseende, for så vidt som der ikke var tale om et af parterne udvalgt domskollegium, der kunne afveje pro et contra, men derimod, at kendelserne blev afsagt af parternes respektive domskollegier, der naturligvis i et og alt efterkom den parts synspunkt, som domskollegierne var sat i verden til at pådømme. Mht. Ofen-dommen i 1424 var den politiske situation således, at kong Erik fik nøjagtig den dom, han ønskede. Situationen var mildest talt anderledes i 1435, hvor kong Erik ikke længere kunne sabotere domshandlingen ved ikke at acceptere domskollegiets sammensætning, og hvor den politiske situation nærmest garanterede, at han ville få en dom imod sig. Kong Erik havde siden sin tiltræden som eneregent som en konstant i sin politik haft netop garantien for at få retten på sin side. Der kan

2 Cf. kpt. 3.2.

ikke herske tvivl om, at kongen faktisk mente, at han, fordi han var konge, og fordi han var dronning Margrethes arving, pr. definition havde retten på sin side. I 1435 var imidlertid doktrinen om, at kongen altid havde ret, og at domshandlinger, uanset under hvilken form de skulle afsiges, nødvendigvis skulle foruddiskonteres til kongens fordel, blevet helt og aldeles ulevedygtig. Det var ikke bare de svenske råder, der kunne se dette, men tillige de norske og danske. Selve det, at de danske råder gik med til at fælde dommen i Stockholm 18. oktober 1435, er derfor under ingen omstændigheder udtryk for en dansk moderering af de svenske krav, men derimod et sigende udtryk for den afgørende svækkelse, kong Eriks hele politik havde lidt, og tillige for den fremmedgørelse, der havde fundet sted imellem kongen og hans danske råder.

Med voldgiftsdommen i Stockholm 18. oktober 1435 kunne kong Erik genindtræde i sin kongelige værdighed over de tre nordiske riger, hvis han vel at mærke ville acceptere den bremse på kongemagten, der siden Vordingborg-freden var blevet en realitet. Således peger dommen imod en helt ny styreform, der står i allerstørste modsætning til den af kong Erik udøvede ekspansive kongemagt. Imidlertid hverken kunne eller ville kong Erik slippe den ekspansive kongemagt.

Det er meget vanskeligt at få oplyst nærmere om udviklingen efter voldgiftsdommen i Stockholm. En ting kan man dog tillade sig at gå ud fra med sikkerhed: Kong Erik gjorde alt, hvad han kunne, for at at modarbejde dommen. Han kunne ikke komme uden om at udnævne drost og marsk i Sverige. Drost blev Krister Nilsson og marsk Karl Knutsson. Udnævnelsen blev utvivlsomt foretaget uden glæde fra kong Eriks side. Slotte blev besat mod Sveriges rigsråds vilje, og både svenskere og danskere klagede forgæves til kongen. Efter således at have gjort, hvad han kunne, for at modarbejde dommen i Stockholm, drog han bort, måske til Gotland, måske til Danmark.[3] Situationen var således mildest talt uafklaret. Den 19. marts 1436 skrev Engelbrekt Engelbrektsson, Nils Stensson og Götstaf Laurensson til Danzig og de preussiske stæder med anmodning om hjælp imod kong Erik og forbund imellem Sverige, Norge og hanseaterne.[4] Det, der var blevet forkyndt ved voldgiftsdommen i Stockholm 18. oktober 1435, var allerede brudt sammen, om det nu var kong Eriks skyld (hvilket det selvfølgelig er ifølge afsenderne), det svenske rigsråds som helhed eller særligt krigeriske elementers anført af Engelbrekt. Dette må have vakt uro blandt stæderne, hvis primære interesse var at fastholde Vordingborg-freden. I Sverige blev den dramatiske situation skærpet ved mordet på Engelbrekt Engelbrektsson 4. maj 1436 begået af hans personlige fjende Bengt Stensson; opgøret har muligvis været rent personligt, men er ikke desto mindre sigende for den dybe splittelse i Sverige imellem de højadelige rigsråder, som kunne leve med kong Erik, hvis blot de havde det afgørende ord i regeringsførelsen, og Engelbrekts og Erik Pukes bondehær.

3 Erslev 1901 p. 354-55; Lönnroth 1934 p. 155-58 (den herværende opfattelse af voldgiftsdommen i Stockholm står i diametral modsætning til Lönnroths).

4 HR II:1 nr. 591.

10.2. Forliget i Kalmar 1. september 1436

Voldgiftsdommen i Stockholm havde ført til intet, sådan som det i øvrigt så ofte var tilfældet for middelalderens voldgiftsdomme. Forhandlinger indledtes i Vadstena 3. juni 1436, nu med deltagelse af repræsentanter fra de tidligere hanseatiske fjender, hvorefter endnu et *compromissum* blev indgået om endnu en voldgiftsdom i striden imellem de svenske rigsråder og kong Erik.[5] Dommen skulle finde sted i Kalmar og afsiges af et kollegium bestående af danske og norske rigsråder samt hanseatiske rådmænd.

Mødet i Kalmar blev indledt 23. august, hvor kong Erik på torvet i Kalmar udtalte sin tilgivelse af det svenske råd.[6] Den 1. september blev et forlig opsat af det kollegium, hvis sammensætning man var blevet enig om i Vadstena.[7] At voldgiftsdommerne hellere ville afgøre sagen ved forlig og ikke ved dom, fremgår af et nedertysk mæglingsforslag, ifølge hvilket volgiftsdommerne kun har fået forelagt parternes anklager og ikke deres modsvar, hvorfor man resolverede, at man således var bedst tjent med et forlig og ikke en dom.[8] Derved blev det; dvs. i Kalmar blev der mæglet forlig og ikke forkyndt dom, hvilket i sig selv har været endnu et nederlag for kong Erik. I Vadstena var man blevet enig om, at voldgiftskollegiet tillige skulle være repræsenteret med det norske rigsråd, men af en ukendt grund optrådte dette ikke. Det norske rigsråd må på daværende tidspunkt have været det mest kongetro, hvorfor dets fravær fra voldgiftskollegiet føjer endnu en variation til temaet kong Eriks nederlag.

I selve forliget fastsattes det, at kong Erik skulle styre Sverige med indfødte svenskere, som skulle udpeges i samarbejde med det svenske rigsråd. Han skulle tilbagekalde slotslove og fremmede herrer, idet slottene kun kunne besættes med det svenske rigsråds vilje. Det blev ganske vist slået fast, at Erik stadigvæk skulle være konge, men med den rigsrådskontrol, der i forliget blev tegnet, var det slut med den ekspansive kongemagt, som den blev beskrevet i unionsbrevet 1397. Forliget kan umuligt have behaget kong Erik. At se hans fremmedgjorte danske rigsråder frakende ham muligheden for at udøve kongegerningen, som han ville, i skønneste samdrægtighed med de vigtigste hanseatiske stæder og hans gamle fjender, må have været en hån uden lige. Hans politiske

5 HR II:1 nr. 592.

6 Cf. Hedemann 2011 p. 53.

7 ST III nr. 475 (svensk tekst) og HR II:1 nr. 608 (nedertysk tekst). Rydberg har utvivslomt ret i, at den svenske tekst er den definitive, cf. ST III p. 160 nt. 1. Voldgiftsmændene var: biskop Ulrik af Aarhus, Erik Krummedige, Trued Hase, Jens Grim, Sten Basse, Lyder Kabel, Anders Nielsen, Esge Brok, riddere, Ove Lunge, Oluf Akselssen, Otto Nielsen, Albert Bydelsbak, Gerd Bryseke, Herman van Haghen, Jesse Eriksen, væbnere; borgmestrene Heinrich Rapesulver og Timme Hadewijk fra Lübeck, Claus Meyer og Hermann Lang fra Hamburg, Peter Wille og Johann Stenbecke fra Wismar og Johann Springingut og Hartwig Schumacher fra Lüneburg.

8 HR II:1 nr. 604 p. 539: … *jodoch dat wi nen antworde ghehort hebben up orer beider tosprake, so kenne wi doch unde vornemen uns nicht rechters, wen dat redelik vruntscop denet bet in dessen saken to nutticheid wen dat recht.* Kong Eriks og det svenske rigsråds gensidige anklager, cf. HR II:1 nr. 605 og 606.

koncept, hvorefter samme stæder skulle holdes væk fra enhver indblanding i forhold til Slesvig, undtagen for så vidt som denne indblanding bestod i en entydig støtte, juridisk og/eller materielt, til den kongelige aggression, var ved forliget i Kalmar 1. september 1436 endt i sin fuldkomne modsætning, nemlig en uomgængelig indblanding ved særdeles mæglingsvillige hanseatiske repræsentanter, der i samarbejde med det danske rigsråd uhindret kunne sætte begrænsninger for den kongelige magtudøvelse. Ydmygelsen var total: Den konge, der altid havde insisteret på sin fulde ret og altid havde skyet mægling, skulle nu have grundlaget for sin regeringsførelse i Sverige reguleret af et kollegium af fremmedgjorte danske rigsråder og repræsentanter for de stæder, hvis mægling han i den slesvigske sag igen og igen havde nægtet at tage imod under henvisning til, at de var pligtige at hjælpe ham til retten, intet mindre; de stæder, som det var lykkedes ham med traktaten 15. juni 1423 at binde til sin krig mod holstenerne; de stæder, som så forræderisk havde vendt sig imod ham.

Muligvis nægtede kongen simpelthen at anerkende forliget; i hvert fald er det ikke overleveret i original, og spørgsmålet er, om det overhovedet kom til affattelse og besegling af en sådan. Forholdet imellem de danske rigsråder og stæderne havde siden freden i Vordingborg været venskabeligt og var det fremdeles i Kalmar. Dette har næppe højnet kong Eriks lyst til at sætte sit segl under forligt. Det gode forhold imellem de danske rigsråder og stæderne sættes i relief af, at rådernes beretning om forhandlingerne med svenskerne er overleveret i et håndskrift i Wismar[9], hvilket tyder på en venskabelig udveksling af informationer med rådsudsendingene fra denne by og dermed, må man rimeligvis antage, også Lübeck, Hamburg og Lüneburg. I denne beretning kan man læse, at de danske rigsråder på det kraftigste råder kong Erik til at imødekomme svenskernes krav på alle punkter. I slutningen af beretningen beder rigsråderne indstændigt om, at Erik vil udøve sin regering efter rådernes råd, tage vare på Norge og overholde det, han havde forhandlet med stæderne, hvilket utvivlsomt er en hentydning til Vordingborg-freden.[10]

10.2.1. Forsøg på ny konstitution

I lyset af ovenstående må det være rimeligt at se nærmere på det forsøg, der utvivlsomt i forbindelse med Kalmar-forliget 1. september 1436 blev gjort på at revidere unionsbrevet fra 1397.[11] Udkastet, herefter kaldet 1436-brevet, lægger sig programmatisk i forlængelse af aftalen fra Halmstad 3. maj 1435 og, naturligvis, selve forliget 1. september 1436. Som ophav til 1436-brevet angives den just tiltrådte ærkebiskop Hans Laksmand, ærkebiskop Oluf i Uppsala, ærkebiskop Aslak i Nidaros, Aksel Pedersen (Thott), rigsråd i Danmark, Krister Nilsson, rigsråd i Sverige, og Endreth

9 HR II:1 nr. 607.
10 HR II:1 nr. 607 p. 547: *Ok rade wi jw, dat id gheholden werde, dat jwe gnade mit den steden ghedeghedinget heft...*
11 Rigslovgivning II nr. 7. Cf. udgivers bemærkning p. 67-68.

Erlandsson, rigsråd i Norge. Erslev har ret i, at med netop Hans Laksmand havde kong Erik fået en helt anderledes besværlig ærkebiskop end Peder Lykke, der i maj 1436 havde fået lov til at trække sig tilbage af paven efter i det meste af sin karriere at have arbejdet for dronning Margrethes og kong Eriks sag.[12] Ærkebiskop Oluf var selvsamme Oluf, som kong Erik have forsøgt at trænge væk fra ærkesædet i Uppsala, så han kan næppe heller have hørt til kredsen af kongens venner. Aksel Pedersen (Thott) havde i sin tid aflagt vidnesbyrd for Ludovicus de Cattaneis vedr. Slesvigs forhold til Danmarks rige, men havde været medvirkende til aftalen i Halmstad og freden i Vordingborg, hvorfor han på ingen måde kunne siges pr. automatik at repræsentere det kongelige synspunkt. Krister Nilsson og Endreth Erlandsson havde været med til at afsige dommen i Stockholm 18. oktober 1435. Selv om ærkebiskoppen af Nidaros, Aslak Bolt, ikke var direkte illoyal over for kong Erik[13], må man således sige, at udkastet til en ny forfatning var prædestineret til at stå i skarpeste modsætning til kong Eriks udgave af den ekspansive kongemagt.

Der er ingen tvivl om, at 1436-brevet er blevet til med udgangpunkt i 1397-brevet, hvad angår opbygningen og visse formuleringer. En eksplicit reference til 1397-brevet gives i indledningen.[14] Således lader det til, at den situation endelig havde indfundet sig i Kalmar, som svenske rigsråder havde efterlyst siden aftalen i Halmstad 3. maj 1435, nemlig at det gamle 1397-brev omsider var kommet til svenske såvel som danske (og norske) råders kendskab, hvorved kong Erik ikke længere kunne opretholde den ekslusive tolkningsret til dette brev.

1397-brevet og 1436-brevet er imidlertid udtryk for to forskellige verdener. Den første egentlige bestemmelse i 1436-brevet går ud på, at ingen konge må inddrage fremmed ret eller tilføje ny ret i nogen af rigerne uden indbyggernes samtykke. Forskellen fra 1397-brevet er markant. Her var der ikke nogen ”folkelig”, dvs. rigsrådsaristokratisk, kontrol med nye lovinitiativer. I det hele taget var der i 1397-brevet overhovedet ikke taget højde for nye love, hvilket gav kongemagten et betydeligt frirum, som den da også havde benyttet sig af.

Paragrafferne 3-8 er en innovation i forhold til 1397-brevet, idet disse indeholder et udførligt katalog over de højeste embedsmænd i rigerne. Det drejede sig om marsk, hofmester, kansler og hofembedsmænd. Kataloget formaliserede en rådsaristokratisk indflydelse på styrelsen af en helt anden kaliber end den, man finder spredt rundt omkring i 1397-brevet.

Paragrafferne 9-11 er ligeledes innovationer i forhold til 1397-brevet. Heri hedder det, at kongen skal fordele sin tid i rigerne ligeligt, således at han er fire måneder i hvert rige. Det er ikke helt klart, om denne bestemmelse skal gælde ubetinget, eller om kongen trods alt får mulighed for at

12 Erslev 1901 p. 384-85.
13 Albrectsen 1997 p. 182-83.
14 Rigslovgivning II nr. 7 p. 69 l. 20 ff: *Saa fynner wor nathige herre koningen oc wii alle noger beseglde breff oc screffter oc et forram oc et begreb aff then samme ædlæ førsteinnæ … thet thesse thry rigen sculde altid bliffue sammen* … etc.

unddrage sig i særlige tilfælde, men det er under alle omstændigheder klart, at en sådan forpligtelse til at fordele kongens tid ligeligt imellem rigerne, var et fuldstændigt opgør med den hidtidige praksis, og ville have gjort det noget nær umuligt at udøve kongegerningen på den måde, som kong Erik foretrak. Med sig skulle kongen hele tiden have to råder fra hvert rige, der skulle gøre ham i bedre stand til at behandle sager i de andre to riger, medens han opholdt sig i det tredje, samt forhandle med fremmede magter på alle tre rigers vegne. Enhver form for kongelig Slesvig-politik bliver med paragrafferne 9-11 ikke desto mindre fuldkommen umuliggjort. Det er et direkte angreb på det, der havde været Erik af Pommerns vigtigste politiske projekt overhovedet.

Paragrafferne 12-15 drejer sig om militær og krig. Bibeholdt er den gamle bestemmelse om, at angribes ét rige, angribes dermed alle tre. Råderne skal i så fald forsamles for at rådslå om modforholdsregler; kongen end ikke nævnes i denne paragraf.[15] Kom det derimod til en kongelig angrebskrig, kunne en sådan ikke indledes uden alle tre rigers råds samtykke. Der er meget klare restriktioner på kongens muligheder for at påbegynde krig.[16] Dette er meget langt fra 1397-brevets tekst, hvor kongen ikke var forpligtet til at rådføre sig med nogen som helst i militære spørgsmål. Pligten til at gøre militærtjeneste formuleredes i 1397-brevet præcist og eksplicit, hvorimod den ikke nævnes i 1436-brevet ud over den generelle forpligtelse for et rige til at komme de to andre til hjælp i krigstilfælde.

Paragrafferne 16-25 er yderst udførlige regler for kongevalg. Alene ved deres omfang er der en markant forskel til 1397-brevet. Et 120-mands kollegium specificeres meget nøje, og der var bestemt ikke noget med blot at antage den kandidat, ”Gud giver til nåde”, i fald kongen døde barnløs; det var derimod et særdeles aktivt handlende kollegium, som på ingen måde skulle være forpligtet af denne eller hin kandidat, som kongen måtte have fundet på at indsætte som sin efterfølger. Sågar er de ikke engang forpligtet til at vælge kongens ægtefødte søn, hvis de ikke finder ham egnet til kongegerningen.[17] At kongevalget skulle være kollegiets og kun kollegiets sag, understreges af to paragraffer, 21 og 25, der tager højde for uenighed i kollegiet. I paragraf 21 drejer det sig om uenighed om, hvilket rige kongen skal tages fra, i hvilket tilfælde der skal trækkes lod. Paragraf 25 tager højde for uenighed om kandidaterne i det hele taget, i hvilket tilfælde der skal nedsættes et underudvalg på 12 medlemmer til at gennemføre valget. Længere væk kunne man ikke

15 Rigslovgivning II nr. 7 p. 71 § 13: *Oc naar thet sa tillkommer, tha sculle alle rigens radh thet ouerweghe, huat macht oc hielp som ther till bør modh at staa, oc som the tha ther om ens worde, at the tha stadeliche helde tiill sammen.*

16 Rigslovgivning II nr. 7 § 15: *Oc at ey koningh eller et righe scla vppo krigh eller orloff vthenlandes, vthen meth samthycke alle thry righen, oc huat the tha sa begribe meth samthycke, at the tha holde stadeliche huer andre, som the tha ther om ens wordher etcetera.*

17 Rigslovgivning II nr. 7 p. 73 § 18: *Om koningh hauer ekte søn, naar han dør, tha schall han wære næst i wall, saframpt at the kunne kenne mellem guth oc them, at han er sa fallen till, at thet kan wære vthen rigensens inbyggeres forderffue.*

komme fra kongevalgsbestemmelserne i 1397-brevet.

10.2.2. Var Kalmar-forliget et vendepunkt?

Erslev ser Kalmar-forliget 1. september 1436 som det store vendepunkt, hvorved kong Eriks regime endegyldigt fik sit grundstød. I tilknytning hertil ser Lönnroth og Christensen forliget som udtryk for, at det rådsaristokratiske program fra 1397 endelig havde sejret.[18] At et rådsaristokratisk program sejrede i Kalmar, er utvivlsomt, for så vidt som tankegangen tilbage fra Halmstad-aftalen 3. maj 1435 og den nye regeringspraksis, som kom til udtryk ved Vordingborg-freden, endnu en gang var blevet bekræftet, denne gang med særligt eftertryk på grund af Lübecks, Hamburgs, Wismars og Lüneburgs repræsentation under mæglingen. Der kan dog umuligt være tale om en oppositionel bevægelse, der havde ligget latent siden 1397: Det væsentlige ved at sammenholde 1397-brevet og 1436-brevet er ikke lighederne, men forskellene.[19] Oppositionen var vokset ud af den uheldige krigsførelse over for holstenerne. Oppositionen til kong Eriks vælde var således en fælles sag for danskere og svenskere; det var blot svenskerne, der handlede først – om end i splittelse – med Engelbrekts opsigelsesbrev 16. august 1434 og de svenske rigsråders unilaterale fredserklæringer 5. og 12. september og 3. oktober 1434. Ikke på noget tidspunkt kan man konstatere uenighed imellem danske og svenske rigsråder i forhold til kong Erik. Det virker derfor ikke overbevisende, når Christensen i anledning af den ovennævnte af de danske rigsråder fremsatte bøn til kong Erik om at regere efter rådernes råd skriver, at de danske råder med denne tale havde skiftet politik og svigtet deres konge.[20] Tværtimod var de danske råders tale fuldkommen overensstemmende med den aftale, de var gået med til i Halmstad 3. maj 1435, og deres gennemførelse af Vordingborg-freden 15.-17. juli imod kong Eriks vilje.

Imod opfattelsen af, at oppositionen endeligt sejrede i Kalmar 1. september 1436, i og med danske og svenske råder omsider fandt sammen om et rigsrådsaristokratisk program vendt mod kongen, støttet af stædernes udsendinge, og at Kalmar-forliget således er et vendepunkt, må man sige, at det rigsrådsaristokratiske program havde de danske råder om nogen gennemført allerede et år forinden med Vordingborg-freden. Der kan derfor ikke under nogen omstændigheder være tale om, at danske rigsråder havde været loyale støtter for kong Erik lige indtil Kalmar-forliget, hvorefter de lige pludselig tilsluttede sig svenskerne. Danskere og svenskere havde i enighed set på kongens manglende legitimitet senest 3. maj 1435 i Halmstad, men formodentlig allerede som følge af de mislykkede forhandlinger sommeren 1434 i Vordingborg var der forståelse imellem det danske og det svenske rigsråd. Derfor kan man ikke sige, at Kalmar-forliget 1. september 1436 er et

18 Erslev 1901 p. 376; Lönnroth 1934 p. 165-66; Christensen 1980 p. 237.
19 Hedemann 2011 p. 56 f. Tolkningen af 1436-brevet står i diametral modsætning til Lönnroth.
20 Christensen 1980 p. 237.

vendepunkt, for så vidt angår de danske rigsråders politiske nyorientering. Derimod kan man med rette betragte forliget som en foreløbig kulmination på en udvikling, der var sat i gang med nederlaget til holstenerne og dermed også de krigsførende stæder i 1431.

Kalmar-forliget og det dermed forbundne 1436-brev stod således i modsætning til alt, hvad kong Erik havde stået for. Ganske vist kunne han fortsætte som konge, men den måde, hans regeringsførelse skulle reguleres, kunne under ingen omstændigheder forenes med den ekspansive kongemagt, som han havde viet sit liv til. Hvis han med sin flugt fra Vordingborg-freden havde håbet at kunne presse sine råder tilbage til at støtte sig, måtte han med Kalmar-forliget se dette håb slukket en gang for alle. Kong Erik havde insisteret på rettergang, for så vidt som han udmærket kunne se, at det forlig, der tegnede sig, kom til at gå ham imod. Hans bemærkning til svenskernes krav om, at han ikke måtte besætte svenske slotte med andre end indenlandske mænd, var derfor karakteristisk: Han ville ikke påføre sig den evige skam, det ville være at indrømme, at han ikke kunne besætte slottene med nordmænd, danskere eller tyskere, for således havde han ikke modtaget riget fra dronning Margrethe.[21]

Var Kalmar-forliget det sidste led i en lang række af ydmygelser for kong Erik, må man sige, at det betegnede en triumf for kongens forhenværende fjender blandt hansestæderne. Som nævnt ovenfor havde Esge Brok direkte opfordret til, at der skulle være udsendinge fra de stæder, med hvem man kort forinden havde indgået fred, i Stockholm til de forhandlinger, der materialiserede sig i overenskomsten 14. oktober og voldgiftsdommen 18. oktober 1435. Vi hører imidlertid ikke noget om hanseatisk repræsentation ved den lejlighed; men at der nødvendigvis stadigvæk må have været et godt forhold imellem de danske rigsråder og stæderne, fremgår af det elementære forhold, at Lübeck, Hamburg, Lüneburg og Wismar var med til at tilvejebringe Kalmar-forliget. Deres medvirken må først og fremmest være blevet befordret af de danske rigsråder; Korner har en notits om, at grev Hans af Naugarten og Erik Krummedige på kong Eriks bud skulle have været i Lübeck for at anmode stæderne Lüneburg, Hamburg, Wismar og Lübeck selv om mægling i konflikten med svenskerne.[22] Korners fremstilling gengives uden videre hos Erslev.[23] Det virker imidlertid højst usandsynligt, at kong Erik af sig selv skulle havde ønsket hanseatisk repræsentation, og grev Hans' og Erik Krummediges mission findes der da heller ikke spor af i nogen af de akter, der er overleveret fra mødet i Kalmar.[24] Stædernes interesse i at deltage var af samme grund så meget des mere åbenlys: At forhindre kongens muligheder for at føre nogen som helst form for ekspansiv politik var den absolut bedste måde at bevare og beskytte Vordingborg-freden. Således havde der

21 Erslev 1901 p. 366.
22 Korner p. 562 § 1612.
23 Erslev 1901 p. 360.
24 HR II:1 p. 534 ff.

indfundet sig en komplet antitese til traktaten 15. juni 1423. Denne betegnede et kongeligt tryk på de 6 beseglende stæders politiske frihed; med forliget i Kalmar 1. september 1436 kunne de sejrende tilbageværende 4 stæder udøve pression i Norden til støtte for deres politiske og økonomiske interesser.

10.3. Kong Eriks handlinger

Det er en gængs opfattelse, at kong Erik trak sig tilbage til Gotland efter forliget i Kalmar, hvorved han simpelthen indledte en strejke.[25] Dette er ubestrideligt, men det er afgørende at holde sig for øje, at en sådan strejke havde han allerede påbegyndt et år før, nemlig som følge af freden i Vordingborg. Ganske vist havde han været i Stockholm oktober og november 1435, og ganske vist indfandt han sig til mødet i Kalmar sensommeren 1436, men hans tilstedeværelse skyldtes udelukkende en intention, må man ud fra hans øvrige handlinger gå ud fra, om at modarbejde, hvad danske og svenske rigsråder var blevet enige om ved disse lejligheder.

Tilsyneladende var der aftalt et hyldningsmøde i Söderköping nogle uger efter Kalmar-forliget, hvorved den nye type kongemagt skulle institutionaliseres, men dette møde blev der ikke noget af, idet kongen slet og ret holdt sig væk.[26] Den følgende udvikling er således præget af et magtvakuum i Sverige såvel som i Danmark, i hvilke to riger de politiske brændpunkter befandt sig; Norge var ikke i helt samme grad påvirket af krisen, også selv om visse uroligheder indfandt sig dér som følge af kongemagtens svækkelse.[27]

Kong Eriks videre færden var til stadighed betinget af den uoverstigelige kløft imellem ham og hans rigers råder, om end han ikke var uden ressoucer. Således kan nævnes hans støtter høvedsmanden på Visby, Trued Has, og Peder Okse, der sad på Ørekrog og tilmed lader til at have opkrævet den af hanseaterne så forhadte Øresundstold, som end ikke de stæder, der havde indgået Vordingborg-freden med kong Erik, synes at være fuldkommen fri for.[28]

I foråret 1437 drog kongen til Preussen, hvor han bl.a. mødtes med sine pommerske frænder og højmesteren, formodentlig for at afsøge mulighederne for militær støtte til kampen imod det danske såvel som svenske rigsråd; trods alt bestod traktaten af 15. september 1423 stadigvæk. Der blev dog ikke noget af forehavendet. Efter opholdet i Preussen synes han at have begivet sig til Vordingborg i efteråret, efter vistnok først at have været på Gotland. I Vordingborg eller Nykøbing opholdt han sig, så vidt det kan ses, godt et år frem i tiden.[29]

Formodentlig i påsken 1438 mødtes kong Erik med sine danske råder på Vordingborg slot,

25 Cf. Albrectsen 1997 p. 179.
26 Styffe 1864, II, p. CIX; Erslev 1901 p. 386; Larsson 1997 p. 234.
27 Erslev 1901 p. 379 ff.; Albrectsen 1997 p. 181 ff.
28 Hørby 1966 p. 261.
29 Styffe 1864, II, p. CX; Erslev 1901 p. 389 og p. 391. Cf. Rep III nr. 6897, 6932, 69 75, 6977 og HR II:2 nr. 213.

hvor det lader til, at der indfandt sig en vis forståelse: Råderne indvilligede vel ikke ligefrem i, at den designerede efterfølger Bugislav skulle overtage rigets styrelse, men de tillod ham at være i riget og at have Tranekær og Ravnsborg inde. Til gengæld skulle kongen have lovet at tage Ålholm og Ravnsborg fra sine pommerske frænder, hertug Barnim og hertug Vartislav, som kort forinden var blevet indsat på disse slotte. I Sverige var Karl Knutsson Bonde blevet antaget som rigets høvedsmand, men på den svenske rigsdag i Arboga marts 1438 stod det klart, at der var så stor modvilje mod ham, at man havde interesse i et nyt forsøg på at få kong Erik til at genoptage kongegerningen. Man aftalte derfor et møde, der skulle finde sted i Kalmar omkring sankthans.[30]

Dette korte glimt af enighed og håb for de tre rigers fortsatte bestående under en og kun en konge blev dog meget hurtigt gjort til intet af det, man bedst kan betegne som et statskup udført af kong Erik. Kongen overdrog Bugislav hele Fyn endda med påstand om, at dette var de danske råder selv gået med til, og hertug Barnim og hertug Vartislav fik begge lov at sidde på deres lollandske slotte. Det kongelige kup er en rekonstruktion, man må foretage ud fra stærkt polemiske kilder, nemlig det danske rigsråds skrivelse 27. oktober til Christoffer af Bayern, hvori de anmoder ham om at komme til rigerne som kong Eriks efterfølger i stedet for Bugislav.[31] At denne skrivelse er stærkt polemisk og således naturgivent problematisk i kildekritisk henseende, er indlysende. Men man må dog sige mht. Bugislavs overtagelse af Fyn, dvs. overdragelsen til ham af Nyborg, Hagenskov og Hindsgavl[32], at kongen ikke nægter, at en sådan overtagelse skulle have fundet sted, men blot anfører, at dette skulle være sket med rådernes vidende. Om det sidste nu har været tilfældet eller ej, står det fast, at kong Erik faktisk anerkender at have overdraget Fyn til Bugislav, hvorfor dette (eller forsøg på dette) efter al sandsynlighed har fundet sted. Enhver tale om, at kong Erik skulle være træt af sin kongegerning og derfor ønskede at trække sig lidt i baggrunden, må derfor forstumme: Kongen vedblev at være sit gamle uforsonlige jeg, og det eneste, han var træt af, var, at han ikke kunne få lov at udøve sin kongegerning, sådan som han havde lært af dronning Margrethe.

10.4. Mødet i Kalmar 1438

Efter planen skulle kong Erik have indfundet sig til mødet i Kalmar med sine tre rigers råder ved midsommertid. Han dukkede dog aldrig op: I Danmark havde han umuliggjort enhver form for samregering med de danske råder, og han fortsatte sin sabotagepolitik, i og med han sejlede forbi Kalmar til Gotland, hvor han forskansede sig de næste mange år.

Svenske og danske rigsråder mødtes imidlertid 9. juli 1438 i Kalmar for at se, om

30 Erslev 1901 p. 393.
31 Hude 1897 p. 4.
32 Cf. Lerdam 1996 p. 137.

situationen dog alligvel ikke kunne afhjælpes.[33] Her blev de enige om 6 paragraffer, hvormed det beskadigede unionsmonarki forsøgtes repareret: For det første skulle Erik forblive konge. For det andet skulle rigerne blive sammen ”til evig tid”, og intet af rigerne måtte skille sig ud med krig eller tvedragt, og den gamle ordning, at blev et af rigerne udsat for angreb, skulle de andre to hjælpe til med at afværge dette, blev gentaget. Hvert rige skulle blive ved sit navn, love og gamle sædvaner. For det tredje, blev det gentaget, skulle rigerne bistå hinanden i tilfælde af krig, og med hensyn til varigheden af den periode, bistanden skulle ydes, blev denne ikke specificeret, ud over at bistand skulle ydes, så længe der var behov for den. I den fjerde paragraf blev den gamle bestemmelse om fredløshed gentaget: Blev man dømt fredløs i et af rigerne, kunne man ikke søge tilflugt i et af de to andre. Den femte paragraf er en innovation i forhold til 1397-brevet, idet denne fastsætter, at skulle nogen forsøge at så splid imellem rigerne, ville han blive anset for forræder; der kan ikke herske tvivl om, at dette er rettet imod typer som Engelbrekt Engelbrektsson og Erik Puke, og paragraffen er et særdeles sigende udtryk for, at nok ønskede rigsrådsadelen en større andel i regeringsforretningerne, men de nationalt betonede argumenter, der var blevet fremsat i den forbindelse, havde snarere bund i et ønske om kontrol end i en egentlig nationalfølelse.

Så vidt de første fem paragraffer. De udmærker sig ved at ligge betydeligt tættere op ad 1397-brevet end det, man var blevet enige om i forbindelse med 1436-brevet: Der er en vidtgående militær hjælpepligt; til gengæld er de meget detaljerede bestemmelser fra 1436-brevet om kongens stat og vekslen imellem rigerne faldet helt bort, ej heller står der noget om almuens skat og tynge eller om indenlandske mænd på rigernes slotte. Der er således betydeligt færre bånd, der binder kongemagten i de første fem paragraffer, end det, man havde forsøgt sig med små to år før. Det er ganske sigende for den interesse, rigsråderne havde i Sverige såvel som i Danmark i rigernes fortsatte forbliven sammen, at samme rigsråder, hvoraf endda størstedelen var svenskere, faktisk var rykket tilbage fra de temmelig yderligtgående rigsrådskonstitutionalistiske synspunkter, der blev fremsat i 1436, og nu indvilligede i en langt løsere konstitution i stil med den, der blev formuleret 1397, hvorved kong Erik i hvert fald på papiret ville få mulighed for at genoptage regeringsførelsen i overensstemmelse med den ekspansive kongemagtsideologi, som han nægtede at give køb på. Noget kunne tyde på, at de forsamlede rigsråder havde resolveret, at skulle kong Erik overhovedet kunne genoptage sin kongegerning, og skulle forbindelsen imellem de tre riger genetableres, krævede det indrømmelser til den ekspansive kongemagt; så kunne man jo altid håbe på, at kongen

33 Rigslovgivning II nr. 8 ff. Forsamlingen bestod af ærkebiskp Hans Laksmand af Lund, biskop Nils i Weksiö, Krister Nilsson, Sveriges drost, Karl Knutsson, marsk, Erik Krummedige, Morten Jensen, Nils Eringislasson, Laurens Ulfsson, Bengt Stensson, Bo Stensson, riddere, Nils Jönsson, Bengt Jönsson, Oluf Axelssson, Karl Kristernsson, Bengt Gotskalksson, Mogens Green, Niels Stensson, Jon Karlsson, Klaus Plade, Berger Trulle, Harald Stensson, Raghwald Puke, Anders Isaksson og Erik Thorsson, væbnere; de omtaler ikke sig selv som råd eller rigsråder. At de imidlertid kan karakteriseres som sådan, må nødvendigvis være ukontroversielt.

ikke desto mindre lod sig styre noget bedre, nu hvor nederlaget til holstenere og deres hanseatiske allierede var et nagelfast faktum, og nu hvor rigsråderne havde fået erfaring i at føre deres egen politik imod den kongelige linie.

Imidlertid er den sjette og sidste, lange, paragraf et opgør med den dynastiske side af den ekspansive kongemagt. Heraf fremgår det nemlig, at råderne selv ikke kunne blive enige med hensyn til bestemmelsen i "det gamle forbund", at rigerne skulle være under én konge, hvilket utvivsomt sigter til 1397-brevet, og i øvrigt var det et problem, at ingen fra Norges råd var til stede; for nordmændene var spørgsmålet ikke så *leyelicht* som for svenskerne og for danskerne. Hermed måtte nødvendigvis menes, at man havde forhandlet om en efterfølger til kong Erik – om denne nu skulle tiltræde umiddelbart eller på sigt – hvilken under ingen omstændigheder kunne blive Bugislav, som da heller ikke nævnes med et ord, hvad der imidlertid på sin side medførte en vanskelig situation for Norge, hvis monarki var et arvemonarki. Paragraf 6 tog med andre ord sigte på det mest betændte spørgsmål af dem alle, successionen. Selv om enighed ikke kunne tilvejbringes om en kandidat, lovede man dog, at intet rige ville vælge og kåre en konge uden konsultationer med de andre to riger. Under sådannne konsultationer skulle man finde ud af, om det tjente de tre riger bedst at have én konge, eller om hvert rige skulle have deres egen konge. Hermed var kortene så at sige lagt på bordet: Hvad successionen angik, havde denne sjette paragraf det til fælles med 1436-brevet, at den udelukkende var forbeholdt rigsråderne. Og nu oven i købet i en variant, der helt omstyrtede dronning Margrethes vældige unionsbygningsværk, idet man åbnede for muligheden af, at hvert rige skulle have sin egen konge. Ganske vist var man enig om, at blev dette tilfældet, da skulle man afholde sig fra krig og strid. Men alene erkendelsen af, at man var nået til et punkt, hvor det kunne være nødvendigt at antage separate konger i rigerne, synes at sætte den i paragraf 2 udtrykte formulering om, at rigerne skulle blive sammen *til ewich tidh*, i et besynderligt lys. Ligeledes forekommer enigheden i paragraf 1 om, at Erik fremdeles skulle være konge, en anelse selvmodsigende i forhold til ordlyden i paragraf 6, der giver en klar fornemmelse af, at man overvejer at hidkalde en konge før kong Eriks død, som ikke nævnes som forudsætning for kongevalget.

10.5. Det danske rigsråd opsiger kong Erik huld og troskab

Situationen var med udkastet til en ny konstitution 9. juli 1438 uafklaret. Og at i hvert fald de danske rigsråder næppe kan have spillet med åbne kort, fremgår af, at de ikke længe efter, 27. oktober, skrev til kong Eriks søstersøn, Christoffer af Bayern, med henblik på, at denne skulle følge efter kong Erik i stedet for Bugislav, efter alt at dømme uden at have konsulteret de svenske eller

norske rigsråder på forhånd.[34] Det var en uundgåelig, men farlig vej, rigsråderne var slået ind på. Det kan derfor ikke undre, at de gør temmelig meget ud af at retfærdiggøre deres skridt. Som den første grund anføres, at Christoffer af Bayern er af ret kongeblod, hvilket man ikke kunne sige om Bugislav, idet denne var farbrodersøn til Erik, hvorimod Christoffer var kong Eriks søstersøn. Den påstand anføres, at rigsråderne alle tider havde nægtet, at Bugislav skulle være kong Eriks efterfølger, så længe der fandtes andre af ret kongeblod, *thii nøthes wii thiiwer ether herredom at kundgøre, huruledis hans nadhe thesse righens radh i mange aar anseende hauer wærit, thet the schulde taghe hans fadherbrodhersøn hertugh Buggisslaff aff Pomeren till koning, hwilket som the all tiidh neethede* etc. Rigsråderne kunne for så vidt have ret i, at Christoffer var tættere på at efterfølge kong Erik ud fra en slægtsbetragtning, men det må betegnes som en lodret løgn, at de altid havde stillet sig imod Bugislav som kong Eriks efterfølger; der er intet tegn på utilfredshed med successionen, før de svenske rigsråders unilaterale fredserklæringer i cirkulæreskrivelserne i 1434, i hvilke den fremførte utilfredshed med Bugislav som beskrevet i det foregående kapitel også må have været af meget ny dato. Både svensk og dansk utilfredshed med Bugislav er således et fænomen, der først kan konstateres efter kong Eriks nederlag i krigen om Slesvig. Det sættes i relief af den påfølgende passus, at kong Erik havde overdraget Bugislav slottene imod rådernes vilje med henblik på Bugislavs succession, og ingen indenlandsk blev overdraget slotte, medmindre han ville holde dem åbne for Bugislav: Fremstillingen giver indtryk af, at denne tilstand har varet meget længe, hvilket dog ingenlunde kan have været tilfældet, eftersom vi først i 1438 har efterretninger om slotte, der var blevet overdraget til Bugislav, nemlig Hagenskov, Nyborg og Hindsgavl. Efterretningerne stammer fra rigsrådet selv, der nævner overdragelsen af slottene længere fremme i teksten. Også de danske rigsråder klager over udenlandske herrer, embedsmænd og fogeder, af hvem kong Eriks fire frænder grev Hans af Eberstein (på Tranekær), hertug Vartislav af Wolgast (på Ravnsborg), grev Vitslav (på Stegehus) og hertug Barnim af Barth (på Ålholm) nævnes ud over, naturligvis, Bugislav. Men klagen afspejler næppe så meget selve det, at disse herrer er af udenlandsk afstamning, som det forhold, at deres indsættelse på nævnte slotte var kong Eriks træk i den magtkamp, som var indledt med freden i Vordingborg.

Så vidt skrivelsen til Christoffer af Bayern. Om end de danske rigsråder ikke formelt havde erklæret kong Erik for afsat, må skrivelsen siges at repræsentere et maskefald, hvorfra der ikke længere var nogen vej tilbage. Der var decideret risiko for borgerkrig, og det kan ikke undre, at rigsråderne søgte tilflugt i de gamle fjenders hovedby, Lübeck. Herfra sendte de omsider en egentlig

34 Hude 1897 nr. 2. Skrivelsen er beseglet af ærkebiskop Hans Laksmand, biskoperne Jens af Roskilde, Navne af Odense, Christian af Ribe, Ulrik af Aarhus og Gerhard af Børglum, prioren Bent Pedersen af Antvorskov kloster, ridderne Erik Nielsen, Henrik Knudsen, Morten Jensen (Gyrsting), Lyder Kabel, Esge Brok, væbnerne Peder Lykke, Gerhard Bryseke, Ivan Foss, Ove Lunge, Otto Nielsen, Jakob Basse, Niels Eriksen af Asdal og Oluf Akselsen. De betegner sig selv som *regni Dacie consiliarii.*

opsigelse af kong Erik 23. juni 1439.[35]

Som første og dermed velsagtens alvorligste årsag til deres skridt angiver de, at kong Erik har brudt sin kongeed, ifølge hvilken ingen udenlandsk eller tysk mand må ihændehave rigets slotte eller lande eller sidde i *righens hemelige strenge radh.* Ud over Bugislav nævnes udlændingene ikke ved navn, men man må gå ud fra, at der hentydes til grev Hans af Eberstein, hertug Vitslav, hertug Vartislav og grev Barnim. I hvor høj grad spørgsmålet om den udenlandske/tyske oprindelse var en tom *topos*, fremgår af, at den konge, man forestillede sig skulle træde til i stedet for Bugislav, nemlig Christoffer af Bayern, vel ikke var mindre udenlandsk eller tysk end Bugislav. Med hensyn til tyskeres deltagelse i rigets råd er der den besynderlighed, at det mest prominente medlem af kong Eriks rigsråd, den just afdøde Erik Krummedige, med sine danske kolleger havde deltaget i hele den oppositionelle bevægelse mod kongen, som fulgte i kølvandet på nederlaget til holstenerne. Af øvrige rigsråder af tysk afstamning, der lader sig konstatere for kong Eriks regeringsperiode, og som på ingen måde gav anledning til utilfredshed blandt deres danske kolleger, er ud over Erik Krummedige Valdemar Bydelsbak, Fikke van Vitzen og Ejler Rønnow.[36] Tre af opsigelsens medbeseglere, Lyder Kabel, Otto Skinkel og Joachim Flemming, var ligeledes af tysk afstamning.[37] Det kan således næppe have været ”det udenlandske” eller ”det tyske” i sig selv, man anså for en så stor fare, at man var nødsaget til at opsige kongen.

Som yderligere motivation anføres, at kongen nægtede at følge forliget i Kalmar 1436[38], at han derimod sejlede til Gotland og overlod Danmarks rige til fremmede herrer, som var til rigets fordærv. Bondeoprør er brudt ud, hvilket, som råderne skriver, er sket på kong Eriks og Bugislavs tilskyndelse. Det er i sidste ende atter den dårlige, fremmede indflydelse, der således lægges til grund for rigets fortrædeligheder. Angiveligt havde kong Eriks sendebud, biskop Thorlav, været i Jylland for at forhandle med de oprørske bønder i Jylland, hvilket imidlertid ikke hjalp, eftersom bønderne i stedet for hyldede *herrene aff Holtzsteen,* hvormed der nødvendigvis må menes hertug Adolf, hvorfor nu også Ærø og Haderslev var gået tabt for riget, som til stadighed var i stor fare, alt sammen på grund af kongens fravær og de fremmede herrers misregimente. Samme biskop Thorlav havde råderne pålagt at overdrage den besked til kong Erik, at hvis ikke han straks kom tilbage til

35 Hude 1897 nr. 3. Opsigelsen er beseglet af ærkebiskop Hans Laksmand, biskoperne Jens af Roskilde, Navne af Odense, Christian af Ribe, Ulrik af Aarhus og Gerhard af Børglum, prioren Bent Pedersen af Antvorskov kloster, ridderne Erik Nielsen, Henrik Knudsen, Morten Jensen (Gyrsting), Lyder Kabel, Esge Brok, væbnerne Ove Lunge, Peder Lykke, Otto Nielsen, Gerhard Briseke, Jacop Basse, Poul Laksmand, Oluf Akselsen, Anders Hak, Otto Skinkel, Niels Eriksen af Skive, Joachim Flemming, Oluf Lunge, Peder Skaram, Erik Nielsen af Brødsskov, Mogens Jensen, Lasse Thomsen, Eggert Frille, Mogens Ebbesen, Niels Larsen, Joachim Eriksen, Lasse Johansen af Podarp, Anders Pedersen af Bramslykke og Bertel Brems. Hertil sluttede Klaus Rønnow, Timme Nielsen og Jesper Briseke sig i et efterskrift.

36 Lerdam 1996 p. 150.

37 Lerdam 1996 p. 151.

38 Eftesom stædernes repræsentanter nævnes, må det dreje sig om mødet 1436 og ikke mødet 1438.

riget, kunne de ikke længere med ære lade det stå i våde og uden styrelse. Konklusionen for råderne blev da *at sie ether mantzshap up upa alle wore eghne weyne oc upa alt rigis inbyggeris weyne, som Danmarks krone wele ware tro oc hulle, som thøm alle aff ære oc rette bør at ware. Oc thy sie wi ether oc up radh, mantzshap oc thieniste.* Herefter blev det bebudet, at råderne ville se sig om efter en anden konge, hvilket de imidlertid, som vist, for længst havde gjort.

10.5.1. Årsager og motiver til opsigelsen og oppositionens endelige knæsætning

At der er noget fordækt over rigsrådernes opsigelse, fremgår netop af, at de utvivlsomt længe inden må have besluttet sig for, at hverken kong Erik eller Bugislav kunne fortsætte på den danske trone. Deres opsigelse er centreret omkring de fremmede herrers dårlige indflydelse på rigsstyret. Dette er en tom topos, eftersom fremmede herrer i rigsstyret ikke havde været et problem, så længe det gik godt for kong Erik, og så længe der var gode muligheder for kongemagtens ekspansion på bekostning af holstenere og hanseater.

Det er ikke det samme som, at de danske rigsråder ikke havde særdeles tungtvejende grunde til at foretage opsigelsen. Alle tre nordiske riger var i politisk kaos, og der var ingen udsigt til, at kong Erik ville tage sig af sine riger, medmindre han kunne få lov at vende tilbage til det regimente, han havde overtaget efter dronning Margrethe. Denne type regimente, dvs. den ekspansive kongemagt, havde spillet fallit med nederlaget i Slesvig. En løsning kunne selvfølgelig være at acceptere Bugislav som efterfølger, men hermed var åbnet for den fare, at denne så det som sit dynastiske kald – således som kong Erik havde gjort – at indlede endnu en aggression med det formål for øje at erobre Slesvig med kaos og bondeoprør til følge, som man havde mærket alt for meget til allerede. Bugislav var simpelthen ikke en mulighed, i og med denne ville garantere en fortsættelse af ”systemet kong Erik”.

Motiverne til rigsrådets (*des rykes rad van Dennemarken*) opsigelse ekspliciteres yderligere i det anklageskrift, der blev opsat mod kong Erik 6. juli 1439.[39] Man kan måske tale om nuanceforskelle i forhold til argumentationen i skrivelsen til Christoffer af Bayern og selve opsigelsen, men det synes at ramme skævt, når Aksel E. Christensen skriver, at ”de danske stormænd har altsaa ikke benyttet nogen fast udarbejdet argumentation til retfærdiggørelse af deres brud med kongen”.[40] Moderne krav til stringent argumentation er ikke hensigtsmæssige at anvende på en tekst fra 1439, idet argumentationen bedst kan karakteriseres som en grundfond af beskyldninger, der kunne varieres alt efter behov; i et decideret anklageskrift gjaldt det naturligvis om at have så mange beskyldninger med, som overhovedet muligt, idet, som vi har set i proceduren

39 Hude 1897 nr. 4.
40 Christensen 1952 p. 47.

forud for Nyborg- og Ofen-dommene, tidens juridiske praksis havde et afgjort kvantitativt præg, således at jo flere beskyldninger, man kunne anføre, desto bedre, også selv om der ikke nødvendigvis var logisk sammenhæng imellem dem, og selv om fremførelsen af de enkelte anklagepunkter ikke nødvendigvis fulgte en logisk udvikling.

Til at bedømme, hvilken politisk nødvendighed – årsagerne – der drev rigsrådet, er er vi overladt til anklageskriftet. Der er således al mulig grund til at tage de sædvanlige forholdsregler for troværdigheden. Eller sagt på en anden måde: De motiver, rigsråderne angiver til deres skridt, er ikke nødvendigvis sammenfaldende med årsagerne hertil. Med det for øje kan anklagerne indledningsvis inddeles i tre underkategorier: 1) anklager mod kongen for at have brudt konstitutionen, 2) anklager direkte foranlediget af den kaotiske situation og 3) topos-lignende anklager.

Hvad angår anklagerne for at have brudt konstitutionen, er disse indlysende forbundet med successionsspørgsmålet, dvs. Bugislavs angiveligt voldelige indsættelse som kong Eriks eferfølger. Dette er nært forbundet med overdragelsen af Ålholm og Ravnsborg til hertugerne Barnim og Vartislav. Råderne fremstiller sagen historisk-manipulatorisk: Da kong Erik overtog de tre kongeriger fra dronning Margrethe, var alt i den skønneste orden, men nu er alt kaos og uorden på grund af de slotslove, kong Erik overdrog til hertug Bugislavs hånd, og på grund af det forhold, at kong Erik har forsømt sine tre riger, således at ingen kan vederfares ret. Anklagen føres videre, for så vidt som Sveriges rigsråd ofte skulle have haft bud til kongen om at tage sig af sit svenske rige og bedt det danske råd formane ham hertil, hvilket han nægtede. Tværtimod holdt kongen fast i, at rigerne skulle skilles ad til gensidig fordærv, således at Bugislav kunne komme ind i rigerne og blive konge, *uppe dat hertoch Bugslaff vormyddelst der twedracht in de ryke komen moghe unde so here unde koningh to werdende.*[41] I tilknytning til spørgsmålet om hertug Bugislavs overtagelse af tronen anklager rigsråderne kong Erik for, at han hermed ville gøre riget til et arverige, hvormed riget (dvs. rigets råder) var blevet frataget sin frihed; dette var tilsyneladende ingen forhindring for at begrunde henvendelsen til Christoffer af Bayern med, at denne stod nærmere tronen ud fra en slægtskabsbetragtning end Bugislav. Dette leder til den betragtning, at, hvis Danmarks rige havde været et arverige, hvilket det dog ikke er, så lever dog en ædel fyrste og herre, som stod nærmere til at arve riget end Bugislav.[42] Denne noget paradoksale måde at betragte arvelighed på havde været fremført før, nemlig ved jydernes store vidnesbyrd 1421 og forud for Ofen-dommen 1424, men ved disse lejligheder så sandelig med det ganske modsatte formål at understrege kong Eriks arvelighed til riget, en arvelighed som imidlertid ikke grundede sig i hans fødsel, men for så vidt som han var

41 Hude 1897 nr. 4 § 4 og 11 og § 8-9.
42 Hude 1897 nr. 4 § 12.

udvalgt til at arve. Rigsrådets harme over, at Erik ville gøre Danmark til et arverige, går dermed ikke så meget på selve arveligheden, som de selv havde anerkendt i praksis, da kong Erik efterfulgte dronning Margrethe, og som var blevet fremført i 1421 og 1424, men derimod på det forhold, at de angiveligt ikke frit kunne bestemme, hvem der skulle arve riget.

Så vidt anklagepunkterne angående selve konstitutionen. Det er ikke for meget sagt, at rigsrådets anklager er stærkt forskruede. Fremstillingen af kong Eriks overtagelse efter dronning Margrethe mere end antyder, at problemerne forårsaget af Bugislavs designation går helt tilbage til denne tid. Dette står i skærende kontrast til det forhold, at Bugislav ved adskillige lejligheder optrådte som medbesegler i regeringsanliggender og efter alt at dømme havde været en ukontroversiel kandidat til at efterfølge kong Erik, indtil det begyndte at gå galt i Slesvig.[43] Anklagen for at ville skille rigerne fra hinanden for dermed at lette Bugislav vejen til tronen, var åbenlyst absurd. Anklagen for at ville gøre riget til et arverige står som sagt også i kontrast til det forhold, at rigsråderne selv havde accepteret arveligheden i kong Eriks tilfælde – en arvelighed, som i øvrigt havde medført en gnidningsfri overgang til gavn og glæde for rigerne, som ikke dermed blev belastet med en udmattende magtkamp – oven i købet havde man i 1421 og 1424 fremført kong Eriks arvelighed til sine riger, om end denne ikke grundedes i fødslen, men i de testamentariske bestemmelser i unionsbrevet 1397: Ved adskillige lejligheder havde kong Erik kunnet anføre Slesvig som sin mødrene arv, hvilket var uløseligt forbundet med synet på Danmarks rige som hans arv.

Hvad angår den anden kategori af anklager, der tog udgangspunkt i den umiddelbare kaotiske situation, havde rigsråderne ikke i samme grad behov for at fordreje fremstillingen; at kong Erik vitterligt havde optrådt uansvarligt og skadeligt, kan der ikke være tvivl om. Hele anklageskriftet indledes således med at anføre kongens fravær til trods for, at rådet ofte havde bedt ham genindtræde i sine kongelige pligter, tage vare på sin kongelige stat og sine riger og føre et levned, der var en konge værdigt. Dette havde han ikke gjort *in mennighen jaren*, hvilket selvfølgelig ikke er videre specifikt, men det kan konstateres, at kong Erik ikke havde varetaget sin kongegerning siden freden i Vordingborg. Dvs. på tidspunktet for anklageskriftets affattelse havde han i næsten fire år været fraværende fra sine riger, over for hvilke hans hovedaktivitet havde bestået i at sabotere enhver form for politisk løsning på det kaos, der havde indfundet sig i kølvandet på nederlaget i Slesvig. En af de mange uheldige konsekvenser ved kongens fravær var, at et bondeoprør havde rejst sig. Herudover blev kongen anklaget for at have udført rigets skat med sig til Gotland fra Kalundborg, for ikke at have overholdt forliget fra Kalmar 1. september 1436 og

43 Christensen 1952 p. 50-51.

for at have sejlet til Preussen uden rådernes vidende.[44]

Den tredje kategori, topos-anklagerne, er som den første kategori heller ikke uden et temmelig selvmodsigende præg: Bl.a. anklages kongen for at have gjort sig til dommer over prælater og munke og smidt dem i fængsel. Her hentydes vel til dommen over biskop Jens Gereksen i 1419, dommen, der jo netop var afsagt sammen med ærkebiskoppen og 5 øvrige biskopper som følge af svensk utilfredshed med biskoppen. Men anklagen for anslag mod kirken var naturligvis for god til at udelade, hvorfor man ikke følte sig alt for bundet af selve sagens sammenhæng. Temaet uretmæssig fængsling af folk blev udvidet til at gælde riddere, købmænd og borgere, hvis fængsling angiveligt havde fundet sted imod rigsrådets vilje. Dette lader sig naturligvis umuligt efterprøve, men anklagen passer ikke umiddelbart godt sammen med det forhold, at rigsrådets inddragelse i retsplejen synes at være vokset under kong Erik.[45] Kong Erik blev anklaget for at have slået dårlig mønt, hvilket var et faktum; men anklagen er tæt på at være intetsigende i betragtning af, hvor udbredt et fænomen dårlig mønt var hele middelalderen igennem. Hvis nu kong Erik havde haft succes i Slesvig, ville rigsråderne næppe have bekymret sig yderligere om den dårlige mønt. Kongen anklages videre for at have indført et hårdt fogedvælde uden rigsrådets godkendelse, hvilket jo ligner svenskernes anklager til forveksling. Ironien heri er, at det førnævnte bondeoprør efter alt at dømme rejste sig imod rigsrådsstyret snarere end imod kong Erik.[46] Det hedder sig, at fyrster og herrer, ikke mindst den romerske konge, skulle have bebrejdet kong Erik fogedvældet, hvilket imidlertid må betegnes som fri fantasi. De sidste anklager går på kongens levned og på det ubestridelige faktum, at der ikke havde været afholdt danehof i Nyborg i lang tid. Med hensyn til det første er det måske ikke så uvæsentligt, som man i det 21. århundrede er tilbøjelig til at tro, at kongen rent faktisk optrådte kongeligt i sædelig henseende. Men netop derfor kan man tale om en topos, der passende kunne tilføjes alt det andet, der var galt. Anklagen går på, at kong Erik havde nægtet at gifte sig med en fyrstinde, hvilket ville være Gud til pris og rigerne til ære og bestående. Rigtigt var det, at dronning Philippa var afgået ved døden i 1430, og man kan selvfølgelig ikke udelukke, at kongen var blevet rådet til at gifte sig igen; imidlertid fremstiller anklagen kong Erik, som om han aldrig havde været gift og altid havde ført et usømmeligt levned, *den riken to groten hon unde smaheit unde to vorderfliken schaden.* Med hensyn til anklagen for ikke at have afholdt danehof i Nyborg kan man bestemt ikke sige, at det var første gang en konge havde undladt dette. Og atter virker punktet mere som et vedhæng, man belejligt nok kunne anføre for på kvantitativ vis at forstærke billedet af kong Eriks skyld.[47]

44 Hude 1897 nr. 4 §§ 1, 7, 10-11, 13
45 Lerdam 2001 p. 159 ff.
46 Erslev 1901 p. 398; Würtz Sørensen 1983 p. 51.
47 Hude 1897 nr. 4 §§ 6, 14-19.

Analysen af anklageskriftet passer indtil videre med det rigtige forhold, som Aksel E. Christensen fremfører, at selve det ”forfatningsmæssige program, som det danske rigsraad repræsenterede ved kongens afsættelse, var af meget ny dato”. De danske rigsråders program havde imidlertid ikke sit udspring i ”det dramatiske unionsmøde i Kalmar ved midsommer 1436”, som Christensen skriver, men derimod i den praksis, de havde indført med freden i Vordingborg foranlediget af nederlaget i Slesvig.[48] Det ændrer ikke ved, at anklageskriftet fra 6. juli 1439 og i øvrigt de andre akter vedrørende afsættelsen af kong Erik umådelig dårligt kan tages til indtægt for en konstitution, der har været trådt under fode i hele kong Eriks regeringsperiode, selv om dette er rigsrådets påstand. Det er Aksel E. Christensens uvisnelige fortjeneste at have påpeget dette forhold.[49]

Et anklagepunkt falder imidlertid uden for analysen, nemlig klagepunktet vedrørende den ulyksalige krig imod holstenerne og deres hanseatiske allierede, som Christensen nævner, men ikke gør noget yderligere ud af.[50] At anklagen for at have ført den ulyksalige krig ikke kan kaldes en tom topos, er indlysende. I forhold til de øvrige anklagers direkte forkerte påstande om, at de brud på konstitutionen, der foranledigede anklagerne, har karakteriseret hele kong Eriks regeringsperiode, udmærker anklagen vedr. krigen mod holstenerne og deres hanseatiske allierede sig ved at være den eneste, hvor fremstillingen er så konkret og ligefrem, at den faktisk passer nogenlunde med, hvad vi kan konstatere om det historiske forløb.

Hovedforskellen imellem de anklager, der lader sig indpasse i ovennævnte kategorier, og anklagepunktet for at have ført den katastrofale krig imod holstenerne og deres hanseatiske allierede ligger i, at sidstnævnte står i et årsagsforhold til alle de førstnævnte. Årsagsforholdet imellem krigen og konsekvenserne heraf ekspliciteres af anklagepunktets egen ordlyd:

”Fremdeles har han i mange år holdt riget i svær krig og strid med holstenerherrerne og også med stæderne; han modtog ofte ærlig og bestandig fred, som han dog ikke ville antage, og hvortil han heller ikke ville høre vores råd, hvorfor riget er kommet i stor, fordærvelig skade og derfor er slotte, byer lande og folk gået tabt, og det almindelige ridderskab og rigets indbyggere er blevet stærkt forarmet, og ingen, der for hans skyld har lidt skade i krigen, har fået kompensation herfor”.[51]

48 Christensen 1952 p. 51.
49 Cf. Hørby 1979 p. 177.
50 Hude 1897 nr. 4 § 2; Christensen 1952 p. 46-47. Erslev 1901 nævner ikke dette klagepunkt i sin gennemgang p. 400-401, om end det anføres p. 423.
51 Hude 1897 nr. 4 § 2: *Item heft he de ryke in mennighen jaren in swareme kryghe unde orlige geholden myt den Holsten heren unde ok myt den steden, dat he vakene unde erlike bescheden sone kreghen hadde, dat he doch nicht annamen wolde unde unsen rad dar nicht to horen wolde, dar van dat ryke in groten vorderfliken schaden gekommen is unde heft dar umme slote, stede, lande unde lude vorlorn, unde de mene ridderschop unde des rykes inwonre sint dar umme sere vorarmet; unde we schaden nam umme sinen willen in deme kryghe, den let he dar mede besitten.*

Denne beskrivelse passer særdeles godt med, hvad vi kender til krigen mod holstenerne og deres hanseatiske allierede. Fremstillingen af, at kongen ofte havde modtaget fred i den anledning, kan vel være overdrevet, men tager man de mange brud på våbenhviler i betragtning, der indtil det af hertug Rumpold foranstaltede *compromissum* havde fundet sted, synes billedet ikke ligefrem fortegnet, heller ikke selv om krigshandlingerne indtil det pågældende tidspunkt kun havde fundet sted over for holstenerne. Ser man på tiden efter våbenhvilen i Horsens, må man herom sige, som ovenfor vist, at kong Erik gjorde alt, hvad han kunne, for at sabotere den. Så sent som under forhandlingerne i Vordingborg sommeren 1434 havde kongen været ubøjelig, og hvad angår selve Vordingborg-freden et år efter, havde kongen slet og ret nægtet at besegle den og var i stedet flygtet til Gotland. Det er i den forbindelse sigende, at råderne anfører det forhold, at kongen ikke ville modtage fred og høre på deres råd, som den direkte årsag til, at riget har lidt stor skade. Dette passer nærmest bogstaveligt til situationen omkring Vordingborg-fredens indgåelse og det kaos, der indtraf derefter med kongens flugt. Herimod kan man selvfølgelig hævde, at anførelsen af de store skader vel blot er en generel omtale af krigens uheldige følger, hvilket sættes i relief af den umiddelbart påfølgende omtale af, at riget har mistet slotte, byer, lande og folk osv. Det ene behøver imidlertid ikke at udelukke det andet. Man kan således udmærket betragte tabet af lande, slotte, byer og folk som en specifik konsekvens af kong Eriks vægren sig ved at honorere Vordingborg-freden og samtlige de domme og aftaler, man fra dansk og svensk side havde foranstaltet med henblik på at stabilisere situationen, fordi det danske rigsråd herved var blevet tvunget ud i en situation, hvor de over for hertug Adolf, der naturligvis ikke undlod at profitere af det politiske kaos, ikke havde andet valg end at udvide Vordingborg-freden med en traktat fire dage før anklagepunkternes nedskrivning, hvorved Haderslev og Ærø blev overdraget. Ved samme lejlighed lovede man hertugen en egentlig forlening af hele Slesvig hertugdømme, når en ny konge var antaget.[52] At kong Erik selv betragtede sammenhængen således, at rigsrådet anklagede ham for at have bragt dem i en situation, hvor de så sig nødsaget til at afstå Haderslev og Ærø til hertug Adolf, fremgår af hans svar 25. juli 1439, hvori han skriver *nu to deme dat Hadersleue ys van deme ryke komen umme unse affwesinge unde vorsumelsse willen, dar segge wy zo tho* … etc.[53] Ganske vist nævnes Ærø ikke, men at han med omtalen af Haderslev utvivlsomt må have haft den imellem Danmarks rigsråd og hertug Adolf indgåede traktat i tankerne, fremgår af, at han lidt senere med stor sarkasme imødegår beskyldningen for at have indført fremmed herredømme i Danmarks rige med bemærkningen *doch leuen vrundes, dede hebben wech gedegedinget unde van der kronen gebracht Hadersleue, Erre,*

52 Jahn 1835 p. 509 nr. 14.
53 Hude 1897 nr. 6 § 4.

Flensborgh, Tunder, Stubbe, Swauestede unde alle Sundrejutland to der heren hende, de dat nu in der were hebben, den hefft vele groter lust gewesen to vromeden heren wenne uns.[54]

Der er ikke grund til at betvivle, at alle de af rigsrådet anførte anklager, hver enkelt for sig og i deres helhed, af rigsrådet selv blev betragtet som fuldgyldige og retfærdige motiver, og, skal det for en ordens skyld siges, der er heller ikke grund til at tro, at de kunne have handlet anderledes, end de gjorde. Man må blot ikke begå den kildekritiske synd at forveksle rigsrådets angivelse af alle motiver med det, der havde forårsaget, at de overhovedet var blevet nødt til at opsige kongen. Hvad det sidste angår, er krigen om Slesvig helt afgørende, hvilket eksplicit kommer til udtryk i anklagepunktet vedr. krigen mod holstenere og deres hanseatiske allierede. Det kan også siges på en anden måde: Rigsrådets opposition var ikke udtryk for en latent utilfredshed med kongen, en utilfredshed, som havde levet i indre eksil siden 1397, og som ved kongens svækkelse med nederlaget i Slesvig endelig kunne folde sig ud; tværtimod var det kongens svækkelse med nederlaget i Slesvig, der skabte oppositionen. Man må derfor hævde, at hovedårsagen til, at det danske rigsråd afsatte kong Erik, lå i krigen imod og nederlaget i Slesvig. Dermed er opsigelsen af kong Erik at betragte som en direkte konsekvens af krigen om Slesvig. Opsigelsen kan dermed ikke betragtes som en dansk overtagelse af svenske synspunkter, hvorefter det danske rigsråd svigtede kongen, hvad der uvægerligt måtte føre til hans afsættelse; sammenhængen er derimod, at der var en fælles årsag, den ulyksalige krig om Slesvig, til det svenske rigsråds og det danske rigsråds opsigelser af kong Erik. Det danske rigsråds opsigelse af kong Erik har således propagandistiske påstande om kong Eriks brud på konstitutionen samt et realplan vedrørende krigen om Slesvig til fælles med cirkulæreskrivelserne 1434. At der er fem års mellemrum imellem de to skrivelser, ændrer ikke ved den fælles årsag, nemlig nederlaget i Slesvig. Og i begge tilfælde var det nederlaget i Slesvig, der var årsag til oppositonen, snarere end det var oppositionen, der var årsag til til nederlaget i Slesvig.

10.6. Det danske rigsråds stilling før og efter Vordingborg-freden

Med opsigelsen af kong Erik havde det danske rigsråd befæstet sin magtstilling, en magtstilling som rigsrådet første gang insisterede på over for kong Erik ved Vordingborg-freden. Således er der stor forskel på rigsrådets stilling før og efter denne, hvilket skal illustreres i det følgende. Dette forekommer så meget des mere påkrævet, som en tradition inden for dansk historiografi hævder, at rigsrådet besad en magtfuld stilling i hvert fald fra og med kong Eriks regeringsperiode, hvorfor det fra da af kunne betragtes som ligeværdigt med kongen, hvilket i øvrigt forklarer, hvorfor det havde styrke til at afsætte ham. Traditionen begynder hos Olesen, der skriver, at det danske rigsråd i anden

54 Hude 1897 nr. 6 § 5 (p. 29).

halvdel af Erik af Pommerns regeringstid var blevet en jævnbyrdig modpol til kongemagten med udgangspunkt i det forhold, at ”unionskrisen efterhånden afslørede parternes indbyrdes forskellige holdning og fremgangsmåde til sikring af egne interesser”, hvilket skulle have givet anledning til en stadigt stigende modstand.[55] Erik Ulsig tilslutter sig halvvejs dette billede, i og med han sammenligner omtalen af rigsrådets kompetencer fra Christian 1.s håndfæstning 1448 med kong Eriks regeringsperiode og når frem til, at håndfæstningens detaljerede kompetencekatalog passer ”fortræffeligt” med situationen under kong Erik.[56] Hertil slutter Geer Madsen sig, idet han skriver, at nyere forskning har betonet rigsrådets reelle magt under Erik af Pommern.[57] Sammenligningen imellem Christian 1.s håndfæstning og regeringspraksis under kong Erik bliver atter taget op af Olesen, der skriver: ”Comparing the stipulations of the Coronation Charter from 1448 with the governmental system of king Eric the conclusion can be drawn, that practice during the reign of Eric of Pomerania was in accordance with the stipulations. The Crown's 'important commissions' were carried out with the Privy Council's will and consent, the minor cases were treated after the advice of the Council, while routine cases such as granting privileges normally did not concern the Privy Council”.[58]

Når der i det følgende skal argumenteres for, at den just anførte udredning af forholdet imellem kong Erik og rigsrådet umuligt kan være rigtig, skal det indledningsvis siges, at det ikke er intentionen hermed at give et billede af et fuldkomment undertrykt og handlingslammet rigsråd. Kong Erik har haft rigeligt brug for sine rigsråder i administrationen af sine riger, og de har for deres vedkommende støttet kongen i dennes politiske ambitioner ud fra en kalkule af, hvad der tjente rigets, rigernes og deres egne interesser bedst. Det ændrer ikke ved, at kong Erik havde det store ord at skulle have sagt, indtil det gik galt i Slesvig, og at man ikke kan tale om rigsrådet som et fast kollegium med veldefinerede og modererende magtbeføjelser over for kongen før freden i Vordingborg.

10.6.1. Krig og fred som indikator for magtforholdet

Krigen om Slesvig er den væsentligste konkrete indikator for magtforholdet imellem konge og råd. Spørgsmålet om krig og fred har til alle tider været det vigtigste for en hver konge. Ulsig skriver, at vi ikke kender til krigserklæringer fra Erik af Pommerns side, hvorfor vi, hvad dette angår, ikke kan bedømme magtforholdet imellem konge og rigsråd.[59] Det er imidlertid forkert, at vi ikke har krigserklæringer fra kong Erik: En erklæring er overleveret direkte og to indirekte. Den første

55 Olesen1980 p. 5-6, Ulsig, Geer Madsen, Olsesen 1995.
56 Ulsig 1981 p. 85-89.
57 Geer Madsen 1989 p. 2.
58 Olesen 1995 p. 59.
59 Ulsig 1981 p. 87.

indirekte erklæring er nævnt i 1410, dvs. hertuginde Elisabeths krigserklæring over for kong Erik, på hvis bagside står *Littera diffidencie ex parte ducisse Sleswicensis et filiorum eius, postquam rex misit litteras diffidencie*.[60] Den anden indirekte erklæring er nævnt i 1415, nemlig kong Eriks krigserklæring imod oprørsrådet i Lübeck.[61] Der er ikke spor af rådgivning eller for den sags skyld indblanding fra rigsrådets side i disse to erklæringer. Den direkte overleverede erklæring er naturligvis det i 1416 udstedte fejdebrev, hvormed kong Erik erklærede holstenerne i skikkelse af grev Heinrich krig: Den 8. september 1416 opsagde kong Erik freden, hvilket med al sandsynlighed hentydede til Kolding-forliget, over for grev Heinrich af Holsten, dvs. hertuginde Elisabeths svoger, der netop havde optrådt som formynder for sin svigerinde ved Kolding-forliget. Formentlig ved samme lejlighed sendte kong Erik sit fejdebrev til samme greve på grevens egen og hans brodersønners vegne.[62] Fejdebrevet er en god illustration af hele regeringssystemet under kong Erik, som havde få begrænsninger på udøvelsen af sin magt. Det er således betegnende, at vi ikke hører noget om rigsrådet eller rigets bedste mænd i forbindelse med fejdebrevet, men at det er udformet som en personlig krigserklæring over for Heinrich. Dette forhold sættes i relief ved sammenligning med Olufs håndfæstning fra 1376, dvs. et tidspunkt, hvor kongemagten var helt anderledes begrænset i sin udfoldelse. Heri hedder det *item ut guerras contra aliqum rex inchoare non debeat nisi cum consilio et consensu prelatorum ac regni pociorum.*[63] Der er i modsætning hertil absolut intet spor af rigets fremtrædende råder og/eller prælater hverken i opsigelsen eller i kong Eriks krigserklæring. Erklæringen er vel næsten så uofficiel, som man kan tænke sig, udstedt på papir og kun beseglet med et påtrykt segl på bagsiden. Det er som om krigen er et rent privat anliggende for kongen. Dette kan man kontrastere til to skrivelser fra hhv. 16. marts 1419 og 28. november 1420, der begge tager sigte på forsvaret af Flensborg. Begge skrivelser er rettet til menighed og råd i Aarhus. I den første pålægges de at sende tre mand til befæstningsarbejderne ved Flensborg i 6 uger; i den anden meddeles, at 10 af de 20 bevæbnede mænd, Aarhus havde bidraget med, ville blive sendt hjem. I begge breve har kongen taget sin beslutning sammen med rigsrådet/sine råder.[64] Dette synes selvfølgelig i første omgang at stå i skarp kontrast til krigserklæringerne. Men spørgsmålet er, hvor relevant denne kontrast er. Det forhold, at rigsrådet omtales i de to breve, betyder ikke nødvendigvis, at brevene er blevet til på rigsrådets foranledning. Det er snarere udtryk for fuld enighed imellem kongen og hans råd, som han mere eller mindre tilfældigt har haft ved sin side, og som han som noget naturligt har rådslået sig med; blot fordi rigsrådet omtales, betyder det

60 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14100614002>.
61 HR I:6 nr. 227 p. 162.
62 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14160908001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14160908002>.
63 Rigslovgivning I nr. 31 § 12.
64 DF I nr. 72 (*Witer, at wi hawe thet nw owerweyghet met wort righes rath vm berghet hos Flensborgh* etc.) og 73 (*Witer …. nw swo æns worthen …. met wort radh, atj scule* etc.).

jo ikke, at det havde modereret kongens beslutning.

På samme måde i efteråret 1425, hvor Sten Basse og Erik Krummedige, begge rigsråder[65], var sendt til Lübeck utvivlsomt med det formål at lægge pres på de vendiske stæder for at udvirke hjælp til kong Erik i krigen mod holstenerne i overensstemmelse med traktaten 15. juni 1423, men som vendte hjem med endnu et hanseatisk forslag om mægling. Med deres fremtrædende position er det næppe for meget at gå ud fra, at Erik Krummedige og Sten Basse repræsenterede deres rådskollegers holdning, som således ikke var så krigsbegejstret, som man ellers kunne få indtryk af i beretningen fra Den tyske Ordens gesandt ved mødet i København sommeren 1425. Sten Basses og Erik Krummediges indgåelse af traktaten 10. september 1425 med de vendiske stæder, ifølge hvilken man blev enige om yderligere mægling med henblik på at bilægge konflikten imellem Danmark og Holsten, gik direkte imod kong Eriks politik. Og det er da således også betegnende, at al vilje til fred eller mægling blev fejet til side af kongen under de efterfølgende begivenheder. Kongen fik så sandelig sin krig, og rigsråderne kunne ikke gøre andet end at støtte ham heri. Det er først ved forhandlingerne i efteråret 1434 i Haderslev, vi ser tegn på, at rigsrådernes fredsvilje får overhånd.

10.6.2. Storpolitiske ærinder og kongens stat

Under kong Erik er der ikke nogen entydig betegnelse for det kollegium af prælater og adelige, der rådgav ham i regeringsanliggender. Dette skyldtes nok så meget, at selve dette kollegiums sammensætning ikke fulgte en fast praksis, og at sammensætningen kunne variere fra sag til sag. Således betegnes kollegiet *righens radh, myn herres rad, consiliarii, rade oc men, radh,* osv. Ulsig skriver med rette, at man ikke med Aksel E. Christensen kan tillægge det nogen politisk signifikans, hvorvidt rådet betegnes som kongens råd eller rigets råd.[66] Mht. opsigelsesbrevene 1439, hvori rådet angives som hhv. *des rikes to Dennemarken vulmechtigen rade, des rykes van Dennemarken redere* og *des rykes rad van Dennemarken,* er det fuldkommen rigtigt, at råderne jo dårligt kunne kalde sig kongens råder, eftersom de selv havde afsat ham. Mht. perioden under Christoffer af Bayern har Ulsig ret i, at den terminologiske varians fortsætter. ”Konklusion: Terminologien kan ikke bruges til at bevise nogen forfatningsmæssig ændring i rådets stilling fra Eriks til Christoffers tid, ja ikke engang til at demonstere øget politisk styrke for rådet”.[67] Atter må man give Ulsig ret; dette skal blot ikke føre til den forkerte slutning, at så var der ikke nogen forfatningsmæssig ændring i rådets stilling fra Eriks til Christoffers tid. Når terminologien ikke har udviklet sig signifikant, er der selvfølgelig grænser for, hvor meget man kan slutte ud fra den.

65 Cf. Lerdam 1996 p. 152-53.
66 Ulsig 1981 p. 84.
67 Ulsig 1981 p. 85.

Ulsig synes ikke desto mindre at tage afsæt i den manglende terminologiske udvikling i en argumentation for, at rådets stilling var mere eller mindre den samme under kong Erik og kong Christoffer. Som redskab i sin argumentation introducerer han som sagt Christian 1.s håndfæstning fra 1448. Heri er ganske rigtigt opført paragraffer, der regulerer forholdet konge-rigsråd. Ulsig skriver, at der skelnes skarpt i håndfæstningen mellem samtykke af hele rådet (krig og landskat, §§ 5 og 10), samtykke af mestedelen af rådet (mærkelige, dvs. vigtige, ærinder vedrørende kronen, § 6a) og så bare et uspecificeret råd ved pantsættelse af kronens ejendom, kongens gård og stat og forlening af slotte (§§ 6b og 8-9).[68] Ulsig spørger derpå, om disse bestemmelser er en innovation eller udtryk for en praksis af gammel dato.

Ulsigs opdeling af paragrafferne er hierarkisk, således at de vigtigste spørgsmål vedrører krig og skatteudskrivning. Vi har set, at med hensyn til krigen om Slesvig er denne i særlig grad udtryk for kong Eriks magtbud over for rigsrådet, hvorfor man allerede her må sige, at Christian 1.s håndfæstning står i lodret modsætning hertil. Med hensyn til skatteudskrivningen anfører Ulsig forordningen 1396, hvorefter en kraftig finansiel hjælp blev bevilget efter aftale imellem dronning Margrethe og kong Eriks råd og mænd. Hertil anføres et norsk brev fra 1430, hvori brevmodtageren tilstedes frihed for sit gods for al kongelig afgift, ”undtagen hvad hjælp som vi skulle have af rigerne efter menige rigens råds tilladelse”. At formuleringen ligger tæt på håndfæstningens formulering, kan være meget udmærket, men spørgsmålet er, hvor meget dette siger om rigsrådets indflydelse på skatteopkrævningen under Erik af Pommern. Som modeksempler til brevet fra 1430 kan anføres de 6 frelsebreve fra Flensborg 1. september 1416, hvorved de 6 adressater fritages for skat af deres gods uden undtagelser og uden omtale af nogen form for rigsråd.[69] Man kan selvfølgelig ikke udelukke, at kong Erik har rådført sig med sine råder i skattespørgsmål, men en slutning fra Christian 1.s håndfæstning til praksis under kong Erik forekommer yderst usikker.

Som eksempler på rigsrådets omtale på mærkelige ærinder kronen vedrørende nævner Ulsig: hertug Vartislavs løfte til dronning Margrethe og rigens råd af Danmark om at betale 400 mark 1410; pantsættelsen ligeledes fra 1410 af Nordborg til kong Erik, i tilfælde af hvis død overdragelsen skal ske til rigsrådet; traktaten med Polen 1419; kong Eriks brev om dronning Philippas livgeding med ”vore rigers råd, samtykke og fuldbyrd” 1420; traktaten af 15. juni 1423; Vordingborg-freden 1435 og kong Christoffer af Bayerns forlening til hertug Adolf 1440, som skal beskrives nærmere nedenfor.[70]

Hvad de to sidstnævnte angår, kan det ikke undre, at rigsrådernes tilstedværelse heri er understreget. For Vordingborg-fredens vedkommende er det blevet vist, at denne først og fremmest

68 Ulsig 1981 p. 87.
69 GD II:1 p. 157 ff.
70 Ulsig 1981 p. 88-89.

er rigsrådernes traktat. Christoffer af Bayerns forlening til hertug Adolf af hele hertugdømmet Slesvig var en direkte konsekvens af den politiske nødvendighed, rigsrådet opererede inden for i forbindelse med afsættelsen af kong Erik. For de øvrige eksemplers vedkommende er det uomtvisteligt, at de repræsenterer vigtige statsakter, der er blevet handlet under rigsrådets tilstedeværelse. Der gør sig dog det interessante forhold gældende for Philippas livgedings vedkommende, at ingen af de omtalte råder lader sig identificere som svenske rigsråder til trods for, at det nye livgeding var koncentreret i Sverige.[71] Som endnu et eksempel på mærkelige ærinder kronen vedrørende kunne man tilføje Kolding-forliget 24. marts 1411 med dets eksplicitte omtale af *des vorbenomeden koning Erikes rad vnde man.* Sagen er blot, at man kan anføre lige så mange eksempler på vigtige statsakter, der er blevet nedfældet, uden vi hører noget om rigens råd af Danmark, rigsrådet eller rigsråderne i den anledning.

Som det første eksempel skal nævnes Nyborg-dommen, hvor Danmarks riges ærkebiskop og biskopper er opregnet sammen med hertugerne Bugislav af Pommern, Johann af Sachsen, Ulrich af Mecklenburg og Vartislav af Stettin som det kompetente forum, for hvilket kong Erik og hertug Heinrich af Lüneburg fremlagde deres gensidige anklager. Ingen omtale af kongens eller rigens råd finder sted i denne forbindelse. Dommen fældes af biskop Peder af Roskilde, uden man hører om øvrige involverede. Yderligere eksempler er november-våbenhvilen 1417, som i den grad må siges at kunne passes ind i kategorien krig og fred; ikke desto mindre findes ingen omtale af rigsrådet heri. De store landstingserklæringer fra 1421 om Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige og landstingserklæringerne fra 1423 om kong Valdemar 3.s manglende kongeværdighed kunne jo af gode grunde ikke omtale rigsrådet, da den kompetente forsamling nødvendigvis måtte være landstingshørerne. Men bortset fra, at der var en vis fællesmængde imellem landstingsforsamlingerne og rigsrådet, er netop landstingsvidnerne sigende for den situation, at kong Erik ikke var (eller følte sig) forfatningsmæssigt og institutionelt forpligtet til at benytte et velafgrænset og veldefineret rigsråd i storpolitiske anliggender. Kong Eriks løfte om at overholde hertug Heinrich Rumpolds eller kong Sigismunds dom garanteres af en hel række navngivne dignitarer, uden at disse karakteriseres som råder eller råd; i den højtyske version af samme løfte, som dannede grundlag for fremstillingen i selve Ofen-dommen, er kun kong Erik nævnt.[72] Atter må man sige, at der er tale om storpolitiske og særdeles ”mærkelige” forhold, i forbindelse med hvilke omtale af rigsrådet er udeladt. Endvidere skal nævnes de 3 vidisser, der på dronning Philippas og dermed kong Eriks foranledning blev udstedt november 1426, af Heinrich Rumpolds

71 SD (Silfverstolpe) 3 nr. 2793-4. Råderne var biskop Bo af Aarhus, Anders Jakobsen Lunge, Erik Krummedige, Jens Grim, Ivan Bryske, Benedikt Pogwisch, Åge Laksmand, Anders Nielsen, Jacob Brymle, Erik Eriksen, Joachim Schepelitz, Torben Jensen, Gås (?) og Peder Okse. Cf. Gillingstam 2007, DGS 733 og AS.

72 ST III nr. 454a p. 59 og 61.

compromissum 1. januar 1423, traktaten 15. juni 1423 og Ofen-dommen 28. juni 1424. De to første blev udstedt i Kalundborg, den sidste i København. Til stede i Kalundborg var Jens Pedersen, kannik i Lund og Roskilde, provst Thomas i Strängnäs, Torben Jensen, foged på Kalundborg slot, ridderne Otto Meinerstorp, Conrad Massow, Kalundborg-borgeren Jakob Glasshagen; til stede i København var Arnold Clements, førnævnte provst Thomas, dekan i Linköping, dekanen Lars i Aarhus og ridderne Ove Akselsen fra Lunds stift, Mathias Kottelberg fra Slesvig stift. Alle tre vidisser er udfærdiget af notaren Johann Kynding.[73] Ingen af disse er højadelige eller kendt som rigsråder, og deres tilstedeværelse ved regeringsforretninger af så vægtig karakter må skyldes deres position som betroede kongetjenere.

Som det sidste eksempel skal den såkaldte Kalundborg-vidisse af 11. september 1425 nævnes, hvorved unionsbrevet af 1397 blev vidimeret.[74] Det er som sagt næppe en tilfældighed, at hele forfatningen for Eriks regimente blev fastsat og genformuleret på et tidspunkt, hvor Erik stod på højden af sin magt og stod for at skulle realisere sit absolut mest ambitiøse projekt, erobringen af Slesvig, og vidissen må derfor siges at være indbegrebet af et "mærkeligt" politisk anliggende.[75] Vidissen blev til på kong Eriks foranledning, idet kanniken i Oslo, Toke Nielsen, havde anmodet biskop Jens Andersen (Lodehat) i Roskilde om at transsumere og vidimere unionsbrevet. Dette gennemførte biskoppen i nærvær af en notar og 6 vidner. Efter gengivelsen af originalteksten angives disse, som ud over biskop Jens selv var biskop Jens af Oslo, grev Vitslav af Eberstein, ridderne Torben Jensen, Otto Meinerstorp, Conrad Massow og Timme Bolzendal. Alle satte deres segl under vidissen. Notar var den kejserligt autoriserede Heinrich Romer.

Tre af personerne, Torben Jensen, Otto Meinerstorp og Conrad Massow, skulle komme til at gå igen i vidisserne fra november 1426, som man kan se. Man må betragte som sikkert, at personkredsen bag Kalundborg-vidissen var mere eller mindre håndplukket af kong Erik. Biskop Jens Andersen (Lodehat) af Roskilde var på dette tidspunkt en af kongens fortroligste medarbejdere.[76] Biskoppen havde ikke just kæmpet som en løve, da han blev konfronteret med kong Eriks adkomstkrav til København, muligvis til fortrydelse for domkapitlet i Roskilde, hvis interesser biskop Jens ellers kunne tage sig ud som en naturlig beskytter af.[77] Biskoppens onkel, Peder Jensen (Lodehat), havde afsagt og beseglet Nyborg-dommen, og selv optrådte biskop Jens som det tredje af de danske vidner, hvis udsagn blev fremlagt i Ofen. Biskop Jens af Oslo kender vi bl.a. fra venskabstraktaten imellem Norge og Skotland, som han forhandlede i Bergen 29. juli 1426.[78] Grev

73 Rep. nr. 6278-80.
74 Rigslovgivning II nr. 5 p. 64. Cf. kpt. 7.2.
75 Vurderingen af Kalundborg-vidissen hviler på Hedemann 2011 p. 60-63.
76 Bruun mente imidlertid ikke, at dette altid havde været tilfældet, hvilket synspunkt hermed skal gentages. Og det skal gentages, at Bruuns udlægning forekommer ganske usandsynlig, cf. kpt. 4.2.1.
77 Knudsen 2013 p. 8.
78 *Diplomatarium Norvegicum* VIII nr. 276 p. 307.

Vitslav var måske allerede på tidspunktet for Kalundborg-vidissens udstedelse høvedsmand på Stegehus; senere klagede det danske rigsråd i hvert fald over dette, som nævnt ovenfor, hvilket omvendt må betyde, at Vitslav må have været en loyal og solid støtte for kong Erik. Torben Jensen må, som Bruun rigtigt skriver, have været født medlem af vidimeringsudvalget som slotshøvedsmand på Kalundborg slot. Otto Meinerstorp, Timme Bolzendal og Conrad Massow kan alle siges at være gode eksempler på den tyske indvandrede – eller hidkaldte – adel, som Erik kunne gøre så glimrende brug af i sit regime. Om noget går vidissen imod 1448-håndfæstningens ord, at kongen skulle holde og regere sin gård og stat efter rigens råds råd. Der er tale om håndplukkede hjælpere til gennemførelse af tidens vigtigste politiske projekt overhovedet, og man var så langt væk fra rigsrådets kontrol, som man overhovedet kunne komme.

Mønsteret bekræftes, når man tager i betragtning, at selve embedsstrukturen under Erik af Pommern synes at være præget af kongeloyalitet frem for rigsrådsloyalitet. Betegnelsen øverste kansler bruges i det 15. århundrede kun under Erik af Pommern. De gamle drost- og marsk-embeder er allerede før Erik af Pommerns tid gået ud af brug, om end marskembedet genoplives kort i 1443.[79] Embederne nævnes imidlertid i unionsudkastet fra 1436, hvor pointen næppe så meget er genoprettelsen af disse, som at hvert riges råd skal have indflydelse på embedsbesættelserne. Nævnes skal også biskop Christian af Ösels mission til kurien 1424-25.[80] Det er helt entydigt, at biskoppen er udsendt af kongen uden nogen videre indblanding fra rigsrådets side. Et andet markant træk ved kong Eriks stat er hans store forkærlighed for notarer og notarialvidner. At Erik af Pommern har anset notarialvidner som et vigtigt instrument i sin stat, understreges af det forhold, at kong Sigismund 14. marts 1425 havde overdraget ham retten til at udnævne notarer og tabellioner.[81] Det er sigende i den forbindelse, at selve Kalundborg-vidissens notar, Heinrich Romer, før havde nedskrevet et vigtigt politisk notarialvidne for kong Erik, nemlig det, der udgik fra Sjællands landsting 2. juli om Slesvigs tilhørsforhold til Danmark. Ved denne lejlighed havde i øvrigt også biskop Jens Andersen (Lodehat) været til stede som vidne.

Når det kommer til paragraffen i Christian 1.s håndfæstning vedrørende lenspolitikken, *item schule wy … ænghen slot forantworde vden efftер righens radhs rad*, skriver Ulsig, at ingen kan være i tvivl om, at vi her står over for en kontroversiel bestemmelse.[82] Han skriver videre, at der ikke kan være tvivl om, at kong Erik foretog sine forleninger temmelig suverænt. Dermed gør Ulsig for så vidt selv opmærksom på en voldsom diskontinuitet på et afgørende punkt imellem Christian 1.s håndfæstning og regeringspraksis under kong Erik, hvorved han har trukket tæppet delvis væk

79 Christensen 1903 p. 85-86; p. 679 ff.
80 Cf. Hedemann 2012 p. 16 ff.
81 Rep. III nr. 6183.
82 Ulsig 1981 p. 89.

under sin egen fremstilling af kontinuiteten imellem disse. Det tjener Ulsig til ære, at han ikke forsøger at bortforklare denne brist i sin egen argumentation, men derimod giver et billede af kong Eriks lensmænd som i overvejende grad kongetjenere i modsætning til situationen under Christoffer af Bayern, hvor lenene er kommet under rigsrådets kontrol. Lerdam supplerer overbevisende billedet. Han skriver med rette, at besættelsen af slotslenene under kong Erik gradvis faldt ud af rigsrådets kontrol.[83] Efter kong Eriks fald ændres situationen fuldstændigt, således at rigsrådet vandt kontrollen med lenene. Udviklingen er helt analog til udviklingen i Sverige, hvor lenene under kong Erik blev besat med høvedsmænd, der ikke havde tjent deres sporer som Sveriges riges råder.[84]

Med hensyn til kategorien "storpolitiske ærinder" er det endvidere relevant at se på rigsrådernes forhold til kong Erik i lyset af dennes ønske om i stort set alle henseender, men især i den slesvigske sag, at få sin ret stadfæstet ved dom. Da kong Erik i 1409 havde krævet en domfældelse ved rigsrådet om fredsbrud i forbindelse med sin insisteren på at være en fri konge kun underordnet Gud og paven, lader dette til at have fundet sted, for så vidt som rigsrådet trådte sammen og fældede den dom, at hertuginde Elisabeth skulle levere røvet gods tilbage.[85] Men hvad angik andre anklager, som kongen ønskede pådømt af rigsrådet, "turde" rigsrådet ikke afsige en sådan, medmindre, som det lidt ulogisk hedder, kongen anmodede om en sådan.[86] Rigsråderne ønskede et forlig, hvilket da også blev udfaldet. I betragtning af kong Eriks senere insisteren på domme frem for mægling og forlig, er det iøjnefaldende, at han i 1409 blev nødt til at acceptere rigsrådets mægling, som resulterede i forliget på Hindsgavl 21. september 1409, og som ikke kan have været helt tilfredsstillende for kong Erik. Kong Eriks politiske verdensbillede må i 1409 have været fuldt udvokset, og ligeledes må de midler, hvormed dette verdensbillede kunne realiseres, have stået ham klare. Man må derfor antage, at situationen var den, at rigsrådet i 1409 faktisk havde held til at imødegå kongens krav om at få en dom, hvilket næppe kan have behaget den rethaveriske konge. Men netop når man tager begivenhederne i 1409 i betragtning, bliver det så meget mere iøjnefaldende, i hvor høj grad kong Erik derefter blev i stand til at gennemtrumfe sin vilje, når det handlede om at opnå domfældelse til hans egen fordel. Det forhold, at Nyborg-dommen ikke fældes af rigsrådet på trods af, at Kolding-forliget fra 1411, som Nyborg-dommen selv anførte, netop specificerede 6 rigsråder som den danske parts voldgiftsdommere; det forhold, at Konstanz- og Ofen-dommene fældes af Sigismund; det forhold, at kong Eriks voldgiftsdommere i Fehmarnsund

83 Lerdam 1996 p. 45.
84 Lerdam 1996 p. 48 ff.
85 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14099999035>: *Tha berade greuen sigh och sworæthæ ath han wilde bliue hoos myn hærræs konings righens raadh. weth rættæ hwat the hanom fore fwnne aff rættæ .Tha fwnne the thet fore rætte at hærtiginnen wor nethærfældigh fore thæn ræt* … osv.
86 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14099999035>: … *forthy at the* (=rigsrådet) *sawe gernæ at the* (=kong Erik og grev Heinrich på hertuginde Elisabeths vegne) *forliktes sa at the thorfte æi sighæ hanom* (= dommen) *fram. vdæn myn hærræs nadhæ kallar pa tha wordhæ the at sighæ thæn ræt fram.*

1421 er tre nordtyske fyrster og ikke danske rigsråder; og ikke mindst det forhold, at kong Erik insisterer på stædernes dom i egen favør: Alt dette tegner et billede af, at rigsrådernes indflydelse blev trængt tilbage i forhold til den kompetence, der var forbundet med afsigelse af dom i den slesvigske sag. Skulle der være en og anden blandt råderne, der gik ind for forlig i den slesvigske sag, havde vedkommende i hvert fald ikke held til at virkeliggøre sit synspunkt.

Billedet er således diametralt modsat af det af Olesen i 1980 fremstillede. Hvis rigsrådet overhovedet har været i nærheden af at være en i magtmæssig henseende ligeværdig modpol til kong Erik, må det have været i begyndelsen, dvs. under samregeringen med dronning Margrethe, og ikke i slutningen af hans regeringstid. Der er ovenfor argumenteret for en ideologisk sammenhæng imellem politikken før og efter dronning Margrethes død, der bevirker, at man dårligt kan tale om brud eller diskontinuitet i overordnet forstand; nægtes kan det imidlertid ikke, at netop i forhold til råderne synes kong Erik at have taget et skridt længere i retning af autokratisk selvhævdelse. Det sættes i relief af en beretning fra 1. januar 1416. Ifølge denne havde biskop Peder foreslået, formodentlig i efteråret 1415, at Erik beskæftigede sig med generhvervelsen af Estland snarere end at føre krig mod Lübeck.[87] Med forbehold for, at beretningen er en skrøne, må man i betragtning af de krigslignende tilstande imellem Danmark og Lübeck netop i efteråret 1415 og foråret 1416[88] konstatere, at kong Erik absolut ikke rettede sig efter biskop Peder og eventuelt de kræfter blandt biskoppens rigsrådskolleger, der med ham ønskede politikken rettet mod Estland.

Det er på ingen måde tilrådeligt at tage Christian 1.s håndfæstning til indtægt for regeringspraksis under kong Erik. Man må nødvendigvis tale om en voldsom diskontinuitet i alle henseender. Der kan være visse ydre ligheder, men disse er netop kun ydre og siger intet om de bagved liggende realiteter. Der er en klar tendens til, at rigsrådets indflydelse under Erik af Pommern er trængt tilbage. Det skal understreges, at man heraf ikke kan slutte, at rigsrådet i egenskab af rigsråd nødvendigvis var utilfreds med ordningen. Det ville også være forkert at betegne rigsrådet som et viljeløst vedhæng, der til tider kunne fæstnes til kongens beslutninger. Rigsrådet besad kundskaber og forbindelser, som kongen havde brug for. Kongens fortrolige medhjælpere, kongetjenerne, kunne sagtens tillige være medlemmer af rigsrådet. Det gælder førnævnte Jens Andersen (Lodehat), Erik Krummedige, Sten Basse, Benedikt Pogwisch, den tapre Morten Jensen (Gyrsting) fra Flensborg. Alt tyder sådan set på et fortrinligt samarbejde imellem rigsråd, kongetjenere og konge, et samarbejde, der har hvilet på en vis fællesmængde imellem de to førstnævnte. Naturligvis har der været uoverensstemmelser, der skulle udredes, men grundlæggende kan der ikke have været

87 Livl. UB 5 nr. 2047.
88 Hedemann 2010 p. 143-44.

uenighed om selve konstitutionen, dvs. selve den ekspansive kongemagt. Indtil det begyndte at gå galt i Slesvig, vel at mærke. Det, der kendetegner systemskiftet ved freden i Vordingborg, er således ikke, at rigsrådet bevidstgøres om en status som rigsråd, men at rigsrådet i modsætning til tidligere ikke længere opfatter den ekspansive kongemagt som et legitimt regeringsgrundlag. Bevidstgørelsen var således ikke en terminologisk afklaring af rigsrådet som rigsråd – i dette har Ulsig ret – men derimod en afklaring af, at man som rigsråd kunne gå imod kongen.

Sammenfatning

Fremmedgørelsen imellem det danske rigsråd og kong Erik uddybes og fortsættes i tiden umiddelbart efter Vordingborg-fredens indgåelse. Kong Erik omgiver sig ikke længere med danske rigsråder, og på intet tidspunkt kan man tale om, at det danske rigsråd som kollegium arbejder for hans sag. Ved forliget i Stockholm 14. oktober 1435 og ved den 4 dage efter fældede voldgiftsdom er svenske og danske rigsråder fuldkommen enige om, at hvis kong Erik skal fortsætte som konge, må konstitutionen være radikalt anderledes fra den ekspansive kongemagt, som havde ført til den situation, de stod i.

Med mødet i Kalmar 1. september 1436 blev dette ekspliciteret. Kongen havde ønsket sig en dom i sagen imellem ham og det svenske rigsråd; i stedet blev et forlig mæglet af repræsentanter fra hans forhenværende fjender blandt hanseaterne, som han Vordingborg-freden til trods næppe var begyndt at nære venskabelige følelser for, og de danske og norske rigsråder. Selve det at indgå forlig var og blev uacceptabelt for kongen, der ikke ville anerkende andet end afgørelser, der fuldt og helt efterkom alle hans påstande. Forliget medførte en omformning af 1397-brevets særdeles kongemagtsfremmende bestemmelser til en uforfalsket rådsaristokratisk konstitution med vidtgående kontrolmuligheder i forhold til kongemagten, der på ingen måde havde rum til agere som hidtil. Derfor er det ikke mærkeligt, at kong Erik ikke satte sit segl under forliget. Traditionelt opfattes mødet i Kalmar 1. september 1436 som et vendepunkt, for så vidt som de danske rigsråder her skulle have svigtet kong Eriks sag. Denne opfattelse står imidlertid i modsætning til, hvad man rent faktisk kan konstatere om de danske rigsråders ageren efter nederlaget i Slesvig: Om nogen havde de danske rigsråder modarbejdet kong Erik allerede ved freden i Vordingborg, og på ingen måde støttede de den kongemagt, der havde mistet sin legitimitet ved nederlaget til holstenerne og disses hanseatiske allierede. Hvis mødet i Kalmar var et vendepunkt, skyldtes det, at det her blev klart, at kong Erik på ingen måde kunne basere sit styre på den type konstitution, som danske og svenske rigsråder havde formuleret. Aksel E. Christensens formulering, at de danske rigsråder svigtede deres konge ved Kalmar-mødet, er meningsløs: De kunne ikke gøre andet, og i øvrigt havde de for længst opgivet kongens sag i praksis ved Vordingborg-freden godt et år før.

Fremmedgørelsen imellem kong Erik og de danske rigsråder blev total i tiden efter Kalmar-mødet. Kong Eriks handlinger var udtryk for en skærpet magtkamp, og man må betegne tilstanden efter Kalmar-mødet som helt og aldeles uafklaret. Da svenske og danske råder mødtes i sommeren 1438 i Kalmar, kunne situationen ikke løses, og vi har fra dette møde den første formulering af, at de tre nordiske riger ikke nødvendigvis var tjent med en og samme konge. Mødet i Kalmar 1438 fik således et meget anderledes udfald end mødet 1436, men en ting havde de to møder til fælles: I forhold til 1397-brevet var bestemmelserne en radikal omformning af dette i en retning, der ville gøre rigsrådet til den egentlige statsbærende institution.

Formuleringen af ”et rige, en konge”-tanken danner baggrund for det danske rigsråds aktion i oktober 1438, hvor det skrev til Christoffer af Bayern med anmodning til denne om at komme ind i riget, dvs. overtage den danske trone, uden at det lader til, at svenske eller for den sags skyld norske rigsråder var indforstået hermed; hvilket ikke er det samme som, at de var imod det. Herefter var der ingen vej tilbage: Året efter opsagde rigsrådet kong Erik deres huld og troskab, og det uundgåelige statskup var dermed en fuldbyrdet realitet.

Analysen af det danske rigsråds skridt kræver i særlig grad, at man skelner imellem de anførte motiver og egentlige årsager. Udfordringen er, at den magtkamp, der havde udspillet sig imellem kongen og rigsrådet senest fra og med Vordingborg-freden, kan opfattes som et rimeligt motiv til opsigelsen. Imidlertid viser det sig, lige som for det svenske rigsråds vedkommende, at den politik, man bebrejdede kong Erik, i særdeleshed hvad angik Bugislav som kongens efterfølger, havde haft almindelig opbakning blandt råderne indtil nederlaget i Slesvig. Oppositionen mod kong Erik må derfor siges at være blevet til i et voldsomt ryk, som udelukkende havde sine rødder i nederlaget. Oprøret mod kong Erik skyldtes derfor ikke konstitutionen, men konstitutionens tab af legitimitet efter nederlaget i Slesvig. Når man ser på begreberne aristokrati versus kongemagt, er det et faktum, at afsættelsen af kong Erik skyldes en aristokratisk opposition repræsenteret ved rigsrådet. Men det kan ikke understreges nok, at oppositionens synspunkter var en konsekvens af nederlaget i Slesvig, som således fik særdeles vidtrækkende betydning i kraft af indførelsen af et rigsrådskontrolleret styre, der holdt sig frem til enevælden. Dette rigsrådskontrollerede styre lod sig imidlertid dårligt forene med opretholdelsen af Kalmarunionen. Ganske vist var kong Eriks efterfølgere til og med kong Christian 2. periodevis også konger af Sverige, men som bekendt lykkedes det aldrig at skabe en tilstand som den, der havde hersket fra 1397 til det endegyldige nederlag i Slesvig med Flensborgs fald 7. september 1431. Hermed faldt ikke blot den store tanke om Slesvigs indlemmelse i Danmarks rige, men tillige dronning Margrethes vision om de tre nordiske rigers evige sambinding.

Vordingborg-freden er særligt velegnet til at bedømme rigsrådernes stilling i forhold til

kongen. Det viser sig, at der er en voldsom forskel imellem perioden før og perioden efter denne fred, idet rigsrådet ved Vordingborg-freden konstituerede sig som et samlet kollegium, der modarbejdede kongen. Inddragelsen af Christian 1.s håndfæstning fra 1448, der som den første regulerer forholdet imellem konge og rigsråd i konkrete sager, har givet anledning til den misforståelse, at rigsråderne under kong Erik havde samme grad af indflydelse før som efter Vordingborg-freden, hvilket imidlertid ikke stemmer med den regeringspraksis, man kan konstatere under kong Erik. Det skal ikke forstås således, at rigsrådet var et magtesløst vedhæng til kongen. Rigsråderne støttede i tiden før nederlaget i Slesvig kong Erik, og det var præcis dette, der sikrede dem magt og prestige. Ved freden i Vordingborg skete der imidlertid det, at rigsrådet i egenskab af rigsråd blev nødt til at agere i opposition til kong Erik, hvilket han imidlertid nægtede at anerkende. Dermed blev rigsrådet tvunget ud i en magtkamp, som tilvejebragte en ny tilstand, ifølge hvilken rigsrådet i egenskab af rigsråd kan opfattes som modsætning til kongemagten.

11. Hertug Adolf, Danmarks riges mægtigste mand

Lige som den rigsrådsaristokratiske opposition, der afsatte kong Erik, var et modbillede til den ekspansive kongemagt, fremkom også den indflydelse, det lykkedes hertug Adolf at vinde parallelt hermed, som et modbillede. I forhold til afhandlingens hypotese er hertug Adolfs indflydelse således at betragte som tredje og sidste fase af omkalfatringen fra ekspansiv til rigsrådskontrolleret kongemagt kulminerende med *constitutio valdemariana* og Christian 1.s såkaldte foreløbige håndfæstning i 1448.

11.1. Udviklingen fra Vordingborg-freden til forleningen med Slesvig 1440

Efter Vordingborg-freden kunne hertug Adolf arbejde på at konsolidere sig i hertugdømmet. Om end kong Eriks ambitioner om at indlemme Slesvig i Danmarks rige endegyldigt var blevet gjort umulige ved freden, var sejren for hertug Adolf på den anden side ikke fuldkommen, idet Haderslev, Ærø og Lister herred på Sylt forblev på danske hænder, og idet han endnu ikke havde fået stadfæstet Slesvig som arveligt fanelen.

At forholdet imellem Danmarks rige og hertugdømmet Slesvig til stadighed var en følsom sag, synes at fremgå af 5 vidisser, der på Slesvig-biskppen Claus Wulffs foranledning blev udstedt 27. februar 1437. I disse var afskrifter af privilegierne til Slesvig domkapitel udstedt af hertug Erik 1. Abelsen 12. juli 1261, Erik 2. Valdemarsen 24. april 1313, kong Valdemar 3. den 16. august og 14. december 1326, hertug Valdemar 5. Eriksen af Slesvig (dvs. den selvsamme, nu detroniserede Valdemar) 10. januar 1339 og kong Oluf 1. maj 1386.[1]

At netop denne personkreds blev stadfæstet som givere og stadfæstere af privilegier til Slesvig domkapitel var ikke uproblematisk i forhold til hertug Adolf, for så vidt som de ikke passede videre godt ind i den holstenske ideologi, efter hvilken hertugdømmet Slesvig mere eller mindre blev opfundet af Gerhard d. Store ved forleningen i 1326 og i øvrigt altid havde været i schauenburgsk besiddelse. At hertugerne af den danske kongeæt Erik 1. Abelsen og Erik 2. Valdemarsen støder an mod denne fortælling er umiddelbart indlysende; at hertugerne af Abels slægt heller ikke var i høj kurs hos den danske side, har næppe gjort dem mere populære hos Adolf. Den eneste af Abels efterkommere, der var populær hos holstenerne, var kong Valdemar 3., som vi har set, hvorfor hans privilegiebekræftelser ikke umiddelbart skulle være kontroversielle. Problemet er blot, at hans stadfæstelse af Slesvig kapitels privilegier 16. august og 14. december 1326 skete netop i hans egenskab af dansk konge, hvorved man kunne få den tanke, at Slesvig stift og dermed Slesvig hertugdømme befandt sig inden for Danmarks riges grænser. I den danske procedure var således fremført danske kongers privilegier til byer og gejstlige institutioner i Slesvig, hvortil man i

1 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14370227001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14370227002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14370227003>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14370227004>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14370227005>.

den anledning også henregnede Ribe, som bevis for Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige. Således anførtes f.eks. to privilegier udstedt af kong Valdemar 3. til Ribe by, det første fra 15. august 1326, hvorved Ribe fritages for skat, det andet fra 28. juni 1327, hvorved Ribe kapitel tages i kongens værn.[2] Dette oven i købet til trods for, at kong Valdemar 3. af de danske landsting var blevet frakendt kongeværdigheden. Man må med andre ord have ment, at argumentet var stærkt, selv om man løb ind i en selvmodsigelse, som, skal det atter understreges, næppe har svækket argumentationen så meget, som man kan være tilbøjelig til at tro i det 21. årh. Men hermed kan man også nemt forestille sig, at det for hertug Adolf ikke har været videre behageligt, at biskoppen lod kong Valdemar 3.s stadfæstelse af Slesvig kapitels privilegier vidimere, heller ikke selv om samme kong Valdemar i anden sammenhæng blev gjort til en vigtig støtte for det holstenske krav på Slesvig hertugdømme. Stadfæstelsen i 1339 af Slesvig kapitels privilegier af samme Valdemar i skikkelse af hertug af Slesvig har på samme måde som Erik 1. Abelsens priviligering fra 1261 og Erik 2. Valdemarsens stadfæstelse heraf 1313 grebet forstyrrende ind i fortællingen om schauenburgernes konstante besiddelse af Slesvig hertugdømme. Endelig er der kong Olufs stadfæstelse, som i lighed med kong Valdemar 3.s må have været ubehagelig for hertug Adolf, for så vidt som det hermed blev antydet, at Slesvig var omfattet af Danmarks rige. Det er i den forbindelse ikke uinteressant, at Olufs stadfæstelse blev fremlagt under forhandlingerne 1557-58 og 1579 som støtte for den danske konges højhedsret over Slesvig stift.[3]

Biskop Claus Wulff, der var blevet biskop i 1429, støttede den schauenburgske sag varmt. Han optræder således blandt de holstenske råder såvel på våbenhvilen i Horsens som på Vordingborg-freden. Men han var også en kirkefyrste, der i særlig grad tænkte på sit kapitels og sit stifts materielle sikring.[4] Han må have været bekendt med den holstenske ideologi, og det må have været et dilemma, hvorvidt han skulle lade privilegierne og disses stadfæstelse vidimere som en god kirkefyrste eller undlade dette under hensyntagen til sine politiske sympatier. Han valgte det første, men det har ikke været nemt. Hans forsøg på at stive domkapitlet af i netop 1437 skal måske ses i sammenhæng med den samme år afsluttede opgørelse, der viste en katastrofal tilbagegang i domkapitlets indtægter.[5]

Således er alle 5 vidisser udformet særdeles omstændeligt for at imødekomme den eventualitet, at nogen skulle finde på at gå imod det vidimerede. Vidimeringsakten er indrettet som en retssag, der blev til på foranledning af kannikken Erik Bondesen. Vidimeringsakten skulle

2 SRD VII p. 328 og 331, cf. DD II:9 nr. 298 og 418.
3 DD IV:3 nr. 37, indledende bemærkninger.
4 Cf. opslaget i *Dansk Biografisk Leksikon*, 2. udg. 1933-34.
5 Cf. Christensen 1960 p. 223. Christensen gør rede for, at tilbagegangen ikke udelukkende skyldtes krigen imellem Danmark og Holsten. Dette er utvivlsomt rigtigt, men det er lige så utvivlsomt, at en væsentlig del af tilbagegangen skyldtes krigen.

gennemføres som følge af en dom afsagt af biskop Claus i dennes egenskab af ordinær dommer. Således blev alle, hvem sagen kunne vedrøre, stævnet ved opslag på Slesvig domkirkes port til at give møde til vidimeringshandlingen til et bestemt tidspunkt. Her kunne de fremføre indvendinger, hvis de havde nogen. Hvis de udeblev, ville biskoppen afsige sin dom, for så vidt som de i så fald kunne erklæres for genstridigt udeblevne. Da tidspunktet indtraf, ankom Erik Bondesen og anklagede de stævnede, der ikke havde indfundet sig, for genstridig udeblivelse. Herved kunne biskop Claus dømme, at vidimeringsakten skulle finde sted. Men for en sikkerheds skyld fremførte Erik Bondesen yderligere vidner, der kunne bevidne originalens ubeskadigede tilstand og ægtheden af seglene. Men for at biskoppen ikke skulle risikere anklage for hastværk, blev proceduren gentaget, nu blot med stævningsskrivelsen offentliggjort i Svavsted. Derefter kunne omsider den endelige dom følge, hvorved selve vidimeringen kunne finde sted. Såvel vidimeringshandlingen som afskriften af originalen blev udformet af notaren Timme Reimars fra Bremen stift. Grunden til, at alle forholdsregler er taget for den eventualitet, at nogen skule finde på at så tvivl om privilegierne, deres bekræftelse og vidimering, må søges i, at privilegierne kunne gå hen og blive politisk ubekvemme i forhold til hertug Adolf. Det ville være forkert at tage Vordingborg-fredens bestemmelser til indtægt for, at hertug Adolf sad usikkert i sit hertugdømme; han var ubestridt hersker over Slesvig. Men i 1437 var denne tilstand ny, og det er indlysende, at alle sager, der på nogen måde berørte forholdet imellem hertugdømmet Slesvig og Danmarks rige, til stadighed var politisk følsomme.

Der er derfor al mulig logik i, at hertug Adolf slog til, da han med afsættelsen af kong Erik fik mulighed for udvide sin magts konkrete territorium og nå det mål, han og hans brødre havde kæmpet for i årevis, forleningen med Slesvig hertugdømme som frit og arveligt fanelen.
Den 2. juli 1439 kunne han således indgå traktaten med det danske rigsråd i Lübeck, som er nævnt ovenfor, men ved den lejlighed ud fra det danske rigråds synspunkt; her skal bestemmelserne ses fra hertug Adolfs side. I traktaten blev han som sagt overdraget Haderslev og Ærø, som karakteriseres som tilhørende hans ”fædrene arv”, en karakteristik, som må hidrøre fra hertug Adolf, og som derfor kan ses som en indikator for magtforholdet imellem hertugen og rigsrådet. Tilmed måtte de danske rigsrådsmedlemmer Erik Nielsen, Morten Jensen, Henrik Knudsen, Esge Brok, Oluf Axelsen, Gert Bruseke, Otto Nielsen og Klaus Rønnow acceptere temmelig hårde betingelser i form af indlager, hvis ikke Haderslev og Ærø blev udleveret til den aftalte tid (15. august), og tilvejebringelse af gods som kaution indtil da. Endvidere hed det nok så vigtigt, at når Danmark fik en konge, skulle denne forlene hertug Adolf og hans arvinger med hertugdømmet Slesvig til gengæld for pligtskyldig tjeneste.[6] Hertug Adolf havde dermed en indlysende interesse i at blande

6 Jahn nr. 14 p. 509 ff.

sig i besættelsen af den danske trone, og det lader til, at der har været diskussioner herom, idet det i traktaten hedder, at når Adolf havde fået Haderslev og Ærø udleveret, kunne rigsrådet rådføre sig med ham i dette spørgsmål, ”hvis de ville”; havde han fået Haderslev og Ærø udleveret, behøvede han imidlertid ikke at ”bekymre sig” om spørgsmålet. Det er en noget besynderlig formulering.[7] Pointen må være, at hertug Adolf tillige med de førnævnte rigsråders indlager hermed fik den garanti, at skulle Haderslev og Ærø ikke blive udleveret, da havde han et retskrav på at blive hørt i tronfølgespørgsmålet. At hertug Adolfs indblanding i tronfølgespørgsmålet på den anden side næppe har været meget velkommen for det danske rigsråd, synes at afspejles i bemærkningen om, at de kunne spørge ham til råds, hvis de ville, men at han ikke behøvede at ”bekymre sig” om spørgsmålet, i fald han havde fået Haderslev og Ærø overdraget. Det vigtige er, at traktatens ord mere end antyder, at Adolf aktivt forsøgte at blande sig i det forestående kongevalg. Der kunne næppe være uenighed om Christoffer af Bayerns kandidatur, men hertil kom selve indretningen af den konstitution, kongen skulle regere efter, som Adolf formodentlig meget gerne ville påvirke til gavn for sin egen sag.

At hertug Adolf også arbejdede på andre fronter, fremgår af den kendelse, kong Sigismunds efterfølger Albrecht II afsagde på selv samme dag for Haderslevs og Ærøs overdragelse, 15. august 1439, hvorved Adolf blev bekræftet i alle sine besiddelser, privilegier og værdigheder.[8] Hermed havde Adolf forebygget, at den tysk-romerske konge nogensinde igen skulle fælde en dom, som Sigismund havde gjort i Ofen 28. juni 1424.

11.2. Forleningen med Slesvig 1440

Den 3. november 1439 indgik danske og svenske rigsråder en aftale i Jönköping, hvor man besluttede at iagttage den i Kalmar 9. juli 1438 indgåede aftale, dog naturligvis ikke for den paragrafs vedkommende, hvorefter man skulle holde Erik for konge.[9] I Jönköping enedes man således om at mødes i Kalmar til næstkommende sankthans for at få en afklaring på kongevalget og den konstitution, efter hvilken de tre riger skulle forblive sammen. Forståelsen for, at kun to rigsråd behøvede at være til stede ved den lejlighed, er vel sigende for det forhold, at man nok ikke forestillede sig en alt for rigid og ligelig forbindelse imellem rigerne. De politiske udfordringer lå først og fremmest i Danmark og Sverige, og det var vel de to rigers råd, man forestillede sig, skulle

7 Jahn nr. 14 p. 511: *Vortmer wan hertoge Alue Hadersleue unde Erre myd eren tobehoringe is geantwordet zo vorscreuen is, wert he denne eschet vnde beden dem riken vnde der kronen to Dennemarken to radende vmme enen koninge edder vmme enen heren ifft des to donde were, so schal he raden vnde don alse he dat kennet to wesende vor de land vnde vor de lude, werdet he ok nerghen to geeschet, so moghen wy des rikes rad enen koning kesen, de vor dat rike vnde vor dat land zii dar schal he zyk nicht mede bekummeren, zo verne he Hadersleue vnde Erre myd ere tobehoringe wedder heft in ziner were.*

8 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14390815001>.

9 ST III nr. 478.

mødes, svarende til, at selve aftalen i Jönköping var kommet i stand uden Norges rigsråd.

Mødet i Kalmar sankthans 1440 blev efter alt at dømme ikke til noget. Den 9. april 1440 blev Christoffer af Bayern antaget til konge af Danmark ved en edsaflæggelse på Viborg landsting. Man kan selvfølgelig diskutere, hvorvidt dette var et brud på Jönköping-aftalen, men det kan næppe være kommet som en overraskelse for nogen, at det danske rigsråd ønskede sig Christoffer af Bayern til konge, og der er for så vidt heller ikke noget i aftalen, der forbyder de enkelte rigsråd at tage hver deres konge; trods alt stod der blot i Kalmar-aftalen 9. juli 1438, at man ikke skulle kåre en konge uden at have konsulteret de øvrige rigsråd. Det er ganske utænkeligt, at man i Sverige og for den sags skyld Norge skulle have været uvidende om det danske rigsråds intentioner mht. kong Eriks efterfølger.

Ærkebiskop Hans Laksmand lod et notarialinstrument udfærdige om edsaflæggelsen.[10] Eden er den første direkte overleverede kongeed, vi har for Danmarks riges vedkommende, og den adskiller sig iøjnefaldende fra den ed, kong Erik havde beskrevet under processen forud for Ofen-dommen, hvorefter kongen ikke måtte afhænde rigets jord; herom er der ikke et ord i Christoffers ed, som udelukkende består i en garanti for at skærme kirken og Danmarks riges øvrige indbyggere, at overholde deres privilegier og se til at holde ret over lovbrydere. Man kan ikke udelukke, at edens tavshed angående afhændelse af Danmarks riges jord skyldtes, at kong Christoffer ved traktaten imellem det danske rigsråd og hertug Adolf 2. juli 1439 var blevet forpligtet til at forlene hertug Adolf med Slesvig hertugdømme. Og dette kom i overensstemmelse hermed til at finde sted kort tid efter, 30. april 1440, i Kolding.

Forleningsceremonien må have været et foreløbigt højdepunkt for hertug Adolf.[11] Han blev eksplicit forlenet med *dat hertocghdom to Sleszwik to eneme rechten erfflene myt ener wthghestreckeden vanen.* Det kunne ikke være i bedre overensstemmelse med det, han og hans brødre havde kæmpet for hele livet. Hertugdømmet blev karakteriseret som omfattende alle herligheder, rettigheder, indtægter, gejstlige som verdslige len, halvøer, øer, færgeafgifter, lande, slotte og alle tilliggender, sådan som kongerne af Danmark før havde forlenet hertugdømmet på frieste måde.[12] Hertug Adolf fik dermed lenet på en måde, så det var at betragte som en selvstændig statslig entitet i forhold til Danmarks rige, hvorfor forleningen lå helt på linie med forleningen til Gerhard d. Store 15. august 1326 og dennes bestemmelse om, at hertugdømmet skulle være *cum dominio utili et directo.* Efter bestemmelserne vedrørende selve Slesvig hertugdømme fulgte to garantier: For det første skulle Christoffer bistå hertug Adolf, hvis nogen på nogen måde ville modarbejde hertug Adolfs rettigheder. For det andet, hvis der skulle være breve, som kunne komme

10 Rigslovgivning nr. 9 og 10.
11 Jahn nr. 37 p. 547 ff. og ASHF 7. hft. nr. 17 p. 77 ff.
12 Udgiveren af ASHF har utvivlsomt ret i, at *vriest* ikke er et substanitv, men superlativ af *vri.*

hertug Adolf og hans arvinger til skade, da erklærede Christoffer disse breve med hele Danmarks riges råds samtykke døde, og sådanne breve skulle ikke komme hertug Adolf og hans arvinger til skade. Det er en meget massiv brevlikvidering, der således loves, hvorfor man må gå ud fra, at omtalen af brevene afspejler Adolfs vilje til at eliminere enhver form for krav, der fra den danske kongemagts side kunne gøres på Slesvig, enten det var med de breve, der af kong Erik var blevet fremlagt forud for Ofen-dommen eller med selve denne dom. Efter alt at dømme kom en sådan likvidering ikke til at finde sted, men bestemmelsen herom er sigende for det forhold, at hverken kong Christoffer eller det danske rigsråd havde meget at gøre godt med over for hertug Adolf.

Efter de to garantier lovede Christoffer at overdrage de pantebreve, med hvilke Adolfs fader Gerhard havde sat Haderslev i pant til hr. Henrik Ahlefeldt, Benedikts søn, hvis han kunne finde brevene frem; under alle omstændigheder skulle kongen holde Adolf skadesløs for disse pantebreve. Som afslutning før datumformlen lovede kong Christoffer, at alle breve på hertugdømmet Slesvig, som konger eller dronninger af Danmark havde givet Adolfs fader, hertug Gerhard, eller dennes forfædre, skulle forblive ved magt, som om de var gengivet i nærværende hertug Adolfs forleningsbrev. Også dette er en temmelig bemærkelsesværdig bestemmelse. Trods alt er forleningsbrevet 30. april 1440 det første siden forleningen til Gerhard d. Store 15. august 1326. Man må nødvendigvis tage forbehold for breve, der er gået tabt, men som vist kan der umuligt have været udstedt breve på forleningerne i Nyborg 1386 og Assens 1396. Men netop derfor er det iøjnefaldende, hvor triumferende den holstenske fortælling stod tilbage i 1440 om en lang række ensartede forleninger ved de danske konger.

Hertug Adolf havde således styrket sin postion betragteligt i den forstand, at hans adkomst til hertugdømmet Slesvig ikke længere blot var *de facto*, men ved forleningen 30. april var den holstenske Slesvig-ideologi endegyldigt blevet knæsat. Hans politiske styrke afspejles i en sammenligning med traktaten med det danske rigsråd 2. juli 1439. Heri stod der, at han skulle modtage forleningen imod at gøre tjeneste, *dar van schal hertoge Alff vnde zinen eruen dem heren koninge don plichtigen denst alse zyk dat behoret.* Noget sådant står der imidlertid intet om i forleningsbrevet, og derved skabtes en helt særlig forbindelse til forleningen 15. august 1326, hvor der så sandelig heller ikke stod noget om Gerhards pligtskyldige tjeneste over for Danmarks rige og konge. Således understreges det forhold, at Adolf havde fået hertugdømmet Slesvig som len på den friest mulige måde, og det var muligvis ikke helt i overensstemmelse med det, rigsråderne havde forestillet sig 2. juli 1439. Det er værd at hæfte sig ved, at selv om hertug Adolfs arvinger var nævnt ved den lejlighed, karakteriseredes Slesvig ikke som et arveligt fanelen. Selv om rigsråderne selvfølgelig var sig særdeles bevidste om, at de nødvendigvis måtte sikre sig hertug Adolfs og hans allieredes velvilje ved en forleningsakt, der gik lodret imod alt, hvad kong Erik havde stået og

arbejdet for, og selv om de ligeledes må have været sig særdeles bevidste, at deres egen magtposition var blevet til som en reaktion på Slesvig-politikkens fallit, var det jo ikke ensbetydende med, at de ligefrem ville forære hertugdømmet til Adolf. Efter alt at dømme prøvede rigsråderne med den smule, de havde, at undgå Adolfs indblanding i spørgsmålet om kong Eriks efterfølger, hvilket passer med, at de forsøgte at inddæmme hans magtposition, i og med han ikke esplicit blev garanteret et arveligt fanelen. Men det var en stakket frist. Ved forleningen i Kolding var der således ingen anden mulighed end at forlene hertug Adolf med Slesvig på den friest mulige måde.

11.3. Forleningen med Slesvig 1443

Den videre udvikling, der førte til antagelsen af Christoffer af Bayern til konge også af Sverige og Norge, skal ikke forfølges her; her skal fokus være på kroningsceremonien i Ribe 1. januar 1443 og den hermed forbundne genforlening af Slesvig til hertug Adolf.

Hvitfeld beskriver kroningsceremonien: Ærkebiskoppen Hans Laksmand kronede kongen, og til stede var *en heel hob førstelige personer aff Tydskland som vaar hertug Alff aff Slesvig, hertug Wilhelm af Brunsvig og Lunneborg, en hertug af Slesien og en hertug aff Beyeren.* På kroningsdagen bar disse hertuger de kongelige ornamenter, som hørte til kroningen: Således bar hertug Adolf sværdet, hertug Wilhelm kronen, hertugen af Schlesien scepteret og hertug Friedrich af Bayern rigsæblet. Hvitfeld bemærker hertil, at det var *underligt*, hvilket her må betyde påfaldende, at disse fyrster og ikke repræsentanter for rigsrådet, som ellers overdrog riget, bar regalierne.[13] Den tyske og især hertug Adolfs indflydelse på kroningen og dermed på hele den regering, der skulle styre Norden, synes med andre ord at have været overordentlig stor.

Nu skal man ikke tro på alt, der står hos Hvitfeld. Senere skal det vises, at hans omtale af tilbuddet af den danske krone til Adolf i 1448 efter alt at dømme er en skrøne; men omtalen af kroningsceremonien i Ribe 1. januar 1443 lader sig ikke desto mindre sammenføje helt ubesværet med den samtidige kilde, vi har herom, notarialvidnet udfærdiget til førnævnte biskop Claus Wulff om begivenhederne.[14]

Vidnet gør rede for, hvordan biskop Claus anmodede de to notarer Jacob Peternelle, klerk i Lübeck, og Theodor Hastede, klerk i Verden, om at udfærdige et vidnesbyrd om kong Christoffers aflæggelse af sin kongeed. Forud for denne gik selve kroningen og salvingen. Kort tid efter biskop Claus' anmodning gik ærkebiskoppen af Lund og dennes medbisper ned i Ribe domkirkes arkiv, hvor de fremdrog et skrift med eden. Da de var kommet op, foretoges selve kroningen og salvingen

13 Hvitfeld 1650 I p. 830.
14 Rigslovgivning nr. 15.

af Christoffer til Danmarks riges ærkekonge i Ribe domkirkes kor. Herefter trådte ærkebiskop Hans sammen med sine medbiskopper hen til kongen og fremlagde den skriftlige ed for ham, og kongen aflagde eden ved at læse den højt fra ord til andet. Derpå lagde han sin højre hånd på en bog, formodentlig bibelen, som ærkebiskoppen holdt åben i sine hænder, og svor at ville overholde eden, hvorefter man i koret istemte i et *Te deum*. Omkring kongen stod ved denne lejlighed hertugerne Wilhelm af Braunschweig, Adolf af Slesvig, Valdemar af Schlesien og Friedrich af Bayern og øvrige af hans embedsmænd og riddere (*officialibus et militibus*).

Man må give Hvitfeld ret i det påfaldende i de 4 hertugers fremtrædende position. Ganske vist er øvrige embedsmænd og riddere omtalt, men disse virker mere som et vedhæng, man pligtskyldigst har hæftet på de fire hertuger. I den henseende er der en temmelig stor kontrast til Hans Laksmands notarialvidne om kong Christoffers aflæggelse af kongeeden første gang 9. april 1440. Ved den lejlighed aflagdes kongeeden i nærvær af ærkebiskoppen selv *una cum venerabilibus in Christo confratribus nostris suffraganeis, videlict dominis Cristierno Ripenses, Ulrico Arusiensis, Gerardo Burglanensis et Thorlavo Wibergensis eadem gratia ecclesiarum episcopis, necnon militibus et militaribus regni Dacie pocioribus, civibus, burgensibus, bundonibus, rusticis atque colonis predicti regni tunc presentibus.* Ved sammenligning imellem aflæggelsen af kongeeden 9. april 1440 og aflæggelsen af kongeeden 1. januar 1443 må man konstatere, at oprindelsen for de notabiliteter, i hvis kreds kongen aflægger eden, har forskudt sig markant fra dansk til tysk. Det må nødvendigvis betyde, at hertug Adolfs i forvejen store indflydelse på danske anliggender var vokset fra 1440 til 1443. At en hertug fra Bayern optrådte ved kroningsceremonien, var selvfølgelig kun naturligt. Det ændrer imidlertid ikke ved, at hertug Adolf og hertug Wilhelm står iøjnefaldende prominent og er et glimrende udtryk for, hvordan kong Eriks ekspansive politik nu var slået over i sin totale modsætning: Wilhelm havde været allieret med Adolf og de krigsførende stæder, og han havde haft afgørende betydning for erobringen af Aabenraa. Hvad Valdemar af Schlesien havde at gøre ved en dansk kongekroning, er ikke umiddelbart indlysende; men så meget desto større grund er der til at antage, at hans hidkaldelse skyldes hertug Adolf snarere end det danske rigsråd. Dermed ikke sagt, at det danske rigsråd var blevet sat til side.[15] Men, at hertug Adolf havde en overordentlig stor indflydelse på kroningsceremonien og dermed på hele den regeringsførelse, der hvilede på kong Christoffers skuldre, kan der ikke herske tvivl om.

Titlen ærkekonge er enestående for danske forhold. Olesen ser flere grunde til titulaturen.[16] At den skulle være udtryk for det danske rigsråds hidtige unionspolitik, virker ikke overbevisende. At det danske rigsråd var stærk tilhænger af en fortsat sambinding imellem de tre riger med alle de

15 Cf. Olseen 1980 p. 218.
16 Olesen 1980 p. 216 ff.

fordele, dette førte med sig, er der ikke noget at sige til.[17] Spørgsmålet er blot, om det ligger til grund for titulaturen ærkekonge. Trods alt antages Christoffer udelukkende til ærkekonge af Danmarks rige, *archiregem regni Daniæ*. Kontrasten kunne ikke være større til kong Eriks kroning af de tre riger i Kalmar 1397. Yderligere må man pege på, at Christoffer aldrig brugte titlen ærkekonge, efter han utvetydigt var blevet konge over de tre nordiske riger, eller på noget andet tidspunkt i øvrigt. Når Olesen skriver, at titulaturen kan dække over et forsøg på at skabe kontinuitet til tilstandene under kong Erik, virker det helt usandsynligt. Man befandt sig i den situation, man gjorde, på grund af et opgør med kong Erik. Det er meget muligt, man kan etablere en unionspolitik for rigsrådets vedkommende ved at se på dronning Dorotheas kroning i 1445 over alle tre riger og det til hende udstedte morgengavebrev med gods og slotte i alle tre riger i den anledning. Men dette siger intet om kontinuitet tilbage til kong Erik: Kong Christoffer var i 1445 allerede konge af de tre riger, hvorfor dronning Dorothea uden videre dramatik kunne krones som dronning af dem alle tre med det samme. Med hensyn til indretningen af dronning Dorotheas livgeding er diskontinuiteten i forhold til kong Eriks periode eksplicit, idet dronning Philippas livgeding var koncentreret i Sverige. Det er ligeledes meget muligt, at Christian 1. og rigsrådet i 1449 havde planer om at formå Erik af Pommern til symbolsk at overdrage alle sine rettigheder til rigerne, men dette siger intet om kontinuitet og legitimitet; derimod var disse planer udtryk for et momentant ønske om en gang for alle at få fjernet den besværlige Erik fra Gotland og i den forbindelse udelukke ham alle muligheder for at gøre krav på sine riger igen.

Olesen kan derfor ikke have ret i, at kroningen 1. januar 1443 kan tages til udtryk for unionspolitik og kontinuitet i forhold til Erik af Pommern. Derimod har han utvivlsomt ret, når han peger på kroningsceremoniens udpræget tyske islæt, ”opfattelsen af Danmarks konge som ærkekonge i 1443 stammer tydeligvis fra Tyskland”. Hertil skal gøres den elementære bemærkning, at notarialinstrumentet, der beskriver kroningsceremonien, er udfærdiget af to tyske klerke på anmodning af en tysk biskop. Dette i kontrast til notarialinstrumentet om kongeeden i Viborg 9. april 1440, der er udfærdiget af Viborg-klerken og notaren Peder Jensen på anmodning af ærkebiskop Hans Laksmand. Titulaturen *archirex* synes derfor at være båret af en tysk opfattelse af kongedømmet som betinget af magtfulde og i realiteten uafhængige lensmænd, hvis forpligtelser over for kongedømmet udelukkende var af ceremoniel karakter. Dermed giver det mening, at titulaturen er taget i anvendelse i en sammenhæng, hvori 4 hertuger er nævnt, der havde det til fælles, at kong Christoffer ingen reel magt havde over dem. Hvad end der måtte ligge i den besynderlige titel *archirex*, peger den i retning af mindre og ikke mere reel magt.

Olesen gør opmærksom på et højst interessant forhold, nemlig at den af Christoffer aflagte

17 Cf. Olesen 1980 p. 210 f.

ed var enslydende med den ed, som gjaldt for det tysk-romerske rige, og som Friedrich 3. havde aflagt i Aachen 1442.[18] Der skal føjes hertil, at eden tillige er forskellig fra den den 9. april 1440 aflagte.[19] Notarialvidnets beretning om Hans Laksmand og hans medbisper, der fandt eden frem i Ribe domkirkes arkiv, virker dermed en anelse besynderlig. Man kan selvfølgelig ikke udelukke, at eden var deponeret der, men skæret af en ældgammel kongeed, der har ligget godt og forsvarligt gemt, og kun er blevet taget ved kroningerne af de danske konger siden hedenold, må nødvendigvis være ganske illusorisk. Eden er kortere end den, Christoffer havde aflagt 9. april 1440, men ligner denne ved at være et løfte til kirke (især) og folk om at overholde love, være retfærdig og rette sig efter kloge rådgivere. Men her hører lighederne ellers også op. Det er ganske bemærkelsesværdigt, at omtale af Danmarks rige ikke finder sted; ja, Christoffer selv nævnes kun ved navn. Det er ikke så lidt af en kontrast til eden 9. april 1440, hvor Christoffer vedhæftes den fulde titulatur *dei gracia Danorum, Sclavorum Gotorumque rex comes palatinus Reni et Bavarie dux*, og i hvilken de, hvem eden aflægges over for, angives at befinde sig *per et infra regnum Dacie*. En anden væsentlig forskel ligger også i, at eden 1. januar 1443 ikke blot er over for kirke og folk, men tillige over for *abbatibus, comitibus et vasallis meis*, hvem Christoffer skulle holde i tilbørlig ære i overensstemmelse med sine tro folks råd. Det er helt indlysende, at hertug Adolf må have haft en særlig interesse i den del af eden, der angik *comitibus et vassalis*, hvilket bestyrker billedet af, at han har haft overordentlig stor indflydelse på kroningen og dermed hele Christoffers fremtidige regeringsførelse. Kroningsceremonien og eden må således opfattes som tysk på enhver måde.

Karakteristikken af Claus Wulff og de to notarer som tyske kan måske forekomme lige lovlig kategorisk, idet nationalitet og etnicitet som berørt i indledningen ikke var det samme i 1443 som i dag, hvilket imidlertid ikke er det samme, som at disse kategorier ikke havde indhold. Her må det være på sin plads at erindre om den holstenske procedure forud for Ofen-dommen, ifølge hvilken Slesvig hertugdømme var en selvstændig statslig entitet i Tyskland.[20] I den forbindelse er det væsentligt, at selve Slesvig stift synes at være faldet ud af den danske stiftsinddeling i notarialvidnet. Det er således betegnende, at biskop Claus ikke henregner sig til Hans Laksmands suffraganbiskopper. Han taler således om bisperne under Lunds ærkebiskop i tredje person, dvs. uden at henregne sig selv hertil, og når suffraganbisperne nævnes, drejer det sig om biskopperne af Ribe, Aarhus, Odense, Viborg og Børglum. Der har næppe været en særlig intention med ikke at nævne roskildebispen. Grunden til hans udeladelse kan jo være, at han slet og ret ikke var til stede. Derimod lader der til at være en klar intention bag det forhold, at slesvigbispen ikke nævner sig selv blandt suffraganbisperne: Således som hertugdømmet Slesvig var blevet helt uafhængig af

18 Olesen 1980 p. 218.
19 Rigslovgvning nrr. 9 og 14.
20 Cf. kpt. 5.1.4.2 nt. 53; Cf. DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240601001>.

Danmarks rige, således skulle bispedømmet heller ikke tilhøre den danske stiftsinddeling. I den forbindelse kan man atter pege på proceduren forud for Ofen-dommen, hvor et af de stærke argumenter fra den danske side netop var, at Slesvig stift hørte ind under Danmarks riges stiftsinddeling. Således hed det, at landet Jylland var Danmarks riges største land med fem stifter, og landet omfattede Slesvig, hvor Slesvig by og Gottorp lå; når kongerne blev valgt, var de også konger over indbyggerne i Slesvig, hvor Slesvig var et af de fem jyske stifter.[21] Claus Wulffs notarialvidne er en ideologisk og kirkepolitisk antitese hertil. Således kan notarialvidnet tillige ses som en skærpelse af et allerede reelt eksisterende forhold, nemlig at Slesvig stift var faldet ud af den danske stiftsinddeling. I den henseende er det sigende, at allerede ved Christoffers edsaflæggelse i Viborg 9. april 1440 optrådte kun de fire nørrejyske bisper sammen med Hans Laksmand.

Som det sidste forhold, der belyser, hvorledes hertug Adolfs magt var vokset fra meget til overordenltig stor, skal selve Claus Wulffs notarialvidne nævnes. Claus Wulff selv var i poltisk og ideologisk forstand en forlængelse af hertug Adolf, også selv om han i 1437 havde gennemført politisk kontroversielle vidimeringer af privilegier til sit kapitel. Hvor sigende er det da ikke, at notarialvidnet med beskrivelse af selveste kroningsceremonien blev til på Claus Wulffs initiativ? Utvivlsomt lå notarialvidnet, hvis original er gået tabt, i slesvigbiskoppens arkiv, hvorimod alle 3 udfærdigelser af instrumentet med kongeeden fra 9. april 1440 lå enten i kongens eller ærkebiskoppens arkiv.[22] Med andre ord lå Danmarks riges konstitution i Slesvig, hvad der nødvendigvis måtte være udtryk for hertug Adolfs overordentlig store indflydelse i Danmarks riges anliggender. Den holstenske magtposition slås helt bogstaveligt fast i notarialvidnets datumformel, hvori to kannikker fra hhv. Slesvig og Haderslev domkirker, Lyder Lundt og Otto Draken, som noget ganske uhørt står før ærkebiskop Hans og de øvrige danske biskopper, blandt hvem oven i købet kun biskop Christian af Ribe anføres med navns nævnelse.

Samme dag, som kroningen fandt sted, genforlenede kong Christoffer hertug Adolf med Slesvig hertugdømme. Dette skyldtes utvivlsomt, at Christoffers adkomst til at kalde sig konge af Danmark faktisk kun havde baseret sig på edsaflæggelsen i Viborg, og at hans titel som konge af Danmark først med kroningen 1. januar 1443 var endegyldigt sikret, i hvert fald i hertug Adolfs øjne. Således skriver Hoffmann med rette, at ”erst mit der Krönung war der Königserhebungsakt Christophs endgültig abgeschlossen”.[23] I lensbrevet gør Christoffer handlingen bekendt i egenskab af konge (ikke ærkekonge!) af Danmark, Sverige, Norge, de Venders og Goters, rhinsk pfalzgreve og hertug af Bayern. Derpå omtales forleningen 30. april 1440, som Christoffer havde foretaget *alse eyn recht leenhere,* hvilket jo står i en vis kontrast til selve denne forlenings benævnelse: konge af

21 SRD VII p. 294.
22 Rep. nrr. 7070 og 7302. Cf. Rep IV p. 51 og redegørelse for overleveringen i Rigslovgivning II.
23 Hoffmann 1990 p. 259.

Danmark osv. Den måde, kong Christoffer var blevet kronet til konge på 1. januar 1443, passede imidlertid endnu bedre ind i hertug Adolfs politiske verdensbillede, hvorfor der er en vis logik i, at forleningen blev gentaget.

Otto Brandt afslutter sit kapitel om Margrethe og Erik af Pommern med en kort omtale af forleningen 30. april 1440 uden at komme nærmere ind på begivenhederne 1443, hvilket dog ikke forhindrer ham i at drage en delvis rigtig konklusion: ”In zähem Ringen hatten die holsteinischen Grafen durchgesetzt, daß ihnen das Erbrecht auf Schleswig übertragen und so die Vereinigung Schleswigs und Holsteins verstärkt worden war. Das nächste politische Ziel, die völlige Trennung Schleswigs von Dänemark, erreichten sie allerdings nicht; Schleswig blieb ein dänisches Lehnsherzogtum”.[24] Grunden til at karakterisere denne konklusion som kun delvis rigtig ligger i to forhold.

For det første er det ganske vist indiskutabelt, at foreningen imellem Slesvig og Holsten var blevet stærkere, for så vidt som Adolf både som hertug af Slesvig og som greve af Holsten stod særdeles stærkt, men foreningen optræder ikke på et eneste tidspunkt som mål i sig selv for holstenerne. Således kan det være værd at gentage de mange holstenske byers vidnesbyrd 24. maj-1.juni 1424, hvorefter Slesvig defineres som et særskilt hertugdømme adskilt fra de omkringliggende stater/herskaber.[25] Kun én gang hører vi om en forbindelse imellem Holsten og Slesvig, og det er i juni 1429 under kong Eriks fremtidige fjende hertug Wilhelms mægling i Nykøbing Falster, ved hvilken lejlighed hertugen forsøgte sig med tre modeller for fred: At hertugdømmet Slesvig skulle falde tilbage til Danmark, når engang begge brødre, Adolf og Gerhard, var døde, en ordning, som de skulle give deres ed på at overholde; at brødrene modtog såvel Holsten som Slesvig som et arvelen, *mannervelhene,* af den danske konge, som skulle arbejde for sagen hos Sigismund; eller at der blev indgået en lang våbenhvile, hvorunder holstenerne skulle indløse Nyhus og Flensborg.[26] Vi hører intet om holstenernes medvirken til nogen af forslagene, som da også i situationen var ganske urealistiske med henblik på at tilvejebringe fred. Man kan i den forbindelse fremdeles hævde, at hvis forbindelsen imellem Holsten og Slesvig skulle have været et mål i sig selv for den holstenske part, da kunne man forvente en skarp reaktion fra kong Erik imod netop dette punkt. En sådan reaktion indfandt sig imidlertid ikke: Ganske vist blev alle hertug Wilhelms modeller til fred affejet på nærmest obligatorisk vis, men den eneste specifikke bemærkning fra kongen i den forbindelse var, at det ikke syntes ham tilrådeligt at basere noget på holstenernes ed.

---

24 Brandt 1981 (1935) p. 131.

25 DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240601001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240521001>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240521002>; DD <http://diplomatarium.dk/dokument/14240604001>.

26 HR I:8 nr. 618.

For det andet er det en klokkeklar anakronisme, når Brandt skriver, at Adolf ikke opnåede den fuldkommne adskillelse imellem Danmarks rige og Slesvig, og at Slesvig dermed forblev et len af Danmark. På intet tidspunkt var selve det forhold, at Slesvig var len af Danmark, et angrebspunkt for holstenerne. De baserede trods alt hele argumentationen for deres adkomst til Slesvig hertugdømme på den fiktion, at de danske konger altid havde forlenet dem med hertugdømmet som arveligt fanelen. For holstenerne var der ikke nogen modsætning imellem deres fuldkomne herredømme over Slesvig som en fri statslig entitet og den danske konges forleningsret, der, for såvidt angik overhøjheden over Slesvig, udelukkende var af ceremoniel karakter, men derudover var en legitimering af netop det forhold, at holstenerne besad hertugdømmet frit og uden fare for aggression fra nord. Set fra holstensk synspunkt var den kongelige overhøjhed snarere udtryk for en forleningspligt end en forleningsret. Den 1. januar 1443 opnåede hertug Adolf stadfæstelse af den tilstand, der reelt havde infundet sig ved freden i Vordingborg, nemlig den fuldkomne adskillelse af hertugdømmet Slesvig og Danmarks rige. Adskillelsen var tillige gejstlig, for såvidt som Slesvig stift ikke længere hørte blandt de danske stifter. Kronings- og forleningsceremonien var i særlig grad udtryk for hertug Adolfs vilje og må nødvendigvis derfor opfattes som en fuldførelse af de holstenske politiske mål. Hoffmann skriver, atter med rette: ”Schleswig glich nun weitgehend einem typischen norddeutschen Territorialstaat”.[27]

11.3.1. Kan forleningerne ses som kontinuerte i forhold til forleningen 15. august 1326?

I indledningen til sin artikel om Vordingborg-freden skriver M. Hoffmann, at freden fastsatte forleningen 15. august 1326 og fornyelsen heraf 1386 og, som der står, ”schützte die deutsche Nationalität an der Nordgrenze gegen die Bestrebungen des skandinavischen Unionskönigthums”.[28] Der er et umiskendeligt element af kontinuitet i denne betragtning, der i tysk forskning er båret af forestillingen om den lange, men uundgåelige vej til sammenknytning af Holsten og Slesvig. Således skriver Hoffman, der som begyndelse til denne udvikling anfører schauenburgernes panteherredømme over det sydlige Slesvig fra 1260, derpå den stærkere og stærkere indflydelse i Slesvig kulminerende med forleningen 1326, sidenhen den faktiske besiddelse af hertugdømmet siden 1375, den afgørende retsgyldige forlening 1386 og nu endelig med forleningerne 1440 og 1443 ”Bestätigung dieses Prozesses”.[29]

For det første er der det at sige hertil, at den schauenburgske sejr i kampen om Slesvig selvfølgelig måtte føre til en dynastisk forbindelse med Holsten, men deraf kan man ikke slutte sig til en gradvis proces siden 1260, og man kan slet ikke slutte sig til en intention rettet imod denne

27 Hoffmann 1990 p. 261.
28 M. Hoffmann 1882 p. 344.
29 Hoffmann 1990 p. 259.

dynastiske forbindelse for schauenburgernes vedkommende; de kæmpede ikke for en sammensmeltning af Slesvig og Holsten, men for at vinde hertugdømmet Slesvig som arveligt fanelen. For det andet blænder forestillingen om sammensmeltningen af Slesvig og Holsten som det, der havde drevet udviklingen siden 1260 (eller for den sags skyld siden sagntiden), for den uhyre komplekse, kaotiske og ikke nødvendigvis videre logiske udvikling, der lå forud for forleningerne 1440 og 1443. Hoffmanns fremstilling kan man således imødegå med en modfremstilling: I 1326 blev Slesvig en selvstændig statslig entitet på en måde, som havde været uhørt indtil da, men allerede i 1330 hører denne tilstand delvis op med samforleningen imellem Gerhard d. Store og den forhenværende kong Valdemar 3, nu hertug Valdemar 5. Eriksen, som fremdeles efter pantebyttet 1340 principielt var hertug af Slesvig. Stor indflydelse havde ganske vist grev Heinrich 2. (”Heinrich der Eiserne”), men det forhindrede ikke, at Valdemar og hans søn Henrik kunne optræde i egenskab af *duces Jucie* ved Valdemar Atterdags forpligtelsesbrev 1360.[30] Valdemar Atterdag selv udøvede et kortvarigt, men ikke desto mindre intenst tryk på Slesvig i slutningen af sin levetid. Perioden 1375-86 var Slesvig juridisk set herreløs. Forleningerne 1386 og 1396 var snarere at betragte som aftaler om fortsættelse af denne tilstand end som retsgyldige forleninger. I perioden 1404-09 kan Slesvig juridisk set betragtes som en del af Danmarks rige som følge af dronning Margrethes og kong Eriks formynderskab. I perioden 1409-31 raser krigen, som til og med Stralsunds og Rostocks særfredsaftaler tegnede godt for kong Erik.

Albrectsen skriver med rette angående spørgsmålet om Slesvigs tilhørsforhold til Danmarks rige i middelalderen, at ingen kunne mistænke hertug Adolf for at betragte Slesvig som en del af Danmarks rige. Dette var et opgør med ”den af Knud Fabricius fremførte opfattelse at riget indbefattede fyrstelenene. Det store spørgsmål i datiden var ikke at forstå begreberne – det er eftertiden der har skabt tvivl om dem – men at formulere sin ret og kæmpe for den”.[31] I 1440 og 1443 fik Adolf knæsat den ret, han reelt havde vundet med freden i Vordingborg. At forleningerne i principiel forstand kan siges at betegne en form for overordning af Danmarks rige over Slesvig, er fuldkommen irrelevant. Det eneste, der talte, var de reelle forhold. Dvs. i praksis betegnede forleningerne den danske konges anerkendelse af, at Slesvig var en selvstændig statslig entitet under hertug Adolf og som sådan helt og aldeles adskilt fra Danmarks rige.

Baggrunden for forleningerne 1440 og 1443 må derfor først og fremmest ses som den umiddelbart forudgående voldsomme politiske udvikling, der havde fundet sted som konsekvens af kong Eriks nederlag i Slesvig. At holstenerne selv i procesakterne forud for Ofen-dommen fremstillede deres retmæssige adkomst med grund i en kontinuerlig strøm af danske kongers

30 Rigslovgivning I nr. 30, indledningen og §§ 2-3.
31 Albrectsen 1988 p. 14-15.

forleninger til dem af hertugdømmet Slesvig som arveligt fanelen, kan godt virke inspirerende for tanken om organisk udvikling og kontinuitet. Men der var tale om en ideologi opstået momentant som reaktion på kong Eriks ideologi, hvorefter Slesvig til alle tider havde været en del af Danmarks rige på linie med de øvrige danske lande. Halvvejs tilfældigt, halvvejs som følge af holstenernes og hertug Wilhelm af Lüneburgs landmilitære dygtighed, lykkedes det at bringe denne ideologi til fuld realisering ved forleningerne 1440 og 1443.

11.4. Christian 1. antages til konge

Hertug Adolfs indflydelse på nordisk politik under Christoffer af Bayern, herunder især spørgsmålet om Gotland, som var blevet et stridspunkt imellem Danmark og Sverige, skal ikke forfølges nærmere her, eftersom glimrende fremstillinger heraf allerede findes.[32] I januar 1448 døde kong Christoffer uventet og barnløs, og hermed brød en egentlig unionskonflikt ud, som længe havde ulmet i forbindelse med striden om Gotland, i og med man ikke kunne enes om en fælles konge. Således blev Karl Knutsson Bonde valgt til konge af Sverige 20. juni 1448. I Danmark arbejdede hertug Adolf for sin søstersøn grev Christian af Oldenburg, som 28. september 1448 kunne udstede sin første kongeed på Viborg landsting, og en måned efter i København, hvorved han var at betragte som konge af Danmark.[33] Eden mindede i sin ordlyd mest om Christoffer af Bayerns første kongeed fra 9. april 1440, hvilket imidlertid langt fra betød, at hertug Adolfs indflydelse i de danske rigsanliggender var gået en smule tilbage i forhold til begivenhederne 1. januar 1443; snarere tværtimod, hvilket vil blive illustreret nedenfor. For en ordens skyld skal det nævnes, at heller ikke Christian 1.s ed så meget som antydede et forbud mod at afhænde rigets jord i overensstemmelse med den type kongeed, som kong Erik ellers så ofte havde påberåbt sig i sin argumentation for umuligheden af Slesvigs status som arveligt fanelen.

11.4.1. Blev hertug Adolf tilbudt den danske krone?

Ifølge Arild Hvitfeld fik hertug Adolf tilbudt den danske krone af rigsrådet, da man skulle finde en efterfølger til Christoffer af Bayern, men Adolf pegede i stedet på sin søstersøn, den senere Christian 1. Hvitfelds beretning lyder:

> Omsider efter lang Betenckende / bleffve de til Sinds / at fordre her ind for deris Herre oc Konge / Hertug Adolff aff Slesvig Greffve til Holsten / etc. / for hans gode Naffn oc Christelige Regimente skyld / seendis oc der heden / at Førstendommet oc det Greffveskab Holsten / kunde forenis med Riget. Hvorfore de sender deris merckelig Sendbud til hannem / oc tilbiuder hannem Riget. Mend han veyrede sig der udi for hans Alderdoms oc Svagheds Skyld / oc raadde

32 Olesen 1980 pp. 277-78, 334, 348-49; Olesen 1983 p. 17-18.
33 Rigslovgivning nrr. 22 og 23.

dennem til / de skulde fordre Greffve Christiern aff Oldenborg oc Delmenhorst her ind.[34]

Olesen skriver herom:

> Det er i dansk forskning en fastslået kendsgerning, at rigsrådet i egen og national interesse tilbød hertug Adolf kronen i håb om uden sværdslag at vinde Sønderjylland tilbage. Synspunktet savner dokumentation og er præget af det 19. århundredes tankegang og fremført i forskningen i lyset af begivenhederne i 1864. Der var snarere på grund af interessen for unionens opretholdelse tale om en hensyntagen til Kalmar-unionen, eftersom hertug Adolf nedstammede fra det gamle danske kongehus. Dette ville være et aktiv ved et unionskongevalg, idet Norges arveretslige stilling ville øge chancerne for at få den danske tronkandidat valgt.[35]

Olesen har ret i, at rigsrådet næppe kan have tænkt på at vinde Slesvig tilbage. Rigsrådet havde vundet sin indflydelse netop i opposition til Erik af Pommerns Slesvig-politik, og en forening imellem Danmarks rige og Slesvig kan ikke have været et stort ønske hos rigsrådet i 1448. Dog: Man kan med Olesen sige, at selve tilbuddet til Adolf om den danske krone til stadighed er en kendsgerning ikke blot i dansk, men tillige i tysk forskning. Intetsteds er dette, må man vel nok sige, iøjnefaldende tilbud blevet draget i tvivl.[36]

Olesen selv accepterer, at Adolf rent faktisk blev tilbudt den danske krone. Begrundelsen, at det skulle være af hensyn til Kalmarunionen som følge af Adolfs slægtskab med det danske kongehus, virker dog mildest talt søgt. Ikke mindst i betragtning af, at Hvitfelds egen beretning udelukkende fokuserer på Christians slægtskab med det danske kongehus. Hvitfeld skriver ikke, hvorvidt tilbuddet til Adolf faldt før eller efter 20. juni 1448, om end hans fremstilling er disponeret således, at man uvilkårligt får indtryk af det sidste, i og med fremstillingen af Christoffer af Bayerns periode afsluttes med en notits om, at Karl Knutsson Bonde blev taget til Sveriges konge[37]; dette er dog ikke et nagelfast kriterium til afgørelse af kronologien. Men i fald det første skulle være tilfældet, må man stadigvæk anse det for utænkeligt, at man i Danmark ikke kendte til Karl Knutsson Bondes ambitioner, hvorfor den handling, at tilbyde hertug Adolf den danske krone, må betegnes som direkte imod unionstanken, således som i øvrigt også det valg af kong Christian var, der faktisk kom til at finde sted; hvis man havde været grebet af unionstanken, ville et mere logisk skridt vel have været at antage Karl Knutsson Bonde til konge sammen med svenskerne. Unionshensyn i forbindelse med det danske rigsråds henvendelse til hertug Adolf virker således helt usandsynlige.

34 Hvitfeld II 1652 I fol. 843.
35 Olesen 1983 p. 20-21.
36 Af nyere fremstillinger kan nævnes Hørby 1979 p. 174; Albrectsen 1997 p. 202; Porskrog Rasmussen 2007 p. 55; Brandt 1925 (1981) p. 133; Hoffmann 1990 p. 271.
37 Hvitfeld 1650 I fol. 841

Det tidligste belæg, vi har for tilbuddet til Adolf, er hos Arild Hvitfeld. Hverken holstenerpræsten eller Detmars efterfølgere kender til begivenheden, og den har heller ikke sat sig spor i de ikke-berettende kilder, hvilket er besynderligt, eftersom Hvitfeld taler om en sendefærd til Adolf. En sendefærd fra det danske rigsråd til hertug Adolf i et ærinde af så stor vigtighed som besættelsen af den danske trone burde have sat sig diplomatariske spor. Der må således være tale om en skrøne. Til understøttelse af dette synspunkt skal følgende bemærkninger angående den generelle troværdighed hos Hvitfeld fremsættes:

Det er blevet illustreret, også her, at Hvitfeld ikke nødvendigvis er et under af præcision.[38] Umiddelbart før notitsen om tilbuddet til hertug Adolf står en beretning om, at Danmarks råd skrev til rådene i Sverige og Norge med henblik på et møde i Halmstad, hvor man skulle finde frem til en fælles konge for rigerne. Svenskerne mødtes i Jönköping, hvor de skrev tilbage til det danske råd, at de ikke kunne give et svar herpå, før samtlige svenske råder havde været forsamlet, og at man straks ville tage sagen op i Stockholm.[39] Christensen skriver, at ”de to notitsers utvetydige henvisninger til konkrete breve i forbindelse med Huitfeldts udtalte tilbøjelighed til at indføje brevstof … i sin Danmarkshistorie har naturligt nok bibragt eftertiden en umiddelbar tiltro til brevenes eksistens”. Derefter viser han, at denne tiltro til de to breve især har gjort sig gældende i svensk og norsk historiografi. Muligvis har Erslev stillet sig skeptisk, eftersom repertoriets registrant over det af Hvitfeld anvendte brevstof ikke anfører de to breve. Det ændrer dog ikke ved det forhold, at eksplict tvivl om deres eksistens aldrig er blevet fremsat: ”I sin Danmarks Riges Historie fra 1732 fandt Ludvig Holberg, at Huitfeldt havde givet fyldig dokumentation for, at de danske rigsraad var unionen tro og i 1448 havde indledt en korrekt procedure til valg af unionskonge”.[40] Ved at jævnføre med Hvitfelds omtale af Christoffer 2.s brevekslingmed kejseren i 1329, som, for så vidt angår det forhold, at denne brevveksling kun findes hos Hvitfeld, ligner situationen i 1448, stiller Christensen det relevante spørgsmål, om den stilistiske fiktion er Hvitfelds udtryk for noget selvfølgeligt, eller om Hvitfeld faktisk bygger på autentiske, men tabte aktstykker. Han kommer frem til den overbevisende konklusion, at Hvitfelds fremstilling af det danske rigsråds ”indbydelse til kongevalg i Halmstad og dets i det hele unionsvenlige holdning snarest er en fri konstruktion uden konkrete kildebelæg”.[41]

Der er med andre ord ikke belæg for det danske rigsråds skrivelse til det svenske, ejheller for det svenske rigsråds svarskrivelse til det danske. Det må nødvendigvis mane til skepsis over for troværdigheden af beretningen om det danske rigsråds sendefærd og tilbud til hertug Adolf. I det

38 Cf. kap. 6.1.3. nt. 27.
39 Hvitfeld 1652 II fol. 842.
40 Christensen 1976 (1973) p. 80-81.
41 Christensen 1976 (1973) p9. 83 og 88.

hele taget har Hvitfelds fremstilling en udpræget antisvensk tendens, der nødvendigvis må forøge denne skepsis over for fremstillingen. Således bliver det danske rigsråds søgen efter en ny konge fremstillet som en konsekvens af, at svenskerne havde ”affsøndret dennem fra disse tre rigers forbund”. Og således skulle en ukendt dansk ridder have forsøgt at tilegne sig kongeværdigheden i den meget svære situation, men hans navn vil Hvitfeld ikke nævne, hvilket ikke just højner troværdigheden. Umiddelbart før notitsen om tilbuddet til hertug Adolf hedder det om Dorothea, kong Christoffers enke: ”Dronning Dorothea lod sig høre / hun vilde nøyes med for husbonde / huem de vilde nøyes med for herre oc konge”. Som bekendt blev ordningen med Christian 1., at han giftede sig med Dorothea, men det virker unægtelig besynderligt at anføre denne ordning umiddelbart før beskrivelsen af sendefærden og tilbuddet til hertug Adolf, hvis ægtefælle, Margareta von Hohnstein, i høj grad var i live i 1448. Hun skulle komme til at overleve sin mand med 37 år.[42] Man må sige, at en skilsmisse imellem Adolf og Margareta med henblik på et ægteskab imellem Adolf og Dorothea har været et så usandsynligt scenario, at det danske rigsråd næppe kan have tænkt den tanke. Alt tyder derfor på, at Hvitfelds beretning om det danske rigsråds tilbud til hertug Adolf om den danske trone er fri fantasi.

Men hvad med Jürgen Ovens smukke skildring fra ca. 1660 af begivenheden, hvor den hvidhårede olding Adolf (på 47 år) tilbydes den danske krone, men henleder opmærksomheden på sin søstersøn med ordene ”Demselben und nicht mir”? Auge gør overbevisende rede for billedets propagandistiske budskab (som måske ligefrem kan være en direkte inspiration fra Hvitfeld), hvilket omvendt betyder, at man ikke kan eller skal tage billedet til indtægt for et stykke virkelighed, der faktisk har fundet sted.[43]

Men hvorfor overhovedet den umiddelbart temmelig overflødige beretning om rigsrådets sendefærd og tilbud til hertug Adolf? Hvitfelds tendens imod Erik af Pommern er velkendt, hvilket blev illustreret i indledningen.[44] Tendensen er logisk, for så vidt som Hvitfeld selv hørte hjemme i rigsrådskredse. Han så bestemt ikke med milde øjne på konger med enevoldstendenser. Kunne man tænke sig nogen større hån imod kong Erik end at lade det danske rigsråd tilbyde hertug Adolf kronen og dermed gøre Adolf til moralsk grundlægger af det oldenborgske dynasti, som Hvitfeld selv var varm tilhænger af?

---

42 Auge 2011 p. 58.

43 Auge 2011 p. 61: ”Propaganda … bietet auch das bekannte Ölgemälde des Gottorfer Hofmalers Jürgen Ovens, auf dem in idealisierter Form die Situation von 1448 dargestellt ist, als Adolf VIII. die ihm angetragene dänische Königskrone zugunsten seines Neffen Christian ablehnte. Pointiert lässt sich die Bildaussage nicht nur so interpretieren, dass Königs- und Gottorfer Herzogshaus einen gemeinsamen Stammvater, nämlich Christian I., haben, sonderns dass es ein Herzog von Schleswig und (damals noch Graf von) Holstein war, der den Oldenburgern überhaupt erst auf den dänischen Thron verhalf”.

44 Cf. Erslev 1901 p. 432.

11.4.2. Constitutio valdemariana*: sand eller falsk?*

Inden det kom til hyldningen af Christian 1., havde hertug Adolf 28. juni 1448 forelagt ham en såkaldt revers med "gamle breve og håndfæstninger" beseglet af kong Valdemar 3. og rigsrådet fra 1326. I disse breve og håndfæstninger optrådte bestemmelsen om, at hertugdømmet Slesvig ikke måtte forenes med Danmarks rige og krone, således at én var herre over begge lande, den såkaldte *constitutio valdemariana*. Bestemmelsen lød *Item ducatus Sunderjucie regno et corone Dacie non unietur nec annectetur ita quod unus sit dominus utriusque etc.*[45]

Forud for bestemmelsen gik en længere indledning, som motiverede Christians løfte om at overholde *constitutio valemariana.* Indledningen giver et godt billede af de bestræbelser for at få Christian indsat som konge, som blev udøvet af hertug Adolf, og af samme Adolfs enorme indflydelse. Således står der ordret i indledningen, at kåringen af en konge først og sidst tilkom hertug Adolf i egenskab af fyrste og råd i Danmarks rige, og at han arbejdede personligt for at få Christian kåret. Man må antage som sikkert, at ordene skyldes hertug Adolf selv, og han har selvfølgelig ikke underspillet sin status og prestige; man kunne godt forestille sig, at de gejstlige og verdslige medlemmer af rigsrådet, som kort forinden var blevet nævnt, ikke helt kunne tilslutte sig Adolfs opfattelse af sin egen position. Det ændrer ikke ved, at Adolf tilsyneladende uden nogen form for modstand fik gennemført udstedelsen af erklæringen, hvis indhold nødvendigvis må siges at have storpolitisk betydning.

I selve Valdemars forleningsbrev til Gerhard 3. findes bestemmelsen om Danmarks riges og hertugdømmet Slesvigs adskillelse ikke, ejheller i de garantier, de danske prælater og stormænd udstedte om at overholde forleningsbrevet.[46] Derfor retter opmærksomheden sig mod selve Valdemar 3.s håndfæstning 7. juni 1326: Heri optræder *constitutio valdemariana* heller ikke, men eftersom håndfæstningen kun er overleveret i en afskrift i Lundebogen fra 1494, kan man ikke umiddelbart afvise, at der har været tale om en udeladelsessynd fra afskriverens side, om denne nu har været mere eller mindre bevidst om bestemmelsens politiske sprængkraft.[47]

Problemet bliver således, om *constitutio valdemariana* vitterlig var en original bestemmelse fra 1326, eller om det drejer sig om en til lejligheden opfundet bestemmelse af hertug Adolf.
I tysk forskning går man ud fra som en selvfølgelighed, at bestemmelsen er original. Dette synspunkt passer jo fortræffeligt med hele mytologien omkring Slesvigs og Holstens naturnødvendige sammensmeltning og en dermed forbunden skarp adskillelse af Slesvig og Danmarks rige. Synspunktet er så rodfæstet, at ingen tysk forsker har stillet spørgsmålstegn ved, om *constitutio valdemariana* skulle være en original bestemmelse. For dansk forsknings vedkommende

45 Rigslovgivning II nr. 19.
46 DD II:9 nrr. 295, 303 og 304.
47 DD II:9 nr. 273.

argumenterede Werlauff i 1848 for uægtheden af *constitutio valdemariana* og kunne henvise til Holberg, Schlegel, Jahn, Molbech og Krieger til støtte for sin argumentation, men disse stemmer fra tiden før det kritiske gennembrud er ganske druknet, ikke mindst på grund af Erslevs artikel om emnet fra 1895, hvorefter behandlingen af *constitutio valdemariana* i dansk historiografi har været præget af en tendens til at gøre sig enhver intellektuel anstrengelse i forbindelse med opstilling af hypoteser til forklaring af, hvorfor den alligevel nok må være en ægte bestemmelse. Den eneste stemme herimod stammer fra 1973 og står ganske isoleret.[48] I det følgende skal der imidlertid argumenteres for, at *constitutio valdemariana* nødvendigvis må være et påfund fra hertug Adolfs side i 1448:

For at tage det umiddelbart indlysende først: *Constitutio valdemariana* optræder som sagt ikke i den os overleverede udgave af Valdemar 3.s håndfæstning. Erslev fremstiller dette forhold nærmest, som om man hermed kan være helt sikker på, at bestemmelsen optræder i originalen, idet det ville være en urimelig slutning *e silentio* at gå ud fra det modsatte, hvorved den sagesløse hertug Adolf ville blive beskyldt for brevforfalskning.[49] Erslev gjorde det for så vidt ikke nemmere for sig selv, idet han spurgte, om hertug Adolf var i stand til at fremlægge Valdemar 3.s håndfæstning for grev Christian i original og svarede ”sikkert ikke”.[50] I det sidste havde Erslev helt ret, idet den originale håndfæstning må have ligget i Lunde kapitels arkiv, således som det fremgår af registraturen fra 1425.[51] Dermed blev Erslev nødt til at antage eksistensen af en afskrift af håndfæstningen, hvilket skulle forklare, at de øvrige breve, som hertugen rådede over i original (dvs. forleningsbrevet 15 august 1326 og rigsrådets anerkendelse heraf dagen efter), blev anført, nemlig til at afhjælpe manglen på en egentlig original af håndfæstningen. Dette er en mulighed; der er bare ikke skyggen af bevis. Man må nødvendigvis altid nære skepsis over for kilder, der er blevet konstrueret til lejligheden af moderne historikere. Hvis man går ud fra, at Erslev havde ret, må afskriften nødvendigvis være blevet til efter retssagerne i 1420'erne, da holstenerne jo ellers havde anvendt den i bevisførelsen for deres adkomst til hertugdømmet. Det mest sandsynlige tidspunkt for afskriftens tilblivelse skulle derfor være i tidsrummet imellem 30. april 1440 og reversens affattelse, dvs. 28. juni 1448. Dette forudsætter, at hertug Adolf eller hans rådgivere var kommet under vejr med håndfæstningens eksistens i Lund i en periode, hvor Adolf med forleningerne 1440 og 1443 strengt taget ikke havde noget yderligere behov for legitimitet i forhold til Danmarks rige. Så længe Christoffer af Bayern levede, og det danske rigsråd var garantier mod kongelige krigseventyr, var der vel ingen grund til for hertug Adolf at undersøge de danske arkiver nærmere med henblik på at

48 Werlauff 1848 *passim*, særligt p. 10 ; Jørgensen *passim* 1973.
49 Erslev 1895 p. 238.
50 Erslev 1895 p. 212.
51 William Christensen (red.), *Ældste danske Arkivregistraturer V:I,* København 1910, p. 137, D. 2.

afskrive håndfæstninger, der kunne stive hans hertugelige position af.

Ingen af Erslevs anførte scenarier lader sig bevise endsige forekommer videre sandsynlige. Hvad man til gengæld kan sige, er, at efter Christoffer af Bayerns død i 1448 må det have været i Adolfs interesse at få præciseret sit hertugdømmes afgrænsning over for Danmarks rige og få garanteret alt det, han havde opnået under selvsamme kong Christoffer. Alt andet lige forekommer *constitutio valdemariana* således i højere grad at være blevet opfundet til lejligheden end til at have ligget uvirksom hen i det hertugelige arkiv. En ikke uinteressant detalje er det i øvrigt, at grev Christian erklærer, at der er blevet ham forelagt "brevene, skrifterne og håndfæstningerne, som blandt mange andre ord indeholder en artikel på latin, som vi har ladet os udtyde, og den lyder fra ord til andet etc.".[52] Grev Christian har med andre ord set bogstaver og ord, som er blevet fortolket for ham. Ifølge ordlyden behøver han imidlertid ikke at have læst dem selv. Den uldne formulering bestyrker ikke troen på, at *constitutio valdemariana* var en original bestemmelse. Snarere får man indtryk af, at grev Christian er blevet forelagt "breve, skrifter og håndfæstninger", som *constitutio valdemariana* var en samlet konsekvens af.

I sin argumentation for udeladelsen af *constitutio valdemariana* i den lundensiske afskrift fra 1494 pegede Erslev på, at paragraffen af rigsrådet i 1448 var blevet opfattet som en for Danmark skadelig bestemmelse:

> Det danske Rigsraad har sikkert paa denne Tid kun med Misnøje kunnet se paa denne gamle Artikel, der ved Kristjern af Oldenburgs Løfte af 1448 atter var draget frem af en over hundredaarig Glemsel. En Bestemmelse, der udelukkede, at Sønderjylland nogensinde som hjemfaldet Len kunde komme fuldt og helt ind under den danske Krone, har maaske ikke mødt nogen Modstand hos de danske Stormænd, der i 1326 i Forbund med grev Gert satte den lille Hertug paa Tronen; men anderledes stod det i det femtende Aarhundrede; Margrete og Erik af Pommern havde jo i en Menneskealder igennem haft Sønderjyllands Generhvervelse som deres vigtigste Formaal, og at dette Land var en umistelig Del af det danske Rige, var en Overbevisning, der derved maatte være fæstnet hos enhver dansk og ikke mindst dette Rigsraad, der nu følte sig som den egentlige Herre i Riget. Rigsraadet havde fundet sig i at tilstaa Schauenburgeren Adolf arvelig Forlening paa Hertugdømmet, men hvo veed om ikke dennes Barnløshed allerede da havde taget meget af Braadden fra denne Indrømmelse, og der er i det mindste al Grund til at tro, at den Bestemmelse, der var vedtaget i 1326, nu af Rigsraadet blev modtaget med skarp Misbilligelse.[53]

For det første må man hertil sige, at det skulle være en endog meget politisk og historisk bevidst skriver, der i 1494 forsætligt udelod en paragraf af hensyn til det danske rigsråds følelser 46 år forinden. For det andet, som vi har set, kan rigsrådets holdning i 1448 umuligt have været dikteret

52 Rigslovgivning II p. 101: *so sin vns dallinge uorebracht unde opembared besegelde breue, ok olde scrifte vnd handuestinge van Koningk Wolmare vnde des rikes raede … de manckt anderen worden innehebben enen artikel in latine, den wii vns bedudet laten hebben, vnde ludet van worden to worden etc.*

53 Erslev 1895 p. 234-35.

af nogen form for loyalitet over for Erik af Pommerns politik: Det havde trods alt sikret sin position ved at gøre oprør mod netop denne konge. Rigsrådets holdning i forbindelse med afslutningen på krigen om Slesvig i 1435 var dikteret af den modsatte opfattelse, nemlig at en fortsat insisteren på Slesvig som indlemmet i Danmarks rige ville være galmandsværk. Hvorfor rigsrådet i 1448 skulle have ændret holdning, efter det selv var gået med til at opfylde samtlige hertug Adolfs krav mht. forleningen af Slesvig, er ikke indlysende. Forleningen, som hertug Adolf opnåede af Christoffer af Bayern efter Eriks afsættelse, var jo netop sket som en konsekvens af og en modreaktion på kong Eriks ekspansive politik. At rigsrådet, som havde opnået en langt større magt og mere selvstændig position, end det havde haft under Erik af Pommern, otte år senere lige pludselig skulle have følt sig stødt af en bestemmelse, der stærkt begrænsede opkomsten af en ny, ekspansiv kongemagt, har således på ingen måde sandsynligheden for sig.

Erslev pegede på, at det ville have været en dumhed uden lige, hvis hertug Adolf havde fundet på en paragraf til Valdemar 3.s håndfæstning, som enhver kunne se, ikke var der.[54] Netop af samme grund måtte paragraffen have optrådt i den originale håndfæstning.

Erslevs betragtning er måske rimelig ud fra en moderne logik. For det første kan man dog spørge, hvor nemt ”enhver” ville kunne få adgang til håndfæstningen. Offentlighed i forvaltningen prægede ikke det 15. årh., hvilket, som det er blevet vist, kendetegnede kampen om tolkningsretten til 1397-brevet. For det andet må man sige, at det 15. århundredes politiske aktører var behersket af en anden logik, ud fra hvilken enhver fremsat påstand var bevis for sig selv, hvis den var udført formelt korrekt. Et grelt eksempel er Eriks udebliven fra voldgiftsmødet sankthans 1418 og hans derpå følgende erklæring om, at hans udsendinge havde givet møde til tiden: Det må have været åbenlyst for enhver, at dette var løgn. Men ingen sagde det. Den beseglede erklæring fra hans allierede Erich af Sachsen, Otto og Vartislav af Stettin-Rügen og Albrecht af Eberstein gjorde løgnen sand. Hertug Adolf kan ikke have været ubekendt med metoden: At fremføre en påstand eller et forhold på en formmæssig uangribelig måde, således at påstanden dermed blev sandhed. Den holstenske side havde under retssagen insisteret på det romerske imperium som øverste dommer, dvs. en domstol med repræsentanter for de langt mere holstenskvenlige kurfyrster, og de påstod, at aftaler var indgået herom, hvilket må siges at stå i modsætning til deres erklæringer 5.-6. januar 1423.[55] Holstenerne fremførte, at Ludovicus de Cattaneis havde overskredet sit mandat og tiltaget sig dømmende myndighed, hvilket slet og ret var i strid med virkeligheden, også selv om Ludovicus må betragtes som en agent for danske interesser. Hele ophævelsessagen for kurien hvilede på den lodrette løgn, som må have været tydelig for enhver, at ingen af de holstenske brødre

54 Erslev 1895 p. 237.
55 Cf. kpt. 4.7., nt. 78.

var myndige, og det til trods for, at den holstenske part gentagne gange i processen forud for Ofen-dommen havde fremført, at hertug Heinrich på egne og sine brødres vegne havde søgt om bekræftelse af forleningen med hertugdømmet, efter han var kommet til skelsår. Det virker derfor ikke sandsynligt, at hertug Adolf skulle have bekymret sig videre om sandhedsværdien i grev Christian af Oldenburgs revers. Eller rettere sagt: I forhold til reversen var det irrelevant, om paragraffen rent faktisk stod i Valdemar 3.s håndfæstning eller ej, idet *constitutio valdemariana* optrådte i en beseglet og formmæssigt uangribelig erklæring af grev Christian, hvorved paragraffen blev reel og sand.

Til grund for sin bedømmelse af *constitutio valdemariana* som ægte lægger Erslev endvidere det forhold, at en skriver i 1448 næppe ville have kunnet ramme den korrekte, højmiddelalderlige håndfæstningsstil, som paragraffen efter Erslevs mening er præget af.[56] For Erslev er benævnelsen *ducatus Sunderjutie* tegn på ægthed.

> Selve udtrykket *ducatus Sunderjutiæ*, hvoraf Werlauff tog lidt Anstød, taler, ret beset, imod et Falskneri. En Falskner vil enten naivt holde sig til sin Tidsalders Udtryksmaade eller strengt slutte sig til de Dokumenters Ord, der foreligger ham; det første vilde her have givet *ducatus Slesvicensis*, det andet: *ducatus Jutiæ*, som det hedder i Forleningsakterne af 1326. Udtrykket *Sunderjutiæ* peger derimod paa, at Affatteren bevæger sig frit i det 14. Aarhundredes Sprog.[57]

Det er rigtigt, at betegnelsen *Sunder Jutia* faktisk optræder i 1326[58], men dette i en politisk sammenhæng, der står direkte i modsætning til hele det kompleks, der bragte Valdemar 3. på tronen og den dermed forbundne forlening af Slesvig til grev Gerhard. I dette kompleks optræder kun betegnelsen *ducatus Jutie*.[59] Alene dette gør det højst usandsynligt, at man skulle have brugt betegnelsen *ducatus Sunderjutie* i Valdemar 3.s håndfæstning. Det afgørende var imidlertid næppe så meget, hvorvidt man brugte det ene eller det andet stednavn; det afgørende var, hvorvidt man forsynede dette stednavn med betegnelsen hertugdømme, *ducatus*, eller ej. Den danske side forsøgte op til Ofen-dommen at nedtone hertugdømmeterminologien. Om end der er tegn på, at den danske side ikke helt kunne gøre sig fri af denne terminologi, hvilket endda blev afspejlet i selve Ofen-dommen, der ganske vist tildømte den danske konge og det danske rige *totam Jutiam australem*, men ikke desto mindre specificerede, at kongen straks skulle indføres *in possessionem ducatus predicti*, så er det et faktum, at den danske procedure var indrettet som en massiv påstand imod hertugdømmet Slesvigs legitimitet i egenskab af hertugdømme, hvilken påstand Ofen-dommen gav

56 Erslev 1895 p. 237: ”Falskneren skulde paa en hartad vidunderlig Maade have evnet paa en Prik at træffe den ejendommelige Stil i de gamle danske Haandfæstninger”.
57 Erslev 1895 p. 238 nt. 1.
58 DD II:9 nrr. 261, 262, 273, 291.
59 DD II:9 nrr. 295 ff.

utvetydigt medhold. Men omvendt virker det derfor også logisk, at hertug Adolf fandt på en formulering, der under anvendelse af betegnelsen hertugdømme, *ducatus*, gik direkte imod Ofen-dommen. At Ofen-dommen til stadighed var et ubehageligt minde for Adolf, og at han med sin nevøs løfte har ønsket at udslette dette minde for altid, synes at fremgå af det forhold, at reversen med *constitutio valdemariana* er udstedt selvsamme dato, som Ofen-dommen blev afsagt, den 28. juni.

Så vidt Erslev. Knud Fabricius anlagde i 1960 en alternativ tolkning.[60] Indledningsvis diskuterede Fabricius Erslevs konstruktion af fremlæggelsen af "beseglede breve, gamle skrifter og håndfæstninger" for grev Christian. Erslev skabte heraf som påpeget et scenarie, hvor hertug Adolf ikke var i stand til at fremlægge den originale håndfæstning for Christian, men kun en kopi, hvis ordlyd, dvs. paragraffen om Slesvig, skulle bestyrkes ved fremlæggelsen af lens- og garantibrevene fra 15. august 1326. Hertil bemærker Fabricius fornuftigt: "Jeg er mere tilbøjelig til at forklare ordene i reversen på en anden måde, simpelthen som et blomstrende ordgyderi, som ikke er sjældent i middelalderen, men kun dækker over én kendsgerning, nemlig 'Constitutio Valdemariana'". Hvad angår Erslevs store – og måske en anelse demonstrative – begejstring for hertug Adolf, bemærker Fabricius med rette: "Jeg skal indskrænke mig til at spørge om, hvor meget vi kender til middelalderens personligheder i almindelighed, og hertug Adolf i særdeleshed. Nogle meget nødtørftige oplysninger om vigtige begivenheder i deres liv plejer at være alt, hvad der står til vor rådighed. Hertug Adolf danner i så henseende ingen undtagelse".[61]

Fabricius gik imod Erslev, for så vidt som han ud fra reversens ordlyd ikke så sig tvunget til at antage forekomsten af *constitutio valdemariana* i håndfæstningen 7. juni 1326. Men det forhindrede ham ikke i at mene, at en sådan *constitutio valdemariana* blev udstedt, blot som en særskilt erklæring, hvorfor ægtheden af bestemmelsen på den ene side er reddet, samtidig med at det på den anden giver mening, at bestemmelsen ikke er overleveret i afskriften fra 1494. Fabricius fortsatte med en tolkning af begreberne *regnum*, *corona*, *dominus* og de dermed forbundne verber *annectetur* og *unietur.* Antagelsen af en særskilt bestemmelse og den juridiske tolkning, hvorefter *regnum Dacie* opfattedes som dækkende også for Slesvigs vedkommende, munder ud i en forklaring af, hvorfor *constitutio valdemariana* ikke var blevet fremført af den holstenske side under kejserprocessen: Bestemmelsen var ganske enkelt blevet uaktuel, fordi Slesvig siden Valdemar Atterdags dage havde været et len og dermed en del af riget, og fordi de slesvigske hertuger havde taget del i rigsstyrelsen, som deres deltagelse på danehofferne viser.[62] Endvidere opfattede Fabricius *constitutio valdemariana* i modstrid med reglen om, at kongerne ikke måtte afhænde rigets eller

60 Fabricius 1960.
61 Fabricius, 1960, p. 248.
62 Cf. Rigslovgivning I p. 239 nr. 30 (Valdemar Atterdags forpligtelsesbrev 24. maj 1360), §§ 2-3.

kronens gods og ejendom; hvis dette alligevel var sket, ville de være forpligtet til at vinde det pågældende gods og den pågældende ejendom tilbage, således som det kom til udtryk i Christoffer 2.s pantsættelse af Fyn til Gerhard 3. den 25. februar 1330 og Valdemar Atterdags skødning af Skåne 1343 til Magnus Smek af de skånske landskaber. I disse breve hedder det betegnende, at forbuddet mod at afhænde kronens og rigets gods samt forpligtelsen til at erhverve det tilbage netop er ophævet.[63] Men, ifølge Fabricius var der netop sket det, at den gamle retsregel var blevet vakt til live, i og med Slesvig atter var blevet en del af riget som len af Danmark under Valdemar Atterdag, for så vidt som de slesvigske hertuger deltog i rigsstyret. Dvs. *constitutio valdemariana* kunne dermed let tilbagevises i retssagen af den danske part, hvis holstenerne havde fremført den. Så vidt Fabricius' subtile argumentation.

Påstanden om, at *constitutio valdemariana* skulle være uaktuel, fordi de slesvigske hertuger – dvs. hertug Valdemar og hans søn, Henrik – skulle have taget del i rigsstyrelsen, er mildest talt luftig, ikke mindst i betragtning af, at hertug Adolf i reversen selv kaldes *ein forste und raed des riikes to Dennemarken*, hvilket jo lige præcis ikke forhindrede ham i at afæske sin søstersøns løfte om at ville overholde *constitutio valdemariana*. Og, hvis man betragter *constitutio valdemariana* som uaktuel under retssagen forud for Ofen-dommen, må man nødvendigvis spørge sig selv: Hvorfor i alverden skulle hertug Adolf så lade bestemmelsen stadfæste i 1448? Men derudover er det helt umuligt, at holstenerne ikke skulle have fremført *constitutio valdemariana* under retssagen, hvis denne havde eksisteret og/eller været kendt/opfundet af den holstenske part. Aktualitetskriterier eller konsistente juridiske doktriner om ”statsret” tyngede ingen af parterne i retssagen, som det er blevet vist: Kong Erik anførte Knud 6.s brev fra 1199, de mange breve fra Erik Menveds tid til Ribe, pantebyttet 1340: Intet af det kan siges at være videre aktuelt. Det kan man heller ikke sige om holstenernes anførelse af krav på Skelskør og Langeland, Magnus Smeks gældsforpligtelser eller for den sags skyld selve forleningsbrevet 15. august 1326, som jo netop allerede i 1329 kunne siges at være blevet uaktuelt og overflødiggjort af det forhold, at Valdemar 3. vendte tilbage til sit hertugdømmet. Det kan ikke understreges kraftigt nok, at den holstenske part ville have fremført *constitutio valdemariana*, hvis de havde kendt (eller fundet på) den under retssagen. Én ting kan man derfor fremføre som et helt og aldeles nagelfast faktum: Det gjorde de ikke.

Kai Hørby tager ikke eskplicit stilling til, hvorvidt *constitutio valdemariana* gik tilbage til 1326, eller om det var et påfund fra hertug Adolfs side i 1448. Dog behandler han problematikken på en måde, så der ikke kan være tvivl om, at han forudsætter tilblivelsestidspunktet til 1326.[64] Hørby lægger vægt på, at reversen med *constitutio valdemariana* befinder sig i det slesvig-

63 Fabricius 1960 p. 263-264.
64 Hørby 1979 p. 180 ff.

holstenske ridderskabs arkiv og ikke i det fyrstelige arkiv, som man måtte forvente. Han når dermed frem til en konstruktion, hvorefter reversen med *constitutio valdemariana* først og fremmest skulle have været en bestemmelse foranlediget af ridderskabet, ikke af hertug Adolf, som sikring imod at blive kongen af Danmarks mænd. Denne betragtning adskiller ham fra Erslev og Fabricius. Med hensyn til den manglende fremlægning under processen forud for Ofen-dommen forklarer Hørby denne med, at holstenerne ikke på noget tidspunkt bestred, at den danske konge havde forleningsretten til Slesvig, og dermed pr. definition var at betragte som herre over Slesvig; det var ikke dette forhold, de kæmpede imod, de kæmpede derimod for deres arvelige ret til forleningen. Det får Hørby til at skrive, at set fra holstenernes synspunkt "kunne *Constitutio Valdemariana* således ikke give megen mening".

Antagelsen, at ridderskabet skulle have foranlediget reversen, bygger på det forhold, at den ligger i ridderskabets arkiv. Men det samme gør forleningerne 1440, 1443 og 1455, og man kan vel dårligt hævde, at disse således må være blevet til på foranledning af et ridderskab, der hverken i forleningerne eller i reversen omtales med et eneste ord. Carstens redegejorde i 1931 overbevisende for, at placeringen af disse fire akter i ridderskabets arkiv først må være blevet foretaget i forbindelse med begivenhederne 1460[65]. Bortset herfra forekommer reversens meget magtfulde omtale af hertug Adolf unægtelig besynderlig, hvis han i denne sag blot havde ageret stråmand for ridderskabet.

Med hensyn til betragtningen vedrørende den danske konges herredømme over Slesvig og holstenernes accept heraf synes Hørby på dette felt at ligge i forlængelse af Fabricius' betragtninger vedrørende anvendelsen af glosen *regnum* som omfattende det danske rige "i dets gamle udstrækning fra Skagen til Ejderen og fra Blåvandshuk til Kalmarsund".[66]

Det er rigtigt, at holstenerne aldrig bestred den danske konges forleningsret, bortset fra at den i deres version mere var at betragte som en forleningspligt. Men det er en helt og aldeles forkert slutning, at de dermed anerkendte, at "den danske konge var herre begge steder (nemlig over dem som hertug af Slesvig, og dertil over Danmark)". Hørbys udlægning er umulig. Selve ordlyden af *constitutio valdemariana* må for en almindelig betragtning betyde, at Slesvigs status var uafhængig af Danmarks rige, og denne tilstand skulle forblive ved magt. Det må nødvendigvis også være sådan, den gode hertug Adolf så på sagen i 1448. Hans syn på grænserne imellem Danmarks rige og Slesvig hertugdømme kunne ikke have ændret sig fra det, der fremførtes 24 år tidligere, tværtimod. Her insisterede den holstenske side igen og igen på, at hertugdømmet Slesvig var en selvstændig statslig entitet, som det fremgår af de ovenfor nævnte vidner fra de holstenske byer.[67] Slesvigs

65 Carstens 1931 p. 237.
66 Fabricius 1960 p. 250.
67 Cf. kpt. 6.3.2. nt. 49.

beliggenhed blev af den holstenske side ikke på noget tidspunkt angivet til at være inden for Danmarks rige. Tværtimod blev det i byen Winsens vidnesbyrd angivet til at ligge i Nordtyskland, hvilket også blev fremført ved et vidnesbyrd på Gottorp slot i slutningen af maj 1424: Så længe nogen kunne huske tilbage, havde hertugdømmet ligget i Tyskland grænsende op til Danmarks rige (*in confinibus dicti regni Dacie*). Hertugdømmet beskrives heri som en selvstændig statslig entitet på linie med de holstenske byers omtale af dette som *én sunderich herschop unnd hertochdom* i kraft af sit våbenskjold og i kraft af grænsen til Danmark ved Kolding å. Det understreges, at Danmarks rige begynde netop her. Dette står i allerstærkeste kontrast til den danske procedure, der argumenterer for, at Danmarks riges beskrives af linien Ejderen-Leventzau-Dannevirke.[68]

Således kan holstenerne ikke på nogen måde have anerkendt den danske konge som herre over Slesvig. Reversens glose *regnum* (*regno* i dativ) hentyder entydigt til Danmarks rige med Kolding å som sydgrænse.

Et argument for *constitutio valdemarianas ægthed* synes at være, at den passede til situationen i 1326. Hertil skriver Fabricius imidlertid, med rette:

> Er dette rigtigt? Striden med grev Gert og den danske adel, der kostede Christoffer hans trone og satte den unge Valdemar på den, skyldtes for grevens vedkommende, at Christoffer vilde bestride hans ret til at være formynder for sin søstersøn Valdemar, og for adelens vedkommende misfornøjelse med rigets styre. Intet af disse forhold begrunder artiklens fremkomst.[69]

Endvidere må man spørge sig selv, hvad en bestemmelse om et hertugdømme, der ikke måtte høre under det danske rige og den danske krone, gjorde i en håndfæstning, der pr. definition havde til formål at regulere og fastsætte udstrækningen af kongens myndighed over for netop det danske riges og den danske krones undersåtter. Ser man på ordlyden af *constitutio valdemariana*, er den så at sige enstrenget: Paragraffen forbyder hertugdømmet Slesvig at blive annekteret til Danmark. Den er entydigt et værn for den slesvigske hertug mod den danske konge. Et sådant værn kan ikke være forekommet Gerhard d. Store videre nødvendigt endsige ønskeligt. Hvis der bestod en fare i 1326, var det vel, at Danmark blev annekteret til Slesvig snarere end omvendt. Gerhard d. Store var dog stadigvæk formynder for Valdemar efter håndfæstningens udstedelse 7. juni 1326. Således optrådte han adskillige gange med titlen *dux Jutie comes Holtsacie et Stormarie tutorque regni Dacie.*[70] Omvendt kan man pege på kong Valdemar 3.s privilegiestadfæstelser af Slesvig kapitels privilegier 3. og 16. august 1326, der heller ikke just tyder på en klokkeklar grænse imellem Danmarks rige og

68 SRD VII pp. 338, 399-426.
69 Fabricius 1960 p. 260.
70 DD II:9 nrr. 301, 325, 385, 393, 396, 403, 406, 419 etc.

hertugdømmet Slesvig efter 7. juni 1326, og som af samme grund må have været opfattet kontroversielle i 1437.[71] Tillige omtaler Valdemar sig i et brev dateret 10. august 1326 *Waldemarus dei gratia Danorum, Slavorumque rex, Jutiæ et Estoniæ dux.*[72] Omtalen af ham som hertug af Jylland, som var den tids udtryk for det senere hertug af Slesvig, forekommer jo besynderlig, hvis han godt to måneder forinden havde garanteret den totale adskillelse af Danmarks rige og Slesvig i sin håndfæstning.

Det forhold, der måtte have været klart for alle i 1326, nemlig at Gerhard d. Store (og hans broder Johann) netop ved indsættelsen af Valdemar 3. reelt blev bestyrere af Danmarks rige, stemmer særdeles dårligt med bestemmelsen i *constitutio valdemariana* om, at hertugdømmet Slesvig og Danmarks rige ikke måtte have samme herre. En vag definition af hertugdømmet i forhold til Danmarks rige kan således kun have været i Gerhards interesse; omvendt kan han ikke have været interesseret i en bestemmelse, der netop satte et knivskarpt skel imellem to stater. Og vi må gå ud fra som en given ting, at den politiske situation i 1326 først og fremmest blev dikteret af Gerhard d. Stores interesser.

Helt anderledes forholdt det sig i 1448. Hertug Adolf havde bevidnet og deltaget i den overlevelseskamp, hertugdømmet Slesvig var blevet kastet ud i af dronning Margrethe og Erik af Pommern. Hvis således *constitutio valdemariana* kun passer dårligt til situationen i 1326, må man sige, at den passer aldeles glimrende til situationen i 1448. Selve den af Christian udstedte revers omhandler udelukkende begivenhederne umiddelbart forud for dens udfærdigelse og nævner absolut intet om forhold fra 1326, ud over at de fremlagte ”breve, skrifter og håndfæstninger” stammer fra dette årstal. Teksten indledes med at omtale alle de ulykker i form af krig til lands og til vands, striden om hertugdømmet og forleningen heraf har givet anledning til. Hermed mentes utvivlsomt krigen imellem Erik af Pommern på den ene side og holstenere og hanseater på den anden. Men, hedder det videre, da hertug Adolf arbejdede for, at hans søstersøn Christian skulle overtage Danmarks trone, og da hertugen fremdeles arbejdede for fred og fordragelighed, havde han fremlagt *constitutio valdemariana* for greven. Således erklærede Christian, at han, hvis Gud ville, at han blev kronet til Danmarks konge, ville overholde bestemmelsen, hvilket også skulle gælde for hans arvinger (*kindeserue*). Fremlæggelsen af bestemmelsen blev motiveret med, at der til evig tid kunne herske fred imellem Danmarks rige på den ene side og grevskabet Holsten og hertugdømmet Slesvig på den anden, således som hr. kongen og hans råder havde foranstaltet. Hertug Adolf hentydede utvivlsomt til Vordingborg-freden hermed. Stadfæstelsen af *constitutio valdemariana* er med andre ord udelukkende motiveret ud fra forhold i hertug Adolfs (og den senere kong

71 Cf. ovf. kap. 10.1.
72 DD II:9 nr. 293.

Christians) samtid.

Som sidste argument for, at *constitutio valdemariana* stammer fra 1448 og ikke 1326, skal anføres det i indledningen nævnte forhold, som Friedrich Frahm gjorde opmærksom på, nemlig at Adolf var i færd med at sætte sin søstersøn på den danske trone. Således var der et klart identifikationspunkt med Gerhard d. Store, som havde sat sin søstersøn Valdemar 3. på den danske trone, og som spillede en så vigtig rolle i hele den holstenske ideologi og selvopfattelse, hvorefter Gerhards opnåelse af Slesvig som et fuldkommen frit len i 1326 definerede den schauenburgske slægts adkomst til hertugdømmet. Denne ideologi havde en fuldkommen adskillelse af hertugdømmet og Danmarks rige som fast bestanddel; at den faktiske situation i 1326 som nævnt næppe havde været så entydig mht. en sådan adskillelse, ændrer intet herved. Hertug Adolf var med andre ord i færd med at genopføre det stolteste øjeblik i schauenburgernes historie, nemlig forleningen af Gerhard d. Store 15. august 1326 og den dermed forbundne opnåelse af den reelle magt over Danmarks rige. Dermed bliver *constitutio valdemariana* ikke blot udtryk for hertug Adolfs særdeles konkrete magtposition, som han havde haft inde siden forleningerne 1440 og 1443, men tillige en ideologisk magtdemonstration, som ville være utænkelig, hvis ikke det havde været for den ideologi, der blev formuleret i konfrontationen med kong Erik. Således må *constitutio valdemariana* på linie med hele omvæltningen af regeringssystemet i de nordiske riger ses som en direkte konsekvens af konflikten imellem kong Erik og holstenerne.

På baggrund af ovenstående betragtninger virker forekomsten af *constitutio valdemariana* i Valdemar 3.s håndfæstning ganske enkelt helt usandsynlig, hvorimod den på alle måder passer til situationen i 1448 og hertug Adolfs politiske bestræbelser. Erslev havde fuldkommen ret i, at man må vælge imellem at tro på hertug Adolf eller den lundensiske skrivers afskrift. Således kan der ikke være tvivl om, at *constitutio valdemariana* må være opfundet til lejligheden i 1448 af hertug Adolf. Men som sådan var den en politisk realitet, der må ses som en konsekvens af hans overordentlig magtfulde position i Danmarks rige og et led i hans bestræbelser på at sikre sit hertugdømmes fortsatte eksistens som hertugdømme. *Constitutio valdemariana* må dermed betegnes som uægte. Men, for så vidt som den optrådte i et dokument, reversen, der i alle detaljer var formelt korrekt udfærdiget, har spørgsmålet, hvorvidt *constitutio valdemariana* var sand eller falsk næppe givet mening for samtiden; som ideologisk manifestation og politisk realitet var *constitutio valdemariana* sand.

11.4.3. Christian 1.s såkaldte håndfæstning og hertug Adolfs interesser i en rigsrådskontrolleret regeringsform

Ikke længe efter udstedelsen af *constitutio valdemariana* mødtes den kommende kong Christian

med hertug Adolf og dennes råder 1. september 1448 i Haderslev. Her udstedtes to erklæringer, hvori rammerne i form af 13 paragraffer for den kommende konges regeringsførelse blev nedlagt. Den første erklæring er på dansk og har karakter af en foreløbig håndfæstning, som er blevet til efter forhandling med det danske rigsråd. Denne (foreløbige) håndfæstning garanteres foruden af Christian af hertug Adolf og dennes råder, som alle har sat deres segl under håndfæstningen. Den anden erklæring er på nedertysk og anfører ud over 13 paragraffer, der er helt identiske med de i den danske erklæring anførte, en beskrivelse af, hvorledes hertug Adolf og dennes råd på Christians opfordring satte deres segl på den første erklæring. Den nedertyske erklæring indeholder tillige en garanti over for Adolf og hans råder: Hvis de eller deres arvinger på nogen måde skulle komme under anklage for at have imødekommet Christians opfordring, ville de blive holdt skadesløse herfor.[73] Såvel den danske som den nedertyske erklæring indeholder et løfte om, at Christian, når han var blevet kronet til konge af Danmark, ville foranledige en ny udgave af paragrafferne beseglet med majestætsseglet, dvs. den egentlige håndfæstning. I den danske tekst blev denne nye håndfæstning lovet til Danmarks indbyggere; i den nedertyske tekst blev den nye håndfæstning lovet til hertug Adolf og hans råder, hvis ellers Christian blev anmodet herom.

At kalde den danske erklæring for en håndfæstning, om end med karakteristikken ”foreløbig”, løber unægtelig ind i det problem, at visse formelle kriterier ikke er opfyldt: For det første er den ikke givet på et af landstingene; ja, den er faktisk givet uden for Danmarks rige. Og for det andet er ikke Danmarks rigsråd medbeseglere, men hertug Adolfs råder. For Danmarks rigsråd har paragrafferne imidlertid været ukontroversielle, ja, man må gå ud fra, at disse paragraffer er blevet anset for direkte ønskværdige. Således er det ovenfor blevet vist for enkelte af paragraffernes vedkommende, at de betegner en markant forøgelse af rigsrådets magt og muligheder for at kontrollere kongen i forhold til tilstanden under kong Erik.

Det ændrer ikke ved, at den foreløbige håndfæstning, for nu at bruge denne betegnelse, i særlig grad er hertug Adolfs værk, hvilket fremgår af både den danske og den nedertyske tekst. Man må betragte garantien over for Adolf og hans råder mod anklager fra Danmarks rigsråd som en indrømmelse til det exceptionelle forhold, at hertugen af Slesvig kunne diktere paragrafferne i en dansk konges håndfæstning og ligefrem på forlangende få en med majestætsseglet beseglet udgave heraf. Ingen kunne have illusioner om, hvor stor en (fortsat) indflydelse hertugen fik hermed; og han selv havde fornuftigvis forudset, at dette kunne give anledning til gnidninger i forhold til det danske rigsråd, der med garantien således var blevet frataget en mulighed for at gøre indsigelse. Kong Erik havde i sin tid værnet om besiddelsen af 1397-brevet, og under 1430'ernes krise var det af største vigtighed for det danske såvel som for det svenske rigsråd at få brevet bragt frem i lyset.

73 Rigslovgivning II nr. 20 p. 101 ff og nr. 21 p. 103 ff.

Alle parter vidste således også den 1. september 1448, hvor afgørende det var at sidde inde med det dokument, på hvis grundlag regeringsførelsen blev udøvet. At den stipulerede håndfæstning med majestætsseglet ikke blev udstedt, ændrer ikke noget herved.

Selve det overordnede magtmonemt, der lå i at kontrollere besættelsen af Danmarks trone, har naturligvis været af overordentlig stor interesse for Adolf. Men de enkelte paragraffers indhold, som den kommende kong Christian forpligtede sig over for, kan heller ikke have været ligegyldige for Adolf. For at forstå, hvilke interesser Adolf kunne have i den foreløbige håndfæstnings paragraffer, skal et kort rids af disse indledningsvis anføres: Danmarks rige er et frit valgkongedømme, og efter Christians død skal man frit kunne vælge, hvem man vil; skulle kongen afgå ved døden uden at efterlade sig ægtefødte børn, da skal hans arvinger ingen krav have på riget; ingen udenlandsk herre kan drages ind i riget eller oppebære rente heraf uden størsteparten af rigsrådets godkendelse; ingen udenlandsk herre må overdrages slot, land eller len, og ingen udlænding må sidde i rigsrådet; ingen krig må påbegyndes uden hele rigsrådets tilslutning; alle vigtige forretninger skulle ske i samarbejde med et flertal af rigsrådet, og intet slot måtte overdrages uden rigsrådets medvirken hertil; rigets breve og klenodier må ikke føres ud af riget; rigets slotte, len eller indtægter må ikke pantsættes, medmindre dette er strengt nødvendigt, i hvilket tilfælde det skal ske med rigsrådets samtykke; gård og stat skal regeres i overensstemmelse med rådets råd; ingen landskat skal pålægges rigets indbyggere uden hele rådets samtykke; klostre og almue skal ikke lide under kongeligt gæsteri; ingen udlænding kan udnævnes til værge for nogen i Danmark, medmindre dette er lovbestemt; alle kong Christoffers breve til indfødte i Danmarks rige skulle forblive ved magt, undtagen for så vidt som brevenes adressater var døde.

Som vist egner disse paragraffer sig kun til at sige noget om tilstandene under kong Erik, for så vidt som de står i lodret modsætning hertil. Man kan imidlertid ikke nægte, at to paragraffer skiller sig ud, for så vidt angår den fuldkomne rigsrådskontrol, nemlig paragraffen om krig og paragraffen om skat. Mht. sidstnævne kan der næppe være tvivl om, som Ulsig med rette gør rede for, at denne, *landskat* på dansk, *landschat* på nedertysk, er at opfatte som en ekstraordinær skatteudskrivning.[74] Men dette understreger blot modsætningen til kong Erik: Krig og muligheden for at inddrive ekstraordinære skatter må siges at være kernen i enhver form for ekspansiv politik, og med erfaringerne fra kong Eriks regime kan det ikke undre, at lige netop på disse punkter er rigsrådets mulighed for kontrol maksimal. Skellet i de paragraffer, der vedrører rigsrådets kontrol, går således ikke vertikalt imellem hierarkiske niveauer af vigtighed, men horisontalt imellem det ekstraordinære og det ordinære. Fornuftigvis krævedes der ikke fuldkommen enighed blandt eller

74 Ulsig 1981 p. 87-88. Landeskattens ekstraordinære karakter fremgår bl.a. af et belæg fra 1468, cf. http://gammeldanskordbog.dk/forside/, landeskat, seddel 7.

fuldkommen repræsentation af rigsrådets medlemmer i ordinære sager, hvilket ville have gjort enhver form for regeringsførelse umulig. Men det gjorde ikke de forskellige anliggender mindre vigtige.

Hele tankegodset i kong Christians foreløbige håndfæstning ligger i direkte forlængelse af det rådsaristokratiske eller -konstitutionalistiske program, der udvikledes efter kong Eriks nederlag i Slesvig. Visse af paragrafferne synes at være nedfældet som en direkte reaktion på kong Eriks regimente, som stadigvæk må have været i frisk og manende erindring, således som det også fremgår af reversen med *constitutio valdemariana*, hvori garantien for denne begrundes med krigen imellem kong Erik og holstenerne, til trods for at fred var blevet indgået 13 år forud for reversens udstedelse. Således synes paragraffen, der forbyder kongen at tage udenlandske herrer ind i riget undtagen efter konsultation med rigsrådet, at være et værn imod, at man atter skulle havne i en Bugislav-situation. At paragraffen hentyder til den situation, hvori kongen tager en protegé under sine vinger med henblik på at efterfølge sig, må nødvendigvis være tilfældet, for så vidt som den umiddelbart forudgående paragraf omhandlede kongens eventuelle barnløshed. Det lodrette forbud mod at overdrage slotte eller len til udlændinge ligger i indlysende forlængelse af såvel svenske som danske rigsråders klager over kong Eriks besættelse af slotte og len med udlændinge, ikke mindst det danske rigsråds klager i 1439 over kong Eriks pommerske frænder greverne Vitslav og Hans, hertug Vartislav og naturligvis Bugislav. Når det kommer til paragraffen, der forbyder kongen at føre rigets klenodier eller breve ud af riget, afspejler det et meget konkret klagepunkt imod kong Erik fra 1439, ifølge hvilket han havde taget skatkammer og klenodier ud af riget.[75] Den udprægede modvilje mod udlændinge kommer også til udtryk i forhold til rigsrådet, som ikke må optage udlændinge, og en udlænding må ikke være værge for nogen i Danmarks rige, undtagen det tilkommer ham ifølge loven.

Den megen uvilje imod udlændinge kan virke besynderlig, når man tager i betragtning, at udlændingen hertug Adolf havde det afgørende ord at skulle have sagt i udformningen af den foreløbige håndfæstning. Umiddelbart skulle man synes, at hertug Adolf umuligt kunne have haft interesse i de mange begrænsninger på udlændiges indflydelse. Men til forståelse af hertug Adolfs interesser må man gå ud fra, at begrænsningerne næppe har været afgørende; begrænsningerne kunne han sagtens komme om ved, hvis det blev nødvendigt, ikke mindst når man tager i betragtning, at han i reversen 28. juni 1448 var blevet tituleret som medlem af det danske rigsråd. Hertug Adolf har formodentlig ikke bekymret sig videre om dette aspekt ved den foreløbige håndfæstning. Af afgørende interesse for ham har derimod det forhold været, at håndfæstningen i et og alt var en reaktion imod tilstandene under kong Erik og gennemstrømmet af det tankegods, der

75 Hude 1897 nr. 4 § 5.

gik tilbage til Vordingborg-freden 1435, Kalmar-møderne 1436 og 1438 og det danske rigsråds opsigelse af kong Erik i 1439 i alle dette tankegods' aspekter fra den realitetsbaserede klage over kong Eriks krige til de ideologiske og propagandistiske udtryk vedr. selve konstitutionen. For hertug Adolf har det væsentligste således været at sikre sig, at Christians foreløbige håndfæstning stod i direkte modsætning til konstitutionen under dronning Margrethe og kong Erik, den konstitution, der var blevet formuleret i 1397-brevet, og den konstitution, inden for hvis rammer dronning Margrethe og kong Erik i en menneskealder havde forsøgt at realisere deres ekspansive kongemagtsambitioner ved at indlemme Slesvig i Danmarks rige. I kpt. 1 blev det illustreret, at den konkrete politik, der førte til foreningen af de tre skandinaviske riger og den videre konsolidering heraf, og fremstødet i Slesvig var to sider af samme sag. Med Christian 1.s foreløbige håndfæstning bliver denne sammenhæng understreget, blot i negativ. Med håndfæstningens paragraffer var enhver mulighed for at føre ekspansiv kongepolitik taget fra Christian, hvormed også enhver tanke, han eventuelt kunne få om at indlemme Slesvig i Danmarks rige, blev gjort fuldkommen illusorisk.

Sammenfatning

Efter freden i Vordingborg befandt hertug Adolf sig i en fase, hvor han skulle konsolidere sin magt som hertug af Slesvig. At den lange strid med kong Erik til stadighed var et følsomt emne, fremgår af de fem vidisser udstedt af biskop Claus Wulff af Slesvig 1437, hvori domkapitlets privilegier bekræftes. Eftersom disse privilegier kunne tage sig ud som støtter for et dansk krav på Slesvig i analogi med de privilegier, kong Erik havde fremført forud for Ofen-dommen, gjorde biskop Claus sit yderste for at sikre, at privilegierne ikke kunne angribes. Hans følelser må have været blandede: På den ene side var han en loyal støtte for hertug Adolf, på den anden side ønskede han naturligvis at sikre sit kapitel. Det forhold, at privilegiebekræftelserne kunne tage sig kontroversielle ud, sætter hertug Adolfs vilje til at konsolidere sig yderligere i relief.

Hertug Adolf benyttede striden imellem kong Erik og det danske rigsråd til at opnå det mål, han og hans brødre havde kæmpet for et helt liv. I 1439 fik han en dom ved den nytiltrådte tysk-romerske kong Albrecht, hvorved Adolf bekræftedes i alle sine privilegier og rettigheder; i 1440 opnåede han endelig at blive forlenet med Slesvig som arveligt fanelen, hvilket blev bekræftet i 1443. Man kan med disse forleninger ikke tale om kontinuitet, for så vidt angår den schauenburgske besiddelse af Slesvig, men der er den lighed imellem forleningen 1326 og forleningerne 1440 og 1443, at begge betegner en enorm indflydelse for hertugen af Slesvig over Danmarks riges skæbne. Det kommer særligt til udtryk ved Christoffer af Bayerns kroning som såkaldt ærkekonge i 1443, ved hvilken lejlighed hertug Adolf bar rigssværdet: Notarialinstrumentet om selve kroningen blev til på biskop Claus Wulffs foranledning, og instrumentet må have ligget i hertugens arkiv. Det kan

tages som fysisk udtryk for, at kroningen af Danmarks konge var i hertug Adolfs besiddelse. Claus Wulff optræder på en måde, så hans bispedømme står uden for den danske stiftsinddeling, hvilket har tråd tilbage til proceduren forud for Ofen-dommen, for så vidt som hans optræden dermed bliver en antitese til den danske påstand om Slesvig stift som en del af Danmarks riges stiftsinddeling, og for så vidt som hans optræden dermed bekræfter det under proceduren fremførte synspunkt, at hertugdømmet Slesvig var at betragte som en selvstændig statslig entitet i Tyskland. Kroningen af Christoffer af Bayern og forleningen af hertug Adolf med Slesvig i den forbindelse markerer et foreløbigt højdepunkt i Adolfs indflydelse. I forhold til kroningen 1440 i Viborg og den dermed forbundne forlening er den tyske terminologi, for så vidt angår kongens ed, og den tyske tilstedeværelse bemærkelsesværdig. Alt peger i retning af, at hertug Adolfs magt blot er vokset, siden det danske rigsråd blev enig med ham i 1439 om forleningen af Slesvig og hans dermed forbundne støtte til Christoffer af Bayern. Den politiske udvikling under Christoffer af Bayern viser, at hertug Adolf til stadighed øvede konkret indflydelse ikke mindst i striden om Gotland. Derfor er Hvitfelds beretning om det danske rigsråds tilbud til hertug Adolf af den danske trone efter Christoffer af Bayerns tidlige død ikke ulogisk. Beretningen har stået uimodsagt siden Hvitfelds dage, men den kan umuligt være sand og må tages som udtryk for Hvitfelds egne politiske tilbøjeligheder.

Hertug Adolf besad efter Christoffer af Bayerns død en position, så det var ham, der bestemte, hvem der skulle besætte den danske trone. Der kan ikke være tvivl om, at for Adolf har det været umådeligt stolt at kunne gentage sin store forfader Gerhards bedrift, at sætte sin søstersøn på den danske trone. Hele den holstenske mytologi om et hertugdømme i ubrudt arv fra fader til søn, gik tilbage til Gerhard, nærmere bestemt forleningen 15. august 1326, og det må derfor have været særligt betydningsfuldt for Adolf at kunne spejle sig i denne mytologi ved at gentage nøjagtig den type handling, der lå til grund for den. I det lys skal *constitutio valdemariana* ses. Bestemmelsen om, at hertugdømmet Slesvig og Danmarks rige aldrig kan forenes under en konge, skulle angiveligt gå tilbage til Valdemar 3.s håndfæstning 7. juli 1326, men det kan umuligt være tilfældet. Det forhold, at bestemmelsen ikke står i håndfæstningens tekst, som kun er overleveret i en afskrift fra 1494, har på det nærmeste afstedkommet en form for omvendt insisteren på, at så må bestemmelsen nødvendigvis have været med i håndfæstningens originale tekst. Men bortset fra det elementært ulogiske heri peger alle andre overvejelser på, at bestemmelsen nødvendigvis må være konciperet af hertug Adolf i 1448 som et værn imod, at der nogensinde igen skulle opstå en strid som den, han havde været igennem med kong Erik. *Constitutio valdemariana* lader sig ikke forstå uden inddragelse af den holstenske Slesvig-ideologi, som kommer til udtryk i procesakterne forud for Ofen-dommen, hvori hertugdømmet Slesvig beskrives som en fra Danmarks rige adskilt,

selvstændig og tysk statslig entitet. *Constitutio valdemariana* kan derfor betragtes som en ideologisk manifestation fra hertug Adolfs side, hvilket understreges af udstedelsesdatoen 28. juni, dagen for Ofen-dommens afsigelse. *Constitutio valdemariana* er enestående på enhver måde. Selv ikke kong Erik benyttede sig af opfundne tekster eller opfundne vendinger fra allerede kendte tekster, når han skulle manifestere sig ideologisk. Det er derfor nærliggende at betragte *constitutio valdemariana* som løgn. Det er imidlertid irrelevant: For samtiden var bestemmelsen sand og reel, for så vidt som den indgik i et formmæssigt uangribeligt og beseglet dokument.

Med udstedelsen af Christian 1.s såkaldte foreløbige håndfæstning var en politik formuleret, der lå i direkte forlængelse af det tankegods, som formuleredes i opposition til kong Erik som reaktion på nederlaget i Slesvig. Håndfæstningen kan strengt taget ikke betragtes som sådan, da den aldrig blev beseglet med det store majestætssegl; ikke desto mindre er den et markant udtryk for hertug Adolfs magt, i og med den først og fremmest var hans værk, og i og med den blev nedskrevet uden for Danmarks rige, nemlig i Haderslev. Situationen minder om Christoffer af Bayerns kroning, som Adolf ligeledes havde afgørende kontrol med. Det forhold at håndfæstningen er en vidtgående fastsættelse af rigsrådets kontrol med kongen, var i hertug Adolfs direkte interesse. Hermed var den komplette antitese til 1397-brevets ekspansive kongemagt bragt til veje, og hermed havde Adolf lagt den konstitution i graven, inden for hvis rammer han og hans brødre i en lille menneskealder var blevet bekriget af kong Erik. Dette er således en understregning i negativ af det forhold, at kong Eriks ekspansive kongemagt, hvis konstitution var givet med 1397-brevet, var uløseligt forbundet med spørgsmålet om Slesvig, og fremdeles en understregning af det forhold, at da kampen om Slesvig tabtes, var konsekvensen for kong Erik dermed tabet af den ekspansive kongemagts legitimitet.

12. Slesvig og spørgsmålet om nordisk enhed

Det forhold, at konflikten om Slesvig er blevet så forholdsvis stedmoderligt behandlet i den nordiske forskning, betyder, at forestillingen om nordisk enhedspolitik ikke er blevet konfronteret med betydningen af Slesvig for dronning Margrethes og kong Eriks ekspansive kongemagt. Strengt taget falder spørgsmålet uden for afhandlingens hypotese, om end man kan sige, at konflikten om Slesvig har den konsekvens, at forestillingen om dronning Margrethes og kong Eriks vilje til at føre nordisk enhedspolitik nødvendigvis må revideres kraftigt.

12.1. Konciperingen af forestillingen om nordisk enhedspolitik

Ovenfor er nævnt sammenligningen imellem Estland- og Slesvig-politikken, hvor Gottfrid Carlsson anså Estland-politikken for den absolut vigtigste, hvilket Aksel E. Christensen og Jens E. Olesen har tilsluttet sig.[1] Nedgraderingen af Slesvig-politikken skyldes en forestilling om kong Eriks bestræbelser på at føre en nordisk enhedspolitik, i forhold til hvilken bestræbelserne i Estland forekom betydeligt mere kongeniale end krigen mod holstenerne. Forestillingen om enhedspolitik er ikke nødvendigvis ulogisk, når man tager i betragtning, at de tre nordiske riger indgik i en konglomeratstat i 1397. At forestillingen om nordisk enhedspolitik under Kalmarunionen imidlertid må siges at være en myte – på sin vis er denne forestilling nordisk historiografis svar på den tyske forestilling om Slesvigs og Holstens gradvise og organiske sammensmeltning – skal vises i det følgende. Relevansen for nærværende emne ligger i, at en afmontering af myten vil øge forståelsen af Slesvig-politikkens afgørende betydning for dronning Margrethe og kong Erik. Hvornår myten opstod, skal ikke systematisk undersøges her, men den synes i særlig grad at være forbundet med Gottfrid Carlsson, der vel er den forsker, der i de mest højstemte toner har prist begivenhederne i 1397 som en realisering af skandinavisk folkesjæl og -fællesskab.[2] Det er således betegnende, at Aksel E. Christensen i sin kritik af forskningens manglende forståelse for et fælles unionielt enhedsstyre påkalder Carlssons bemærkning om den negative bedømmelse af kong Erik på grund af dennes mislykkede politiske projekt.[3]

12.2. Unionielt kancellistyre: Personligt styre vs. enhedsstyre

Dronning Margrethes og kong Eriks styreform var i høj grad personligt centreret, dvs. det var en styreform, hvor hofembedsmænd, der skyldte dronningen eller kongen deres fornemme status, havde det afgørende ord i forvaltningen. Christensen skriver, at med nedlæggelsen af de gamle rigsembeder drost, marsk og gældker havde rådet ikke længere noget talerør i den daglige forvaltning.[4] Dette er ikke helt rigtigt, for så vidt som de højtstående hofembedsmænd hofmester og

1 Carlsson i *Svenskt biografiskt lexikon XIV* p. 273; Christensen 1980 p. 188; Olesen 1995 p. 57.
2 Carlsson 1941 p. 62 ff.
3 Christensen 1980 p. 197.
4 Christensen 1980 p. 193.

kammermester gerne var medlemmer af rigsrådet. Utvivlsomt er det dog, at dette forhold snarere gav kongen et talerør over for rigsrådet, end rigsrådet ved at have de kongelige hofembedsmænd iblandt sig dermed fik et talerør over for kongen.

Forestilllingen om et unionielt kancelli som udtryk for kongeligt enhedsstyre bestyrkes ikke just af, at dronning Margrethes og kong Eriks højtstående hofembedsmænd, dvs. samtlige kanslere, kammermestre og hofmestre var af dansk oprindelse med undtagelse af slesvigeren Erik Krummedige.[5] Disse var sammen med dronningen eller kongen regering for alle tre riger; et egentligt enhedsstyre burde forudsætte en nogenlunde ligelig fordeling af danskere, svenskere og nordmænd. At kongens kansler, roskildebispen Peder Jensen (Lodehat), i 1398 var medbesegler på kong Eriks bekræftelse af hansestædernes privilegier i Danmarks rige, under hvilken bekræftelse det store segl med symbolerne for de tre skandinaviske riger samt Pommern blev hæftet, viser ingenting i forhold til spørgsmålet om enhedsstyre: Hvis tanken er, at Peder Jensen (Lodehat) med sin status som kongens kansler bestred et ansvar for de tre riger ligeligt som følge af hans nære tilknytning til ”unionsseglet”, må det vel undre for det første, at dette segl hænger neden for bekræftelsen af hansestædernes privilegier i Sveriges rige, i hvilken kun de svenske rigsråder er nævnt, og for det andet, at seglet under bekræftelsen af hansestædernes privilegier i Norges rige er et andet end i de to øvriges tilfælde.[6] Tværtimod har vi med privilegiebekræftelserne at gøre med tre forskellige riger og tre forskellige rigsråd, hvis eneste forbindelse ligger i kongens person. Dette understreges i den i bekræftelserne anvendte titulatur: I Bekræftelsen for Danmarks Rige tituleres Erik konge af Danmark, Sverige, Norge osv.; for Sveriges rige er titulaturen konge af Sverige osv.; for Norges rige er titulaturen konge af Norge osv. Denne praksis finder man igen bl.a. i 1415, hvor kong Erik pålægger almuen i Viken (i Norge) at yde støtte i den kommende krig. Heri er kongens titulatur konge af Norge, Danmark osv.[7] Havde Kalmarunionen været en enhed, således at de enkelte riger ikke blot var forbundne, men simpelthen smeltet sammen, måtte man forvente en fuldstændig enstrenget titulatur for denne unions regent, uanset hvor og hvornår han anvendte den.

Aksel E. Christensen giver selv en udmærket oversigt over forskellene imellem de tre rigers styrelse.[8] I Norge fandtes under kong Erik en kansler som i Danmark, men på trods af ligheden i titulaturen var deres funktioner ikke identiske, idet kansleren i Norge havde begrænsede funktioner, for det meste inden for retshåndhævelsen. I Sverige var der ingen kansler. I tiden fra 1423 frem til sin død 1430 virkede dronning Philippa som en slags vicekonge i Sverige. Disse forskelle må siges at være helt uforenelige med enhver forestilling om enhedsstyre under kong Erik og for den sags

5 Christensen 1903 p. 679 ff.
6 Christensen 1980 p. 194-95. Cf. DD IV:6 nrr. 624, 626 og 628.
7 DN IX nr. 224.
8 Christensen 1980 p. 197.

skyld også under dronning Margrethe, og det er uforståeligt, hvorfor Christensen anfører dem som eksempel på gyldighed af forestillingen om nordisk enhedspolitik

Olesen skriver ”Eric of Pomerania governed the three countries as a unity, not in the form of an alliance according to the Union-document of 1397, but rather in the form of a centralized state. The king's succession plans from about 1416 concerning his cousin Bugislav, were part of this policy”.[9] Til grund herfor ligger opfattelsen af 1397-brevet som udtryk for et aristokratisk program, i modsætning til hvilket kong Erik udøvede sin regeringsmagt. For det første indeholdt 1397-brevet på ingen måde et aristokratisk program, men et kongeligt ekspansivt program. Men dette program blev netop styrket af, at 1397-brevet enten var helt tavst eller i hvert fald ikke videre præcist mht. forvaltningen, hvilket gav kongen vidtgående muligheder for at udøve den form for magt og forvaltning, han til en hvilken som helst lejlighed måtte finde passende og nødvendig. For det andet må man i lyset af ovenstående sige, at kong Erik regerede sine tre riger vidt forskelligt, netop som tre forskellige riger. Man kan kun tale om enhed, for så vidt som styrelsen i alle tre riger var helt afhængig af hans person. Aksel E. Christensen tager således fejl, når han skriver, at kong Eriks styre var ”personligt, myndigt og centraliseret og derfor også unionielt”.[10] Bortset fra at udtrykket ”unionielt” må siges at være ikke så lidt af en anakronisme, er problmet, at der ikke er nogen naturnødvendig ækvivalens imellem dette og ”personligt, myndigt og centraliseret”; kong Eriks styre var så sandelig myndigt og centraliseret omkring hans egen person, men det var netop af samme grund ikke ”unionielt” dvs. ikke præget af bestræbelser på at skabe en enhed ud af det tre riger.

12.3. Den ekstreme enhed i Kalmar 1436

At tale om enhedspolitik under dronning Margrethe og kong Erik giver ingen mening. Det betyder ikke, at enhver tanke om større enhed imellem de tre riger ikke har været til stede. Den reaktion, der indfandt sig efter nederlaget i Slesvig på den ekspansive kongemagt, er således præget af en mere ligelig magtfordeling imellem de tre riger, hvilket vel at mærke skulle sikre de tre rigers råds muligheder for at kontrollere kongemagten.

Højst sandsynligt udarbejdedes der ved forliget i Kalmar 1. september 1436 et forsøg på at nyordne forholdet imellem de tre riger, det såkaldte 1436-brev, som er behandlet ovenfor.[11] 1436-brevet er en indlysende reaktion på kong Eriks politik. I denne sammenhæng skal således 1436-brevets nærmest ekstreme model for nordisk enhed understreges. Alle tre riger skulle have en drot og en marsk, hvis embedsbeføjelser skulle være helt identiske. Alle tre riger skulle have en øverste

9 Olesen 1995 p. 55.
10 Christensen 1980 p. 197.
11 Kpt. 9.2.1.

kansler og en ”gårdskansler”, hvormed vel måtte menes en daglig leder af kancelliet, og alle tre riger skulle have en hofmester. Øvrige embedsmønd tilhørende kongens gård måtte kongen vel besætte, som han fandt for godt; dog skulle han bestræbe sig på en ligelig fordeling imellem rigerne i forbindelse med embedsbesættelserne, *at ey et righe thørff sighe, at thet enæ elsches for thet andre.* Ligeledes skal nævnes bestemmelsen om, at kongen skulle være 4 måneder i hvert rige. Bestemmelsen var ikke fuldkommen rigid, idet de 4 måneder har tillægget ”mere eller mindre”, og kongen må da også selv afgøre, hvornår på året han skulle opholde sig i et givent rige. Der er ikke nødvendigvis tale om, at han skulle opholde sig 4 sammenhængende måneder i hvert rige, idet man erkender, at der kunne opstå sager, der tvang ham til at rejse. Disse sager skulle dog have en sådan karakter, at man forstod, at kongen ikke forlod et rige *for hans wild eller forsømmelsæ scyld.* Endvidere skulle han hele tiden have to råder fra hvert rige hos sig, således at han kunne holdes orienteret om tilstanden i de to riger, som han ikke opholdt sig i.

Til trods for den henvisning, 1436-brevet gav til 1397-brevet, er de to breve udtryk for to forskellige politiske verdensbilleder. Den vidtgående enhedstanke i 1436-brevet kommer ikke mindst til udtryk i bestemmelsen om rigernes gensidige hjælpepligt i tilfælde af krig. Heri optræder en prægnant sproglig udvidelse i forhold til 1397-brevet, idet det hedder, at rigerne skal komme hinanden til hjælp, *aldelis som thet et rige ware.* Den til enhver tid siddende konge har imidlertid ingen mulighed for at føre krig uden fuld enighed fra alle tre rigsråd, hvorfor også 1436-brevets bestemmelser om krig udtrykker en form for enhed, der kun kan opfattes som kontrollerende eller for den sags skyld hæmmende for kongemagtens muligheder for at føre den slags politik, der havde ført til katastrofen i Slesvig.

Således kan det konkluderes, at i den udstrækning man overhovedet kan tale om nordisk enhedspolitik, er denne at betragte som et koncept, der blev til i en direkte modsætning til dronning Margrethes og kong Eriks ekspansive kongemagtspolitik.

12.4. Dronning Philippas livgeding og dronning Dorotheas morgengave

Den 20. juni 1420 omordnede og udvidede kong Erik dronning Philippas livgeding med sine danske råders tilslutning, hvilket Philippa gav genbrev på 30. juni.[12] Hidtil havde hun haft Odense i Danmark, Örebro slot og by i Sverige og Romerike i Norge. Hun beholdt Örebro og fik hertil hele Mellemsverige med de vigtige malm-, sølv- og blyforekomster samt Uppsala, Västerås og Stockholm, nøglen til Sveriges rige. Det er ikke for meget sagt, at det nye livgeding var af en fuldkommen anderledes magtfuld karakter end det hidtige, hvilket naturligvis også hænger sammen med, at omordningen hører snævert sammen med Bugislavs designation. En anden forskel i forhold

12 SD (Silfverstolpe) nrr. 2792 og 2793.

til det hidtige livgeding var, at det nye udelukkende befandt sig i Sverige. Aksel E. Christensen skriver herom, at ændringen fra det tredelte til det samlede, rent svenske livgeding er et af "de stærkeste udtryk for, hvad der har været kong Eriks politiske ide: Norden skal være en enhed".[13] At dronning Philippas livgeding med omordningen fik en enhedskarakter, som det ikke havde haft før, er naturligvis indiskutabelt, men herudover er det svært at se, hvordan koncentrationen i et af de enkelte riger skulle være udtryk for nordisk enhed, som vel netop burde være karakteriseret af en ligelig fordeling imellem de tre nordiske riger. Dette havde dronning Philippas livgeding da også været til en start, men det væsentlige i denne sammenhæng er, at kong Erik netop går imod denne ordning, hvormed han går imod ideen om Norden som en enhed.

Kontrasten til kong Christoffers morgengavebrev med livgedinget til dronning Dorothea 15. september 1445 kunne ikke være større. Heri modtog hun Haraldsborg, Roskilde og Ringsted fra Danmark, Örebro slot samt landskaberne Närke og Värmland fra Sverige og Jemtland fra Norge. Dette skete med samtykke fra alle 3 rigers råd.[14] Med livgedingets ligelige fordeling imellem de tre nordiske riger og med de samme tre rigers råds accept er det ikke urimeligt at tale om nordisk enhed, i hvert fald ikke i denne sammenhæng.[15] Men det skal understreges igen, at denne form for enhed på enhver måde går imod tilstandene under kong Erik. For så vidt som nogen overhovedet forsøgte at bedrive nordisk enhedspolitik, var det råderne fra de tre nordiske riger. Nogen videre omsiggribende ideologi kan man dog ikke tale om. Hertug Adolf har med al sandsynlighed været fuldstændig fremmed over for ideen om nordisk enhed, ja, han har næppe kendt til selve denne ides eksistens, måske fordi den simpelthen ikke eksisterede; den meget korte og ikke ret virkningsfulde eksistens, ideen eventuelt måtte have haft, blev under alle omstændigheder aflivet fuldkommen med det dobbelte kongevalg i 1448.

12.5. Rigsrådsadeliges godsinteresser og ægteskabsforbindelser

Olesen skriver, at giftermål "og økonomiske interesser på tværs af landegrænserne gik vel i spænd med styrelsen af unionen som eet rige".[16] Det er et godt eksempel på, hvor galt det kan gå, når man lader en politisk-historisk præmis, i dette tilfælde præmissen om nordisk enhedstyre under kong Erik, bekræfte af et økonomisk-historiske forhold. Det er ganske utvivlsomt, som Olesen også gør fint rede for, at perioden under kong Erik er karakteriseret af en markant vækst i internordiske godsinteresser og ægteskaber.[17] Men hvad siger det? Vel ikke andet, end at der var en vækst i internordiske godsinteresser og ægteskaber, og at dette sandsynligvis var befordret af fred og

13 Christensen 1980 p. 188.
14 DN VII nr. 426.
15 Cf. Olesen 1980 p. 309-10.
16 Olesen 1980 p. 15.
17 Olesen 1980 p. 10 ff.

fordragelighed imellem de tre nordiske riger. Men heraf kan man ikke slutte, at der var en styrelse af unionen som et rige. At danske aristokrater havde godsinteresser i Sverige og Norge, siger intet om forståelse for unionens opretholdelse. Danske aristokrater havde som alle andre interesse i, at der herskede fred og velstand, og så længe kong Erik kunne garantere dette, var det fint. Men da han havde tabt enhver legitimitet i Slesvig, støttede man ikke længere kong Erik eller unionen; unionen var blevet til som led i en ekspansiv kongemagts ambitioner, og med denne kongemagts sammenbrud havde unionen fået et sår, der aldrig skulle komme til at hele, uanset hvor mange økonomiske interesser og ægteskaber man kan konstatere på tværs af landegrænserne. De mange forhandlinger under 1430'ernes krise, hvori danske, svenske og norske rigsråder var enige om at beholde kong Erik som konge, mislykkedes, fordi kong Erik ikke var villig til at udøve sin kongemagt under rigsrådernes kontrol. Forhandlingerne var således udtryk for en magtkamp snarere end rigsrådsaristokraternes kamp for unionen. Unionen – og det skal understreges, at ordet strengt taget er en anakronisme – havde ført en katastrofal krig med sig forårsaget af en ekspansiv kongemagt, som ingen af rigsrådsaristokraterne kunne have forståelse for længere. At man forsøgte sig med modeller, hvorefter Erik skulle forblive konge, må snarere forklares med det særdeles alvorlige skridt, en kongeafsættelse var, end kærlighed til unionen eller kong Erik for den sags skyld. Men selv i den henseende var der grænser, og da det danske rigsråd opsagde kong Erik og indkaldte Christoffer af Bayern, skete det på en måde, der mest af alt må betegnes som et fait accompli over for svenskerne og nordmændene. Med de mange fælles godsinteresser og den store forståelse for unionen skulle man jo ellers tro, at danske, svenske og norske rigsråder i fællesskab kunne have fundet en passende afløser, nu da umuligheden af kong Eriks fortsatte kongegerning stod klar. Det skete som bekendt ikke: De mange økonomiske interesser forhindrede ikke rigsrådet i at handle politisk i 1439.

Helt absurd bliver påstanden om enhedspolitik og den dermed angivelige sammenhæng imellem godsinteresser og unionsinteresser, når Olesen skriver om grev Hans af Ebersteins overtagelse af Tranekær slot i slutningen af kong Eriks regeringsperiode, at denne skulle have fundet sted som følge af interesse i at opretholde unionen imellem de nordiske riger. I det danske rigsråds indkaldelse af Christoffer af Bayern 27. oktober 1438 hedder det, at Tranekær blev overdraget grev Hans imod rigets ret og frihed.[18] Der var med andre ord tale om en yderst tilspidset situation præget af indædt magtkamp; hvis den gode grev Hans virkelig havde bekymret sig for unionens ve og vel, burde han vel have undladt at tage imod Tranekær.

Olesens model, at det danske rigsråd mod besiddelse af slotte og len tilsluttede sig kong

18 Hude 1897 p. 4.

Eriks politik, skal heller ikke stå uimodsagt.[19] At de danske rigsrådsaristokrater har fundet sambindelsen imellem rigerne og den dermed forbundne fred og velstand værd at støtte, kan der ikke være tvivl om. Men er det umuligt at forestille sig, at grundene hertil var politiske snarere end økonomiske? Sambindelsen imellem rigerne var udtryk for en stærk og ekspansiv kongemagt, som man har beundret, og som man tydeligt kunne se var en garanti imod fortidens evindelige stridigheder. Man må ikke glemme, at kong Eriks overtagelse af tronen havde været helt exceptionelt fredelig og ukompliceret i forhold til de tilstande, der havde hersket siden Valdemar d. Stores død. Det må nødvendigvis have gjort indtryk, og de danske rigsråder (såvel som de svenske og norske) gav gerne kong Erik sin støtte, ikke mindst til hans ambitioner om at erobre Slesvig. De danske rigsrådsaristokrater var naturligvis rige ikke mindst på gods. Men Olesen har for så vidt selv illustreret, at denne rigdom snarere blev til som følge af arv og ægteskab end kongelig gunst. Ovenfor blev det illustreret, at netop besættelsen af slotte og len under kong Erik i høj grad skete med embedsmænd, der var helt afhængige af kongens kaldelse, og som ikke kan dokumenteres at have besiddet gods i større udstrækning. Dette var en tendens, der hørte op nærmest øjeblikkelig ved Christoffer af Bayerns ankomst til Danmark.[20] Selvfølgelig fandtes der også rigsrådsadelige på visse len under kong Erik. Men det kan ikke tages som udtryk for, at deres godsrigdom skyldtes deres embede, og at de hermed så at sige var blevet købt af kongen. Tværtimod skyldtes det forhold, at de sad inde med embedet, at de støttede kongen politisk.

12.6. Bypolitik

I grundlæggelsesprivilegiet for Landskrona 20. marts 1413 udtaler kong Erik, at byen er blevet stiftet *gud til heder och osz, worre eptherkommere och wortt rige Danmarck till gaffn och bistandt*.[21] Det er bemærkelsesværdigt, at kun de danske konger nævnes. Man kan selvfølgelig ikke sige, at bemærkningen er unaturlig, eftersom Landskrona lå i det daværende Danmarks rige, men det er dog bemærkelsesværdigt, at Landskronas nytteværdi udelukkende er forbundet med danske konger, og at kong Erik tilsyneladende ikke har tænkt på sig selv eller sine efterfølgere i egenskab af svenske og norske konger.

Kong Eriks bypolitik må i det hele taget siges at være det mest bogstavelige udtryk for fraværet af nordisk enhedspolitik. Ud over Landskrona grundlagde kong Erik Helsingør, der med øresundstoldens indførelse skulle komme til at blive hans vigtigste arv, og det religiøse centrum Maribo.[22] Hertil kommer, at han så at sige gen-grundlagde København, som fik sin stadsret 1422, og

19 Olesen 1980 p. 16.
20 Lerdam 1996 p. 48. Cf. kpt. 10.5.2.2. ntt. 82 og 83.
21 DGK IV nr. 1 p. 109. Cf. Wehrlich 1995 p. 10.
22 DGK III nr. 1 p. 123; Trap (1920) IV p. 19.

som må regnes som Danmarks hovedstad fra kong Eriks tid.[23] Mange byer i Danmark fik deres privilegier stadfæstet under kong Erik, i særdeleshed byerne omkring Øresund.[24] Om så også formålet med disse bypolitiske bestræbelser snarere har været at skabe en infrastruktur, der kunne absorbere den hanseatiske handel, end en egentlig aggression imod hansestæderne, står det fast, at de bypolitiske initiativer i Sverige og Norge ikke tåler sammenligning med dem, der lanceredes i Danmark. Således Erslev, med rette: ”Det er rimeligt nok, at der hverken i det ene eller andet Rige var den begyndende Opblomstring af indenlandsk Handel, som spores i Danmark, men sikkert kunde der dog være gjort mere fra Regeringens Side for at fremme og værne om Næringslivet”.[25]

12.7. Selve Slesvig

Der er en vis ironi i, at krigen mod holstenerne er det projekt, man bedst kan tage som udtryk for nordisk enhedspolitik, hvis det endelig skal være, for så vidt som krigen påvirkede alle tre riger, om end i forskellig grad. Indiskutabelt er det, at kong Erik forlangte hjælp til krigen fra sine tre riger. Men kan man hermed slutte tilbage til en intention om at føre nordisk enhedspolitik? Svaret herpå er et afgjort nej, hvilket skal illustreres i det følgende.

1397-brevets bestemmelser om militær hjælpepligt adskiller sig principielt ikke fra den form for hjælpepligt, to allierede nationer, dvs. to nationer med hver deres regent, lover hinanden. Det umiddelbare formål med Kalundborg-vidissen 11. september 1425 har givetvis været at minde rigerne om deres militære hjælpepligt og kan i den henseende ses som en parallel til de mange (mislykkede) forsøg på at presse alliancepartnerne fra traktaterne 15. juni og 15. september 1423 til at yde hjælp i krigen mod holstenerne. Noget enhedsprojekt var der sandelig ikke tale om. I den udstrækning kong Eriks krav på Slesvig blev begrundet med, at det var hans arv, lå 1397-brevets testamentariske bestemmelser i kombination med påstanden om Slesvig som en del af Danmarks rige til grund for argumentationen. Selv om de testamentariske bestemmelser nødvendigvis måtte gælde for Danmark og Sverige og vel også Norge, om end de her principielt skulle være overflødige som følge af Norges status som arvekongedømme, var arvelighedsargumentet udelukkende sat i forbindelse med Danmark. Det er således den specifikke situation i Danmark, dvs. forsøget på at erobre Slesvig, der aktiverer og sættes i forbindelse med 1397-brevets testamentariske bestemmelser, snarere end det er disse bestmmelsers generelle enhedskarakter, der påkaldes. Forsøget på at erobre Slesvig er således et entydigt dansk projekt. I forhandlingerne med de vendiske stæder, Fehmarnsund-processen, landstingsvidnerne og ikke mindst processen forud for Ofen-dommen bliver Slesvig igen og igen bragt i forbindelse med dansk rigshistorie, og der er

23 DGK III nr. 19 p. 54 ff.
24 Werlich 1995 pp. 11 og 14.
25 Erslev 1901 p. 289.

absolut intet forsøg på at gøre sagen til et ideologisk fællesanliggende for Sverige og Norge.

Selveste Ofen-dommen understreger fraværet af nordisk enhedspolitik under kong Erik. Slesvig, dvs. *Jutia australis*, tildømmes dog udelukkende Danmarks rige og konge; altså ikke til Danmarks, Sveriges, Norges, De Venders og Goters konge og hertug af Pommeren; og da slet ikke til kongen af Kalmarunionen. Det meget ensidige fokus på Danmarks rige sættes i relief af selve domsforkyndelsens omtale af kong Erik som *dei gratia Dacie etcetera regem*. Dvs. de øvrige riger har man ikke fundet vigtige at nævne ved navns nævnelse i sammenhængen.

Hermed synes en selvmodsigelse at have indfundet sig: Når nu der er blevet argumenteret for, at den politik, der førte til dannelsen af Kalmarunionen og forsøget på at erobre Slesvig, var to sider af samme sag, burde Slesvig så netop ikke tages til indtægt for nordisk enhedspolitik, og kan det så ikke være underordnet, at de ideologiske udsagn fra dansk side udelukkende tager udgangspunkt i forholdet imellem Danmarks rige og Slesvig? Det kommer an på, hvad man forstår ved Kalmarunionen. Det er indiskutabelt, at Kalmarunionen betegnede en på en og samme tid koncentration og ekspansion af kongelig magt. Koncentrationen og ekspansionen var forbundet med en dynastisk knæsætning med Erik i hovedrollen som konge over tre forbundne riger. Men der var netop kun tale om en forpligtende forbindelse imellem tre forskellige riger; ikke en forening af tre riger til et. Kalmarunionen var en konglomeratstat og som sådan pr. definition præget af den strukturelle brist, at en fælles opfattelse af, hvad der var vigtigt og mindre vigtigt for de tre riger, en fælles patriotisme, om man vil, umuligt kunne indfinde sig. Den tilstand bliver nederlaget i Slesvig således det fremmeste symptom på.

Sammenfatning

Den ekspansive kongemagt er at opfatte som en totalitet, for hvis vedkommende det ikke giver mening at skelne imellem udenrigs- og indenrigspolitik. Alle former for politik har til formål at styrke og udvide centralmagten. For at forstå samme kongemagts *modus operandi* er det derfor berettiget at inddrage alle politikområder, som alle principielt er lige væsentlige bidrag til forståelsen. Men totalitet er ikke det samme som enhed. Alle kong Eriks (og dronning Margrethes) politiske tiltag havde til formål at styrke og udvide kongemagten, men heraf følger ikke, at alle disse tiltag havde et uniformerende sigte, for så vidt angår forholdet imellem de tre nordiske riger. Tværtimod var de politiske tiltag forbundet med en praksis, der ikke på nogen måde var udtryk for en ligelig grad af relevans eller velvilje i de tre nordiske riger. Den ekspansive kongemagt er dermed forbundet med et eksplicit krav til alle riger om støtte til sine forehavender, først og fremmest krigen om Slesvig, og et fuldkomment fravær af retfædiggørelse af disse forehavenders ligeligt fordelte relevans for alle. Det understreges på det kraftigste af oppositionen, der indfandt sig

efter nederlaget i Slesvig. Især i 1436-brevet skildres en grad af politisk enhed imellem de tre nordiske riger, som står i fuldkommen modsætning til den under dronning Margrethe og kong Erik udøvede praksis, og som fremover, må man antage, netop var beregnet på at forhindre tilbagekomsten af en sådan praksis. Selv om de danske og svenske rigsråder i øvrigt synes at have indset det urealistiske ved en så ekstrem grad af enhed allerede i 1438-brevet, må man dog stadigvæk sige, at en enhedstanke, for så vidt en sådan overhovedet har været formuleret, må forbindes med rigsrådets ambitioner om at kontrollere kongemagtens praksis. Det kommer konkret til udtryk ved sammenligning imellem dronning Philippas livgeding fra 1420 og dronning Dorotheas fra 1445. Dronning Dorotheas er således koncentreret i et enkelt land, Sverige, det er stadfæstet udelukkende af danske rigsråder og forbundet med konkret magtudøvelse og ikke mindst den dynsastiske knæsætning af Bugislav som kong Eriks efterfølger; dronning Dorotheas er for det første betydeligt mindre end dronning Philippas, for det andet fordeler det sig på de tre nordiske riger, og for det tredje er det godkendt af alle tre rigers råd. I Dorotheas tilfælde kan man således sige, at en nordisk enhedstanke har virket kontrollerende og modererende på kongemagten i skarp kontrast til Philippas tilfælde.

I argumentationen imod tilstedeværelsen af en kongelige vilje til nordisk enhedspolitik opstår en form for ironi, der består i, at krigen om Slesvig på den ene side er det eneste projekt, som man faktisk kan konstatere, umiddelbart kom til at påvirke alle tre nordiske riger, som blev afkrævet hjælp til krigen mod holstenerne og senere holstenerne og deres hanseatiske allierede; på den anden side var Slesvig-politikken på ingen måde udtryk for nogen enhedstanke, idet dens ideologiske manifestationer fra start til slut udelukkende var forbundet med Danmarks rige. Slesvig bliver dermed det fremmeste symptom på, at der fra den ekspansive kongemagts side ingen vilje var til at føre nordisk enhedspolitik.

Konklusion

Delresultater

Den ideologiske opfattelse af Slesvig var uløseligt forbundet med selve konstitutionen for den ekspansive kongemagt. Mht. sammenhængen imellem Slesvig-politikken og konstitutionen for den ekspansive kongemagt er tre forhold afgørende: for det første jord- og godsreduktionprogram, der med variationer havde stået på siden kong Valdemar Atterdags dage, for det andet dronning Margrethes forordninger fra 1396 og endelig, for det tredje, unions- eller sambindelsesbrevet fra Kalmar 1397. Hvad angår forordningerne fra 1396, institutionaliserer disse jord- og godsreduktionsprogrammet i et hidtil uset omfang. Hvad angår sambindelsesbrevet fra Kalmar 1397, er det afgørende at forstå, at brevet ikke er udtryk for nogen form for rigsrådsaristokratisk programmatik, tværtimod. Det er i den forbindelse væsentligt at pege på, at brevets omtale af, at kong Erik skal arve ”slotte og lande”, reelt var udtryk for arvemonarkiets indførelse. Arveligheden skulle komme til at blive det mest konkrete udtryk for forbindelsen imellem konstitutionen og forsøget på at erobre/indlemme Slesvig.

Meget hurtigt efter 1404 kan en opfattelse af Slesvig som et land i Danmark, subsidiært under den danske kongemagt, konstateres, og denne opfattelse eller denne ideologi ændres ikke på noget tidspunkt i sin kerne. At kong Erik og hans tilhængere fra tid til anden kommer til at karakterisere Slesvig som et hertugdømme, ændrer ikke ved den grundlæggende ideologi: Slesvig skulle være en del at Danmarks rige. Billedet af kong Erik som det unge brushoved, der satte den kloge gamle dronning Margrethes gevinster over styr, svarer ikke til virkeligheden. Det er meget muligt, at man kan tale om en vis ændring i politisk stil fra dronning Margrethe til kong Erik. Det er meget muligt, at kong Erik gennemførte en magtforøgelse i forhold til det danske rigsråd i kølvandet på dronningens død, hvilket på den anden side ikke nødvendigvis betød, at rigsrådet havde været dronning Margrethes ligemand i den henseende. Det er indiskutabelt, at det var kong Erik, der skulle komme til at insistere på at udkæmpe skæbnekampen med holstenere og stæder med det katatstrofale resulatat til følge; men også under dronning Margrethe havde der udspillet sig alvorlige krigshandlinger, og de manglende lensbreve fra Nyborg 1386 og Assens 1396 må tages som udtryk for dronningens vilje til i ringest mulige omfang at give køb på det væsentligste projekt, som Valdemar Atterdag ikke havde fået gennemført, erobringen af Slesvig.

Man kan således karakterisere påstanden om Slesvig som en del af Danmarks rige som en ideologi, der gik i arv fra dronning Margrethe til kong Erik. Meget forstyrrende i dette billede er den traditionelle opfattelse af Nyborg-dommen som udtryk for, at kong Erik faktisk anerkendte, at Slesvig var et len og som sådan adskilt fra Danmarks rige juridisk set. Denne opfattelse er imidertid blevet imødegået: Nyborg-dommen kan umuligt siges at indeholde nogen form for anerkendelse af

lensretten. Det er betegnende, at Nyborg-dommens hovedpræmis er bestemmelsen om jords fortabelse ved avindskjold, hvilket lå helt i forlængelse af den måde, hvorpå kong Valdemar lod sig tildømme oprørske stormænds forbrudte gods. Nyborg-dommen er i sin kerne en afgørelse efter dansk ret og har Slesvigs beliggenhed inden for Danmarks rige som sin forudsætning..

Processen forud for Ofen-dommen 28. juni 1424 var stærkt ideologisk, hvilket sætter forbindelsen imellem den ekspansive kongemagt og forsøget på at erobre Slesvig i relief. Forskellene imellem Nyborg-dommen og Ofen-dommen var udelukkende grundet i procesretlige forhold, for så vidt som Nyborg-dommen var fremtvunget ved et kup, hvorimod Ofen-dommen blev til som følge af et regulært *compromissum.* Således kan man ikke tale om ændringer i ideologien i forhold til Slesvig, og dermed går der en lige linie fra den detroniserede kong Albrechts omtale af kong Erik som ”konge af Danmark … og hertugdømmet Slesvig” i 1405 til kong Eriks omtale af sin egen kongemagt omfattende Slesvig i 1409 over Nyborg-dommen 1413 og til det ideologiske tankegods, der kommer til udtryk under processen i Fehmarnsund 1421 og processen forud for Ofen-dommen. Også den holstenske part argumenterede ideologisk, for så vidt som forleningen 15. august 1326 til deres store forfader grev Gerhard blev gjort til det mytologiske fikspunkt for deres påstand om adkomst til hertugdømmet som arveligt fanelen. At de med dette umuligt kan have anerkendt en vis kongelig myndighed, fremgår af, at hertugdømmet Slesvig fremstilles som en selvstændig statslig entitet, adskilt fra øvrige statslige entiteter, herunder Holsten og – naturligvis – Danmark. Hvad angik ønsket om forlening ved den danske konge, var dette ønske således ikke at betragte som holstensk anerkendelse af en kongelig ret over hertugdømmet Slesvig, men som en kongelig pligt til at bortforlene hertugdømmet Slesvig.

Hvor afgørende Slesvig var for kong Erik, blev understreget af, at al kontakt med hansestæderne fra det gamle råds tilbagekomst til Lübeck foråret 1416 var centreret omkring kong Eriks forsøg på at få stæderne til at arbejde for sin sag, juridisk såvel som materielt; og samme stæders forsøg på at holde sig neutrale. I forhold til kong Eriks politiske mål var det hansestæderne, kong Erik forsøgte at instrumentalisere i konflikten med holstenerne om Slesvig; det var ikke konflikten om Slesvig, der blev instrumentaliseret i et forsøg på at dominere hansestæderne og således hele det baltiske rum. Sigende for dette forhold er vel det halvhjertede forsøg på et korstog i Estland, som meget hurtigt blev til intet. Kong Erik forlod meget smertefrit den baltiske politik, som han kort havde beskæftiget sig med, for at vende tilbage til Slesvig-politikken med fuld styrke. Målet med at indlemme Slesvig var således først og fremmest dette: At indlemme Slesvig; det var ikke ikke at benytte Slesvig som trædesten for videre indflydelse i det baltiske rum.

En dansk erobring af Slesvig kunne ikke finde sted uden hanseatisk velvilje over for projektet, hvilket var en kendsgerning, som de krigsførende stæders indtræden på holstensk side fra

1426 da også kom til at bekræfte. I det lys skal kong Eriks politik over for hanseaterne, særligt de vendiske stæder og herunder særligt Lübeck, ses. Egentlige krigshandlinger begyndte i Slesvig 1409, og selv om forliget i Kolding tyder på, at der i perioden 1411-16 var en slags våbenstilstand, var selve våbenstilstandsteksten ikke gensidigt udvekslet, og spændingen må have været intens, hvilket sættes i relief af traktaterne fra november 1411, Nyborg-dommen 1413, holstenernes traktat med Lübeck, Hamburg og hertugerne af Sachsen-Lauenburg fra 1414 og Konstanz-dommen 1415. Grunden til, at kong Eriks massive diplomatiske pres for at opnå hanseatisk støtte, især en dom, der entydigt tilkendte ham Slesvig, ikke desto mindre først begyndte i 1416, må søges i to forhold: For det første havde hele det hanseatiske forbund været rystet af interne stridigheder, først og fremmest Lübecks indre krise fra 1408, hvorved hanseaternes muligheder for at modarbejde de militære fremstød i Slesvig fra 1409 var betydeligt svækkede, og hvorfor det derfor ikke var afgørende nødvendigt at sikre sig deres velvilje. Kong Erik forsøgte, for det andet, at profitere af den interne strid i Lübeck, der netop i foråret 1416 fandt sin løsning, om end kong Erik, om man så må sige, blev snydt på stregen af sin fætter. Løsningen af den interne strid i Lübeck betegnede under alle omstændigheder, at det hanseatiske forbund ikke var svækket i samme grad som før, og at det derfor for kong Erik ikke blot var opportunt at sikre sig hanseatisk støtte i sin aggression over for holstenerne, men tillige nødvendigt, hvis aggressionen skulle krones med held.

At erobringen af Slesvig var og blev det store mål for kong Erik, betyder ikke, at hansestæderne ikke havde øje for, hvilke ubehagelige politiske og geostatregiske implikationer en dansk erobring af hele hertugdømmet Slesvig i øvrigt kunne have for dem. Således skal deres vægren ved at tage stilling til fordel for kong Erik, tages som et udtryk for, at en sådan stillingtagen ville være identisk med direkte tab af politisk frihed. Da det endelig lykkedes kong Erik at indgå traktaten 15. juni 1423 var denne så meget desto mere en triumf for den danske side; på den anden side stod de kontraherende stæder i en situation, hvor de for det første havde vundet tid, for det andet kunne de gøre sig et rimeligt håb om, at traktatens hjælpeforpligtelser aldrig ville blive krævet. Da kong Erik kom hjem fra sin pilgrimsfærd og med Ofen-dommen afkrævede stæderne hjælp, brød kalkulen sammen: Stæderne ville og kunne ikke under nogen omstændigheder eksekvere Ofen-dommen og dermed gøre sig til redskaber for kong Eriks politik. Kong Erik efterlod dem da ikke andet valg end at bryde alle aftaler og gå i krig for at bevare deres politiske frihed. Juridisk set kom stæderne til at stå som de angribende: Deres angivelse af privilegiebrud som krigsårsag må betegnes som det pure opspind. I realiteten var der tale om en forsvarskrig for deres politiske frihed, hvorfor deres bevægegrunde ikke kan sammenlignes med motiverne bag den massive angrebskrig, der var blevet ført imod Valdemar Atterdag i sin tid, og som havde resulteret i den for hansestæderne så stolte fred i Stralsund 1370. I 1426 var de krigsførende stæders krig

motiveret af et særdeles specifikt ønske om at komme ud af traktaten 15. juni 1423.

Krigens hovedgenstand var Slesvig, og selv om det gik de krigsførende stæder skidt til søs, blev krigen tabt af kong Erik, da det ganske enkelt ikke lykkedes for den landmilitære del af hans hær at stå imod holstenerne og deres allierede. Slesvig var således det centrale omdrejningspunkt ved freden i Vordingborg 15.-17. juli 1435. Privilegierne fyldte ikke meget i den forbindelse, og den angiveligt så forhadte Øresundstold blev end ikke nævnt. Centralt derimod stod traktaten 15. juni 1423, som det ved den lejlighed lykkedes de krigsførende stæder at få likvideret. At dette overhovedet var muligt, er et sigende udtryk for kong Eriks svækkelse. At indgå fred var en ubetinget nødvendighed for at gå imod det kaos, den katastrofale krig i Slesvig havde medført, ikke mindst oprøret i Sverige året før; men kong Eriks fredsvilje kan næppe have været særlig stor. Derfor blev de danske rigsråder (samt en norsk) nødt til at gå imod kongen og indgå freden. Intet er mere sigende for dette end erklæringen 22. juli 1435, der danner epoke, for så vidt angår overgangen fra en ekspansiv til en rigsrådskontrolleret kongemagt. Vordingborg-freden var således først og fremmest hertug Adolfs, de 4 tilbageværende stæders og de danske rigsråders fred. De danske rigsråder handlede i fuld samklang med den oppositionelle rørelse, der havde gjort sig gældende i Sverige siden sommeren 1434. Vordingborg-freden beseglede den ekspansive kongemagts fallit. Der således var en konsekvens af nederlaget i konflikten om Slesvig.

De danske rigsråders handling ved Vordingborg-freden skal ses i snæver sammenhæng med det oprør, der i sommeren 1434 var brudt ud i Sverige, eftersom Vordingborg-freden var det første afgørende stykke konkrete politik, der i overensstemmelse med den oppositionelle rørelse var blevet gennemført imod kongens vilje, men med hans vidende. For forståelsen af de årsager, der foranledigede det svenske oprør og det danske rigsråds opsigelse af kong Erik 1439, har sambindelsesbrevet 1397 været fremhævet, for så vidt som dette skulle indeholde en oppositionel, aristokratisk tankegang, der lå til grund for det svenske og det danske rigsråds handlinger i hhv. 1434 og 1439. Dette er imidlertid umuligt. Forsøgene på en ny konstitution 1436 og 1438 var indiskutabelt udtryk for rigsrådsaristokratisk tankegods, *regnum politicum* om man vil, men netop i den henseende stod de i diametral modsætning til 1397-brevet. Oppositionen til kong Erik kan derfor ikke være, om man så må sige, strukturelt betinget. Dette er et væsentligt element i diskussionen af årsager til oppositionen. I cirkulæreskrivelserne 1434 og det danske rigsråds opsigelse af kong Erik 1439 angives en mængde motiver, som i vid udstrækning ikke kan være identiske med årsagerne til deres handlinger. Cirkulæreskrivelser såvel som opsigelsen er i høj grad propagandistisk retfærdiggørelse af hhv. de svenske og de danske rigsråders handlinger. Cirkulæreskrivelserne og det danske rigsråds opsigelse har det til fælles, at de anførte motiver giver indtryk af, at kong Erik konstant havde udøvet en regering i modsætning til den konstitution, som

de svenske og de danske rigsråder med deres handlinger ville genoprette. Der er tale om indlysende manipulation: Både svenske og danske rigsråder stod bag kong Erik, indtil det begyndte at gå galt i Slesvig. For cirkulæreskrivelserne 1434 og det danske rigsråds opsigelse 1439 gælder således, at man ikke kan tage anklagerne imod kong Erik for at have forbrudt sig imod konstitutionen til indtægt for reelle årsager. Både svenske og danske rigsråder havde stået bag kongen, samarbejdet fungerede glimrende, om end kongen havde det store ord i de tilfælde af uenighed, man kan konstatere; hvilket imidlertid ikke er det samme som, at der derfor nødvendigvis må have været en opposition til den ekspansive kongemagt som sådan: Kongens prestige efter Nyborg- og Ofen-dommene var enorm, og ikke mindst kunne enhver se det velgørende i en arvegang fra dronning Margrethe, hvorved rigerne slap for at komme ud i stridigheder om successionen. Så sent som i efteråret 1430 tog kong Erik et betydeligt diplomatisk stik hjem med særfredsaftalerne med Stralsund og Rostock.

Man må derfor nødvendigvis spørge: Siden hovedparten af de motiver, som gengives i cirkulæreskrivelserne 1434 og i opsigelsen 1439, dårligt kan siges at være årsager til oprøret/opsigelsen af kong Erik, hvad var årsagerne da? Utvivlsomt nederlaget i Slesvig. Man kan for cirkulæreskrivelsernes såvel som for opsigelsens vedkommende tale om, at de indeholder et reallag, nemlig anklager for kongens lange og unyttige krige. At der i dette tilfælde ikke kun var tale om propaganda, også selv om anklagerne for at mishandle det svenske mandskab ikke kan kontrolleres, er jo indlysende: At kongen vitterlig havde ført en lang, udmarvende og dyr krig om Slesvig, som tilmed var blevet udvidet med en søkrig, og at han til sidst havde lidt et forsmædeligt nederlag, var indiskutabelt. Hvad cirkulæreskrivelsernes og opsigelsens motiver angår, må man derfor sige, at de for krigens vedkommende falder sammen med årsagerne. Det var næppe det forhold, at kongen havde ført krig, og at den havde kostet ressourcer, der var problemet: Derved gjorde kong Erik kun, hvad man i tiden måtte forvente af en konge; problemet var, at ikke bare kongen havde lidt nederlag, men hele den ekspansive kongemagt havde lidt nederlag i Slesvig, hvilket kong Erik imidlertid nægtede at anerkende. Situationen var således, at indgåelse af fred blev det samme som besegling af den ekspansive kongemagts nederlag. I det lys skal kong Eriks hårdnakkede modstand imod freden ses, og i det lys skal omvendt cirkulæreskrivelsernes unilaterale fredserklæring ses. Der er naturligvis en forskel i forhold til de danske rigsråders opsigelse 5 år senere, for så vidt som denne ikke kunne erklære unilateral fred, idet freden i Vordingborg var blevet indgået 1435. Cirkulæreskrivelserne og opsigelsen må dog ikke desto mindre begge ses som konsekvenser af nederlaget i Slesvig, eftersom den situation, der overhovedet havde bevirket cirkulæreskrivelsernes såvel som opsigelsens fremkomst, var forårsaget af nederlaget i Slesvig. Hvad cirkulæreskrivelserne angår, skal de ses på baggrund af kong Eriks modstand imod at indgå

fred; hvad opsigelsen angår, skal denne ses på baggrund af kong Eriks modstand imod at rette ind efter de aftaler og forhandlinger, som havde fundet sted i Kalmar 1436 og 1438 i kølvandet på freden i Vordingborg. I begge tilfælde var der dog tale om en reaktion imod en ubøjelig konge.

Med traktaten i Halmstad 3. maj 1435 var der fuld forståelse imellem de danske og svenske rigsråder om, at kong Eriks magt skulle være af et helt andet, begrænset omfang end hidtil. Det danske rigsråd effektuerede den nye, rigsrådskontrollerede kongemagt med freden i Vordingborg, der fulgte godt 2 måneder efter. Sagen var imidlertid, at kong Erik nægtede at bøje sig for situationen. Hans politiske verdensbillede var til stadighed forbundet med et ekspansivt magtstræb, og den eneste måde, man kunne normalisere og stabilisere situationen, var at skaffe sig af med kong Erik en gang for alle. Årsagen til, at man ikke gjorde det allerede i 1434, kan næppe have været, at det danske rigsråd støttede deres konge imod det svenske; hvis der har været en politisk brod imod det svenske rigsråd, har den snarere været betinget af, at det danske rigsråd ønskede at få kontrol med, hvornår og af hvem kongen skulle afsættes, og hvornår og af hvem fred med de krigsførende stæder og med hertug Adolf skulle indgås. De danske rigsråders holdning må have været betinget af, at en fred med hertug Adolf og de krigsførende stæder uden om kong Erik, alt andet lige var mindre ønskværdig end en fred med kongens deltagelse, om han så også vægrede sig kraftigt, og om han så også nægtede personligt at efterkomme den aftalte procedure for besegling af fredsaftalerne fra Vordingborg hhv. proceduren for likvidering af traktaten 15. juni 1423. I øvrigt kan der ikke konstateres nogen form for uenighed imellem det danske og det svenske rigsråd, hvad angår selve synet på den rigsrådskontrollerede kongemagt, man ved traktaten i Halmstad formulerede. I 1439 havde kong Erik med sine handlinger imidlertid vist sig at være umulig at kontrollere: Det var ganske enkelt umuligt at have ham som konge inden for rammerne af en rigsrådskontrolleret kongemagt, hvorfor man måtte ty til det skridt, som svenskerne allerede 1434 havde taget. I den forstand er opsigelsen i 1439 ikke en selvstændig politisk handling, men en gentagelse af den opsigelse, som var blevet fremsat i cirkulæreskrivelserne 1434. Selvfølgelig kunne det danske rigsråd tilføje kong Eriks kup, hvorved han efter alt at dømme i modstrid med aftaler forsøgte at befæste Bugislav som sin efterfølger, men man kan heraf ikke udlede, at den form for arvelighed, der havde været officiel siden 1397, i sig selv var årsag til de danske rigsråders opposition. Også disse havde nydt godt af systemet, og også disse havde støttet det, så længe det gik godt i Slesvig. Sagen var, at den ekspansive kongemagt i 1439 for længst havde tabt sin legitimitet og spillet fallit, hvorfor kong Eriks fortsatte insisteren på gyldigheden heraf havde tilvejebragt en situation, hvor der ikke var andet valg end at gennemføre det, som svenskerne havde forsøgt i 1434, nemlig at afsætte kongen. For så vidt opsigelsen i 1439 er en gentagelse af svenskernes handling 1434, må man derfor sige, at de primære årsager til opsigelsen lå i nederlaget i Slesvig, den dermed

tabte legitimitet og det dermed forbundne sammenbrud af den ekspansive kongemagt. Således var opsigelsen 1439 en konsekvens af nederlaget i Slesvig.

En indlysende konsekvens af kong Eriks nederlag i Slesvig var tillige hertug Adolfs magtforøgelse. Det danske rigsråd kunne ikke komme uden om (og havde måske heller ikke noget videre imod) at love ham forlening med Slesvig som arveligt fanelen, hvilket kom til at finde sted første gang i 1440 efter kong Christoffer af Bayerns hyldning som dansk konge. Forleningen i 1443, efter at Christoffer af Bayern var blevet konge over de tre nordiske riger, betegner en yderligere forøgelse af hertug Adolfs magt. Christoffer af Bayerns besynderlige titel fra kroningen 1443, ærkekonge, kan da ikke ses som udtryk for magtfuldkommenhed, men må snarere ses som udtryk for en begrænsning af kongens magt, særligt over for hertug Adolf. Selv om det danske rigsråds tilbud til hertug Adolf om den danske krone må siges at være en skrøne, sætter skrønen for så vidt meget præcist i relief, hvor magtfuld hertug Adolf var. Hertug Adolfs indflydelse er væsentligt at holde sig for øje ved bedømmelsen af Christian 1.s tiltræden som konge efter Christoffer af Bayerns uventede død i 1448. Christian 1. var i allerhøjeste grad hertug Adolfs opfindelse, og det var nu kommet så vidt, at centrale dokumenter i forbindelse med Christian 1.s tronbestigelse ikke alene blev kontrolleret af hertug Adolf, men tillige blev udformet i Slesvig. Disse centrale dokumenter var grev Christians revers fra 28. juni med den såkaldte *constitutio valdemariana* og Christian 1.s foreløbige håndfæstning fra september 1448.

Hvad *constitutio valdemariana* angår, kan denne umuligt være en original bestemmelse hidrørende fra Valdemar 3.s håndfæstning 7. juli 1326. Den traditionelle opfattelse af *constitutio valdemariana* som en original bestemmelse skyldes nok så meget, at man ikke har set den i sammenhæng med holstenernes argumentation under processen forud for Ofen-dommen. Gør man imidlertid det, bliver det klart, at *constitutio valdemariana* er en ideologisk manifestation fra hertug Adolfs side. I den forstand er *constitutio valdemariana* nok så meget en konsekvens af konflikten med kong Erik. Kontrasten og dermed forbindelsen til Ofen-dommen afspejles af en distinkt forskel i abstraktion. I Ofen-dommen blev den danske konge og Danmarks rige tildømt landet Sønderjylland (*Jutia australis*) som en decideret ejendomsret, hvilket afspejles i begrebet *dominium.* At det snarere var kong Erik end Danmarks rige, der blev tildømt Sønderjylland, understreger dommens ord om, at kongen skulle indføres i besiddelse af hertugdømmet. Dette peger på, at kong Eriks opfattelse af forholdet til hans riger var orienteret i retning af den personlige ejendomsret snarere end i retning af kongedømmet som abstrakt institution. Heroverfor står *constitutio valdemariana*s omtale af Danmarks rige og krone, der er orienteret i retning af en abstrakt opfattelse af kongedømmet som en institution uafhængig af kongens person. Formuleringen er sådan, at riget og kronen nærmest står som dativagens. Selve kongens person og intentioner er

blevet anonymiseret i en grad, så den sammensmeltning af Slesvig og kongeriget Danmark, som *constitutio valdemariana* var et værn imod, fremstilles som en eventualitet uafhængig af de kongelige intentioner, som i det højeste anskues som følge af sammensmeltingen: Slesvig må ikke forenes med og annekteres af Danmarks rige og krone, således at en skal være herre over begge. Anonymiseringen understreges af anvendelsen af glosen "herre", *dominus*, i stedet for de korrekte titler, *rex* og *dux.* Forskellen imellem Ofen-dommens og *constitutio valdemariana*s abstraktionsniveauer afspejler den historiske udvikling. Der er således en vis logik i, at Ofen-dommen, den ekspansive kongemagts juridiske triumf, har vægten på kongens person, hvorimod *constitutio valdemariana*, der sammen med Christian 1.s foreløbige håndfæstning var hertug Adolfs triumf, som var uløseligt forbundet med indførelsen af den rigsrådskontrollerede kongemagt, har vægten på kongedømmet som en abstrakt institution, løsrevet fra kongens person, der på det nærmeste er blevet reduceret til en statist.

Hvad Christian 1.s foreløbige håndfæstning angår, indeholder den en programmatik, som er på linie med udkastet til en ny konstitution gående tilbage til mødet i Kalmar 1. september 1436. Hertug Adolf så med andre ord sin interesse i et stærkt rigsråd, der kunne hindre opkomsten af den type ekspansiv kongemagt, inden for hvis rammer krig mod ham selv, hans brødre og deres hertugdømme var blevet ført. Herved fremkommer en parallel til hansetædernes motiver, der lå bag ved netop forliget 1. september 1436, hvorved den ekspansive kongemagt ligeledes blev stærkt begrænset af kongens råder. Dette var for de stæders vedkommende, der havde været i krig med kong Erik, en specifik sikring af Vordingborg-freden og en generel garanti imod en ekspansiv kongemagt, der igen kunne drive dem ud i en type krig, som havde afsløret sig som mere end almindeligt vanskeligt for dem at udkæmpe. Kong Christian 1.s foreløbige håndfæstning må således i allerhøjeste grad siges at være en konsekvens af konflikten om Slesvig. Og således er der sluttet en cirkel, i og med den uløselige sammenhæng imellem forsøget på at erobre Slesvig og den ekspansive kongemagts konstitution dermed er blevet understreget, blot i negativ.

Ser man atter på *constitutio valdemariana,* understreges det forhold, at kong Eriks forsøg på at erobre og indlemme Slesvig i Danmarks rige var det fremmeste symptom på fraværet af nordisk enhedspolitik. Dette kommer til udtryk ved *constitutio valdemarianas* anvendelse af udtrykket *nec unietur*: Verbet *unire* betød i denne sammenhæng en sammensmeltning, og det var præcis en sammensmeltning af Danmarks rige og hertugdømmet Slesvig til én stat, kong Erik havde forsøgt, dvs. med fortabelse af hertugdømmet Slesvigs status som selvstændig statslig entitet til følge, og det var præcis sådan en sammensmeltning, hertug Adolf ville sikre sig imod i 1448. Anderledes forholdt det sig med de tre nordiske riger: Disse var forenet uden at være smeltet sammen til én statslig entitet; sammen udgjorde de det, man med et senere, heldigt udtryk har betegnet konglomeratstat.

Hverken dronning Margrethe eller kong Erik havde interesse i at betragte eller styre de tre riger som et. Med forbehold for, at betegnelsen Kalmarunion er en anakronisme, kan man sige, at indlemmelsen af Slesvig ikke var tænkt at finde sted i Kalmarunionen, men netop kun i Danmarks rige. Herved bliver Slesvig symptomatisk på fraværet af dronning Margrethes og kong Eriks nordiske enhedspolitik.

Overordnet resultat

På baggrund af ovenstående kan det konkluderes: Dronning Margrethes og kong Eriks forsøg på at indlemme Slesvig i Danmarks rige, først ved hjælp af formynderskab siden i en militær konflikt, der principielt først blev afsluttet med freden i Vordingborg, var en konstant ideologi og var som sådan afgørende for den ekspansive kongemagts legitimitet, udvikling og konsolidering. Da den militære konflikt imod holstenerne ikke lod sig vinde, var det derfor ikke blot ensbetydende med et miltært nederlag, men det betød tillige et nederlag for den ekspansive kongemagt som sådan. Den politiske udvikling, der efter nederlaget førte til etablering af en rigsrådskontrolleret kongemagt, er derfor at betragte som direkte forårsaget af selvsamme nederlag, og dermed bliver den rigsrådsaristokratisk kontrollerede kongemagt, der konciperedes i løbet af 1430'ernes krise og institutionaliseredes med kong Christian 1.s foreløbige håndfæstning 1448, at betragte som konfliktens konsekvens.

Perspektiver

De væsentligste indsigter fra det 19. og 20. århundredes metodologiske og kritiske gennembrud ligger i, at historie ikke kun er politisk historie, og at drivkraften i politisk historie ikke kan siges at være udtømmende erkendt ved beskrivelse af historiske aktørers intentionalitet. Dette har ført til en decideret reaktion imod politisk historie som sådan, eftersom selve den førte politik især ud fra et materialistisk og strukturelt synspunkt simpelthen ikke er det, historien i sit indbegreb handler om.

Det er ikke intentionen her at gå imod de mange erkendelsesmæssige landvindinger, der har fundet sted ved at rette blikket væk fra den traditionelle krig-og-konge-historie. Det fremgår imidlertid af de foregående kapitler, at politisk historie kan være drevet frem af grundtemaer af politisk natur, som ikke er begrænset af de historiske aktørers tidsbundne intentionalitet, men tværtimod ligger disse grundtemaer til grund herfor: Det historiske forløb, hvorved kong Erik udfoldede sin kongemagt, hvorved denne kongemagt gik tabt i Slesvig, og hvorved en rigsrådsaristokratisk kontrolleret regeringsform som konsekvens heraf blev etableret, er snævert forbundet med grundtemaet ekspansiv kongemagt i den betydning, der blev beskrevet i indledningen, dvs. en kongemagt præget af dynastisk, autokratisk og centralistisk tankegang og en vilje i sammenhæng hermed til at gøre sin magt til ret i forbindelse med territorial udvidelse. Denne

kongemagt var en politisk arv, der gik tilbage til Valdemar Atterdag, og kong Erik tilstræbte endda at antedatere konstitutionen for sit regime tilbage til de store Valdemarers dage. Det historiske forløb fra 1431, hvorved kong Eriks magt gik til grunde og en ny, rigsrådskontrolleret kongemagt belv etableret, er dermed også udtryk for grundtemaet ekspansiv kongemagt, i og med forløbet er et modbillede hertil. Selve størrelsen rigsrådskontrolleret kongemagt var et grundtema, der kom til at præge Nordens riger frem til enevældens indførelse i 1660 for Danmarks og Norges vedkommende og 1682 for Sveriges. Der ligger således en afgørende cæsur i kong Eriks afsættelse, for så vidt som denne betegner overgangen fra den ekspansive kongemagt, der gik tilbage til Valdemar Atterdag, til den rigsrådskontrollerede kongemagt, der havde styrke nok til at overvinde den eneste egentlige udfordrer af systemet, kong Christian 2.

Erik af Pommern var som bekendt ikke den første nordiske konge, der blev afsat. Christoffer 2., Magnus Smek, og Albrecht af Mecklenburg kan på en måde siges at have banet vejen for kong Eriks fald. Visse træk går igen, f.eks. anklagerne mod Magnus Smek for usædelighed. Det er klart, at det at afsætte konger af Guds nåde krævede et temmelig tungt anklagevokabular. Egentlige standardformuleringer kan man vel ikke tale om. F.eks. kunne de danske rigsråder jo dårligt klage over kongens råder, sådan som det i sin tid var blevet fremført over for Magnus Smek.[1] Men ideologisk set havde anklagerne det fællestræk, at deres funktion som anklager ikke var bundet af at skulle stemme overens med den historiske situation, der havde forårsaget, at anklagerne overhovedet blev fremført. Og netop derfor er det vigtigt ikke at overse de væsentlige forskelle, der er imellem de historiske situationer. Således er det kendetegnende for afsættelsen af kong Erik, at man dårligt kan tale om en fraktion, der afsætter kongen og henter en ny konge til riget som en fjendtlig handling imod den anden fraktion, der har støttet kongen. Kong Erik var ganske vist ikke uden støtter efter freden i Vordingborg. Ud over hans pommerske frænder kan man pege på, at Trued Has, Hans Krøpelin, Peder Okse og Aksel Pedersen (Thott) i lang tid efter Vordingborg-fredens indgåelse støttede kongen.[2] Men der er langt herfra til en veldefineret kongelig fraktion, alene ved det forhold, at enigheden imellem danske og svenske rigsråder om at gå imod kongens politik havde været massiv siden det svenske oprør; de norske rigsråder har efter alt at dømme været mere kongetro, men deres største bedrift i den anledning bestod i at sende et bebrejdende brev til de svenske rigsråder. Nok kan man tale om, at kaotiske og borgerkrigslignende tilstande herskede, men en egentlig borgerkrig, hvor modkongens hær slog den afsatte konges hær i et regulært slag, hvorefter det gik den afsatte konge ilde, var der ikke tale om. Grunden hertil synes at være, at kong Erik ganske enkelt ikke rådede over en fraktion, der var stærk nok til, at han kunne rejse en hær i

1 Erslev 1882 p. 26.
2 Lerdam 1996 p. 92, 94.

forsøget på at kæmpe sig tilbage til sin krone ad militær vej. I den forbindelse kan man vel heller ikke helt udelukke, at det meget langstrakte forsøg på at trække en ny konstitution ned over hovedet på kongen i stedet for bare at afsætte ham med det samme var båret af en intention om, at denne manøvre kunne skåne Norden for den type borgerkrig, som havde udspillet sig i forbindelse med det 14. århundredes kongeafsættelser.

Peters skriver om afsættelsen af Edward 2. 1327 og de mænd, der afsatte ham: "'Revolution', however, is perhaps too broad a term to apply to the actions of men who would not have known what it meant and who certainly had no intention of changing the 'form' of government under which they lived".[3] Dette må siges at stå i stærkeste kontrast til de svenske og danske rigsråder i perioden 1434-39. De ønskede så sandelig en anden form for regering, dvs. en anden konstitution, fordi kong Eriks ekspansive kongemagt var blevet tømt for legitimitet i Slesvig. Netop det forhold, at de særdeles bevidst ønskede og formulerede en radikalt anderledes konstitution end den, der havde været gældende under kong Erik, sætter overgangen fra ekspansiv til rigsrådskontrolleret kongemagt i relief og kan forklare, hvorfor den rigsrådskontrollerede kongemagt som konstitution blev en afgørende innovation i Nordens politiske liv. I modsætning til begivenhederne omkring Christoffer 2.s, Magnus Smeks og Albrecht af Mecklenburgs tab af deres trone var det med afsættelsen af Erik af Pommern lykkedes at formulere et egentligt program for den rigsrådskontrollerede kongemagt, først og fremmest ved mødet i Kalmar 1. september 1436. Programmet havde bred opbakning og rakte dermed ud over de partikulære stands- og magtinteresser, der lå til grund for det 14. århundredes kongeafsættelser og for den sags skyld for oprørsbevægelsen imod Valdemar Atterdag. I den forstand må man sige, at afsættelsen af kong Erik var en revolution, som fik varig betydning.

Svaret på Slesvig-spørgsmålet blev diametralt modsat af, hvad kong Erik havde tænkt sig, nemlig knæsætningen af hertugdømmet Slesvigs juridiske adskillelse fra Danmarks rige. Den megen ideologi, der var blevet fremført på dansk såvel som på holstensk side, gør det berettiget at hævde, at striden drejede sig om langt mere end blot et territorium: For kong Erik såvel som holstenerne blev Slesvig i proceduren forud for Ofen-dommen gjort til et decideret erindringssted af afgørende betydning for legitimiteten af deres magts udøvelse. Det forhold, at hertug Adolf gik af med sejren, og at den juridiske status for Slesvig som hertugdømme blev slået fast, fik afgørende betydning i århundrederne, der fulgte: Det er ganske vist tænkeligt, at ordningen i 1460 ikke ligefrem var i fuld samklang med hertug Adolfs intentioner med forleningerne 1440, 1443 og *constitutio valdemariana*, men det væsentlige at huske på i den forbindelse er, at Slesvig i 1460 netop ikke blev indlemmet i Danmarks rige, og ganske vist blev Christian 1. herre over Slesvig (og

3 Peters 1970 p. 238.

Holsten), men dette blev han i egenskab af hertug af Slesvig, ikke i egenskab af konge af Danmark.[4] Uanset opsplitningerne i 1490 og 1544 forblev Slesvig for en samlet betragtning til stadighed et hertugdømme. Det var i virkeligheden først i løbet af 1800-tallet, at selve det juridiske skel, som hertug Adolf havde etableret imellem Danmarks rige og hertugdømmet Slesvig, blev sat under voldsomt pres, som bekendt med fatale følger. Først i 1920 blev grænsen ved Kongeåen ophævet, den grænse, som kong Erik havde nægtet eksistensen af, og som holstenerne havde kampet så hårdt for, og som siden 1440 uomtvistet havde udgjort grænsen imellem kongeriget og hertugdømmet.

Således er omformingen af kongemagten fra ekspansiv til rigsrådskontrolleret og Slesvigs endelige juridiske knæsætning som hertugdømme, adskilt fra Danmarks rige, sammenhængende konsekvenser af kong Eriks nederlag og afsættelse. Hertil kommer, at Kalmarunionen havde fået et grundstød, den ikke skulle komme sig over. Det problematiske ved den betragtning er naturligvis, at Kalmarunionen som begreb er en anakronisme. Det ændrer ikke ved, at Kalmarunionen, for nu at bruge denne betegnelse, ikke kunne overleve den ekspansive kongemagts fald. Og det ændrer kke ved, at det politiske brændpunkt efter kong Eriks fald havde bevæget sig fra Slesvig til Sverige. Den politiske udvikling blev således centreret omkring dansk-norske kongers krav på Sveriges trone, krav, de kun havde delvis held med at forfølge, og helt galt gik det ved Christian 2.s afsættelse 1523. Da blev konglomeratstaten Danmark-Sverige-Norge endegyldigt tømt for levedygtighed. Der er en besnærende lighed imellem kong Eriks og kong Christian 2.s afsættelser: Begge sker som følge af en situation, som en autokratisk sindet regent har afstedkommet, begge sker i forbindelse med oprør i Sverige, begge afsættelser skete i samarbejde med hertugen af Slesvig (og, for den senere kong Frederik 1.s vedkommende, Holsten), som derpå fik et afgørende ord i rigsstyrelsen. Man kan vel i den forbindelse ikke udelukke, at det var denne parallel imellem hertug Adolf og Frederik 1., der fik Hvitfeld til at lade det danske rigsråd tilbyde Adolf den danske trone for så at sige at bringe orden i regnskabet. Parallelliteten er imidlertid af ydre karakter og må ikke skjule for den fundamentale forskel, der er imellem afsættelsen af kong Erik og afsættelsen af kong Christian 2.: Årsagen til afsættelsen af kong Erik lå i Slesvig, hvorimod årsagen til afsættelsen af kong Christian 2. lå i Sverige.

Den ekspansive kongemagt, sammenhængen med fremstødet i Slesvig og reaktionen i form af den rigsrådskontrollerede kongemagts opkomst og Kalmarunionens sammenbrud er politiske grundtemaer, som, om man nu kalder dem paradigmer, konstanter, spørgsmål, koncepter, idealtyper, strukturer el. lign., forklarer de historiske aktørers handlinger ud over de samme historiske aktørers tidsbundne intentioner. Dermed bliver analysen af konflikten om Slesvig og dens konsekvenser for den ekspansive kongemagt tillige et case study til rehabilitering af den politiske historie: Politisk

4 Cf. Albrectsen 1988 (”Constitutio Valdemariana i 1448”).

historie er ganske vist i sagens natur centreret omkring kongers, dronningers og samfundets mægtige mænds intentioner og handlinger; men ikke desto mindre har politisk historie det til fælles med samtlige de historiske skoler, der er fremkommt i det 19. og 20. århundrede, at disse intentioner og handlinger ikke er enkeltstående, isolerede og nærmest ligegyldige fænomener i forhold til at forstå historiens drivkræfter, men udtrykker variationer over grundtemaer.

Historiefilosofisk har det 19. århundredes (og til dels også det 20. århundredes) nationalistiske tyske historieskrivning det for sig, at den gik ud fra en konstant, der var givet ved Slesvigs og Holstens sammensmeltning, og ligeledes kan man sige, at *regnum regale* og *regnum politicum*-tankegangen har det for sig, at den går ud fra en konstant spænding som generator for den historiske udvikling. Begge er udtryk for et stykke politisk historie som variationer over et grundtema. Problemet er blot, at begge tog fejl, hvilket især mht. den nationalistiske historieskrivning har bragt den politiske historie som sådan i miskredit. Men der er imidlertid ingen grund til at diskvalificere den politiske historie med den begrundelse, at den udelukkende udtrykker handlinger og intentioner, der som sådan ikke siger noget om, hvad der overhovedet har foranlediget disse handlingers og intentioners fremkomst, men derimod siger en masse om det 19. og 20. århundredes historikeres politiske sym- og antipatier. Tværtimod: Politiske grundtemaer er i lige så høj grad som økonomiske, mentale, religiøse, geografiske eller sociale do. værdige til at tjene som grundlæggende forklaringsmodeller for, hvad der driver historien. Det er afgørende, at disse grundlæggende forklaringsmodeller fremkommer objektivt og kongenialt med de intentioner og de handlinger, der finder sted inden for disse forklaringsmodellers rammer, uden hvilke den reelle historiske virkelighed ikke lader sig erkende. Det har ganske vist ikke været denne afhandlings mission at beskrive den ontologiske status for begreberne objektivitet, historiske fakta og historisk virkelighed, som uden videre er blevet forudsat som aksiomatiske størrelser. Men opfattelsen af, at der kan etableres en korrekt historisk virkelighed, udelukker ikke, at denne virkelighed er en levende og i princippet såvel som i praksis uudtømmelig størrelse. Netop derfor bliver det så meget mere vigtigt, at denne virkelighed ikke skal gå til i relativisme og fri fantasi, og netop derfor bliver den klassiske kildekritik afgørende.

Det er med andre ord afgørende at give kilderne plads. At give kilderne plads er ikke det samme som at lade dem stå uimodsagt, og det er slet ikke det samme som at lade kilderne diktere, hvad vi skal fokusere på: Kildestyring er den værste beskyldning, man kan udsættes for, og den problem- og spørgsmålsorienterede historieskrivning er uomgængelig; men det fører for vidt, hvis historien beskrives i direkte modstrid med de realiteter, man kan udlede af kilderne, og det fører tillige for vidt, hvis rædslen for kildestyring legitimerer en praksis, hvorefter kilder, der er skrevet på sprog, man ikke forstår, kan ignoreres. Helt galt går det, hvis man bygger på litteratur uden at

konsultere kilderne. Således må en anklage for litteraturstyring være mindst lige så slem som en anklage for kildestyring. Lucien Febvres berømte dictum om, at historien ikke findes, kun historikere, er ikke et carte blanche til at plukke kilderne ud efter forgodtbefindende og sige hvad som helst, blot man har en nogenlunde klart formuleret vinkel eller problemformulering. De foregående kapitler har godtgjort, at konflikten om Slesvig og dens konsekvenser hidtil har lidt under fejllæsninger og -tolkninger og et ganske forbløffende fravær af kildekritik, hvilket har stået i vejen for erkendelsen af afgørende sammenhænge: Det gælder 1397-brevet fra Kalmar, hvis indhold man med *regnum politicum*-læsningen har gjort decideret vold på; det gælder Nyborg-dommen, for så vidt som denne er taget til indtægt for lensretlig tankegang; det gælder de regulære løgne, parterne fremfører, som er forblevet bemærkelsesværdigt upåtalte hvis ikke ligefrem ubemærkede; det gælder dommen over Jens Gereksen i København 1419, som umuligt kan tages til indtægt for en oppositionel bevægelse; ligeledes ubemærket har været kong Eriks nærmest til sygelighed grænsende optagethed af at få retslige kendelser til sin fordel, hvilket er væsentligt i forståelsen af traktaten 15. juni 1423, og hvilket er væsentligt til forståelse af hans konstante uvilje imod at indgå i voldgift, der ikke bestod i en regulær retssag; det gælder de manipulatorisk-ideologiske udsagn, som man uden videre har tildelt hædersbetegnelsen ”statsret”; det gælder i den henseende i særlig grad for de oppositionelle udsagn imod kong Erik, som uden videre er blevet opfattet som regulære årsager til det svenske oprør og årsager til hans afsættelse i 1439; det gælder de krigsførende stæders angivelse af privilegiekrænkelser, som uden videre er blevet taget for gode varer; det gælder tilbuddet til hertug Adolf om at bestige Danmarks riges trone; det gælder tolkningen af *constitutio valdemariana*, hvor man i misforstået intellektuel redelighed konsekvent har nægtet, at det umiddelbart indlysende, nemlig at der er tale om en af hertug Adolf i 1448 opfundet bestemmelse, ikke behøver at være forkert.

Men er dermed sagt, at historiefaget kun drejer sig om kildelæsning og -tolkning? Naturligvis ikke. Den fuldkomne uafhængighed af andres fremstillinger og fortolkninger er illusorisk. Historieskrivning bliver meningsløs, hvis den bedrives uafhængig af anden historieskrivning.. Men det, der skrives, kan aldrig gøre krav på at være det sidste ord. Lige så vel som det er illusorisk at skrive fremstillinger uafhængigt af andres fremstillinger, er forestillingen om det autoritative, endegyldige og indiskutable historiske resultat i analogi med naturvidenskabelige resultater illusorisk. Der er altid nye, og der er altid andre ting at sige. Faget historie er en tolkningsdisciplin. Det er selvfølgelig altid væsentligt og interessant, når der bliver fundet nye kilder, men det er ikke sådanne nyfund, historieskrivningen og -faget lever af; hvilket da i øvrigt også ville være en asketisk tilværelse, idet mængden af nyfundne kilder altid vil være temmelig betydningsløs i forhold til mængden af de kilder, man kender til. Det, der driver

historieskrivningen, er således tolkning i form af en konstant dialog med kilderne og en konstant dialog med den til en hver tid gældende Stand der Forschung. Dvs. dialog med de resultater, opfattelser og, fristes man ind imellem til at sige, konventioner, der ligger til grund for og udløber af den historiske praksis i form af kildepublicering, historieundervisning, historieskrivning og historieforskning.

Kildeudgaver

Acta pontificum danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536 I-VII, udg. af L. Moltesen, A. Krarup og J. Lindbæk, København 1907-1943 (Acta pont.).

Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432 samt striden därom mellan konung Erik och svenska kyrkan, utg. af Algot Lindblom, Uppsala 1903.

Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark, udg. af Anna Hude, København 1897 (Hude).

Antislesvigholstenske Fragmenter, udg. af A. F. Krieger, hft. XIII-XIV, København 1850-51 (ASHF).

Christoffer af Bayerns breve 1440-1448/Die Briefe Christoffer von Bayerns 1440-1448, udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie ved Jens E. Olesen, København 1986.

Codex diplomaticus Lubecensis – Lübeckisches Urkundenbuch, Bd. 5-7, herausg. von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, Lübeck 1877-1885 (LUB).

Danmarks gamle Købstadlovgivning, bd. 1-5, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman og Peter Jørgensen, København 1951-61.

Danske adelige Sigiller fra Det XV, XVI og XVII Aarhundrede, udgivne af A. Thiset, København 1905 (AS).

Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, ved Henry Petersen, København 1886 (DGS).

Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller, samlede af Henry Petersen, udgivne af A. Thiset, København 1917 (DKS).

Die chronica novella des Herman Korner, herausg. von Jakob Schwalm, Göttingen 1895 (Korner).

Den danske krønike efter Saxo Grammaticus, oversat af VibekeWinge med indledning af Anders Leegaard Knudsen, Københavne 2000.

Den danske rigslovgivning indtil 1400, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Erik Kroman, København 1971 (Rigslovgivning I).

Den danske rigslovgivning 1397-1513, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Aage Andersen, København 1989 (Rigslovgivning II).

De ældste danske Archivregistraturer, bd. 1-5, udg. af Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, København 1854-1910 (*Æ*A).

Diplomatarium Danicum, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1938 ff. (DD).

Diplomatarium Flensborgense. Samling af Aktstykker til Staden Flensborgs Historie indtil Aaret 1559, bd. 1, udg. af H. C. P. Sejdelin, København 1865 (DF).

Die Chroniken der niedersächsischen Städte: Lübeck, Bd. 1-3, herausg. von K. Koppmann, in *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*, Bd. 19, 26 und 28, herausg. durch die historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Leipzig 1884-1902 (Chronik).

Diplomatarium Norvegicum, Kristiania/Oslo 1847 ff. (DN).

Eriks sjællandske Lov, bd. 1-2, udg. af Peter Skautrup og Mogens Lebech, København 1936-37.

Gammeldanske Diplomer, 2. rk. bd. 1-4, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1968-69 (GD).

Hanserecesse von 1256-1535. Erste Abt. von 1256-1430 Bd. I-VIII bearb. von Karl Koppmann. Zweite Abt. von 1431-1476 Bd. I-VII bearb. von Goswin Frhr. von der Ropp, Leipzig, München 1870 ff. (HR).

Kämmereirechnungen der Stadt Hamburg, Bd. 1-10, herausg. von Karl Koppmann, Gustav Bolland und Hans Nirnheim, Hamburg 1869-1951.

Klageskrifter fra Erik af Pommerns Retsstid med Holstenerne 1409-15, udg. af K. Erslev, Da. Mag. V:2, 1889, p. 83-107.

Klaus Lembeks Frafald 1421, udg. af A. D. Jørgensen, Da. Mag. V:2, 1890 p. 108-19.

Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, herausg. von F. G. von Bunge, Hermann Hildebrand, Philipp Schwartz, Leonid Abbusow und August von Bulmerinq, erste Abt. Bd. I-XII, Reval, Riga, Moskau 1853-1914 (Livl. UB).

Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft von den in der Privilegienlade befindlichen Originalien, herausg. von F. C. Jensen und D. H. Hegewisch, Kiel 1797.
Quellensammlung der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte. Erster Band: Chronicon Holtzatiae, auctore Presbytero Bremensi, herausg. von J. M. Lappenberg, Kiel 1862 (PB).
Regesta diplomatica historiæ Danicæ, Kbh 1847 ff. (Reg.).
Regesta Imperii, XI, Bd. 1-2, 1410-37, verzeichnet von Wilhelm Altmann, 1896-1900 (Reg. Imp.).
Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis, 1.rk. bd. 1-4, udg. af Kristian Erslev, William Christensen og Anna Hude, København 1894-1912 (Rep.).
Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, Bd. 1-7 (Bd. 4 ff. *Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden)*, bearb. von Volquart Pauls, P. Hasse, Heinrich Kochendörffer, Werner Carstens, Hans Harald Hennings, Hamburg/Kiel/Leipzig 1886-.
Svenskt Diplomatarium från och med 1401, bd. 1-4 (stopper med 1420; ikke videreført), utg. af Carl Silfverstolpe och Karl Henrik Karlsson, Stockholm 1875-1904 (SD).
Scriptores minores historiæ Danicæ medii ævi, bd. 1-3 udg. af M. Cl. Gertz, København 1917-22 (Gertz).
Scriptores rerum danicarum, bd. VII, udg. af Jakob Langebek og P. F. Suhm, København 1792 (SRD VII).
Sverges Traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar, bd. III 1409-1520, utg. af Olof Simon Rydberg, Stockholm 1895 (ST).
Urkundenbuch des Bistums Lübeck, Bd. I-V, herausg. von Wilhelm Leverkus und Wolfgang Prange, Landesarchiv Schleswig-Holstein 1994-97.
Urkundenbuch zur Geschichte des Landes Dithmarschen, herausg. von A. L. J. Michelsen, Altona 1834.

Litteraturliste

Albrectsen, Esben, *Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404*, København 1981.
-, "Den holstenske adels indvandring i Sønderjylland" in *HT* bd. 74, 1974, p. 81-152.
-, "Var Sønderjylland i middelalderen en del af Danmarks rige?", *HT* XV:3, 1988, p. 1-16.
- ,"Constitutio Valdemariana i 1448", *Kongemagt og Samfund i Middelalderen – Festskrift til Erik Ulsig*, Poul Enemark, Per Ingesman og Jens Wiliam Jensen (eds.), Aarhus 1988, p. 223-239.
-, "Fællesskabet bliver til 1380-1536", *Danmark-Norge 1380-1814* bd. 1, Oslo 1997.
-, "Über die rechtliche Stellung des Herzogtums Schleswig im Spätmittelalter" in Werner Paravicini (ed.), *Mare Balticum. Beiträge zur geschichte des Ostseeraums in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift zum 65. Geburtstag von Erich Hoffmann*, Sigmaringen 1992, p. 155-64.
-, "Den nordiske trestatsunion 1380-1448", in *Dansk udenrigspolitiks historie,* bd. 1, Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen (eds.), København 2001, p. 130-64.
- "Abelslægten og de schauenburgske hertuger" in *Adriansen, Inge; Madsen, Lennart S.; Rasmussen, Carsten Porskrog (eds.), De Slesvigske Hertuger*, Aabenraa 2005, p. 23-53.
Allen, Carl Ferdinand, *Haandbog i Fædrelandets Historie,* København 1840.
Althoff, Gerd, *Spielregeln der Politik im Mittelalter,* Darmstadt 1997.
Andersen, J. Oskar; Nielsen, Frederik (eds.), *Kirkehistorisk Leksikon for Norden*, Aarhus og København 1900-1929.
Arup, Erik, "Kritisk Vurdering af Klagedigtet af 1329", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* III:16, 1926, p. 21-42.
-, "Om overleveringen af Valdemar 3.s haandfæstning og om kirketienden i Danmark i 13. og 14. aarhundrede", *Scandia* I, 1928, p. 258-280.
-, *Danmarks Historie* I-II, København 1925-37.

Auge, Oliver, ”Dynastiegeschichte als Perspektive vergleichender Landesgeschichte. Das Beispiel der Herzöge und Grafen von Schleswig und Holstein (Anfang 13. - Ende 17. Jahrhundert)”, *ZGSHG* 135, 2010, pp. 23-47.
- ”Die dynastische Heiratsmarkt einer umkämpften Region”, *ZGSHG* 138, 2013, pp. 7-23.
- ”Adolf VIII. (1401-59), der letzte Herzog von Schleswig und Graf von Holstein-Stormarn aus dem Hause Schauenburg” in *SHAN* 86, 2011, p. 53-64.
- ”Ein Integrationsmodell des Nordens? Das Beispiel der Kalmarer Union”, in *Konstanzer Arbeitskreis* Bd. 63, 2005, p. 510-42.
Bader, Karl Siegfried, *Das Schiedsverfahren in Schwaben vom 12. bis zum ausgehenden 16. Jahrhundert,* Tübingen 1929.
-, ”Arbiter arbitrator seu amicabilis compositor. Zur Verbreitung einer kanonistischen Formel in Gebieten nördlich der Alpen”, in *ZRG KA* 77, 1960, p. 239-276.
Barfod, Frederik, *Fortællinger af Fædrelandets Historie* I-II*,* København 1853.
Barüske, Heinz, *Erich von Pommern, ein nordischer König aus dem Greifengeschlecht*, Rostock 1997.
Blatt, Franz, *Under vor Haand og Segl*, København 1943.
Bobé, Louis, *Die Ritterschaft in Schleswig und Holstein*, Hamburg 1918.
Boberg, Poul Erik og Murray, Johs. Phillip, *Commentatio de Philippa, regina Sveciae, Daniae atqve Norvegiae, Angliae principe …, G*öttingen 1774.
v. Brandt, Ahasverus, ”Der Stralsunder Friede” in *HG* 88:1, 1970, p. 123-148
Otto Brandt, *Geschichte Schleswig-Holsteins*, Kiel 1925 (1981).
Brilioth, Yngve, *Handbok i svensk kyrkohistoria* 1-3, 1940-48.
Brundage, James A., *Medieval Canon Law,* London og New York 1995.
Bruun, Henry, ”Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører”, *HT* VI:11, 1960, p. 427-466.
-, ”Kalundborgvidissen 1425 af Kalmarunionsbrevet 1397”, *HT* VI:11, 1960, p. 522-73.
- , ”Abraham Brodersen” in *HT* XI:3, 1950, p. 48-136.
-, ”Var Udstederne af Opsigelsesbrevet af 23. juni 1439 alle Rigsraader?”, in *HT* X:2, 1932, p. 84-92.
Bysted, Ane L., se Lind, John H.
Bøgh, Anders, *Sejren i kvindens hånd, kampen om magten i Norden ca. 1365-1389*, Aarhus 2003.
Carlsson, Gottfrid ”Tidsskedet 1389-1448”, *Sveriges historia til våra dagar*, III:1, Stockholm 1941
-, ”König Erich der Pommer und sein baltischer Imperialismus” in *Baltische Studien* NF Bd. 40, 1938, p. 1-17
Carstens, Werner, ”Die Landesherrshaft der Schauenburger und die Entstehung der Landständischen Verfassung in Schleswig-Holstein”, *ZGSHG* 55, 1926, p. 288-401.
-, ”Die Wahl König Christians I. von Dänemark zum Herzog von Schleswig und Grafen von Holstein i J. 1460, in *ZGSHG* 60, 1931, p. 231-265.
- ”Beiträge zur Entstehung des schleswig-holsteinischen Staates”, *ZGSHG* 74/75, 1951, p. 1-58.
Christensen, Aksel E., *Kongemagt og Aristokrati,* København 1968 (2. udg.).
- *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439*, København 1980.
- ”Erik af Pommerns danske kongemagt” in *Scandia* 31, 1952, p. 44-60.
- ”De nordiske kongevalg 1448. En Huitfeldt-studie” in *Turun Historiallinen Arkisto* 28, 1973, p. 88-103.
Christensen, C. A., ”Krisen på Slesvig Domkapitels Jordegods 1352-1437” in *HT* XI:6, 1960, p. 161-244.
Christensen, William, *Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede*, København 1903.
-, *Unionskongerne og Hansestæderne 1439-1466*, København 1895.
Curtin, Thomas, *The Plaint of Nullity against the Sentence,* Canon Law Studies No. 360,

Washington, D. C., 1956.
Cypræus, Johan Adolf, *Annales episcoporum Slesvicensium etc.*, Köln 1634.
Daehne, Adolf, *Der Kampf um Schleswig von 1404-1435*, Berlin 1881.
Daenell, Erich, ”Die Hansestädte und der Krieg um Schleswig”, *ZGSHG* 32, 1902, p. 271-450.
- ”Die staatsrechtliche Stellung Schleswigs zu Dänemark im Zeitalter Waldemar Atterdags, Magrethes und Erichs des Pommern”, *ZGSHG* 33, 1903, p. 329-338.
-, ”Om en hidtil upaaagtet Rejse til Aachen af Dronning Margrethe i 1385”, in *HT* VII:3, 1900, p. 190-94.
- *Die Blütezeit der deutschen Hanse* I-II, 1905-1906.
Dahlerup, Troels, ”De fire stænder”, *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 6, København 1989.
Dahlmann, F. C., *Geschichte von Dänemark*, Bd. 1-3, Hamburg 1840-1843.
Danckwerth, Casper, *Newe Landesbeschreibung der zwey Herzogtümer Schleswich und Holstein*, 1652.
Degn, Christian, ”Geschichtsschreibung in Schleswig-Holstein, Ausdruck ihrer Zeit”, in *ZGSHG* 109, 1984, p. 11-35.
Degn, Ole (ed.), *Tolden i Sundet – Toldopkrævning, politik og skibsfart i Øresund 1429-1857*, København 2010.
Dollinger, P., *Die Hanse*, 5. erw. Auflage, Stuttgart 1998.
-, ”Die Bedeutung der Stralsunder Friedens in der Geschichte der Hanse” in *HG* 88:1, 1970, p. 148-163.
Ellehøj, Svend; Glamann, Kristof; Gregersen, H. V. (eds.), *Danmarks Historie – uden for Danmark*, København 1981-1982.
Erslev, Kristian, *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, København 1882.
- ”Den saakaldte 'Constitutio Valdemariana' af 1326”, *HT*, bd. VI:6, 1895.
- *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*, København 1901.
-, ”Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen”, in *HT* VII:2, 1899-1900, p. 247-304.
-, ”Forslaget til en ny Unionsakt fra Erik af Pommerns sidste Aar og dets Ophavsmand”, in *HT* VII:3, 1900, p. 81-98.
Etting, Vivian, *Fra fællesskab til blodbad. Kalmarunionen 1397-1520*, København 1998.
Fabricius, Knud, ”Kr. Erslevs Tolkning af den saakaldte Constitutio Valdemariana”, *HT* VI:11, 1960-62, p. 245-68.
-, ”Bondeoprøret 1441”, in *HT* VII:2, 1899-1900, p. 455-518.
Fenger, Ole, ”Kongelev og krongods” in *HT* 100, hft. 2, 2000, p. 257-284.
-, *Notarius publicus. Notaren i latinsk middelalder*, Aarhus 1999.
Ferm, Olle, ”Johannes Gerichini und seine Zeit als Erzbischof von Uppsala – eine ereignisreiche Episode der schwedisch-dänischen Geschichte”, in *Regna firmat pietas, Staat und Staatlichkeit im Ostseeraum, Festgabe zum 60. Geburtstag von Jens E. Olesen*, Greifswald 2010, p. 73-87.
Fink, Troels, *Rids af Sønderjyllands Historie*, København 1943.
Hvidtfeldt, Johan, *Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie*, Tønder 1944.
Frahm, Fr., ”Historisches Recht und geschichtliche Entwicklung in den Kämpfen um das Herzogtum Schleswig” in *ZGSHG* 72, 1944, p. 1-61.
Frantzen, Ole L.; Jespersen, Knud J. V. (eds.), *Danmarks Krigshistorie*, bd. 1-2, København 2008.
Fumurescu, Alin, *Compromise*, Cambridge 2013.
Galster, Georg, *Unionstidens udmøntninger, Danmark og Norge 1397-1549, Sverige 1363-1521*, København 1972.
Gillingstam, Hans, *Det svenska riksrådets världsliga medlemmar under medeltiden*, Stockholm 2009.
Gregersen, H. V., *Tørning*, Vojens 1982.

- ”Kampen for danske rigsinteresser” og ”Den slesvig-holstenske stat” i *Slesvig og Holsten før 1830*, 1981, p. 157-173 (v. Ellehøj, Svend; Glamann, Kristof; Gregersen, H. V.).
-, *Plattysk i Sønderjylland*, Odense 1974.
-, se Ellehøj, Svend.
Glamann, Kristof, se Ellehøj, Svend.
Gustafson, Harald, ”A State that failed? on the Union of Kalmar, especially its Dissolution” in *Scandinavian Journal of History* Vl. 31, 2006, p. 206-220.
Hansen, Mikael Kristian, ”Die Kalmarer Union und der Deutsche Orden 1410-1423: Die Estlandfrage” in *Forschungen zur Baltischen Geschichte* Bd. 4, 2009, p. 11-39.
Hansen, Hans Schultz, ”Det danske navn Sønderjylland og det tyske navn Slesvig”, in *19 myter i Sønderjyllands historie*, Axel Johnsen og Birgitte Thomsen (eds.), Aabenraa 2002, p. 30-44.
Hedemann, Markus, ”Ofendommen 28. juni 1424 – politiske forudsætninger og juridisk strategi”, *HT* 107 hft. 1, 2007, p. 34-70.
-, ”To eren unde to rechte – Erich von Pommerns Hansepolitik in den Jahren 1416-1423”, *HG* 128. Jg., 2010, p. 141-188.
-, ”Unionsbrevets kongelige program og krigen om Slesvig”, *Scandia* bd. 77 hft. 2, 2011, p. 38-72.
-, ”Ein Aufhebungsverfahren (causa nullitatis) als reine Formsache? Der Prozess um Schleswig an der Kurie 7. Oktober 1424 - 23. Juni 1425”, *ZGSHG* 137, 2012, p. 7-30.
Hervik, Frode, *En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449*, Bergen 2012.
Hoensch, Jörg K., *Kaiser Sigismund*, Darmstadt 1997.
Hoffmann, Erich, ”Graf Gerhard III. der Grosse von Holstein”, in *ZGSHG* 102/103, 1977/78, p. 9-49.
-, ”Spätmittelalter und Reformationszeit” in Hartwig, Jürgen; Hauser, Oswald; Hingst, Hans; Hoffmann, Erich; Hoffmann, Gottfried Ernst; Jahnkuhn, Herbert; Kellenbenz, Hermann; Klose, Olaf; Lammers, Walther; Pauls, Volquart; Reumann, Klauspeter; Scharff, Alexander; Schwantes, Gustav; Sievers, Kai Detlev; Steltzer, Theodor; Struve, Karl W. (eds.), *Geschichte Schleswig-holsteins*, Neumünster 1957-, Lief. 4,2, 1990.
-, ”Erich von Pommern und die schleswigschen Städte”, in *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes* I, Thomas Riis (ed.), Odense 1995, p. 18-30.
Hoffmann, Max, ”Der Friede zu Wordingborg und die hansische Sundzollfreiheit” in *Historische Untersuchungen Arnold Schaefer zum fünfundzwanzigjährigen Jubiläum seiner akademischen Wirksamkeit gewidmet etc.*, Bonn 1882, p. 344-62.
Hvitfeld, Arild, *Danmarckis Rigis Krönicke I-II*, København 1652.
Hybel, Nils, ”Zwischen Nord- und Ostsee – Maritimer Handel und Staatsbildung im mittelalterlichen Dänemark”, in *Regna firmat pietas, Staat und Staatlichkeit im Ostseeraum, Festgabe zum 60. Geburtstag von Jens E. Olesen*, Greifswald 2010, p. 11-30.
Hørby, Kai, ”Øresundstolden og den skånske skibstold”, *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen*, Tage E. Christiansen, Svend Ellehøj og Erling Ladewig Petersen (eds.), København 1966, p. 245-273.
-, ”Den ældre unionstid 1307-1448” og ”Christian I, stænderne og unionen” in Aksel E. Christensen; H. P. Clausen; Svend Ellehøj; Søren Mørch, *Danmarks historie* II:1, Gyldendal/København 1980, p. 126-209.
-, ”Kalmarunionens statsret”, *Profiler i Nordisk Senmiddelalder og Renaissance. Festskrift til Poul Enemark,* Svend E. Green-Pedersen, Jens William Jensen & Knud Prange (eds.), Aarhus 1983, p. 1-11.
Ibler, Mladen, ”Kong Erik af Pommerns rejse igennem Kroatien 1424-25”, *Historie/Jyske Samlinger,* 2001, 2, p. 310-321.
Jahn, Ferdinand Henrik, *Danmarks politisk-militaire Historie under Unionskongerne*, København 1835.
Jahnke, Carsten, ”'Dat se bliven ewich tosamende ungedelt' – Neue Überlegungen zu einem alten

Schlagwort", *ZGSHG* 128, 2003, p. 45-59.
-, "National Conflict in the Medieval Schleswig-Holstein?", in *Schleswig-Holstein, contested region(s) through history,* Kurt Villads Jensen and Michael Bregnsbo (eds.), University Press of Southern Denmark 2016, p. 147-175.
-, "Dorothea von Brandenburg (um 1431-1495)", in *Zwischen Macht und Schicksal/Mellem magt og skæbne,* Oliver Auge, Lars N. Henningsen, Frank Lubowitz, Broder Schwensen (Hg.), Flensborg 2013, p. 56-76.
-, Die Anomali des Normalen, Das 'dat se bliuen ewich tosamende vngedelt' und die Ripener Wahlhandfeste von 1460", in *Der Vertrag von Ripen 1460 und die Anfänge der politischen Partizipation in Schleswig-Holstein, im Reich und in Nordeuropa,* Oliver Auge und Burkhardt Büssing (eds.), Ostfildern 2012, p. 39-72.
-, *Dronning Dorothea af Brandenborg,* under udgivelse.
Jensen, Carsten Selch, se Lind, John H.
Jensen, Kurt Villads, se Lind, John H.
Jespersen, Knud J. V., se Frantzen, Ole L.
Jørgensen, A. D., *40 Fortællinger af Fædrelandets Historie*, Boghandlerforlaget 1995 (1. udg. København 1882).
Jørgensen, Erik, *En analyse af Constitutio Valdemariana med en stillingtagen til den nyere debat*, utrykt magisterkonferens, Københavns Universitet 1973.
Jørgensen, Claus Møller, "Det 19. århundredes nationalliberale historiesyn", in *19 myter i Sønderjyllands historie,* Axel Johnsen og Birgitte Thomsen (eds.), Aabenraa 2002, p. 124-140.
Kanstrup, Jan, "Valdemar III's regering og Christoffer II's tilbagekomst" in *HT* 1973, p. 1-20.
- ,"Huitfeldts fremstilling af Christoffer II's tilbagekomst til Danmark" in *HT* 1973, p. 93-121.
Kantorowicz, Ernst H., *The Kings Two Bodies, a Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton 1957.
Kienast, Walter, "Lehnrecht und Staatsgewalt. Studien zu dem Mitteis'schen Werk" in *HZ* 158, 1938, p. 3-51.
Kinch, J., *Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen* Bd. I, Ribe 1869.
Knudsen, A. L., "Nye perspektiver på de danske kongers pantsætningspolitik indtil 1439", in *Statsutvikling i Skandinavia i middelalderen*, Oslo 2012, pp. 280-303.
-, "Erik af Pommerns erhvervelse af København fra roskildebiskoppen" in *Kirkehistoriske Samlinger*, 2013, p. 7-47.
-, "Kongeriget Danmark i 1332 – et fallitbo" in *HT* 108:2, 2008, p. 321-40.
-, "Interessen for den danske fortid omkring 1300 – en middelalderlig dansk nationalisme" in *HT* 100:1, 2000, p. 1-32.
-, "Den danske konges gods i højmiddelalderen. En historiografisk undersøgelse af begreberne kongelev og patrimonium", in *HT*, bd. 15, 1988, p. 213-228.
Kristensen, H. K., "Om Vesterland-Før og Amrums tilhørsforhold", *Sønderjyske Årbøger* 1974, p. 34-51.
Kroman, Erik, *De sønderjyske fyrstearkiver,* København/Rigsarkivet 1959.
La Cour, Vilhelm, *Historikeren og Sønderjylland*, København 1941.
Lagerbring, Sven, *Swea Rikes Historia, ifrån de äldsta tider til de närwarande*, Bd. I-IV, Stockholm 1769-1783.
Lange, Ulrich (ed.), *Geschichte Schleswig-Holsteins*, Neumünster 2003.
Larsson, Lars-Olof, *Kalmarunionens tid*, Stockholm 1997.
Laur, Wolfgang, "Die Urkunde König Knuts VI vom 31. März 1196 und ihre Überlieferung", *Beiträge zur Schleswiger Stadtgeschichte*, 1974, p. 65-74.
-, *Historisches Ortsnamenlexikon von Schleswig-Holstein*, Neumünster 1992.
Lerdam, Henrik, *Danske len og lensmænd 1370-1443*, København 1996.

-, *Kongen og Tinget*, København 2001.
Lind, John H.; Jensen, Carsten Selch; Jensen, Kurt Villads; Bysted, Ane L., *Danske korstog. Krig og mission i Østersøen*, Odense 2004.
Lindbæk, Johannes, ”Dorothea, Kristiern den førstes Dronning, og Familien Gonzaga”, in *HT* VII:3, 1900-1902, p. 455-512.
Linton, Michael, *Drottning Margareta, fullmäktig fru och rätt husbonde*, Göteborg 1971.
Lönnroth, Erik, *Sverige och Kalmarunionen*, Göteborg 1934.
-, (anm.) ”Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union. Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434-1449. Aarhus, Universitetsforlaget, 1980. XVII + 620 s” in *HT* XIV:3, 1982-83, p. 351-55.
Lübben, August; Schiller, Karl, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* Bd. 1-6, Bremen 1875-1881.
Mackeprang, Mouritz, ”De danske Fyrstelen i Middelalderen”, *HT* VI:6, 1895, p. 139-204.
Madsen, Uffe Geer, ”Det danske rigsråds adelige medlemmer 1375-1412”, *HT* 15. rk., 4, 1989, p. 1-33.
Malling, Ove, *Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere,* København 1777 (kommenteret udgave v. Erik Dal, København 1992).
March, Ulrich, ” Die holsteinische Heeresorganisation im Mittelalter”, in *ZGSHG* 99, 1974, p. 95-141.
Meier, Dirk, *Schleswig-Holstein im Hohen und Späten Mittelalter*, Buyens Buchverlag 2012.
Michelsen, A. L. J., *Nordfriesland im Mittelalter*, Slesvig 1828.
- *Polemische Erörterung über die schleswig-holsteinische Staatssuccession*, Leipzig 1844.
Mitteis, *Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchungen zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte*, 1933 (fot. genoptryk Darmstadt 1974).
Mollerup, W., ”Kong Erik af Pommerns Udenlandsrejse”, *HT* V:3, 1881, p. 713-744.
-, *Danmarks Forhold til Lifland*, København 1880.
Müller, Ludvig C., *Danmarks Historie* I-IV, København 1836-42.
Maarbjerg, J. P., ”*Regimen politicum* and *regimen regale*: Political Change and Continuity in Denmark and Sweden”, *Scandinavian Studies* 72, 2, 2000, p. 141-62.
Niitema, Vilho, *Der Kaiser und die nordische Union bis zu den Burgunderkriegen*, Helsinki 1960.
Nielsen, Frederik, se Andersen, J. Oskar.
Nielsen, Herluf, ”Skæbnedage og hverdage i dansk middelalder”, *DSLs præsentationshæfte nr. 2*, København 1976.
-, ”Urkundenfälschungen bis um 1500 im Dänischen Reich”, in *Monumenta Germaniae Historica, Schriften*, Bd. 33 IV, Hannover 1988, p. 483-98.
Niermeyer, J. F., *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden 1976.
Nowak, Zenon ”Schiedsprocesse als ein Werkzeug der Politik König Sigismunds”, *Blätter f. deutsche Landesgeschichte* 111, 1975, p. 172-188.
-, ”Zum National- und Staatsbewußtsein im spätmittelalterlichen Dänemark”, in *Nationale, ethnische Minderheiten und regionale identitäten im Mittelalter und Neuzeit,* Antoni Czacharowski (ed.), Torun 1994, p. 95-101.
-, *Współpraca polityczna państw unii polsko-litewskiej i unii kalmarskiej w latach 1411-1425*, Torun 1996.
Olesen, Jens E., *Rigsråd Kongemagt Union*, Aarhus 1980.
-, ”Hertug Adolf VIII og Danmark 1435-1459”, *Festskrift til Poul Enemark*, Svend E. Green-Pedersen, Jens William Jensen & Knud Prange (eds.), Aarhus 1983, p. 11-29.
-, ”Macht und Recht – Erich von Pommern und die Holsteinischen Grafen”, *Liber amicorum Kjell Å. Modéer*, Bernhard Diestelkamp, Hans-Heinrich Vogel, Nils Jörn, Per Nilsén og Christian Häthen (eds.), Lund 2007, p. 519-534.
-, ”The Governmental System in the union of Kalmar, 1389-1439” in *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes* I, Thomas Riis (ed.), Odense 1995, p. 49-67.

-, ”Die doppelte Königswahl 1448 im Norden” in Werner Paravicini (ed.), *Mare Balticum. Beiträge zur geschichte des Ostseeraums in Mittelalter und Neuzeit. Festschrift zum 65. Geburtstag von Erich Hoffmann*, Sigmaringen 1992, p. 213-31.

Olrik, Jørgen, ”Tidsrummet 1241-1459”, *Sønderjyllands Historie fremstillet for Det Danske Folk*, bd. 2, København 1937, p. 3-162.

Payk, Marcus M., ”Dahlman, der Konflikt um Schleswig-Holstein und die »Konstitutionalisierung der Nation« in Deutschland 1815-1850” in Thomas Becker, Wilhelm Bleek, Tilman Mayer (eds.), *Friedrich Dahlmann – ein politischer Professor im 19. Jahrhundert*, Bonn 2012, p. 105-119.

Peters, Edward, *The Shadow King, rex inutilis in medieval law and literature, 751-1327*, New Haven 1970.

Poulsen, Bjørn, ”Hertugdømmets dannelse” in Hans Schultz Hansen, Lars N. Henningsen, Carsten Porskrog Rasmussen (eds.), *Sønderjyllands historie* (1 indtil 1815), Aabenraa 2008, p. 41-187.

-, *Land · By · Marked – to økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig*, Flensborg 1988.

-, ”Das dänische Imperium, Idee und Konzept und einige Beispiele aus dem Mittelalter”, in *1200 Jahre deutsch-dänische Grenze, Tagungsband*, Martin Krieger, Frank Lubowitz und Steen Bo Frandsen (eds.), Neumünster 2013, p. 111-128.

Paludan-Müller, Caspar, *De foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegicam*, København 1840.

Rasmussen, Carsten Porskrog, ”Ejderen – Danmarks grænse i middeladeren?”, in *19 myter i Sønderjyllands historie,* Axel Johnsen og Birgitte Thomsen (eds.), Aabenraa 2002, p. 13-30.

Ravn, Claus, *Axel Pedersen, eksponent for en unionsadel? En undersøgelse af eksistensen af en unionsadel i Kalmarunionens etablering,* speciale ved Københavns Universitet 2009.

Riis, Thomas ”Der polnisch-dänische Vertrag 1419 und die Vormachtstellung im Ostseegebiet” in *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes* I*,* Thomas Riis (ed.), Odense 1995, p. 67-79.

v. d. Ropp, Goswin, *König Erich der Pommer und die Skandinavische Union*, Leipzig 1875.

-, *Zur Deutsch-Skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts*, Leipzig 1876.

Rosén, Jerker, ”Dronning Margaretas svenska räfst” in *Scandia* bd. 20, 1950, p. 169-246.

Rotz, Rhiman R., ”The Lübeck Uprising of 1408”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 121 No. 1, 1977, p. 1-45.

Rydberg, Olof Simon, *Om det från Unionsmötet i Kalmar År 1397 Bevarade Dokumentet Rörande De Nordiska Rikenas Förening,* Stockholm 1886.

Scharff, Alexander, ”Schleswig-Holstein und Dänemark im Zeitalter des Ständestaates” in *ZGSHG* 79, 1955, p. 153-185.

Schiller, se Lübben.

Schulze, Werner, *Die Gleve, der Ritter und sein Gefolge im späteren Mittelalter,* München 1940.

Schott, Raphaël, ”La lettre d’union du 20 julliet 1397, Acte fondateur du premier Riksråd nordique”, in *Det våras för medeltiden, vänbok til Thomas Lindkvist*, ed. Auður Magnúsdottir et al., Göteborg 2014 pp. 283-300.

-, *Les Conseillers au sevice de la reine Marguerite – Étude de* Riksråd *nordiques (1375-1397)*, Paris 2014.

Schück, Herman, *Rikets råd och män. Herredag och råd i Sverige 1280-1480*, Stockholm 2005.

Seliger, Martin, *Die politischen Beziehungen König Sigmunds zu Erich v. Dänemark bis zum Jahre 1422*, Halle 1910.

Sigurdsson, Jon Vidar, *Det norrøne samfunnet*, Oslo 2008.

Skoglund, Alexandra, *De yngre Axelssönnernes förbindelser med Sverige 1441-1487*, Uppsala 1903.

Skyum-Nielsen, Niels, ”Ærkekonge og ærkebiskop. Nye træk i dansk kirkehistorie 1376-1536”, in *Scandia* XXIII 1, 1956, p. 1-101.

Stemann, Chr. L. E., *Geschichte des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig*, I-

III, København 1866-67.
Sørensen, Flemming, ”Familienwirtschaft und baltische Wirtschaft: das Beispiel der Axelsöhne” in *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes* I, Thomas Riis (ed.), Odense 1995, p. 79-117.
Sørensen, Jens Peter, ”Oprørsretten som politisk instrument i kampen mellem kongemagt og aristokrati 1476-1505”, in *Festskrift til Poul Enemark*, Svend E. Green-Pedersen, Jens William Jensen & Knud Prange (eds.), Aarhus 1983, p. 77-93.
Sørensen, Jørgen Würtz, *Bondeoprør i Danmark 1438-1441*, København 1983.
Terpager, Peter, *Ripæ cimbricæ descriptio*, Flensborg 1736.
Ulsig, Erik, ”Om Rigsråd – Kongemagt – Union 1423-1449” in *Historie, Jyske Samlinger, Ny Række*, XIV:1, 1981, p. 79-98.
-, ”Valdemar Atterdags mænd”, in *Festskrift til Troels Dahlerup,* A. Andersen, Per Ingesman, Erik Ulsig eds., Aarhus 1985, p. 257-277.
Vangsten, Ove C. L., ”Erik af Pommern i Venedig”, in *DM* VI:1, 1913, p. 72-88.
Waitz, Georg, *Schleswig-Holsteins Geschichte*, Göttingen 1851.
Waldhoff, Christian, ”Friedrich Dahlmann und die vormärzliche Verfassungsgeschichte”, in Thomas Becker, Wilhelm Bleek, Tilman Mayer (eds.), *Friedrich Dahlmann – ein politischer Professor im 19. Jahrhundert,* Bonn 2012, p. 119-135.
Wehrmann, C., ”Der Aufstand in Lübeck bis zur Rückkehr des alten Raths”, *HG* 8, 1878, p. 103-156.
Weibull, Lauritz, ”Unionsmötet i Kalmar 1397”, *Scandia*, bd. 3, 1930, p. 185-222.
Werlauff, Erich Christian, ”Om Constitutio Waldemari”, *ASHF* 7. hft, København 1848, p. 1-16.
Zangel, Frederic, ”Landesherr und Ritterschaft während des Konfliktes um das Herzogtum Schleswig” in *ZGSHG* 136, 2011, p. 39-66.

Referat af *Danmark, hertugdømmet Slesvig og Kalmarunionen 1404-1448 – konflikt og konsekvens*

Indledning

Formålet med nærværende afhandling er at vise, hvorledes kong Eriks nederlag i krigen om hertugdømmet Slesvig havde som konsekvens, at hele den konstitution, som dronning Margrethe havde bygget op ved indgåelsen af Kalmarunionen 1397, og som kong Erik havde videreført, faldt sammen som følge af en uløselig politisk sammenhæng imellem samme konstitution og forsøget på at erobre Slesvig. Afhandlingens hypotese er, at nederlaget for kong Erik dermed medførte den opposition, der bevirkede sammenbruddet af den ekspansive kongemagt, der var blevet institutionaliseret i 1397. Med ekspansiv kongemagt forstås en type kongemagt, der ekspanderer både udadtil og indadtil, og som er karakteriseret af dynastiske, centralistiske og absolutistiske tendenser. Det var den type kongemagt, der karakteriserede dronning Margrethes og kong Eriks udgave af Kalmarunionen.

Historiografisk er afhandlingen motiveret med, at netop forbindelsen imellem erobringsforsøget af Slesvig og Kalmarunionens konstitution ikke er blevet analyseret til bunds før. Ideen om Slesvigs og Holstens naturnødvendige sammensmeltning har præget især tysk forskning, der således har analyseret den politiske udvikling i dette lys. Den danske forskning har i nogen grad været en antitese hertil, om end Erslevs analyse fra 1901, der har en næsten demonstrativ antinational tone, til dags dato står som autoritativ. Erslevs analyse er til stadighed værdifuld, men på væsentlige punkter bør den imidlertid korrigeres og suppleres. Hvad angår forskningen i selve Kalmarunionens konstitution, har denne været fokuseret på spørgsmål om retsgyldigheden af unionsbrevet 1397 og den angivelige modsætning imellem dettes *regimen politicum*-program og kroningsbrevets *regimen regale*-program. At denne analyse imidlertid er forfejlet, følger dels af, at en programmatisk modsætning på ingen måde kan siges at være til stede imellem kroningsbrevet og unionsbrevet 1397, dels af, at retsgyldigheden er irrelevant til forståelse af det ideologiske indholds udfoldelse i dronning Margrethes og kong Eriks regeringsførelse. Som noget tredje skal nævnes det forhold, at dronning Margrethes og kong Eriks absolut største politiske projekt, hvis man ser bort fra etableringen af Kalmarunionen selv, ubetvivleligt var forsøget på at erobre hertugdømmet Slesvig og indlemme det i Danmarks rige. Dette har man i Kalmarunion-forskningen set fuldkommen bort fra, idet man opfatter aggressionen mod Slesvig som et udenrigspolitisk anliggende, der som sådan ikke har noget at sige i forhold til konstitutionen. Imidlertid er det en af afhandlingens selvstændige pointer, at denne skelnen imellem udenrigs- og indenrigspolitik er af nyere dato og ikke velegnet til at forstå politiske begivenheder i senmiddelalderens Skandinavien og

Nordtyskland.

Den kronologiske afgrænsing skyldes for begyndelsesårets vedkommende hertug Gerhards død i 1404 i et togt mod ditmarskerne, hvilket blev ansatsen til dronning Margrethes og kong Eriks forsøg på at indlemme Slesvig i Danmarks rige, først med fredelige midler i form af formynderskab for hertug Gerhards enke og tre mindreårige sønner frem til 1409, sidenhen med deciderede krigshandlinger. Slutåret skyldes kong Christian 1.s kroning i 1448, der først og fremmest er hertug Adolfs triumf, der er sidste kulmination på konsekvensen af konflikten med kong Erik.

Afhandlingens hypotese er således, at den politik, der førte til dannelse af Kalmarunionen i 1397 er medvirkende årsagsforklaring til dronning Margrethes og kong Eriks handlinger over for holstenerne efter 1404, og at det omvendt var denne politik, der, da den døde med nederlaget i Slesvig 1431, medførte en modreaktion i form af omkalfatringen af den ekspansive kongemagt.

1. Baggrund

For forståelsen af den politiske historie efter 1404 er det afgørende at forstå dronning Margrethes og kong Eriks forhold til hertugdømmet Slesvig og den politik, der førte til dannelse af Kalmarunionen i 1397. For hertugdømmets vedkommende må man gå tilbage til 15. august 1326, da Gerhard d. Store blev forlenet med hertugdømmet Slesvig på en måde, så hertugdømmet var adskilt fra Danmarks rige i en grad, som det ikke havde været før. Forleningen var tillige udtryk for en hidtil uhørt holstensk dominans over Danmarks rige. Formelt set kom hertugdømmet tilbage til Valdemar 3. (der ved samme lejlighed blev til hertug Valdemar 5.) allerede 1329, men den reelle indflydelse lå i holstenernes hænder. Efter mordet i 1340 på Gerhard d. Store foretoges det store pantebytte, hvorved Gerhards brødre overtog nøgleterritorier og -slotte i Slesvig mod til gengæld at overlade Nørrejylland til hertug Valdemar 5., der på sin side blev forpligtet til at holde Nørrejylland til kong Valdemar Atterdags hånd. Formelt set var Valdemar 5. fortfarende hertug af Slesvig. Det kom til udtryk ved Valdemar Atterdags såkaldte landefred i 1360, hvor Valdemar 5. og hans søn Henrik optræder som hertuger af Slesvig og kongens mænd. De hårde realiteter var imidlertid anderledes. Valdemar Atterdag forsøgte sig i slutningen af sin regeringstid et fremstød i Slesvig, der blev kronet med et vist held, men rullet tilbage ved hans død i 1375. Dronning Margrethe og hendes søn kong Oluf blev nødsaget til at foretage en egentlig forlening i Nyborg 1386 for at sikre sydflanken i opgøret med Albrecht af Mecklenburg i Sverige. Forleningen blev næppe foretaget med glæde, og det er betegnende, at der ikke er et egentligt forleningsbrev. Da kong Erik var blevet hyldet som dansk konge 1396, blev en forleningsceremoni afholdt i Assens. Heller ikke denne kan siges at være udtryk for andet end at holde den schauenburgske greveslægt i ro, så længe der var presserende sager i Sverige, og heller ikke fra denne ceremoni findes et forleningsbrev.

Den ekspansive politik, der kulminerede med Kalmarunionens dannelse 1397 gik tilbage til Valdemar Atterdags tronbestigelse 1340. Som et konstant led i hans og dronning Margrethes politik indgik inddragelse af gods. Der er ikke langt fra inddragelse af gods til decideret aggression med henblik på at overtage nye territorier, og navnlig da sådanne, som den danske krone kunne siges at have haft adkomst til. Slesvig-politikken er således at opfatte som et specialtilfælde af hele den godsreduktionspolitik, der fik sin konstitutionelle forankring med forordningerne i 1396. Kombinationen af et spændt forhold til den schauenburgske greveslægt og godsinddragelsespolitikken danner baggrund for dronning Margrethes og kong Eriks fremstød efter 1404.

2. Formynderskabet, krigens udbrud og udviklingen til og med Nyborg- og Konstanz-dommene

Meget hurtigt efter 1404 kan man se indikationer på dronning Margrethes og kong Eriks ambition om at indlemme Slesvig i Danmarks rige. Det gælder efter 1404 i formynderskabets periode, hvor hertugdømmet Slesvig i 1405 bringes i umisforståelig forbindelse med Erik af Pommerns titulatur, og hvor en markant interesse for forholdene i Friesland gør sig gældende for dronning Margrethes vedkommende. Efter krigens udbrud i 1409 fremsættes i forbindelse med forliget på Hindsgavl 21. september 1409 påstand om, at hertugdømmet Slesvig er under den danske krone, og i samme forbindelse fremsættes den markante ytring, at kong Erik var en fri konge kun under Gud og paven: Et mere konkret udtryk for forbindelsen imellem bestæbelserne på at erobre Slesvig og selve naturen af den ekspansive kongemagt, inden for hvis rammer disse bestræbelser blev udfoldet, kan man dårligt tænke sig. Hindsgavl-forliget bringer ingen fred med sig, hvilket våbenhvilen i Flensborg 16. september 1410 er et sigende udtryk for. Heller ikke våbenhvilen i Flensborg syntes at have været videre effektiv, da parterne atter 24. marts 1411 måtte mødes i Kolding, hvorved det såkaldte Kolding-forlig blev indgået. Kolding-forliget fastsatte en voldgift ved 6 råder fra Danmark og 6 råder fra Slesvig. Herudover var forliget udtryk for en betydelig dansk indflydelse, som i 1412 blev udvidet med indtagelsen af Flensborg få dage før dronning Margrethes død 28. oktober. Kolding-forliget blev ganske underløbet af kong Erik ved danmarkshistoriens sidste danehof i Nyborg 26.-29. juli 1413, hvorved han foranstaltede en dom afsagt af rigets kansler, roskildebispen Peder Jensen (Lodehat). Ambitionen om at erobre Slesvig finder hermed en foreløbig kulmination. Til forståelse af Nyborg-dommen er det væsentligt at holde sig for øje, at det ikke er en lensretlig dom på trods af megen lensretlig terminologi, og at man ikke kan sige, at kong Erik faktisk anerkendte Slesvigs status som len, sådan som den på Erslev (og Mackeprang) hvilende konsensus giver udtryk for. Tværtimod er Nyborg-dommen at anskue som en direkte forlængelse af den

politik, der havde gjort sig gældende over for Slesvig siden 1404. Den megen lensretlige terminologi i Nyborg-dommen skal ses som en forberedelse til, at kong Sigismund kunne bekræfte den, hvilket da også kom til at finde sted i Konstanz 14. juni 1415.

3. Krigen genoptages. Pression over for de vendiske stæder frem til 24. juni 1418.

Krigen mod holstenerne må efter Nyborg-dommen have været mere eller mindre lavintensiv, men sommeren 1416 blev den genoptaget for fuld styrke. Kronologisk sammenfaldende hermed er begyndelsen på den af kong Erik udøvede pression især over for de vendiske stæder, især Lübeck, med henblik på at opnå disses støtte, i juridisk såvel som materiel henseende. Hele kong Eriks politik i forhold til de vendiske stæder er dikteret af hans ambition om at inkorporere Slesvig i Danmarks rige. Fra og med sommeren 1416 gjorde kong Erik alt, hvad han kunne, for at inddrage Lübeck (og dermed de vendiske stæder) på sin side i krigen. Stæderne på deres side gjorde, hvad de kunne, for at kæmpe imod, da det ikke var i deres interesse at blive gjort til juridiske eksekutorer for kong Eriks ekspansive ideologi, som ville medføre et naboskab, der kunne gå hen og blive særdeles belastende. Ved at indvillige i en retssag lykkedes det dem i november 1417 at etablere en våbenhvile imellem kong Erik og holstenerne. Våbenhvilen stipulerede en voldgift i form af en egentlig retssag sankthans 1418, hvilket på den ene side kan forklare, hvorfor kong Erik for sit vedkommende overhovedet gik med til våbenhvilen; på den anden side lykkedes det stæderne at formulere betingelserne således, at ingen var forpligtet til at stille sig på den ene eller anden parts side. Der er tegn på, at stædernes diplomati havde held til at få våbenhvilen gennemført ved at nære kong Eriks illusion om deres støtte med stipuleringen af voldgiften som retssag. Da voldgiften skulle finde sted var det imidlertid netop det forhold, at kongen ikke kunne få sikkerhed for en afgørelse til sin fordel, der gjorde, at han ganske enkelt saboterede den ved ikke at dukke op sankthans 1418 i Slesvig by.

4. Udviklingen frem til traktaten 15. juni 1423

På trods af den mislykkede voldgift i Slesvig by fik stæderne formidlet en våbenhvile efter alt at dømme for to år. Den mislykkede voldgift afholdt ikke kong Erik fra at forfølge sine mål; tværtimod. Sommeren 1419 blev der indgået en traktat med Polen-Litauen, som har et klart sigte på ekspansion mod øst, dvs. en politik rettet imod Den tyske Orden og et hermed forbundet forsøg på at generobre Estland. Med traktaten i København 1419 virker det til, at fokus skifter fra Slesvig til Estland, men traktaten skal først og fremmest ses som et skift i midler; ikke et skift i mål. Dette skal ses i sammenhæng med, at konstitutionen for kong Eriks regering, den ekspansive kongemagt, umuligt kan siges at være blevet mødt med oppositionelle kræfter i København 1419 under

domsafsigelsen imod Uppsalas ærkebiskop Jens Gereksen, eftersom domsafsigelsen forkyndes i fuld enighed med de øvrige skandinaviske prælater. Allerede i sommeren 1420 genoptages den konkrete aggression imod holstenerne med angrebet på Fehmarn. Umiddelbart forud herfor blev en omarrangering og betragtelig udvidelse af kong Eriks hustrus, dronning Philippa, livgeding foretaget, således at hun besad en stærk magtbase i Sverige. I samme forbindelse blev kong Eriks fætter Bugislav gjort til tronfølger efter Erik. Efter angrebet lykkedes det atter de hårdtarbejdende stæder at formidle en våbenhvile, ifølge hvilken voldgift blev afholdt i foråret 1421 i Fehmarnsund, som imidlertid brød sammen. Som en udløber heraf lod kong Erik landstingsvidner udfærdige sommeren 1421, med hvilke den danske krones adkomst til Slesvig blev fremsat. Især det jyske vidne er interessant i den forbindelse, eftersom det giver udtryk for en politisk forbindelse tilbage til kong Valdemar og dronning Margrethe, og eftersom det eksplicit giver udtryk for forbindelsen imellem forsøget på at erobre Slesvig og den ekspansive kongemagt, for så vidt som vidnet fremhæver, at kong Erik har arvet sin kongemagt, og dermed den rette adkomst til Slesvig. Udviklingen efter landstingsvidnerne er karakteriseret af kongelig pression over for stæderne. Der var reel krigstilstand i 1422, da kong Sigismund greb ind ved at udsende hertug Heinrich Rumpold til Flensborg. Ved dennes mellemkomst lykkedes det i begyndelsen af januar 1423 at tilvejebringe en aftale, et *compromissum*, hvorefter kong Erik og holstenerne skulle stille sig til rette for hertug Heinrich Rumpold på vegne af kong Sigismund eller for kong Sigismund selv senest 24. juni 1424 til afgørelse af deres stridigheder. Tillige lykkedes det at indgå en traktat imellem kong Erik og stæderne Lübeck, Lüneburg, Wismar, Rostock, Stralsund, Anklam og Greifswald, hvorefter de skulle yde ham støtte til gengæld for overholdelse af gamle privilegier og fri handel. Traktaten blev endeligt stadfæstet i København 15. juni 1423 og må ses som en kulmination på den politik, kong Erik havde ført over for stæderne siden sommeren 1416. Grunden til, at stæderne, der ellers havde arbejdet i 7 år for at bevare deres politiske uafhængighed i forhold til kong Erik, gik med til traktaten, skal søges i det af hertug Heinrich tilvejebragte *compromissum.* Hermed var stæderne principielt sluppet af med den byrdefulde opgave at foranstalte en rettergang, hvad der paradoksalt nok betød, at de kunne gå med til at støtte kong Erik, ikke mindst juridisk, for så vidt som de erklærede sig villige til at gøre kong Eriks modstandere retten lydig. Rationalet bag accepten heraf var, at dette skulle de aldrig komme til, eftersom de i sommeren 1423 kunne have et berettiget håb om, at kong Sigismund ville finde en tålelig løsning på sagen.

5. Kong Eriks rejse

Ikke lang tid efter mødet i København trådte kong Erik ud på sin lange udenlandsrejse med det formål at få kong Sigismunds dom. Indledningsvis indgik han en traktat med Den tyske Orden 15.

september 1423 i Neustettin, der til forveksling lignede den med de 7 stæder indgåede i København tre måneder forinden. De to traktaters nærmest identiske ordlyd er væsentlig til at forstå kong Eriks magtfulde position. Kong Eriks og kong Sigismunds interesser kom til at blive flettet ind i hinanden i første halvdel af 1424 på en måde, så der ikke kunne være tvivl om den dom, der skulle komme til at blive fældet i Ofen 28. juni 1424. Slægtskabet imellem kong Erik og kong Sigismund – de var fætre – synes i den henseende at have været mindre relevant. I 1416 havde Sigismund forhindret kong Erik i at tage et afgørende diplomatisk stik hjem ved at genindsætte det gamle råd i Lübeck. Kong Eriks traktat med Vladislav Jagiello fr 1419 havde en utvetydig brod imod Den tyske Orden, til hvis fordel kong Sigismund til gengæld fældede en dom i 1420. På den baggrund må man hævde, at det var den politiske situation i 1424, der drev kong Erik og kong Sigismund i armene på hinanden.

6. Processen og Ofen-dommen

Fra 1. januar 1423 til 28 juni 1424 førtes i forskellige stadier den proces, der udmundede i kong Sigismunds domfældelse, hvorved Slesvig blev tildømt kong Erik og Danmarks rige. Den første fase tog sin begyndelse ret hurtigt efter indgåelsen af kong Eriks og holstenernes *compromissum*, idet der førtes anklager og forsvar for Heinrich Rumpold i Flensborg i begyndelsen af 1423. Herunder fremførte kong Erik de danske programpunkter, dvs. påstand om arvelighed til Slesvig, og at Slesvig ikke var et len. Omvendt fremførte holstenerne påstand om Slesvig som deres fædrene arvelen. Heinrich Rumpold må imidlertid have været afgået ved døden i det tidlige forår, hvorfor processen tog en anden retning. Kong Erik lod i juli tre landstingsvidner udfærdige, ifølge hvilke kong Valdemar 3. slet og ret ikke skulle have været konge. Dette utvivlsomt for at delegitimere de holstenske krav på Slesvig som fædrene arvelen, da dette krav gik tilbage til Valdemar 3.s forlening 15. august 1326 af Gerhard d. Store med hertugdømmet Slesvig. Som svar herpå lod den holstenske part 12. august vidisser af selve forleningsbrevet udfærdige og øvrige breve, der viste deres adkomst til Slesvig. Vi hører ikke mere til processen før 8. februar 1424, hvor Ludovicus de Cattaneis får i opdrag at genoptage sagen. Ludovicus selv foranstaltede vidneafhøringer af den danske part i Flensborg 9. maj og den holstenske part i Slesvig by 10. maj. De danske vidnesbyrd var centreret omkring dansk ret, således at selve eksistensen af et arveligt len i form af hertugdømmet Slesvig blev benægtet. Vidnesbyrdene behandler arveret og det tilfælde, at nogen fradømmes jordegods i Danmarks rige, hvilket er en umisforståelig forbindelse til den måde, hvorpå kong Erik har opnået sin kongeværdighed, og fremdeles til hele jordreduktionsprogrammet, der går tilbage til dronning Margrethes og Valdemar Atterdags tid. De holstenske vidnesbyrd kom aldrig til at blive aflagt for Ludovicus, der ikke ville indfinde sig i Slesvig by under påskud af manglende sikkerhed, men ikke

desto mindre gennemførte holstenerne en vidneførelse i løbet af maj, hvorved stormænd og byer aflagde vidnesbyrd om, at hertugdømmet Slesvig altid havde været et arveligt fanelen i den schauenburgske slægt, dvs. gående tilbage til 15. august 1326, og at det var et selvstændigt "herskab", hvilket man må gengive med selvstændig statslig entitet, beliggende i Nordtyskland, afgrænset fra Danmarks rige ved Kolding å. Sidste del af processen kom til at udspille sig i Ofen, hvor kong Sigismund 28. juni 1424 afsagde sin dom, der entydigt efterkom den danske parts påstande. Det væsentlige ved begge parters argumentation forud for dommen er at forstå dennes ideologiske islæt. Hertil kommer for den danske parts vedkommende det forhold, at Slesvig blev opfattet som en del af Danmarks rige, hvilken opfattelse er fuldkommen i tråd med Nyborg-dommen. Man kan derfor ikke tale om, at Ofen-dommen adskiller sig herfra. Ofen-dommen er derimod kulminationen på det, der siden formynderskabets dage var blevet fremført af den danske side, at Slesvig var en del af Danmarks rige.

7. Kong Eriks hjemkomst og udviklingen frem til krigsudbruddet

Kong Erik indledte øjeblikkelig efter sin hjemkomst pression imod de stæder, der havde beseglet traktaten 15. juni 1423, og tillige Den tyske Orden for at hjælpe sig imod holstenerne. Dette vægrede de sig ved, og 10. september 1425 lykkedes det dem at indgå en traktat med kongens udsendinge Erik Krummedige og Sten Basse i Lübeck, hvorved konflikten imellem kong Erik og holstenerne blev stipuleret til at bilægges ved voldgift året efter. Dette var imidlertid en umulighed for kongen, som ikke på nogen måde kunne acceptere traktaten. En vigtig politisk begivenhed fandt sted 11. september 1425 i form af vidimeringen af unionsbrevet fra 1397. At vidimeringen skal ses i umiddelbar sammenhæng med den oplussede konflikt med holstenerne, virker logisk. Men hertil kommer, at vidimeringen skal ses i forbindelse med den godt et år forinden fældede Ofen-dom, for så vidt som dom såvel som vidimering er udtryk for en stadfæstelse af kong Eriks ekspansive kongemagt. Kong Erik var således på ingen måde til sinds at stille sig tilfreds med halve løsninger i konflikten med holstenerne, hvorfor han igennem et år pressede på for hjælp til sin sag fra stæderne, der optrådte i traktaten 15. juni 1423. Hjælp til kong Erik til en fuldstændig tilintetgørelse af hertugdømmet Slesvig var på sin side en politisk umulighed for samme stæder, hvorfor presset, eftersom neutralitet var en umulighed, til sidst gav sig udslag i, at stæderne valgte at alliere sig med holstenerne imod kong Erik. Den påfølgende krig havde således udelukkende slesvigske årsager. Den kan for stædernes vedkommende betragtes som en krig imod traktaten 15. juni 1423. Deres indtræden i krigen på holstensk side skyldtes kong Eriks pression. Deres egen forklaring, at deres indtræden i krigen skyldtes kong Eriks privilegiebrud, må nødvendigvis betragtes som propaganda med det formål at dække over, at de, om end tvunget af gode grunde, var blevet nødsaget til at begå

traktatbrud. I oktober 1426 indløb stædernes krigserklæringer til kong Erik.

8. Krigen 1426 til Flensborgs fald 7. september 1431

Krigen var en udvidelse af den krig, der med pauser havde stået på siden 1409 imellem kong Erik og den holstenske part. Krigens absolut vigtigste genstand var og blev således Slesvig. Militært kom krigen til at udspille sig dels i Slesvig dels i Østersøen. De krigsførende stæders søkrig gik imidlertid dårligt, og i øvrigt havde de ikke held til at engagere flere stæder i krigen mod kong Erik. Til gengæld gik landkrigen dårligt for den danske part i Slesvig. Efter lang tids belejring faldt det sidste danske støttepunkt i Slesvig, Flensborg, 7. september 1431. Hermed var krigen som sådan afgjort. Under krigen stod kong Erik stejlt på Slesvig-ideologien, i og med Slesvig til stadighed blev påstået at være hans mødrene arv, hvilket entydigt var en henvisning til dronning Margrethe, og Ofen-dommen understøttede denne ideologi. I modsætning hertil fremførte holstenerne, som de havde gjort hele tiden, at Slesvig var deres fædrene arv. At stædernes kamp var et forsvar for deres politiske frihed og således en kamp imod traktaten af 15. juni 1423, kommer stærkest til udtryk ved en anonym smædeskrivelse fra 1427, der er meget fokuseret på stædernes ”magt og ære”, hvorimod brud på privilegierne er helt fraværende i denne skrivelse. Således bliver det forhold sat i relief, at krigen for de krigsførende stæders vedkommende først og fremmest var en krig imod traktaten af 15. juni 1423, der netop var et anslag imod deres politiske frihed, snarere end den var rettet imod privilegiebrud. Vigtigheden af traktaten af 15. juni 1423 sættes omvendt i perspektiv af det forhold, at kong Erik var rede til at se bort fra den krigsskadeserstatning, han ellers hævdede, de krigsførende stæder var ham skyldig, hvis blot der kunne sluttes fred, og stæderne indtræde i traktaten på ny. Muligvis ansporet heraf kom det til en separatfred med Rostock og Stralsund i efteråret 1430. En bemærkelsesværdig diplomatisk triumf, der dog ikke kunne bruges til noget, da først Flensborg var faldet. I forbindelse med kong Eriks nederlag er det bemærkelsesværdigt, at Sigismund allerede i foråret 1431 opgav kongens sag, idet han bad højmesteren træde til som mægler i konflikten, hvormed den af Sigismund selv afsagte Ofen-dom blev underløbet. Grunden til dette skridt skal søges i den europæiske politiske situation, der var betydeligt bedre for Sigismund i 1431, end den havde været i 1424. Han havde med andre ord ikke brug for kong Erik, som i øvrigt havde vist sig temmelig værdiløs som støtte i kampen mod husitterne.

9. Fra våbenhvilen i Horsens til freden i Vordingborg

Kong Erik blev meget mod sin vilje tvunget til at indgå våbenhvile på fem år i Horsens 22. august 1432. På papiret havde han ikke opgivet sit retskrav på Slesvig, men reelt var våbenhvilen udtryk for, at hans politik og dermed hele den ekspansive kongemagt havde fået et banesår, det ikke var

muligt at hele. Perioden herefter er præget af hans forsøg på til trods herfor at sabotere våbenhvilen, hvilket skal ses som et forsøg på at redde hans ekspansive kongemagt. I sommeren 1434 saboterede han atter forsøg på at tilvejebringe en varig fred i Vordingborg, hvor han blandt andet fremlagde traktaten 15. juni 1423 og Ofen-dommen til støtte for sin sag, dvs. han insisterede på en tabt politik. Forhandlingerne brød således sammen. I sammenhæng hermed skal det svenske oprør ses, der den 16. august 1434 var blevet formaliseret ved en af Engelbrekt Engelbrektsson foranlediget opsigelsesskrivelse til kong Erik. Årsagen til det svenske oprør var den tabte krig om Slesvig og det forhold, at kong Erik nægtede at indgå fred, hvilket kom særligt til udtryk ved konstante punktoperationer ikke blot imod de krigsførende stæder, men imod hansestæderne som sådan. Således erklærede det svenske rigsråd unilateral fred med kong Eriks fjender, hvilket syntes at være den eneste måde at få kontrol med oprøret, som næppe kan have været populært blandt prælater og højadelige rigsråder. Samtidig med udbruddet af det svenske oprør kan konstateres en fremmedgørelse imellem kong Erik og hans danske råder, der 3. maj 1435 i Halmstad fandt sammen med de svenske råder om en ny konstitution, der stod i modsætning til den ekspansive kongemagt. Med det svenske oprør var der lagt maksimalt pres på kong Erik for at indgå en fred, hvilket kom til at finde sted i Vordingborg 15.-17. juli 1435. Ud over at være en egentlig fred imellem kong Erik på den ene side og holstenere og de krigsførende stæder på den anden var freden tillige et udtryk for den praktiske demontering af den ekspansive kongemagt. Hertil kom, at freden indeholdt en likvidering af traktaten 15. juni 1423, hvormed det blev klart, at de krigsførende stæders motiver til at bekrige kong Erik først og fremmest var forbundet med en bekæmpelse af denne traktat. Den 22. juli udstedte en norsk og 12 danske råder en erklæring, ifølge hvilken kong Erik havde indgået freden med ære. Erklæringen er sigende for det forhold, at kong Erik næppe var videre tilfreds med freden, men at råderne som et samlet kollegium havde vilje til at gennemtrumfe deres politik over for kongen. Dermed var den ekspansive kongemagt endegyldigt faldet, og konturerne af en rigsrådskontrolleret kongemagt, som skulle holde sig indtil 1660 for Danmarks vedkommende, var lagt. Dermed dannede erklæringen 22. juli 1435 epoke.

10. Fra freden i Vordingborg til det danske rigsråds opsigelse af kong Erik 1439

Efter indgåelsen af freden i Vordingborg flygtede kongen til Gotland, og en magtkamp imellem ham og hans råder, primært danske og svenske, tog sin begyndelse. Fremmedgørelsen imellem kongen og hans danske råder kommer til udtryk ved forliget i Stockholm 14. oktober 1435 og den fire dage senere fældede dom. At de danske rigsråder på ingen måde arbejdede for kongens sag, og at de, hvad opposition til kong Erik angik, var på linie med svenskerne, er således evident. Kongen ydede hårdnakket modstand imod danske og svenske rigsråders forsøg på at indrette en ny, rigsrådsbaseret

konstitution. Forsøget på at omdefinere konstitutionen 1. september 1436 i Kalmar, hvortil kong Erik også havde indfundet sig, mislykkedes således. Mødet i Kalmar 1. september 1436 er i forskningen blevet gjort til det store vendepunkt, hvorved de danske rigsråder svigtede kong Erik; men dette havde de gjort siden senest freden i Vordingborg, i forlængelse af hvilken deres optræden under mødet i Kalmar skal ses. Kong Eriks ageren fremover var præget af om muligt større uforsonlighed i forhold til hans råder, end han hidtil havde udvist. Efter påske 1438 overdrog han efter alt at dømme hele Fyn til Bugislav, hvad der var en indlysende provokation imod de danske rigsråder. Hertil lod han sine pommerske frænder hertugerne Barnim og Vartislav sidde på deres lollandske slotte, Vitslav på Stegehus, og endelig overdrog han Tranekær til grev Hans af Eberstein. Da således danske og svenske rigsråder indfandt sig i Kalmar sommeren 1438, var der intet de kunne gøre for at afhjælpe situationen. Man prøvede sig med en ny konstitution, der, hvad kontrol med kongen angik, var mindre rigid end den, man havde forsøgt sig med i 1436; til gengæld måtte man nu se den eventualitet i øjnene, at rigerne ikke nødvendigvis skulle fortsætte med at have en og kun en regent. For både konstitutionsudkastet fra 1436 og det fra 1438 gælder, at de står i skarp kontrast til unionsbrevet 1397. Dvs. den rigsrådsaristokratiske opposition, der indiskutabelt gør sig gældende i konstitutionsudkastene 1436 og 1438, kan først konstateres at være blevet til efter kong Eriks nederlag i Slesvig, og kan dermed på ingen måde siges at have ligget latent siden unionsbrevets affattelse. Ikke længe efter sommermødet i Kalmar 1438 indkaldte det danske rigsråd Christoffer af Bayern med henblik på dennes overtagelse af den danske trone. Efter det danske rigsråd havde søgt tilflugt i Lübeck, sendte det i juni 1439 en direkte opsigelse til kong Erik. Opsigelsens motiver kan siges at ligge i den magtkamp, der siden freden i Vordingborg havde pågået med kongen, men den egentlige årsag til opsigelsen ligger i nederlaget i Slesvig, hvormed en parallel til årsagerne til det svenske oprør fremkommer. Rigsrådets opsigelse af kong Erik giver anledning til overvejelse af dets position før og efter dets selvstændiggørelse ved Vordingborg-freden. Terminologisk er det ikke afgørende, hvorvidt man bruger betegnelsen rigsråd, kongens råder, rigets råder, rådet, råderne etc. Man har forekomster af disse betegnelser på begge sider af Vordingborg-freden. Derimod er det afgørende, at råderne ved Vordingborg-freden får etableret sig som et kollegium, der bøjer kongens vilje i en retning, kongen ikke ønsker. Denne erfaring er den afgørende forskel imellem før og efter. Når man i forskningen således har villet se en lige linie fra bestemmelserne i Chr. 1.s (foreløbige) håndfæstning og de kompetencer, rigsrådet besad under kong Erik, dvs. før Vordingborg-freden, er dette misvisende.

11. Hertug Adolf, Danmarks riges mægtigste mand

Med freden i Vordingborg havde hertug Adolf taget et afgørende skridt imod den reelle kontrol med

Slesvig. Juridisk bestræbte han sig på at udvide og fastslå denne kontrol, og det danske rigsråd havde ikke anden mulighed end at tilbyde ham den fulde forlening med Slesvig i 1439 i forbindelse med afsættelsen af kong Erik. Den første forleningsceremoni kom til at finde sted efter hyldningen af Christoffer af Bayern på Viborg landsting 9. april 1440. Forleningen er tillige udtryk for hertug Adolfs voksende indflydelse på selve Danmarks riges anliggender. Denne indflydelse slås i særlig grad fast ved den fornyede forlening 1443 i forbindelse med Christoffer af Bayerns kroning i Ribe. Ved kong Christoffer af Bayerns uventede død i 1448 lykkedes det for hertug Adolf at sætte søstersønnen, Christian 1., på den danske trone. Hermed genopførtes det stolteste øjeblik i de holstenske schauenburgeres slægtshistorie, nemlig forleningen 15. august 1326. Den begivenhed havde man under processen forud for Ofen-dommen henvist til adskillige gange i forbindelse med påstanden om holstenernes arveret til Slesvig. I den sammenhæng skal Christian 1.s udstedelse af den såkaldte revers indeholdende *constitutio valdemariana* ses. Denne bestemmelse må således betragtes først og fremmest som en ideologisk manifestation fra hertug Adolfs side og kan umuligt gå tilbage til Valdemar 3.s håndfæstning 7. juni 1326, sådan som der ellers er bred enighed om. Den 1. september 1448 udstedtes Christian 1.s såkaldte foreløbige håndfæstning i Haderslev. Selv om håndfæstningen ikke blev stadfæstet med det store majestætssegl som stipuleret, er den ikke desto mindre et godt udtryk for hertug Adolfs enorme indflydelse, hvilket alene det forhold, at håndfæstningen ikke udstedtes i Danmarks rige, men i hertugdømmet Slesvig, er et sigende udtryk for. Bestemmelserne i håndfæstningen er indholdsæmssigt i overensstemmelse med de udkast til fornyelse af Kalmarunionen, som fremkom efter freden i Vordingborg. Hermed fremkommer i negativ en forbindelse imellem Kalmarunions konstitution under dronning Margrethe og kong Erik i form af den ekspansive kongemagt og forsøget på at erobre Slesvig og indlemme det i Danmarks rige, for så vidt som Christian 1.s foreløbige håndfæstning var en garanti imod opkomsten af en sådan konstitution og dermed en garanti imod, at en sådan konstitution atter skulle danne ramme for forsøg på at erobre Slesvig og indlemme det i Danmarks rige.

12. Slesvig og spørgsmålet om nordisk enhed

Forestillingen om nordisk enhedspoltik under dronning Margrethe og kong Erik er en myte, som først og fremmest går tilbage til Gottfrid Carlsson. Et begreb som ”unionielt kancellistyre”, som blev introduceret af Aksel E. Christensen, viser sig på ingen måde at give mening, eftersom styret i de tre nordiske riger var vidt forskelligt. I det omfang, man overhovedet kan tale om nordisk enhed, var denne konciperet som en reaktion imod den ekspansive kongemagt, hvilket kommer stærkest til udtryk i det udkast til en ny konstitution, som utvivlsomt blev til i forbindelse med forliget i Kalmar 1. september 1436. Ligeledes giver sammenligningen imellem dronning Philippas livgeding fra

1420 og dronning Dorotheas morgengave fra 1445 en klar indikation af, at en hver tanke om nordisk enhed står i direkte modsætningsforhold til den ekspansive kongemagt. Danske godsinteresser i Sverige samt internordiske ægteskabsforbindelser er veldokumenteret, men disse siger ikke i sig selv noget om en så at sige ovenfra kommende enhedspolitik. Kong Eriks bypolitik var i særlig grad koncentreret i Danmark og her i særlig grad omkring Øresund, hvorfor også bypolitikken må siges at være et godt eksempel på vidt forskellige styreformer i de tre nordiske riger. Slesvig-politikken og -ideologien er det fremmeste symptom på fravær af enhver form for nordisk enhedspolitik under dronning Margrethe og kong Erik, for så vidt som denne politik og ideologi udelukkende var forbundet med Danmark til trods for at være det største politiske projekt overhovedet inden for rammerne af Kalmarunionen, hvis man ser bort fra indstiftelsen af netop Kalmarunionen selv.

Konklusion

Det er blevet vist, at Kalmarunionens konstitution i den ekspansive version under dronning Margrethe og kong Erik var uløseligt forbundet med forsøget på at indlemme Slesvig i Danmarks rige. Det er blevet vist, at det forhold, at dette mislykkedes, foranledigede omkalfatringen af denne konstitution. Dronning Margrethes og kong Eriks forsøg på at indlemme Slesvig i Danmarks rige, der principielt først blev afsluttet med freden i Vordingborg, var en konstant ideologi og var som sådan afgørende for den ekspansive kongemagt. Da den militære konflikt imod holstenerne ikke lod sig vinde, betød det tillige et nederlag for den ekspansive kongemagt. Den politiske udvikling, der efter nederlaget førte til etablering af en rigsrådskontrolleret kongemagt, er derfor at betragte som direkte forårsaget af selvsamme nederlag, og dermed bliver den rigsrådsaristokratisk kontrollerede kongemagt, der konciperedes i løbet af 1430'ernes krise og institutionaliseredes med kong Christian 1.s foreløbige håndfæstning 1448, at betragte som konsekvens af kong Eriks nederlag i konflikten om Slesvig. De historiske perspektiver er, at den rigsrådskontrollerede kongemagt holdt sig i Danmark-Norge frem til 1660 og i Sverige frem til 1682, og at grænsen imellem hertugdømmet Slesvig og kongeriget Danmark ved hertug Adolfs forleninger i 1440 og 1443 en gang for alle blev lagt fast ved Kolding å, hvilket senere opsplitninger af hertugdømmet ikke ændrede ved. Således var for den senere Kalmarunions vedkommende det politiske brændpunkt blevet forskubbet fra Slesvig til Sverige.